

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი

გეორგია

ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ

ტომი მეოთხე

ნაკვეთი II

ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო

სიმონ ყაუხჩიშვილმა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი 1952

შინაარსი

წინასიტყვაობა	VII
ბასილი სოფენელი	123
ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი 532-წლიანი მოქცევა 205. – ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ანთიმოსი 205. – ირაკლი კეისრის ლაშქრობა 207.	203
ნიკოლოზ მისტიკოსი ნიკოლოზის წერილთა ადრესატები 210. წერილი მე-40: აბაზ- გის მთავარს 212. – წერილი მე-51: აბაზგის მთავარს 214. – წერილი მე-162: აბაზგის მთავარს გრიგოლს (გიორგის) 215.	202
კონსტანტინე პორფიროგენეტი	219
De administrado imperio შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო (თავი 42) 224. – ტარონის ქვეყანა. ადარნესე იბერიელი (თავი 43) 234. – სამთავროები ვანის ტბის ჩრდი- ლო სანაპიროზე (თავი 44) 248. – იბერიელთა გენეალოგია, ბაგრა- ტიონთა გამეფება იბერიაში. ბასიანის საკითხი (თავი 45) 255. – იბერთა გენეალოგიისა და ადრანუჯის ციხის შესახებ (თავი 46) 274. – ლაზეთის დაპყრონა სარმატების მიერ III საუკუნეში (თავი 53) 287.	224
De caerimoniis უცხოელებისადმი მიმართვის წესთა სახეები	290
De thematibus არმენიაკის თემი 296. – ხალდიის თემები 300.	296
იოსებ გენესიოსი ქართველების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში 303. – არ- მენიელთა წარმოშობა 307.	302
გიორგი ამარტოლი იაფეტი და მისი მოდგმა 310. – ქართველთა და სომეხთა მოქ- ცევა 311. – იბერიელი ბაკური 312.	309
სვიდას ლექსიკონი	313

თეოფანეს გამგრძელებელი	325
თომა სლავის აჯანყება და ქართველთა მონაწილეობა ამ აჯანყებაში 326. – ბიზანტიელთა ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე 327. – თეოქტისტეს ლაშქრობა აფხაზეთის წინააღმდეგ 328. – იბერთა კუროპალატი კონსტანტინეპოლში 329.	
საკუთარ სახელთა საძიებელი	334
საგანთა საძიებელი	409
დამატებანი	411
დამატება I: ცნობა «ზიგანევის» შესახებ. ძველქართულ მწერლობაში 413. – დამატება II: ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის, «ისტორიის» კვალი ძველქართულ მწერლობაში 416.	
შესწორებანი და დამატებანი	433

წინასიტყვაობა

წინამდებარე გამოცემა წარმოადგენს ჩვენი სერიის IV ტომის მეორე ნაკვეთს. ტექნიკური დაბრკოლებების გამო თავის დროზე ვერ მოხერხდა IV ტომის გამოქვეყნება მთლიანად და ჩვენ იძულებული ვიყავით. 1941 წელს ამ ტომის პირველი ნაკვეთი ცალკე გამოგვეცა. ამჟამად ეს IV ტომი დამთავრებულია, და წიგნს ბოლოში დავურთეთ ტომის ორივე ნაკვეთისათვის საძიებელი.

წინამდებარე ნაკვეთში მოთავსებულ მასალათაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ორი: 1) ბიზანტიური ეკთესისები (123 – 202) და 2) კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებები (219 – 301).

„ეკთესისების“ მიხედვით დასავლეთი საქართველო ადმინისტრაციულ-ეკლესიურად IX საუკუნემდე კონსტანტინეპოლის კათედრას ექვემდებარებოდა, ხოლო ის გარემოება, რომ X საუკუნის დასაწყისიდან დასავლეთ საქართველოს ეპარქია აღარ იხსენიება ბიზანტიურ ეკთესისებში, მოწმობს მის ჩამოშორებას ბიზანტიისაგან და მცხეთის საკათალიკოსოსთან დაკავშირებას, რაც უთუოდ საგულისხმოა საქართველოს გაერთიანების იმ პროცესის შესასწავლად, რომელიც IX საუკუნიდან იწყება.

„ეკთესისების“ მასალებიდან ირკვევა აგრეთვე ისიც, რომ შავი ზღვის სამხრეთი სანაპირო ტრაპეზუნტიდან აღმოსავლეთისაკენ, დასავლეთ საქართველოს ანუ ლაზეთის საზღვრებისაკენ, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოსთან, რომ ეს რაიონი ეთნოგრაფიულად, სამხედრო-ადმინისტრაციულად და ადმინისტრაციულ-ეკლესიურად დასავლეთ საქართველოს ანუ ლაზეთის განუყრელ ნაწილს წარმოადგენდა.

რაც შეეხება კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომებს, მათში ჩვენ ვპოულობთ მრავალ ისეთ მასალას საქართველოს IX – X საუკუნეთა ისტორიისათვის, რომელიც სხვაგან არ მოიპოვება.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობების მიხედვით იბერია ძლიერი იყო არა მარტო თავისი პოლიტიკური სიმწიფით, არამედ, და უპირატესად, თავისი ეკონომიური წონით. თვით კონსტანტინე აღიარებს, რომ სამხრეთი იბერიის ცენტრი არტანუჯი აღმოსავლეთის ვაჭრობის უდიდესი ცენტრი იყო იმ დროს: იქ მოდიოდა საქონელი „არმენიის და სირიის ყველა ქვეყნიდან“, ტრაპეზუნტიდან, დასავლეთ საქართველოდან, აღმოსავლეთ საქართველოდან.

უმნიშვნელო ცნობებს არ იძლევა ამ წიგნში მოთავსებული დანარჩენი მასალაც: ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი, ნიკოლოზ მისტიკოსი, იოსებ გენესიოსი და სხვ.: ყოველ მათგანს მოეპოვება ისეთი ცნობა, რომელსაც ერთგვარი შესწორება შეაქვს აქამდე ცნობილ ფაქტებში საქართველოს ისტორიისა.

ამგვარად, ამ წიგნში მოთავსებული ბიზანტიელი მწერლები საკმაოდ მდიდარ მასალას გვაწვდიან საქართველოს ისტორიის რიგი ფაქტების დასადგენად. ამგვარი მასალის გამოქვეყნება შესაძლებელი გახდა ჩვენში მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელმა ორგანოებმა ბრძოლა გამოუცხადეს მ. ნ. პოკროვსკის მიერ წამოყენებულ ცრუ-მეცნიერულ დებულებას, რომ ისტორიული განვითარების კანონზომიერების საკითხი „წყდება არა ფაქტების გამოკვლევით, არამედ და უპირატესად განყენებული ლოგიკური მსჯელობის მეშვეობით“, და 1934 წლის 16 მაისს გამოიცა საკავშირო მთავრობისა და საკ. კომ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება „სამოქალაქო ისტორიის სწავლების შესახებ სსრკ სკოლებში“, ხოლო იმავე წლის აგვისტოში მივიღეთ ი. ს. ტაღლინის, ს. კიროვისა და ა. ჟდანოვის მითითებები იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა დაიწეროს „სსრკ ისტორიის“ და „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელოები. მთავრობისა და პარტიის მითითებაში აღნიშნული იყო, რომ მოსწავლეთა მიერ ისტორიის კურსის ათვისებისათვის გარდამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ისტორიის ფაქტთა ისტორიულ-ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის დაცვას, მოსწავლეთა მეხსიერებაში უმთავრეს ისტორიულ მოვლენათა, მოღვაწეთა და ქრონოლოგიურ თარიღთა შესახებ ცოდნის განმტკიცებას.

ჩვენი სერიაც „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“ მიზნად ისახავს საქართველოს ისტორიის შესახებ ბიზანტიურ წყაროებში მოპოვებული ფაქტების გამოვლენას, ხოლო ის შენიშვნები, რომლებიც სქოლიოებშია მოთავსებული, ან შიგ ტექსტში ჩართული, მოწოდებული არიან ზოგიერთი ფაქტების ანალიზი გაუადვილონ მკითხველს: ამ შენიშვნების მიზნად ჩვენ არ დაგვისახავს ყველა იმ მასალის ზედმიწევნითი ანალიზი, რომელიც ჩვენს გამოცემაშია მოთავსებული, რადგან ეს არც ამ სერიის მიზანდასახულობას შეესაბამება და ჩვენს ძალღონესაც აღემატება.

გეორგიკა

IV

ნაკვეთი მეორე

ბასილი სოფენელი

ცნობილია მრავალი ხელნაწერი, რომლებიც შეიცავენ საეკლესიო კათედრათა ნუსხებს (ე. წ. τὰς ἐκκλησιῶν, ანუ ἐκκλησιῶν). ამ ნუსხებში ჩამოთვლილია ხოლმე სხვადასხვა (კონსტანტინეპოლის, იერუსალემის, ანტიოქიისა და სხვ.) საპატრიარქოებში შემავალი სამიტროპოლიტო და საეპისკოპოსო კათედრები და აგრეთვე ავტოკეფალური ეკლესიები.

ერთ-ერთი ასეთი ნუსხა გამოაქვეყნა 1641 წელს Carolus a S. Paulo-მ, 1648 წელს გაიმეორა Goar-მა, ხოლო 1866 წელს ის შეიტანა Parthey-მ თავის გამოცემაში VI საუკუნის მწერლის ჰიეროკლეს ისტორიულ-გეოგრაფიული შრომისა Συναξάριον, რომელიც შეიცავს ბიზანტიის იმპერიის პროვინციათა და ქალაქთა ნუსხას¹.

მთელი ეს ნუსხა მიჩნეული იყო საეკლესიო ეკთესისად, ხოლო ჰიეროკლესის თავისი გამოცემით და იქ დართული გამოკვლევით (Georgii Cyprii Descriptio orbis Romanae. Lipsiae 1890) დაამტკიცა, რომ ეს ნუსხა შედგება ორი ნაწილისაგან: პირველ ნაწილში ჩამოთვლილია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს სამიტროპოლიტოები და ავტოკეფალური ეკლესიები და აგრეთვე თითოეულ სამიტროპოლიტოში შემავალი საეპისკოპოსო კათედრები (Notitia episcopatum), ხოლო მეორე ნაწილი სრულიად საერო წარმოშობისაა და წარმოადგენს ბიზანტიის იმპერიის ადმინისტრაციულ აღწერას. ეს ნაწილები ერთმანეთისაგან გარეგნულადაც განსხვავდება. საეპისკოპოსოთა ნოტიცია აგებულია ისე, რომ საკათედრო ადგილის სახელწოდება აღებულია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით და მის წინ არის ნახმარი ართრონი ὁ (იგულისხმება ἡτροπολιτικὴ ἢ ἐπίσκοπος), მაგ.: Ἐπαρχία Λαζική, ὁ Φάσιδος ὁ Ῥοδιοπέλεας, ὁ τῆς Ἀβιστηνῶν, ὁ Περσῶν, ὁ τῆς Ζυγανέων („ლაზიკის ეპარქია, [მირროპოლიტი] ფასიდისა: [ეპისკოპოსი] როდოპოლისისა, [ეპისკოპოსი] აბისენთა, [ეპისკოპოსი] პეტრათა, [ეპისკოპოსი] ზიგა-

¹ უფრო ახალი გამოცემა ჰიეროკლესის შრომისა ეკუთვნის A. Burckhardt-ს (Hieroclis Synecdemus. Lipsiae 1893). თვით ჰიეროკლეს შესახებ იხ. Kiessling-ის ნარკვევი: RE VIII (1913), 1487 – 1489.

ნევთა“). მეორე ნაწილში პროვინციის დასახელებას მოსდევს ჯერ დედაქალაქის დასახელება და შემდეგ ამ პროვინციაში შემავალი ქალაქებია ჩამოთვლილი; მაგ.: Ἐπαρχία Κιλικίας, Ταρσός μητροπόλις. Πομπηϊούπολις, Σειβαστή, Κάρυκος, Ἄδανα, Ἀύγουστόπολις, Μάλλος, Ζεφύριον („კილიკიის ეპარქია, დედაქალაქი თარშეთი: პომპეუპოლისი, სებასტე, კორიკოსი, ადანა, ავგუსტოპოლისი, მალოსი, ზეფირიონი“) ¹.

პირველი ნაწილის ავტორია ბასილი სოფენელი. როდესაც გიორგი კვიპროსელის „აღწერაში“ IV არმენიის ეპარქიის შემადგენლობაზეა საუბარი და ჩამოთვლილია ამ ეპარქიაში შემავალი მიდამოები და ციხე-სიმაგრეები, პირველ დასახელებულ სოფენეს მიდამოს (κλίμα Σοφῆης) დართული აქვს შენიშვნა: χαρίον ὑπὸ τὸ αὐτὸ κλίμα, λεγόμενον Ἰαλιμβάνων, ὅθεν ὀρμάται ὁ τὴν παρούσαν φιλοπονήσας βίβλον Β α σ ἰ λ ε ο ς („ამ სანახებშია სოფელი იალიმბანონი, აქაურია წინამდებარე წიგნზე დამაშვრალი ბასილი“).

მეორე ნაწილი, „ბიზანტიის ადმინისტრაციული აღწერა“, უკუთვნის გიორგი კვიპროსელს. ესეც აღნიშნულია თვით თხზულებაში: კვიპროსის ეპარქიის აღწერაში დასახელებულია ქალაქი Λάπιθος, «სადაც დაიბადა გიორგი კვიპროსელი, დამწერი იმ წიგნისა, რომლიდანაც ეს [ცნობებია] გადმოღებული» (ἐν ἡ ἐγενήθη Γεωργίου ὁ Κύπριος ὁ γράψας τὴν βίβλον, ἡς ταῦτα μετελήφθησαν).

გიორგი კვიპროსელის „აღწერა“, როგორც ეს მტკიცდება იმპერიის იქ მოხსენებული სამფლობელოებით, უნდა იყოს შედგენილი VII საუკუნის დასაწყისში, ფოკას მეფობის (602 – 610) პირველ წლებში; ხოლო ბასილი სოფენელის ნოტიცია შედგენილია მეცხრე საუკუნის პირველ მესამედში; ნოტიციაში მოხსენებული გალატიის მეტროპოლია Ἄμυριον პირველად მიქელ ამორეველის (820 – 829) მეფობაში დაწინაურდა.

ბასილი სოფენელივე ყოფილა, როგორც ზემოთ მოყვანილი ჩანართი შენიშვნებიდან ჩანს, მთელი წიგნის – ორივე ნაწილის – შემდგენელ-რედაქტორი.

3. გელცერმა გამოცემას საფუძვლად დაუდვა ორი ძირითადი ხელნაწერი:

¹ ზოგან ამ მეორე ნაწილშიც ქალაქის სახელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმითაა: ეს იმით აიხსნება, რომ ამ ნაწილის ავტორის ერთ-ერთ წყაროს საეკლესიო ეკთესისები წარმოადგენდა (იხ. Kiessling I. c.).

A – Baroccianus 185, XI საუკუნისა,

B – Coislinianus 209, XI საუკუნისა.

ამათ გარდა გამოიყენა აგრეთვე ვარიანტები შემდეგი ხელნაწერებისა:

C – Vindobonensis 322, XIV საუკუნისა,

D – Coislinianus 346, XI საუკუნისა.

მან მიიღო აგრეთვე მხედველობაში Carolus a S. Paulo-ს გამოცემა 1641 წლისა (*E*) და Goar-ის გამოცემა 1648 წლისა (*F*) და ორივე გამოცემის ერთნაირი კითხვა აღნიშნა ასოთი *G*.

ქვემოთ ჩვენ პირველ რიგში (გვ. 126 – 130) ვაქვეყნებთ ბასილი სოფენელის ეკთესისიდან ამოკრეფილ ნაწყვეტებს, ხოლო შემდეგ (გვ. 131 – 146) ვათავსებთ მომდევნო ხანებში ეპარქიათა შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებების საფუძველზე შედგენილი ეკთესისებიდან ამოკრეფილ მასალებს.

ტექსტის დამზადების დროს ხელთ გვქონდა შემდეგი გამოცემები და გამოკვლევები:

Georgii Cyprii Descriptio orbis Romani. Accedit Leonis imperatoris Diatyposis genuina adhuc inedita. Edidit... Henricus Gelzer. Lipsiae 1890.

G. Gundermann-ის რეცენზია ჰ. გელცერის გამოცემაზე: *BZ* 1 (1892), 601 – 604.

Г. Д е с т у н и с-ის რეცენზია ჰ. გელცერის გამოცემაზე: *ЖМНПР* 1891, июль, 204 – 213.

Parthey, Hieroclis Synekdemus et Notitiae graecae episcopatum. Berolini 1866.

H. Gelzer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche: *BZ* 1 (1892), 245 – 282.

H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum: *Abhandl. d. b. Ak. I. Cl. XXI. Bd. 111. Abth.*, გვ. 531 – 641.

B. Benescevic, Monumenta Vaticana ad ius canonicum pertinentia: *Studi bizantini* II (1927) 121 – 191.

ΤΑΞΙΣ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ ΤΩΝ
ΟΣΙΩΤΑΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

(ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινου-
πόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀν-
τιοχείας, ὁ Αἰλίας ἦτοι Ἱεροσο-
λύμων).

Τάξις προκαθεδρίας μητρο-
πολιτῶν καὶ αὐτοκεφάλων καὶ
ἐπισκόπων τελούντων ὑπὸ τὸν
ἀποστολικὸν θρόνον ταύτης τῆς
θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πό-
λεως.

α'. Ἐπαρχία Καππαδοκίας α'
ὁ Καισαρείας¹

β'. ἐπαρχία Ἀσίας
ὁ Ἐφέσου

γ'. ἐπαρχία Εὐρώπης
ὁ Ἡρακλείας Θράκης

δ'. ἐπαρχία Γαλατίας α'
ὁ Ἀγκύρας

ε'. ἐπαρχία Ἑλλησπόντου
ὁ Κυζίκου

ς'. ἐπαρχία Λυδίας
ὁ Σάρδεων

ζ'. ἐπαρχία Βιθυνίας
ὁ Νικομηδείας

η'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
ὁ Νικαίας

θ'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
ὁ Χαλκηδόνος

უწმინდესი მოსაყდრე
პატრიარქების ნუსხა

(რომისა, კონსტანტინეპოლი-
სა, ალექსანდრიისა, ანტიოქიისა,
ელიისა ანუ იერუსალემისა).

ნუსხა მოსაყდრე მიტროპოლი-
ტებისა, ავტოკეფალებისა და ეპის-
კოპოსებისა, რომლებიც ექვემდე-
ბარებიან ამ ღვთივდაცული სამე-
უფო ქალაქის სამოციქულო საყ-
დარს.

1. ეპარქია I კაპადოკიისა
– კესარიის მიტროპოლიტი.
2. ეპარქია აზიისა
– ეფესოს მიტროპოლიტი
3. ეპარქია ევროპისა
– თრაკიის ჰერაკლიის მი-
ტროპოლიტი
4. ეპარქია I გალატიისა
– ანკვირის მიტროპოლიტი
5. ჰელესპონტის ეპარქია
– კვიზიკის მიტროპოლიტი
6. ეპარქია ლიდიისა
– სარდეს მიტროპოლიტი
7. ეპარქია ბითონიისა
– ნიკომედიის მიტროპო-
ლიტი
8. იგივე ეპარქია
– ნიკეის მიტროპოლიტი
9. იგივე ეპარქია
– ქალკედონიის მიტროპო-
ლიტი.

¹ „ჯერ დასახელებულია ეპარქია, ხოლო შემდეგ ცენტრი ამ ეპარქიისა.

κδ'. ἐπαρχία Πισιδίας ὁ Ἀντιοχείας	24. ეპარქია პისიდისა – ანტიოქიის მიტროპო- ლიტი
κε'. ἐπαρχία Παμφυλίας ὁ Πέργης ἤτοι Συλαίου	25. ეპარქია პამფილიისა – პერგის ანუ სვილეს მიტროპოლიტი
κς'. ἐπαρχία Καππαδοκίας β' ὁ Μωκησσοῦ	26. ეპარქია II კაპადოკიისა – მოკესის მიტროპოლიტი
κζ'. ἐπαρχία Λαζικής ¹ ὁ τοῦ ² Φάσιδος	27. ეპარქია ლაზიკისა – ფასიდის მიტროპო- ლიტი
κη'. ἐπαρχία Θράκης ὁ Φιλιππουπόλεως	28. ეპარქია თრაკიისა – ფილიპუპოლის მიტრო- პოლიტი
κθ'. ἐπαρχία Ῥοδόπης ὁ Τραϊανουπόλεως	29. ეპარქია როდოპისა – ტრაიანუპოლის მიტრო- პოლიტი
λ'. ἐπαρχία νήσων Κυκλάδων ὁ Ρόδου	30. ეპარქია კიკლადის კუნ- ძულებისა – როდოსის მიტ- როპოლიტი
λα'. ἐπαρχία Αἰμιμόντου ὁ Ἀδριανουπόλεως	31. ეპარქია ჰემიმონტისა – ადრიანუპოლის მიტრო- პოლიტი
λβ'. ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Μαρκιανουπόλεως	32. იგივე ეპარქია – მარკიანუპოლის მიტრო- პოლიტი
λγ'. ἐπαρχία Φρυγίας Καπα- τιανῆς ὁ Ἱεραπόλεως (ἐπαρχία Γαλατίας ὁ τοῦ Ἀμωρίου) ³	33. ეპარქიას კაპატიანის ფრი- გიისა – ჰიერაპოლის მიტრო- პოლიტი (ეპარქია გალატიისა – ამორეველი მიტროპო- ლიტი)

(Georgius Cyprius, ed. H. Gelzer, გვ. 1 – 3).

¹ Λαζικής C.

² τοῦ < B.

³ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები რედაქტორის მიერაა ჩამატებული ACG-ში არ არის (იხ. ზემოთ, გვ. 124).

I. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Β
 ὁ Σεβαστείας
 α'. ὁ Σεβαστουπόλεως
 β'. ὁ Νικοπόλεως
 γ'. ὁ Σατάλων
 δ'. ὁ Κολωνείας
 ε'. ὁ Βηρισσης (Georgius C., 13)
 ΚΕ. Ἐπαρχία Καππαδοκίας
 ὁ Μωκησσοῦ
 α'. ὁ Ναζιανζοῦ
 β'. ὁ Κολωνείας
 γ'. ὁ Παρνασσοῦ
 δ'. ὁ Δοάρων
 ΚΣ'. Ἐπαρχία Λαζიკῆς
 ὁ Φάσιδος
 α'. ὁ Ῥοδοπόλεως
 β'. ὁ² τῆς Ἀβισσηνῶν³
 γ'. ὁ² Πιτρῶν
 δ'. ὁ² τῆς Ζιγανέων⁴

10. ეპარქია II არმენიის
 – სეზასტიის მიტროპოლიტი
1. სეზასტუპოლის ეპისკოპოსი
 2. ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
 3. სატალის ეპისკოპოსი
 4. კოლონიის ეპისკოპოსი
 5. ბერისის ეპისკოპოსი.
25. ეპარქია კაპადოკიისა
 – მოკისის მიტროპოლიტი
1. ნაზიანზის ეპისკოპოსი
 2. კოლონიის ეპისკოპოსი
 3. პარნასის ეპისკოპოსი
 4. დოარის ეპისკოპოსი.
- 26¹. ეპარქია ლაზიკისა-
 ფასიდის მიტროპოლიტი
1. როდოპოლისის ეპისკოპოსი
 2. აბისენთა ეპისკოპოსი
 3. პეტრათა ეპისკოპოსი
 4. ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

(Georgius Cyprius, გვ. 23 – 24).

[ბასილი სოფენელის ეკთესისის იმ ვარიანტში, რომელიც ხელთ ჰქონდა Parthey-ს ჰიეროკლეს „სჯნეკდომოსის“ გამოცემის დროს და რომელიც ბასილი სოფენელის შრომის გარდა გიორგი კვიპროსელის „აღწერასაც“ შეიცავდა, ბოლოში 1064, სტრიქონიდან სწერია:]

Ἡ παροῦσα ἐκκλῆσια ἐγεγόνει
 ἐν ἔτει ,Ϸϳα'⁵ ἐπὶ τῆς βασιλείας
 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ Φωτίου
 πατριάρχου (Parthey, v. 1064 sq.; H. Gelzer, 56).

ეს ეკთესისი შედგენილია 6391⁵
 წელს ლეონ ბრძენის მეფობისა
 და პატრიარქ ფოტიოსის დროს⁶.

¹ უნდა იყოს 27. ეს აიხსნება იმით, რომ ნუსხაში გამოტოვებულია „ბით ვინიის მესამე ეპარქია“, რომელიც მე-9 ადგილას უნდა ყოფილიყო.

²³⁴ ὁ-C. – ⁵ვარიანტები: Ἀβισσῶν B, Ἀβισσῶν G. – ⁴ Ζηγανέων C, ὁ Τζυγα-
 νέων E. ὁ Τζιγανέων F. – ⁵ ვარიანტები: ,Ϸϳα' (6321), ,Ϸϳϳ' (6308 ?).

⁶ ეს შენიშვნა გელებერს მოხსენებული აქვს გიორგი კვიპროსელის „აღწერის“ გამოცემის ბოლოში, როგორც G-ს დამატება (H. Gelzer, 56). ამ შენიშვნის მიხედვით ეკთესისი თითქოს 883 წელს (6391 – 5508) უნდა იყოს შედგენილი. ამ ცნობის გამყალბებული იმით ამჟღავნებს თავის სიყალბეს, რომ ამ თარიღს ლეონ ბრძენის მეფობაში სდებს: ლეონი კი მეფობდა 886 – 911 წლებში (ფოტიუსი პატრიარქად იყო 858 – 867 და 878 – 886 წლებში), ასე რომ ამ შენიშვნის ცნობა სინამდვილეს არ შეიძლება შეეფერებოდეს.

ნოტიცია II
(Parthey 95 – 101) ¹

Ἡ γεγონυῖα διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ φρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῇ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

ლეონ ბრძენის მიერ შედგენილი დიატიპოსისი, რომელიც შეიცავს კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეკლესიათა კათედრების სიას.

Αἱ μητροπόλεις

α'. ἡ Καισαρεία
.....
ια'. ἡ Σεβάστεια
ιβ'. ἡ Ἀμάσεια
ιγ'. ἡ Μελιτηνή
.....
λγ'. ἡ Τραπεζοῦς
νε'. ἡ Κελτζηγή ²
νς'. ἡ Κολώνεια

სამიტროპოლიტო
ქალაქები

1. კესარია

.....

11. სეზასტია

12. ამასია

13. მელიტენე

.....

33. ტრაპეზუნტი

55. კელძენე

56. კოლონია.

ნოტიცია III
(Parthey 101 – 131) ³

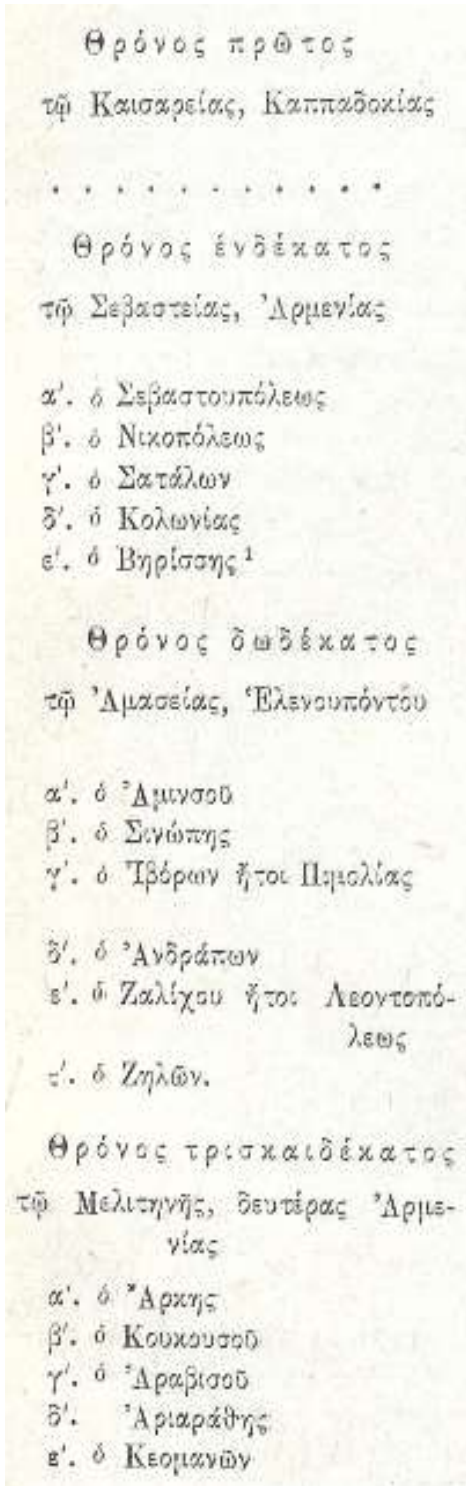
Τάξις προκαθηδρίας τῶν ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν φρόνον Κωνσταντινουπόλεως τελούντων μετροπολιτῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐπισκόπων.

კონსტანტინეპოლის სამოციქულო საყდრისადმი დაქვემდებარებულ მიტროპოლიტთა და მათი ხელქვეითი ეპისკოპოსების კათედრათა ნუსხა.

¹ ჰართეის ამოღებული აქვს შემდეგი გამოცემებიდან: Leunclavius, Jus graeco-romanum, ed. Freher, 1596. t. 1 88 (F); Codinus, De officiis, ed. Goar. 1648, p. 379 (G); Codinus, Excerpta de antiquitatibus, ed. Lambocius, 1655.

² ნვ. II. Κελευσήνη, Ἐλευσίνη, Κελεσίγη.

³ Leunclavius 90; Codinus (Goar) 381; გოარს გამოყენებულ აქვს აგრეთვე codex Regius (R).

პირველი საყდარი

ექვემდებარება კესარიის მიტროპოლიტს, კაპადოკიაში.

მეთერთმეტე საყდარი

ექვემდებარება არმენიის სებასტიის მიტროპოლიტს:

1. სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
2. ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
3. სატალის ეპისკოპოსი
4. კოლონიის ეპისკოპოსი
5. ბერისის ეპისკოპოსი.

მეთორმეტე საყდარი

ექვემდებარება ამასიის მიტროპოლიტს, ჰელენოპონტოში:

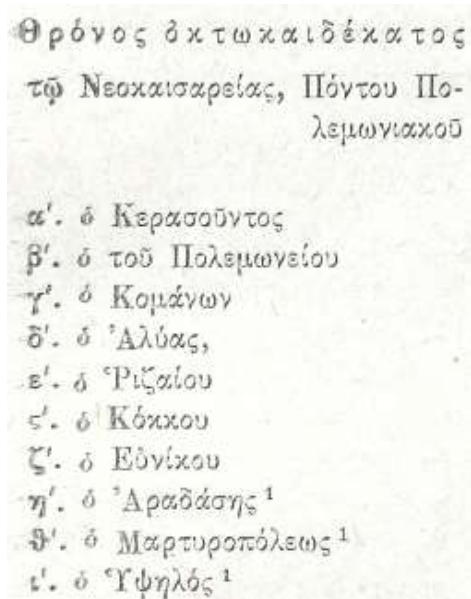
1. ამინსის ეპისკოპოსი
2. სინოპეს ეპისკოპოსი
3. იბორის ანუ პიმოლიის ეპისკოპოსი
4. ანდრაპის ეპისკოპოსი
5. ზალიხის ანუ ლეონტოპოლის ეპისკოპოსი
6. ზელის ეპისკოპოსი.

მეცამეტე საყდარი

ექვემდებარება მელიტენის მიტროპოლიტს, მეორე არმენიაში

1. არკის ეპისკოპოსი
2. კუკუსის ეპისკოპოსი
3. არაბისის ეპისკოპოსი
4. არიარათის ეპისკოპოსი
5. კეომანის ეპისკოპოსი.

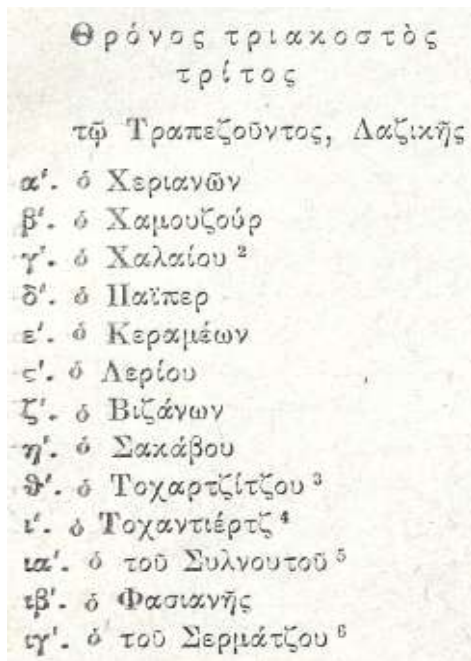
¹ v. I Μερίσσης.

მეთვრამეტე საყდარი
ექვმდებარება ნეოკესარიის
მიტროპოლიტს, პოლემონის
პონტოში:

1. კერასუნტის ეპისკოპოსი
2. პოლემონიონის ეპისკოპოსი
3. კომანის ეპისკოპოსი
4. ალიის ეპისკოპოსი
5. რიზეს ეპისკოპოსი
6. კოკკის ეპისკოპოსი
7. ევნიკის ეპისკოპოსი
8. არადასის ეპისკოპოსი¹
9. მარტიროპოლის ეპისკოპოსი¹
10. იფსელის ეპისკოპოსი¹.

[მეოცე საყდარში, Τῷ Μύρων, πάσης Λυκίας მე-26 საეპისკოპოსოში იხსენიება ὁ Ῥοδιαπόλεως (Ῥοδιανουπλεως *Goar*) ერთ-ერთ ბოტაციაში ამის მაგიერ სწერია Ῥοδοπόλεως].

ოცდამეცამეტე საყდარი

- ექვმდებარება ტრაპეზუნტის
მიტროპოლიტს, ლაზიკეში:
1. ხერიანის ეპისკოპოსი
 2. ხამუჩურის ეპისკოპოსი
 3. ხალევის ეპისკოპოსი
 4. პაიპერის ეპისკოპოსი
 5. კერამევის ეპისკოპოსი
 6. ლერის ეპისკოპოსი
 7. ბიზანის ეპისკოპოსი
 8. საკაბის ეპისკოპოსი
 9. ტოხარძიდის ეპისკოპოსი
 10. ტოხანტიერძის ეპისკოპოსი
 11. სვილნუტის ეპისკოპოსი
 12. ფასიანის ეპისკოპოსი
 13. სერმაძის ეპისკოპოსი

¹ არ არის Goar-ში. — ² Χαλαίου F. — ³ Τοχαβιτζιτζου FR. — ⁴ Τοχαν-
σιεჯ F. — ⁵ ὁ Τοουλνούτου E, ὁ Τουλνουτοῦ R. — ⁶ ὁ Τοσερματζού FR.

ιδ'. ὁ Ἀνδράκτων
 ιε'. ὁ Ζαριμάνων¹

Θρόνος τεσσαρακοστος
 ἔκτος

τῷ Καμάχου Ἀρμενίας

α'. ὁ Κελτζηγῆς
 β'. ὁ Ἀραβράκων
 γ'. ὁ Βαρζανίσης²
 δ'. ὁ Μελου
 ε'. ὁ Μελου ἕτερος
 ς'. ὁ Ῥωμανουπόλεως
 ζ'. ὁ Τουτιλείου

[Θρόνος]

τῷ Κελτζηγῆς σὺν τῷ Κορ-
 τζენῆ καὶ Ταρῶν

α'. ὁ Τομοῦς
 β'. ὁ Χατζτοῦν³
 γ'. ὁ Λυκοποταμίας⁴
 δ'. ὁ Κορτζენῆς
 ε'. ὁ Μαστραβιάτ⁵
 ς'. ὁ Χουίτ⁶
 ζ'. ὁ Τοπάρχου
 η'. ὁ Ἀμβρῆς
 θ'. ὁ Τουτάρων
 ι'. ὁ Μαρμεντιτζούρ
 ια'. ὁ Ματζίερτε
 ιβ'. ὁ τοῦ ἁγίου Νικολάου
 ιγ'. ὁ Εὐᾶς τῆς Θεοτόκου

14. ანდაქტის ეპისკოპოსი
 15. ზარიმანის ეპისკოპოსი.

ორმოცდა მეექვსე საყ-
 დარი

ექვემდებარება კამახის მიტრო-
 პოლიტს, არმენიაში:

1. კელძენის ეპისკოპოსი
2. არაბრაკის ეპისკოპოსი
3. ბარზანისის ეპისკოპოსი
4. მელის ეპისკოპოსი
5. მელის მეორე ეპისკოპოსი
6. რომანუპოლის ეპისკოპოსი
7. ტუტილიონის ეპისკოპოსი.

[საყდარი]

ექვემდებარება კელძენის, კორ-
 ძენის და ტარონის მიტრო-
 პოლიტს.

1. ტომეს ეპისკოპოსი
2. ხაძონის ეპისკოპოსი
3. ლიკოპოტამიის ეპისკოპოსი
4. კორძენის ეპისკოპოსი
5. მასტრაბადის ეპისკოპოსი
6. ხუიტის ეპისკოპოსი
7. ტოპარხის ეპისკოპოსი
8. ამბრის ეპისკოპოსი
9. ტუტარის ეპისკოპოსი
10. მარმენტიჩურის ეპისკოპოსი
11. მაძიერტის ეპისკოპოსი
12. წმ. ნიკოლოზის ეპისკოპოსი
13. ევას (ღვთისმშობლის)
 ეპისკოპოსი

¹ Ζαριμάνων F, Σαριμάνων — დანარჩენები.

² Βαρζανίσης R, Βαρζανήσης G. — ³ Χατζοῦν G. — ⁴ Κυκοποταμίας R. —
 Μαστραβιάτ F, Μαιτραβιάτ — დანარჩენები. — ⁵ Χουίτ G.

ιδ'. ὁ Ἀρτζεσίου ἡγουν ἁγίου
 Νικολάου
 ιε'. ὁ Ἀρτζίκε ἦτοι Ἀρχε-
 ράβου
 ις'. ὁ Ἀμουκίου
 ιζ'. ὁ Περκίν
 ιη'. ὁ τοῦ ἁγίου Γεωργίου
 ιθ'. ὁ Ὄσταν
 κ'. ὁ τοῦ ἁγίου Ἐλισσαίου
 κα'. ὁ τοῦ Σεδράκ τῆς Φεο-
 τόκου

14. არძესიონის, ესე იგი წმ. ნიკოლოზის ეპისკოპოსი
15. არძიკის ანუ არკერაზის ეპისკოპოსი
16. ამუკიონის ეპისკოპოსი
17. პერკინის ეპისკოპოსი
18. წმ. გიორგის ეპისკოპოსი
19. ოსტანის ეპისკოპოსი
20. წმ. ელისეს ეპისკოპოსი
21. სედრაკის (ღვთისმშობლის) ეპისკოპოსი.

[ნოტიციის ბოლოში მოყვანილია „კიევისა“ და „მცირე როსის“ (μικρά Ῥωσία) ეპარქიები]

ნოტიცია IV (Parthey 131 – 136)

Περὶ τῆς τάξεως τῶν Φρόνων τῶν μητροπολιτῶν· τίνες αὐτῶν λέγονται ἑξαρχοὶ καὶ ὑπέρτιμοι, τίνες ὑπέρτιμοι μόνον.

α'. ὁ Καισαρείας Καππαδοκίας ὑπέρτιμος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἑξαρχος ἀνατολῆς.

Οἱ ἐξῆς πάντες ὑπέρτιμοι ἡγουν ἑξαρχοὶ καὶ ὑπέρτιμοι

მოსაყდრე მიტროპოლიტთა სიის შესახებ; ზოგიერთნი მათგანი იწოდებიან ექსარხოსად და უპატოსნესად; ზოგიერთნი კი მხოლოდ უპატოსნესად.

1. კაზადოკიის კესარიის მიტროპოლიტი, უპატოსნესთა უპატოსნესი და მთელი აღმოსავლეთის ექსარხოსი.

ქვემოჩამოთვლილნი ყველანი არიან უპატოსნესნი ანუ ექსარხოსები და უპატოსნესნი.

[ამათ შორის მოხსენებული არიან:]

η'. ὁ Σεβαστείας, πάσης Ἀρ-
 μενίας
 θ'. ὁ Ἀμασειας, Εὐξείνου
 Πόντου
 ι'. ὁ Μελιτηνῆς, δευτέρως
 Ἀρμενίας

8. სებასტიის მიტროპოლიტი, მთელი არმენიისა
9. ამასიის მიტროპოლიტი, ევქსინის პონტოსი
10. მელიტენის მიტროპოლიტი, მეორე არმენიისა

30. მიტროპოლიტი ტრაპეზუნ-
ტისა, მთელი ლ ა ზ ი კ ი ს ა; მას
ახლა კესარიის ადგილი უჭირავს.

[ზოგიერთი ხელნაწერები ურთავენ შენიშვნას: μέχρι τούτων
οί έχοντες τὰς ἐπαρχίας, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μητροπολίται ὑπερ-
τιμοὶ μόνον γράφονται „აქამდე ჩამოთვლილნი იყვნენ ეპარქიის
მქონენი; ყველა დანარჩენი მიტროპოლიტები მხოლოდ უპატოსნე-
სად იწერებიან“]

Εἰσὶ καὶ ἕτεροι μητροπολι-
ται ἔξω τῶν ὧν γράφει ἡ δια-
τύπωσις ἢ ἀρχαία· οἱ τινες ἀπὸ
ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων
ἐτυμώθησαν κατὰ διαφόρους και-
ροὺς. καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκό-
πων ἐγένοντο οὗτοι·

α'. ὁ Βιζύτης
β'. ὁ Μιλήτου

γ'. [ὁ] Μετράχων², ὅς καὶ
Ζηαχίας λέγεται.

δ'. ἡ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ
Φουλλαι³ ὅσοι ἦσαν ἀρχιεπισκο-
παί· ἐνωθεῖσαι δὲ ἐγένοντο μία
μητρόπολις. διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας
καὶ Φουλλῶν λέγεται.

ε'. ἀπὸ τοῦ Νεοκαισαρείας⁴,
ὁ Κερασσῶντος καὶ ὁ Πιζαίου

იმათ გარდა, რომელნიც აღნუ-
სხნული არიან ძველს დიატიპოს-
ში, არიან აგრეთვე სხვა მიტრო-
პოლიტებიც; ზოგიერთნი არქი-
ეპისკოპოსთა და ეპისკოპოსთაგან
იქმნენ პატივში აყვანილი სხვადა-
სხვა დროს, არქიეპისკოპოსთაგან
გახდნენ [მიტროპოლიტებად] შემ-
დეგნი:

1. ბიზიის [მიტროპოლიტი]
2. მილეტის [მიტროპოლიტი]

10. მეტრახის² [მიტროპოლი-
ტი], რომელიც აგრეთვე ჯ ი ქ ე-
თ ი ს ა დ იწოდება.

11. სუგდია და ფულე ორი
საარქიეპისკოპოსო იყო: ისინი
გაერთიანებულ იქმნენ ერთ სა-
მიტროპოლიტოდ. ამიტომაც
ჰქვია სუგდიის და ფულის [მიტ-
როპოლიტი].

15. ნეოკესარიის³ (არქიეპის-
კოპოსისაგან), კერასუნტისა და
რიზეს [მიტროპოლიტი].

¹ ἔχει — Καισαρείας აკლია G. — ² Μετράχων] ὁ Γαυδίας G აშიაზე.
³ αἱ Φουλλαι] ὁ Ματράχων G აშიაზე. — ⁴ Νιζομηδείας G აშიაზე.

κε'. ἀπὸ τοῦ Καμάχου, ὁ
Κελτζήνης
κς'. ἀπὸ τοῦ Σερρών, ὁ Ζιχρῶν

25. კამახის [არქიეპისკოპოსი-
საგან] კელძენის [მიტროპოლიტი].
26. სერის [ეპისკოპოსისაგან]
ზიქნის [მიტროპოლიტი].

[ნოტიციის ბოლოში არიან ჩამოთვლილი კიევისა და როსიის
არქიეპისკოპოსები].

ნოტიცია V
(Parthey 138 – 145)

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἀγια-
τάτων πατριαρχῶν, τῶν ἁποστο-
λιῶν, καὶ συναρτίθυσις τῶν ἀπο-
στολικῶν θρόνων.
Ὁ πρῶτος θρόνος τοῦ καρ-
φαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου,
τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης προέ-
δρου, διέποντος τὸν ἀποστολι-
κὸν καὶ πατριαρχικὸν θρόνον
ἄχρι τῶν ἁρίων Σάξων καὶ
Γάλλων.

უწმინდესი პატრიარქების [სამ-
წყსოთა] საზღვრების ხელახალი
დადება და სამოციქულო საყდარ-
თა ჩამოთვლა.
პირველი საყდარი მოციქულთა
თავის პეტრესი, უხუცესი რომის
წინამძღვრისა, რომელიც განა-
გებს სამოციქულო და საპატ-
რიარქო საყდარს ვიდრე საქსე-
ბისა და გალების ქვეყნებამდე.

Δεύτερος ὁ ἀγιώτατος ἀπο-
στολικὸς θρόνος καὶ πατριαρχι-
κὸς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ
πρωτοκλήτου τῶν ἀποστόλων
Ἀνδρέου καὶ τοῦ μεγάλου θεολό-
γου καὶ εὐαγγελιστοῦ καὶ ἀπο-
στόλου Ἰωάννου
Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν μέχρι τῆς
δυτικῆς Σικελίας καὶ
τὰς Κυκλάδας ἄχρι
Πόντου καὶ
Χερσῶνος,
Ἀβασγίας τε καὶ
Χαλδίας καὶ
Χαζαρίας ἕως

მეორე უწმინდესი სამოციქუ-
ლო და საპატრიარქო საყდარი
კონსტანტინეპოლისა, [საყდარი]
მოციქულთა შორის პირველწო-
დებულის ანდრიასი და იოანე
მახარებლისა და მოციქულისა,
რომელშიც შედის
ევროპა და აზია ვიდრე და-
სავლეთის სიცილიამდე,
კიკლადები ვიდრე
პონტომდე და
ქერსონამდე,
აზასგიამდე და
ქალდიამდე და
ხაზარეთამდე [და] ვიდრე

ιβ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόντου, ὁ Ἀμασίας

ιγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α', ὁ Μελιτηνῆς

.....

κη'. Ἐπαρχία Λαζიკῆς, ὁ τοῦ Φάσιδος.

ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

.....

κε'. Ἐπαρχία Ζηχίας, ὁ Χερσῶνος

κς'. Ἐπαρχία τῆς ἀβτῆς, ὁ Βοσπόρου

κζ'. Ἐπαρχία τῆς ἀβτῆς, ὁ Νικόψεως

.....

λδ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας, ὁ Ἡρακλειουπόλεως ἦτοι Πηδᾶχθῶν

λε'. Ἐπαρχία Ἀμασίας² ὁ Σεβαστουπόλεως

.....

λζ'. Ἐπαρχία Πόντου Πολεμονιακοῦ, ὁ Τραπεζούντων

- 12. ეპარქია ჰელენოპონტისა – ამასიის მიტროპოლიტი.
- 13. ეპარქია I¹ არმენიისა – მელიტენის მიტროპოლიტი
-
- 28. ეპარქია ლ ა ზ ი კ ი ს ა – ფასიდის მიტროპოლიტი.
- ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა ნუსხა
-
- 25. ეპარქია ჯიქეთისა, – ქერსონის არქიეპისკოპოსი
- 26. იგივე ეპარქია – ბოსპორის არქიეპისკოპოსი
- 27. იგივე ეპარქია – ნ ი კ ვ ს ი ი ს არქიეპისკოპოსი
-
- 34. ეპარქია არმენიისა – ჰერაკლიუპოლის ანუ პედახთის არქიეპისკოპოსი
- 35. ეპარქია ა მ ა ს ი ო ს ა² – სებასტუპოლის არქიეპისკოპოსი.
-
- 37. ეპარქის პოლემონის პონტოსი – ტ რ ა პ ე ზ უ ნ ტ თ ა არქიეპისკოპოსი.

ნოტიცია VII
(Parthey 150 – 161)

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΡΩΤΟΚΛΗΣΙΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

Κλησεις μητροπολιτων

.....

ეპიფანე კვიპროსელ არმიეპისკოპოსის მიერ შედგენილი ეკთესისი პირველწოდებულ პატრიარქთა და მიტროპოლიტთა მიტროპოლიტთა დასახელება

.....

¹ ალბათ, უნდა იყოს B (II). –² აშკარა შეცდომაა; უნდა იყოს Ἀβασσίας (Ἀβασγίας → Ἀμασγίας → Ἀμασίας).

ια'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Β¹,
 ὁ Σεβαστείας
 ιβ'. Ἐπαρχίας Ἐλενοπόντου, ὁ
 Ἀμασίας
 ιγ'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Α,
 ὁ Μελιτινῆς

 ιδ'. Ἐπαρχίας Λαζικῆς, ὁ
 τοῦ Φάσιδος
 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

 ιε'. Ἐπαρχίας Ζηχίας, ὁ
 Χερσῶνος
 ις'. Ἐπαρχίας Ζηχίας, ὁ
 Βοσπόρου
 ιζ'. Ἐπαρχίας τῆς αὐτῆς, ὁ
 Νικόφειας

 ιη'. Ἐπαρχίας Ἀρμενίας Β, ὁ
 Ἡρακλειουπόλεως
 θ'. Ἐπαρχίας Ἀβασγίας, ὁ
 Σεβαστουπόλεως

- 11. II¹ არმენიის ეპარქიისა
 – სეზასტიის მიტროპოლიტი
- 12. ჰელენოპონტის ეპარქიისა
 – ამასიის მიტროპოლიტი
- 13. I არმენიის ეპარქიისა
 – მელიტენის მიტროპო-
 ლიტი
-
- 27. ლ ა ზ ი ვ ი ს ეპარქიისა
 – ფასიდის მიტროპოლიტი
 ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა
 შესახებ
-
- 24. ჯიქეთის ეპარქიისა
 – ქერსონის არქიეპისკოპოსი
- 25. ჯიქეთის ეპარქიისა
 – ბოსპორის არქიეპისკოპოსი
- 26. იმავე ეპარქიისა
 – ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი
-
- 33. II არმენიის ეპარქიისა
 – ჰერაკლიუპოლის არქი-
 ეპისკოპოსი.
- 34. ა ბ ა ს გ ი ს ეპარქიისა
 – სეზასტუპოლის არქიეპის-
 კოპოსი.
-

[შემდეგ მისდევს ნუსხა საპიტროპოლიტოებში შემავალ სა-
 ეპისკოპოსოთა კათედრებისა, მათ შორის:]

Ἐπαρχία Λαζικῆς, μητρόπο-
 λης Φάσιδος, ἔχει ὑπ' αὐτὴν πό-
 λεις ἦτοι ἐπίσκοπους ὁ'.
 τὸν Ῥοδοπόλεως
 τὸν τῆς Σαησιωνῶν
 τὸν Πέτρων
 τὸν τῆς Ζηγγανέων

ეპარქია ლ ა ზ ი ვ ი ს ა, ფასიდის
 მიტროპოლი[ტი]; მას ექვემდე-
 ბარება ოთხი ქალაქი, ე.ი. ოთხი
 ეპისკოპოსი:
 როდოპოლისის ეპისკოპოსი
 საისინთა ეპისკოპოსი
 პეტრის ეპისკოპოსი
 ზიგანვეთა ეპისკოპოსი.

¹ უნდა იყოს A (I).

ნოტიცია VIII

ΤΑΞΙΣ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

ια'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας, ὁ
Σεβαστείας

ιβ'. Ἐπαρχία Ἐλενοπόγτου, ὁ
Ἀμασίας

ιγ'. Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α, ὁ
Μελιτινῆς

.....

ιζ'. Ἐπαρχία Λαζικῆς, ὁ τοῦ
Φάσιδος.

ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣ-
ΚΟΠΩΝ

მოსაყდრე მიტროპოლიტთა ნუსხა.

- 11. ეპარქია არმენიისა
– სეზასტიის მიტროპოლიტი
- 12. ეპარქია ჰელენოპონტისა
– ამასიის მიტროპოლიტი
- 13. ეპარქია I არმენიისა
– მელიტინის მიტროპოლიტი
-
- 27 ეპარქია ლაზიკისა
– ფასიდის მიტროპოლიტი.

ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა
ნუსხა

[მათ შორის]

Ἐπαρχία Ζηχίας, ὁ Χερσῶνος

Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Βοσ-
πόρων

Ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, ὁ Νι-
κόφειας

Ἐπαρχία Ἀρμενίας Α, ὁ
Ἡρακλειουπόλεως ἦτοι Πηδᾶχθω

Ἐπαρχία Ἀμασίας¹, ὁ
Σεβαστουπόλεως

Ἐπαρχία Πόντου Πολεμο-
νιακοῦ, ὁ Τραπεζοῦντος.

Καὶ ὄσοι ἐπίσκοποι ὑπὸ μη-
τροπολιτῶν

.....

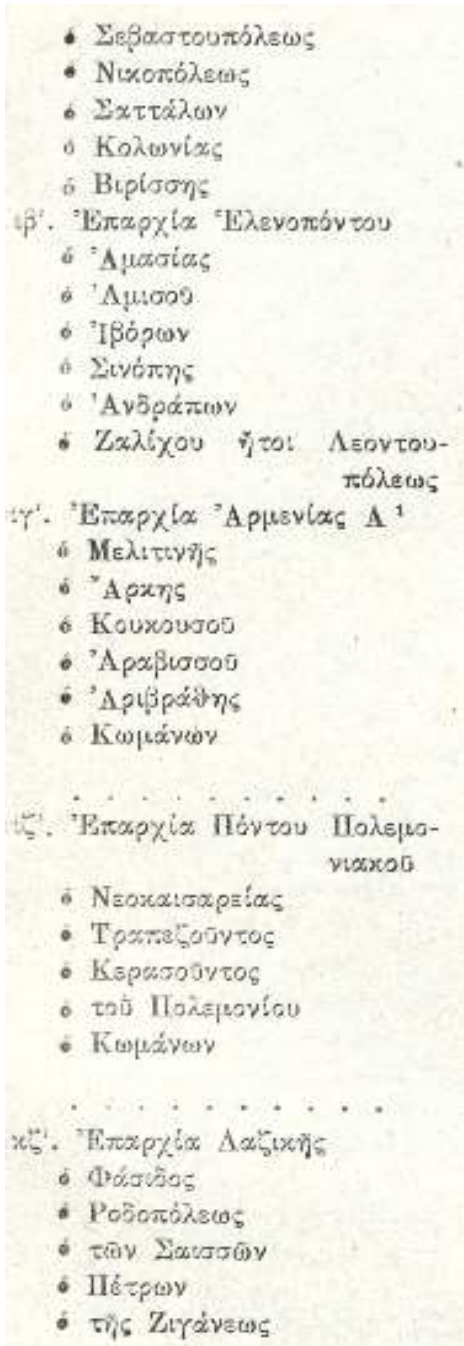
ιϛ' Ἐπαρχία Ἀρμενίας Β²,
ὁ Σεβαστείας

- ეპარქია ჯიქეთისა – ქერსონის
არქიეპისკოპოსი
- იგივე ეპარქია – ბოსპორის არ-
ქიეპისკოპოსი
- იგივე ეპარქია – ნიკოფსიის არ-
ქიეპისკოპოსი
- ეპარქია I არმენიისა – ჰერაკ-
ლიუპოლის ანუ პედახთის არქი-
ეპისკოპოსი
- ეპარქია ამასიისა¹ – სეზას-
ტუპოლის არქიეპისკოპოსი
- ეპარქია პოლემონის პონტოსი.
– ტრაპეზუნტის არქიეპისკოპოსი.
- ეპისკოპოსნი, რომელნიც მი-
ტროპოლიტებს ექვემდებარებიან:
-
- 11. ეპარქია მეორე² არმენიისა
– სეზასტიის მიტროპოლიტი³;

¹ უნდა იყოს Αβασγίας („აბასგიისა“). იხ. შენიშვნა ზემოთ გვ. 139.

² უნდა იყოს Α (პირველი).

³ ყოველი ეპარქიის ნუსხაში მოხსენებული პირველი მოსაყდრე – მიტრო-
პოლიტი უნდა იყოს, ხოლო დანარჩენები – ეპისკოპოსები.

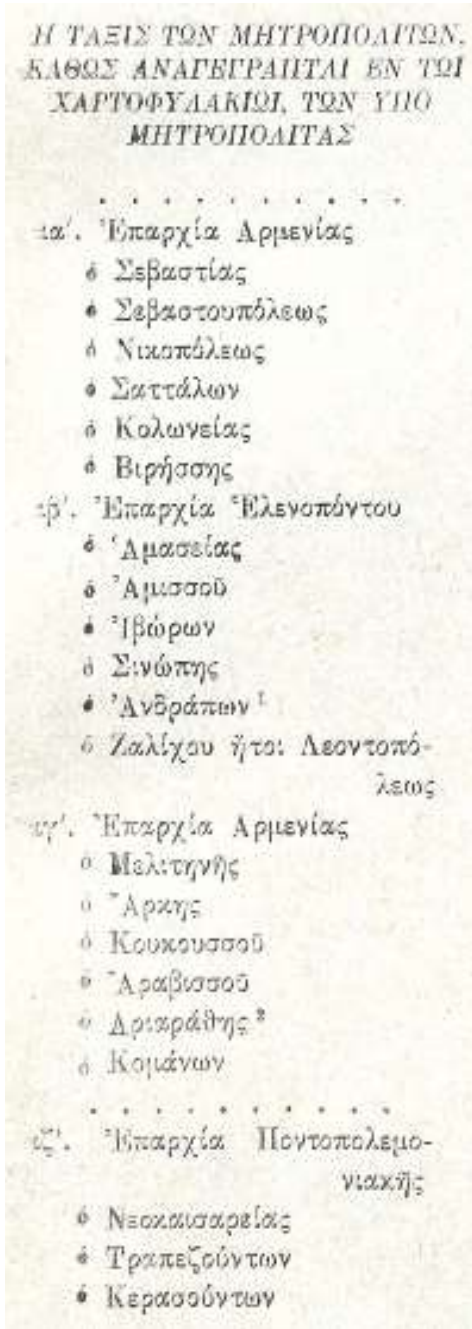
სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
 ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
 სატტალის ეპისკოპოსი
 კოლონიის ეპისკოპოსი
 ზირისის ეპისკოპოსი.
 12. ეპარქია ჰელენოპონტისა
 – ამასიის [მიტროპოლიტი]:
 ამისის ეპისკოპოსი
 იბორის ეპისკოპოსი
 სინოპის ეპისკოპოსი
 ანდრაპის ეპისკოპოსი
 ზალიხის ანუ ლეონტუპოლის
 ეპისკოპოსი.
 13. ეპარქიას პირველი ¹ არმენიისა
 – მელიტინის [მიტროპოლიტი]:
 არკის ეპისკოპოსი
 კუკუსის ეპისკოპოსი
 არაზისის ეპისკოპოსი
 არიზრათის ეპისკოპოსი
 კომანის ეპისკოპოსი.

 17. ეპარქია პოლემონის პონ-
 ტოსი
 – ნეოკესარიის [მიტროპოლიტი]:
 ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი
 კერასუნტის ეპისკოპოსი
 პოლემონიონის ეპისკოპოსი
 კომანის ეპისკოპოსი.

 27. ეპარქია ლ ა ზ ი კ ი ს ა
 – ფასიდის [მიტროპოლიტი]:
 როდოპოლისის ეპისკოპოსი
 საისის ეპისკოპოსი
 პეტრის ეპისკოპოსი
 ზიგანგეთა ეპისკოპოსი.

¹ უნდა იყოს B (მეორე).

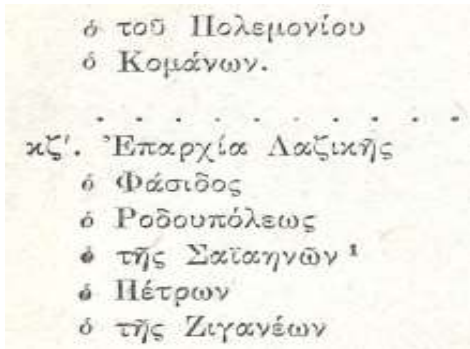
ნოტიცია IX
(Parthey 181 – 196)

მიტროპოლიტა ნუსხა, როგორც
ის აღწერილია ქარტოფილაკი-
ონში, და ნუსხა მიტროპოლიტ-
თადმი დაქვემდებარებული ეპის-
კოპოსებისა

11. ეპარქია არმენიისა
– სებასტიის [მიტროპოლიტი]:
სებასტუპოლის ეპისკოპოსი
ნიკოპოლის ეპისკოპოსი
სატტალის ეპისკოპოსი
კოლონიის ეპისკოპოსი
ბირესის ეპისკოპოსი.
12. ეპარქია ჰელენოპონტისა
– ამასიის მიტროპოლიტი:
ამისის ეპისკოპოსი
იბორის ეპისკოპოსი
სინოპის ეპისკოპოსი
ანდრაპის ეპისკოპოსი
ზალიხის ანუ ლეონტოპოლის
ეპისკოპოსი.
13. ეპარქია არმენიისა
– მელიტენის [მიტროპოლიტი]:
არკის ეპისკოპოსი
კუკუსის ეპისკოპოსი
არაბისის ეპისკოპოსი
არიარათის ეპისკოპოსი
კომანის ეპისკოპოსი.
17. ეპარქია პონტოპოლემო-
ნიაკისა
– ნეოკესარიის [მიტროპოლიტი]:
ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი
კერასუნტის ეპისკოპოსი

¹ Ἀνδράσπων CG. — ² Δριαρμάτης CG.

პოლემონიონის ეპისკოპოსი
კომანის ეპისკოპოსი.

27. ეპარქია ლ ა ზ ი კ ი ს ა – ფა-
სიდის [მიტროპოლიტი]:
როდუპოლისის ეპისკოპოსი
საიანთა ¹ ეპისკოპოსი
პეტრის ეპისკოპოსი
ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

ნოტიცია X ³
(Parthey 197 – 224)

მთლიანი ნუსხა ღმრთის
ქურუმებისა
სამიტროპოლიტოთა, საარქიეპის-
კოპოსოთა და მეტროპოლიე-
ბისადმი დაქვემდებარებულ
საეპისკოპოსოთა ნუსხა

11. სებასტიის სამიტროპო-
ლიტო
12. ამასიის სამიტროპოლიტო
13. მელიტენის სამიტროპო-
ლიტო
33. ტრაპეზუნტის სამიტროპო-
ლიტო
55. კელძენის სამიტროპო-
ლიტო
60. როსიის სამიტროპოლიტო.
61. ალანიის სამიტროპოლიტო

¹ CG-ს აშიაზე შენიშვნა: «სხვა ნოტიციაში «Ἀβησαρών G»».

² Parthey შენიშვნავს: «ახლა იბეჭდება პირველად ლაიფციგის XV – XVI საუკუნის ხელნაწერით».

πθ'. ἢ Ῥόζαια

 ΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΔΕ ΕΙΣΙΝ
 ΑΥΤΑΙ
 α'. ἢ Βεζόνη

 κθ'. ἢ Πηδουχιδών

 λζ'. ἢ Ζουχία
 ΚΑΙ ΟΣΟΙ ΕΝ ΕΚΑΣΤΗ ΜΕΤΡΟ-
 ΠΟΛΕΙ ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ ΘΡΟΝΟΙ
 ια'. τῷ Σεβαστείῳ τῆς Ἀρμε-
 νίας
 ὁ Σεβαστουπόλεως
 ὁ Νικοπόλεως
 ὁ Σατάλων
 ὁ Μερσίτης ἕμου θ'.
 ιβ'. τῷ Ἀμασειῷ Ἐλενοπόντου
 ὁ Ἀμινσοῦ
 ὁ Σινώπης
 ὁ Ἰβήρων
 ὁ Ἀνδράπιον
 ὁ Ζαλίχου ἢ τοῦ Ἀσωντου-
 πόλεως ἕμου ε'.

 ιγ'. τῷ Νεοκαισαρείῳ Πόντου
 Πολεμωνιακοῦ
 Κερασσηντος
 ὁ τοῦ Πολεμωνίου
 ὁ Κομάγων
 ὁ Ἀλίας
 ὁ Ῥοζαίου
 ὁ Κόκκου
 ὁ Εὐνίκου· εἰσὶ δὲ ἀντα...

89. რიზეს სამიტროპოლიტო

- საარქიეპისკოპოსოები შემდეგია:
1. ვიზიის საარქიეპისკოპოსო

24. პედაქეთეს საარქიეპისკოპოსო

57. ჯ ი ქ ე თ ი ს საარქიეპისკოპ.
- რა კათედრები ექვემდებარება
 თითოეულ მეტროპოლიას
11. არმენიის სებასტიას ექვემდე-
 ბარება [კათედრები]:
 სებასტუპოლისა
 ნიკოპოლისა
 სატალონისა
 მერისისა; სულ ოთხი [კათედრა].
12. ჰელენუპონტის ამასიას ექვე-
 მდებარება [კათედრები]:
 ამინსისა
 სინოპისა
 ივორთა
 ანდრაპისა
 ზალიხისა ანუ ლეონტუპოლისა;
 სულ ხუთი [კათედრა].

18. პალევონას პონტოს ნეოკე
 სარიას ექვემდებარება [კა-
 თედრები]:
 კერასუნტისა
 პოლემონიონისა
 კომანისა
 ალიისა
 რ ი ზ ე ს ი
 კოკისა
 ევნიკისა: ესენი არიან...

ὁ Ἀραδάσης
ὁ Μαρτυροπόλεως
ὁ Ὑψηλῆς ὁμοῦ ι'.

Ἡ δὲ Ἀττάλεια¹ γέγονε μητροπόλις ἐν ἔτει ςφϛβ' ἐπὶ Εὐστρατίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου παρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου.

Ὁ δὲ Ἄργους¹ γέγονε μετροπολίτης ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰσαάκου τοῦ Ἀγγέλου ἐν ἔτει ςφϛζ'.

λγ'. τῇ Τραπεζοῦντι τῆς Δαζικῆς

ὁ Χερσιανῶν
ὁ Χαμαζούρ
ὁ Χαλχაίσι
ὁ Παῖπερ
ὁ Κεραμιέων
ὁ Λερίου
ὁ Βιζάντου
ὁ Σακάβου
ὁ τοῦ Χαβιτζιτοῦ
ὁ τοῦ Χαντζιόρτζ
ὁ τοῦ Ὀλγοῦτιν
ὁ Φασσιανῆς
ὁ Ἰოსερμάντζου
ὁ Ἀνθάκων
ὁ Ζαρινάκων ὁμοῦ ιε'.

არადისა
მარტიროპოლისა
იფსელისა; სულ ათი [კათედრა].
ატალია¹ მეტროპოლია გახდა
6592 წელს², უწმინდესი პატრიარქის
ევსტრატის დროს, კირ ალექსის
მეფობაში.

არგოსის მოსაყდრე გახდა მიტროპოლიტი
ისააკ ანგელოსის მეფობაში,
6597 წელს³.

33. ლაზიკის ტრაპეზუნტს ექვემდებარება
(კათედრები):

ხერიანთა
ხამაჩურისა
ხალხევისა
პაიპერისა
კერამევისა
ლერიონისა
ვიზანტისა
საკავისა
ხავიძიტისა
ხანძიორზისა
ოლნუტისა
ფასიანისა
ტოსერმანძისა
ანდაკისა
ზარინაკისა; სულ თხუთმეტი
[კათედრა].

¹ ატალია (პამფილიაში) და არგოსი მოხსენებული არიან ამ X ნოტიციაში.

² ესე იგი 1084 წელს (6592 – 5508); ალექსი I კომნენი მეფობდა 1081 – 1118 წლებში; ევსტრატი გარიდასი პატრიარქობდა 1081 – 1085 წლებში.

³ ისააკ II ანგელოსი მეფობდა 1185 – 1195 წლებში. თარიღი 6597 წ. (რაც უდრის 1089 წელს) შეცდომით უნდა იყოს ნაცვლად 6697 წლისა (1189 წლისა).

ნოტიციაა Xა
(Benesevic 131 – 155)

[Ο ΠΑΣ ΔΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ
ΘΕΟΥ ΘΥΗΠΟΛΩΝ]

Α) ΤΑΞΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

1 ὁ Ῥώμης.
2 ὁ Κωνσταντινουπόλεως.
3 ὁ Ἀλεξανδρείας.
4 ὁ Ἀντιοχείας.
5 ὁ Ἱεροσολύμων.

Β) ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΜΗΤΡΩΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΙ ΚΩΝΣ-
ΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΠΑΤΡΙ-
ΑΡΧΗΙ

α'. Καππαδοκίας ὁ Καισαρείας
β'. Ἀσίας ὁ Ἐφέσου.
γ'. Εὐρώπης ὁ Ἡρακλείας.
δ'. Γαλατίας ὁ Ἀγκύρας.
ε'. Ἑλλησπόντου ὁ Κυζίκου.
ς'. Λυδίας ὁ Σάρδεων.
ζ'. Βιθυνίας ὁ Νικομηδείας.
η'. Τῆς αὐτῆς ὁ Νικαίας.
θ'. Τῆς αὐτῆς ὁ Χαλκηδόνος.
ι'. Παμφυλίας ὁ Σίδης.
ια'. Ἀρμενίας ὁ Σεβαστείας.
ιβ'. Ἐλενοπόντου ὁ Ἀμασειας.
ιγ'. Ἀρμενίας ὁ Μελιτηνῆς.
ιδ'. Καππαδοκίας ὁ Τυάνων.
ιε'. Παφλαγονίας ὁ Γαγγρῶν.
ις'. Θεσσαλίας ὁ Θεσσαλονίκης.
ιζ'. ὁ Κλαυδίουπόλεως.
ιη'. ὁ Νεοκαισαρείας.
ιθ'. ὁ Πισινούντων.
κ'. ὁ Μύρων.
κα'. ὁ Σταυρουπόλεως ἢ τοι Καρίας.

ღმრთის ქურუმთა
სრული სია

ა. პატრიარქთა სია

1. რომისა
2. კონსტანტინეპოლისა
3. ალექსანდრიისა
4. ანტიოქიისა
5. იერუსალემისა.

ბ. კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ მიტროპოლიტთა სია

1. კაპადოკიისა – კესარიის მ.
2. აზიისა – ეფესოს მ.
3. ევროპისა – ჰერაკლიის მ.
4. გალატიისა – ანკვიზის მ.
5. ჰელესპონტისა – კვიზიკის მ.
6. ლიდიისა – სარდეს მ.
7. ბითონიისა – ნიკომედიის მ.
8. იმავე ეპარქიისა – ნიკელის მ.
9. იმავე ეპარქ. – ქალკედონის მ.
10. პამფილიისა – სიდის მ.
11. არმენიისა – სეზასტიის მ.
12. ჰელენოპონტისა – ამასიის მ.
13. არმენიისა – მელიტენის მ.
14. კაპადოკიისა – ტვიანის მ.
15. პაფლაგონიისა – განგორის მ.
16. თესალიისა – თესალონიკის მ.
17. კლავდიუპოლის მ.
18. ნეოკესარიის მ.
19. პისინუნტის მ.
20. მირის მ.
21. სტავროპოლის ანუ კარიის მ.

κβ'. ὁ Λαοδικείας.	22. ლაოდიკიის მ.
κγ'. ὁ Συνάδων.	23. სინადის მ.
κδ'. ὁ Ἰκονίου.	24. იკონიის მ.
κε'. ὁ Ἄντιοχείας τῆς Πισιδίας.	25. ანტიოქიის მ.
κς'. ὁ Πέργης.	26. პერგის მ.
κζ'. ὁ Κορίνθου.	27. კორინთოს მ.
κη'. ὁ Ἀθηνῶν.	28. ათენის მ.
κθ'. ὁ Μωκησοῦ.	29. მოკესის მ.
λ'. ὁ Κρήτης.	30. კრეტის მ.
λα'. ὁ τοῦ Ῥηγίου.	31. რეგიონის მ.
λβ'. ὁ Πατρῶν.	32. პატრასის მ.
λγ'. ὁ Τραπεζοῦντος.	33. ტრ აპ ე ზ უ ნ ტ ი ს მ.
λδ'. ὁ Δαρίσσης.	34. ლარისის მ.
λε'. ὁ Ναυπάκτου.	35. ნავპაქტის მ.
λς'. ὁ Φιλίππουπόλεως.	36. ფილიპუპოლის მ.
λζ'. ὁ Τραϊανουπόλεως.	37. ტრაიანუპოლის მ.
λη'. ὁ Ῥόδου.	38. როდოსის მ.
λθ'. ὁ Φιλίππων.	39. ფილიპოს მ.
μ'. ὁ Ἄδριανουπόλεως.	40. ადრიანუპოლის მ.
μα'. ὁ Ἱεραπόλεως.	41. ჰიერაპოლის მ.
μβ'. ὁ Δυρραχίου.	42. დირახიონის მ.
μγ'. ὁ Σμύρνης.	43. სმირნის მ.
μδ'. ὁ Κατάνης.	44. კატანის მ.
με'. ὁ Καμάχου.	45. კამახის მ.
μς'. ὁ Ἄμοριου.	46. ამორიონის მ.
μζ'. ὁ Κοτυαίου.	47. კოტიევის მ.
μη'. ἡ Ἁγία Σευηρίνα.	48. წმ. სევერიონა
μθ'. ὁ Μιτυλήνης.	49. მიტილენის მ.
ν'. ὁ Νέων Πατρῶν.	50. ახალი პატრასის მ.
να'. ὁ Εὐχαΐτων.	51. ევხაიტის მ.
νβ'. ὁ Ἀμάστριδος.	52. ამასტრიდის მ.
νγ'. ὁ Χωνῶν.	53. ხონის მ.
νδ'. ὁ Ἰθροῦντος.	54. ჰიდრონტის მ.
νε'. ὁ Κελτζίνης.	55. კელძინის მ.
νς'. ὁ Κολωνείας.	56. კოლონიის მ.
νζ'. ὁ Θηβῶν.	57. თებეს მ.
νη'. ὁ Σερρών.	58. სერის მ.
νθ'. ὁ Πομπηίουπόλεως.	59. პომპეიუპოლის მ.

ρα'. ὁ Ῥωτίας.
 ρβ'. ὁ Ἀλανίας.
 ργ'. ὁ Αἰνου.
 ρδ'. ὁ Τιβεριουπόλεως.
 ρε'. ὁ Κερασσιντος.
 ρς'. ὁ Νακωλίας.
 ρζ'. ὁ Γερμίνων.
 ρη'. ὁ Μαδόντων.
 ρθ'. ὁ Ἀπαμείας.
 ρι'. ὁ Βασιλαίου.
 ρια'. ὁ Δρίστρας.
 ριβ'. ὁ Ναζιανζοῦ.
 ριδ'. ὁ Κερκύρας.
 ριε'. ὁ Ἀβάνδου.
 ρισ'. ὁ Μηθύνης.
 ρισ'. ὁ Χριστουπόλεως.
 ριζ'. ὁ Ῥουσίου.
 ριη'. ὁ Λακεδαιμονίας.
 ρισ'. ὁ Πάρου.
 ρισ'. ὁ Ἀτταλείας.
 ρια'. ὁ Μεσημυρίας.
 ριβ'. ὁ Μιλήτου.
 ριδ'. ὁ Σηλυβρίας.
 ριε'. ὁ Ἄπρωι.

60. როსიის მ.
 61. ალანიის მ.
 62. აინის მ.
 63. ტიბერიუპოლის მ.
 64. ეხანიის მ.
 65. კერასუნტის მ.
 66. ნაკოლის მ.
 67. გერმიის მ.
 68. მადიტის მ.
 69. აპამეის მ.
 70. ბასილევის მ.
 71. დრისტრის მ.
 72. ნაზიანზის მ.
 73. კერკირის მ.
 74. აბიდოსის მ.
 75. მეთიმნის მ.
 76. ქრისტუპოლის მ.
 77. რუსიონის მ.
 78. ლაკედემონიის მ.
 79. პაროსის მ.
 80. ატალიის მ.
 81. მესემბრიის მ.
 82. მილეტის მ.
 83. სელიბრიის მ.
 84. აპროს მ.

C) ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΩΚΒΙΜΕΝΩΝ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΤΩΙ ΤΟΙΟΥΤΩΙ
 ΜΕΓΙΣΤΩΙ ΘΡΟΝΩΙ

α'. ὁ Βεζόντης.
 β'. ὁ Λεοντουπόλεως.
 γ'. ὁ Μαρωναςίας.
 δ'. ὁ Ἀρχαδίουπόλεως.
 ε'. ὁ Παρείου.
 ς'. ὁ Προკონήσου.
 ζ'. ὁ Κίου.
 η'. ὁ Κυθέρων.

ბ. ამ უდიდესი საყდრისადმი
 დაქვემდებარებულ არქი-
 ეპისკოპოსთა სია

1. ბიზიის არქიეპისკოპოსი
2. ლეონტუპოლის არქ.
3. მარონიის არქ.
4. არკადიუპოლის არქ.
5. პარიონის არქ.
6. პრიკონესის არქ.
7. კიოსის არქ.
8. კიფსელის არქ.

θ'. ὁ Νίκης.
 [ι'. ἡ Ἰδρυς.]
 ι'. ὁ Νεαπόλεως.
 ια'. ὁ Σέλιγης.
 ιβ'. ὁ Χερσῶνος.
 ιγ'. ὁ Μεσσηνίας.
 ιδ'. ὁ Γαρέλλης.
 ιε'. ὁ Βρύσηως.
 ις'. ὁ Δέρκου.
 ιζ'. ὁ Καραβυζῆς.
 [ιθ'. αἱ Σέρραι μετὰ τὴν Δέρκου].

ιη'. ὁ Λήμνου.
 ιθ'. ὁ Λευκάδος.
 κ'. ὁ Μισθίας.
 [κγ'. ἡ Σατηριαύπολις].
 κα'. ὁ Πηδοχθῆς.
 [κε'. ἡ Γέρμη].
 κβ'. ὁ Βοσπόρου.
 κγ'. ὁ Κοτράδων.
 κδ'. ὁ Ῥόμνου.
 κε'. ὁ Καρπάθου.
 κς'. ὁ Κόδρου.
 κζ'. ὁ Ῥουσιανῶν.
 κη'. ὁ Ἀγχιάλου.
 κθ'. ὁ Φαρσάλων.
 λ'. ὁ Ματράχων.
 λα'. ὁ Βερροίας.

D) ΟΣΟΙ ΒΚΑΣΤΗ ΜΗΤΡΟ-
 ΠΟΛΕΙ ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ
 ΘΡΟΝΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

I. Τῆ Καισαρείᾳ Καππαδοκίας.

α'. ὁ Νέσσης.
 β'. ὁ τῶν Βασιλικῶν Θερμῶν.

9. ნიკის არქ.
- [ჰიდრინტის საარქ.]
10. ნეაპოლის არქ.
11. სელგის არქ.
12. ქერსონის არქ.
13. მესენის არქ.
14. გარელის არქ.
15. ბრისის არქ.
16. დერკის არქ.
17. კარაბიზიის არქ.
- [სერის საარქიეპისკოპოსო დერკის საარქ. შემდეგ]
18. ლემნოსის არქ.
19. ლევკადის არქ.
20. მისთის არქ.
- [სოტერიუპოლის საარქ.]
21. პედახთოსის არქ.
- [გერმის საარქ.]
22. ბოსპორის არქ.
23. კოტრადის არქ.
24. რიმნის არქ.
25. კარპათის არქ.
26. კოდრის არქ.
27. რუსიანის არქ.
28. ანხიალის არქ.
29. ფარსალის არქ.
30. მატრახის არქ.
31. ბეროის არქ.

დ. თითოეულ სამიტროპოლიტოს რომელი საეპისკოპოსო საყდარი ექვემდებარება

1. კაპადოკიაში – კესარიის სამიტროპოლიტოს:
1. ნოსელი ეპისკოპოსი
2. სამეფო აბანოთა ეპ.

γ'. ὁ Καμουλιανῶν.
 δ'. ὁ Κισκησῶν.
 ε'. ἡ Λαίσαων.
 ς'. ὁ Σαβηρίσδος.
 ζ'. ὁ Ἀρκαρῆσθιας.
 η'. ὁ τῶν Αἰπολίων.

II. Τῆς Ἐφέσου τῆς Ἀσίας.

α'. ὁ Ὑπαίτων.
 β'. ὁ Ἰσθμίου.
 γ'. ὁ Μαγνησίας [τῆς πρὸς τὸν
 Μαιάνδρον]
 δ'. ὁ Ἐλαίας.
 ε'. ὁ Ἀτραμυυτίου.
 ς'. ὁ Ἄσσου.
 ζ'. ὁ Γαργάρων.
 η'. ὁ Μασταύρων.
 θ'. ὁ Καλῆς.
 ι'. ὁ Βρυέλλων.
 ια'. ὁ Πιτάνης.
 ιβ'. ὁ Μυρρίνης.
 ιγ'. ὁ Ἀὑρηλιουπόλεως.
 ιδ'. ὁ Μασσακώμης.
 ιε'. ὁ Φωκείας.
 ις'. ὁ Νύσσης.
 ιζ'. ὁ Μητροπόλεως.
 ιη'. ὁ Βατερῶν.
 ιθ'. ὁ Μαγνησίας.
 κ'. ὁ Ἄνινάτων.
 κα'. ὁ Περγᾶμου.
 κβ'. ὁ Ἄγκλιων.
 κγ'. ὁ Πριῆνης.

3. კამულიანის ეპ.
4. კისკესის ეპ.
5. ლაისის ეპ.
6. სევერიადის ეპ.
7. არიარათის ეპ.
8. ეპოლიის ეპ.

2. აზიაში – ეფესოს სამიტრო-
 პოლიტოს:

1. ჰიპაიპის ეპ.¹
2. ტრალის ეპ.
3. მაგნესიის (მაიანდრესთან
 რომ არის) ეპ.
4. ელეს ეპ.
5. ატრამიტონის ეპ.
6. ასონის ეპ.
7. გარგარის ეპ.
8. მასტავრის ეპ.
9. კალოის ეპ.
10. ბრიელის ეპ.
11. პიტანის ეპ.
12. მირინის ეპ.
13. ავრელიუპოლის ეპ.
14. მასხაკომის ეპ.
15. ფოკიის ეპ.
16. ნოსული ეპ.
17. მეტროპოლის ეპ.
18. ბატერის ეპ.
19. მაგნესიის ეპ.
20. ანინატის ეპ.
21. პერგამონის ეპ.
22. ანევის ეპ.
23. პრიენის ეპ.

¹ L (ლაიფციგის ხელნ.) უმატებს: «მიტროპოლიტის პატივში აყვანილ
 იქნა მეფის კირ ისააკ ანგელოსის მიერ», ისააკ II ანგელოსი მეფობდა 1185 –
 1195 წლებში.

κδ'. ὁ Ἀρχαίουπόλεως.
 κε'. ὁ Νέας Ἀόλης.
 κς'. ὁ Διὸς Ἱεροῦ.
 κζ'. ὁ Ἀύγαζων.
 λη'. ὁ Σιών.
 κθ'. ὁ Κολοφῶνος.
 λ'. ὁ Λεβέθου.
 λα'. ὁ Τέω.
 λβ'. ὁ Ἐρουθρῶν.
 λγ'. ὁ Κλαζομενῶν.
 λδ'. ὁ Ἀττάνθρων.
 λε'. ὁ Θεοδόσιουπόλεως.
 λς'. ὁ Κύμης.
 λζ'. ὁ Παλαιουπόλεως.

III. Τῆς Ἡρακλείας Θράκης.

α'. ὁ Θεοδώρουπόλεως.
 β'. ὁ Ῥαιδεστού.
 γ'. ὁ Πανίου.
 δ'. ὁ Χερσονήσου.
 ε'. ὁ Καλλιουπόλεως.
 ς'. ὁ Χαρίουπόλεως.
 ζ'. ὁ Χαλκίδος.
 η'. ὁ Δαονίου.
 [ὁ Μαδύτου].
 θ'. ὁ Παμφύλου.
 ι'. ὁ Μηθείας.
 ια'. ὁ Λιζίκου.
 ιβ'. ὁ Σεργεντζίων.
 ιγ'. ὁ Μέτρων.
 ιδ'. ὁ Τζουρούλοῦ.

IV. Τῆς Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας.

α'. ὁ Ταβίας.
 β'. ὁ Ἡλιουπόλεως.
 γ'. ὁ Ἀσπώνης.

24. არკადიუპოლის ეპ.
25. ახალი ავლის ეპ.
26. დიოს-წმინდას ეპ.
27. ავგაზის ეპ.
28. სიონის ეპ.
29. კოლოფონის ეპ.
30. ლებედის ეპ.
31. ტეოსის ეპ.
32. ერიოტრის ეპ.
33. კლაზომენის ეპ.
34. ატანდრის ეპ.
35. თეოდოსიუპოლის ეპ.
36. კვიმეს ეპ.
37. პალაიუპოლის ეპ.

3. თრაკიაში – პერაკლიის სამიტროპოლიტოს:

1. თეოდორუპოლის ეპ.
2. რედესტის ეპ.
3. პანიონის ეპ.
4. ხერსონესის ეპ.
5. კალიუპოლის ეპ.
6. ხარიუპოლის ეპ.
7. ქალკიდის ეპ.
8. დაონიონის ეპ.
[მადიტის ეპ.]
9. პამფილის ეპ.
10. მიდიის ეპ.
11. ლიზიკის ეპ.
12. სერგენძის ეპ.
13. მეტრის ეპ.
14. ძურულის ეპ.

4. გალატიაში – ანკვირის სამიტროპოლიტოს:

1. ტაბიის ეპ.
2. ჰელიუპოლის ეპ.
3. ასპონის ეპ.

Ḑ. ḑ Βηρινουπόλεως.
 ε'. ḑ Μυζου.
 ς'. ḑ Κίννης.
 ζ'. ḑ Ἀναστασιουπόλεως.
 η'. ḑ Καλοσίννης.

V. [ε'. Τῆ Κυζίκου τῆς Ἑλλησπόντου.

α'. ḑ Παιμανηου.
 β'. ḑ Ὠκης.
 γ'. ḑ Βάρειας.
 ḑ. ḑ Ἀγριανου θηρών ἕτοι
 Ἀχυράου.

ε'. ḑ Δαμφάκου.
 ς'. ḑ Ἀβύδου.
 ζ'. ḑ Δαρδάνου.
 η'. ḑ Ἰλίου.
 θ'. ḑ Τρωάδος.
 ι'. ḑ Πιονίας.
 ια'. ḑ Μελιτουπόλεως.
 ιβ'. ḑ τοῦ ἁγίου Κορνελίου
 ὁμοῦ ιβ'.]

VI. Τῆ Σάρδεων [τῆς Λυδίας].

α'. ḑ Φιλαδελφείας.
 β'. ḑ Τριπόλεως.
 γ'. ḑ Θυατείρων.
 ḑ. ḑ Σέττων.
 ε'. ḑ Δὐργλειουπόλεως.
 ς'. ḑ Γόρδων.
 ζ'. ḑ Τράλλων.
 η'. ḑ Σιάλων.
 θ'. ḑ Σιλάνδρου.
 ι'. ḑ Μαιονίας.
 ια'. ḑ Ἀπόλλωνος ἱερῶν.
 ιβ'. ḑ Ὑρακινίδος.
 ιγ'. ḑ Μουστίνης.

4. ბერინუპოლის ეპ.
 5. მნიზის ეპ.
 6. კინნის ეპ.
 7. ანასტასიუპოლის ეპ.
 8. კალუმნის ეპ.
5. [ჰელესპონტში – კვიზიკის სამიტროპოლიტოს:
1. პემანენის ეპ.
 2. ოკის ეპ.
 3. ბარის ეპ.
 4. აგრიანუ-თერთა ანუ ახი-რაოსის ეპ.
 5. ლამფსაკის ეპ.
 6. აბიდოსის ეპ.
 7. დარდანის ეპ.
 8. ილიონის ეპ.
 9. ტროადის ეპ.
 10. პიონის ეპ.
 11. მელიტუპოლის ეპ.
 12. წმ. კორნელი ეპ.
სულ 12 ეპისკოპოსი.]
6. [ლიდიაში-] სარდის სამიტროპოლიტოს:
1. ფილადელფიის ეპ.
 2. ტრიპოლის ეპ.
 3. თიატირის ეპ.
 4. სეტის ეპ.
 5. ავრელიუპოლის ეპ.
 6. გორდის ეპ.
 7. ტრალის ეპ.
 8. სიალის ეპ.
 9. სილანდრის ეპ.
 10. მეონის ეპ.
 11. აპოლონ-წმინდას ეპ.
 12. ჰირკანიდის ეპ.
 13. მუსტინის ეპ.

ιδ'. ὁ Καρασσοῦ.
 ιε'. ὁ Ἀπολλωνιάδου.
 [ὁ Δαλδῆων ἦτοι Ἰαλιῶν].
 ις'. ὁ Ἀττάλων.
 ιζ'. ὁ Βάσσης.
 ιη'. ὁ Βαλάνθρου.
 ιθ'. ὁ Στρατονικαίης.
 κ'. ὁ Σατάλων.
 κα'. ὁ Γαβάλων.
 κβ'. ὁ Ἐρμοκαπηλαίης.
 κγ'. ὁ Χαλδῆων.

VII. Τῆ Νικομηθεΐα τῆς Βιθυνίας.

α'. ὁ Προῦσης.
 β'. ὁ Πραინέτου.
 γ'. ὁ Ἐλενουπόλεως.
 δ'. ὁ Βασινουπόλεως.
 ε'. ὁ Δασκελείου.
 ς'. ὁ [Ἀ]πολλωνιάδου.
 ζ'. ὁ Ἀττάλων.
 η'. ὁ Βάσσης.
 θ'. ὁ Νεοκαιοσαρείης.
 ι'. ὁ Ἀθράνου.
 ια'. ὁ Γάλλου ἦται [ὁ] Δόφωγ.
 ιβ'. ὁ Δαφουσίης.
 ιγ'. ὁ Ἐριστήης.
 ιδ'. ὁ Καισαρείης.

VIII. Τῆ Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας.

α'. ὁ Μοδρινῆς.
 β'. ὁ Γορδοσέρβων.
 γ'. ὁ Νουμερικῶν.
 δ'. ὁ Λιγῆς.
 ε'. ὁ Ἰατταίου.
 ς'. ὁ Μαξιμιανῶν.
 ζ'. ὁ Ἀγγελοκαστροῦ.

14. კარასის ეპ.
15. აპოლონიადის ეპ.
[დალდევის ანუ ჰიალევის ეპ.]
16. ატალის ეპ.
17. ბასის ეპ.
18. ბალანდრის ეპ.
19. სტრატონიკეის ეპ.
20. სატალის ეპ.
21. გაბალის ეპ.
22. ჰერმოკაპელიის ეპ.
23. ქალდევის ეპ.

7. ბითვინიაში – ნიკომედიის სამიტროპოლიტოს:

1. პრუსის ეპ.
2. პრენეტის ეპ.
3. ჰელენუპოლის ეპ.
4. ბასინუპოლის ეპ.
5. დასკელიონის ეპ.
6. აპოლონიადის ეპ.
7. ატალის ეპ.
8. ბასის ეპ.
9. ნეოკესარიის ეპ.
10. ადრანის ეპ.
11. გალის ანუ ლოფის ეპ.
12. დაფნუსიის ეპ.
13. ერისტის ეპ.
14. კესარიის ეპ.

8. ბითვინიაში – ნიკეის სამიტროპოლიტოს:

1. მოდრინის ეპ.
2. გორდოსერბის ეპ.
3. ნუმერიკის ეპ.
4. ლინოსის ეპ.
5. ტატევის ეპ.
6. მაქსიმიანის ეპ.
7. ანგელოკასტრის ეპ.

IX. [θ'. Χαλκηδόνι τῆς
Βιθυνίας θρόνος ὑποκαείμενος οὕτως
ἔστιν.]

X. Τῆ Σίδῃ τῆς Παμφυλίας.

- α'. ὁ Ἀσπένδου.
- β'. ὁ Κοταίνης.
- γ'. ὁ Ἐταίνου.
- δ'. ὁ Ὀρμένης.
- ε'. ὁ Κάσσιου.
- ς'. ὁ Σεμναίων.
- ζ'. ὁ Καραλλίων.
- η'. ὁ Καρρακισίου.
- θ'. ὁ Σαξέδρων.
- ι'. ὁ Μολόνης.
- ια'. ὁ Οὐμάνδου.
- ιβ'. ὁ Δαλυσάνδου.
- ιγ'. ὁ Ἰσβων.
- ιδ'. ὁ Δύρβης.
- ιε'. ὁ Κελυβράσου.
- ισ'. ὁ Μαγάνων.

XI. Τῆ Σεβαστείᾳ [τῆς Ἀρμε-
νίας].

- α'. ὁ Σεβαστουπόλεως.
- β'. ὁ Νικοπόλεως.
- γ'. ὁ Σετάλλων.
- δ'. ὁ Κολωνείας.
- ε'. ὁ Βερίσσης.

XII. Τῆ Ἀ[μ]α[σ]ίᾳ Ἐλενουπόλεως

- α'. ὁ Ἀμυσοῦ.
- β'. ὁ Σινώπης.
- γ'. ὁ Ἰβόρων.
- δ'. ὁ Ἀνδραπόδων.

[9. ბითვინიაში – ქალკედონის მეტროპოლიისადმი დაქვემდებარებული საყდარი არ არის]

10. პამფილიაში – სიდის სამიტროპოლიტოს:

1. ასპენდის ეპ.
2. კოტენის ეპ.
3. ეტენის ეპ.
4. ორიმნის ეპ.
5. კასის ეპ.
6. სემნევის ეპ.
7. კარალიის ეპ.
8. კორაკესის ეპ.
9. საედრის ეპ.
10. მოლონის ეპ.
11. უმანდის ეპ.
12. დალისანდის ეპ.
13. ისბის ეპ.
14. ლირბის ეპ.
15. კოლიბრასის ეპ.
16. მანანის ეპ.

11. [არმენიაში –] სეზასტრიის სამიტროპოლიტოს:

1. სეზასტუპოლის ეპ.
2. ნიკოპოლის ეპ.
3. სატალის ეპ.
4. კოლონიის ეპ.
5. ბერისის ეპ.

12. ჰელენუპოლისში – ა[მა]-სიის სამიტროპოლიტოს:

1. ამინსის ეპ.
2. სინოპის ეპ.
3. იბორის ეპ.
4. ანდრაპოდის ეპ.

ε'. ὁ Ζαλίχου.

ζ'. ὁ Ζήλων.

XIII. Τῆ Συρακοῦσῃ [τῆς Σικελίας].

α'. ὁ Ταυρομενίου.

β'. ὁ Μεσήνης.

γ'. ὁ Ἀκραγάντων.

δ'. ὁ Κρονίου.

ε'. ὁ Λελυβαίου.

ζ'. ὁ τοῦ Δρεπάνου.

η'. ὁ τοῦ Πανόρμου.

θ'. ὁ τῶν Θερμῶν.

ι'. ὁ [τοῦ] Κεφαλουδίου.

κ'. ὁ Ἀλέσσατος.

λα'. ὁ Τυγδαρίου.

λβ'. ὁ Μελίτης.

λγ'. ὁ Λιπάρας.

XIV. Τῆ Μελιτηγῆ < Ἀρμενίας >.

α'. ὁ Ἄρκης.

β'. ὁ Κουκουσσοῦ.

γ'. ὁ Ἀρραβισσοῦ.

δ'. ὁ Ἀριαράθων.

ε'. ὁ Κρομαγῶν.

XV. Τῆ Τυάνων [Καππαδοκίας].

α'. ὁ Κυβίστρων.

β'. ὁ Φαυστινουπόλεως.

γ'. ὁ Σασίμων.

XVI. Τῆ Γάγγρα [τῆς Παφλαγονίας].

α'. ὁ Ἰουνοπόλεως.

β'. ὁ Δαδνήρων.

γ'. ὁ Σωρῶν.

5. ზალიხის ეპ.

6. ზელის ეპ.

13. [სიცილიაში –] სირაკუზის სამიტროპოლიტოს:

1. ტავრომენიონის ეპ.

2. მესენის ეპ.

3. აკრაგანტის ეპ.

4. კრონიონის ეპ.

5. ლილიბევის ეპ.

6. დრეპანის ეპ.

7. პანორმის ეპ.

8. თერმის ეპ.

9. კეფალუდიონის ეპ.

10. ალესის ეპ.

11. ტინდარიონის ეპ.

12. მელიტის ეპ.

13. ლიპარის ეპ.

14. (არმენიაში-) მელიტენის სამიტროპოლიტოს:

1. არკის ეპ.

2. კუკუსის ეპ.

3. არაბისის ეპ.

4. არიარათის ეპ.

5. კრომანის ეპ.

15. [კაპადოკიაში –] ტიანის სამიტროპოლიტოს:

1. კიბისტრის ეპ.

2. ფავსტინუპოლის ეპ.

3. სასიმის ეპ.

16. [პაფლაგონიაში –] განგრის სამიტროპოლიტოს:

1. იუნოპოლის ეპ.

2. დადნერის ეპ.

3. სორის ეპ.

XVII. Τῆ Θεσσαλονίκη [τῆς
Θεσσαλίας].

- α'. ὁ τοῦ Κίτρου[ς]
[ὁ Βερροίας.]
β'. ὁ Δρουγουβιτείας.
γ'. ὁ τῶν Σερβίων.
δ'. ὁ Κασάνδρου.
ε'. ὁ τῆς καὶ Ποτιδαίας.
[ὁ Κομπανίας ἤτοι Καστρίου]

ὁ Πέτρου
ς'. ὁ Ἐρκοσίλων.
[ὁ Ἰερισσοῦ].
ζ'. ὁ Δίτης.
η'. ὁ Λυκαστομίου.

XVIII. Τῆ Κλαυδίουπόλει [ὄνω-
ριάδος].

- α'. ὁ Ἡρακλείας Πόντου.
β'. ὁ Πλουσιάδος.
γ'. ὁ Τίου.
δ'. ὁ Κρατείας.
ε'. ὁ Ἀθριανουπόλεως.

XIX. [Τῆ Νεοκαισαρείᾳ] Πόντου
Πολεμωνιακοῦ.

- α'. ὁ Κερασοντος.
β'. ὁ τοῦ Πολεμωνίου.
γ'. ὁ Κοιμάνων.
[ὁ Ἀλίας]
δ'. ὁ Ὀρύζου.
[ὁ Κόχκου
ὁ Εὐνίκου· εἰσὶ δὲ αὐταί.....
ὁ Ἀραδάσης.
ὁ Μαρτυρουπόλεως.
ὁ Ὑψηλῆς· ὁμοῦ ἰ'.]

17. „თესალიაში –] თესალო-
ნიკის სამიტროპოლიტოს:

1. კიტროსის ეპ.
[ბეროიას ეპ.]
2. დრუგუბიტის ეპ.
3. სერბიელთა ეპ.
4. კასანდრის ეპ.
5. პოტიდიესაც
[კომპანიის ანუ კასტრიო-
ნის ეპ.]
[პეტრის ეპ.]
6. ჰერკულის ეპ.
[ჰიერისის ეპ.]
7. ლიტის ეპ.
7. ლიკოსტომიონის ეპ.

18. [ჰონორიადაში –] კლავ-
დიუპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. პონტოს ჰერაკლიის ეპ.
2. პლუსიადის ეპ.
3. ტიონის ეპ.
4. კრატის ეპ.
5. ადრიანუპოლის ეპ.

19. პოლემონის პონტოში –
[ნეოკესარიის სამიტროპოლი-
ტოს:]

1. კერასუნტის ეპ.
2. პოლემონიონის ეპ.
3. კომანის ეპ.
[ჰალიის ეპ.]
4. ორიზის ეპ.
[კოკის ეპ.]
ევნიკის ეპ.: ხოლო არიან.....
არადასის ეპ.
მარტირუპოლის ეპ.
ჰიფსელის ეპ. სულ 10.]

XX. [Τῶ Πισινοβντ:] τῆς Γαλα-
τίας.

- α'. ὁ Γερμοკολωνείας.
 β'. ὁ Πιτανίσσου.
 γ'. ὁ Συνοδείων.
 δ'. τοῦ Ἁγίου Ἀγαπητοῦ.
 ε'. ὁ Λωτίου.
 ς'. ὁ Ὀρκίστου.
 ζ'. ὁ Σπαλίας.
 η'. ὁ Τρωκάνδου.
 θ'. ὁ Μυριαγγέλων.

XXI. Τῶ τῶν Μόρων [τῆς Λυ-
κίας].

- α'. ὁ Μαστιάριον.
 β'. ὁ Ἀράξης.
 γ'. ὁ Ποδαλείας.
 δ'. ὁ Ὀρουκάνδου.
 ε'. ὁ Διδύμων.
 ς'. ὁ Κάννου.
 ζ'. ὁ Ξάνθου.
 η'. ὁ Κενέων.
 θ'. ὁ Καρρασοῦ.
 ι'. ὁ Ἀγιοδοσίων.
 ια'. ὁ Μαρκιανῆς.
 ιβ'. ὁ Πλῶν.
 ιγ'. ὁ Κανδίστων.
 ιδ'. ὁ Οἰνιάντων.
 ιε'. ὁ Μάκρης.
 ις'. ὁ Φιλῆτων.
 ιζ'. ὁ Φοίνικος.
 ιη'. ὁ Ηρωίνης.
 ιθ'. ὁ Βαρβύλων.
 κ'. ὁ Πατάρων.
 κα'. ὁ Κόμβων.
 κβ'. ὁ Χώματος.
 κγ'. ὁ Φελλοῦ.

20. გალატიაში – (პისინუნტის
სამიტროპოლიტოს:|

1. გერმოკოლონიის ეპ.
2. პიტანისის ეპ.
3. სინოდოინის ეპ.
4. წმ. აგაპიტის ეპ.
5. ლოტინის ეპ.
6. ორკისტის ეპ.
7. სპალიის ეპ.
8. ტროკანდის ეპ.
9. მირიანგელის ეპ.

21. [ლიკიაში –] მირის სამი-
ტროპოლიტოს:

1. მასტავრის ეპ.
2. არაქსის ეპ.
3. პოდალიის ეპ.
4. ორიკანდის ეპ.
5. დიდიმის ეპ.
6. კავნის ეპ.
7. ქსანთის ეპ.
8. კენევის ეპ.
9. კარასის ეპ.
10. ჰაგიოდულის ეპ.
11. მარკიანის ეპ.
12. პლონის ეპ.
13. კანდიბის ეპ.
14. ოინიანდის ეპ.
15. მაკრის ეპ.
16. ფილეტის ეპ.
17. ფოინიკის ეპ.
18. პროინის ეპ.
19. ბარბილის ეპ.
20. პატარის ეპ.
21. კომბის ეპ.
22. ხომატის ეპ.
23. ფელის ეპ.

კδ'. ὁ Κοροδαλλων.
 κε'. ὁ Λορναίας.
 κς'. ὁ Πιρναίων.
 κζ'. ὁ Τεργάσου.
 κη'. ὁ Εὐδοκιάδος.
 κθ'. ὁ Νήσου.
 λ'. ὁ Παλλιατῶν.
 λα'. ὁ Μιλάτων.
 λβ'. ὁ Ἀκάνθων.
 λγ'. ὁ Λεβίτσου.

XXII. Τῆ Σταυρουπόλει Καρίας.

α'. ὁ Κυβέρτης.
 β'. ὁ Ἡρακλείας Σαρβάκου.
 γ'. ὁ Ἀπολλωνιάδος.
 δ'. ὁ Ἡρακλείας Λακύνων.
 ε'. ὁ Ταβῶν.
 ς'. ὁ Λάρβων.
 ζ'. ὁ Ἀντισχειίας τῆς Μαιάνδρου.
 η'. ὁ Ταμάσσων.
 θ'. ὁ Ἄρπασσῶν.
 ι'. ὁ Νεαπόλεως.
 ια'. ὁ Ὀρθοσιάδος.
 ιβ'. ὁ Ἀνατετάρτης.
 ιγ'. ὁ Λαβᾶδων.
 ιδ'. ὁ Στρατονομικαίας.
 ιε'. ὁ Ἀλίνδων.
 ις'. ὁ Μυλάσσων.
 ιζ'. ὁ Μόζου ἢ Ἄμυζόνος.
 ιη'. ὁ Ἰάσσου.
 ιθ'. ὁ Βαρβυλίου.
 κ'. ὁ Ἀλικαρνασσοῦ.
 κα'. ὁ Λαρόμων.
 κβ'. ὁ Κυνίου.
 κγ'. ὁ Μυγάδου.
 κδ'. ὁ τοῦ Ἱεροῦ.

24. კოროდალის ეპ.
 25. ლორნეის ეპ.
 26. პირნარის ეპ.
 27. ტერგასის ეპ.
 28. ევდოკიადის ეპ.
 29. ნესოსის ეპ.
 30. პალიოტის ეპ,
 31. მილატის ეპ.
 32. აკანდის ეპ.
 33. ლეზბისის ეპ.

22. კარიაში – სტავროპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. კიზერსის ეპ.
 2. სარზაკის ჰერაკლიის ეპ.
 3. აპოლონიადის ეპ.
 4. ლაკიზის ჰერაკლიის ეპ.
 5. ტაბის ეპ.
 6. ლარზის ეპ.
 7. ანტიოქიის (მეანდრეზე რომ არის) ეპ.
 8. ტამასის ეპ.
 9. პარპასის ეპ.
 10. ნეპოლის ეპ.
 11. ორთოსიადის ეპ.
 12. ანატეტარტის ეპ.
 13. ლაზადის ეპ.
 14. სტრატონიკეის ეპ.
 15. ალინდის ეპ.
 16. მილასის ეპ.
 17. მიზის ანუ ამიზონის ეპ.
 18. იასის ეპ.
 19. ბარბილიონის ეპ.
 20. ჰალიკარნასის ეპ.
 21. ლარიმის ეპ.
 22. კნიდოსის ეპ.
 23. მინადის ეპ.
 24. ჰიერონის ეპ.

α'. ὁ Κινδράμιον.
κς'. ὁ Κεράμιον.

XXIII. Τῆς Λαοδικείας [Φρυγίας
Πακατιανῆς].

α'. ὁ Τραπεζοῦπόλεως.
β'. ὁ Ἀκμιονίας.
γ'. ὁ Σεβαστείας.
δ'. ὁ Χαιρετοπίου.
ε'. ὁ Ἀπίας.
ς'. ὁ Πελτῶν.
ζ'. ὁ Εὐμενίας.
η'. ὁ Σουβλαίου.
θ'. ὁ Σημαίνου Θηρῶν.
ι'. ὁ Τρανοῦπόλεως.
ια'. ὁ Ἀτανασσῶν.
ιβ'. ὁ Λεονδῶν.
ιγ'. ὁ Κιθισσῶν.
ιδ'. ὁ Ὀράκιον.
ιε'. ὁ Ὠρίων.
ις'. ὁ Αἰλουβῆγος.
ιζ'. ὁ Συναίου.
ιη'. ὁ Θαμψιουπόλεως.
ιθ'. ὁ Διοκλείας.
κ'. ὁ Ἀριστείας.
[ὁ Οἰνοκώμεως¹ ἦτοι Ἰουστινιανουπόλεως, ὁμοῦ κα'.]

XXIV. Τῆς τῶν Συναδῶν [Φρυγίας
Σαλουταρίας].

α'. ὁ Δορυλαίου.
β'. ὁ Μιδαίου.
γ'. ὁ Ὑψῶν.
δ'. ὁ Ἀκροῦ.
ε'. ὁ Προμασσῶν.
ς'. ὁ Μύρου.

25. კინდრამის ეპ.

26. კერამის ეპ.

23. [პაკატანის ფრიგიასში –]
ლაოდიკიის სამიტროპოლიტოს:

1. ტრაპეზუპოლის ეპ.
2. აკმონის ეპ.
3. სეზასტიის ეპ.
4. ხერეტოპიონის ეპ.
5. აპიის ეპ.
6. პელტის ეპ.
7. ევმენიის ეპ.
8. სუბლევის ეპ.
9. სემენუ-თერის ეპ.
10. ტრანუპოლის ეპ.
11. ატანასის ეპ.
12. ლუნდის ეპ.
13. კიდიის ეპ.
14. ორაკის ეპ.
15. ორინის ეპ.
16. ელუზის ეპ.
17. სინაონის ეპ.
18. თამფსიუპოლის ეპ.
19. დიოკლიის ეპ.
20. არისტიის ეპ.

[ოინოკომის¹ ანუ იუსტინიანუპოლის ეპ. სულ 21.]

24. [სალუტარიის ფრიგიასში –]
სვინადის სამიტროპოლიტოს:

1. დორილევის ეპ.
2. მიდევის ეპ.
3. ჰიფსის ეპ.
4. აკრონის ეპ.
5. პრომისის ეპ.
7. მირის ეპ.

¹ ბენეშევიჩის გამოცემაში სწერია Οἰκοκώμεως.

ζ'. ὁ Σιϋνδου.
 η'. ὁ Φυτείας.
 θ'. ὁ Ἱεραπόλεως.
 ι'. ὁ Εὐκάρπου.
 ια'. ὁ Λυσιάρχου.
 ιβ'. ὁ Ἀνγυστουπόλεως.
 ιγ'. ὁ Βρύνου.
 ιδ'. ὁ Ἰστρου.
 ιε'. ὁ Λυκαόνου.
 [ὁ Ἀστρου.
 ὁ Βασάνου].
 ις'. ὁ Στεκτονίου.
 ιζ'. ὁ Γορδωνίας.
 [ὁ Καμάρκου].
 ιη'. ὁ Κασορκίου.
 ιθ'. ὁ Δαφνοδίου.
 ικ'. ὁ Κλήρου.

XXV. Τῆ Ἱκονίων [Λυκαονίας].

α'. ὁ Ἀστρου.
 β'. ὁ Βασάνου.
 γ'. ὁ Ἀμβλάνου.
 δ'. ὁ Μονονάνου.
 ε'. ὁ Ἰφηβίου.
 ς'. ὁ Σαβάρου.
 ζ'. ὁ Κάνου.
 η'. ὁ Εὐδονιάνου.
 θ'. ὁ Πύργου.
 ι'. ὁ Λαράνου.
 ια'. ὁ Ἰλιστρου.
 ιβ'. ὁ Πρασίου.
 ιγ'. ὁ Τιβασάνου.
 ιδ'. ὁ Βαράτου.
 ιε'. ὁ Πέρτου.

XXVI. Τῆ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας.

α'. ὁ Γαλασίου.

7. სიზინდის ეპ.
8. ფიტიის ეპ.
9. ჰიერაპოლისის ეპ.
10. ევკარპის ეპ.
11. ლისიადის ეპ.
12. ანგუსტუპოლისის ეპ.
13. ბრინის ეპ.
14. ისტრის ეპ.
15. ლიკაონის ეპ.
[ლისტრის ეპ.
ბასანდის ეპ.]
16. სტექტონიონია ეპ.
17. გორდინიის ეპ.
[კამარკის ეპ.]
18. კასორკიონის ეპ.
19. დაფნოდონის ეპ.
20. კლერის ეპ.

25. [ლიკაონიაში –] იკონიელთა სამიტროპოლიტოს:

1. ლისტრის ეპ.
2. ბასანდის ეპ.
3. ამბლანდის ეპ.
4. მონონადის ეპ.
5. ჰიფსებოლის ეპ.
6. საბატრის ეპ.
7. კანის ეპ.
8. ევდოკიადის ეპ.
9. პირგის ეპ.
10. ლარანდის ეპ.
11. ილისტრის ეპ.
12. პოსალის ეპ.
13. ტიბასანდის ეპ.
14. ბარატის ეპ.
15. პერთის ეპ.

26. პისიდიაში – ანტიოქიის სამიტროპოლიტოს:

1. გალასის ეპ.

β'. ὁ Σαζοπόλεως.
 γ'. ὁ Ἀπαμείας τῆς Κίρωτος.
 δ'. ὁ Συναδῶν.
 ε'. ὁ Βάρεως.
 ς'. ὁ Μητροπόλεως.
 ζ'. ὁ Λυμένων.
 η'. ὁ Ἀγρών.
 θ'. ὁ Ἰουρῶν.
 ι'. ὁ Σορζήλων.
 ια'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.
 ιβ'. ὁ Γυμαδῶν.
 ιγ'. ὁ Αποδοκείας.
 ιδ'. ὁ τῆς Κεκαυμένης.
 ιε'. ὁ Τίτισος.

XXVII. Τῆς Πέργης τῆς Παμφυ-
 λίας

α'. ὁ Ἀτταλείας.
 β'. ὁ Μάνδρων.
 γ'. ὁ Εὐδοκίαιδος.
 δ'. ὁ Τελμισσῶν.
 ε'. ὁ Ἰσίνδου.
 ς'. ὁ Μαζγμανουπόλεως.
 ζ'. ὁ Λαγίνων.
 η'. ὁ Παλαιουπόλεως.
 θ'. ὁ Κρήμνης.
 ι'. ὁ Κορυθαίων.
 ια'. ὁ Πετιλίσσου.
 ιβ'. ὁ Δικτιναύρων.
 ιγ'. ὁ Ἀρισσῶν.
 ιδ'. ὁ Πούγλων.
 ιε'. ὁ Ἀδριανῆς.
 ις'. ὁ Σανδίδου.
 ιζ'. ὁ Βάρβης.
 ιη'. ὁ Περβαίων.

XXVIII. Τῆς Κορίνθου [τῆς Πελο-
 πονήσου].

α'. ὁ τοῦ Δαμαλαῶ.

2. სოზოპოლის ეპ.
3. კიზოტის აპამიის ეპ.
4. სინიანდის ეპ.
5. ბარევის ეპ.
6. მეტროპოლის ეპ.
7. ლიმენის ეპ.
8. აგრის ეპ.
9. ტირეონის ეპ.
10. სორზელის ეპ.
11. ადრიანუპოლის ეპ.
12. ტიმანდის ეპ.
13. ლოდოკიის ეპ.
14. კეკავზენის ეპ.
15. ტიტასის ეპ.

27. პამფილიაში – პერგის სა-
 მიტროპოლიტოს:

1. ატალიის ეპ.
2. მანდრის ეპ.
3. ევდოკიადის ეპ.
4. ტელმისის ეპ.
5. ისინდის ეპ.
6. მაქსიმიანუპოლის ეპ.
7. ლაგინის ეპ.
8. პალეუპოლის ეპ.
9. კრიმნის ეპ.
10. კორიდალის ეპ.
11. პეტილისის ეპ.
12. დიქტინავრის ეპ.
13. არიასის ეპ.
14. პუგლის ეპ.
15. ადრიანის ეპ.
16. სანდიდის ეპ.
17. ბარბის ეპ.
18. პერბენის ეპ.

28. [პელოპონესში -] კორინ-
 თოს სამიტროპოლიტოს:

1. დამალის ეპ.

β'. ὁ Ἄργους.
 γ'. ὁ Μονεμβασιάς ἦτοι: Ταινά-
 ρου.
 δ'. ὁ Κεφαλληνίας.
 ε'. ὁ Ζακύνθου.
 ς'. ὁ Ζιμένης.
 ζ'. ὁ Ματίνης.

XXIX. Τῆ Ἀθηνῶν [τῆς Ἑλλά-
 δος].

α'. ὁ Εὐρίπου.
 β'. ὁ Δαυλίας.
 γ'. ὁ Κορυνθίας.
 δ'. ὁ Ἄγδρου.
 ε'. ὁ Ὀραίου.
 | ὁ Σκύρου.
 ὁ Καρυστοῦ.
 ὁ Πορθητοῦ.
 ὁ Ἀβλῶνας.
 ὁ Σύραξ. ὁμοῦ ε'.]

XXX. [Τῆ Μωκησῶ Καππαδο-
 κίας.]

ς'. ὁ Ναζιανζοῦ.
 ζ'. ὁ Κολωνίας.
 η'. ὁ Παρνασοῦ.
 θ'. ὁ Δοάρων.
 | ὁ Ματιανῆς. ὁμοῦ ε'.]

XXXI. [λ'. Τῆ γήσῳ Κρήτη.

ὁ Γορτύνης.
 ὁ Κνωσσοῦ.
 ὁ Ἀρκαδίας.
 ὁ Χερρονήσου.
 ὁ Ἀλσποταμοῦ.
 ὁ τοῦ Ἀγρίου.

2. არგოსის ებ.
3. მონემბასიის ანუ ტენარის ებ.
4. კეფალენიის ებ.
5. ზაკინთის ებ.
6. ზიმენის ებ.
7. მაინის ებ.

29. [ელადაში -] ათენის სა-
 მიტროპოლიტოს:

1. ევრიპის ებ.
2. დავლიის ებ.
3. კორონიის ებ.
4. ანდროსის ებ.
5. ორევის ებ.
 [სკირის ებ,
 კარისტის ებ.
 პორთმის ებ.
 ავლონის ებ.
 სირის ებ.; სულ 10.]

30. [კაპადოკიაში – მოკესის
 სამიტროპოლიტოს:]

1. ნაზიანზის ებ.
2. კოლონიის ებ.
3. პარნასის ებ.
4. დოარის ებ.
 [მატიანის ებ.; სულ. 5.]

31. [კუნძულ კრეტის სამიტ-
 როპოლიტოს:

- გორტინის ებ.
- კნოსოსის ებ.
- არკადიის ებ.
- ხერონესის ებ.
- ავლოპოტამის ებ.
- აგრიონის ებ.

ὁ Λάμπης.
 ὁ Κυθωνίας.
 ὁ Ἰερᾶς.
 ὁ Πέτρας.
 ὁ Σιτσίας.
 ὁ Κισσάρου· ὁμοῦ βʹ.]

XXXII. [λα'. Τῶ Ἰγγίῳ Καλα-
 βρίας.]

ὁ Βιζώνης.
 ὁ Ταυριανῆς.
 ὁ Δοκρίδος.
 ὁ Ρωσιανῶν.
 ὁ Σκυλακίου.
 ὁ Τροπαίου.
 ὁ Ἀμάντας.
 ὁ Κροτώνης.
 ὁ Κωνσταντίας.
 ὁ Νικαίτην.
 ὁ Μισουριανῶν.
 ὁ Νεοκάστρου.
 ὁ Κασάνου· ὁμοῦ γʹ.]

XXXIII. Τῆ Πατρῶν [τῆς Πελο-
 ποννήσου]

[ὁ Λακεδαιμονίας. ἐπιμήμη δὲ μη-
 τρίπολις παρὰ τοῦ κυροῦ Ἀλε-
 ξίου ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυρίου
 Εὐσταθίου¹ ἐν ἔτει ,αφϛ'.]

α'. ὁ Μεθῶνος.
 β'. ὁ Κορώνης.
 γ'. ὁ Ἐλους.

ლამპის ებ.
 კიდონის ებ.
 ჰიერის ებ.
 პეტრის ებ.
 სიტის ებ.
 კისამის ებ.; სულ 12.]

32. [კალაბრიაში – რეგიონის
 სამიტროპოლიტოს:

ბიზონის ებ.
 ტავრიანის ებ.
 ლოკრიდის ებ.
 როსიანის ებ.
 სკილაკიონის ებ.
 ტროპევის ებ.
 ამანტის ებ.
 კროტონის ებ.
 კოსტანტიის ებ.
 ნიკოტერის ებ.
 მისუნიანის ებ.
 ნეოკასტრის ებ.
 კასანის ებ.; სულ 13.]

33. [პელოპონესში –] პატრა-
 სის სამიტროპოლიტოს:

[ლაკედემონიის ეპისკოპოსი.
 მეტროპოლია პატივში იქმნა
 აყვანილი კირ ალექსის მიერ,
 უფალ ევსტათის პატრიარქო-
 ბის დროს, 6590 წელს]¹ (ე. ი.
 1082 წ.).

1. მეთონის ებ.
 2. კორონის ებ.
 3. ჰელოსის ებ.

¹ უნდა იყოს *Εὐσταθίου*. პატრიარქი ევსტრატი გარიდასი – 1081 – 1085 წწ. ალექსი კომნენი 1081 – 1118 წწ.

δ'. ὁ Βολαίνης.
[καὶ τῆ Ἀμυκλείου ἀγτ! Λακε-
δαίμονίας· ὁμοῦ ε'.]

XXXIV. Τῆ Τραπεζοῦντος [τῆς
Λαζίκης].

α'. ὁ Χερσιάνων.
β'. ὁ Χαμαζούρου¹.
γ'. ὁ Χαίτου².
δ'. ὁ Παίπερτε³.
ε'. ὁ Κεραμείων.
ς'. ὁ Λερίου.
ζ'. ὁ Βιζάντων⁴.
[ὁ Σακάρου.
ὁ τοῦ Σαβιτζιτοῦς.
ὁ τοῦ Χαντζιόρζ.
ὁ τοῦ Ὀλκοθιγ.
ὁ Φασιανῆς.
ὁ Τοπερμάντζου.
ὁ Ἀνδᾶκων.
ὁ Ζαρονάκων ὁμοῦ ε'.]

XXXV. Τῆ Λαρίσης [τῆς Ἑλ-
λάδος].

α'. ὁ Δημητριάδος.
[ὁ Φαρσάλου].
β'. ὁ Θασιακῶν.
γ'. ὁ Ζητουνίου.
δ'. ὁ Ἐξερῶν.
ε'. ὁ Λοιδორαίου.
ς'. ὁ Τρίκκης.
ζ'. ὁ Ἐχίου.
η'. ὁ Καλίνδρου.
θ'. ὁ Σταγῶν.
[ὁ Βεραίνης.
ὁ Καπουλιανῶν.

4. ბოლენის ებ.

[ამიკლევის ებ. ლაკედემონიის
წილ. სულ 5.]

34. [ლაზიკეში -] ტრაპეზუნ-
ტის სამიტროპოლიტოს:

1. ხერიანის ებ.
2. ხამაზორის¹ ებ.
3. ხაიონის² ებ.
4. პაიპერტის³ ებ.
5. კერამევის ებ.
6. ლერიონის ებ.
7. ბიზანის⁴ ებ.

[საკაბის ებ.
ხაბიძიტის ებ.
ხანძიორზის ებ.
ოლნუტის ებ.
ფასიანის ებ.
ტოსერმანძის ებ.
ანდაკის ებ.
ზარინაკის ებ., სულ 15].

35. [ელადაში -] ლარისის
სამიტროპოლიტოს:

1. დემეტრიადის ებ.
[ფარსალის ებ.]
2. თავმაკის ებ.
3. ზეტუნიონის ებ.
4. ეზერის ებ.
5. ლოიდორიკიონის ებ.
6. ტრიკის ებ.
7. ეხინის ებ.
8. კალიდრის ებ.
9. სტაგის ებ.
[ბესენის ებ.
კაპულიანის ებ.

¹ Χαμαζούρου L. — ² Χαλχάιου L. — ³ Παίπερο L. — ⁴ Βιζάντιου L.

ὁ Γαρδικίου
 ὁ Λεστίου
 ὁ Χαρμέναν
 ὁ Περιστερᾶς· οἶκον ι'.]

XXXVI. Τῆ Νικοπόλει.

α'. ὁ Βονδίτζης.
 β'. ὁ Ἄετος.
 γ'. ὁ Ἀχελῷου.
 δ'. ὁ Ῥογῶν.
 ε'. ὁ Ἰωαννίνων.
 ς'. ὁ Φωτικῆς.
 [ὁ Βελᾶς].
 ζ'. ὁ Ἀδριανουπόλεως.
 η'. ὁ Βοήροτων.
 [ὁ Χυμᾶρας· ἴκον ι'.]

XXXVII. Τῆ Φιλίππουπόλει [τῆς
 Θράκης].

α'. ὁ Ἀγαθονικεῖας.
 β'. ὁ Λεοντίτζης.
 γ'. ὁ Σκουταρείου.
 δ'. ὁ Λεῖνης.
 ε'. ὁ Βλέπτου.
 ς'. ὁ Λάκης.
 ζ'. ὁ Ἰωαννίτζης.
 η'. ὁ Κωνσταντίας.
 θ'. ὁ Βελικίας.
 ι'. ὁ Βουκοῦβαν.

XXXVIII. Τῆ Τραπεζουπόλει
 [Ῥοδῆνης].

α'. ὁ Διδυματείου.
 β'. ὁ Μάκρης.
 γ'. ὁ Μοσσυουπόλεως.

გარდიკიონის ეპ.
 ლესტინის ეპ.
 ხარმენის ეპ.
 პერისტერის ეპ.; სულ 16.]

36. ნიკოპოლის 1 სამიტროპოლიროს:

1. ბონდიძის ეპ.
2. აეტის ეპ.
3. ახელოს ეპ.
4. როგის ეპ.
5. იოანინის ეპ.
6. ფოტიკის ეპ.
[ბელის ეპ.]
7. ადრიანუპოლის ეპ.
8. ბოთროტის ეპ.
[ხიმარის ეპ.; სულ 10.]

37. (|თრაკიაში – | ფილიპუპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. აგათონიკიის ეპ.
2. ლეონტიძის ეპ.
3. სკუტარიონის ეპ.
4. ლევკის ეპ.
5. ბლევტის ეპ.
6. ლაკის ეპ.
7. იოანიძის ეპ.
8. კონსტანტიის ეპ.
9. ბელიკიის ეპ.
10. ბუკუბის ეპ.

38. [როდოპის] ტრაიანუპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. დიდიმოტეიხის ეპ.
2. მაკრის ეპ.
3. მოსინუპოლის ეპ.

¹ L: «ნიკოპოლის ნავპაქტისას»; ბ ე ნ ე შ ე ვ ი ჩ ი: «ეტოლიის ნავპაქტისას».

Ḑ'. ὁ Ἀναστασιουπόλεως.
 ε'. ὁ Πόρων.
 ς'. ὁ Ξανθείας.
 ζ'. ὁ Περιθεωρίου.

XXXXIX. Τῆ ῚΡḑḑ [τῶν Κυκ-
 λḑḑων νήσων].

α'. ὁ Σάμου.
 β'. ὁ Χίου.
 γ'. ὁ τῆς Κῶ.
 ḑ'. ὁ Ναξίας.
 ε'. ὁ Θήρας.
 ς'. ὁ Πάρου.
 ζ'. ὁ Λέρου.
 η'. ὁ Τήνου.
 θ'. ὁ Μίλου.
 ι'. ὁ Πισύνης.

XL. Τῆ Φιλίππων [Μακεδονίας].

[ὁ Θεωρείου].
 α'. ὁ Πελουπίδου.
 β'. ὁ Βελικείας.
 [ὁ Χριστουπόλεως]
 γ'. ὁ Σμολαίγιαν.
 ḑ'. ὁ Καισαρουπόλεως.
 ε'. ὁ Ἀλεξτορουπόλεως.

XLI. Τῆ Ἀδριανούπολει [Ἀίμου-
 μόντου].

α'. ὁ Σωζοπόλεως.
 β'. ὁ Ἀγαθουπόλεως.
 γ'. ὁ Δεβελτου.
 ḑ'. ὁ Τραπεζιζήτης.
 ε'. ὁ Καρḑβου.
 ς'. ὁ Βουκέλλου.
 ζ'. ὁ Προβάτου¹.

4. ანასტასიუპოლის ეპ.
5. პორის ეპ.
6. ქსანთიის ეპ.
7. პერითეორიონის ეპ.

39. [კიკლადის კუნძულებზე -]
 როდოსის სამიტროპოლიტოს:

1. სამოსის ეპ.
2. ქიოსის ეპ.
3. კოსის ეპ.
4. ნაქსიის ეპ.
5. თერის ეპ.
6. პაროსის ეპ.
7. ლეროსის ეპ.
8. ტენოსის ეპ.
9. მილოსის ეპ.
10. პისინის ეპ.

40. მაკედონიაში -] ფილიპოს
 სამიტროპოლიტოს:

- [თეორიონის ეპ.]
1. პოლისტილის ეპ.
 2. ბელიკიის ეპ.
[ქრისტუპოლის ეპ.]
 3. სმოლენის ეპ.
 4. კესარუპოლის ეპ.
 5. ალექტორუპოლის ეპ.

41. [ემიმონტში -] ადრიანუ-
 პოლის სამიტროპოლიტოს:

1. სოზოპოლის ეპ.
2. აგათუპოლის ეპ.
3. დებელტის ეპ.
4. ტრაპოზიზიის ეპ.
5. კარაბის ეპ.
6. ბუკელის ეპ.
7. პრობატის¹ ეპ.

¹ გამოცემაში სწერია Προβάτου (sic!).

η'. ὁ Σκοπέλου.
 θ'. ὁ Βουλγαροφύγου.
 ι'. ὁ Τζοϊδίου.
 ια'. ὁ Βρῦσεως.

XLII. Τῆς Ἱεραιπόλει [Φρυγίας
 Καπατιάνης].

α'. ὁ Μεταλλουπόλεως¹.
 β'. ὁ Αττούδων.
 γ'. ὁ Μοσόνης.
 δ'. ὁ Φόβων.
 ε'. ὁ Ἀγγύρας.
 ς'. ὁ Συγασῶν.
 ζ'. ὁ Τριβερίουπόλεως.
 η'. ὁ Κάδων.
 θ'. ὁ Ἀζανῶν.

XLIII. [μβ'. Τῆς Δυρραχίου.]

α'. ὁ τῶν Στεφανιακῶν.
 ια'. ὁ Χουναβίας.
 ιβ'. ὁ Κροῶν.
 ιγ'. ὁ Εἰλισσῶν.
 [ὁ Διοκλείας,
 ὁ Σχοδρῶν.
 ὁ Δριβάστου.
 ὁ Πολάθων.
 ὁ Γλαβρινίτζας ἦτοι Ἀκροκα-
 ραυνίας
 ὁ Αὔλωνίας
 ὁ Λυκινῶν
 ὁ Ἀντιβάρως
 ὁ Τζερυνίκου
 ὁ Πελυγα:ρεπάλεως
 ὁ Γραδιστζίου· ἕμωσ' ιε'.]

8. სკოპელის ებ.
9. ბულგაროფიგის ებ.
10. მოიდის ებ.
11. ბრისის ებ.

42. [კაპატიანის ფრიგიაში –]
 ჰიერაპოლის სამიტროპოლიტოს:

1. მეტელუპოლის ებ.
2. ატუდის ებ.
3. მოსინის ებ.
4. ფობის ებ.
5. ანგიროს (= ანკიროს) ებ.
6. სინაოსის ებ.
7. ტიბერიუპოლის ებ.
8. კადის ებ.
9. აზანის ებ.

43. [დირახიონის სამიტრო-
 პოლიტოს:]

10. სტეფანიაკის ებ.
11. ხუნაბიის ებ.
12. კროის ებ.
13. ეილისის ებ.
 [დიოკლიის ებ.
 სკოდრის ებ.
 დრიბასტის ებ.
 პოლათის ებ.
 გლავინიძის ანუ აკროკე-
 რავნიის ებ.
 ავლონიის ებ.
 ლიკინიდის ებ.
 ანტიბარის ებ.
 ძერინიკის ებ.
 პოლიხერეპოლის ებ.
 გრადიძიონის ებ.; სულ 15.]

¹ ხელნაწერში Μεγελλουπόλεως.

XLIV. [μγ'. Τῆ Σιμόνῃ τῆς
'Ασίας.]

ιδ'. ὁ Φωκαίας.

ιε'. ὁ Μαγνησίας.

[ὁ Ἀγγλίου].

ις'. ὁ Κλαζομένων.

ιζ'. ὁ τοῦ Ἀρχαγγέλου.

[ὁ τῆς Πέτρας

ὁ Σαπάνδριον, ὁμοῦ ζ'.]

XLV. [ιδ'. Τῆ Κατάνῃ τῆς Σι-
κελίας θρόνος ὑπακείμενος οὐκ
ἔστιν.]

XLVI. [με'. Τῆ Ἀμωρίῳ τῆς
Φρυγίας.]

ιη'. ὁ Φιλομίλιου.

ιθ'. ὁ τοῦ Δοκιμίου.

κ'. ὁ Κελανεοῦ.

κα'. ὁ Ηελυβοτοῦ.

κβ'. ὁ Πισσίας.

XLVII. Τῆ Ἀρμενίας Καμάχῳ.

α'. ὁ Κελτζίνης.

β'. ὁ Ἀραβράκιον.

γ'. ὁ Βαρζανίσσης.

δ'. ὁ Μελλοῦ.

ε'. ὁ Μελλοῦ ἑτέρας.

ς'. ὁ Ῥωμανουπόλεως.

ζ'. ὁ τοῦ Τιλίου.

η'. ὁ Θαλασούσης.

XLVIII. τῆ Κοτωαίῳ τῆς
Φρυγίας.

α'. ὁ Σπόρης.

β'. ὁ Κόννης.

γ'. ὁ Γαίτουκώμης.

44. [აზიაში – სმირნის სამიტ-
როპოლიტოს:]

14. ფოკეის ეპ.

15. მაგნესიის ეპ.

[ანელიონის ეპ.]

16. კლაზომენის ეპ.

17. მთავარანგელოზის ეპ.

[პეტრის ეპ.

სოსანდრის ეპ.; სულ 7.]

45. [სიცილიაში – კატანიის
სამირროპოლიტოსადმი და-
ქვემდებარებული საყდარი
არ არის]

46. [ფრიგიაში – ამორიონის
სამიტროპოლიტოს:]

18. ფილომილიონის ეპ.

19. დოკიმიონის ეპ.

20. კელანევის ეპ.

21. პოლიბოტის ეპ.

22. პისიის ეპ.

47. არმენიის კამახის სამი-
ტროპოლიტოს:

1. კელძინის ეპ.

2. არავრაკის ეპ.

3. ბარზანისის ეპ.

4. მელოსის ეპ.

5. სხვა მელოსის ეპ.

6. რომანუპოლის ეპ.

7. ტილიონის ეპ.

8. თალაუსის ეპ.

48. ფრიგიაში – კოტაიონის
სამიტროპოლიტოს:

1. სპორის ეპ.

2. კონის ეპ.

3. გაიუკომის ეპ.

XLIX. Τῆ Καλαβρίας.

α'. ὁ Ἐβρουάτων.

β'. ὁ Κορენტίας.

γ'. ὁ Καλλιπόλεως.

δ'. ὁ τῶν Ἀεισύλων.

[ὁ τοῦ Παλαιοκάστρου. ὁμοίη ε'.]

L. Τοῖς Νέαις Πάτραις.

α'. ὁ Ἐρισσοῦ.

β'. ὁ Στρογγύλου.

γ'. ὁ Τενέδου.

δ'. ὁ Βερβίνου.

ε'. ὁ Περπερίνης.

LI. Τῆ Βῶχαλτων [Ἐλευσιπόν-
του].

α'. ὁ Μαρμαριτζάνων.

β'. ὁ Σιβίλτου.

γ'. ὁ Βαριανῆς.

δ'. ὁ Γαζάλων.

ε'. ὁ Κοζιόγριων.

LII. [γβ'. Τῆ Ἀμάστριδι οὐδὲς
ὑπόκειται.]LIII. [γγ'. Ταῖς Χώναις ὡσαύ-
τως οὐδὲς.]

LIV. [γδ'. Τῆ Ἰδρουῦντι

ὁ Τουρσίκου.]

LV. [γε'. Τῆ Κερτζηγι συν τῇ
Κερτζηγι καὶ τῇ Τάρ.ὁ Κορτζηγι
ὁ Τουτάρων¹49. კალაბრიის სამიტროპო-
ლიტოს;

1. ევრიატის ეპ.
2. კორენტის. ეპ.
3. კალიპოლის ეპ.
4. აისილის ეპ.

[პალეოკასტრის ეპ.; სულ 6]

50. ახალი პატრასის სამიტ-
როპოლიტოს:

1. ერისის ეპ.
2. სტრონგილის ეპ.
3. ტენედოსის ეპ.
4. ბერბინის ეპ.
5. პერპერინის ეპ.

51. [ჰელენუპონტის] ევხაი-
ტის სამიტროპოლიტოს:

1. მარმარიძანის ეპ.
2. სიბიქტის ეპ.
3. ბარიანის ეპ.
4. გახალის ეპ.
5. კოზიაგრის ეპ.

52. [ამასტრიდის სამიტრო-
პოლიტოს არც ერთი საყდარი
არ ექვემდებარება]53. [ხონის სამიტროპოლი-
ტოსაც აგრეთვე არც ერთი]54. [ჰიდრუნტის სამიტრო-
პოლიტოს
ტურსიკის ეპ.]55. [კელმენის სამიტროპო-
ლიტოს კერძენიანად და ტა-
რიანად:კორძენის ეპ.
ტუტარის¹ ეპ.¹ ხომ არ არის ὁ τοῦ Τάρων?

ὁ τοῦ Μοῦσῃ
 ὁ Χατζῶν
 ὁ Λυκοποταμίας
 ὁ Ἐγκορτζενῆς
 ὁ Μαστραβάτζ
 ὁ Χοῦτ
 ὁ Πάρχου
 ὁ Ἄμβρης
 ὁ Ἀρμεντιτζουερ ἦτοι Δεμιωνο-
 ὄναξ
 ὁ Ματζιερτε
 ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου
 ὁ Εἰσά ἦτοι τῆς Θεοτόκου
 ὁ Ἀρτζεσίου ἦτοι τοῦ Ἁγίου
 Νικολάου
 ὁ Ἀρτζიχε ἦτοι Ἀρχερόβου
 ὁ Ἀμουζίου
 ὁ Περχίου
 ὁ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου
 ὁ τοῦ Ὀστάγου
 ὁ τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου
 ὁ Σεδράκ ἦτοι τῆς Θεοτόκου.
 ὁμοῦ αβ'.
 LVI. [γζ'. Τῆ μητροπόλει Κο-
 λωνείας
 ὁ Ρουσίου.]
 LVII. [γζ'. Τῆ Σελευκείᾳ τῆς
 Παμφυλίας
 ὁ Κελεντέρεωσ
 ὁ Ἀνεμόνης
 ὁ Τιτυσοπέλεωσ
 ὁ Λάμων
 ὁ Ἀντιοχείας
 ὁ Σελινοβντος
 ὁ Ἥλιου
 ὁ Σεβαστής

მუსის ეპ.
 ხაძუნის ეპ.
 ლიკოპოტამიის ეპ.
 ენკორძენის ეპ.
 მასტრაბადის ეპ.
 ხუიტის ეპ.
 პარხის ეპ.
 ამბრის ეპ.
 არმენტიძუერის ანუ ლიმონო
 დიაქსის ეპ.
 მაძიერტის ეპ.
 წმ. ნიკოლოზის ეპ.
 ევას ანუ ღვთისმშობლის ეპ.
 არძესიონის ანუ წმ. ნიკო-
 ლოზის ეპ.
 არძიკის ანუ არკერობის ეპ.
 ამუკიონის ეპ.
 პერკიონის ეპ.
 წმ. გიორგის ეპ.
 ოსტანის ეპ.
 წმ. ელისეს ეპ.
 სედრაკის ანუ ღვთისშობ-
 ლის ეპ.; სულ 22.]
56. [კოლონიის სამიტროპო-
 ლიტოს:
 რუსიონის ეპ.]
57. [კამფილიაში – სულევკიის
 სამიტროპოლიტოს:
 კელენტერის ეპ.
 ანემონის ეპ.
 ტიტუპოლის ეპ.
 ლამონის ეპ.
 ანტიოქიის ეპ.
 სელინუნტის ეპ.
 ჰელიონის ეპ.
 სეზასტის ეპ.

ὁ Ζηνοπόλεως
 ὁ Λαυσαδίων
 ὁ Διοκλασαρείας
 ὁ Ὀλβας
 ὁ Κλαυδίουπόλεως
 ὁ Νεαπόλεως
 ὁ Δαλυσανδου
 ὁ Φιλαδελφείας
 ὁ Ἄδρασου
 ὁ Μελότης
 ὁ Εἰρηνοπόλεως
 ὁ Γερμανικοπόλεως
 ὁ Συβάλλων
 ὁ Κοθιάκων
 ὁ Σβήδων. ἑμὸν κγ'.]

ზენოპოლის ეპ.
 ლავსადის ეპ.
 დიოკლესარიის ეპ.
 ოლბის ეპ.
 კლავდიუპოლის ეპ.
 ნეაპოლის ეპ.
 დალისანდის ეპ.
 ფილადელფიის ეპ.
 ადრასის ეპ.
 მელოის ეპ.
 ირინუპოლის ეპ.
 გერმანიკოპოლის ეპ.
 სიბალის ეპ.
 კოდაკის ეპ.
 სბედის ეპ.; სულ 23.]

ნოტიცია Xბ

(Gelzer 550 – 559)

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΤΩΙ ΑΠΟΣΤΟ-
 ΛΙΚΩΙ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΙ
 ΘΡΩΝΩΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
 ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
 ΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

 Ἄνεη ἡ ταξις ἐκ συνοδικῆς δια-
 κρίσεως τὸ ἀκριβὲς εἰλήφει, καθὼς
 οἴμμερον ἐν τῷ ἱερῷ χαρτοφυλακείῳ
 ἀναγίγνεται

 Αἱ Μητροπόλεις

 α'. Ἡ Καισάρεια.
 β'. ἡ Ἐφεσος.
 γ'. ἡ Ἡράκλεια.
 δ'. ἡ Ἄγκυρα.
 ε'. ἡ Κυζικός.
 ς'. αἱ Σάρδεις.

ნუსხა მეტროპოლიებისა, რომლე-
 ბიც ექვემდებარებიან ღვთივდა-
 ცული სამეფო ქალაქის კონსტან-
 ტინეპოლის სამოციქულო და
 საპატრიარქო საყდარს

ეს ნუსხა დამტკიცებულია
 კრების განხილვის საფუ-
 ძველზე და დღესაც დაცულია
 წმინდა საბუთთათასაცავში.

მეტროპოლიები

1. კესარია
2. ეფესო
3. ჰერაკლია
4. ანკვირა
5. კვიზიკი
6. სარდე

ζ'. ἡ Νικομήδεια.
 η'. ἡ Νίκαια.
 θ'. ἡ Καλχηδών.
 ι'. ἡ Σίδη.
 ια'. ἡ Σεβάστεια.
 ιβ'. ἡ Ἀμάσεια.
 ιγ'. ἡ Σικελία.
 ιδ'. τὰ Τύανα.
 ιε'. ἡ Γάγγρα.
 ις'. ἡ Θεσσαλονίκη.
 ιζ'. ἡ Κλαυδιούπολις.
 ιη'. ἡ Νεοκαισάρεια.
 ιθ'. ἡ Πισσινούς.
 κ'. τὰ Μύρα.
 κα'. ἡ Σταυρούπολις ἢ τοι Καρία.
 κβ'. ἡ Λαοδικαία.
 κγ'. τὰ Σύναδα.
 κδ'. τὸ Ἰκόνιον.
 κε'. ἡ Ἀντιόχεια.
 κς'. ἡ Πέργη ἢ τοι Σύλαιον.
 κζ'. ἡ Κόρινθος.
 κη'. αἱ Ἀθῆναι.
 κθ'. ἡ Μωκησός.
 λ'. ἡ Σελεύκεια.
 λα'. ἡ Καλαβρία.
 λβ'. αἱ Πάτραι.
 λγ'. ἡ Τραπεζοῦς.
 λδ'. ἡ Λάρισα.
 λε'. ἡ Ναύπακτος.
 λς'. ἡ Φιλιππούπολις.
 λζ'. ἡ Τραϊανούπολις.
 λη'. ἡ Ρόδος.
 λθ'. ἡ Φιλίππου.
 μ'. ἡ Ἀδριανούπολις.
 μα'. ἡ Τεράπολις.
 μβ'. τὸ Δυρράχιον.
 μγ'. ἡ Σμύρνα.
 μδ'. ἡ Κατάνη.

7. ნიკომედია
8. ნიკეა
9. კალქედონი (ქალკედონი)
10. სიდე
11. სეზასტია
12. ამასია
13. სიკელია (სიცილია)
14. ტვიანა
15. განგრა
16. თესალონიკე
17. კლავდიუპოლი
18. ნეოკესარია
19. პისინუნტი
20. მირა
21. სტავროპოლი ანუ კარია
22. ლაოდვიკია
23. სვინდა
24. იკონიონი
25. ანტიოქია
26. პერგე ანუ სვილეონი
27. კორინთო
28. ათენი
29. მოკესი
30. სელევკია
31. კალაბრია
32. პატრასი
33. ტ რ ა პ ე ზ უ ნ ტ ი
34. ლარისა
35. ნავპაქტი
36. ფილიპუპოლი
37. ტრაიანუპოლი
38. როდოსი
39. ფილიპო
40. ადრიანუპოლი
41. ჰიერაპოლი
42. დირახიონი
43. სმირნა
44. კატანე

ιμϛ'. τὸ Ἀμόριον.
 ιμδ'. ἡ Κάμαχος.
 ιμϛ'. τὸ Κοτυάειον.
 ιμη'. ἡ Ἁγία Σευτήρινα.
 ιμθ'. ἡ Μιτυλήνη.
 ν'. αἱ Νέαι Πάτραι.
 να'. τὰ Εὐχάϊτα.

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ
 ΑΙ ΤΩΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΘΡΩΝΩΙ
 ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ

α'. ἡ Βιζύη.
 β'. ἡ Πομπηϊούπολις.
 λ'. ἡ Λεοντόπολις.
 δ'. ἡ Μαρώνεια.
 ε'. ἡ Ἀπάμεια.
 ς'. τὰ Γέριμα.
 ζ'. ἡ Ἀρκαδισίπολις.
 η'. τὸ Πάριον.
 θ'. ἡ Μίλητος.
 ι'. ἡ Προκόνησος.
 ια'. ἡ Σηλυβρία.
 ιβ'. ἡ Μήθυμνα.
 ιγ'. τὸ Πρόσιον.
 ιδ'. τὰ Κήφελα.
 ιε'. ἡ Ἰδρόβος.
 ις'. ἡ Νίκη.
 ιζ'. ἡ Νεάπολις.
 ιη'. ἡ Σέλγη.
 ιθ'. ἡ Χερσών.
 κ'. ἡ Μεσήνη.
 κα'. ἡ Γαρέλλα.
 κβ'. ἡ Βρύσις.
 κγ'. ἡ Δερκός.
 κδ'. αἱ Σέρραι.
 κε'. ἡ Καραβιζύη.

45. ამორიონი
 46. კამახი
 47. კოტიევი
 48. წმ. სევერინა
 49. მიტილენე
 50. ახალი პატრასი
 51. ევხაიტა.

ნუსხა საარქიეპისკოპოსოებისა,
 რომლებიც ექვემდებარებიან
 სამეფო ქალაქის საყდარს

1. ბიზიე
 2. პომპეიუპოლი
 3. ლეონტუპოლი
 4. მარონია
 5. აპამია
 6. გერმია
 7. არკადიუპოლი
 8. პარიონი
 9. მილეთი
 10. პროკონესი
 11. სელიბრია
 12. მეთიმნა
 13. რუსიონი
 14. კიფელა
 15. ჰიდრუნტი
 16. ნიკე
 17. ნეაპოლი
 18. სელგე
 19. ხერსონი
 20. მესენე
 21. გარელა
 22. ბრისი
 23. დერკი
 24. სერე
 25. კარაბიზიე

κζ'. ἡ Ἀμιστρις.
 κς'. ἡ Λήμνος.
 κη'. ἡ Λευκάς.
 κθ'. ἡ Νακώλεια.
 λ'. ἡ Μίσθεια.
 λα'. ἡ Κολώνεια.
 λβ'. αἱ Χῶναι.
 λγ'. αἱ Θήβαι.
 λδ'. ἡ Σωτηριούπολις.
 λε'. ἡ Πηδασχιδή.
 λς'. ἡ Γέριμη.
 λζ'. ἡ Βόσπορος.
 λη'. ἡ Κοτραδία.
 λθ'. ὁ Ροίνων.
 μ'. ἡ Κάρπαθος.
 μα'. ἡ Αἶνος.
 μβ'. ἡ Μεσημβρία.
 μγ'. τὸ Ῥόζαιον.
 μδ'. ἡ Γοτθία.
 με'. ἡ Σαυγδία.
 μς'. αἱ Φοινίλοι.
 μζ'. ἡ Σεβαστόπολις.
 μη'. ἡ Αἴγινα.
 μθ'. ἡ Κέρκυρα.

Ὅσοι ἐκάστη ἡ μητροπόλις ὑπό-
 κεινται θρόνοι.

XI. Τῆς Σεβαστείας τῆς Ἀρμενίας.

α'. ὁ Σεβαστουπόλεως.
 β'. ὁ Νικοπόλεως.
 γ'. ὁ Σατάλων.
 δ'. ὁ Βηρίσσης.

XII. Τῆς Ἀμισείας Ἐλενοπόντου.

α'. ὁ Ἀμισσῶν.
 β'. ὁ Σινώπης.

26. ამასტრისი
27. ლემნოსი
28. ლევკასი
29. ნაკოლია
30. მისთია
31. კოლონია
32. ხონე
33. თებე
34. სოტერიუპოლი
35. პედახთოე
36. გერმე
37. ბოსპორი
38. კოტრადია
39. როინონი
40. კარპათი
41. აინი
42. მესემბრია
43. რიზე
44. გოთია
45. სუგდია
46. ფულო
47. სეზასტოპოლი
48. ეგინა
49. კერკვირა.

თითოეულ სამიტროპოლიტოს
 რომელი საყდარი ექვემდებარება

11. არმენიაში – სეზასტიის სამი-
 ტროპოლიტოს:

1. სეზასტუპოლის ეპისკოპოსი
2. ნიკოპოლის ეპ.
3. სატალის ეპ.
4. ბერისის ეპ.

12. ჰელენოპონტში – ამისიის
 სამიტროპოლიტოს:

1. ამისის ეპ.
2. სინოპის ეპ.

γ'. ὁ Ἰβήρων ἦτοι Πιμαλίσσης
 δ'. ὁ Ἀνδράπων.
 ε'. ὁ Ζαλίχου ἦτοι Λεοντοπό-
 λεως

- 3. იბორის ანო პიმოლისის ეპ.
- 4. ანდრაპის ეპ.
- 5. ზალიხის ანუ ლეონტოპო-
ლის ეპ.

XXXIII. Τῆ Τραπεζοῦντι
 τῆς Λαζικῆς.

α'. ὁ Χερσιάνων.
 β'. ὁ Χαμάτζουρ.
 γ'. ὁ Χαχέου.
 δ'. ὁ Παῖπερ.
 ε'. ὁ Κεραμέως.
 ς'. ὁ Δερίου.
 ζ'. ὁ Βιζάνων.

83. ლაზიკეში – ტრაპეზუნტის
 სამიტროპოლიტოს:

- 1. ხერციანის ეპ.
- 2. ხამაძურის ეპ.
- 3. ხახეის ეპ.
- 4. პაიპერის ეპ.
- 5. კერამევის ეპ.
- 6. ლერიონის ეპ.
- 7. ბიზანის ეპ.

XLVI. Τῆ Καμάχου

α'. ὁ Κελτζηγῆς.
 β'. ὁ Ἀραβράκων.
 γ'. ὁ Βαρζανίσσης.
 δ'. ὁ Μελοῦ.
 ε'. ὁ Μελοῦ ἐτέρας.
 ς'. ὁ Ῥωμανουπίνεως
 ζ'. ὁ τοῦ Τηλίου
 η'. ὁ Βαρσαγίσης ἦτοι Θαλου-
 άσης

46. კამახის სამიტროპოლიტოს:

- 1. კელძენის ეპ.
- 2. არავრაკის ეპ.
- 3. ბარზანისის ეპ.
- 4. მელოსის ეპ.
- 5. სხვა მელოსის ეპ.
- 6. რომანუპოლის ეპ.
- 7. ტელიონის ეპ.
- 8. ვარსანისის ანუ თალუასის ეპ.

ნოტიცია X გ
(Gelzer 57 – 83)

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΩΙ ΤΗΣ
ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΘΡΟΝΩΙ

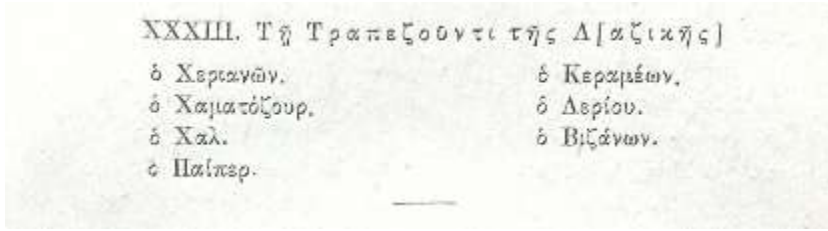
α'. Ἡ Καισάρεια.	κζ'. ἡ Κόρινθος.
β'. ἡ Ἐφεσος.	κη'. αἱ Ἀθήναι.
γ'. ἡ Ἡράκλεια.	κθ'. ἡ Μωκησός.
δ'. ἡ Ἄγκυρα.	λ'. ἡ Σελείχεια.
ε'. ἡ Κυζικός.	λα'. ἡ Καλαβρία.
ς'. αἱ Σάρδεϊς.	λβ'. αἱ Πάτραι.
ζ'. ἡ Νικομήδεια.	λγ'. ἡ Τραπεζοῦς.
η'. ἡ Νίκαια.	λδ'. ἡ Λάρισσα.
θ'. ἡ Καλχηδών.	λε'. ἡ Ναύπακτος.
ι'. ἡ Σίδη.	λς'. ἡ Φιλιππούπολις.
ια'. ἡ Σεβάστεια.	λζ'. ἡ Γραινούπολις.
ιβ'. ἡ Ἀμάσεια.	λη'. ἡ Ῥόδος.
ιγ'. ἡ Μελιτινή.	λθ'. ἡ Φιλίππου.
ιδ'. τὰ Τύανα.	μ'. ἡ Ἀδριανούπολις.
ιε'. ἡ Γάγγρα.	μα'. ἡ Ἱεράπολις.
ισ'. ἡ Θεσσαλονίκη.	μβ'. τὸ Δυρράχιον.
ιζ'. ἡ Κλαυδιούπολις.	μγ'. ἡ Σμύρνα.
ιη'. ἡ Νεσκαυσάρεια.	μδ'. ἡ Κατάνη.
ιθ'. ἡ Πισσινους.	με'. τὸ Ἀμόριον.
κ'. τὰ Μόρα.	μς'. ἡ Κάραχος.
κα'. ἡ Σταυρούπολις ἢ τοὶ Καρία.	μζ'. τὸ Κοτούσιον.
κβ'. ἡ Λαοδίκεια.	μη'. ἡ Ἁγία Σευηρίνη.
κγ'. τὰ Σόναθα.	μθ'. ἡ Μιτυλήνη.
κδ'. τὸ Ἰώνιον.	ν'. αἱ Νέαι Πάτραι.
κε'. ἡ Ἀντιόχεια.	να'. τὰ Βεχάιτα.
κς'. ἡ Πέργη ἢ τοὶ Σύλλειον.	νβ'. ἡ Ἀμαστρις.
	νγ'. αἱ Χῶναι.

ΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΔΙ ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΥΠΟΚΕΙΝΤΑΙ ΘΡΟΝΩΙ	
α'. ἡ Βιζύη.	δ'. ἡ Μαρόνεια.
β'. ἡ Περμεζούπολις.	ε'. ἡ Ἀπάμεια.
γ'. ἡ Αεοντόπολις.	ς'. τὰ Γέρμια.

ζ'. ἡ Ἀρκαδιούπολις.	κθ'. ἡ Ἀτμνος.
η'. τὸ Πάριον.	λ'. ἡ Λευκάς.
θ'. ἡ Μίλητος.	λα'. ἡ Νακούλεια.
ι'. ἡ Πρωκόνησος.	λβ'. ἡ Μίσθθεια.
ια'. ἡ Σηλυμβρία.	λγ'. ἡ Κολώνεια.
ιβ'. ἡ Μύθουνα.	λδ'. αἱ Χῶναι.
ιγ'. ἡ Κίος.	λε'. αἱ Θήβαι.
ιδ'. ἡ Ἄπρος.	λε'. ἡ Σωτηριούπολις.
ιε'. τὸ Φούσιον.	λζ'. ἡ Πηδαχθόη.
ις'. τὰ Κύφαλα.	λη'. ἡ Γέριμη.
ιζ'. ἡ Ὑδρούς.	λθ'. ἡ Βόσπορος.
ιη'. ἡ Νίκη.	μ'. ἡ Κοτραδία.
ιθ'. ἡ Νεάπολις.	μα'. αἱ Κόδραι.
κ'. ἡ Σέλγη.	μβ'. ἡ Κάρπαθος.
κα'. ἡ Χερσών.	μγ'. ἡ Δίγος.
κβ'. ἡ Μεσίγη.	μδ'. ἡ Μεσημβρία.
κγ'. ἡ Γάρελλα.	με'. τὸ Ῥύζαιον.
κδ'. ἡ Βρύσις.	μς'. ἡ Γοτθία.
κε'. ἡ Δέρκος.	μζ'. ἡ Σουγδία.
κς'. αἱ Σερραί.	μη'. αἱ Φουλλοί.
κζ'. ἡ Καρραβύζνη.	μθ'. ἡ Ἀίγινα.
κη'. ἡ Ἀμαστρίς.	ν'. ἡ Κέρκυρα.

მეტროპოლიებს ექვემდებარებთან შემდეგი ეპისკოპოსები

XII. Τῆ Ἀμασειᾶ Ἐλενοπόντου	
α'. ὁ Ἀμισοῦ.	δ'. ὁ Ἀνδράπων.
β'. ὁ Σινώπης.	ε'. ὁ Ζαλείου ἡτοῦ Πομπηίουπόλεως.
γ'. ὁ Ἰβέρων.	
XIII. Τῆ (Νεο)καισαρείᾳ Πόντου Πολεμωνιακοῦ	
α'. ὁ Κερασούντων.	γ'. ὁ Κομάνων.
β'. ὁ τοῦ Πολεμωνίου.	

ნოტიცია X დ
(Gelzer 568 – 572) ¹

ΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ ²

α'. Ἐπαρχίας Καππαδοκίας — ὁ Καισαρείας	1. კაპადოკიის ეპარქია — კესარიის მიტროპოლიტი
βγ'. ἐπ. Ἀρμενίας — ὁ Μελιτηνῆς	13. არმენიის ეპარქია — მელიტენის მ.
δ. ἐπ. Πόντου Πολεμωνιακοῦ — ὁ Νεοκαισαρείας	18. პოლემონის პონტოს ეპ. — ნეოკესარიის მ.
ε. ἐπαρχίας Δαζικῆς — ὁ Τραπεζοῦντος	33. ღ ა ზ ი კ ი ს ეპარქია — ტრაპეზუნტის მ.

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

α'. Ἐπαρχίας Εὐρώπης — ὁ Βιζάνης	1. ევროპის ეპარქია — ვიზიის არქ.
βδ'. ἐπ. Βιθυνίας — ὁ Κίου	14. ბითონიის ეპ. — კიოსის არქ.
ε. ἐπ. Εὐρώπης — ὁ Ἄπρων	15. ევროპის ეპ. — აპრონის არქ.

¹ ეს ნოტიცია იოანე ციმისხის ხანისაა (969 – 976). იგი მოიპოვება ათენის ბიბლიოთეკის ხელნაწერში № 1372. ხელნაწერი XVIII საუკუნისაა.

² მეტროპოლიათა სიის წინ მოხსენებულია, რომ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებიან არქიეპისკოპოსები ზულგარიისა და კვიპროსისა.

³ სულ 56 მეტროპოლიაა; უკანასკნელებია: ასმოსატისა, ხონისა, ჰიდრუნტისა, კელძენის ანუ კორძენისა, ტარონისა.

κβ'. ἐπ. Ζιυχίας
 — ὁ Χερσῶνος
 λθ'. ἐπ. Ζιυχίας
 — ὁ Βοσπόρων
 ν'. ὁ Ματράχων ἦτοι
 Ζιυχίας

22. ჯ ი ქ ე თ ი ს ეპ.
 — ქერსონის არქ.
 39. ჯ ი ქ ე თ ი ს ეპ.
 — ბოსპორის არქ.
 50. მატრახის ანუ
 ჯ ი ქ ე თ ი ს არქ.

ზემოთ მოყვანილი მასალების მიმართ პირველ რიგში ისმება საკითხი: რა დროს არის შედგენილი ის ეკთესისები, რომლებიც სხვადასხვა კრებულებშია მოთავსებული. მართალია, მეტი წილი მათი შემცველი ხელნაწერებისა ეკუთვნის XVII – XVIII საუკუნეებს, მაგრამ ისინი ძველი ნუსხებიდან არიან გადმოწერილი და ამიტომ დიდი ნდობის ღირსიც. ასე, მაგალითად. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხელნაწერი, იერუსალემის პატრიარქის ნექტარიოსის დროს (1661 – 1669) გადაწერილი, რომელშიც მოიპოვება, სხვა მასალებს შორის, I, II და VII ნოტიციაც, შეიცავს შემდეგ მინაწერს:

ταῦτας τὰς τρεῖς ἐκθέσεις, ἃς
 εἶπρον οὐτως ἐσημῶσα, ἐκ πα-
 λαιοῦ ἀντιγράφου καὶ πάνυ πισ-
 τωτάτου.

ეს სამი ეკთესისი, როგორც ვიპოვე, ისე აღვწუსებ ძველი და უაღრესად სარწმუნო ასლიდან ¹.

ჩვენ მიერ ზემოთ დაბეჭდილი ეკთესისები, მათი შედგენის დროისა და მათი შინაარსის მიხედვით, შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ:

პირველ ჯგუფს ეკუთვნიან ის ეკთესისები, რომლებიც შედგენილია ლეონ VI-ის მეფობამდე (ლეონი მეფობდა 886 – 911 წლებში). ეს ეკთესისები წარმოდგენილია ნოტიციებში I, VI, VII, VIII და IX. შინაარსობლივ ეს ის ეკთესისებია, რომელთა მიხედვითაც კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა და არქიეპისკოპოსთა სიებში მოხსენებული არიან საქართველოს შემდეგი მღვდელმთავრები:

¹ H. G e l z e r, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. Ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen und Verwaltungsgeschichte, გვ. 533.

1. ფასისის მიტროპოლიტი ლაზეთში და მისდამი დაქვემდებარებული 4 ეპისკოპოსი:

1. როდოპოლისისა
2. საისისა
3. პეტრისა
4. ზიგანევისა.

2. აფხაზეთში სებასტოპოლის ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

3. ჯიქეთში ნიკოფსის ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

მეორე ჯგუფს ეკუთვნიან ის ეკთესისები, რომლებიც შედგენილია ლეონ VI-ის დროს და შევსებულია ლეონის შემდეგ, X – XIV საუკუნეებში. ეს ახალი ეკთესისები წარმოდგენილია ნოტიციებში II, III, IV, X, Xა, Xბ, Xგ, Xდ. შინაარსობლივ ეს ის ეკთესისებია, რომლებშიც უკვე კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის აღარ არის მოხსენებული დასავლეთ საქართველოს კათედრები. ამ ეკთესისების ნომენკლატურაში ლაზიკის ეპარქიად წოდებულია უკვე ახალი მეტროპოლია, რომელსაც მეთაურობს ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი.

ეკთესისების პირველი წყება

(იხ. ქვემოთ გვ. 184)

1. ამ ჯგუფის ეკთესისებს შორის უძველესია VII ნოტაციაში მოთავსებული. მას სათაურად უწერია: «ეპიფანე კვიპროსელ არქიეპისკოპოსის მიერ შედგენილი ეკთესისი..». რასაკვირველია, ეს ფსევდოეპიგრაფს წარმოადგენს: ეპიფანე კვიპროსელი IV საუკუნის ცნობილი საეკლესიო მოღვაწეა და, როგორც ეს მიღებული იყო ცხოვრების სხვა დარგებშიც, ბერძნებმა სახელგანთქმულ მოღვაწეს მიაწერეს საეკლესიო იერარქიის საქმის მოწესრიგება, შედგენა ეკთესისისა, რომელიც მისი გამომყენებლის თვალში შეუცდომელი იქნებოდა ¹.

ეკთესისში მოთავსებული ცნობების მიხედვით შესაძლებელია დადგენილ იქნეს, თუ როდის არის ის შედგენილი. კარიის ეპარქიის მეტროპოლიად ამ ეკთესისში დასახელებულია Σταυροπίσις, ხოლო ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ამ ქალაქის სახელი იყო Ἄρπιδισιός VIII საუკუნეში იქნა მისი წარმართული სახელწოდება შე-

¹ სწორედ ასე ახსიათებს ამ ეკთესისს კონსტანტინე პორფიროგენეტი (De caerim). I 790 – 791).

ცვლილი ქრისტიანული სახელით. იმ დროს როდესაც მეხუთე მსოფლიო კრების (553 წ.) მონაწილეთა შორის დასახელებულია «კარიელთა ეპარქიის ქალაქ აფროდისიის უწმინდესი ეკლესიის ეპისკოპოსი სევერიანე», მეექვსე მსოფლიო კრების (680 – 681 წ.) მასალები იხსენიებენ «კარიელთა ეპარქიის სტავროპოლელთა მეტროპოლიის ეპისკოპოსს თეოდორეს».

მეორე მხრით, ეს ეკთესისი უნდა იყოს შედგენილი ხატის-მებრძოლეობის ეპოქამდე, ე. ი. VIII საუკუნის პირველი მესამედის წინა ხანებში.

ამრიგად, VII ნოტიცია, ეპიფანე კვიპრელის მიერ შედგენილად ცნობილი, მეშვიდე საუკუნის ძეგლია¹.

2. ეპიფანე კვიპრელის ეკთესისის შემდეგ მოსახსენებელია ნოტიციები VIII და IX. ეს ნოტიციები წარმოადგენენ ერთისა და იმავე ტექსტის სხვადასხვა ხელნაწერებს. მათში ასახულია საეკლესიო განრიგების ის სახე, რომელიც ჩამოყალიბდა პატრიარქიკოფორეს დროს (806 – 815 წ. წ.). როგორც გელცერი ფიქრობს, ამ ორსავე ნოტიციას საფუძვლად უდევს საკმაოდ ძველი ნუსხა, უფრო ძველი, ვიდრე I ნოტიციას.

VIII და IX ნოტიციების შედარება ეპიფანე კვიპრელის ნოტიციასთან (VII) გვარწმუნებს იმაში, რომ ისინი არ არის გადმოწერილი ამ უკანასკნელიდან. ამ ნოტიციათა ურთიერთობის გასარკვევად უნდა მივიღოთ მხედველობაში შემდეგი გარემოება: ეპიფანეს (VII) ნოტიცია სამეფო არქივიდან მომდინარეობს, ხოლო VIII და IX ნოტიციები საპატრიარქო არქივიდან არის ამოღებული; IX ნოტიციის დასაწყისში ხომ ვკითხულობთ: «მიტროპოლიტთა ნუსხა, როგორც ის აღწერილია ქართოფილაკიონში» (καθὼς ἀναγράφονται ἐν τῷ χαρτοφυλακείῳ ἰβ. ზემოთ; გვ. 143), ე. ი. საპატრიარქო არქივში. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ უშუალოდ საპატრიარქო არქივიდან ამოღებული ეკთესისი უფრო იქნება დაზღვეული შეცდომებისა და დამახანჯებისაგან, ვიდრე სამეფო არქივიდან მოტანილი ცნობები. მართლაც, ეპიფანეს ტექსტში შენიშნულია რამდენიმე მსხვილი შეცდომა, რომლებიც უკვე VIII და IX ნოტიციებში გასწორებულია.

თვით ამ ორი ნოტიციიდან, რომელთაც გელცერი, მათში მოხსენებული და VII ნოტიციისაგან განსხვავებული კათედრების,

¹ H. Gelzer, გვ. 545.

განხილვის საფუძველზე, 806 – 815 წლებში შედგენილად თვლის, ჩვენის აზრით უფრო ძველი უნდა იყოს IX ნოტიცია, ხოლო VIII ნოტიცია ცოტა უფრო გვიანი დროის რეფორმას უნდა ასახავდეს. ამის საბუთად ჩვენ შეგვიძლია მოვიყვანოთ VIII ნოტიციის შემდეგი თავისებურება: განსხვავებით ყველა დანარჩენი ნოტიციისაგან, VIII ნოტიციაში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი აღზევებულია არქიეპისკოპოსის რანგში¹. ეს თავისებურება უნდა დავუკავშიროთ შემდეგ ცნობილ წესს:

1) მეტროპოლიაში შემავალი საეპისკოპოსოები, ჩვეულებრივ, დასახელებული არიან გარკვეული თანრიგის მიხედვით; თავში დასახელებული ეპისკოპოსი იწოდება „პირველმოსაყდრედ“ (πρωτόμεισιος), მას მისდევენ, რანგის მიხედვით, „უბრალო“ ეპისკოპოსები. ჩვენს ნოტიციებში (I, VII, VIII, IX) ყველგან პოლემონის პონტოში შემავალ ეპისკოპოსთაგან „პირველმოსაყდრედ“ დასახელებულია ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი (იხ. ცხრილი გვ. 184).

2) მეტი წილი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები წინათ „პირველმოსაყდრენი“ იყვნენ: პირველმოსაყდრიდან აღიზევებოდნენ ხოლმე ავტოკეფალებად.

3) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები, თუ მათი კიდევ უფრო მეტი აღზევების დრო დადგებოდა და სხვადასხვა გარემოება ახალი მეტროპოლიის გამოყოფას მოითხოვდა, აიყვანებოდნენ ხოლმე მიტროპოლიტის რანგში. ასე, მაგალითად, ამასტრიდი VIII საუკუნეში ავტოკეფალია, ხოლო X საუკუნეში, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს, მეტროპოლიას წარმოადგენს. მაშასადამე, გზა, რომელსაც გადიოდნენ მღვდელმთავრები, ასეთი იყო ხოლმე:

პირველმოსაყდრე ეპისკ. —> არქიეპისკოპოსი —> მიტროპოლიტი

ტრაპეზუნტის შემთხვევაშიც ასევეა: VII, IX და I ნოტიციებში ტრაპეზუნტის კათედრა საეპისკოპოსოა, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი არის πρωτόμεισιος, ხოლო VIII ნოტიციაში, ისევე როგორც VI ნოტიციაში, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ავტოკეფალ არქიეპისკოპოსთა რიცხვიდან არის. მაშასადამე, VIII და VI ნოტიციებში ასახულია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ცხოვრების უფრო გვიანი ვითარება, ვიდრე IX ნოტიციაში.

¹ იხ. აქვე გვ. 141 და 184.

VII (მეშვიდე ს.)	IX (806 – 815 წ)	VIII (806 – 15წ.)	VI (მეცხრე ს.)	I (820 – 829 წ.)
<p>მიტროპოლიტი 17. პოლემონის პონტოში – [ნეოკესა- რიის მ.]</p> <p>ეპისკოპოსები: ტრაპეზუნტისა კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 17. პონტოპო- ლემონიაკის ეპ.</p> <p>ეპისკოპოსები: ტრაპეზუნტისა კირასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 17. პოლემონის პონტოში – ნეოკესა- რიის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: ტრაპეზუნტისა კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>		<p>მიტროპოლიტი 17. პოლემონ. ეპ. – ნეოკესარიის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: ტრაპეზუნტისა კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>
<p>მიტროპოლიტი 27. ლაზიკეში – ფასისის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: როდოპოლისისა საესენისა პეტრისა მიგანევისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 27. ლაზიკეში – ფასისის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: როდოპოლისისა საესენისა პეტრისა მიგანევისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 27. ლაზიკეში – ფასისის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: როდოპოლისისა საისტა პეტრისა მიგანევისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 28. ლაზიკეში – ფასისის მ.</p>	<p>მიტროპოლიტი 27. ლაზიკეში – ფასისის მ.</p> <p>ეპისკოპოსები: როდოპოლისისა აბისენისა პეტრისა მიგანევისა</p>
<p>ავტოკეფალ. ჯიქეთში: ქერსონის ბოსპორის ნიკოფსიის აფხაზეთში: სეზასტოპოლის</p>		<p>ავტოკეფალ. ჯიქეთში: ქერსონის ბოსპორის ნიკოფსიის აფხაზეთში: სეზასტოპოლის პოლ. პონტოში: ტრაპეზუნტის</p>	<p>ავტოკეფალ. ჯიქეთში: ქერსონის ბოსპორის ნიკოფსიის აფხაზეთში: სეზასტოპოლის 37. პოლ. პონ- ტოში: ტრაპე- ზუნტის</p>	<p>ავტოკეფალ. ჯიქეთში: ქერსონის ბოსპორის ნიკოფსიის აფხაზეთში: სეზასტოპოლის 35. პოლ. პონ- ტოში: ტრაპე- ზუნტის</p>

II	Xბ (901 – 907 წ.)	Xგ (927 – 940 წ.)	Xა	III (= X)
<p>მეტროპოლია 33. ტრაპე- ზუნტის მეტროპოლია</p>	<p>მიტროპოლიტი 18. პოლემონი- ონში – ნეოკესარიის მ. ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 18. პოლ. პონ- ტოში – [ნეო]კესა - რიის მ. ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა</p>	<p>მიტროპოლიტი 19. პოლ. პონ- ტოში – ნეოკესა- რიის მ. ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა (ო)რიზესი</p>	<p>მეტროპოლია 18. პოლ. პონ- ტოში – ნეოკესა- რიის მ. ეპისკოპოსები: კერასუნტისა პოლემონიონისა კომანისა ალიისა რიზესი კოკისა ევნიკისა არადასისა მარტიროპოლ. იფსელისა</p>
	<p>მიტროპოლიტი 33. ლაზიკეში – ტრაპეზუნ- ტის მ.</p>	<p>მეტროპოლია 33. ტრაპეზუნტი ლ[აზიკისა]</p>	<p>მეტროპოლია 33. ტრაპეზუნტის მეტროპოლია</p>	<p>მეტროპოლია 33. ლაზიკეში – ტრაპეზ. მ.</p>
	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამაძურის ხახეის პაიპერის კერამევის ლერიონის ბიზანის საარქიეპისკ.: 19. ქერსონის 37. ბოსპორის 43. რიზესი 47. სეზასტოპო- ლის</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამატოზურის ხალის პაიპერის კერამევის ლერიონის ბიზანის საარქიეპისკ.: 21. ქერსონის 39. ბოსპორის 45. რიზესი</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამაზურის ხაიონის პაიპერტის კერამევის ლერიონის ბიზანის არქიეპისკოპ.: 12. ქერსონის 22. ბოსპორის 30. მატრახის</p>	<p>ეპისკოპოსები: ხერიანის ხამუზურის ხალხევის პაიპერის კერამევის ლირიონის ბიზანტის საკაბის ხავიდიტის ხანძიორზის ოლნუტის ფასიანის (ტო)სერმანძის +ანდაკის (X) +ზარინაკის (X)</p>

შემდეგ, როგორც ეს ჩანს მეორე წყების ეკთესისებიდან (იხ. აქვე გვ. 185), პოლემონის პონტოს ეპარქიის ტრაპეზუნტის არქიეპისკოპოსი აღზევებულ იქმნა მიტროპოლიტად: როდესაც ლაზიკის მეტროპოლია ჩამოშორდა (IX საუკუნეში) კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, მისი ადგილი საეკლესიო იერარქიაში დაიჭირა ტრაპეზუნტმა, რომელიც მანამდე ჯერ პოლემონის პონტოს ეპარქიის „პირველმოსაყდრე“ ეპისკოპოსის კათედრა იყო, ხოლო შემდეგ ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო ყოფილა.

ამრიგად, VIII ნოტიცია, რომელიც გელცერს IX ნოტიციასთან ერთად ნიკიფორეს დროს (806 – 815 წლებში) შედგენილად მიაჩნია, მაინც უნდა იქნეს აღიარებული IX ნოტიციაზე ცოტა უფრო გვიან შედგენილად.

რადგან VI ნოტიციაშიც ტრაპეზუნტის საარქიეპისკოპოსო იგივე მდგომარეობა ასახული, ისიც VIII ნოტიციის გვერდით უნდა იქნეს მოთავსებული, ე. ი. ისიც IX ნოტიციის მომდევნო სიად უნდა იქნეს მიჩნეული.

3. რაც შეეხება I ნოტიციას, ამის შესახებ უკვე ზემოთ გვექონდა ლაპარაკი (გვ. 124 -125). იგი, როგორც მინაწერიდან ჩანს, დაწერილია ბასილი სოფენელის მიერ მეცხრე საუკუნის პირველ მესამედში.

ამგვარად, ჩვენს განკარგულებაშია პირველი წყების ხუთი ეკთესისი, რომელთა შედგენა თარიღდება VI – IX საუკუნეებით. მათგან უძველესად უნდა ჩაითვალოს ის, რომელიც ეპიფანე კვიპრელის სახელს ატარებს და რომელიც VII საუკუნეში შედგენილად უნდა მივიჩნიოთ. ამაზე უფრო ადრინდელი სახე ეკთესისისა ჩვენ არ მოგვეპოვება.

ამ VII საუკუნის ძეგლში კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის დასახელებულია ¹:

1) Ἐπαρχία Λαζικῆς· μετρό-
πολις Φάσιδος ἔχει ἅπ' ἀπὸ τῆν
πόλεις ἦτοι ἐπισκοπὰς δ', οἷον

ეპარქია ლაზიკისა; ფასიდის სა-
მიტროპოლიტოს ექვემდებარება
ოთხი ქალაქი, ე. ი. ოთხი საეპის-
კოპოსო:

¹ H. Gelzer, გვ. 542, 536, 535; იხ. ზემოთ გვ. 140.

τὸν Ῥοδοπόλεως
 τὸν τῆς Σαησινῶν
 τὸν Πιτρῶν
 τὸν τῆς Ζιγανέων

როდოპოლისის ეპისკოპოსი,
 საისინთა ეპისკოპოსი
 პეტრის ეპისკოპოსი
 ზიგანევთა ეპისკოპოსი.

2) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსები;

ა) აზასგიაში – სეზასტუპოლის არქიეპისკოპოსი;

ბ) ჯიქეთში – ქერსონის, ბოსპორისა და ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსები.

დანარჩენ ოთხ ნოტიციაშიც (I, VI, VIII და IX) ასევეა ჩამოთვლილი ლაზიკის მეტროპოლიაში შემავალი საეპისკოპოსოები და აგრეთვე საარქიეპისკოპოსოები. უკანასკნელთა შესახებ უნდა ვთქვათ შემდეგი: საარქიეპისკოპოსოები აღნიშნულია ა) აფხაზეთში ერთი – ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი ს ა და ბ) ჯიქეთში სამი – ქერსონისა, ბოსპორისა და ნიკოფსიისა. ამათგან მეორე წყების ეკთესისებში (იხ. გვ. 185) დარჩენილია მხოლოდ ორი: ქერსონისა და ბოსპორის საარქიეპისკოპოსოები, ე. ი. ჯიქეთის ავტოკეფალურ საარქიეპისკოპოსოთაგან, რომლებიც ექვემდებარებიან კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორებია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს. ცხადია, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქის იურისდიქციას ისევე, როგორც ჩამოშორდა ლაზიკის მთელი მეტროპოლია და აფხაზეთის (სეზასტუპოლის) საარქიეპისკოპოსო. მაშასადამე, ჯიქეთის სამი ავტოკეფალური კათედრიდან ორი ეკუთვნოდა ჯიქეთის ჩრდილო მხარეებს (ქერსონისა და ბოსპორისა), ერთი კი (ნ ი კ ო ფ ს ი ი ს ა) მდებარეობდა ჯიქეთის იმ უკიდურეს სამხრეთ ტერიტორიაზე, რომელიც დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა.

ამგვარად, პირველი წყების ეკთესისებში მოხსენებული არიან საქართველოს მღვდელმთავართაგან: 1) ფასისის მიტროპოლიტი და მისდამი დაქვემდებარებული ოთხი ეპისკოპოსი, 2) აფხაზეთის (სეზასტუპოლის) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი და 3) ჯიქეთის (ნიკოფსიის) ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი.

ფ ა ს ი ს ი ს მ ი ტ რ ო პ ო ლ ი ტ ი. ლაზიკის მეტროპოლიის ცენტრი იყო ქალაქ ფასისში (ფ ო თ შ ი), აქ ჰქონდა თავისი რეზიდენცია ლაზიკის ეპარქიის მიტროპოლიტს. მას ექვემდებარებოდა ოთხი ეპისკოპოსი, რომელთაგან, უნდა ვიფიქროთ, „პირველმოსაყდრედ“ (πρωτόμφορος) ითვლებოდა როდოპოლისის ეპისკოპოსი.

ოთხივე ეპისკოპოსის სახელწოდება ყველა ეკთესისში თითქმის ერთნაირად არის მოყვანილი, განსხვავებას ვხედავთ მხოლოდ მეორე ეპისკოპოსის სახელწოდებაში: ყველგან სწერია „საისენის ეპისკოპოსი“, გარდა I ნოტიციისა, სადაც მას ეწოდება „აბისენის ეპისკოპოსი“.

VII	VIII	IX	I
Ῥοδοσιόλεως	Ῥοδοσιόλεως	Ῥοδοσιόλεως	Ῥοδοσιόλεως
τῆς Σασισηῶν	τῶν Σαισηῶν	τῆς Σαίσηων	τῆς Ἀβισσηῶν
Πητρῶν	Πέτρων	Πέτρων	Πετρῶν
τῆς Ζηγανέων	τῆς Ζεγάνεως	τῆς Ζεγανέων	τῆς Ζεγανέων

ამ ოთხი საეპისკოპოსოდან არავითარ ეჭვს არ იწვევს ორი:

1) ὁ Ῥοδοσιόλεως არის ვარდციხის ეპისკოპოსი.

2) ὁ Πეტρῶνს ლაზიკის ცნობილი ციხე-სიმაგრის და ადმინისტრაციული ცენტრის პეტრას ეპისკოპოსი.

ეს ორი გეოგრაფიული ადგილი ხშირად იხსენიება სხვა ბერძნულ თხზულებებსა და დოკუმენტებში, რომლებიც ლაზიკის ამბებს გადმოგვცემენ ¹.

რაც შეეხება დანარჩენ ორს, მათ შესახებ სხვა წყაროები სრულიად არაფერს გადმოგვცემენ. თუმცა VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსები დაწვრილებით აგვიწერენ ლაზიკის გეოგრაფიულ მდებარეობას, მაგრამ „საისენთა“ ან „მიგანევთა“ შესახებ არაფერია ნათქვამი.

3) ὁ τῆς Σασισηῶν, ὁ τῆς Σαίσηων, ὁ τῶν Σαίσηων – ასეა გადმოცემული მესამე ეპისკოპოსის სახელწოდება. ეს შეიძლება ნიშნავდეს: „ც ა ი შ ი ს ეპისკოპოსი“. ის გარემოება, რომ დასავლეთ საქართველოს კათედრათა შორის იმ დროიდან, რაც ლაზიკის ეპარქია გამოეთიშა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოსოს, ც ა ი შ ი ს კ ა თ ე დ რ ა ყოველთვის არსებობდა, გვავალებს ვიფიქროთ, რომ ასეთი კათედრა („ცაიშისა“) შეიძლებოდა არსებულიყო წინათაც. და რადგან Σαίσηων ძალიან ჰგავს „ცაიშს“, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ლაზიკის მესამე ეპისკოპოსის კათედრა ცაიშში იყო. სიტყვა „ცაიში“ ბერ-

¹ იხ. გეორგიკა II, გვ. 219, 220. – საეკლესიო კრებას 692 წელს დასწრე-ბიან და დადგენილებებისათვის ხელი მოუწერიათ თ ე ო დ ო რ ე ს, «ლაზთა ეპისკოპოსს ფასისელს» (Φασιστου τῶν Λαζῶν), და ი ო ა ნ ე ს, «ლაზთა ეპისკოპოსს პეტრელს» (Πετρῶν τῶν Λαζῶν). იხ. Ю. Кулаковскый, История Византии III. 277 – 278.

ძენს შეეძლო მხოლოდ იმ სახით გადმოეცა, როგორც ეკთესისებში სწერია: ც-სთვის მას აქვს მხოლოდ Σ (დაწერილობა τσ უფრო გვიან შემოდის), ხოლო შ-ს გადმოგვცემს ორი სიგმით (σσ), ან ერთით (σ). გასაგებია აგრეთვე მრავლობითი რიცხვის ფორმა: ὁ τῶν Σαῖστων, ე. ი. „ცაიშელთა ეპისკოპოსი“.

ამრიგად, როგორც ისტორიული თვალსაზრისით, ისე ენობრივად არაფერი გვიშლის ხელს, რომ მესამე ეპისკოპოსად ვიგულისხმეთ „ც ა ი შ ი ს ე პ ი ს კ ო პ ო ს ი“. მაგრამ პირველი ეკთესისი „ცაიშის“ ნაცვლად სწერს ὁ τῆς Ἐπιστοπῶν (ვარიანტებია: Ἐπιστοπῶν, Ἐπιστοπῶν). ერთი შეხედვით შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ ეს სულ სხვა გეოგრაფიული სახელწოდებაა და, რადგან ნაწილობრივ გარეგნული მსგავსებაც არის, ὁ τῶν Ἐπιστοπῶν გაიგოს როგორც „აბაშელთა ეპისკოპოსი“, ე. ი. ივარაუდოს, რომ კათედრა ც ა ი შ ი დ ა ნ გადაეტანოთ ა ბ ა შ ა შ ი. ასეთ ვარაუდს, თითქოს მხარს ისიც დაუჭერდა, რომ Ἐπιστοπῶν სწერია პირველი წყების ეკთესისთა ყველაზე გვიანდელ ნოტიციაში. მაგრამ ასეთ ვარაუდს ხელს უშლის ორი გარემოება: 1) სწერია „ავიშელთა“ და არა „აბაშელთა“; 2) არასდროს შემდეგ ხანებში აბაშაში კათედრა არ ყოფილა. ჩვენ დაგვრჩენია ვიფიქროთ, რომ, ვინაიდან სიტყვა „ცაიში“ თავისი ფონეტიკური შედგენილობით საკმაოდ უცხოა ბერძნისათვის, Ἐπιστοπῶν უნდა იყოს Σαῖστων-ის დამახინჯებული გადმოცემა და გადამწერის წყალობით Σαῖστων უნდა შერყვნილიყოს Ἐπιστοπῶν-ად. ჩვენ შეგვიძლია ეუჩვენოთ ის გზაც, რომელიც ამ დამახინჯებას უნდა გამოეველო:

- ὁ τῆς Σαῖστων
- ὁ τῆσσιστων (ხელნაწერში გაბმით ეწერა სიტყვები)
- ὁ τῆσσιστων (სიგმა გამარტივდა)
- ὁ τῆσσιστων (ორ ხმოვანს შუა გაჩნდა β)
- ὁ τῆς Ἐπιστοπῶν.

ამრიგად, შეიძლება გადაწყვეტილად ჩაითვალოს, რომ I ნოტიციის Ἐπιστοπῶν დამახინჯებულია რომელიღაც გადამწერის მიერ და ამ ნოტიციის ყველა დანარჩენი ხელნაწერის გადამწერმა გაიმეორა ეს დამახინჯებული ფორმა.

4) მეოთხე კათედრას ეწოდება ὁ τῆς Ζιγαῶν (ერთს ნოტიციაში Ζιγαῶν): მოიპოვება კითხვასხვაობა: Ζιγαῶν, Ζιγαῶν, უფრო გვიანდელ ხელნაწერებსა და გამოცემებში – Τζιγαῶν, Τζιγαῶν. ჯერჯერობით არავითარი მტკიცე დასაყრდენი არა გვაქვს ამ გეოგრაფიული პუნქტის ლოკალიზაციისათვის.

ნ. ადონცი ფიქრობს, რომ „მიგანევი“ ეკთესისებისა არის შიდა არმენიის (Armenia interior) გეოგრაფიული პუნქტი. «Севернее Ардасы – წერს ადონცი – лежит Зигана у подножия сои-менных гор и на главном пути п Трапезунт. Зигана была важным пунктом в древности и служила резиденцией для одного из пяти епископов епархии Лазики. В церковном отношении Паника относилась к Лазике»¹.

ამასვე იმეორებს ნ. ადონცი, როდესაც იხილავს Notitia dignitatum-ში არსებულ ცნობებს: «Западнее Гулатских гор лежат горы Зигана; дорога от Трапезунта в Ардасу проходит через Зиганский перевал на высоте 6640 ф. У южного входа его стояла римская когорта в местечке Зигана, носящем древнее имя и поныне»².

ამგვარად, ნ. ადონცის აზრით ლაზიკის ეპარქიაში შემავალი ერთ-ერთი კათედრის Ζιγανῆα და ტრაპეზუნტის გზაზე მდებარე ზიგანა ერთი და იგივეა. ნ. ადონცის ასეთი ვარაუდი სწორი არ შეიძლება იყოს. ჩვენი ეკთესისების Ζιγανῆα მდებარეობს შიდა ლაზეთში, ფოთის საგამგებლოში, ხოლო გულათის მთების დასავლეთით რომ არის ზიგანის მთა, ის ტრაპეზუნტის სანახებშია. თუ ჩვენ დავუკვირდებით ფასისის მეტროპოლიაში მოხსენებულ

ვარდციხის
ცაიშის
პეტრას

კათედრებს, რომლებიც ერთ გარკვეულ სექტორში იყვნენ, მეოთხე კათედრაც (Ζιγανῆα) ამავე სექტორში უნდა ვიგულისხმოთ და არა ისე შორს სამხრეთ-დასავლეთით, როგორ ამას ნ. ადონცი ვარაუდობს.

„მიგანევთა“ ლოკალიზაციისათვის დახმარებას გაგვიწევს ცნობა, მოთავსებული იმ ძეგლში, რომელიც ლიტერატურაში ცნობილია სახელწოდებით Notitia dignitatum³. ეს ძეგლი შეიცავს რომის იმპერიის ყველა, როგორც სამოქალაქო ისე სამხედრო თანამდებობის პირთა ნუსხას. იგი შედგება ორი ძირითადი ნაწი-

¹ Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана. СПб 1908, гв. 65.

² იქვე, გვ. 100ю

³ Notitia dignitatum. Accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum. Edidit O. Seeck. Berol. 1876.

ლისაგან: პირველ ნაწილში ჩამოთვლილი არიან აღმოსავლეთის პროვინციების მოხელეები, ხოლო მეორეში – დასავლეთისა. ამ ნუსხის უკანასკნელი რედაქცია, მკვლევართა აზრით, მეხუთე საუკუნეს (413 – 415 წლებს) მიეკუთვნება.

აღმოსავლეთის მმართველთა სიაში დასახელებულია ცამეტი სარდალი (*Duces tredecim*), ერთი მათგანია *dux Armeniae*. არმენიის დუკს ექვემდებარებოდა მთელი „პონტოს სასაზღვრო ხაზი“ (*Limen Ponticum*). დუკის განკარგულებაშია, ერთი მხრით, ის სამხედრო ერთეულები, რომლებიც შიდა არმენიაში დგას, ხოლო, მეორე მხრით, პოლემონის პონტოში ჩაყენებული დანაყოფები. ამ უკანასკნელებს ეკუთვნიან:

Praefectus legionis primae Ponticae, Trapezunta

Ala Rizena, Aladaleariza

Ala Theodosiana, apud Avaxam

Ala felix Theodosiana, Silvanis

Ala prima Jovia felix, Ghaszanenica

Ala felix Theodosiana, Pithia e

Cohors prima Theodosiana, Valentia

Corhors Apuleia civfum Romanorum, Usiporto

Cohors prima Lepidiana, Caene Parembole

Cohors prima Claudia equitata, Sebastopolis

Cohors secunda Valentiana, Ziganne

*Cohors, Mochora*¹.

ამგვარად, პოლემონის პონტოში დგას ერთი ლეგიონი, რომლის საბინადრო ადგილია ტრაპეზუნტი, ხუთი რაზმი ცხენოსანთა (*ala*) და ექვსი კოჰორტი. *Ala*-თა და კოჰორტთა საბინადრო ადგილთა შორის დასახელებულია: *Pithiae, Valentia, Usiporto, Caene Parembole, Sebastopolis, Ziganne* და *Mochora*.

რაზან „ძიგანევი“ ნ. ადონცმა მოათავსა შიდა არმენიის იმ ნაწილში, სადაც ჭანები ცხოვრობდნენ, დანარჩენი გეოგრაფიული პუნქტებიც, რომლებიც *Notitia dignitatum*-ში იხსენიება „ძიგანევიან“ ერთად, გადაიტანა იქვე. ასე, «к востоку от Зиганы по сие время стоит древняя Мохораб стоянка римской когорты. *Chaszanenica* равносильна *Gizenenic Peuti*. и может быть сопоставлена с нынешней *Хадзанаб* деревней у реки Деирмендере. *Usiportus* – “Υσσου λιμνν *Арриана*, позднее *Сусарния*, ныне *Сюрмена*, гавань на Черном море вправо от *Трапезунта*. *Саепа*

¹ *Notitia dignitatum* ад. 84 – 85.

Parembola, καινή παρεμβολή, новый лагерь – вряд ли собственное имя. Phitia и Sebastopolis некоторыми признаются за лазские укрепления Питиунт и Себастополь; на это справедливо возражают, что при составлении Not. Dign. названные города еще не были подчинены римлянам и власть дука не могла заходить так далеко. Связь Phitia с Thia в Itin. Ап. вероятно. Sebastopolis, как и Valentia, Caena Parembola, места с названиями, сменившие туземные, остаются неизвестными»¹.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნ. ადონცის აზრი მცდარია. აქ მოხსენებული გეოგრაფიული პუნქტები ძველს ლაზეთშია მოსათავსებელი:

1) Pithiae გამომცემლის (ო. ზეკის) აზრით არის Pityunte, ე. ი. ბიჭვინთა.

2) Sebastopolis ზემოთ მოყვანილი სიის კონტექსტში სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, გარდა აფხაზეთის ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი ს ა (ე. ი. სოხუმისა)².

3) Mochora ძალიან მოგვაგონებს ბიზანტიელი ისტორიკოსების მიერ აღწერილ მ უ ხ უ რ ი ს ს, რომელსაც ბიზანტიის მმართველები დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას აკუთვნებდნენ.

4) Caene Parembole ადონცის აზრით საკუთარი სახელი არ უნდა იყოს. ნამდვილად კი პროკოპი კესარიელის მიერ (De aed, III, 6) მოხსენებული Βουρυουσσιήс ლათინური სახელია (Burgus novus „ახალი ციხე“) და ზედმიწევნით უდრის ბერძნულს καινή παρεμβολή („ახალი ბანაკი“): ეს ციხე აგებული იყო ჭანეთის საზღვარზე ჭანთა თავდასხმების საწინააღმდეგოდ³.

5) Usiporto, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ბერძნული “Υσσιου λιμν-ის ლათინურ თარგმანს („ჰისის ნავსადგური“) და უდრის დაბა ს უ ს უ რ მ ე ნ ე ს (Σουσιουραμν), რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობდა.

ასეთ კონტექსტში Ziganne-ც სავარაუდებელია არა შიდა არმენიაში, არამედ სამხედრო სუბორდინაციის თვალსაზრისით იმავე პოლემონის პონტოსადმი დაქვემდებარებულ სამხედრო გარ-

¹ ნ. ადონცი, იქვე, გვ. 100 – 101.

² ერთ ქართულ ძეგლში სწერია კიდევ: «მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა, და ს ე ვ ა ს ტ ე ქ ა ლ ა ქ ა დ მიიწინეს»; იმავე ტექსტის შემცველი სხვა ხელნაწერი უმატებს: «რომელსა აწ ეწოდების ცხუმში» იხ. ს. ყუბანეიშვილი, ქრესტომათია I, გვ. 28.

³ იხ. გეორგიკა II, 187.

Եռտրցոյն IX	Եռտրցոյն X	Եռտրցոյն X 3	Եռտրցոյն X 6
Յիշխոյալից 117. էս. Սոնտո- պոլեմոնաիզ՝	Յիշխոյալից 18. էի Նոսկաւ, Սոնտո Սոլ.:	Յիշխոյալից 19. Սոնտո Սոլեմոնաիս՝	Յիշխոյալից 18. էի Նոսկ. Սոլեմոնաիս՝
Երկրորդացի: Տրապեզոնտոյ Քրասոնտոյ տօ՛ Սոլեմոնոյ Քոմանոյ	Երկրորդացի: Քրասոնտոյ տօ՛ Սոլեմ. Քոմանոյ ՝Ալիւս Քոչաւոյ Քոչու Եննու ՝Արսոսոյ Մարտոս. ՝Կրիլիս	Երկրորդացի: Քրասոնտոյ տօ՛ Սոլեմոնոյ Քոմանոյ ՝Օրնոյ	Երկրորդացի: Քրասոնտոյ տօ՛ Սոլեմ. Քոմանոյ
Յիշխոյալից 227. էս. Ալաւիս 6 տօ՛ Փոսիս	Յիշխոյալից 33. էի Տրապե- զոնտո էիս Ալաւիս	Յիշխոյալից 33. էի Տրապե- զոնտո	Յիշխոյալից 33. էի Տրապեզ. էիս Ալաւիս
Երկրորդացի: Քոստանտինոս էիս Տիստոս Քիստոս էիս Յարսոնոյ	Երկրորդացի: Քրիստոս Քարաւոյ Քալչաւոյ Քաւոյ Քարաւոյ Քրիստոս Քիստոս Տիստոս տօ՛ Քաւոյ տօ՛ Քարաւոյ տօ՛ Օրոստոս Փոստոս Տոստոս Յարսոնոյ Քիստոս	Երկրորդացի: Քրիստոս Քարաւոյ Քաւոյ Քարաւոյ Քրիստոս Քիստոս	Երկրորդացի: Քրիստոս Քարաւոյ Քաւոյ Քարաւոյ Քրիստոս Քիստոս
	Վերջացի: 12. 6 Քրիստոս 22. 6 Քարաւոյ 23. 6 Տիստոս- տոս	Վերջացի: 12. Քրիստոս 22. Քարաւոյ 30. Մարաւոյ	Վերջացի: 19. 6 Քրիստոս 34. 6 Տիստոս- տոս 37. 6 Քարաւոյ 43. 6 Քրիստոս 47. 6 Տիստոս- տոս

Թիվերը I	Թիվերը II	Թիվերը III	Թիվերը IV	Թիվերը V	Թիվերը VIII	Թիվերը VII	Թիվերը IX	Թիվերը X	Թիվերը XI	Թիվերը XII
Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861
Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861	Կրճիկներ 27. 14. 1860 1. 1861

Տե՛ս

ნიზონთა სადგომ ადგილად. ხოლო რადგან საეპისკოპოსოთა ეკთესისებში არის მოხსენებული Ζιγανέα, რომელიც ფასისის (ფოთის) მეტროპოლიას ეკუთვნის, უნდა ვიფიქროთ, რომ Notitia dignitatum-ის Ziganne-ც იგივეა. თუ, სახლდობრ, ლაზიკის რომელი დაბაა ეს, ძნელი სათქმელია, ხოლო ერთ ქართულ ხელნაწერში სწერია: ზიგანევი, რომელ არს გუდაყვაო¹.

ეკთესისების მეორე წყება

(იხ. ზემოთ გვ. 185)

ეკთესისების მეორე წყება (II, III, IV, X, Xა, Xბ) სულ სხვა სურათს წარმოგვიდგენს: იქ უკვე აღარა გვაქვს ძველი, იუსტინიანეს დროინდელი, განლაგება პროვინციებისა და ეპარქიებისა. მის შემდეგ, რაც არაბთა შემოსევის გამო რიგი ქალაქებისა დროებით ჩამოშორდა იმპერიას, საჭირო გახდა ხელახალი გადანაწილება ეპარქიებისა და მათში შემავალი ერთეულებისა². ეს ახალი გადაჯგუფება ეპარქიათა შემადგენლობისა მოხდა ლეონ კეისრის დროს (886 – 911 წ. წ.). ლეონის „ახალი განრიგების“ (Νέα τακτικά) მრავალი ხელნაწერი არსებობს და მისი ჩვეულებრივი სათაურია: «ლეონ ბრძენის მიერ შედგენილი დიატიპოსისი, რომელიც შეიცავს კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეკლესიათა კათედრების სიას»³ მაგრამ გამორკვეულია, რომ ამ სათაურით ცნობილი ნუსხები არ წარმოადგენენ ლეონის ეკთესისის ნამდვილ სახეს. ამ ნუსხების მეტნაწილს ისეთი დამატებითი ეპარქიები მოეპოვებათ, რომლებიც შემდგომ საუკუნეებში იყო შექმნილი, და ბევრ ამ ნუსხათაგანში კიდევაც მოხსენებული არიან ალექსი კომნენი (1081 – 1118 წ. წ.), ან ისააკ ანგელოსი (1185 – 1195 წ. წ.) ან უფრო გვიანდელი მმართველი ან პატრიარქი,

3. გელცერმა იმავე ხელნაწერში, სადაც გიორგი კვიპროსელის (ე. ი. ბასილი სოფენელის) თხზულება იყო მოთავსებული, იპოვა „ახალი“ ეკთესისი წარწერით; ταύτα μὲν τὰ παλαιὰ τακτικά, σκόπει δὲ καὶ τὰ νῆα («ეს ძველი განრიგებაა, იხილე ახალიც»). ეს ახალი ეკთესისი გელცერმა დაბეჭდა იმავე, გიორგი კვიპროსელის შრომის გამოცემაში (1890 წ.). ხოლო 1901 წელს მანვე გამო-

¹ ვ. ინგოროყვა წერს „დაბა ძიღანევისა ანუ გუდაყვისა (თანამედროვე გუდავა, ილორის ზონაში): „მნათობი“, 1950 წ. № 4, გვ. 124.

² ზოგიერთი ეპარქიის ჩამოშორების მიზეზი მაინც და მაინც მართლ არაბთა შემოსევასთან არ იყო დაკავშირებული.

³ იხ. ზემოთ გვ. 131.

აქვეყნა ¹ ეკთესისების ახალი მასალები, მათ შორის ლეონის ეკთესისის ახალი რედაქცია (იხ, ნოტიცია Xბ, ზემოთ გვ. 172 – 176).

ლეონ VI-მ, რომელიც ცნობილია თავისი ფართო საკანონმდებლო მოღვაწეობით, კონსტანტისეპოლელ პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსთან ერთად შეადგინა სამიტროპოლიტოებისა და საარქიეპისკოპოსოთა ეს ახალი სია. ამ სიის ხელნაწერთა შესწავლამ მკვლევარნი მიიყვანა შემდეგ დასკვნებამდე ².

1. ლეონ კეისრისა და ნიკოლოზ პატრიარქის მიერ შემუშავებული დებულება ეხებოდა მხოლოდ მეტროპოლიებისა და საარქიეპისკოპოსოების ჩამოთვლას. ამით აიხსნება ის, რომ მთელ რიგ ხელნაწერებში მხოლოდ მეტროპოლიები და საარქიეპისკოპოსოები ჩამოთვლილი, მეტროპოლიებისადმი დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსთა სია კი არ არის, ასეთია, მაგალითად, ჩვენს ცხრილში მოთავსებული „ნოტიცია II“. ჩვენთვის საინტერესო ეპარქიათაგან აქ, მის ჩეულებრივ 33 ადგილას მოხსენებულია: ἢ Τραπεζῖν „მეტროპოლია ტრაპეზუნტი“. რაც შეეხება ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტისადმი დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსებს, მათი სია ამ ეკთესისში არაა მოთავსებული, ისევე როგორც არც ერთი სხვა მეტროპოლიის ეპისკოპოსთა სია არ არის იქ.

2. მიზეზი იმისა, თუ რატომ მართო მეტროპოლიათა და საარქიეპისკოპოსოთა სია იქმნა გამოქვეყნებული, შემდეგი უნდა იყოს: როგორც ცნობილია, დრო მეტად არეული იყო; დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიათა მღვდელმთავრებს შორის ურთიერთობა გამწვავებული იყო (პატრიარქ ფოტიოსის დროიდან მოკიდებული). ამას ზედ ერთვოდა ლეონ მეფის ოჯახური მდგომარეობის გართულებაც; ლეონი მეოთხეჯერ აპირებდა დაქორწინებას (რაც აღმოსავლეთის ეკლესიის ადათებს ეწინააღმდეგებოდა) და მღვდელმთავარნი, იმისდა მიხედვით თუ ვის რა პოლიტიკური და პირადი ზრახვები ამოძრავებდა, ლეონ მეფეს ზოგნი ეწინააღმდეგებოდნენ, ზოგიერთნი კიდეც მხარს უჭერდნენ; კერძოდ, რომის პატრიარქი, გარკვეული ცეზაროპაპისტული მოსაზრებებით, ლეონს მხარს უჭერდა; მეორე მხრით, პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მოწინააღმდეგენიც, რომელნიც ნიკოლოზის გადაგდების შემთხვევაში მეფის კარზე თავისი პოლიტიკური ავლადიდების გამდიდრე-

¹ H. G e l z e r, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte texte der Notitiae episcopatum. M. 1901.

² იხ. H. G e l z e r, I. e. გვ. 549 – 550, 559 – 562.

ბას აპირებდნენ, რომის პატრიარქს ეთანხმებოდნენ. ასეთ პირობებში მეტად საშური იყო მღვდელმთავრებს შორის არსებულ დავას მათი რანგის შესახებ ბოლო მოღებოდა: მეტი ცდა აღარ შეიძლებოდა, სასწრაფოდ უნდა გამოქვეყნებულიყო სია მიტროპოლიტებისა გარკვეული რანგის ანუ თანრიგის მიხედვით, რადგან ამას გარდამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საეკლესიო კრებებზე და ყრილობებზე, სადაც მღვდელმთავარნი უნდა მსხდარიყვნენ მათი რანგისდა მიხედვით. ეპისკოპოსთა სიის დამუშავება დიდ დროს მოითხოვდა და ამიტომ აღარ დაელოდნენ ამის დამუშავებას და მარტო მიტროპოლიტთა თანრიგი დაამტკიცეს. ამ თანრიგის დამტკიცება თავისთავად წყვეტდა მეტროპოლიტებში შემავალ საეპისკოპოსოთა რანგის საკითხსაც: რა რანგისაც იყო მიტროპოლიტი, შესაფერი რანგისა იყვნენ მისდამი დაქვემდებარებული ეპისკოპოსებიც. ამ წესის მიხედვით, მაგალითად, ჰელენოპონტის ეპარქიის ეპისკოპოსები I არმენიის ეპარქიის ეპისკოპოსების უკან უნდა მსხდარიყვნენ კრებაზე, რადგან I არმენიის ეპარქიის (სებასტიის) მიტროპოლიტი სიაში მე-11 იყო, ხოლო ჰელენოპონტის ეპარქიის (ამასიის) მიტროპოლიტი – მე-12.

3. ამგვარად, ლეონ კეისრისა და ნიკოლოზ პატრიარქის მიერ შედგენილი და საეკლესიო კრებულის მიერ დამტკიცებული ეკთესისი შეიცავდა მხოლოდ მეტროპოლიათა და საეპისკოპოსოთა სიას. ამ სიის შევსება ეპისკოპოსთა სიით მერე მოხდა, უნდა ვიფიქროთ – მალე, მაგრამ მაინც ეს იყო დამტკიცებული ახალი საეკლესიო აქტით. ასეთი შევსებული ეკთესისი, რომელიც შეიცავს როგორც მიტროპოლიტთა, ისე მათდამი დაქვემდებარებულ ეპისკოპოსთა სიას, წარმოდგენილია მრავალი ხელნაწერით, რომლებიც ეკოთენის სხვადასხვა ეპოქას.

1901 წლამდე ამ შევსებული, სრული ეკთესისის უძველეს რედაქციად ითვლებოდა ის, რომელიც კონსტანტინეპოლიტის ეპოქის (912 – 959 წ. წ.) მდგომარეობას ასახავს და რომელიც გელცერმა გამოაქვეყნა გიორგი კეიპროსელის თხზულების გამოცემაში Νέα τακτικά-ს. სახელწოდებით¹. ხოლო 1901 წელს გელცერმავე გამოაქვეყნა ამ ეკთესისის სხვა რედაქცია, რომელიც მისი აზრით უფრო ძველი უნდა იყოს (იხ. ჩვენს ცხრილში „ნოტიცია Xბ“, ზემოთ გვ. 172 – 176).

¹ Georgii Cyprii Descriptio orbis romani, ed. H. Gelzer, L. 1890, 57 – 89.

4. ნოტიცია Xბ წარმოადგენს, ამრიგად, ლეონ VI-ისა და ნიკოლოზ მისტიკოსის მიერ შედგენილი ეკთესისის უძველეს რედაქციას. ლეონი მეფობდა 886 – 912 წლებში, ხოლო ნიკოლოზ მისტიკოსი ორჯერ იყო პატრიარქად: 901 – 907 წლებსა და 912 – 925 წლებში, მაშასადამე, ლეონი და ნიკოლოზი ერთდროულად მმართველობის სათავეში იყვნენ მხოლოდ 901 – 907 წლებში. ამავე დროს უნდა მივაკუთვნოთ Xბ ნოტიციის შედგენა. ამ ნოტიციაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: საარქიეპისკოპოსოთა ნუსხაში 47. ადგილას სწერია:

ΜΖ¹. ἢ Σ ε β α σ τ ο ύ π ο λ ι ε

47. სებასტოპოლი ¹.

ხოლო კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელ რედაქციაში სებასტოპოლის (ე. ი. აფხაზეთის) საარქიეპისკოპოსო აკლია. კ. გელცერი ფიქრობს, რომ ეს გადამწერის შეცდომაა. როგორ შეიძლება აფხაზეთის სებასტოპოლი არ იყოს, როდესაც ის ჯერ კიდევ ეპიფანეს ეკთესისში (ე. ი. VII ნოტიციაში) უკვე მოხსენებულია არქიეპისკოპოსად. თანაც საბუთად ისიც მოჰყავს, რომ უსებასტოპოლოდ 50 არქიეპისკოპოსი რჩება, ხოლო ამ ერთსაც თუ მივათვლით, 51 იქნება; მაშინ მიტროპოლიტიც 51-ა, არქიეპისკოპოსიც 51 იქნება და ამ რიცხეს რაღაც მისტიკური საიდუმლოება უნდა ახლდესო ².

არავითარი საბუთი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ἢ Σ ε β α σ τ ο ύ π ο λ ι ε გადამწერს გამორჩა; განსხვავება ხომ სხვა ბევრ რამეშიც ემჩნევა ამ ნოტიციას კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელ ნოტიციასთან შედარებით და თვით გელცერი ამ განსხვავებათა მიზეზებს არკვევს თავისი გამოკვლევის 560 – 566 გვერდებზე, მაშასადამე, დაგვრჩენია ავხსნათ იმის მიზეზი, თე რატომ აკლია Xბ ნოტიციას „აფხაზეთის არქიეპისკოპოსი“, მიზეზი, ეფიქრობთ, უკვე ნაჩვენებია კ. ინგოროყვას მიერ, რომელიც Xბ ნოტიციას არც კი იცნობდა და უამისოდაც, სხვა მეცნიერული საბუთებით, დაადასტურა ის ფაქტი, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მეფობის წინა ხანებში აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოზოს ³.

¹ იხ. ზემოთ გვ. 175.

² H. G e l z e r, Ungedruckte und ungenügend veröff. Texte, გვ. 550.

³ კ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე; „მნათობი“ 1950, № 4, გვ. 124 – 125.

აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო არა ჩანს აგრეთვე იოანე ციმისხის დროს (969 – 976 წ.წ.) შედგენილ ეკთესისში, რომელიც გელცერს აქვს გამოქვეყნებული ¹.

ნიშანდობლივია, რომ იმ ეკთესისებში, სადაც აფხაზეთის საარქიეპისკოპოსო აღარ იხსენიება, არა ჩანს აგრეთვე ჯიქეთის მესამე, ნიკოფსიის, საარქიეპისკოპოსოც ²; ეკთესისში დარჩენილია მხოლოდ ჯიქეთის ორი არქიეპისკოპოსი: ქერსონისა და ბოსპორისა. ასეა, მაგალითად, Xა ნოტიციაში (იხ. ზემოთ გვ. 150); ასეა იოანე ციმისხის დროინდელ ნოტიციაშიც ³, თუმცა აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი არა ჩანს უკვე Xბ ნოტიციაში (ე. ი. 901 – 907 წლების ეკთესისში, სადაც აფხაზეთის არქიეპისკოპოსი ჯერ კიდევ არის მოხსენებული).

5. Νέα τακτικά-ს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი რედაქცია (Xგ) თარიღდება 940 წლის წინა ხანებით, უფრო ზედმიწევნით, 927 – 940 ან 934 – 940 წლებით. ამის ერთ-ერთ საბუთს წარმოადგენს მელიტენის თაეგადასავალი ნოტიციათა მიხედვით, სახელდობრ:

ა) ძველს ეკთესისებში მელიტენეს მე-12 ადგილი ეჭირა:

ιγ', ἐπαρχία Ἀρμενίας α' — Μελιτηνῆς

13. ეპარქია I არმენიისა – მელიტენის მიტროპოლიტი.

(იხ., მაგალითად, ზემოთ გვ. გვ. 127, 140, 141, 143).

ბ) VIII საუკუნის პირველ წლებში მელიტენე არაბებმა დაიპყრეს და იგი არაბების ხელშია 927 წლამდე. ამიტომ ეკთესისიდან იგი ამოიშალა, მისი მე-13 ადგილი ეკთესისში დაიკავა სირაკუზის მეტროპოლიამ; Xბ ნოტიციაში (ესე იგი 901 – 907 წლებში შედგენილ ეკთესისში) ვკითხულობთ:

ιγ', τῆ Συρακοῦσιν τῆς Σικελίας

13. სირაკუზში – სიცილიის მიტროპოლიტი.

(იხ. ზემოთ, გვ. 173).

გ) ამის შემდეგ მელიტენის მეტროპოლიამ აღადგინა თავისი ადგილი, Νέα τακτικά -ში ვკითხულობთ: „**13. მელიტენის სამიტრო-**

¹ H. Gelzer, I, e. გვ. 568 – 572. იხ. ზემოთ, გვ. 179. ნოტიცია Xდ.

² ამ ეკთესისებში აღარ არის თვით ლაზიკის (ფასისის) მეტროპოლიაც, მაგრამ ამის შესახებ იხ. ქვემოთ.

³ H. Gelzer, I, e. გვ. 571.

პოლიტო“, ამ მეტროპოლიის აღდგენა სიაში გამოწვეული იყო იმით, რომ 927 წელს ბიზანტიელები შეიჭრნენ მელიტენეში, ხოლო 934 წელს მათ საბოლოოდ დაიპყრეს იგი და დაანგრიეს.

ნოტიცია Xა გამოსცა ბ ე ნ ე შ ე ვ ე ი ჩ მ ა cod. Vaticanus 640-ის მიხედვით ¹. გამომცემლის აზრით ხელნაწერი XIV საუკუნისაა და იგი იძლევა პართეის მიერ XV – XVI საუკ. ხელნაწერის მიხედვით გამოცემული X ნოტიციის უფრო ძველ ვარიანტს. ბენეშევიჩის აზრით Xა ნოტიცია „წერმოადგენს იმავე ნოტიციის საგანგებო რეცენზიას, რომელიც გამოყენებული იყო X ნოტიციის შესადგენად“ (recensionem singularem eiusdem notitiae praebeat, quae ad notitiam X componendam deservivit). მართლაც, საკმარისია თვალი გადავაავლოთ Xა ნოტიციას, რათა დავრწმუნდეთ, რომ იგი კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს უფრო ადრინდელ სურათს წარმოადგენს, ვიდრე X ნოტიცია:

ა) Xა ნოტიციით პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შედის ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა, ხოლო X ნოტიციით – ათი (მამასადამე, დამატებია ექვსი ახლად დაარსებული კათედრა).

ბ) Xა ნოტიციით ტრაბეხუნტის (ლაზიკის) ეპარქიაში შედის შვიდი საეპისკოპოსო კათედრა ², ხოლო X ნოტიციით – თხუთმეტი.

მეორე წყების ეკთესისების შესწავლა საბუთს გვაძლევს შემდეგი დასკვნები გამოვიტანოთ:

1. მეათე საუკუნის პირველ წლებში (901 – 907 წლებში, როდესაც შედგენილია Xბ ნოტიცია) **ლაზეთის ეპარქია თავისი ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით** (როდოპოლისი, ცაიში, პეტრა, ზიგანევი) **უკვე აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს**. (იგი მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდა). არც ერთ შემდგომ ნოტიციაში (Xგ, Xა, X, Xდ და სხვ.), რომელიც თარიღდება მეათე და მომდევნო საუკუნეებით, ძველი ეპარქია ლაზიკისა, რომლის მეტროპოლია ფასისში იყო, კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ საყდართა შორის აღარ ჩანს.

¹ Studi Bizantini II (1997), 130 – 155.

² ასე იყო მეათე საუკუნის პირველი ნახევრის მთელ მანძილზე, შეად. ნოტიციები Xბ და Xგ.

2. იმავე დროიდან, 901 – 907 წლებიდან, პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შემავალი ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო კათედრა აღარ ჩანს ამ ეპარქიის სიაში: წინა საუკუნეებში ამ ეპარქიაში შედიოდა ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა:

1. ტ რ ა პ ე ზ უ ნ ტ ი ს ა (*πρωτῆμοσιος*) „პირველმოსაყდრე“)
2. კერასუნტის
3. პოლემონიონისა
4. კომანისა.

ხოლო 901 – 907 წლებიდან შედის მხოლოდ ს ა მ ი:

1. კერასუნტისა
2. პოლემონიონისა
3. კომანისა.

ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო კათედრა აღარ ირიცხება პოლემონის პონტოს ეპარქიაში იმიტომ, რომ ტრაპეზუნტი იქცა მეტროპოლიად: **დაარსდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო ეპარქია და მან დაიკავა ადგილი ძველი ლაზიკის ეპარქიისა;** მანვე მიიღო სახელწოდება ლაზიკის ეპარქიისა:

ὁ Τραπεζούντιος, πῶς ἂν Ἀλάκῃς

მიტროპოლიტი ტრაპეზუნტისა, მთელი ლაზიკისა,

ან τῆ Τραπεζούντι τῆς Ἀλάκῃς („ლაზიკის ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს [ექვემდებარება]“). ლაზიკის ეს ახალი ეპარქია (ცენტრით ტრაპეზუნტში) მოთავსდა, თავისი რანგით, დაახლოვებით იქ, სადაც იყო ძველი ლაზიკის ეპარქია (ცენტრით ფასისში): ამ უკანასკნელს ეკავა 27. ან 28. ადგილი, ხოლო ახალმა, ტრაპეზუნტის ეპარქიამ, მიიღო 33. ადგილი. თავდაპირველად ამ ახალ ეპარქიაში შვიდი საეპისკოპოსო კათედრა შედიოდა (ხერიანის, ხამაძურის, ხალხევის, პაიპერის, კერამევის, ლერიონის, ბიზანის), ხოლო შემდეგ კათედრათა რიცხვი თხუთმეტამდე გაიზარდა ¹.

3. ის გარემოება, რომ ტრაპეზუნტის მეტროპოლიას ლაზეთის სახელი მიეკუთვნა, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის. ტრაპეზუნტის ეპარქიამ მარტო იმიტომ კი არ დაიჭირა ძველი ლაზიკის ეპარქიის ადგილი, რომ ეს უკანასკნელი თავისუფალი აღმოჩნდა, არამედ იმიტომაც, რომ ტრაპეზუნტი თავისთავად

¹ ამ კათედრათა ცენტრების (ხერიანი, ხამაძური...) სახელწოდებათა გარკვევა ამჟამად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს.

ორგანულად იყო დაკავშირებული ლაზეთთან, ისტორიულად და ეთნოგრაფიულად ¹, და ამიტომ ეკლესიურადაც. ჩვენ მოგვეპოვება ცნობა, რომ ერთ დროს ტრაპეზუნტი და ფასისი ერთ მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ. ჰიეროკლეს „სინეკდემოსის“ გამომცემელი პ. ვესელინგი (1739 წ.) თავის კომენტარებში, ძველ წერილობით წყაროებზე დაყრდნობით, გადმოგვცემს, რომ. «ნიკეის მეორე კრების (787 წ.) მახლობელ ხანებში ფასისი და ტრაპეზუნტი, როგორც ჩანს, ერთ მღვდელმთავარს ექვემდებარებოდნენ» (circa Nicaeni secundi concilii tempora phasis et Trapezus uni episcopo paruisse videntur; unde Christophorus τὸν Φάσιδος ἤτοι Τραπεζῖνοντος p. 345 subscribit. vide ant. Itin. P. 216) ². გამოთქმა uni episcopo ჩვენ გვესმის როგორც „ერთ მიტროპოლიტს“, ვინაიდან 1) ლათინურ თარგმანებში ბერძნულ μητροπολιτης-ს გადმოგვცემენ ხოლმე episcopus-ად და 2) გარდა ამისა, მართალია, episcopus ნიშნავს „ეპისკოპოსს“, მაგრამ სრულიად გამორიცხულია, რომ ერთმანეთს ტერიტორიულად ასე დაშორებული ფოთი და ტრაპეზუნტი ერთს საეპისკოპოსო კათედრაში ყოფილიყვნენ.

ჩვენ არა გვაქვს ამჟამად საშუალება შევამოწმოთ, თუ რა სწერია „ანტონინეს იტინერარიუმში“, რომლის 216. გვერდს ვესელინგი ამოწმებს, მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვესელინგის თქმა circa Nicaeni secundi concilii tempora ზედმიწევნითი არ უნდა იყოს: ნიკეის მეორე კრების ახლო ხანებში, ე. ი. VIII საუკუნეში, ტრაპეზუნტი და ფასისი ერთ მეტროპოლიაში არ იყვნენ: ტრაპეზუნტი პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შედიოდა როგორც საეპისკოპოსო კათედრა, ხოლო ფასისი – ლაზეთის ეპარქიის მიტროპოლიტის რეზიდენცია იყო (იხ. VII ნოტიცია). მაშასადამე, თუ ვესელინგის ცნობა სინამდვილეს შეეფერება, ის VIII საუკუნეზე უფრო ადრინდელ ხანას უნდა ეხებოდეს ³.

¹ მერვე საუკუნეში არაბების მიერ მელიტენის აღების გამო თავისუფალი აღმოჩნდა. 13. ეპარქიის ადგილი და იმავე 13. ადგილას მელიტენის ეპარქიის მაგიერ ეკთესისში აღმოჩნდა სირაკუზის ეპარქია, მაგრამ ეს შემთხვევითი იყო (იხ. ზემოთ გვ. 197).

² იხ. Constantinus Porphyrogenetus, t. III. 506. Bonnae 1840.

³ ჩვენ ვიცნობთ ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს VI საუკუნეში. ეს არის ანთიმოლი, რომელიც 536 წელს კონსტანტინეპოლის პატრიარქადაც კი იყო ათი თვის განმავლობაში, ხოლო როგორც მწვალებელი, გადაყენებულ იქნა საეკლესიო კრების დადგენილებით. მასალები ასთიმოსის შესახებ იხ. ქვემოთ, ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელთან, გვ. 206.

ტრაპეზუნტის მხარისა და ლაზეთის ურთიერთობის საკითხის გარკვევისათვის მნიშვნელობას არ არის მოკლებოლი პროკოპი კესარიელის ცნობა. „პოლემიკას“ მერვე წიგნში პროკოპი აგვიწერს პონტოს სანაპიროებს ბიზანტიონიდან კოლხეთამდე და ამბობს, რომ «ტრაპეზუნტელთა საზღვრები ვრცელდება დაბა სუსურმენემდე და ეგრეთწოდებულ რიზემდე, რომელიც... ორი დღის სავალი გზით არის დაშორებული ტრაპეზუნტს»¹, შემდეგ: «რიზეს მოსდევს ის მიწაწყალი ერთი თვითთავადი ხალხისა (αὐτονόμων ἀμφάπων), რომელიც რომაელებსა (ე. ი. ბიზანტიელებსა) და ლაზებს შორის მოსახლეობს»²; «ამბობენ აგრეთვე, რომ რომაელთა თვითმპყრობელ ტრაიანეს დროს იქ ვიდრე ლაზების და საგინების ქვეყნამდე დაფუძნებულ იქმნა რომაელ ჯარისკაცთა რაზმები. ამჟამად კი იქაური მცხოვრებლები არც რომაელთა და არც ლაზთა მეფის ქვეშევრდომები არ არიან გარდა იმისა, რომ, რადგან ისინი ქრისტიანები არიან, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელმსახურებს»³.

4. მეორე წყების ეკთესისებში ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ისინი ყველანი ეკუთვნიან იმ ხანას, როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები უკვე გამოსთიშვიან კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, მაგრამ ერთი ეკთესისის მიხედვით „სეზასტოპოლი“ არქიეპისკოპოსი მაინც კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმია დაქვემდებარებული, ვინაიდან დასავლეთ საქართველოს არც ერთი სხვა კათედრა, რომელიც წინათ კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებოდა, აღარ იხსენიება უკანასკნელის სამწყსოში, ძალიან საეჭვოა, რომ ერთი კათედრა (ცხუმის საარქიეპისკოპოსო) ფაქტურად დარჩენილიყოს კონსტანტინეპოლის პატრიარქის გამგებლობაში. მხედველობაში თუ მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ სებასტოპოლის კათედრა ყველაზე პირველ ეკთესისშია დარჩენილი (ნოტიცია Xბ, 901 – 907 წლებისა), ხოლო არც ერთ მომდევნო ნუსხაში ის აღარ არის, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს კათედრა მხოლოდ ფორმალურად არის იქ დატოვებული.

5. ჩვენთვის საგულისხმო კათედრათა შორის ყურადღებას იქცევს, დასასრულ, რიზე. პირველი წყების ეკთესისებში ის არ-

¹ გეოგრაფიკა II, 92.

² იქვე, გვ. 94.

³ იქვე, გვ. 95.

სად ჩანდა, ხოლო „ახალ ტაქტიკონში“ ის ავტოკეფალურ საარქი-
ეპისკოპოსოთა რიგშია (ნოტიციები Xბ და Xგ); ცოტა უფრო გვიან
ნუსხებში რიზე შეტანილია პოლემონის პონტოს ეპარქიაში რო-
გორც საეპისკოპოსო კათედრა (ნოტიციები Xა და X). მაგრამ
აქ, ჩანს, ცნობები დამახინჯებულად უნდა იყოს გადმოცემული.
არსებული წესის მიხედვით საეპისკოპოსო კათედრა უნდა აღზევე-
ვებულიყო საარქიეპისკოპოსოდ და არა პირიქით. მართლაც, ერთ-
ერთი ცნობის მიხედვით, «რიზეს საეპისკოპოსო, რომელიც კესარიის
ხელქვეითად ირიცხებოდა, საარქიეპისკოპოსოდ იქცა პატრიარქ
გერმანოზის დროს»¹. აქ იგულისხმება გერმანოზ I, რომელიც პატ-
რიარქად იყო 716 – 729 წლებში.

¹ იხ. რ ა ლ ი ს და პ ო ტ ლ ი ს, Συναγμα ...V, 74 – 75. ამ ტექსტში სწე-
რია, თითქოს რიზე ირიცხებოდა კესარიის ხელქვეითად, ნამდვილად კი იგი
ნ ე ო კ ე ს ა რ ი ს ხელქვეითი იყო. ხელნაწერებში ხშირია „კესარია“ ნაცვლად
„ნეოკესარიისა“. შუად. ზემოთ გვ. 178 ქვევიდან მე-4 სტრიქონი.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი

ნიკიფორე იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქად 806 – 815 წლებში. ეს იყო ხანა გამწვავებული ბრძოლისა ხატისმებრძოლთა და ხატისთაყვანისმცემელთა შორის. როგორც ცნობილია, დედოფალმა ირინემ, რომელიც მართავდა სახელმწიფოს თავისი მცირეწლოვანი ვაჟის კონსტანტინე VI-ის მაგიერ, მოაწვევინა საეკლესიო კრება (787 წელს VII მსოფლიო კრება ნიკეაში) და აღადგენინა ხატისთაყვანისმცემლობა. ამგვარად, ბერ-მონაზონთა პარტიამ გაიმარჯვა, მაგრამ საეკლესიო საქმეების უზენაესი მეთვალყურეობა დარჩა მთავრობას, რაც არ მოსწონდა მონაზონთა პარტიას (ამ პარტიას მეთაურობდა თეოდორე სტუდიელი). ნიკიფორე მთავრობის წრეებთან დაახლოვებული პირი იყო (მას მდივნის, ასე-კრეტის, თანამდებობა ეჭირა) და მხარს უჭერდა მთავრობის საეკლესიო პოლიტიკას. 806 წელს, ნიკიფორე I-ის მეფობაში (802 – 811 წ. წ.), იგი არჩეულ იქმნა კონსტანტინეპოლის პატრიარქად და კეისრის მარჯვენა ხელი იყო. ხოლო შემდეგ, როდესაც კეისარმა ლეონ V-მ (813 – 820 წ. წ.) განაახლა ხატისმებრძოლური პოლიტიკა, ნიკიფორემ თეოდორე სტუდიელთან ერთად სასტიკი ბრძოლა დაუწყო მთავრობას. ამ ბრძოლას კიდევ შესწირა ნიკიფორემ თავისი კარიერა: 815 წელს იგი გადაყენებულ იქმნა პატრიარქობიდან. ნიკიფორე გარდაიცვალა 829 წელს.

ნიკიფორემ თავის თანამედროვეთა თვალში სახელი გაითქვა თავისი საღვთისმეტყველო ნაშრომებით, რომლებშიც იგი მტკიცედ იბრძოდა ხატისმებრძოლთა წინააღმდეგ¹. მაგრამ ისტორიოგრაფიაში იგი ცნობილია თავისი ორი საისტორიო თხზულებით:

1. Ἱστορία σύντομος ἀπό τῆς Μαυρικίου βασιλείας („მოკლე ისტორია მავრიკის მეფობის დროიდან“). ეს თხზულება შეიცავს ბიზანტიის მოკლე ისტორიას მავრიკის გარდაცვალებიდან (602 წ.) კონსტანტინე V კოპრონიმის მეფობამდე (741 – 775 წ. წ.) და

¹ ნიკიფორეს საღვთისმეტყველო შრომები გამოცემულია: Migne PG. ტომი 100 (1865 წ.).

წყდება 760 წლით, როდესაც იქორწინა უფლისწულმა ლეონმა (ლეონ IV-მ). ამ ნაშრომში ნიკიფორე მრავალ საგულისხმო ფაქტს გადმოგვცემს (განსაკუთრებით აღსანიშნავია, მაგალითად, თხრობა ბულგართა წარმოშობის შესახებ). მართალია, მრავალი ეპიზოდის გადმოცემაში ნიკიფორე ემთხვევა თეოფანე ჟამთააღმწერელს, მაგრამ ეს ორი ისტორიკოსი ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელია: მათი ცნობები უნდა მომდინარეობდნენ ერთი საერთო წყაროდან.

2. Χρονογραφικόν σύντομον („მოკლე ქრონოგრაფიული გადმოცემა“). ეს წარმოადგენს მოკლე და მშრალ ქრონოლოგიურ ნუსხას ადამიდან ნიკიფორეს გარდაცვალების წლამდე (829 წ.). აქ მოკლედ არიან აღნუსხული, წლების მიხედვით, იუდაელთა, სპარსელთა, ბერძენთა და რომაელთა მთავრები და მეფეები, მსოფლიო პატრიარქები და მღვდელმთავრები. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნაშრომი მშრალ ნუსხას წარმოადგენდა, იგი ფართოდ იყო გავრცელებული მკითხველთა შორის როგორც ხელმისაწვდომი საცნობარო წიგნი. ის კი არა: მომდევნო ხანის გადამწერნი და მკითხველნი ამ ნუსხას აგრძელებდნენ კიდევ და ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერებში ეს ნუსხა გაგრძელებულია ზოგჯერ 886 წლამდე, სხვაგან 944 და 976 წლამდეც.

ძველი ბიზანტიელები უქებდნენ ნიკიფორეს თხრობის სიმართლეს, ენის სისადავეს და გადმოცემის თვალსაჩინოობას ¹.

ნიკიფორეს ცნობების დამუშავების დროს ხელთ გვექონდა:

Nicephori breviarium... Ed. J. Bekkerus. Bonnae 1837

(CB).

Georgius Syncellus et Nicophorus Cp. Ex recensione Guil. Dindorfii. Bonnae 1829 (CB); Nicephori Chronographia. brevis, გვ. 735 – 788.

Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica Edidit Carolus de Boor. Lipsiae 1880 (BT) ².

¹ K. Rumbacher, Geschichte d. byz. Litteratur. M. 1897, გვ. 349 - 482; Очерки по истории Византии, под редакцией В. Н. Бенешевича. Выпуск III, стр. 97 – 99. СПб 1913.

² დებორის გამოცემამ, რომელშიც გამოყენებულია ვატიკანის კოდექსი (ორიგინალური), შესცვალა ყველა წინანდელი გამოცემა ნიკიფორეს „ისტორიის“ ტექსტისა.

532 წლიანი მოქცევა

Ἰουστινὸς ἀνεψιὸς Ἰουστινιαν-
 οῦν ἔτη ιβ' μηνῶν ι' ἡμέρας κ'.
 Τῷ ζ' ἔτει αὐτοῦ ἐπληρώθη κή-
 λος α' τοῦ ἀγίου πάσχα ἑτῶν
 φλβ', ἐξότε ὁ κήριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς ἐσταυρώθη [ἰνδ. ς'] ἔτους
 ἀπὸ κτίσεως κόσμου , ςζε' (ed. de
 Boor 98).

იუსტინე იუსტინიანეს დის-
 წული, [მ ე ფ ო ბ დ ა] 12 წელს,
 10 თვესა და 20 დღეს. მისი მე-
 ფობის მეშვიდე წელს დასრულდა
 532-წლიანი წმინდა პასექის პირ-
 ველი მოქცევა მას აქეთ, რაც
 უფალი ჩვენი იესუ ქრისტე ჯვარ-
 ცმულ იქმნა (ინდიქტიონსა ექვს-
 სა) წელსა 6065-სა დასაბამიდან
 ქვეყნისა ¹.

ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი ანთიმოსი

Καὶ ὄσοι ἐπίσκοποι ἐν Βυζαντίῳ

ვინ იყვნენ ეპისკოპოსებად ბიზანტიაში ²

α'. Ἀνδρέας ὁ ἀπόστολος.
 β'. Σταχὺς ἐν Ἀργυροπόλει ἔτη ια'.

1. ანდრია მოციქული.
 2. სტახის არგიროპოლელი
 16 წელიწადს.

.....
 μθ'. Ἐπιφάνιος πρεσβύτερος Κων-
 σταντινουπόλεως ἐπὶ Ἰουστι-
 νου ἔτη ια' μηνῶν γ'.

.....
 49. ეპიფანე ხუცესი კონსტან-
 ტინეპოლელი, იუსტინეს
 დროს, 16 წელსა და 3 თვეს.

¹ ბიზანტიურ მწერლობაში ეს მეორე შემთხვევაა, რომ გვაქვს ცნობა 532-წლიანი მოქცევის შესახებ. პირველი შემთხვევა ამ მოქცევის გამოყენებისა გიორგი სინგელოზთან გვაქვს (იხ. გეორგიკა IV, 1, გვ. 67 – 68). მაგრამ გიორგი სინგელოზმა 532-წლიანი მოქცევა გამოიყენა ქრისტეს დაბადების დასათარიღებლად: «ეს იყო 181 წელი 532-წლიანი მეთერთმეტე მოქცევისაო». მართლაც, 5500-წლიანი წელთაღრიცხვით ათი მოქცევა დასრულდებოდა 130 წელს ძვ. წ. (5500 – [532 X 10] = 180) და აქედან დაიწყებოდა მეთერთმეტე მოქცევა. ნიკიფორე კი 532-წლიან მოქცევას იხსენიებს არა ისტორიული ფაქტის (იუსტინეს მეფობის წლების) დასათარიღებლად, არამედ მარტივი ანგარიშისათვის: როდესაც ის თავის „ქრონიკაში“ იუსტინეს II-ის მეფობას მიადგა ქრონოლოგიურად, თანვე დასძინა: იოსტინეს მეფობის მეშვიდე წელს (ე. ი. 565 + 7 = 572 წელს) დასრულდა ქრისტეს დვარცმიდან ერთი 532-წლიანი მოქცევაო. მართლაც, 572 – 532 = 40, ესე იგი ნიკიფორე ქრისტეს ჯვარცმას ათარიღებს 40 წლით (ანუ, 8-წლიანი განსხვავების გათვალისწინებით, 32 წლით), რაც ქრისტიანულ წრეებში გავრცელებულ შეხედულებას ასახავს.

² ე. ი. კონსტანტინეპოლის პატრიარქებად.

ν'. Ἄνθιμος Τραπεζούντων ἐπί-
σκοπος μῆνας ι'. τοῦτου καθαι-
ρεθέντος ὑπὸ τῆς κατὰ Σευή-
ρου συνελθούσης συνόδου

50. ანთიმოსი, ტრაპე-
ზუნტთა ეპისკოპოსი,
10 თვეს, ხოლო როდესაც იგი
გადაყენებულ იქმნა იმ სინო-
დის მიერ, რომელიც შეიკრი-
ბა სევეროსის წინააღმდეგ ¹,
[პატრიარქად დასვეს]

να'. Μηνᾶς πρεσβύτερος καὶ ξενο-
δόχος τῶν Σαμψῶν ἔτη ιε'
μῆνας ε' (ed. de Boor
112—117).

51. მინასი, ხუცესი და სამგსო-
ნის ქსენოდოხოსი, 16 წელსა
და 6 თვეს.

¹ ანთიმოს ტრაპეზუნტელი კონსტანტინეპოლის პატრიარქად იყო 536 წელს. მის შესახებ დაწვრილებით ლაპარაკობენ ზაქარია რიტორი, თეოფანე ჟამთააღმწერელი და სხვები. «როდესაც ეპიფანე, იქაური მღვდელმთავარი, გარდაიცვალა, მისი ადგილი დაიკავა ანთიმოსმა – წერს ზაქარია რიტორი. ეს იყო ასკეტი, რომელიც ნებაყოფლობით სისაწყლემში ცხოვრობდა, მეგობარი მამვრალთა და მორწმუნე. ის იყო ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი და, რადგან ის რაღაც მიზეზის გამო იქ (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) იყო, თავისი ქცევით და სათნოებით კეისრისა და დიდებულთა ყურადღება მიიქცია და პატრიარქად იქნა დაყენებული» (Zacharias Rhetor, Ahrens-Krüger-ის გამოცემა, გვ. 207 – 208). ცნობილია, რომ იუსტინიანე სწყალობდა მონოფიზიტებს და სურდა, რომ შემუშავებინა რაიმე საშუალო მოძღვრება, რომელიც ერთნაირად მისაღები იქნებოდა მართლმადიდებელ ქალკიდონიტებისათვისაც და მონიფიზიტებისთვისაც, ხოლო დედოფალი თეოდორა აშკარად მონოფიზიტებს ემხრობოდა. როდესაც 535 წელს გარდაიცვალა პატრიარქი ეპიფანე, თეოდორას დახმარებით პატრიარქად არჩეულ იქმნა მონოფიზიტი ანთიმოს ტრაპეზუნტელი. ფრთებშესხმულმა მონოფიზიტებმა გააჩაღეს მუშაობა მთელს იმპერიაში, მაგრამ მათი იმედები დაამსხვრია რომის პაპმა აგაპიტემ, რომელიც 536 წლის თებერვალში კონსტანტინეპოლში ჩავიდა როგორც გუთების მეფის ელჩი. მას წინდაწინვე ჰქონდა შეკრებილი საჭირო ცნობები ქალკიდონიტ ბერებისაგან და ანტიოქიის პატრიარქისაგან, რომელიც მონოფიზიტთა წინააღმდეგ იყო განწყობილი, და კონსტანტინეპოლში ჩასვლისთანავე შეუდგა სამზადისს ანთიმოსის გადასაყენებლად. იუსტინიანე იმდენად ანგარიშს უწყევდა რომის პაპს, როგორც დასავლეთის წარმომადგენელს, რომ წინააღმდეგობა ვერ გაუწია მას და აგაპიტემ 536 წლის მარტში გადააყენა ანთიმოსი; კეისარი იძულებული იყო კიდევ დაედასტურებინა ეს თავისი 42. ნოველით, რომლითაც ანთიმოსს, სევეროსს და ყველა მათ მომხრეს აკრძალული ჰქონდათ დედაქალაქში დარჩენა და დიდ ქალაქებში ცხოვრებაც. მიუხედავად იმისა, რომ ამის შემდეგაც თეოდორა ყოველი ღონით ეხმარებოდა ანთიმოსს, მან მაინც ვერ აღიდგინა თავისი მდგომარეობა (იხ. III. Д и л ъ, Юстиниан и византийская цивилизация в VI веке. СПб 1908, стр. 343 – 353). შუად. ზემოთ გვ. 199 – 200.

ირაკლი კეისრის ლაშქრობა

Αὐθις οὖν ἐπιστρατεύει Χοσ-
 ρόης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς κατὰ
 Ῥωμαίων, Σάρβαρον ἡγούμενον
 τῆς στρατιᾶς ἐκπέμψας, ὅς κατα-
 δῆσιν πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν χῶ-
 ραν. καταλαμβάνει δὲ τῶν ἁγίων
 τόπων τὰ ζυφοποιὰ ἔξλα τοῦ σωτη-
 ρίου σταυροῦ, Μωδῆστου τηρικαῦ-
 τα Ἱεροσολύμων προεδρεύοντος,
 παρεσκευάζοντο δὲ οἱ Πέρσαι καὶ
 ἡπείγοντο [μέχρις] ἔλθειν εἰς Χαλ-
 κηδόνα. ὁ οὖν Ἡράκλειος ἔκ τε
 Περσῶν καὶ Ἀβάρων θορυβούμε-
 νος ἄμα καὶ λιμῶ πιεζομένης τῆς
 Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ λοιμικῶ
 θανάτῳ φθειρομένης, προσεκα-
 λεῖτο Σέργιον τε τὸν τῆς πόλεως
 πρόεδρον, ἔτι τε καὶ ἄρχοντας καὶ
 τὸ λοιπὸν τοῦ λαοῦ μέρος, (καὶ)
 παρατίθεται αὐτοῖς τοὺς παιδάς,
 καὶ Βῶνον τὸν πατρίκιον ἐγχει-
 ρίζει τὰς τῶν πραγμάτων διακί-
 σεις, καὶ ἀπάρας διὰ τοῦ Εὐξεί-
 νου ἐπειράτο διὰ Λαζικῆς εἰς τὴν
 Περσικὴν εἰσβαλεῖν· καθ' ἣν τί-
 τεταὶ αὐτῷ σὺδς ἐκ Μαρτίνης τῆς
 γυναικὸς (μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ταύτην
 ἦγετο), ὃν καὶ ἐπωνόμασεν Ἡράκ-
 λειον. ἐντεῦθεν ἀποστέλλει δῶρα
 πρὸς τὸν Τοὔρκων κύριον, ἐπὶ συμ-
 μαχίᾳ τῇ κατὰ Περσῶν συγκα-
 λούμενος· ὁ δὲ δεξάμενος ὑπέσ-

ხოსრომ, სპარსელთა მეფემ,
 კვლავ ილაშქრა რომაელთა წინა-
 აღმდეგ და გაგზავნა ჯარის წინა-
 მძლოლი სარვაროსი, რომელმაც
 მოარბია მთელი აღმოსავლეთის
 მხარე. მან წარტყვენა წმინდა
 ადგილების ცხოველმყოფელი ხე
 მაცხოვრის ჯვარისა, როდესაც
 იერუსალიმის პატრიარქად იყო
 მოდესტე¹. სპარსელები ემზადე-
 ბოდნენ, რომ სასწრაფოდ მიეღ-
 წიათ ქალკედონში, და, აი, ირაკ-
 ლიმ, შეწყუბებულმა სპარსელე-
 ბისა და ავარებისაგან და რად-
 გან ამავე დროს რომის სახელ-
 მწიფოში სიმშვილობა მძვინვარე-
 რებდა და შავი ჭირისაგან ბევრი
 იხოცებოდა, მოუწოდა სერგის,
 დედაქალაქის პატრიარქს, აგ-
 რეთვე მთავრებსა და მოსახლე-
 ობის დანარჩენ ნაწილს, ჩააბარა
 მათ თავისი ბავშვები, ხოლო
 პატრიკიოს ბონოსს გადასცა სა-
 ხელმწიფო საქმეები, თვითონ კი
 შავი ზღვით გასცურა და სცადა
 ლ ა ზ ი კ ი ს გზით სპარსეთში შე-
 ჭრილიყო. ამ ლაშქრობის დროს
 მას ეყოლა თავისი ცოლის მარ-
 ტინესგან (რომელიც თან ჰყავდა
 მას) ვაჟი, რომელსაც დაარქვა
 ირაკლი. აქედან მან საჩუქრები
 გაუგზავნა თურქთა უფალს და

¹ მოდესტე იერუსალიმის პატრიარქად იყო 631 – 634 წლებში.

χρῆτο συμμαχίσειν (de Boor სთხოვდა მოკავშირეობას სპარ-
15, 5–23)¹. სელთა წინააღმდეგ; იმანაც მი-
ილო საჩუქრები და აღუთქვა მოკავშირეობა¹.

¹ ამ ნაწყვეტში მოთხრობილია ირაკლი კეისრის ლაშქრობაზე სპარსეთის წინააღმდეგ ლაზეთისა და ივერიის გზით 620-იან წლებში. აქ მოხსენებული „თურქთა უფალი“ არის ხაზართა „ხაღანი“, რომელთანაც კავშირი გააბა ირაკლიმ.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის ეს ტექსტი ცნობილია ძველ ქართულ მწერლობაში, სახელდობრ, მოიპოვება ერთი თხზულება, რომლის ერთ ნაწილს ჰქვია: „**უწყება ვითარ იგი ერაკლი მეფემან ყოველი სამეფოა სპარსთაა წარმოტყუენა**“. აქ ვკითხულობთ ჩვენ ირაკლის ლაშქრობის ისეთ აღწერას, რომელიც თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ნიკიფორეს ზემოთ მოყვანილ ტექსტს. ქართულ ტექსტში ვკითხულობთ:

«მერმე კულად ხუასრო სხუად მთავარი წარმოავლინა საბერძნეთსა ზედა, რომელი მოქცეულა იყო პალესტინით, სახელით სარვარონ, სიმრავლითა ერისადათა ფრიად, რომელმანცა განრყუნა და მოაოჭრა ყოველი საბერძნეთი უძკრეს პირველისა მის და შთავიდა კონსტანტინეპოლედ და ქალკიდონს დაემუნა ყოვლითა ლაშქრითა თვსითა და ყოვლითა ღონითა ისწრაფდა განრყუნად და ძვრისყოფად ქალაქისა და ერისა. ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და ყოვლით-კერძო შეიკრიბა ლაშქარი და მოიწოდა მან ურიცხვ ერთი მბრძოლთადა ყოვლით-კერძო ნათესავთაგან მრავალთა, და ექვსინი პონტოთ, რომელ არს ზღუად ვრცელი ჩრდილოთ-კერძო, წარემართა სიმრავლითა ურიცხვთა ნავებისადათა. და ჰყვა მას თანა ცოლი თვსი, და მოიწია რად ტრ ა პ ე ზ უ ნ ტ ე დ ს ა ნ ა ხ ე ბ თ ა ს ა მ ე გ რ ე ლ ო მ ს ა თ ა (δὲ Λαζίκης), უშვა ძე, რომელსა უწოდა ერაკლე. და მიერ წარავლინა მოციქულნი ძღუნითა მრავლითა მეფისა მიმართ თურქთადასა. ხოლო მეფემან თურქთამან დიდად შეიწყნარნა მოციქულნი ერაკლესნი და მისცა მას აღთქუმად ერთობისადა. » (იხ. მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი: CMOMIK, XXVII [1900], გვ. 48 – 49). ქართულად ძველი ნათარგმნია „ქორონიკონსა სდბ“, ე. ი. 1042 წელს. ეს ძველი დაწვრილებით გარჩეული გვაქვს ქვემოთ (იხ. დამატება).

² ნიკიფორეს დანარჩენ ცნობებს შორის აღნიშნავთ იუსტინიანე II-ის გადაყენებასთან და მის კვლავ დაბრუნებასთან დაკავშირებულ ფაქტებს. 695 წელს, ლეონტის მიერ მოწყობილი შეთქმულების შედეგად, იუსტინიანე დაატუსაღეს, ცხვირი მოსჭრეს და გააძევეს: ის ჯერ ქერსონში იყო, შემდეგ ხაზარეთში. ხაზართა ქვეყანაში მან შეიძინა მრავალი მომხრე, რომელთა შემწეობითაც შეძლო 705 წელს დაბრუნებულიყო კონსტანტინეპოლში და ბრძოლით აეღო აგი. იუსტინიანეს მომხრეებს შორის ყველაზე უფრო აქტიურია ვინმე „ვ ა რ ა ზ ბ ა კ უ რ ი“ (Βαραზακόσιος), რომელმაც შემდეგ პროტოპატრიკოსის საპატიო წოდება მიიღო და ოფსიკიონის თემის სტრატეგოსად იქმნა დანიშნული. ამ თანამდებობაზე იყო ვარაზაკური 711 წლამდე: ამ წელს ვარდან ფილიპიკემ ტახტიდან ჩამოაგდო იუსტინიანე, თავი მოჰკვეთა მას და მასთან ერთად სიკვდილით დასაჯა მისი უერთგულესი ვარაზაკურიც (იხ. ნიკიფორეს „მოკლე ისტორია“, გვ. გვ. 41 და 48).

ნიკოლოზ მისტიკოსი

ნიკოლოზ მისტიკოსი ცხოვრობდა 852 – 925 წლებში და მოღვაწეობდა ლეონ VII-ის, ალექსანდრეს და კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს. იგი ლეონთან ერთად იზრდებოდა და შემდეგ, როდესაც ლეონი გამეფდა, კეისარმა ნიკოლოზს „მესაიდუმლის“ (μυστικός) წოდება უბოძა.

ნიკოლოზი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სამეფო კარის ცხოვრებაში და აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიებს შორის ურთიერთობის გამწვავებაში. მან ლეონ VI-სთან ერთად დაამუშავა „ახალი დებულება“ (Νέα τακτικά) კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოში შემავალ კათედრათა განრიგებისა¹. ნიკოლოზი ორჯერ იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქად: 901 – 907 და 912 – 925 წლებში. მისი გადაყენება გამოიწვია სამეფო კარზე დატრიალებულმა ინტრიგებმა. მმართველ წრეებში არსებულმა ინტერესთა წინააღმდეგობამ გარეგნული გამოსახულება ჰპოვა ლეონ მეფის მეოთხედ დაქორწინების საკითხში: მესამე ცოლის (ევდოკიას) გარდაცვალების შემდეგ ლეონ მეფემ მოინდომა მეოთხედაც დაგვირგვინებულიყო, რაც საეკლესიო წესების მიხედვით ყოველად დაუშვებელი იყო. 907 წელს ნიკოლოზი გადაყენებულ იქმნა; ახალმა პატრიარქმა ექვთიმემ მოუპოვა კეისარს აღმოსავლეთის პატრიარქთა თანხმობა და ლეონმა იქორწინა ზოია კარბუფნოფსინასთან. მაგრამ ბრძოლა ძველსა და ახალ პატრიარქებს შორის გრძელდებოდა. ძველი პატრიარქის პარტიამ ისარგებლა შეცვლილი პოლიტიკური სიტუაციით და 912 წელს ნიკოლოზმა კვლავ მოიპოვა პატრიარქის ტახტი.

ნიკოლოზ მისტიკოსმა დაგვიტოვა წერილები, რომლებიც საყურადღებო ცნობებს შეიცავენ იმდროინდელი პოლიტიკური და საეკლესიო ცხოვრების შესახებ². ვატიკანის ხელნაწერი შეიცავს მის 163 წერილს³. აქვე ვათავსებთ ამ წერილების ადრესატთა სიას.

¹ დაწვრილებით იხ. ზემოთ გვ. 194 – 195.

² ნიკოლოზის წერილებით სარგებლობის დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ «ჩვენ წინაშეა არა მარტო მათიანე, არამედ დიპლომატიური მიწერა-მოწერა, რომელიც ერთი მხრით ამბებს აგვიწერს მეტად ზოგადად, ხოლო მეორე მხრით ტენდენციურია» (იხ. Б. Мелиоранский : Виз. Вр. X [1903], стр. 514).

³ პირველად გამოსცა А. Mai-მ 1844 წელს, გადაბეჭდა Magne-მა, PG, ტომი III, გვ. 1 – 406.

ნიკოლოზის წერილთა ადრესატები

- 1 – 2. კრეტის ამირას
 3. ბულგარეთის მმართველს (*ἀγο-
 χορτῆς*) სვიმეონს
 4. ბულგარეთის არქიეპისკოპოსს
 5 – 11. ბულგარეთის მმართველს (*ἀγο-
 χορτῆς*) სვიმეონს
 12. ბულგარეთის არქიეპისკოპოსს
 13. სვიმეონის პირველ კაცს
 14 – 31. სვიმეონ ბულგარელს
 32. რომის პაპს
 33. ტრიფონ მონაზონს
 34. ელადის სტრატეგოსს
 35. სტრიმონის სტრატეგოსს
 36. სტრონგოლიმონტის კურა-
 ტორს
 37. სტილიანე დიაკონს
 38. ფილეტოს მონაზონს
 39. ეფესოს მიტროპოლიტს გრი-
 გოლს
 40. პატრიკიოს მალაკინოსს
 41 – 42. ეფესოს მიტროპოლიტს გრი-
 გოლს
 43. პატრასის მიტროპოლიტს ანდ-
 რიას
 44. სტრატეგოსს
 45. არსენი მონაზონს
 46. ა ბ ა ზ გ ი ს მ თ ა ვ ა რ ს
 47. კონსტანტინეს
 48. ეფესოს მიტროპოლიტს გრი-
 გოლს
 49. მიტროპოლიტებს, რომელნიც
 ეკლესიის გარეშე არიან
 50. კვიზიკის მიტროპოლიტს იგნა-
 ტის
 51. ა ბ ა ზ გ ი ს მ თ ა ვ ა რ ს
 52. ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტ-
 რეს
 54. რომის პაპს იოანეს
 54 – 55. უცნობებს
 56. რომის პაპს იოანეს
 57. სვინადის ეპისკოპოსს
 58. იკონიის ეპისკოპოსს
 59. უცნობს
 60. დიდი ეკლესიის იკონომოსს
 61. უცნობს
 62. პეტრე მონაზონს
 63. ეპიფანე მონაზონს
 64. ტრიფონ მონაზონს
 65. ამისის ეპისკოპოსს იოანეს
 66 – 68. უცნობებს
 69 – 70. პროტოსპათარ დავით კამუ-
 ლიანეს
 71. ნიკეის (ეპისკოპოსს) ალექსან-
 დრეს
 72 – 77. უცნობებს (აქედან 74. ქალ-
 დიის მიტროპოლიტს ან მის
 მეზობლად)
 78. მონაზონებს
 79. უცნობებს (შეიძლება ეხებო-
 დეს ალანიას)
 80 – 81. უცნობებს
 82. პროკონსულ ლანდულფეს
 83. იდრუნტის ეპისკოპოსს
 84. პროტოსპათარ გედონს
 85. ლანგობარდების არქიელებს,
 მღვდლებს, მთავრებს...
 86. მეფეს, ეკლესიის იკონომოსის
 შესახებ
 87 – 88. უცნობებს
 89. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
 90. უცნობებს
 91. უბრწყინვალეს კოსოპეს
 92. უცნობს
 93. კლავდიუპოლის ეპისკოპოსს
 თეოკტისტეს
 94. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
 95. რომანოზ კეისარს
 96 – 97. ნიკომედიის ეპისკოპოსს) იგ-
 ნატის
 98. მმასა და თანამსახურს (აღმ.
 ერთ-ერთ პატრიარქს)
 99. უცნობს
 100. ნიკეის მიტროპოლიტს
 101. უცნობს
 102. სარკინოზთა სარდალს
 103. გოდინეს, კეისრის პროტოსპა-
 თარსა და მთავარს (*ἀγοχορτῆς*)

104. ლაოდიკიის მიტროპოლიტს კონსტანტინეს
105. უცნობს
106. ხერსონის არქიეპისკოპოსს
107. კვიზიკის ეპისკოპოსს
108. პისინუნტის ეპისკოპოსს
109. უცნობს
110. პისინუნტის ეპისკოპოსს
111. უცნობს
112. კლავდიუპოლის ეპისკოპოსს თეოკტისტეს
113. ნიკეტა ათენელს
114. ქალდიის მიტროპოლიტს ბასილის
115. ანტიოქიის მიტროპოლიტს (პატრიარქს) ექვთიმეს
116. ლარისის ეპისკოპოსს ფილიპეს
117. სილეონის ეპისკოპოსს ლეონს
118. ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტრეს
119. პატრასის ეპისკოპოსს ანდრიას
120. ტრიფონ მონაზონს
121. ანატოლიკის პატრიკიოსსა და სტრატეგოსს ლეონს
122. ამბროსი ეპისკოპოსს
123. პატრასის [ეპისკოპოსს] ანდრიას
124. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
125. უცნობს
126. იგნატის, მაგისტროსს, შემონაზოვნებულს „დიდ მინდორში“
127. ლეონ სპათარს
128. ქალდიის [მიტროპოლიტს] ბასილის
129. სილეონის [ეპისკოპოსს] ლეონს
130. კვიზიკის [ეპისკოპოსს] იგნატის
131. ტრიფონ მონაზონს
132. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს და ფოტოისს ჰერაკლეელს
- 133 – 135. ალანიის არქიეპისკოპოსს პეტრეს
136. ძმებს სტეფანეს, მიქელსა და კონსტანტინეს
- 137 – 138. კვიზიკის მიტროპოლიტს იგნატის
139. მთავართა მთავარს (სომეხთა?)
140. თესალინიკის სტრატეგოსს მიქელ პატრიკიოსს
141. მზის ბომონის წინამძღვარს
142. სარდეს მიტროპოლიტს ანტონის
143. იგნატი მაგისტროსს...
144. ლონგიზარდის სტრატეგოსს ნიკოლოზს
145. ამალფის მთავარს
146. კონსტანტინე პროტასიკრიტს
147. უცნობს
148. ექვთიმე მონაზონს
149. თრაკესიის სტრატეგოსს
150. ფილოთეოს პატრიკიოსს
151. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
152. უცნობს
153. თეოდოსი მონაზონსა და კუბიკულარის
154. ეფესოს ეპისკოპოსს ჭრიგოლს
155. უცნობს
156. რომანოზ კეისარს
157. დიმიტრი კვიზიკელს
- 158 – 159. ლაოდიკიის მიტროპოლიტს კონსტანტინეს
160. ეფესოს ეპისკოპოსს გრიგოლს
161. პელოპონესის სტრატეგოსს
162. ა ბ ა ზ გ ი ს მ თ ა ვ ა რ ს გ რ ი გ ო ლ ს (გიორგის?)
163. ანტიოქის მონაზონს.

ნიკოლოზ მისტიკოსის ცნობების დამუშავების დროს ხელთ გვექონდა:

Migne, Patrologia graeca, ტ. 111, გვ. 1 – 406.

Проф. 10. Кулаковский, Христианство у Алан: Византийский Временник V (1898), стр. 1 – 18.

Проф. Ю. Кулаковский, Аланы по сведениям классических и византийских писателей. Киев, 1899.

წერილი 46

Τῷ ὑπερφυστάτῳ καὶ ἡγαπημένῳ
ἡμῶν υἱῷ τῷ περιδῶξῳ ἐξουσιασῆ
Ἀβασίῳ

Ἐπὶ τῷ χωρισμῷ, τέκνον ἡμῶν,
τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς σου ἐλυ-
πήθημεν, ὡς περ ἦν ἀκόλουθον,
τὴν τε σὴν ἐννοοῦντες ἐπὶ τῷ πά-
θει πληγὴν τῆς καρδίας, καὶ τῶν
ἄλλων ὅσοι φιλεῖν οἶδασιν ἀνθρω-
πον ἀρετῇ κεκοσμημένον, μάλιστα
οἷος ἦν ὁ σὸς πατήρ παρὰ πάν-
των καὶ ἐπαινούμενος καὶ θαυμα-
ζόμενος. Πλὴν εἶχομεν τῆς λύπης
ἀπαλλαγὴν, ὅτι σὲ βλαστὸν αὐτοῦ
ὄντα γνήσιον, καὶ καρπὸν τῆς
ἐκείνου σποράς, ἡ φεία εὐδόκησε
Πρόνοια, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς
ἀρχῆς ἀναδέξασθαι, καὶ ὡς περ
εἰκόνα τινὰ τῷ οἰκείῳ ἔθνει ἀντὶ
τοῦ χωρισθέντος ἐκ τῆς ματαίας
ταύτης ζωῆς παρέσχεν ὄρασθαι.
Τοῦτο ἡμᾶς ἀπήλλαξε τῆς λύπης,
καὶ μᾶλλον πρὸς φείαν εὐχαρισ-
τίαν μετένεγκεν. Καὶ ἡσυχαιό-
σαμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, θεόμενοι
τῆς φείας ἀγαθότητος ἐν μηδενί
σε τῶν πατριῶν ἀπολειφθῆναι

უზემთაესსა და ჩვენს საყვარელ
შვილს, აბაზგის ბრწყინვალე
მთავარს

შენი უნეტარესი მამის გარდა-
ცვალების გამო, ჩემო¹ შვილო,
როგორც მოსალოდნელი იყო,
დამწუხრებული ვართ და თანა-
ვუგრძნობთ შენს დამწუხრებულ
გულს, და ყველა იმათგან, რომ-
ლებსაც კი აქვთ უნარი უყვარ-
დეთ ადამიანი, ვაჟკაცობითა და
სიკეთით შემკული, განსაკუთრე-
ბული იყო მამაშენი, ყველას მიერ
ქებული და განცვიფრების ღირ-
სად აღიარებული. ჩვენ მაინც
გვაქვს ამ მწუხარების შემამსუბუ-
ქებელი საბუთი, რადგან ღვთის
განგებამ განსაჯა, რომ მისი
ძალაუფლების მემკვიდრე იყო
შენ, მისი ღვიძლი ნაშობი, ნაყო-
ფი მისი თესლისა, და მის საკუ-
თარს ერს მისცა შესაძლებლობა
გხედავდეს შენ, როგორც იმის
ხატს, ვინც ამ ფუჭ ცხოვრებას
გამოესალმა. აი, ეს გვიძსუბუ-
ქებს ჩვენ მწუხარებას და ღვთის
წყალობას გვადიდებინებს. მად-

¹ წერილში ყველგან „ჩვენ“ სწერია.

κτορφωμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερβαλεῖν, καὶ γενέσθαι τοιοῦτον ἐν τοῖς ὑποχειρίοις πατέρα καὶ ἄρχοντα, οἷος καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ψήφον ἐπ' ἔργοις μαρτυρῆσαι δικαίαν ἐπὶ σοὶ γενέσθαι, καὶ τὸν πατέρα ἔτι μακαριώτερον ἀποφῆναι διὰ τοῦ σοῦ τρόπου καὶ τῆς καλοκαγαθίας, καὶ σεαυτῷ ἀειμνηστον κλέος ἔν τε τῇ παρόντι αἰῶνι περιποιήσασθαι, καὶ ἐν τῇ μέλλοντι τὴν ἀθάνατον δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀπόλαυσιν.

'Ἀπεστειλαμεν εὐλογίας χάριν ἱμάτιον· περὶ δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλαნიᾶς, τέκνον ἡμῶν, γράφειν τι οὐκ ἔχω. Αὐτὸς γάρ συνετὸς ὢν καὶ φρόνιμος, καὶ εἰδὼς τὸ ἐκεῖνου ἔργον, ἔτι πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων, ἔτι πρὸς δόξαν τοῦ μεγάλου δνόματος τοῦ θεοῦ, πάντως καὶ χωρὶς ἡμετέρας γραφῆς διὰ τὴν ἀποκατεμένην ἐκεῖθεν μυσθιαποδοσίαν τοῖς φιλοθέοις, καὶ συνεπικουρήσεις αὐτῷ, καὶ συγκατήχη τῶν πόνων· καὶ εἴ τινος ἐν ἔθνει τοιοῦτον καὶ γῆ ξένη τῶν ἀναγκαιῶν καὶ ἄνεσιν τῇ ἴσῃ φερόντων ἐνδοξὴ ἐστὶ, προθύμως ἐπιχορηγήσεις¹ τοῦ θεοῦ σοὶ θύναμιν παρασχόντος· καὶ εἴης καὶ ἔτι ἐπὶ πλεον εἰς εὐπορίαν τῆς τοιαύτης θυνάμειος καθιστάμενος βιοηθεῖς τοῖς ἀπορουμένοις (PG, t. 111, 236).

მოგანიჭა: დე, იყოს ასე და დაეხმარო დამაშვრალებს შენ, რომელსაც უხვად გაქვს ეს ძალა.

ლობა შევწირეთ და მადლობას ვწირავთ, და ვვედრებით ღვთიურ სიკეთეს, რომ არაფერში მოგაკლდეს მამისეული წარმატებები, არამედ კიდევ უფრო გადააჭარბო, და ისეთი მამა და მთავარი იყო ხელქვეითთათვის, რომ ღვთის არჩევანი საქმით გაამართლო და შენი მამა, ეგოდენ უნეტარესი, გამოაჩინო შენი ზნით და ვაჟკაცობით, მოიხვეჭო ამ წუთისოფელში მუდამ სახსოვარი დიდება, ხოლო სამომავლოდ უკვდავი სახელი, პატივი და ნეტარება.

წყალობის ნიშნად გიგზავნით წამოსასხამს; ალანის არქიეპისკოპოსის შესახებ მოსაწერი არაფერი მაქვს. შენ საკმაოდ შეგნებული და გონიერი ხარ და მამაშენის საქმიანობასაც იცნობ, რომ ადამიანთა ხსნისათვის, ღვთის დიადი სახელის დიდებისათვის, საზოგადოდ და ჩვენი წერილის გარეშეც, შენი მოღვაწეობით გვერდში ამოუდგე მას (ე. ი. მამას) და მონაწილეობა მიიღო მის შრომაში, რათა ღვთის მეგობრებს მიანიჭო კუთვნილი საზღო. და თუ მას¹ ამ ტომში, უცხო ქვეყანაში მყოფს, რამე უჭირს ცხოვრების პირობების შესამსუბუქებლად, აღმოუჩინე დახმარება გულისხმიერად, რადგან ღმერთმა შენ ამის ძალა

¹ იგულისხმება ალანთა არქიეპისკოპოსი.

წერილი 51

Τῷ περιπόδῳ ἐξουσιασῆν Ἀβασρίας

Τὸ φιλοθέον σου καὶ τὸ χρησ-
τὸν τοῦ τρόπου ἐκίνησεν ἡμᾶς
πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ὡς τὸν θεὸν
ἀνθρώπου, καὶ ἰδοὺ πρῶτοι διὰ τοῦ
γράμματός προσαγαγεύσασμέν σε, καὶ
ὡς τέκνον ἡμῶν οἷα παρόντες ἐναγ-
καλιζόμεθα, καὶ πατρικαῖς φιλήμασι
περιπτυσσόμεθα. Καὶ γὰρ τοῦ μὲν
φιλοθέου ἀπόδειξις ἡ ἐνθεός σου
σπουδῆ, ἣν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ καὶ τῇ
ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας τοῦ ἐθ-
νοῦς τῶν Ἀλων ἐπειδείξω καὶ
ἐπιδείκνυσαι. Ἀνεμάθομεν γὰρ ἐκ
διαφόρων τῶν ἐπισταμένων τὰ σὰ
κατορθώματα, ὡς μετὰ γε θεὸν
πολλὴν τὴν πρόνοιαν κατεβάλου
εἰς τε τὸν φωτισμὸν τοῦ τῆς Ἀλα-
νίας ἄρχοντος, καὶ εἰς τοὺς ὁμοί-
ως ἀντὶ κατηξιώθησαν τοῖς ἀγίοις
βαπτίσματος. Τῆς δὲ χρηστότητος
τῶν τρόπων καὶ τῆς εὐποιίας τίς
ἄλλη περιφανεστέρα ἔσται: ἀπόδει-
ξις; ἢ τίς ἂν ἄλλο ἐπιζητήσῃ
μαρτύριον; ἀρκούσης τῆς ξενοδο-
χίας, τῆς θεραπείας, τῆς ἄλλης
ἐν πᾶσι παραμοιίας, ἢσθι δυνατὴ
χρηγεῖσθαι, ἣν εἰς τὸν θεοφιλέσ-
τατον ἀρχιεπίσκοπον τὸ τέκνον
ἡμῶν, βλῆ προαιρέσει καὶ βλῆ φυσικῇ
ὠφθη ἐπιδειξάμενος. Διὰ τοῦτο
θεόμεθα τοῦ ἱκανοῦ πολλαπλασίους
ἀντιδοῦναι τὰς ἀμοιβὰς ἐν τε τῇ

აბაზგიის ბრწყინვალე მთავარს

შენმა ღვთისმოსავობამ და უმ-
წიკვლო ქცევამ, ღვთის კაცო,
აღვიძრა სიყვარული შენდამი.
და, აი, პირველად მოგმართავ¹
შენ წერილით და, თითქოს მანდ
ვიყო, ჩაგეკონები და მამობრივი
კოცნით გეამბორები. შენი ღვთის-
მოსავობის საბუთია შენი ღვთის-
ნიერი სწრაფვა, რომელიც გამო-
იჩინე და იჩენ, რომ ალანთა
ტომი იხსნა და ჭეშმარიტება
შეაცნობინო. ჩვენ შევიტყეთ
ზოგიერთებისაგან, რომლებმაც
შეისწავლეს შენი ვაჟკაცობანი,
რომ შენ ღვთის ცნების მიხედ-
ვით დიდი ამაგი დასდე და განა-
ნათლე ალანიის მმართველი და
ყველა ისინი, ვინც მასთან ერ-
თად ღირსი გახდა წმინდა ნათ-
ლისღებისა. შენ ქცევათა უმწიკ-
ვლობისა და ქველმოქმედების
სხვა რა საბუთი იქნება უფრო
თვალსაჩინო? ან სხვა რა მოწმო-
ბაა სამებარი? საკმარისია შენი
სტუმართმოყვარეობა, მზრუნვე-
ლობა და სხვა ყოველგვარი წუ-
ხილი, რომელიც შენ გამოიჩინე
სულით და გულით ჩვენი შვილის,
ღვთიუესაყვარლესი არქიეპისკო-
პოსის მიმართ. ამიტომ ჩვენ
ვთხოვთ იმას, ვისაც ძალუძს
მრავალკეცად აუნაზღაუროს სა-

¹ აქაც და ქვევითაც ყველგან მრავლობით რიცხვში ლაპარაკობს ნიკოლოზი.

παρόντι βίῃ, καὶ τῇ μέλλοντι αὐ-
τὸν κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ ἐλέους
αὐτοῦ ἀνταναπληρῶσαι τὰς χάρι-
τας, νῦν μὲν ἐκ πάσης διατηροῦν-
τά σε σκυθρωπότητος, καὶ τῆς
τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων ἐναν-
τιότητος, ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ
συναριθμοῦντά σε τοῖς ἡγαπημέ-
νοις αὐτῷ, καὶ οὖς ἢ τῶν θερα-
πόντων αὐτοῦ ἔχει συναριθμήσεις.
Εἰ τις δ' ἂν καὶ ἔτι θύνατοῦ
σου ὄντος ὁ θεοφιλέστατος ἀρχιε-
πίσκοπος ἐπιτεύξεται παραμυθίας
τῆς σῆς, τέκνον ἡμῶν, ἀρετῆς,
πάντως καὶ τοῦτο ἔξεις τοῖς προ-
λαβούσι σου καλῶς συναριθμού-
μενον, καὶ τὴν ἀντίδοσιν παρὰ
τοῦ μεγαλοδώρα τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰς
τὸ πολυπλάσιον ἀπεκδεχόμενος
(PG, 111, 241—243).

ბოძვარი ამ წუთისოფელში და მომავალშიც, რათა მან თავისი მდიდარი გულშემატკივრობის მიხედვით სანაცვლოდ გაამრავლოს წყალობანი, დაგიცვას შენ ახლა ყოველგვარი უბედურები-საგან და ადამიანურ საქმეთა სიმრუდისაგან, ხოლო სამერმისო ცხოვრებაში ჩაგრიცხოს შენ თავის საყვარელ მახლობლებში და იმათ რიცხვში, ვინც მის მსახურებს შეადგენენ. თუ კი, სანამ შენ შეგიძლია, ღვთიუფსაყვარლესი არქიეპისკოპოსი შენი ვაჟკაცობის ნუგეშინისცემას მიიღებს, ჩემო შვილო, საერთოდ ესეც მიუმატე შენ წინანდელ კარგ საქმეებს და მიიღე ქველმოქმედი ღმერთისაგან საზღაური მრავალკეცად.

წერილი 162

Γρηγορίῳ ἐξουσιαστῇ Ἀβασίῃας

Τοῖς εὐγενέσις ἀνθρώποις, καὶ μάλιστα ὅσοις τὸ ἀρχεῖν ἐδωρήσατο ὁ θεός, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἔχουσι τὸ διαφέρειν, οὕτως ἄφειλόμενον ἔστι καὶ τὸ ἐν ἀρετῇ διαπρέπειν, καὶ μὴ μόνον τῇ σαρκικῇ εὐγενείᾳ σεμνύνεσθαι, ἀλλὰ πολλῶν πλέον καὶ τῇ ψυχικῇ λαμπρότητι ἐξωραϊζέσθαι. Τοιοῦτον καὶ σὲ ἀκούομεν εἶναι, τέκνον ἡμῶν, καὶ ἀκούοντες χαίρομεν, καὶ ἐξαιτούμεθα παρὰ τοῦ πάντων αἰτίου τῶν καλῶν θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ πλέον σε τοῖς εὐγενέσι τούτοις τρόποις καλ-

აბაზგიის მთავარს გრიგოლს
(გიორგის?)

კეთილშობილ ადამიანებს და განსაკუთრებით იმათ, ვისაც ღმერთმა ძალაუფლება მიაკუთვნა, რომ სხვებისაგან განსხვავდებოდნენ, მოეთხოვებათ, რომ გამოირჩეოდნენ სხვებში სიკეთითაც, მაგრამ არა მხოლოდ ხორციელი კეთილშობილებით უნდა გამოირჩეოდნენ, არამედ უფრო მეტად სულიერი ბრწვნივალეობაც იყვნენ შემოსილი (ἐξωραϊζέσθαι). ჩვენ გვსმენია, რომ შენ, ჩემო შვილო, ასეთი ხარ და ძალიან გვიხარია, და ჩვენ ვთხოვთ

λωπίνζεσθαι· και καλὸν ἀρχικῆς
 ἐξουσίας παράδειγμα και νῦν δια-
 φαίνεσθαι τῷ βίῳ παρόντα, και
 μετὰ τὴν ἐκ τῆς ματαιᾶς ταύτης
 ζωῆς ἀναχώρησιν δοῦναι τοῖς σοῖς
 τέως ἐπὶ τῆς σῆς ἀρχῆς καμιστα-
 μένοις πρὸς τὴν ἑμῶν ἀφορῶσι
 κατάστασιν ὀφθῆναι κατὰ μηδὲν
 λειπομένους τῆς πατρικῆς ἀρετῆς
 και μακαριότητος. "Α δὲ περὶ τῶν
 Βουλγάρων ἔγραψας, οὐκ οἶδα
 ποίοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, μένει τὸ
 κακὸν ἔτι τῆς ἔχθρας, και τὸ κα-
 λὸν οὐκ ἐμεσίτευσε τῆς εἰρήνης.
 Σὺ οὖν, τέκνον ἡμῶν, κατὰ τὴν
 βασιλικὴν ἀξίωσίν τε και δόξασιν,

ღმერთს, რომელიც ყველა სიკე-
 თის მიზეზია, რომ შენ უფრო
 და უფრო დაგამშვენოს ამგვარი
 კეთილშობილი თვისებებით, გა-
 მოგაჩინოს ამ ცხოვრებაში რო-
 გორც კარგი ნიმუში მთავრის
 ძალაუფლებისა, ხოლო ამ ფუჭი
 ცხოვრებიდან გასვლის შემდეგ
 მიანიჭოს შენს მემკვიდრეებს,
 რომელნიც შენს სამთავრო ტახტ-
 ზე (ἐπὶ τῆς σῆς ἀρχῆς) იქნებიან
 დაყენებული, ძალა, რომ აღა-
 ჰყრონ თვალნი შენს თვისებებზე
 და არაფერი მოაკლდეთ მამისე-
 ული სიკეთიდან და ბედნიერ-
 ყოფიდან ¹. რაც შეეხება იმას,

¹ ნიკოლოზ მისტიკოსის ზემოთ მოყვანილი სამი წერილის ადრე-
 სატია აზაზგიის მთავარი: მთავრის სახელი მხოლოდ მესამე წერილშია მოყვა-
 ნილი – გრიგოლი. 901 – 925 წლებში, როდესაც ნიკოლოზი ორჯერ იყო
 პატრიარქად, აფხაზეთის მფლობელი იყო გიორგი II, რომელიც მეფობდა
 922 – 957 წლებში. აფხაზეთის მფლობელი ამ დროს უკვე ატარებდა „მეფის“
 ტიტულს; როგორც ცნობილია, 786 – 798 წლებს შორის აფხაზეთის მფლობელი
 ლეონ II გადაუდგა ბიზანტიას და მეფის ტიტულიც მოიპოვა. ხოლო ნიკოლოზ
 მისტიკოსი იხსენიებს მას იმ ძველი ტიტულით (ἐξουσιαστής) რომლითაც VII
 საუკუნის პირველ ნახევარში (ლეონ I-ის დროს) ბიზანტიამ სცნო არაბებისაგან
 განთავისუფლებული აფხაზეთის მფლობელი (იხ. პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა: „მნათობი“
 1950 წ. № 4, გვ. 102 – 120). მიუხედავად იმისა, რომ შიგ წერილში ნიკოლოზი
 იხსენიებს გიორგის როგორც მეფეს და ეუბნება მას «შენ კი, ჩემო შვილო,
 მეფური დირსების კვალობაზე (κατὰ τὴν βασιλικὴν ἀξίωσιν) დაიცავი
 მეგობრობის სიწმინდე» (წერილი 162.). ოფიციალურ მიმართვაში მას, ძველი
 ტრადიციით, უწოდებს მხოლოდ ἐξουσιαστής-ს. ეს გარემოება შემთხვევითი არ
 უნდა იყოს. დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურად ჩამოშორებას ბიზანტიისა-
 გან (VIII საუკუნის ბოლოს) მოჰყვა IX საუკუნის მეორე ნახევარში ეკლესიურა-
 დაც ლაზეთის მეტროპოლიის გამოყოფა კონსტანტინეპოლის პატრიარქის სამწ-
 ყსოდან. და იმავე ნიკოლოზ მისტიკოსს რომელიც აფხაზთა მეფეს მხოლოდ
 „მთავრის“ ან „მფლობელის“ (ἐξουσιαστής) ტიტულით იხსენიებს, ახალ საეკლე-
 სიო ეკთესისში, რომელიც მან 901 – 907 წლებში შეადგინა ლეონ კეისართან
 ერთად. კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა
 შორის შეაქვს, ძველი ტრადიციით, „სევასტოპოლის (ცხუმის) საარქიეპისკოპოსო
 აფხაზეთში“, თუმცა ეს უკანასკნელი კათედრა ფაზისის მეტროპოლიასთან და

τὸ καθαρὸν τῆς φιλίας σῶζων,
 φήλασσε παρὰ σεαυτὴν καὶ τὸ
 πρόνυμον τῆς συμμαχίας, καὶ εἴ
 γε χρεία καλέσοι, πάντως οἶα
 φίλος εὐγνώμων τὸ ζητούμενον
 ἐπιτελέσεις, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ ἡ
 σὴ διαφαίνοντο ἀρετὴ καὶ τὸ τῆς

რასაც შენ ბულგართა შესახებ
 იწერები, მე არ ვიცი ღვთის რა
 გადაწყვეტილებით მისდევს კი-
 დევ ბოროტ მტრობას და მშვი-
 დობის სიკეთე არ იშუამავლა.
 შენ კი, ჩემო შვილო, მეფური
 ღირსებისა და ნათელის კვალო-

ნიკოფსისის საარქიეპისკოპოსო კათედრასთან ერთად უკვე მცხეთის საკათალიკო-
 სოს გამგებლობაშია (იხ. ზემოთ გვ. 194 – 196 და, განსაკუთრებით, გვ. 201).

როდის არის დაწერილი ნიკოლოზ მისტიკოსის ეს წერილები აფხაზთა
 მეფის გიორგი II-ისადმი? 51. წერილში პატრიარქი უქებს აფხაზეთის მთავარს
 „ღვთისმოსავობას“ და „ღვთისნიერ სწრაფვას“, რომელიც გამოიჩინა მან, რათა
 ეხსნა ალანთა ტომი და გაექრისტიანებინა იგი. «ჩვენ შევიტყუეთ ზოგიერთებისა-
 გან – წერს ნიკოლოზი გიორგი მეფეს – რომლებმაც შეისწავლეს შენი ვაჟკაცო-
 ბანი, რომ შენ ღვთის ცნების მიხედვით დიდი ამაგი დასდე და განანათლე ალა-
 ნიის მმართველი და ყველა ისინი, ვინც მასთან ერთად ღირსი გახდა წმინდა
 ნათლისღებისა». ნიკოლოზ მისტიკოსის ამ სიტყვებიდან მკვლევართ სრულიად
 მართებულად გამოაქვთ დასკვნა, რომ ალანთა გაქრისტიანება X საუკუნის დასა-
 წყისში მოხდა და «непосредственное участие в этом деле принимал, пра-
 витель Авазгии» (Ю. Кулаковски й, Христианство у Алан: В. Вр. V,
 გვ. 3). და ეს უნდა მომხდარიყო – ამბობენ – ნიკოლოზის მეორედ პატრიარქო-
 ბის დროს (ე. ი. 912 – 925 წლებში). მართლაც, ნიკოლოზის ზემოთ მოყვანილი
 წერილებიდან ჩანს, რომ ალანები ახალი გაქრისტიანებული არიან და თვით
 46. წერილი, გიორგი მეფისადმი მიწერილი, ეკუთვნის 922 ან მომდევნო წელს:
 სახელდობრ, 46. წერილი დაწერილია როგორც სამძიმრის წერილი გიორგი
 მეფის მამის კონსტანტინე III-ის (893 – 922 წ.წ.) გარდაცვალების გამო. მამასა-
 დამე წერილები 46, 51 და 162 დაწერილია 922 – 925 წლებში.

ამ წერილებში მოხსენებულია ალანთა არქიეპისკოპოსი. გარდა ამისა,
 ხუთი წერილის (№ № 52, 118, 133 – 135) ადრესატია „ალანთა არქიეპისკოპოსი
 პეტრე“. მაგრამ არსად არ არის ნაჩვენები, თუ სად არის ალანთა არქიეპის-
 კოპოსის კათედრა. არც ნიკოლოზ მისტიკოსის მონაწილეობით შედგენილ ახალ
 ეკთესისში იხსენიება სახელდებით ალანთა არქიეპისკოპოსი.

როგორც შეიძლება ადამიანმა წარმოიდგინოს, რომ: 1) X საუკუნის დასა-
 წყისში ალანებმა მიიღეს ქრისტიანობა, 2) ალანებს ჰყავდათ არქიეპისკოპოსი,
 რომელთანაც პირადი მიწერ-მოწერა ჰქონდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს
 ნიკოლოზ მისტიკოსს, 3) ამ არქიეპისკოპოსს უშუალო ხელმძღვანელობას უწევდა
 თვით ნიკოლოზის თქმით, აფხაზთა მეფე გიორგი, – და მიუხედავად ყველაფერ
 ამისა ალანთა არქიეპისკოპოსი არ იყო მოხსენებული საეკლესიო კათედრათა
 იმ ნუსხაში, რომლის შემდგენელია თვით პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი?
 რასაკვირველია, ამის წარმოდგენა ყოვლად შეუძლებელია.

ამავე დროს ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: საეკლესიო
 კათედრათა იმ ახალ განრიგებაში (Νέα τακτικά), რომელიც შედგენილია 901 –
 907 წლებში ნიკოლოზ მისტიკოსის უშუალო მონაწილეობით, მოხსენებულია

φιλίας ἀνθρώπων (PG, 111, 389—391). ბაზე დაიცავი მეგობრობის სიწმინდე, შენს თავში შეინახე მოკავშირეობის ქველი სული და ერთგულება, და თუ საჭიროება მოგიხმობს, მაინც აღასრულე ძიებული (ე. ი. ისწრაფე სანუკვარი-საკენ) როგორც კეთილგონიერმა შეგნებულმა მეგობარმა, რათა ამაშიც ნათლად გამოჩნდეს შენი ვაჟკაცობა და გულწრფელი მეგობრობა.

ერთი ახალი საარქიეპისკოპოსო კათედრა – 34. *ἡ Σαθηρισὺπολις* (H. Gelzer Ungedr. U. unveröff. Texte, გვ. 551) და ეს კათედრა მოხსენებულია ყველა შემდგომ წუსხაში: კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელში – 36. *ἡ Σαθηρισὺπολις* (H. Gelzer, Georgius Cyprius, გვ. 60), იოანე ციმისხის დროინდელში – 36. *ἐπαρχίας* (სახელწოდება ხელნაწერში აკლია), *ἡ Σαθηρισὺπολις* (იხ. აგრეთვე ზემოთ, ეკთესისების ბერძნულ ცხრილში, ნოტიციები Xბ, Xგ, და გვ. 232). „სოტერიუპოლისი“, როგორც ჩანს (იხ. ქვემოთ, გვ. 233), არის აფხაზეთის ქალაქი ბიჭვინთა. ვისი არქიეპისკოპოსი შეიძლება იჯდეს ამ დროს, მთელი X საუკუნის მანძილზე, ბიჭვინთის ბერძნულ კათედრაზე? დასავლეთ საქართველოს ჰქონდა წინათ ორი საარქიეპისკოპოსო კათედრა, სებასტოპოლის-ცხუმისა და ნიკოფსიისა, რომლებიც IX საუკუნის მეორე ნახევრამდე კონსტანტინეპოლის პატრიარქს ექვემდებარებოდნენ, ხოლო შემდეგ მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ და ამიტომაც ისინი აღარ იხსენიებიან Νέα τακτικά-ში (იხ. ზემოთ გვ. 196). მამასადამე, ამ დროს, X საუკუნეში, აღარ შეიძლება ბიჭვინთაში იჯდეს აფხაზთა ან ლაზთა (და საერთოდ ქართველთა) არქიეპისკოპოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეითი. დაგვრჩენია მხოლოდ ვიფიქროთ, რომ სოტერიუპოლის-ბიჭვინთაში ზის კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეითი არქიეპისკოპოსი ალანებისა. XI საუკუნის ეკთესისში კი, როგორც ჩანს X ნოტიციიდან (იხ. ზემოთ გვ. 144), ალანის ცალკე სამიტროპოლიტო კათედრა მიუღია.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი

კონსტანტინე პორფიროგენეტი, ბიზანტიის კეისარი 912 – 959 წლებში, ცნობილია ბიზანტიის მწერლობის ისტორიაში როგორც ავტორი რამდენიმე ორიგინალური და კომპილაციური ნაწარმოებისა, მისი განკარგულებით შედგენილ იქმნა ძველ მწერალთა ნაწარმოებებიდან ამოკრეფილ ექსცერპტთა კრებულები, განსაკუთრებული თემების მიხედვით. ამ ნამუშევრიდან ცნობილია მისი კრებულები: *De legationibus*, *De sententiis*, *De vitiis* და სხვა.

რაც შეეხება ორიგინალურ ნაწარმოებებს, ცნობილია მისი ნარკვევი *De thematibus* (Περὶ θεμάτων), რომელშიც აღწერილია ბიზანტიის ტერიტორიაზე არსებული თემები; *De administrando imperio* (ანუ Περὶ ἐθνῶν); *De caerimoniis aulae byzantinae* („ბიზანტიის სამეფო კარის ცერემონიებზე“) და „ბასილი მეფის ცხოვრება და მოღვაწეობა“.

1. განსაკუთრებით საგულისხმოა ჩვენთვის Περὶ ἐθνῶν. ამ თხზულებით კონსტანტინე მიმართავს თავის შვილს რომანოზს, და აცნობს მას ყველა იმ ხალხსა და სახელმწიფოს, რომლებიც გარს აკრავს ბიზანტიას.

კონსტანტინეს ამ თხზულების შესახებ გამოთქმულია აზრი, რომ ის კომპილაციას წარმოადგენს, რომ ის ფაქტიურად მისი თანაშემწეების მიერ არის შედგენილი და არა დამოუკიდებლად, აკად. უსპენსკი ამბობს („Византийские владения на сев. бер. Черноморья в IX и X вв.“, გვ. 10): „არც *De caerimoniis*-ში, არც *De adm. imperio*-ში არა ჩანს პირადი კომპოზიცია, არც დამოუკიდებელი დამუშავება. თითოეული თავი წარმოადგენს ან ცალკე საანგარიშო მოხსენებას, ან განსაკუთრებულ დოკუმენტს, რომელიც არქივებში ინახებოდა, ან ცალკე ნაშრომს, სპეციალური დაკვეთით შესრულებულს... ადვილი საფიქრებელია, რომ აქ გვაქვს იმპერატორის ბრძანებით შეკრებილი მასალები, რომლებიც შეუსწორებელი დარჩენილა და ერთიმეორეს შეუჯერებელი; საერთოდ აქ გვაქვს ნედლი არქეოლოგიური და ისტორიული მასალები“.

მაგრამ ეს არ მტკიცდება ამ თხზულების შესწავლით. დოკუმენტები და მასალები აქ მრავლად მოჩანს, მაგრამ ნედლად შეტანილი კი არ არის ესენი, არამედ მათ საფუძველზე აგებულია მთლიანი საისტორიო თხზულება. სწორედ იმ ნაწილში, რომელიც იბერიას (და საერთოდ კავკასიას) ეხება, ავტორს, ჩანს, ხელთ ჰქონია დიპლომატიკური დოკუმენტები.

დოკუმენტების გარდა ავტორი სარგებლობს დაწერილი თხზულებებით, ასე, მაგ., იმ თავებისათვის რომლებიც იტალიას ეხება (თავი 26 – 28), ავტორს გამოუყენებია მე-10 საუკუნის მწერლის ლიუტპრანდის ნაშრომი.

დასასრულ, ავტორი სარგებლობს ზეპირი წყაროებით, იმ პირთა მონათხრობებით, რომლებიც ადგილობრივ ყოფილან და გასცნობიან ამა თუ იმ ქვეყნის ყოფაცხოვრებას.

რა თქმა უნდა, ზოგი რამ ამ თხზულებაში დამზადებული შეიძლება იყოს სხვათა მიერ, კონსტანტინეს ხელქვეითების მიერ, რომელთაც კონსტანტინე დავალებას მისცემდა. მაგრამ ყველაფერი ეს ავტორის მიერ არის დალაგებული და ჩამოყალიბებული ერთ მთლიან ნაწარმოებად, რომელსაც თავიდან ბოლომდე გასდევს ერთი განზრახვა – მეზობლებთან ურთიერთობის შესახებ შვილისათვის ცნობების მიწოდება.

თხზულების შესავალშივე ის მიმართავს თავის ვაჟს:

„დაუფიქრდი აწმყოს და შეისწავლე მყოფადი, რათა შეაზავო გამოცდილება და გამჭირახობა, და შენ საქმის მცოდნე გამოხვალ. აი, მე გაძლევ დარიგებას, რათა ისარგებლო მისი გამოცდილებით და ცოდნით კარგი გადაწყვეტილების მისაღებად, და არ ჩაიძინო შეცდომები საერთო კეთილდღეობის საზიანოდ. პირველ ყოვლისა საჭიროა იცოდე: რომელი ტომი რაში შეიძლება გამოადგეს რომაელებს (ე. ი. ბიზანტიელებს), რა შეიძლება მან ავნოს მათ და რანაირად: რომელი ტომების საშუალებით შეიძლება მათ დაემუქრო და დაიპყრო. შემდეგ მოგიტხრობ მათი უზომო სიხარბის, დაუკმაყოფილებელი მისწრაფებისა და უსაფუძვლო მოთხოვნების შესახებ. შემდეგ – თითოეული ტომის ღირსებათა შესახებ, მათი წარმოშობისა და ყოფაცხოვრების შესახებ და აგრეთვე იმის შესახებ, თუ რა მოხდა სხვადასხვა დროს რომაელებსა და სხვადასხვა ხალხებს შორის და რა მოხდა ახალი ჩვენს სახელმწიფოში და რომაელთა მთელ მიწაწყალზე. ეს მე გონიერად მოვიფიქრე და გადაწყვიტე გაცნობო შენ, ჩემ საყვარელ ვაჟს, რათა შენ გაიცნო თითოეული ამ ხალხის ღირსება-ნაკლი და ისწავლო, თუ როგორ

დაუკავშირდე მათ, როგორ მოათვინიერო ისინი, ებრძოლო მათ და დაამარცხო“.

De administrando imperio მოღწეულია ორი ხელნაწერით:

1) Cod. Parisinus Regius 2009 gr. membranaceus, XII საუკუნისა, რომელიც გამოიყენა ბეკერმა თავის გამოცემაში (ხელნაწერი ბეკერს ზედმიწევნით და კარგად აქვს გამოყენებული, ხოლო საკუთარი სახელების მართლწერის დადგენაში ზოგი რამ გაურკვეველი დასტოვა).

2) Cod. Parisinus Regius 2957 gr. chartaceus, XVI საუკუნისა.

ამ ორი ხელნაწერის გარდა უნდა ვივარაუდოთ მესამე ხელნაწერიც (cod. Palatinus), რომელიც გამოუყენებია De adm. Imp.-ის პირველ გამომცემელს Meursius-ს (1611 წ.) და რომელიც ამჟამად დაკარგულად ითვლება. დაკარგული ხელნაწერის მაგივრობას, ვარიანტების შესაწამებლად, გვიწევს მეურსიუსის გამოცემა ¹.

გ ა მ ო ც ე მ ე ბ ი: De administrando imperio-ს პირველი გამოცემა ეკუთვნის J. Meursius-ს (Lugduni Batavorum, 1611 წ.), რომელმაც ტექსტი დაბეჭდა პალატინის ბიბლიოთეკის (დღეს დაკარგული) ხელნაწერის მიხედვით (განმეორებული გამოცემა 1617 წ.). მეორე გამოცემა გამოვიდა 1711 წელს (ed. A. Banduri, Imperium orientale, tomus I, Parisiis 1711). უკანასკნელი გამოცემა ეკუთვნის ი მ ა ნ უ ე ლ ბ ე კ ე რ ს (Constantinus Porphyrogenitus. De thematibus et De administrando imperio, accedit Hieroclis Syncedemus cum Banduri et Wesselingii commentariis. Recognovit Immanuel Bekkerus. Bonnae 1840). ახალი გამოცემა ეკუთვნის ცნობილ უნგრელ მეცნიერს G. Moravcsik-ს (1949 წ.).

რუსულად ამ შრომის თარგმანი ეკუთვნის გ. ლასკინს:

Г. Л а с к и н, Сочинения Константина Багрянородного „О фемах“ (De thematibus), „О народах“ (De admministrando imperio). С предисловием Гавриила Ласкина. Москва 1899, стр. 263 ².

¹ იხ. BZ VI (1897), 590.

² ამ წიგნის რეცენზენტი ი. ს ო კ ო ლ ო ვ ი (Византийский Временник VI [1899], 572 – 576) საერთოდ იწონებს ფაქტს კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებათა სრული თარგმანის გამოცემისას, მაგრამ აღნიშნავს, რომ არც შესავალ ნარკვევშია რაიმე „ახალი კონსტანტინეს სალიტერატურო მოღვაწეობაზე და არც მთარგმნელის შენიშვნებია ყოველთვის დამაჯერებელი და ავტორიტეტული“. მეორე რეცენზენტი კი, ს. პ ა კ ა დ ი მ ი ტ რ ი უ BZ IX [1900] 516 – 523), აღნიშნავს მრავალს შეცდომას თარგმანში; შენიშვნები მიაჩნია არაორიგი-

უკანასკნელად *De administrando imperio* თარგმნა ვ. ლატი-შევმა *Константина Багрянородного «Об управлении государством»* Перев. В. Л а т ы ш е в а. М. – Л. 1934. (– Изв. ГАИМК, вып. 91). ვ. ლატიშევს ეს თარგმანი დამზადებული ჰქონდა თავისი სერიისათვის *Scythica et Caucasica*, ხოლო თავის სიცოცხლეში ვერ მოასწრო დაბეჭდვა. 1934 წელს ის დაიბეჭდა, სამწუხაროდ, უბერძნულ-ტექსტოდ და, საზოგადოდ, უაპარატოდ.

2. შრომაში „*De caerimoniis aulae byzantiae*“ აღწერილია სამეფო კარზე სხვადასხვა შემთხვევების დროს მიღებული წესები. ეს თხზულება წარმოადგენს ძვირფას წყაროს ისტორიისა და ლიტერატურის ისტორიისთვისაც: ისტორია იძენს აქ ცნობებს სასახლეთა, ტაძართა და მთელი ქალაქის ტოპოგრაფიაზე, სამეფო კარზე არსებულ თანამდებობათა და საპატიო წოდებათა შესახებ, სამეფო კარის „გარიგებაზე“. აქვე ვკითხულობთ იმაზე, თუ რა ტიტულით მიმართავდნენ ხოლმე კეისრები უცხო სახელმწიფოთა მეთაურებს¹. ლიტერატურის ისტორიას ბევრსა სძენს, მაგალითად, ამ თხზულებაში მოყვანილი მეტრული შემახილები (*πρὸσφοῦματα*), რომლებითაც ხალხი მიესალმებოდა ხოლმე კეისარს სხვადასხვა საზეიმო შემთხვევაში.

ეს ტრაქტატი ჩვენამდის მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერით: ეს არის ლაიფციგის ხელნაწერი XII – XIII საუკუნისა. ჰამბურგის ბიბლიოთეკაში არის XVIII საუკუნის ერთი ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს ლაიფციგის ხელნაწერიდან გადმოწერილ რამდენსამე გვერდს. გარდა ამისა ნაპოვნია კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი ხელნაწერის ერთი ფურცელი².

ხელნაწერში თხზულების სათაური ასეთია „თხზულება და ჭეშმარიტად მეფური გულმოდგინეობის ღირსი ნაშრომი ქრისტეს-მოყვარე და სამარადისო უფლის ქრისტეს მიერ მეფისა კონსტანტინესი, მისა ლეონისა, უბრძნესი და მარადსახსოვარი მეფისა“ (*Κωνσταντίνου τὸν φιλοχρίστου καὶ ἐν αὐτῶ τῶ Χριστῶ τῶ αἰωνίῳ*

ნალურად და ბევრ შემთხვევაში მცდარად, რაც იქიდან წარმოდგება, რომ ლასკინს ეს შენიშვნები ამოუკრეფია Lübker-ის ან Pape-Benseler-ის ლექსიკონებიდან, ხოლო ვერ გაუგია სწორად, და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ლასკინის თარგმანი მკითხველმა დიდის სიფრთხილით უნდა აიღოს ხელში (გვ. 518).

¹ კონსტანტინეს შრომაში არსებული ამ ცნობების დამუშავება ეკუთვნის დ. ბელიაევს (*Д. Б е л я е в, Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям. I – III, СПб 1891 – 1907*).

² იხ, A. Vogt-ის გამოცემა, გვ. VII.

βασιλεί βασιλεως υἱού Λέοντος τού σοφωτάτου καί ἀειμήστου βασι-
 λεως σύνταγμα τι καί βασιλείου σπουδής όντως άξιον ποιήμα). ხოლო
 პირველმა გამომცემელმა წინასათაურად დაურთო: "Εκθεσις τῆς
 Βασιλείου τάξεως („სამეფო გარიგების წუსხა“), საიდანაც მომდინა-
 რეობს ლათინური სათაური: De caerimoniis aulae Byzantinae.

პირველი გამოცემა კომენტარებითურთ ეკუთვნის J. J. Reiske-ს
 (1754 წ.). რაისკეს დამუშავებული ტექსტი, მისივე კომენტარებით,
 გამოსცა ნიბურმა ბონის კორპუსში (1829 – 1830 წ.წ.), ხოლო გაი-
 მეორა Migne-მა: PG, ტ. 112. ახალი გამოცემა ეკუთვნის A. Vogt-ს,
 Le livre des cérémonies (Paris, 1935).

3. „De thematibus“ წარმოადგენს ტრაქტატს ბიზანტიაში
 არსებული ადმინისტრაციული ერთეულების (თემების) განრიგებაზე.
 ამ თხზულებაში კონსტანტინე თემების X საუკუნის მდგომარეობას
 კი არ აგვიწერს, არამედ ძველს, VII – VIII საუკუნეებისას. ეს
 თხზულება ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა ბიზანტიური თემური
 ორგანიზაციის შესასწავლად.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობათა დამუშავების დროს
 ხელთ გვქონდა:

Constantinus Porphyrogenitus, I – III (CB):
 vv. I – II: De caerimoniis aulae byzantinae, e recensione J. Reis-
 kii (Bonnae 1829 – 1830); v. III: De thematibus et de admini-
 strando imperio. Recognovit Immanuel Bekkerus (Bonnae 1840) ¹.

Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des
 Cérémonies. Texte établi et traduit par A. Vogt. T. I, Paris
 1935 (ორ წიგნად: ტექსტი თარგმნითურთ და კომენტარები).

Сочинения Константина Багрянородного „О фе-
 мах“ и „О народах“, с предисловием Гавриила Ласкина.
 Москва 1899.

Константина Багрянородного: „Об управлении
 Государством“ „О фемах Запада, т. е- Европы“, „Изложение цар-
 ского чина“ [Перевод В. Латышева]. М.-Л. 1934 (= Изв.
 ГАИМК, вып. 91). თარგმნილი ცალკეული ნაწყვეტები.

Д. Беляев, Byzantina, Очерки, материалы и заметки по
 византийским древностям, I – III. СПб 1891, 1893, 1907.

¹ სამწუხაროდ, ხელთ არ გვქონდა Constantini Porphyroge-
 niti, De administrando imperio. Greek text ed. by G. Moravcsik. Engl.,
 translation by R. J. H. Jenkins. Budapest. 1949.

DE ADMINISTRANDO IMPERIO

შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო

Κεφάλαιον μβ¹

Γεωγραφία ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Δανούβειος ποταμοῦ καὶ τοῦ κάστρον Βελεγράδας, Τουρκίας τε καὶ Πατζινακίας μέχρι τοῦ Χαζαρισκοῦ κάστρον Σάρκελ, τῆς Ῥωσίας, καὶ μέχρι τῶν Νεχροπόλων τῶν ὄντων εἰς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν πλησίον τοῦ Δανάπρωος ποταμοῦ, καὶ Χερσῶνος ὁμοῦ καὶ Βοσπόρου, ἐν οἷς τὰ κάστρα τῶν Κλιμάτων εἰσὶν, εἶτα μέχρι λιμνης Μαιώτιδος τῆς καὶ θαλάσσης διὰ τὸ μέγεθος καλουμένης, καὶ μέχρι τοῦ κάστρον τοῦ [Τα]μάταρχα λεγομένου, πρὸς τούτοις δὲ καὶ Ζιχίας καὶ Παπαγίας καὶ Καζαχίας

καὶ Ἀλανίας καὶ Ἀβασγίας, καὶ Ἰστέον ὅτι ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανούβειος, ἐν ᾧ τὸ κάστρον ἐστὶ τὸ Βελέγ-
ραδα ἐπονομαζόμενον, ἔστιν ὁδὸς ἡμερῶν ὀκτώ, εἰ καὶ μὴ διὰ τάχους τις ἀλλὰ μετὰ ἀναπαύσεως πορεύεται. καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τοῦρκοι πέραθεν τοῦ Δανούβειος ποταμοῦ ἀλλὰ καὶ ἔγθεν

თავი 42

აღწერა ქვეყნებისა თესალონიკიდან დანუბისამდე და ბელეგრადის ციხემდე, თურქეთისა და პაჭანიკეთისა ვიდრე ხაზართა ციხე სარკელამდე, რუსეთამდე, და ვიდრე ნეკროპილამდე, რომელიც პონტოს ზღვაშია მდინარე დანაპრისის მახლობლად, ქერსონამდე ისევე როგორც ბოსპორამდე, სადაც არის კლიმატების ციხეები, შემდეგ ვიდრე მეოტის ტბამდე, რომელსაც სიდიდის გამო ზღვა ეწოდება, და ვიდრე ეგრეთწოდებულ ტამატარხის ციხემდე; გარდა ამისა ჯიქეთისა, პაპაგიისა, კაზახიისა, ალანისა და აბაზგიისა ვიდრე სოტერიუპოლის ციხემდე¹.

მეზღვი ოქროსი ოქროსი ოქროსი¹.

საცოდნელია, რომ თესალონიკიდან მდინარე დანუბისამდე, რომელზედაც მდებარეობს ბელეგრადად წოდებული ციხე-ქალაქი, რვა დღის გზაა, თუ კაცი მიდის არა სწრაფი ნაბიჯით, არამედ შესვენებით. მდინარე დანუბისის გადაღმა ცხოვრობენ თურქები² (უნგრელები), აგრეთვე მორავიის

¹ ხელნაწერში ამ სათაურის გასწვრივ არშიაზე სწერია: *Περὶ ἡγεσίας γεωγραφικῆ τῆς Σκυθικῆς γῆς* „სკვითების ქვეყნის გეოგრაფიული აღწერა“. ამ შენიშვნის დამწერი, როგორც ჩანს, სკვითიას უწოდებდა ქვეყნებს თესალონიკის ჩრდილოეთით და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროების გასწვრივ ვიდრე აბაზგიამდე.

² «თურქებად» აქ იგულისხმებიან უნგრელები.

უნგრელების უძველეს სახელწოდებად კონსტანტინე პორფიროგენეტს De adm. imp-ის 38. თავში მოჰყავს *Σαβαρτοῦ ἄσφαλοι*. თურა შედგენილობისაა ეს სიტყვა და რა მნიშვნელობისა, ამაზე საკმაოდ დაწვრილებით უწერიათ უნგრელ მეცნიერთ: K. Fiok, W. Pecz, J. Thury და J. Gyomlay-ს (იხ. 87, VI [1897], 179 – 181; VII [1898], 201 – 202. 618 – 619). მათი კვლევის შედეგად მიღებულია განმარტება: *Σαβαρτοῦ ἄσφαλοι*, სადაც პირველი სიტყვა სომხური წარმოშობისად არის მიჩნეული (*սիւա* „შავი“, *որի* „ვავი“), ხოლო მეორე – ბერძნულად

εις την της Μοαβίας γην¹, με-
σον του Δανούβειος και του Σάββα
ποταμου· από δε κάτωθεν των
μερών Δανούβειος ποταμου της
Δίστρας αντίπερα ή Πατρινακία
παρέρχεται, και κατακρατεί ή
κατοικία αυτών μέχρι του Σάρκελ
του των Χαζάρων κάστρου, εν ή
ταξέωται καθέξονται τ'² κατά
χρόνον έναλλασσομένοι. έριμη-
νεύεται δε παρὰ αυτοίς το Σάρ-
κελ άσπρον όσπίτιον.³ όπερ έκ-
τίσθη παρὰ σπαθιροκαυδιδάτου

ქვეყანაში, დანუბისსა და სავას
წყალს შუა. მდინარე დანუბისის
ქვედა წელიდან, დისტრის პირდა-
პირ, იწყება პაჭანიკეთი; პაჭანიკთა
სამფლობელო ვრცელდება სარკე-
ლამდე, ხაზართა ციხემდე, სადაც
ზის სამასი² მეციხოვნე, რომლებიც
ყოველწლიურად იცელებიან. «სარ-
კელ» მათ ენაზე ნიშნავს «თეთრ
სახლს». იგი აგებულია სპათარო-
კანდიდატის პეტრონას, კამატე-
რად წოდებულის, მიერ, როდე-
საც ხაზარებმა სთხოვეს მეფე

(საშუალო ბერძნულის ფორმით ასφαლი „მტკიცენი“), ე. ი. მთელი გამოთქმა
ნიშნავს „მტკიცე სავარტები“ (შავი ვაჟკაცები).

ლასკინის მოსაზრება, რომ *Σαβαρτοιάσφαλοι* შეიძლება უკავშირდე-
ბოდეს ქართულ „ს ა ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ო ს“ (Ласкин, 142, прим. 611), მოკლე-
ბულია ყოველგვარ საფუძველს.

¹ ხელნაწერშია: *Δαν. ποτ. εις την της Μοαβίας γην, αλλά κ. ενθα μέ-*
σον... ჩვენ გადავსხით სიტყვები თანახმად *მ ა რ კ ვ ა რ ტ ი ს* შესწორებისა
(Streifz. 119).

² ბეკერის გამოცემაში არის ტა, რაც ჩვენის აზრით შეცდომაა; თუ
აქ ართრონია საჭირო, მაშინ უნდა იყოს *οί κατά γο. έναλλασσομένοι*. მაგრამ
რომ აქ τ¹ („სამასი“) იყო, ჩანს იქიდან, რომ „თეოფანეს გაგრძელებაში“, რომე-
ლიც კონსტანტინე პორფიროგენეტის ამ ადგილს იყენებს, სწერია *Χαζάρων*
ταξέωται καθέξονται τριακόσιοι („სამასი“) *κατά χρ. έναλλασσομένοι* (იხ.)
Theophanus Continatus. Rec. Bekkerns, CB, 1838, გვ. 123,1). იხ. B u r y:
BZ XV (1906), 569 – 570.

³ ეს სიტყვა ლათინურიდან (hospitium) არის შემოსული საშუალო ბერ-
ძნულში და „სახლს“ ნიშნავს; მან განდევნა სასაუბრო ენიდან ბერძნული οἶκία,
οἶκος, οἶκημα. ახალს ბერძნულში ერთადერთი სიტყვა „სახლისათვის“ არის იმა-
ვე ლათინური სიტყვიდან განვითარებული σπίτι.

სარკელის ციხის აგების ამბავი მოთხრობილია, კონსტანტინე პორფირო-
გენეტის მიხედვით. „თეოფანეს გაგრძელებაშიც“ (წიგნი III, 28, CB გვ. 122 – 172),
სადაც სწერია: «სარკელ... რომელიც გადმოითარგმნება Λευκόν οἶκημα» („თეთ-
რი სახლი“), ე. ი კონსტანტინეს მიერ ნახმარი სასაუბრო გამოთქმა *όσπίτιον*
გადაკეთებულია ატიკურად.

სარკელის მდებარეობას განსაზღვრავენ დონის შესართავთან (ახლანდელ
ტაგანროგის ადგილას) და ამ ციხესთან აიგივებენ რუსულ მატიანეში მოხსენებულ
„Белая Вежа“-ს, რომელიც 965 წელს დაიპყრო ს ვ ი ა ტ ო ს ლ ა ვ მ ა. იხ. В. Г.
В а с и л ь е в е с к и й, О построении крепости Саркела: ЖМНПР 1889, часть
266, გვ. 273 – 289; M a r q u a r t, Streifzüge, გვ 474; Н. G e l z e r. Byz.

Πετρωνᾶ τοῦ ἐπονομαζομένου Καματηροῦ², τὸν βασιλέα Θεόφιλον πρὸς τὸ κτισθῆναι αὐτοῖς τὸ κάστρον τοῦτο τῶν Χαζάρων αἰτησαμένων. ὁ γὰρ χαγάνος ἐκεῖνος καὶ ὁ πᾶχ² Χαζαρίας, εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα Θεόφιλον πρέσβεις ἀποστείλαντες κτισθῆναι αὐτοῖς τὸ κάστρον τὸ Σάρκελ ᾗτήσαντο· οἷς ὁ βασιλεὺς, τῇ τούτων αἰτήσει πεισθεὶς, τὸν προρρηθῆντα σπαθιροκανδιῶτον Πετρωνᾶ μετὰ χελανθίων βασιλικῶν πλωτῶν ἀπέστειλε, καὶ χελάνθια τοῦ κατεπάνω Παφλαγονίας. καὶ ὃς ὁ αὐτὸς Πετρωνᾶς τὴν Χερσῶνα καταλαβὼν τὰ μὲν χελάνθια εὗρεν ἐν Χερσῶνι, τὸν δὲ λαὸν εἰσαγαγὼν εἰς καματερά

თეოფილეს¹ – აეგო მათთვის ეს ციხე. თვით ხაზარეთის ხაგანმა და ბეგმაც³ გაგზავნეს მეფე თეოფილესთან მოციქულები და სთხოვეს – აეგო მათთვის სარკელის ციხე. მეფე დაჰყვა მათ თხოვნას და გაგზავნა ზემოხსენებული სპათაროკანდიდატი სამეფო ნავ-ხელანდიონებით და პაფლაგონიის კატაპანის ხელანდიონები. ხერსონში რომ ჩავიდა ეს პეტრონა, ნახა ხერსონში ხელანდიონები, ჩასხა ხალხი საზიდ ნავებში და გაემგზავრა მდინარე ტანაიდის იმ ადგილისაკენ, სადაც ციხე უნდა აეგო; და რადგან ამ ადგილას არ მოიპოვებოდა ციხის ასაგებად გამოსადეგი ქვები, გააკეთა ღუმელები, გამოსწვა ამ ღუმელებში აგური და იმით

Kulturgeschichte, გვ. 273 – 289 (რუს. გამ. წიგნში Очерки по истории Византии, под ред. Бенешевича, вып. II, СПб 1912, გვ. 52).

¹ თ ე ო ფ ი ლ ე კეისრად იყო 829 – 842 წლებში სპათაროკანდიდატი პეტრონა იყო თეოფილეს ცოლისძმა (დედოფალ თ ე ო დ ო რ ა ს ძმა); იგი გაგზავნა თეოფილემ სარკელის ციხის ასაგებად 883 წელს. პეტრონა მოხსენებულია როგორც კ ა მ ა ტ ე რ ო ს თ ა საგვარეულოს წევრი: ამ საგვარეულოს შესახებ იხ. V. L a u r e n t, Un sceau inédit du protonotaire Basile Kamatéros: Byzantion VI (1981), 253 – 272 (განსაკუთრებით, გვ. 261 – 271) და G. S t a d t - m ü l l e r, Zur Geschichte der Familie Kamateros: BZ 34 (1934), 352 – 358.

² პეტრონა კამატეროსი მოხსენებულია აქ როგორც ს პ ა თ ა რ ო კ ა ნ - დ ი დ ა ტ ი. როდესაც თეოფილემ იგი ხერსონში გაგზავნა სტრატეგოსად, პ რ ო - ტ ო ს პ ა თ ა რ ო ბ ა უბოძა მას.

ს პ ა თ ა რ ი (σπαθάριος) ეწოდებოდა თავდაპირველად „გრძელი მახვილით“ (σπάθη) შეიარაღებულ ჯარისკაცს. ბიზანტიურს ეპოქაში სპათარები წარმოადგენდნენ კეისრის საპატიო გვარდიას. სასახლის ხშირი აჯანყებების დროს კეისარი სათავეში ჩაუდგებოდა ხოლმე თავის სპათარებს და ისე იცავდა თავს. პროტოსპათარი ეწოდებოდა სპათართა რაზმის უფროსს: მაგ., იუსტინიანეს დროს ეს თანამდებობა ეჭირა ნარსესს. შემდეგ ხანებში სპათარი, პროტოსპათარი და სპათაროკანდიდატი საპატიო წოდებაა (Byzantion IV [1929], 122).

³ ხელნაწერებშია ὁ καὶ πᾶχ შესწორება ეკუთვნის Bury-ს (BZ V, 570).

καράβια¹ ἀπήλθιν ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ τῶν Ἰαννάδου ποταμοῦ, ἐν ᾧ καὶ τὸ κάστρον ἔμελλε κτίσασθαι· καὶ ἐπειδὴ ὁ τόπος λίθινος οὐκ εἶχε πρὸς κτίσιν τοῦ κάστρου ἐπιτηδεύουσας, καμίνιά τινα ποιησάμενος καὶ βήσαλον ἐν αὐτοῖς ἐγκάυσας μετ’ αὐτῶν τὴν τοῦ κάστρου κτίσιν ἐποιήσατο, ἐκ μικρῶν τινῶν τῶν ἐκ τοῦ ποταμοῦ καχλήκων² ἄσβεστον ἐργασάμενος.

Οὗτος οὖν ὁ προρρηθὲς σπαθιაროκανθιδᾶτος Πეტρωνᾶς μετὰ τὸ κτίσασθαι τὸ κάστρον τὸ Σάρκελ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοφίλον εἰσελθὼν εἶπεν αὐτῷ ὅτι εἰ θύλης ἕλως τὸ τῆς Χερσῶνος κάστρον καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ τόπους κურίως ἐξουσιάσαι καὶ τούτους μὴ τῆς σῆς ἐκτὸς γενέσθαι χειρὸς, προβάλλου στρατηγὸν ἴδιον, καὶ μὴ τοῖς ἐκαίνων καταπιστεύσης πρωτεύουσί τε καὶ ἄρχουσι· μέχρι γὰρ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως οὐκ ἦν στρατηγὸς ἀπὸ τῶν ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενος, ἀλλ’ ἦν ὁ τὰ πάντα διοικῶν ὁ λεγόμενος πρωτεύων μετὰ τῶν ἐπονομαζομένων πατέρων τῆς πόλεως.

Τοῦ οὖν βασιλέως Θεοφίλου πρὸς ταῦτα βουλευσαμένου τὸν ὀδεῖνα ἐξαποστεῖλαι στρατηγὸν ἢ τὸν ὀδεῖνα, ὕστερον ἀποστεῖλαι προέκρινε τὸν προρρηθέντα σπαθιარοκανθιδᾶτον Πეტρωνᾶ ὡς ἔμπειρον τοῦ τόπου γενόμενον καὶ

ზემოხსენებული სპათაროკანდიდატი პეტრონა, სარკელის ციხის აგების შემდეგ, მოვიდა თეოფილე მეფესთან და უთხრა: „თუ გსურს სრულად დაეკატრონო ხერსონის ციხეს და მის მიდამოებს და არ გინდა ისინი ხელიდან გამოგეცალოს, ნუ ენდობი იქაურ მთავრებსა და არქონტებს და ჩააყენე საკუთარი სტრატეგოსი“. თეოფილე მეფის დრომდე იქ, მართლაც, არ იგზავნებოდა აქედან სტრატეგოსი, არამედ მართავდა ეგრეთწოდებული მთავარი (პრავტუსან) ქალაქის, როგორც იტყვიან, მამებთან ერთად.

თეოფილემ ასწონ-დასწონა, თუ ვინ გაეგზავნა იქ სტრატეგოსად, და, ბოლოს, გადაწყვიტა ზემოხსენებული სპათაროკანდიდატი პეტრონა მიევლინა იქ, როგორც მცოდნე ამ ადგილისა და საქმეშიც კარგად ჩახედული. მეფემ

¹ ხალხური *εἰς καμ. καθ.* „თეოფანეს გაგრძელებაში“ შეცვლილია *σπιδου-γύλαις ναυσί-თ.*

² ხელნაწერში იკითხება *καχλιδῶν*, რაც არავითარ აზრს არ შეიცავს. Meursius-ს თავის გამოცემაში შეუსწორებია *καχλιδῶν* („წვრილი ნიჟარებისაგან“), მაგრამ ეს ამკარა შეუსაბამობაა: შეუძლებელია კირი გამოეწვათ ნიჟარებისაგან. უფრო მისაღებია ვიფიქროთ, რომ *ΙΙΙ* წარმოსდგა *IK*-ისაგან და დედანში ეწერა *καχλικων*, ე. ი. *καχλήκων* („რიყის ქვა“, „ქვიშა“). ამას მხარს უჭერს „თეოფანეს გაგრძელება“, სადაც სწერია *ἐκ τῶν μικρῶν καχλήκων.*

τῶν πραγμάτων οὐκ ἀνεπιστή-
μονα· ὃν πρωτοσπαθᾶριον τιμή-
σας προεβάλετο στρατηγὸν καὶ
εἰς Χερσῶνα ἐξαπέστειλεν, ὁρί-
σας τὸν τότε πρωτεύοντα καὶ
πάντας ὑπείκειν αὐτῷ· ἔξ οὗ καὶ
μέχρι τῆς σήμερον ἐπεκράτησεν
ἀπὸ τῶν ἐντευθειν εἰς Χερσῶνα
προβάλλεσθαι στρατηγούς.

Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ κάστρου Σάρ-
κελ κτίσις καθέστηκεν, ἀπὸ δε-
τοῦ Δανούβειος ποταμοῦ μέχρι
τοῦ προρρηθέντος κάστρου
τοῦ Σάρκελ ὁδὸς ἐστὶν ἡμερῶν
ξ'. μέσον δὲ τῆς τοιαύτης γῆς
ποταμοὶ μὲν εἰσι πολλοί, δύο δὲ
μέγιστοι ἔξ αὐτῶν, ὃ τε Δάνα-
στρις καὶ ὁ Δάναπρις. εἰσι δὲ
ἕτεροι ποταμοί, ὃ τε λεγόμενος
Συγγούλ καὶ ὁ Ἰβυλ, ὁ Ἄλμα-
ται καὶ ὁ Κούφις ὁ καὶ Βογού¹,
καὶ ἕτεροι πολλοί. εἰς δὲ τὰ
ἡψηλότερα τοῦ Δανάπριος πο-
ταμοῦ μέρη κατοικοῦσιν οἱ Ῥῶς·
δι' οὗ ποταμοῦ ἀποπλέοντες πρὸς
Ῥωμαίους ποιοῦνται τὴν ἀφιξίν·
ἡ δὲ Πατζινακία πᾶσαν τὴν γῆν
τῆς τε Ῥωσίας καὶ Βοσπόρου
κατακρατεῖ, καὶ μέχρι Χερσῶνος
καὶ ἕως τὸ Σαρᾶτ, Βουράτ καὶ

უბოძა მას პროტოსპათაროზა და
სტრატეგოსად გაგზავნა ხერსონ-
ში; ხერსონის მაშინდელ მთავარსა
და ყველას უბოძანა მას დამორ-
ჩილებოდნენ. აი, ამ დროიდან მო-
კიდებული ვიდრე დღემდე ძალა-
შია აქაური სტრატეგოსების გაგ-
ზავნა ხერსონში.

ასე იქნა აგებული სარკელის
ციხე. მდინარე დანუბისიდან ზე-
მოხსენებულ სარკელის ციხემდე
60 დღის სავალი გზაა. მათ შუა
მრავალი მდინარეა, მათ შორის
ორი ძალიან დიდი, დანასტრი და
დანაპრი, არის სხვა მდინარეებიც,
ეგრეთწოდებული სინგული და იბი-
ლი, ალმატე, კუვისი, ე. ი. ბოგი,
და ბევრი სხვაც. მდინარე დანაპ-
რის ზემო ნაწილებში როსები
ცხოვრობენ: ისინი ამ მდინარით
მოსცურავენ ხოლმე რომაელთა
ქვეყნებისაკენ. პაჭინაკია კი მოი-
ცავს როსიისა და ბოსპორის გას-
წვრივ მთელ ქვეყანას ვიდრე ხერ-
სონამდე, სარატამდე, ბურატამ-
დე და „30 მხარემდე“. ზღვის ნა-
პირი მდინარე დანუბისიდან და-
ნაპრისამდე² 120 მილის სიგრძი-
საა. მდინარე დანასტრისიდან მდი-

¹ ხელნაწერში სწერია ὁ Κούφις καὶ ὁ Βογού. კონიექტურა ეკუთვნის
მარკვარტს (Streifz. 505). აქ „კუვის“ წარმოადგენს მდ. ბუგის მეორე სა-
ხელწოდებას (თეოფანეს Κούφις კი ყუბანია).

² ვესტბერგის აზრით (დასახ. ნაშრ. 239) ამის მაგიერ უნდა იყოს
„დანასტრისამდე“. იხ. ფრ. В е с т б е р г, Записка Готского Тонарха: В. Вр.
XV (1910), 71 – 132, 227 – 236, სადაც 235 – 250 გვერდებზე მოიპოვება სპეცია-
ლური თავი: Описание северных берегов Черного моря у Константина Баг-
рянородного და განხილულია De adm. imperio-ს 42. თავი (ვესტბერგის ეს ნაშ-

των λ' μερών. τὸ δὲ τῆς παρα-
λίης τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ Δα-
νούβειος ποταμοῦ διάστημα μέχ-
ρι τοῦ Δανάπρειος¹ ποταμοῦ εἰσὶ μίλια ρλ'. ἀπὸ δὲ τοῦ Δανάστρειος
ποταμοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανάπρειος εἰσι μίλια π', ὁ χρυσὸς λε-
γόμενος αἰγιαλός².

ნარე დანაპრისამდე კი 80 მილია;
ეს არის ეგრეთწოდებული „ოქ-
როს სანაპირო“.

Ἄπὸ τὸ στόμιον ποταμοῦ τοῦ
Δανάπρειος εἰσι τὰ Ἄδαρά, καὶ
ἐκεῖσε κόλπος ἐστὶ μέγας ὁ λεγόμε-
νος τὰ Νεκρόπυλα³, ἐν ᾧ τις διελ-
θεῖν ἀδυνατεῖ παντελῶς, καὶ ἀπὸ
μὲν τοῦ Δανάπρειος ποταμοῦ μέ-
χρι Χερσῶνός εἰσι μίλια τ', ἐν
τῷ μέσῳ δὲ λίμναι καὶ λιμένες
εἰσὶν, ἐν αἷς Χερσωνῖται τὸ ἄλλας
ἐργάζονται. ἀπὸ δὲ Χερσῶνος
μέχρι Βοσπόρου εἰσὶ τὰ κάστρα
τῶν Κλιμάτων, τὸ δὲ διάστημα
μίλια τ'. καὶ ἀπὸ Βοσπόρου τὸ
τῆς Μαιώτιδος λίμνης στόμιόν
βασιλ' αὐτὸ καὶ θάλασσαν οὖσα ἐρ
βασιλ' αὐτὸ καὶ θάλασσαν οὖσα ἐρ

მდინარე დანაპრისის შესართა-
ვიდან იწყება ადარა, და იქ არის
დიდი ყურე, ე. წ. „ნეკროპილა“³,
რომლის გადალახვა სრულებით
არავის ძალუძს. მდინარე დანა-
პრისიდან ხერსონამდე 300 მილია,
შუაში ტბები და ნავსადგურებია,
სადაც ხერსონელები მარილს იღე-
ბენ. ხოლო ხერსონიდან ბოსპო-
რამდე კლიმატა ციხეებია, მან-
ძილი 300 მილია. ბოსპორიდან
იწყება მეოტის ტბა, რომელსაც,
მისი სიდიდის გამო, ზღვასაც ეძა-
ხიან ყველანი.

βασιλ' αὐτὸ καὶ θάλασσαν οὖσα ἐρ

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν Μαιώτιδα
θάλασσαν εἰσρέουσι ποταμοὶ πολ-
λοὶ καὶ μεγάλοι. πρὸς τὸ ἀρκ-
τῶν αὐτῆς μέρος ὁ Δάναπρις πο-
ταμός, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ἰῶς διέρ-
χονται πρὸς τε τὴν μαύρην Βουλ-
γαρίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ Συ-

ამ მეოტის ზღვას ერთვის მრავალი დიდი მდინარე: ჩრდილოეთის მხრიდან ერთვის მდინარე დანაპრისი, რომლითაც როსებიც დადიან შავი ბულგარიისაკენ, ხაზარიისაკენ და სირიისაკენ⁴. თვით ყურე კი მეოტიდისა აღწევს ნეკ-

რომი წარმოადგენს ავტორის 1901 წელს რუსეთის აკადემიის Записки-ს ტომში გერმანულად დაბეჭდილი გამოკვლევის გადამუშავებულ გამოცემას).

¹ ვესტბერგით Δανάστρειος. იხ. წინა შენიშვნა.

² „ოქროს სანაპიროს“ - ადგილმდებარეობა გამორკვეული არ არის. ზოგიერთების აზრით შესაძლებელია ეს ის სანაპირო იყოს, სადაც მდებარეობდა ო ლ ვ ი ა (იხ. Ласкан, გვ. 151, შენ. 656).

³ იგულისხმება კარკინის ყურე პერეკოპის დასავლეთით, იხ. В е с т b e p r, 1. e. 239.

⁴ Συρίαν საეჭვოდ არის მიჩნეული: შეუძლებელია ამ კონტექსტში ლაპარაკი იყოს იმაზე, რომ რუსები დადიან შავი ბულგარიისაკენ, ხაზარიისაკენ და ს ი

ρίαν³. ὁ δὲ αὐτὸς κόλπος τῆς Μαιώτιδος ἔρχεται ἀντικρὺ τῶν Νεκροπύλων τῶν ὄντων πλησίον τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ ὡς ἀπὸ μιλίων δ', καὶ μίσγεται, ἐν ᾧ καὶ σοῦδαν οἱ παλαιοὶ ποιησάμενοι διεβίβασαν τὴν θάλασσαν, μέσον ἀποκλείσαντες πᾶσαν τὴν Χερσῶνος γῆν καὶ τῶν Κλιμάτων καὶ τὴν Βοσπόρου γῆν κρατοῦσαν μέχρι α' μιλίων ἢ καὶ πλείονων τινῶν· ἐκ δὲ τῶν πολλῶν ἐτών κατεχύσθη ἡ αὐτὴ σοῦδα καὶ εἰς θάσος ἐγένετο πολὺ. καὶ οὐκ εἰσὶν ἐν αὐτῇ πλὴν δύο ὄδοι, ἐν αἷς οἱ Πατρυναίται διέρχονται πρὸς τὰ Χερσῶνα καὶ Βόσπορον καὶ τὰ Κλίματα. εἰς δὲ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Μαιώτιδος λίμνης εἰσέρχονται πολλοὶ τινες ποταμοί, ὃ τὰ Τάναϊς ποταμός, ὃ ἀπὸ τὸ κάστρον Σάρχελ ἐρχόμενος, καὶ τὸ Χωράκουλ, ἐν ᾧ καὶ τὸ βερζήτικον ἀλείβεται· εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι ποταμοί, ὃ Βάλ καὶ ὃ Βουρλίχ, ὃ Χαδὴρ καὶ ἄλλοι πλείστοι ποταμοί.

Ἐκ δὲ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἐξέρχεται στόμιον τὸ Βουρλίχ ἐπονομαζόμενον, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν καταρεῖ,

როპილებს, რომლებიც მდინარე დანაპრისის ახლოს არის დაახლოვებით⁴ მილის მანძილზე, და უერთდება მათ იმ ადგილას, სადაც ძველები თხრილს აკეთებდნენ და გადადიოდნენ ზღვას ისე, რომ შუაზე სჭრიდნენ ხერსონის მთელ მიწაწყალს, კლიმატებს, და ბოსპორის ქვეყანას, რომელსაც ათასი მილისა თუ მეტის ადგილი ეჭირა. წელთა მანძილზე ეს თხრილი ამოივსო და აქ გაჩნდა დიდი ტყე. იქ არის მხოლოდ ორი გზა, რომლებითაც პატრიკები დადიან ხერსონში, ბოსპორში და კლიმატებში. მეოტის ტბას აღმოსავლეთის მხრიდან ერთვის მრავალი მდინარე, მაგალითად: მდინარე ტანაისი, რომელიც მოდის სარკელის ციხიდან, და ხორაკული, რომელშიაც ღლავს იჭერენ. არის სხვა მდინარეებიც, ბალი და ბურლიკი, ხადერი და ბევრი სხვაც.

მეოტის ტბიდან გამოდის შესართავი რომელსაც ბურლიკი ეწოდება, და ჩადის პონტოს ზღვაში იმ ადგილას, სადაც ბოსპორია.

როიისაკენო; მოსალოდნელია ისეთი ქვეყნის სახელწოდება, რომელიც იმავე ხაზზე (შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროებით და კავკასიის მთებთან) მდებარეობს. გობონი ფიქრობდა (The decline and fall of the Roman empire, Chapter LV, Bury-ს მეშვიდე გამოცემა, ლონდონი 1925, ტ. VI გვ. 153, შენ. 70), რომ აქ უნდა იყოს Συανίαν კუნთისაზრით (იხ. Ласкин, გვ. 152, შენ. 661) ეს ადგილი დამახინჯებულია და უნდა წავიკითხოთ Ζუჩიან („ჯიქეთი“); ტომაშევისკი (RE III, 1045) მიაჩნია, რომ აქ უნდა წავიკითხოთ ან *Μυοίαν* (ფინური Merja), ან *Μοοδίαν* (ე. ი. მორდვა). ვესტბერგის აზრით (I. e. 244) უნდა დარჩეს *Συοία*.

ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Βόσπορος. Ἀντικρὺ δὲ τῆς Βοσπόρου τὸ Ταμάταρχα λεγόμενον κάστρον ἐστὶ· τὸ δὲ διάστημα τοῦ περάματος τοῦ τοιοῦτου στομίου ἐστὶ μίλια ιη'. ἐν δὲ τῇ μέσῃ τῶν αὐτῶν ιη' μιλίων ἐστὶ νησίον μέγα χαμηλὸν τὸ λεγόμενον Ἀτέχ. ἀπὸ τὸ Ταμάταρχα ἐστὶ ποταμὸς ἀπὸ μιλίων ιη' ἢ καὶ κ', λεγόμενος Οὐκροῦχ, ὃ διαχωρίζων τὴν Ζιχίαν καὶ τὸ Ταμάταρχα. ἀπὸ δὲ τοῦ Οὐκροῦχ μέχρι τοῦ Νικόψεως ποτα-

ხოლო ბოსპორის პირდაპირ არის ეგრეთწოდებული ტამატარხის ციხე; ამ სრუტის სიგრძეა 18 მილი. ამ 18 მილის შუა მანძილზე არის დიდი ვაკე კუნძული, ეგრეთწოდებული ატეხი. ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილის მანძილზე არის მდინარე ეგრეთწოდებული უკრუხი, რომელიც ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას. უკრუხიდან ნიკოფსის მდინარემდე, სადაც იმავე სახელწოდების ციხეა, არის ჯიქეთის ქვეყანა¹; მისი სიგრძეა 300 მილი.

¹ ამ თავის ბოლო ნაწილში მოცემულია ცნობები ძველი აფხაზეთის („აბაზგიის“) საზღვრების შესახებ. კონსტანტინეს გადმოცემით ჯიქეთი იწყება იქ, სადაც თავდება ტამატარხა (Тмугоракань). «ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილის მანძილზე არის მდინარე ეგრეთწოდებული უკრუხი (ე. ი. ყუბანი), რომელიც ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას. უკრუხიდან ნიკოფსის მდინარემდე, სადაც იმავე სახელწოდების ციხეა, არის ჯიქეთის ქვეყანა; მისი სიგრძეა 300 მილი». მაშასადამე, ჯიქეთის სამხრეთი საზღვარი გადის იქ, სადაც არის მდინარე ნიკოფსი და ამავე სახელწოდების ციხე-სიმაგრე (κάστρον). ხოლო აქედან იწყება „აბაზგიის ქვეყანა“. «ჯიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას». ამგვარად, ისტორიული აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, ხოლო სამხრეთისა – სოტერიუპოლისი.

აფხაზეთის (და მერმე გაერთიანებული საქართველოს) ჩრდილო საზღვრად ნიკოფსიას იცნობენ ქართული წყაროები. ლეონტი მროველი წერს: «მისვე ადერკის მეფობასა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სიმონ ქალაქსა ნიკფისისასა (ვარ.: ნაკოფისსა, ნიკოფსისასა), საზღვარსა ბერძენთასა» (იხ. ანასეული ქ, ცხ., თბ. 1942, გვ. 26, 13 – 16). ეს ცნობა უნდა ემყარებოდეს იმ დროის წყაროს, როდესაც დასავლეთი საქართველო ბიზანტიელთა მფლობელობის ქვეშ იმყოფებოდა.

ნიკოფსია, საზღვარი აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, საქართველოში შედიოდა. როდესაც ქართულ წყაროებს ლაპარაკი აქვთ იმავე სიმონ კანანელზე, რომელიც დამარხულ იქმნა ნიკოფსიაში, ისინი სწერენ: «ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგანი – სიმონს ვიტყვ კანანელსა – ქუეყანასა ჩუენსა დამარხულ არს, აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდებოს» (ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა: ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 315). იგივე ისტორიკოსი წერს: «რამეთუ ანდრია მოციქულმან მოვლო ქუეყანა ჩუენი, ხოლო

μοῦ, ἐν ᾧ καὶ κάστρον ἐστὶν ὀμώνυμον τῷ ποταμῷ, ἐστὶν ἡ χώρα τῆς Ζιχίας· τὸ δὲ διάστημα ἐστὶ μίλια τ'. ἀνωθεν τῆς Ζιχίας ἐστὶν ἡ χώρα ἡ λεγομένη Παπαγία, καὶ ἀνωθεν τῆς Παπαγίας χώρας ἐστὶν ἡ χώρα ἡ λεγομένη Κασαχία· ἀνωθεν δὲ τῆς Κασαχίας ὄρη τὰ Καυκάσιά εἰσι, καὶ τῶν ὀρέων ἀνωθεν ἐστὶν ἡ χώρα τῆς Ἀλανίας.

Ἡ δὲ τῆς Ζιχίας παράλιος ἔχει νησία, τὸ μέγα νησίον καὶ τὰ τρία νησία· ἐνδοθεν δὲ τούτων εἰσὶ καὶ ἕτερα νησία τὰ ἐπιναυθέντα καὶ

ჯიქეთის ზემოთ არის ქვეყანა, პაპაგიად წოდებული, და პაპაგიის ქვეყნის ზემოთ – კასახიად წოდებული ქვეყანა; კასახიის ზემოთ კავკასიის მთებია, ხოლო ამ მთების ზემოთ – ალანიის ქვეყანა.

ჯიქეთის სანაპიროზე არის კუნძულები, ერთი დიდი და სამი პატარა კუნძული; მათ შუა სხვა კუნძულებიცაა, დასახლებული და

სიმონ კანანელმან სრულიად დაამკვდრა, რამეთუ ნიკოფსს არიან ნაწილნი მისნი წმიდანი» (იქვე, გვ. 328).

ამაზე ადრე იოანე საბანიძემ იცის, რომ ნიკოფსია დასავლეთ საქართველოში შედიოდა. დასავლეთ საქართველოს «საზღვარ არს ზღუად იგი პონტომსად, სამკვდრებელი ყოვლადვე ქრისტიანეთად, მისაზღვრამდე ქალდი-ადას, ტრაპეზუნტიად მუნ არს, საყოფელი იგი აფსარეალსად და ნაფსადას (ე. ი. ნიკოფსის) ნავთსადგური. და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებელად ქრისტეს-მსახურისა იონთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინეპოლისასა» (კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, თბ. 1935 წ., გვ. 66, 1 – 7, აგრეთვე გვ. 28).

მაშასადამე, ნიკოფსია არა თუ საზღვარი იყო ჯიქეთისა და აფხაზეთისა, არამედ იგი აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) საზღვრებში შედიოდა. გეოგრაფიულად იგი სამხრეთ ჯიქეთის ქალაქად ითვლებოდა და იქ იჯდა ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი, რომელიც ჯიქეთის ეპარქიას იყო მიკუთვნებული (*ἐπαρχία Ζηχίας, ὁ Νικόψεως*). მაგრამ რომ ნიკოფსიის არქიეპისკოპოსი დასავლეთ საქართველოს სამწყსოს წარმოადგენდა და არა ჯიქეთისას, ჩანს იქიდან, რომ, როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები კონსტანტინეპოლის პატრიარქატს ჩამომორდნენ და მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსოც, დასავლეთ საქართველოს სხვა კათედრებთან ერთად, ამ უკანასკნელის იურისდიქციას დაექვემდებარნენ, იმ დროს როდესაც ჯიქეთის დანარჩენი ორი კათედრა (ქერსონისა და ბოსპორის) კვლავ კონსტანტინეპოლოს პატრიარქის ხელქვეით დარჩა (პ. ინგოროყვა: „მნათობი“ 1950 წ., № 3, გვ. 120 – 122. იხ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 197).

საგულისხმოა, რომ თვით ბერძენი გეოგრაფოსები ათავსებენ ნიკოფსიას დასავლეთ საქართველოს იმ ნაწილში, რომელსაც „მკელილახოვი“ ეწოდება. ასე, მაგალითად, V საუკუნის „პერიპლუსის“ ანონიმური ავტორი წერს: «120 სტადიონის ანუ 16 მილის მანძილია ლაიდან ეგრეთწოდებულ მკელილახოვიკამდე (Παλαιά Λαζική), [სადაც არის ქალაქი, რომელსაც ახლა ჰქვია

παρὰ τῶν Ζιχῶν κτισθέντα, τὸ
 τε Τουργανήρχ καὶ τὸ Τζαρβα-
 γάνι καὶ ἕτερον νησίον, καὶ εἰς
 τὸν τοῦ ποταμοῦ λιμένα ἕτερον
 νησίον, καὶ εἰς τὰς Πτελέας ἕτε-
 ρον, ἐν ᾗ ἐν ταῖς τῶν Ἀλανῶν
 ἐπιδρομαῖς οἱ Ζιχοὶ καταφεύγου-
 σιν. τὸ δὲ παραθαλάσσιον ἀπὸ
 τῆς συμπληρώσεως τῆς Ζιχίας
 ἦτοι Νικόψεως ποταμοῦ ἐστὶν ἡ
 τῆς Ἀβασγίας χώρα, μέχρι τοῦ
 κάστρου Σατηριουπόλεως· εἰσὶ
 δὲ μίλια τ' (CB III 177—182).

გაშენებული ჯიქების მიერ: ეს არის ტურგანერხი, ჩარვაგანი და ერთი სხვა; არის კიდევ სხვა კუნძული მდინარის ნავსაყუდელთან, ერთი პტელეასთან, სადაც ჯიქები თავს შეაფარებენ ხოლმე აღანთა თავდასხმების დროს. ჯიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას.

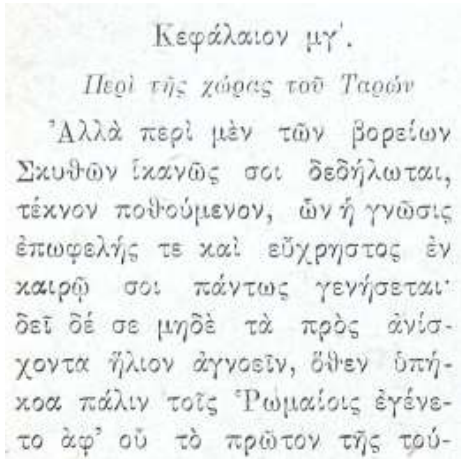
ნიკოფსისი (ἡ νῦν λεγομένη Νίκουσις), და ამ უკანასკნელის მახლობლად არის მდინარე, რომელსაც ამჟამად ეწოდება ფსახაფსისი] (Л а т ы ш е в, SC I, 278). ანონიმს ეს ადგილი ამოღებული აქვს არიანეს (II საუკ.) „პერიპლუსიდან“, სადაც უკვე იხსენიება „ძველი ლაზიკა“, ხოლო კუთხოვან ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები მას, V საუკუნის ანონიმს, ეკუთვნის. იგივე ანონიმი 59. თავში, რომელიც ამოღებული აქვს მენიპეს (I საუკ.) თხზულებიდან, წერს, რომ «ძველი აქეიდან ძველ ლაზიკამდე და მდინარე აქეუნტამდე წინათ ცხოვრობდნენ ტომები, რომელთაც ერქვათ: ჰენიოხები, კორაქსები და კოლიკები, მელანქლენები, მაქლონები, კოლხები და ლაზები, ამჟამად კი ცხოვრობენ ჯიქებიო» (იქვე). ახლა ჩვენთვის გასაგებია, რომ ნიკოფსია ყოფილა ლაზებით დასახლებულ ტერიტორიაზე („ძველი ლაზიკა“), რომელიც შემდეგ ჯიქეთის ადმინისტრაციულ ერთეულში ითვლებოდა: ამიტომაც არის, რომ ნიკოფსიის სამწყსოს კათედრა VII – IX საუკუნეთა ეკთესისებში მიეკუთვნებოდა ჯიქეთის ეპარქიას, რომელშიც შედიოდა სამი საარქიეპისკოპოსო კათედრა: ქერსონისა, ბოსფორისა და ნიკოფსისისა, ხოლო როდესაც დასავლეთ საქართველოს ეკლესია მცხეთას დაუკავშირდა, ნიკოფსიის კათედრაც, როგორც იმთავითვე ქართული სამწყსოს კათედრა, მცხეთას უკავშირდება და აღარ იხსენიება ჯიქეთის ეპარქიის სიაში.

ამგვარად, აფხაზეთის (და, მამსადაძამე, დასავლეთ საქართველოს) ჩრდილო საზღვარი გადის ნიკოფსიასთან.

თუ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა აფხაზეთის ჩრდილო საზღვრის შესახებ, ამრიგად, ზედმიწევნითაა და კიდევ უფრო მყარსა ხდის ჩვენს განკარგულებაში არსებულ ქართულ წყაროთა ცნობებს, აფხაზეთის სამხრეთისა და ზღვის ჩვენება ზოგიერთ გაუგებრობას ჰბადებს. კონსტანტინეს ცნობაში ნათქვამია: «მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას».

Σατηριουπόλις, ლექსიკოგრაფების ჩვენებით, არის ქალაქი აფხაზეთში (P a p e, Eigennamen... s. v.), ხოლო ზოგიერთი კომენტატორი მას ბიჭვინთასთან აიგივებს (K. D i e t e r i c h, Byzantinische Quellen zur Länder - und

ტარონის ქვეყანა. ადარნესე იბერიელი.

თავი 43.

ტარონის ქვეყნისათვის

მაგრამ ჩრდილოელი სკვითების შესახებ ხომ საკმაოდ მოგიყვები შენ, საყვარელო შვილო, და მათი ცოდნა შენთვის საზოგადოდ გამოსადეგი და სასარგებლო იქნება თავის დროზე. ხოლო საჭიროა, რომ შენ აღმოსავლეთის ამბებიც იცოდე; აქ კვლავ რომაელების ქვეშევრდომები გახდნენ, მის

Völkerkunde, L. 1912, II, გვ. 147: „Sotiriopolis, das alte Pityus, das heutige Pitzunda“). ი. კულაკოვი თავის გამოკვლევაში „Где был построен имп. Юстинианом храм для Авазгов?“ (Арх. известия и заметки, т. V. М. 1897) გარკვევით ამბობს, რომ „სოტერიუპოლისი“ არის ბიჭვინთა. ტომაშევი (RE V, 1124) კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობის მიხედვით ვერ წყვეტს, თუ რომელი ქალაქი იგულისხმება: სებასტოპოლისი თუ პიტუსი (ე. ი. სოხუმი თუ ბიჭვინთა)? პ. ინგოროვი (I. e. გვ. 121) გადაჭრით წერს: „ქალაქ სოტერიუპოლამდე, ე. ი. თანამედროვე სოხუმამდე“.

აზრთა სხვადასხვაობას კონსტანტინე პორფიროგენეტის „სოტერიუპოლისს“ შესახებ ის გარემოება ჰქმნის, რომ:

1) სოხუმის სახელწოდება ძველ ბერძენ და რომაელ მწერლებთან მუდამ არის „დიოსკურიას“ (ძველს ხანაში) და „სებასტოპოლისი“ (უფრო გვიან საუკუნეებში): არასდროს სოხუმს არ რქმევია „სოტერიუპოლისი“.

2) მეორე მხრით, აფხაზეთის სამხრეთ საზღვრად ქართული წყაროების მიხედვით ცნობილია «ზღუდე, საზღვარი კლისურისა.. რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა» (ანასელი ქ. ცხ. 149, 28 – 31), კლისურა კი სწორედ სოხუმთან გადიოდა.

3) „სოტერიუპოლისი“ ყველგან, გარდა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ამ სადავო ტექსტისა, ნიშნავს „ბიჭვინთას“ ერთგან კიდევაც სწერია: Σοτηριόπολις τὰ νῦν Πύθια („სიტეროპოლისი, რომელსაც ამჟამად პუთია ეწოდება“ (იხ. Л. Мелликсет-Бек, Древнейшая Пицунда у Понта Евксинского, Т. 1916, стр. 63).

ვინაიდან, ამრიგად, ქალაქი „სებასტოპოლისი“ დასავლეთ საქართველოში მუდამ აღნიშნავს სოხუმს, ჩვენ დაგვრჩენია ადგილი მოვუძებნოთ „სოტერიუპოლისს“.

თუ დავუშვებთ ამთავითვე, რომ „სოტერიუპოლისი“ არის ახალი სახელწოდება ძველი „პიტუენტისა“ (ბიჭვინთისა), მაშინ უნდა ვივარაუდოთ შემდეგი: კონსტანტინე პორფიროგენეტს ხელთ ჰქონია „აბაზგის“ ტერიტორიის ისეთი,

των ἐπικρατείας ἐξέπεσον. πρῶ-
τος γὰρ ὁ Κρικορίκιος ἐκείνος
τοῦ Ταρῶν ἄρχων πρὸς τὸν βα-
σιλέα Ῥωμαίων ἑαυτὸν ὑπέκλινε
καὶ ὑπέταξεν. ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν
ἐπαμφοτερίζων ἐφαίνετο, καὶ
λόγῳ μὲν τὴν τοῦ βασιλέως φι-
λίαν προσεποιεῖτο τιμᾶν, ἔργῳ
δὲ τῶν Σαρακηνῶν κατάρχοντι
τὰ καθ' ἡδονὴν διεπράττετο, καὶ
διαφόρως ἡγεμῶν ἐχρημάτισε τῶν
ἀπὸ Συρίας ἐξερχομένων φοσσά-
των κατὰ τῶν ὑπηκόων θεμά-
των τῶν βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ
πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν ἀπορ-
ρήτῳ μελετώμενα κατὰ τῶν ἀν-
τιπάλων Σαρακηνῶν πρὸς Συρίαν
ἀνεμήγυσε, καὶ λάθρα περὶ τῶν
παρ' ἡμῖν συμβαινόντων ἀεὶ πρὸς
τὸν ἀμεριουμνήν διὰ γραμμάτων
ἐδηλοποιεῖ, καὶ δοκεῖν μὲν ἐβού-
λετο τὰ τῶν Ῥωμαίων φρονῶν,
ἐνρίσκετο δὲ μᾶλλον τὰ τῶν Σαρα-
κηνῶν προκρίνων τε καὶ φρονῶν.

შემდეგ რაც ერთხელ მათ ხელი-
სუფლებას ჩამოშორდნენ. პირვე-
ლად ხომ კრიკორიკიმ, ტარო-
ნის ერისთავმა, მოიხარა ქედი
რომაელთა მეფის წინაშე და დაე-
მორჩილა მას. მაგრამ თავდაპირვე-
ლად, როგორც ჩანს, ის მერყეობ-
და: სიტყვით მეფის მეგობრობაზე
სდებდა პატივს, ნამდვილად კი
სარკინოზთა მბრძანებლის სასია-
მოვნოდ აკეთებდა საქმეებს და
რამდენჯერმე თავის თავზე აელო
წინამძღოლობა სირიიდან რომა-
ელთა მეფის ქვეშევრდომი თემე-
ბის წინააღმდეგ მისული ჯარებისა
და ყველაფერს ამჟღავნებდა სირი-
აში, რასაც რომაელები საიდუმ-
ლოდ საქმიანობდნენ მოპირდა-
პირე სარკინოზების წინააღმდეგ,
და ამ საქმეების შესახებ, რომლე-
ბიც ჩვენში ხდებოდა, მუდამ აც-
ნობებდა ფარულად ამირამუმნს
წერილების საშუალებით: ის ცდი-
ლობდა რომაელების საქმეებზე

აღწერილობა, სადაც აბაზგების მიწაწყალი უფრო ვიწრო საზღვრებში იყო
ნაჩვენები, ვიდრე შემდეგი დროის აფხაზეთისა. მართლაც, არის შემთხვევები,
რომ აბაზგების ტერიტორია ნაჩვენებია არა იმ საზღვრებში, როგორც უფრო
გვიან წყაროებში გვაქვს. ასე, მაგალითად, არიანე „პერიპლუსში“ (თავი 15.)
წერს: «ლაზებს იქით ცხოვრობენ აფსილები... აფსილების მოსაზღვრენი არიან
აბაზგები... აბაზგების მეზობლად არიან სანაიგები, რომელთა ქვეყანაში მდე-
ბარეობს სებასტოპოლისი». ამასვე იმეორებს V საუკუნის „პერიპლუსის“ ანო-
ნიმი ავტორი (თავი 51. იხ. Л а т ы ш е в, SC I, 222). მაშასადამე, სებასტო-
პოლი-ცხუმი აბაზგების ტერიტორიაზე კი არ ყოფილა, არამედ სანაიგების ქვე-
ყანაში. მართალია, ამ აღწერილობით, თუ სებასტოპოლისი არ შედის აფხაზეთში,
მით უფრო არ შევიდოდა ბიჭვინთა, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ „აბაზგების“
ტერიტორია ბერძნული წყაროებისათვის ყოველთვის ერთსა და იმავე საზ-
ღვრებში არ ყოფილა ცნობილი.

ასეთ ვითარებაში, ცხადია, სოტერიუპოლისის საკითხი დამატებით კვლევა-
ძივბას მოითხოვს.

მზრუნველად სჩვენებოდა, უფრო კი სარკინოზთა საქმეების მოტრ-
ფიალე და მზრუნველი აღმოჩნდებოდა ხოლმე.

Πλήγν ἀπέστειλεν ἄει δῶρα,
ἄπερ τοῖς ἔχεισε βαρβάρους δο-
κει τίμια, πρὸς τὸν ἐν βασιλευ-
σιν ἀοίδιμον Λέοντα, καὶ ἀντε-
λάμβανε πλείονά τε καὶ κρείτ-
τονα παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασι-
λεύοντος, ὃς καὶ πολλάκις αὐτῷ
προουτρέψατο διὰ γραμμάτων
πρὸς τὴν βασιλεύουσάν εἰσελ-
θεῖν τὸν βασιλέα φεάσασθαι καὶ
τῶν παρ' αὐτῶν φιλοφρονήσεων
καὶ τιμῶν μετασχεῖν. ὁ δὲ δεδοι-
κῶς μὴ πρὸς λῦπην καὶ σκάνδαλον
τοῦ ἀμεριμουμνῆ γένηται τοῦτο,
προφάσεις ἐπλάττετο, καὶ τὸ μὴ
δύνασθαι: ἑαυτοῦ χάραν ἔρημον
τῆς ἐξ αὐτοῦ βοηθείας καταλι-
πεῖν, ἵνα μὴ ὑπὸ Σαρακηγῶν
καταληύσῃ, μάρτην ἐσκήπτετο.

Ὁ δὲ αὐτὸς ἄρχων τοῦ Ταρῶν
κρατήσας ἐν πολέμῳ ποτὲ τοῦ
Ἀρκάνια τοῦ παιδῆς ἦγγου
Κρικωρίκη τοῦ πατρικίου τοῦ
πατρὸς τοῦ πρωτοσπαθαρῆος
Ἀσωτίου τοῦ ἐξαδελφούς, εἶχε
παρ' ἑαυτῶν δεσμῖους. περὶ ὧν
καὶ Συμμάτιος ὁ τότε ἄρχων τῶν
ἀρχόντων τὸν αὐτὸν μακαριώτα-
τον βασιλέα διὰ γραμμάτων ἠξίω-
σε τοῦ ἀποστεῖλαι πρὸς τὸν Τα-

მიუხედავად ამისა ის მუდამ
უგზავნიდა მეფეთა შორის უსახე-
ლოვანეს ლეონს ¹ საჩუქრებს, რომ-
ლებიც იქაურ ბარბაროსებში სა-
პატიოდ ითვლება; სამაგიეროდ
კიდევ უფრო მეტსა და უძვირფა-
სეს საჩუქრებს ღებულობდა კე-
თილსათნო მეფისაგან, რომელიც
მას ხშირად ეპატიჟებოდა წერი-
ლობით – სამეფო ქალაქში ჩამო-
სულიყო, მეფე ენახა და მიეღო
მისგან წყალობა და პატივი, ხოლო
კრიკორიკის ეშინოდა ამირამუმნს ²
არ სწყენოდა ეს და ამიტომ იგო-
ნებდა მიზეზებს – ქვეყანას ვერ და-
ვტოვებ ჩემი მზრუნველობის გარე-
შე, არა-და სარკიბნოზები ააწიოკე-
ბენო: მაგრამ ეს ტყუილ-უბრა-
ლოდ მოგონილი საბაზი იყო.

ტარონის ამ ერისთავმა ერთხელ
ომში დაამარცხა არქაიკას შვილე-
ბი, პროტოსპათარ აშოტის მამის
კრიკორიკ პატრიკიოსის ბიძაშვი-
ლები, და ციხეში დამწვდევულებს
ინახავდა. ერისთავთ-ერისთავმა
სუმბატმა მათ შესახებ წერილი
გაუგზავნა იმ ნეტარხსენებულ მე-
ფეს და სთხოვდა მას – ტარონელს
შეუთვალე და გამოითხოვე ჩემი
ძმისწულები (ხსენებული არქაიკას

¹ ლეონ VI, კეისარი (886 – 911 წ.წ.).

² *ἀμερομουμνῆς* არაბულისიტყვაა („ამირ-ალ-მუმინინ“) და ნიშნავს „მართლ-
მორწმუნეთა მბრძანებელს“; არაბთა ხალიფების ერთ-ერთი სახელწოდებათაგანია.
ბიზანტიურ წყაროებში გვხვდება სხვადასხვა ფორმით:

ἀμερομουμνῆς, ἀμερομουμνῆ,

ἀμερομουμνίμ, ἀμερομουμνῆς, ხოლო ქართულ წყაროებში „ამირ(ა) მუმნი“, „ამირ(ა)

მუმლი“. იხ. გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი. საქ. მუზ. მ. IX B, გვ. 111; So p h o c l e s,

Greek Lexicon, s. v.

ρῶνίτην καὶ ἀναλαβέσθαι σπου-
δάσαι τοὺς οἰκείους ἀνεψίους,
οἵτινες ἦσαν υἱοὶ τοῦ εἰρηγμένου
Ἀρχαίου, ἵνα μὴ πρὸς τὸν
ἀμεριμυίην ἀποσταλῶσι. συγ-
γενῆς γὰρ ἦν τοῦ Συμβατίου τοῦ
ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων*¹ Γρη-
γόριος ὁ πατρίκιος. ἐπακούσας δὲ
τῆς τοιαύτης τοῦ Συμβατίου
ἀξιώσεως Λέων ὁ μακαριώτατος
βασιλεὺς τὸν Συναύτην ἐκείνον
τὸν εὐνοῦχον ἀπέστειλε, χερτου-

ვაეები), თუ არა-და მათ ამირა-
მუმნს მიჰგვრიანო: სუმბატ ერის-
თავთ-ერისთავის ნათესავი იყო...¹
გრიგოლ პატრიკიოსი. ნეტარხსე-
ნებულმა მეფე ლეონმა ისმინა სუმ-
ბატის თხოვნა და ის საჭურისი
სინუტე, რომელიც მაშინ სწრაფი
დრომოსის ქარტულარად ² იყო,
ტარონის ერისთავთან მიავლინა ამ
დავალებით და აგრეთვე ა დ რ ა-
ნ ა ს ე რ თ ა ნ, ი ბ ე რ ი ი ს კ უ რ ო-
პ ა ლ ა ტ თ ა ნ ³, ზოგიერთი სხვა

¹ აქ ხელნაწერებში ხარვეზია.

² «ს წ რ ა ფ ი დ რ ო მ ო ს ი ს ქ ა რ ტ უ ლ ა რ ი» აღნიშნავს „სახელმწიფო ფოსტის მოხელეს“. სახელმწიფო ფოსტის წყებას განაგებდა *λογομέτης τοῦ διόμου*. ამ ფოსტის დანიშნულება იყო არა კერძო წერილების გადაგზავნა, არამედ სახელმწიფო ფოსტის (ბრძანებულებათა, განკარგულებათა და სხვათა) მიწოდება ადგილებზე, ისევე როგორც მოხელეთა, ელჩთა, გადასახლებულთა და სხვათა გადაზიდვა. ამ ლოგოთეტის თანამდებობა უდრიდა გზათა მიმოსვლის მინისტრისას (იხ. Н. С к а б а л а н о в и ч, Византийское государство и церкви в XI веке. СПб 1884, стр. 176). რამდენადაც ფოსტა და გზები დრომოსის ლოგოთეტის ხელში იყო, ამდენად ის პირველი ღებულობდა ახალ-ახალ ცნობებს მომხდარი, როგორც საშინაო ისე საგარეო, ამბების შესახებ. და ამიტომ გასაგებია, რომ კეისარი, დილის ლოცვას რომ მოათავებდა და ოქროს სავარძელში ჩაჯდებოდა, დაიძახებდა – „ლოგოთეტს დამიძახეთ“. ლოგოთეტიც მოსვლისთანავე მოახსენებდა კეისარს, თუ რამე საგულისხმო მოხდა სახელმწიფოში. კეისარი ეთათბირებოდა ხოლმე ლოგოთეტს საშინაო და საგარეო საქმეებზე (კ ო ნ ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე პ ო რ ფ ი რ ო გ ე ნ ე ტ ი, De caerimoniis II, 15, ბონის გამოც. გვ. 568 – 569; იხ. Д. Б е л я е в, Byzantina II, 16 – 17).

³ «ა დ რ ა ნ ა ს ე რ ი, ი ბ ე რ ი ი ს კ უ რ ო პ ა ლ ა ტ ი». აქ იგულისხმება ქართველთა მეფე, ადარნასე II (I) კუროპალატი, რომელიც სუმბატის „ქრონიკით“ გარდაიცვალა 923 წელს («გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა მეფე, მე დავით მოკლულისა, ქორანიკონსა რმგ [143]». ე. თაყაიშვილის გამოც. თბ. 1949 წ., გვ. 66, § 58) ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს ა ზ რ ი თ (დასახ. შრ. გვ. 83), „ადარნასეთი თავდება ქართლის დიდ ერისთავთა პერიოდი, მეექვსე საუკუნის ბოლოდან დაწყებული, და იწყება ახალი, ქართველთა მეფეების პერიოდი, ვინაიდან ის გახდა 599 წ. პირველ „ქართველთა მეფედ“ და შემდეგი მეფეები ყველანი მისგან მომდინარეობენ“. პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა მ კ ი გამოარკვია, რომ „ქართველთა სამეფოს“ აღდგენა მოხდა არა IX საუკუნის მეორე ნახევარში, არამედ IX საუკუნის დასაწყისში აშოტ I დიდის დროს, 309/13 – 826 წლებში (იხ. „მნათობი“, 1950 წ. № 3, გვ. 145 – 146).

ტარონის მთავრის ისტორიასთან დაკავშირებით იბერიის მეფის, ადარნასე

λάριον τῆς γῆς αὐτὰ τοῦ θῆξος δρό-
μου τυγχάνοντα, πρὸς τε τὸν
ἀρχοντα τοῦ Ταρῶν τῆς τοιαύτης ἕνεκα ὑποθήσεως καὶ πρὸς τὸν
Ἀδριανασὴν τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας διὰ τινὰς ἑτέρας ὑποθήσεις,
δοῦς αὐτῶν καὶ πρὸς ἀμφοτέρους ξανάλια τὰ ἀρμόζοντα.

დავალეებითაც: ორივესთან შესა-
ფერისი საჩუქრები გაატანა.

Διαβληθέντος δὲ τοῦ εἰρη-
μένου Συναίου παρὰ Θεοδώρου
τοῦ πῶν Ἀρμενίων ἐριμηνευτοῦ
πρὸς τὸν εἰρημένον ἀοιδίμιον βα-
σιλέα, ἐξαπεστάλη βασιλικὸς ἀντ'
αὐτοῦ ὁ πρωτοσπαθᾶριος Κων-
σταντῖνος καὶ δομέστικος τῆς
ὑπουργίας, ὁ τοῦ Λιβῶς, ὁ γὺν

ზემოხსენებული სინუტე სომეხ-
თა თარჯიმანმა თეოდორემ მეფეს-
თან დააბეზლა; ამიტომ მის ნაც-
ვლად გაიგზავნა მეფის პროტო-
სპათარი და სამსახურის დომეს-
ტიკი კონსტანტინე, ლიბის ძე,
ამჟამად რომ ანთიპატოს-პატრი-
კოსია და დიდი ჰეტერიარქი¹;

კუროპალატის, ხსენება კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ ბუნებრივია. რო-
ჯორც ცნობილია, სომეხთა მეფეს სუმბატსა და ქართველთა მეფეს ადარნასეს
მეგობრობა ჰქონდათ და, მაგალითად, როდესაც აფხაზთა მეფემ კონსტანტინემ
ქართლი დაიპყრა, მის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალებით იბრძოდნენ სუმ-
ბატი და ადარნასე. ხოლო როდესაც შემდეგ სუმბატი კონსტანტინეს დაუმე-
გობრდა, ადარნასე სუმბატის წინააღმდეგ საბრძოლველად შეუერთდა ვასპურა-
კანის მთავარს გაგიკს და სუმბატის ძმისწულს აშოტს. ასე აგვიწერენ ამდროინ-
დელ საქმეთა ვითარებას სომეხთა ისტორიკოსები იოანე კათალიკოსი და ასო-
ლიკი (იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, თბ. 1948 წ.,
გვ. 100 – 101). კონსტანტინე პორფიროგენეტსაც აქ მოკავშირეებად ჰყავს მოხსე-
ნებული «ვასპურაკანის მთავარი გაგიკი, იბერიის კუროპალატი ადრანასერი და
ერისთავთ-ერისთავი აშოტი» (იხ. ქვემოთ, გვ. 243).

¹ *πατριζιος* – ეს იყო უმაღლესი პატივი ბიზანტიაში; შემოღებულ იქმნა
კონსტანტინე I-ის მიერ და ზენონის მიერ (V საუკ. 474 – 491 წ.წ.) მიენიჭა იმ
პირებს, რომლებიც კონსულებად და პრეფექტებად იყვნენ. იუსტინიანეს დროს
ეს პატივი ღია იყო ყველა იმ პირისათვის, რომელიც ბრწყინვალე რანგისა
(*illustris*) იყო, იმ დროს როდესაც IV – V საუკუნეთა კეისრები იშვიათად უზო-
მებდნენ ხოლმე ამ პატივს. წინააღმდეგ კონსულობისა, რომელიც მხოლოდ გან-
საზღვრულ პერიოდში იყო ძალაში, პატრიკიოსობა სამუდამო იყო: თუ მას თან
ახლავს აგრეთვე სხვა პატივი ან თანამდებობა, ის პირველ ადგილას იხსენიება,
უშუალოდ პატივისმქონის სახელის შემდეგ. VII საუკუნეში პატრიკიოსები იყვნენ
იერარქიის უმაღლესი საფეხურის პირები. VIII – IX ს.ს. ეს პატივი უფრო გახ-
შირდა. იყო ორი კატეგორია პატრიკიოსებისა: 2) ჩვეულებრივი პატრიკიოსები,
περιβλεπτοι („წარჩინებულნი“) და 2) ისინი, რომელთაც პროკონსულის პატივიც
ჰქონდათ მინიგებული, *ἀνθύπατοι καὶ πατριζιοι* (Byzantion IV, 115 – 116).

„დიდი ჰეტერიარქი“ უაღრესად მნიშვნელოვანი პირი იყო, მას
ექვემდებარებოდნენ ჰეტერიები – უცხოელთაგან შემდგარი შენაერთები გვარ-
დიისა. ეს პატივი პირველად კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს გვხვდება,

ἀνθύπατος πατρικίος καὶ μέγας
ἐπιχειράρχης, ἐνταλματικῶς ἔρι-
σθίεις τοῦ ἀναλαβέσθαι τὰ πρὸς
τὸν ἄρχοντα τοῦ Ταρῶν τὸν Κρι-
κορίκιον ἀποσταλέντα ξενάλια,
καὶ αὐτὸς μὲν πρὸς τὸ Ταρῶν
εἰσελθεῖν, τὸν δὲ Σινούτην προ-
τρέψασθαι πρὸς τὸν Ἀδριανασήρ
τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας κατὰ τὰ ἐνταλθέντα αὐτῷ ἀπελθεῖν.

Καταλαβὼν δὲ τὸ Ταρῶν ὁ εἰρη-
μὲνος πρωτοσπαθᾶριος καὶ ἀπο-
θιδοῦς Κρικορίκιῳ τὰ πρὸς αὐ-
τὸν ἀποσταλέντα τοῦ βασιλέως
θῶρα καὶ γράμματα, ἀνελάβετο
τὸν νόθον τοῦ Ταρωνίτου υἱόν,
ὃς Ἀσώτιος ὠνομάζετο, καὶ εἰσ-
ήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὴν βασι-
λεύουσιν· ὃν ὁ βασιλεὺς τῇ τοῦ
πρωτοσπαθᾶριου τιμῆσας ἀξία
καὶ ἰκανῶς φιλοφρονησάμενος πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα διὰ τοῦ αὐτοῦ
πρωτοσπαθᾶριου ἀπέστειλεν.

Ἀναλαβόμενος οὖν ὁ αὐτὸς
Κωνσταντίνος ἔχεινος Ἀπογάνει
τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κρικορίκιου τοῦ
ἄρχοντος τοῦ Ταρῶν εἰσήγαγε
πρὸς τὸν μακάριον βασιλέα μετὰ
καὶ τῶν δύο υἱῶν Ἀρχάτῃα·
ὃν καὶ τῇ τοῦ πρωτοσπαθᾶριου
ἀξία τιμῆσας ὁ βασιλεὺς καὶ
φιλοφρόνως πολλακίς δεξιωσά-
μενος ἀπέστειλεν αὐμὶς διὰ

მასვე დაევალა წაელო ტარო-
ნის ერისთავისათვის, კრიკორი-
კისთვის, გაგზავნილი საჩუქრები,
თვითონაც წასულიყო ტარონში;
სინუტეს კი უბრძანა იბერიის
კუროპალატადრანასერ-
თან გამგზავრებულიყო, როგორც
ეს მას მინდობილი ჰქონდა.

ხსენებული პროტოსპათარი მი-
ვიდა ტარონში და გადასცა კრი-
კორიკის მეფის მიერ მისთვის გა-
გზავნილი საჩუქრები და წერილი,
ხოლო ტარონელის შვილობილი
აშოტი წამოიყვანა სამეფო ქალაქ-
ში; მან მას პროტოსპათარის პატი-
ვი უბოძა და საკმაოდ წყალობადე-
ბული გაისტუმრა მამა-მისთან იმა-
ვე პროტოსპათარის თანხლებით.

იმავე კონსტანტინემ წამოიყვანა
აპოგანემი ¹, ტარონის ერისთავის
კრიკორიკის ძმა, და არკაიკას ორი
ვაჟითურთ მოიყვანა ნეტარხსენე-
ბულ მეფესთან; ისიც მეფემ პრო-
ტოსპათარის პატივით დააჯილდო-
ვა, ბევრი წყალობაც უბოძა და
უკან გაისტუმრა იმავე კონსტანტი-
ნეს თანხლებით მის საკუთარ ქვე-
ყანაში და საკუთარ ძმასთან. ამის

„დიდი ჰეტერიარქი“ სასახლეში გვარდიის მეთაური იყო. შემდეგ ხანებში ეს პატივი ენიჭებოდათ იმ მაღალი თანამდებობის პირებს, რომელთა მოვალეობა-საც შეადგენდა ელჩებისა და უცხოელი სტუმრების დახვედრა (იქვე, გვ. 91).

¹ აპოგანემი – Ἀπογάνει. სომხური წყაროებით მას ჰქვია *Ապուղა-
ნუამ, Ապուღანუქა*. იხ. ზ. აჭარიანი, სომხური საკუთარი სახელების ლექსი-
კონი, ტ. I, გვ. 198. ერევანი, 1942 წ.

τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν οἰκείαν χώραν καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν. μετὰ δὲ ταῦτα ἐν Χαλδίᾳ ὁ εἰρημένος Κωνσταντίνος ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν διατρέψας ἐπετρέπη διὰ κλεψύσεως εἰσελθεῖν ἐν τῷ Ταρῶν καὶ ἀναλαβέσθαι Κρικორίχιον τὸν ἄρχοντα οὐσαν εἰσελθεῖν· ὁ καὶ ἐποίησεν.

Εἰσελθόντος δὲ τοῦ αὐτοῦ Κρικორίχιου ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει, καὶ τῇ τοῦ μαγίστρου καὶ στρατηγοῦ Ταρῶν ἀξίᾳ τιμηθέντος, ἐδόθη αὐτῷ καὶ οἶκος εἰς κατοικίαν ὁ τοῦ βαρβάρου λεγόμενος, ὁ γὺν Βασιλείου τοῦ παρακουιωμένου οἶκος. ἐτιμήθη δὲ καὶ ἐτησίῳ ρόγα, χρυσοῦ μὲν δέκα λίτρας καὶ μυριασίων ἑτέρας δέκα λίτρας, ὥστε εἶναι τὸ πᾶν λίτρας εἴκοσι. καὶ ἐπὶ χρόνον ἐν τῇ βασιλευσούσῃ διατρέψας καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ πρωτοσπαθάρτου Κωνσταντίνου πάλιν πρὸς τὴν οἰκείαν διεσώθη χώραν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν εἰσηλθὲν καὶ Ἀπογάνει πρὸς τὸν μακάριον βασιλέα, καὶ προεβιάσθη παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν πατριότητα, ἐπετρέπη δὲ καὶ εἰς γυναῖκα λαβεῖν τοῦ εἰρημένου Κωνσταντίνου θυγατέρα, καὶ ἐπὶ τῇ τριακῆτι προφάσει καὶ οἶκον ἐπέζητησεν, καὶ ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὸν τοῦ βαρβάρου οἶκον χρυσοβουλλίου χαίρις.

შემდეგ, ხსენებულმა კონსტანტინემ საკმაო ხანი რომ დაჰყო ქალღიაში, ბრძანება მიიღო ტარონში წასულიყო, წამოეყვანა ტარონის ერისთავი კრიკორიკი და სამეფო ქალაქში მოსულიყო; მან ეს ბრძანება შეასრულა.

τοῦ Ταρῶν καὶ πρὸς τὴν βασιλευσούσαν

კრიკორიკი რომ ღვთივ-დაცულ ქალაქში მოვიდა, მას ებოძა მაგისტროსისა და ტარონის სტრატეგოსის პატივი და მიეცა საცხოვრებლად ეგრეთწოდებული «ბარბაროსის სახლი», რომელიც ამჟამად პარაკიმენოს ბასილის სახლია. მას ებოძა აგრეთვე ყოველწლიური სარგო ათი ლიტრა ოქრო და სხვა ათი ლიტრა მილიარისი¹, ისე რომ სულ ოც ლიტრას ღებულობდა. ერთი ხანი რომ დაჰყო სამეფო ქალაქში, იმავე პროტოსპათარ კონსტანტინეს თანხლებით უკან გაიგზავნა მის საკუთარ ქვეყანაში.

ამის შემდეგ აპოგანემიც კვლავ მოვიდა ნეტარხსენებულ მეფესთან, რომლის მიერაც აღზევებულ იქმნა პატრიკოსად და ნება მიეცა შეერთო ცოლად ხსენებული კონსტანტინეს ქალი; ამ საბაბით ის სახლსაც ეძიებდა და კიდევაც მიიღოთ უქოიზობულოდ «ბარბაროსის სახლი». მეფის მიერ წყალობა დებულის ის მამინვე თავის

¹ „მილიარისი“ (μυριαρίσιον) მონეტის სახელწოდებაა.

καὶ φιλοφρονηθεὶς παρὰ τοῦ βασι-
λέως τῷ τότε μὲν πρὸς τὴν
ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψε πρὸς τὸ
πάλιν εἰσελθεῖν καὶ τὰ τοῦ γά-
μου ἀπαρτίσασθαι· ἅμα δὲ τῷ
εἰς τὴν οἰκίαν χώραν διασωθῆ-
ναι μετ' ὀλίγας ἡμέρας τέλει τοῦ
βίου ἐχρήσατο. ὁ δὲ τοῦτου ἀδελ-
φὸς Κρικορίκιος διὰ γραμμάτων
αὐτοῦ ἐξήτησατο εἰσερχεσθαι εἰς
τὴν βασιλεύουσαν καὶ παρὰ τῶν
χειρῶν τοῦ ἀγίου βασιλέως λαμ-
βάνειν τὴν διδομένην ρόγαν αὐτοῦ
καὶ ἐπὶ χρόνον τινὰ ἐν τῇ Θεο-
φυλάκτῳ διατρέβειν πόλει, καὶ
ἐπὶ τούτῳ τὸν τῷ οἰκίῳ ἀδελφῷ
προχωρισθέντα οἶκον εἰς κατοί-
κησιν λαβεῖν ἡξίου, ὃν καὶ ἐπιθε-
ῶκεν αὐτῷ ὁ μακάριος βασιλεὺς
διὰ τε τὸ νεωστὶ ὑποταγῆναι καὶ
διὰ τὸ καὶ ἄλλους ἄρχοντας τῆς
ἀνατολῆς πρὸς τὸν ὅμοιον ζῆλον
τῆς πρὸς Ῥωμαίους ὑποταγῆς ἐκκαλέσασθαι· ἐγγράφον δὲ χρυσοβούλ-
ιον ὄρωρεν τοῦ τοιοῦτου οἴκου πρὸς αὐτὸν οὕκ ἐποίησεν.

Μετὰ δὲ χρόνους ἰκανοὺς, Ῥω-
μανοῦ τοῦ μακαρίου βασιλέως τῶν
σκήπτρων τῆς βασιλείας Ῥωμαίων
ἐπειλημμένου, ἀνήγαγεν ὁ αὐτὸς
Κρικορίκιος μὴ ἰσχύειν κρατεῖν τὸν
τοῦ βαρβάρου οἶκον, ἀλλ' ἡξίου
λαβεῖν ἀντ' αὐτοῦ προάσταιον ἐν
Κελτζηνῇ, εἴτε τοῦ Πατζάτου εἴτε
ἄλλον οἶον κέλευσι ὁ βασιλεὺς,
ἵνα ὅτε ἐπιδρομῇ τῶν Ἀγαρηγῶν
κατὰ τῆς χώρας αὐτοῦ γένηται,

სამშობლოში გაბრუნდა იმ განზ-
რახვით, რომ კვლავ დაბრუნდე-
ბოდა და ჯვარს დაიწერდა. სამ-
შობლოში რომ დაბრუნდა, არ
გასულა რამდენიმე დღე და გარ-
დაიცვალა. მისმა ძმამ კრიკორი-
კიმ წერილი გაუგზავნა მეფეს:
მას უნდოდა სამეფო ქალაქში ჩა-
სულიყო, უწმინდესი მეფის ხელით
მიეღო დაპირებული სარგო და
ერთი ხანი დაეყო ღვთივ-დაცულ
ქალაქში. გარდა ამისა ითხოვდა
საცხოვრებლად მისი ძმისათვის
მიკუთვნებულ სახლს. ნეტარხენე-
ბულმა მეფემ მისცა ეს სახლი,
რადგან კრიკორიკი ახლახან დაე-
მორჩილა მას: ამით მას უნდოდა
აღმოსავლეთის სხვა მთავრებიც
წაექვებინა რომაელებს დამორ-
ჩილებოდნენ; მაგრამ ნაჩუქრობის
ოქრობეჭდული სიგელი ამ სახლზე
მან არ მისცა.

რამდენიმე წლის შემდეგ, რო-
დესაც რომაელთა სამეფოს საჭე
ეპყრა ნეტარხენებულ მეფეს რო-
მანოზს ¹, კრიკორიკიმ განაცხადა,
რომ მას არ შეუძლია «ბარბარო-
სის სახლში» იცხოვროს, და მის
ნაცვლად მოითხოვდა სანახებს
კელძენეში, ან პამატში, ან სხვაგან
სადმე, სადაც მეფე ბრძანებდა,
რათა მას საშუალება ჰქონოდა
იქ გაეხიზნა თავისი ოჯახი

¹ რომანოზ I ლევკენი, კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიმამრი, თანაკვეთილი იყო 919 – 944 წლებში.

ἀποστέλλειν ἐκεῖσε ἔχῃ τὴν οἰ-
κείαν συγγένειαν καὶ ὑπόστασιν.
ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἀκριβῆ γνῶ-
σιν τῶν πραγμάτων μὴ κεκτη-
μένος, ἐλπίζων δὲ ἀπὸ βασιλικῶν
χρυσοβούλλιον τοῦ μακαρίου
Λέοντος ἔχειν τὸν Ἰαπωνίτην
τὸν τοῦ βαρβάρου οἶκον, δέδω-
κεν αὐτῷ τὸ προάστειον τοῦ
Γρηγοῦ ἐν Κελτῶν, καὶ τὸν
οἶκον δῆθεν ἀντέλαβε, χρυσο-
βούλλιον δὲ οὐδὲ αὐτὸς πρὸς αὐ-
τὸν ἐπὶ τῷ προαστείῳ ἐποίησατο.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἔγραψε πρὸς τὸν
αὐτὸν βασιλέα ὁ Ἰαπωνίτης ὁ τοῦ
Ἰαπωνίτου ἀνεψιός, ὁ τοῦ Ἀπο-
γάνει ἐκείνου υἱός, ὅτι τὸν οἶ-
κον τοῦ βαρβάρου ὁ μακαριώ-
τατος βασιλεὺς Λέων τῷ ἐμῷ
πατρὶ ἔδωκεν· μετὰ δὲ τὸν
τοῦ πατρὸς μου θάνατον, διὰ τὸ
ἔτι ἀνήλικον καὶ ὀρφανὸν τυγχά-
νειν ἐμέ, κατ' ἐξουσίαν φειδός μου
τὸν τοιοῦτον οἶκον κατεκράτη-
σεν, αἰεὶ καθυπισχοῦμένός μοι,
ὅταν εἰς τὸν τέλειον τῆς ἡλικίας
ἔλθω χρόνον, ἀπολαβεῖν τὸν οἶ-
κον τὸν πατρικόν· καὶ νῦν, ὡς
ἔμαθον, δέδωκε τὸν τοιοῦτον οἶ-
κον ὁ ἐμὸς φείδης τῇ βασιλείᾳ
σου, καὶ ἔλαβεν εἰς ἀντιστάσειν αὐτοῦ τὸ προάστειον τοῦ Γρηγοῦ
ἐν Κελτῶν.

და ქონება იმ შემთხვევაში, თუ
მის ქვეყანას თავს დაესხმოდნენ
აგარიანნი. მეფემ ზედმიწევნით არ
იცოდა საქმის ვითარება და ეგო-
ნა, რომ ტარონელი ფლობდა
«ბარბაროსის სახლს» ნეტარხე-
ნებული ლეონის სამეფო სიგელის
ძალით; ამიტომ მან მისცა მას
გრიგორასის სანახები კელძენეში,
მის ნაცვლად, რასაკვირველია, ჩა-
მომართვა სახლი, მაგრამ არავითა-
რი სიგელი არ მიუცია სანახების
ფლობაზე.

ამის შემდეგ თორნიკემ, ტარო-
ნელის ძმისწულმა, იმ აპოგანემის
შვილმა¹, მისწერა მეფეს: »უნეტა-
რესმა ლეონ მეფემ მამა-ჩემს
«ბარბაროსის სახლი» აჩუქა, ხო-
ლო მამა-ჩემის სიკვდილის შემდეგ,
რადგან მე მცირეწლოვანი და
ობოლი ვიყავი, ბიძა-ჩემმა ჩაიგდო
ხელში ის სახლი და მუდამ მპირ-
დებოდა, რომ როგორც-კი სრულ-
წლოვანი შევიქნებოდი, მამა-ჩემის
სახლს უკან მივიღებდი; ახლა კი,
როგორც შევიტყე, ბიძა-ჩემს ის
სახლი შენი მეუფებისთვის მიუ-
ცია, იმის სანაცვლოდ კი გრი-
გორასის სანახები მიუღია კელ-
ძენეში“.

¹ სომხური წყაროების მიხედვით ტარონის მთავრის კრიკორიკის ძმის, აპულანემის, შვილები იყვნენ: თორნიკი, ვაჰანი და სუმბატი. იხ. პ. აჭარიანი, სომხური საკულთარი სახელების ლექსიკონი, გვ. 198. ცნობები სომხური წყაროების შესახებ შეგვიმოწმა პროფ. ილ. აბულაძემ, რომელსაც გულითად მადლობას მოვახსენებთ.

Ἀπὸ δὲ τῶν τοιούτων βασιλικῶν φιλατιμῶν τῶν πρὸς τὸν ἄρχοντα τοῦ Ταρῶν φθόνος ὑπεφύη καὶ ἐβλάστησε πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἄρχοντος Βασπαρακῶν καὶ Ἀδριανασήρ τοῦ κουροπαλάτου Ἰβηρίας καὶ Ἀσσιτικίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἔγραψαν πρὸς τὸν βασιλέα διαγγέλλοντες δι' ἣν αἰτίαν ὁ Ταρωνίτης μόνος ῥόγας ἀπολαύει βασιλικῆς, αὐτῶν ἀπάντων λαμβανόντων οὐδέν. „τίνῃ γάρ“ ἔλεγον „περισσότεραν δουλείαν ἡμῶν ποιεῖται, ἢ τί πλέον ἡμῶν τοὺς Ῥωμαίους ἐπιωφελεῖ; ὅθεν χρὴ ἢ καὶ ἡμᾶς ὡς ἐκείνον βρογέεσθαι, ἢ μή;“ ἔδεινον ἐντὸς τῆς τοιαύτης συγχάνειν ὁμοειδίας“.

Ὁ δὲ μακάριος Ῥωμαῖος ἀντέγραψε πρὸς αὐτοὺς μὴ παρ' αὐτοὺς τὴν ἐπὶ τῷ Ταρωνίτη γενέσθαι ῥόγαν, „ἐν' ἐπ' αὐτῷ κείται καὶ ἡ ταύτης γῆν ἐκκοπή, ἀλλὰ παρὰ τοῦ μακαρίου βασιλέως· καὶ μὴ δίκαιον εἶναι τὰ τῶν προβεβασιλευκότων παρὰ τῶν ἰσχυροτέρων ἀνατρέπεσθαι. ἔγραψε δ' ἑμῶς πρὸς τὸν αὐτὸν Ταρωνίτην, δηλοποιῶν αὐτῷ τὴν τῶν εἰρημίων ἀνδρῶν λύπην καὶ σκάνδαλον. ὁ δὲ ἀνήγαγε μῆτε χρυσὸν μῆτε ἄργυρον παρέχειν δύνασθαι, ὑπισχνεῖτο δὲ ἕξωθῆν τῶν κατὰ τύπον ἀποστελλομένων ξενίων δεσθῆναι ἰμάτια καὶ χαλαρώματα μέχρι τῶν δέκα λιτρῶν

რადგან ტარონის მთავარი მეფეს ასეთ წყალობაში ჰყავდა, შურით აღივსნენ მისდამი ვასპურაკანის მთავარი გაგიკი, იბერიის კუროპალატი ადრიანასერი და ერისთავთ-ერისთავი აშოტი, რომლებმაც დიდი უკმაყოფილებით მისწერეს მეფეს: რით აიხსნება, რომ მხოლოდ ტარონელი ღებულობს სამეფო სარგოს, ჩვენ კი არც ერთი არაფერს ვღებულობთო. „რა ასეთს ჩვენზე უფრო მეტ სამსახურს გიწევს, – სწერდნენ ისინი – ან რით არის ის ჩვენზე უფრო მეტად სასარგებლო რომაელებისათვის? ამიტომ ან ჩვენც იგივე სარგო უნდა გავვიჩინო, ან-და არც ის უნდა ღებულობდეს ამ წყალობასო“.

ნეტარხსენებულმა რომანოზმა უპასუხა მათ: ტარონელისათვის მე კი არ დამინიშნავს სარგო, რომ ჩემზე იყოს დამოკიდებული ახლა მისი გაუქმება, არამედ ნეტარხსენებული მეფისაგანაა ის დადებული; არ არის მართებული წინამორბედი მეფეების მიერ დაწესებული მომდევნო მეფეებმა ცვალონო. ასევე მისწერა მან ტარონელს და აცნობა მას ზემოხსენებულ პირთა მიერ გამოთქმული მწუხარება და წყენა. იმან კი (ე. ი. ტარონელმა) მოახსენა, რომ არ შეუძლია აძლიოს არც ოქრო და არც ვერცხლი, მაგრამ ჰპირდებოდა, რომ გარდა პირობით გათვალისწინებული საჩუქრებისა მისცემდა ხოლმე ტანსაცმელსა და სპილენ-

συντιμώμενα· ἔκαστος δὲ καὶ δέδωκε μέ-
 χρι τριῶν ἢ τεσσάρων ἐνιαυτῶν.
 μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγαγε μὴ θύνασ-
 θαι παρέχειν τὸ τοιοῦτον πάκτον·
 τὴν δὲ ρόγαν ἢ προῖκα λαμβάνειν
 ἡξίου καθὼς ἐπὶ τοῦ μακαριω-
 τάτου βασιλέως Δέοντος, ἢ ἐκ-
 κοπήναι αὐτήν. ὅθεν διὰ τὸ μὴ
 εἰς σκάνδαλον εἶναι τοῦ Κακι-
 κίου καὶ τοῦ κουροπαλάτου καὶ
 τῶν λοιπῶν ἐξέκοψε ταύτην ὁ
 εἰρημένος μακαριώτατος βασιλεὺς
 Ῥωμανός, παραμυθούμενος δὲ
 ὡσπερ αὐτόν, μετὰ ταῦτα τὸν
 τοῦτου υἱὸν Ἀσώτιον ἐν τῇ πόλει
 παραγεγονότα εἰς πατρικίους ἐτί-
 μιησέ καὶ φιλοφρονησάμενος αὐ-
 ταρχῶς πρὸς τὰ ἴδια ἐξαπέστειλε.

ქალაქში იყო, საკმარისად პატივი სცა და შინ გაისტუმრა.

Τοῦ δὲ μαγίστρου τοῦ Κρι-
 κορικίου τὸν βίον ἀπολιπόν-
 τος, ἀνήγαγε Τορνίκιος ὁ τοῦ
 Ἀπογάνεμι υἱὸς ἔρωτα ἔχειν ἐγ-
 κάρδιον εἰσελθεῖν καὶ τὸν βασι-
 λέα θεάσασθαι· ἐφ' ᾧ τὸν πρω-
 τοσπαθάριον Κρινίτην καὶ ἐρ-
 μηνεῦτήν ὁ βασιλεὺς ἐξαπέστει-
 λεν, ὃς καὶ εἰσήγαγεν ἐν τῇ πό-
 λει τὸν εἰρημένον Τορνίκιον, καὶ
 προήγαγε τὸν αὐτὸν Τορνίκιον ὁ
 βασιλεὺς εἰς τὴν τῶν πατρικίων
 τιμὴν. προστείνετο δὲ δικαιολο-
 γίας ἐπὶ τῇ τοῦ βαρβάρου οἴκῳ.
 καὶ ἀκούσας ὅτι πρόστειον λαβῶν
 ὁ θεὸς αὐτοῦ ἐν τῇ Κελτζηγῇ
 τὴν τοῦτου παρεχώρησεν ἐξου-
 σίαν, ἔλεγε μὴ θύνασθαι τὸν

მეულობას, დაახლოვებით ათი
 ლიტრის ღირებულს; და სამი თუ
 ოთხი წლის განმავლობაში მარ-
 თლაც აძლია. შემდეგ კი გამოუც-
 ხადა, აღარ შემძლია ეს ხარკი ვი-
 ხადო, და სთხოვდა მეფეს სარ-
 გო ან უქრთამოდ მეძლეოდეს,
 როგორც ეს ნეტარხსენებულ
 ლეონ მეფის დროს იყო, ან მო-
 მესპოს იგიო. ამიტომ, რათა სა-
 წყენი არ ყოფილიყო გაგიკისთვის,
 კუროპალატისთვის და დანარჩენე-
 ბისთვისაც, ზემოხსენებულმა უნე-
 ტარესმა მეფემ რომანოზმა მოუს-
 პო ტარონელს სარგო; ხოლო მის
 სანუგეშებლად შემდეგ პატრიკი-
 ოსობა უბოძა მის შვილს აშოტს,
 როდესაც უკანასკნელი სამეფო

როდესაც კრიკორიკი მაგისტ-
 როსი გარდაიცვალა, თორნიკემ,
 აპოგანემის ძემ, განაცხადა, გული-
 თადი სურვილი მაქვს ჩავიდე სა-
 მეფო ქალაქში და მეფე ვინახუ-
 ლოო. ამიტომ მეფემ მიავლინა
 პროტოსპათარი და თარჯიმანი
 კრინიტე, რომელმაც სამეფო
 ქალაქში ჩამოიყვანა ხსენებული
 თორნიკე. მეფემ თორნიკე პატ-
 რიკიოსად აღაზევა. თორნიკემ
 გამოაცხადა თავისი უფლებები
 «ბარბაროსის სახლზე». და რო-
 დესაც შეიტყო, რომ მის ბიძას
 კელმენემ მიუღია სანახები და
 ამ სახლის ფლობაზე ხელი აუ-
 ღია, თქვა, ჩემს ბიძას არ ჰქონდა
 უფლება მამა-ჩემის მიერ დატო-

θετον αὐτὸν ἐπὶ τῇ πατρικῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἀντικλαγγήν, καὶ ἡξίου ἢ τὸν οἶκον λαβεῖν ἢ τὸ προάστειον. εἰ δὲ μή, καὶ ἀμφοτέρω προτεχώρει τῆ βασιλείᾳ πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αὐτὰ τοὺς ἐξαδελφούς αὐτοῦ. τούτου ἔνεκεν ὁ βασιλεὺς, ἐπεὶ καὶ ὁ γέρων ὁ Ταρωνίτης ἐτύγγανεν ἀποθανῶν, ἀνελάβετο τὸ προάστειον καὶ οὐδὲ τὸν οἶκον ἀντέδωκεν, ἐπεὶ μηδὲ χρυσοβούλλιον, καθὼς ἀνωτέρω προείρηται, ἐπί

Μετὰ δὲ ταῦτα εἰσηλθε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν Παγκράτειος ἐκείνος ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ μαγίστρου ἐκείνου Κρικορικίου τοῦ Ταρωνίτου, καὶ προσεβίβασθη παρὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ τῶν πατρικίων ἀξίωμα, καὶ γέγονε καὶ στρατηγὸς τοῦ Ταρών. ἡτήσατο δὲ γυναῖκα λαβεῖν ἀπὸ τῶν βασιλικῶν συγγενίδων, καὶ δέδωκεν αὐτῆ ὁ βασιλεὺς τὴν τοῦ μαγίστρου Θεοφυλάκτου ἀδελφὴν εἰς γυναῖκα. καὶ μετὰ τὸν γάμον διαθήκας ἐξέθηκετο, ἐν αἷς ἐδήλου ὅτι ἐάν μοι γένωνται παιδῆς ἀπὸ τῆς τοιαύτης γυναίκος, ἵνα ἔχωσι τὴν ἀπασάν μου χώραν εἰς κληρὸν προγονικόν. καὶ ἐπὶ τούτῳ ἡτήσατο βασιλέα δοθῆναι αὐτῆ τὸ προάστειον τοῦ Γρηγορᾶ πρὸς τὸ ἐν αὐτῆ τὴν πατρικίαν τὴν τούτου γυναῖκα καθ' ἐξέσθαι· μετὰ δὲ τὴν τοιαύτης ἀποβίωσιν εἶναι πάλιν τὸ

ვებული სამკვიდრო გაეცვალაო, და მოითხოვდა: ან სახლი მომეცით, ან სანახებო; თუ არა-და მეფისთვის დამითმია ორივე, ოღონდ ისინი ჩემს ბიძაშვილებს არ ჰქონდეთო. ამის გამო მეფემ, ვინაიდან მოხუცი ტარონელიც გარდაცვლილყო, სანახებიც უკან წაიღო და არც სახლი მისცა მის ნაცვლად, რადგან, როგორც ზემოთ ითქვა, არც ერთ მათგანზე არ ყოფილა გაცემული ოქროს სიგელი. *τινι τούτων ἐξετέθη.*

ამის შემდეგ სამეფო ქალაქში ჩამოვიდა ზაგრატი, იმ კრიკორიკო ტარონელის, მაგისტროსის, უფროსი ვაჟი, და მეფის მიერ აღზევებულ იქმნა პატრიკიოსთა პატივში და დანიშნულ იქმნა ტარონის სტრატეგოსად. მან ითხოვა, სამეფო გვარეულობის ქალი შემრთეთ ცოლადო, და მეფემ შერთო მას თეოფილაქტე მაგისტროსის და. ქორწილის შემდეგ ანდერძი დასწერა, რომელშიც განაცხადა: „თუ ამ ცოლისაგან შვილები შემეძინოს, მათ ჰქონდეთ სამკვიდრო მფლობელობაში მთელი ჩემი ქვეყანაო“. სამაგიეროდ მან მოითხოვა მეფისაგან მიეცა მისთვის გრიგორასის სანახები, რათა იქ დაბინავებულიყო მისი პატრიკიოსი-ცოლი, რომლის გარდაცვალების შემდეგ ეს სანახები ისევ მეფის განკარგულებაში გადავიდოდა. მეფე ამაზედაც დათანხმდა, ბევრი პატივიც სცა და

τοιούτων προάστειον τῆς βασι-
λείας αὐτοῦ, καὶ ἐπένευσε καὶ
πρὸς τοῦτο ὁ βασιλεὺς, καὶ πολλαῖς φιλοτιμίαις αὐτὸν θεξίωσάμενος
μετὰ τῆς ἰδίας γυναικὸς ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ μαγίστρου
Κρικორικίου, ὃ τε αὐτὸς Παγκρά-
τειος ὁ πατρίκιος καὶ Ἀσώτιος
ὁ πατρίκιος, μεγάλως παρελύ-
πουν καὶ ἐβιάζοντο τὸν οἰκεῖον
αὐτῶν ἐξάδελφον Τορνίκιον τὸν
πατρίκιον· ὃς μὴ ὑποφέρων τὴν
ἀπὸ τούτων ἐπίθεσιν ἔγραψε
πρὸς τὸν βασιλέα ἀποστella
πιστὸν ἄνθρωπον καὶ παραλαβεῖν
τὴν χώραν αὐτοῦ, αὐτὸν δὲ καὶ
τὴν γυναῖκα καὶ τὸ παιδίον αὐ-
τῶν πρὸς τὸν βασιλέα εἰσαγα-
γεῖν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπέστειλε
τὸ πρωτοσπαθάριον Κρινίτην καὶ
ἐρμηγέα πρὸς τὸ κατὰ τὴν ἀξιω-
σιν αὐτοῦ ἀναλαβέσθαι καὶ εἰσ-
αγαγεῖν αὐτὸν ἐν τῇ θεοφυλάκ-
τῃ πόλει. ὅτε δὲ τὴν τοιαύτην
χώραν ὁ Κρινίτης κατέλαβεν,
εὗρεν αὐτὸν ἤδη τὸν βίον ἀπο-
λιπόντα, διαταξάμενον πρὸ τῆς
τελευτῆς εἶναι πᾶσαν τὴν χώραν
αὐτοῦ ὑποκειμένην τῷ βασιλεῖ
Ῥωμαίων, τὴν δὲ γυναῖκα καὶ
τὸ παιδίον αὐτοῦ εἰσελθεῖν πρὸς
τὸν βασιλέα· ἣ καὶ δέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς κατοικήσιν εἰσελθούσης
τοῦ πρωτοσπαθάριου Μιχαῆλ τοῦ ποτὲ γεγονότος κοιμηριαρίου Χαλ-
δίας καὶ Ὠωμαθέως τὴν μονήν.

Καὶ πάλιν ἀπεστάλη ὁ εἰρη-
μέγος Κρινίτης παρὰ τοῦ βασι-
λέως πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὴν
χώραν τοῦ Ἀπογάνεμ ἧτοι τὸ
μέρος τοῦ πατρίκιου Τορνικίου.

მისი ცოლითურთ გაისტუმრა მის
ქვეყანაში.

მისი ცოლითურთ გაისტუმრა მის
ქვეყანაში.

კრიკორიკი მაგისტროსის შვი-
ლები, ბაგრატ პატრიკოსი და
აშოტ პატრიკოსი, დიდ მწუხარე-
ბას აყენებდნენ და მძლავრობდნენ
თავიანთ ბიძაშვილს თორნიკე პა-
ტრიკოსს. მან ვერ აიტანა ამათი
იერიში და მისწერა მეფეს: გამო-
გზავნე სანდო კაცი, რომ ჩაიბა-
როს ჩემი ქვეყანა, მე კი ჩემი ცოლ-
შვილით შენთან ჩამომიყვანოსო.
მეფემაც მიავლინა პროტოსპათარი
და თარჯიმანი კრინიტე, რათა
მას ჩამოეყვანა თორნიკე ღვთივ-
დაცულ ქალაქში. როდესაც კრი-
ნიტე ამ (ე. ი. თორნიკეს) ქვეყა-
ნაში ჩავიდა, თორნიკე მას უკვე
გარდაცვლილი დახვდა; სიკვდილის
წინ ანდერძად დაუტოვებია მისი
ქვეყანა რომაელთა მეფეს დამორ-
ჩილებოდა, ხოლო მისი ცოლი და
შვილი მეფესთან ჩასულიყვნენ. მე-
ფემ მისცა მას საცხოვრებლად,
როდესაც ის ჩავიდა, მიქაელ
პროტოსპათარის, მაშინ ქალ-
დისა და ფსომათის კომერკიარად
მყოფის, მონასტერი.

ზემოხსენებული კრინიტე კვლავ
გაგზავნა მეფემ დავალებით ჩაე-
ბარებინა აპოგანემის სამფლო-
ბელო, ესე იგი თორნიკე პატ-
რიკოსის ქვეყნის ნაწილი. თავის

ἀνταπέστειλαν δὲ ἐκεῖθεν τοὺς
 Ταρωνίτου υἱοὶ οἱ τοὺς ἀποθα-
 νόντος ἐξαδελφοί, ἀξιοῦντες δοῦ-
 ναι τὸ Οὐλνούτην καὶ ἔχειν τὴν
 χώραν τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῶν·
 μὴ γὰρ δύνασθαι ἕλωσ ἀπὸ τοῦ
 ζῆν, εἰ τὴν τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῶν
 χώραν ὡς οἰκείαν κατὰσχη ὁ
 βασιλεὺς. οἰκεία δὲ ἀγαθότητι
 ὑπέβλεψεν ὁ βασιλεὺς. τὴν αἵτησιν
 αὐτῶν ἐξεπλήρωσε καὶ δέδωκεν
 αὐτοῖς μὲν τὴν χώραν τοῦ Ἀπογά-
 νεμ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῶν, αὐτὸς
 δὲ ἀνελάβετο τὸ Οὐλνούτην μετὰ
 πάσης τῆς περιχώρου αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ἔρημος τοῦ Ταρῶν χώρα εἰς
 τὸ οὐλνούτην ἐπέσχετο· καὶ
 τὸ μὲν ἡμισυ οἱ τοῦ μαγίστρου

მხრით ტარონელის ვაჟებმა, გარ-
 დაცვალეზულის ბიძაშვილებმა,
 შემოუთვალეს მეფეს: ულნუტს¹
 მოგცემთ და ჩვენი ბიძაშვილის
 ქვეყანა კი ჩვენ გვქონდესო: ყოვ-
 ლად შეუძლებელია ჩვენი არსე-
 ბობა, თუ ჩვენი ბიძაშვილის ქვე-
 ყანა მეფის მფლობელობაში დარ-
 ჩებაო. მეფემ თავისი გულკეთი-
 ლობით დაუთმო მათ, თხოვნა
 აუსრულა და მისცა მათ მათი
 ბიძაშვილის აპოგანემის ქვეყანა,
 თვითონ კი ჩაიბარა ულნუტი
 მთელი მისი სანახებით.

მთელი ტარონის ქვეყანა, მამა-
 სადამე, ორ ნაწილად გაიყო:
 ერთი ნახევარი ეპყრათ კრიკორი-

¹ ვ. ლ ა ტ ი შ ე ვ ი ს რუსული თარგმანის კომენტარებში სწერია: «Улнута в Лазике» (გვ. 66, შენიშვნა 87) და მითითებულია ბროსეს Collection d'hist. arm. I, 615. ბ რ ო ს ე ს, მართლაც, აღნიშნულ გვერდზე შენიშვნაში უწერია:

«Ulnut – lieu dans la Lazique, près de Camakh; v. Codin». ა. გ რ ე ნ ი ც, ალბათ, ბროსეს ემყარება როდესაც წერს: «... уступил императору место в Лазике, Улнута» (А. Г р е н: ЖМНП 1893, ноябрь, стр. 99). მამასადამე, ბროსეს აზრით „ულნუტი“ კ ა მ ა ხ ი ს მახლობლად მდებარეობდა.

დაკავშირებით ამ ადგილთან (τὸ Ολνούτην) უნდა გავიხსენოთ ეკთესი-
 სებში მოხსენებული τὸ Ὀλνούτην; სახელდობრ, X საუკუნის დასაწყისში შექმნილ
 ტრაპეზუნტ-ლაზიკის ეპარქიაში შედის: Ὀλნუტის ეპისკოპოსი: ὁ τοῦ Ὀλνούτην
 (ნოტიცია X, იხ. ზემოთ გვ. 165), ὁ τοῦ Συλნουτοῦ (ὁ τοῦ Ὀλνούτην
 τοῦ – ნოტიცია III, იხ. ზემოთ გვ. 133). ზედმიწევნითი იგივეობა საშუალო
 სქესის ფორმებისა τὸ Ὀλνούτην და τὸ Ὀλνούτην გვაფიქრებინებს თვით ადგი-
 ლების იგივეობაზე. ჰ. გელცერი (Ungedruckte u. unveröff. Texte... გვ. 578)
 ფიქრობს, შეიძლება ეს „ოლთისი“ იყოსო. მაგრამ, რამდენადაც ოლთისი იმავე
 სექტორში მდებარეობს, სადაც არის ომქი, ხახული და ბანა და არც ერთი
 ამთავანის კათედრა ტრაპეზუნტ-ლაზიკის ეპარქიაში არ შედიოდა, ძნელი საფიქ-
 რებელია, რომ Ὀλνούτην ოლთისი იყოს, იმაზე რომ აღარ ვილაპარაკოთ, რომ
 ენობრივად Ὀλνούτην -სა და ოლთისის მანც და მანც ახლო ნათესაობა არ უჩანს.
 უფრო საფიქრებელია, რომ ეს უდრიდეს რომაულ არმენიაში ისტორიკოსთა და
 გეოგრაფოსთა მიერ აღნიშნულ *Παλνυტ* „ოლნუტ“-ს (შეად. Н. А д о н ц, Ар-
 мения в эпоху Юстиниана, გვ. 16 – 19).

Κρικορικίου εἶχον υἱοί, τὸ δὲ
ἦμις οἱ τοῦ Ἀπογάνει τοῦ πα-
τρικίου, οἱ τούτων ἐξάδελφοι
(CB, III-182—191).

კი მაგისტროსის შვილებს, ხოლო
მათ ბიძაშვილებს, პატრიკიოს
აპოგანემის შვილებს, მეორე ნა-
ხევარი ეპყრათ ¹.

სამთავროები ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე

Κεφάλαιον μδ'

Περὶ τῆς χώρας τῆς Ἀπαζουρῆς καὶ
τοῦ κάστρου τοῦ Μαντζικέρτ καὶ τοῦ
Περκρὶ καὶ τοῦ Χλιατ καὶ τοῦ Χα-
λιατ καὶ τοῦ Ἀρζες καὶ τοῦ Τιβῆ²
καὶ τοῦ Χέρτ καὶ τοῦ Σαλαμάς καὶ
τοῦ Τζεσματζοῦ

Ἰστέον ὅτι πρὸ τοῦ Ἀσωτίου
τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τοῦ
πατρὸς τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρ-
χοντος τῶν ἀρχόντων, ὃν ἀπεκε-
φάλισεν ὁ ἀμνηστὴς Περσίδος ὁ
Ἀποσάτας, ὃς καὶ ἐποίησε ὄνο-
μα υἱοῦς, τὸν τε Ἀσώτιον τὸν μετ'
αὐτὸν γενόμενον ἄρχοντα τῶν
ἀρχόντων καὶ Ἀπασάκιον τὸν
μετὰ ταῦτα μάγιστρον τιμη-
θέντα, τὰ τρία ταῦτα κάστρα,
τὸ τε Περκρὶ καὶ τὸ Χαλιατ καὶ
τὸ Ἀρζες, ὑπὸ τὴν τῆς Περσίδος

Ὅτι ὁ ἄρχων ἐκαθέζετο τῶν
ἀρχόντων εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμε-
τὸ Ἀρζες, ὑπὸ τὴν τῆς Περσίδος

თავი 44

აპახუნის ქვეყანაზე, მანძიკერტის ციხე-
ზე, პერკრიზე, ხლიატზე, ხალიატზე, არ-
ზესა და ტიბეზე², ხერტზე, სალამასა და
ძეზმაძეზე

საცოდნელია, რომ უწინარეს
აშოტ ერისთავთ-ერისთავისა, სუმ-
ბატ ერისთავთ-ერისთავის მამისა,
რომელსაც სპარსეთის ამირამ
აპოსატამ თავი მოჰკვეთა და რო-
მელმაც ორი ძე შვა: აშოტი, რომე-
ლიც მის შემდეგ ერისთავთ-ერის-
თავად იყო, და აპასაკი, რომელ-
საც შემდეგ მაგისტროსობა ებო-
და, – სპარსეთის მფლობელობაში
იყო სამი შემდეგი ციხე: პერკრი,
ხალიატი და არზე.

ἐπικράτειαν ἐτέρχχανον.

Ὅτι ὁ ἄρχων ἐκαθέζετο τῶν
ἀρχόντων εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμε-

ერისთავთ-ერისთავი იჯდა დიდს
არმენიაში, ყარსის ციხეში, და

¹ ამ 43. თავში კონსტანტინე პორფიროგენეტი მოგვითხრობს სომხეთის
ერთ-ერთი კუთხის, ტარონის, შესახებ. ტ ა რ ო ნ ი დიდი არმენიის ერთი 16 კან-
ტონთაგანი იყო და მას ვანის ტბის მთელი დასავლეთი სანაპირო ეკავა, ისევე
როგორც ვასპურაკანს ეკავა მისი აღმოსავლეთი მხარე. ტარონის მთავართა სია
და მათი გენეალოგია იხ. B r o s s e t, Collection d'historiens arméniens,
ტ. I, გვ. 615 – 617. ტარონის როლი იმდროინდელ სომხეთის ისტორიაში და
საერთაშორისო ურთიერთობაში დახასიათებულია ბ რ ო ს ე ს მიერ ზემოთ დასა-
ხელებული წიგნის სპეციალურ თავში: Sur le Taron et les Taronites (გვ. 613 –
618); ვროცელი გამოკვლევა უძღვნა ამ საკითხს ნ. ა დ ო ნ ც მ ა – Les Taronites
en Arménie et à Byzance: Byzantion IX (1934), 715 – 738; X (1935), 531 – 551.

² იხ. ქვემოთ გვ. 263, შენიშვნა.

νίαν, εἰς τὸ κάστρον τὸ Κάρις, καὶ ἐπέτειχε καὶ τὰ τρία τὰ προγεγραμμένα κάστρα, τὸ τε Περκρί, τὸ Χαλιάτ καὶ τὸ Ἄρζες, καὶ τὸ Τιβή καὶ τὸ Χέρτ καὶ τὸ Σαλαμιάς.

Ὅτι Ἀπελκάρτ ἐκράτει τὸ Μαντζικιέρτ, καὶ ἦν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τοῦ πατρὸς τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων. δέδωκε δὲ αὐτῷ Ἀπελβάρτ ὁ αὐτὸς Ἀσώτιος ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων καὶ τὸ κάστρον τὸ Χλιάτ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί· ὁ γὰρ προρρηθὲς Ἀσώτιος ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων, ὁ πατήρ τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, κατείχε πάσας τὰς τῆς ἀνατολῆς χώρας. τελευτήσαντος δὲ Ἀπελβάρτ, κατέσχε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ ἴδιος υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀβελχამίτ, τοῦ δὲ Ἀβελχამίτ τελευτήσαντος ἐκράτησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ πρῶτος υἱὸς αὐτοῦ Ἀποσεβατάς. τοῦ δὲ Συμβατίου τοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων παρὰ τοῦ Ἀποσάτα τοῦ ἀμηρᾶ Περσίδου ἀναιρεθέντος, ἐκράτησεν ἀνθιεντῶς καὶ κυρίως ὡς δεσπότης καὶ ἀντοκέφαλος τὸ τε κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα καὶ τὰς χώρας· ὅστις καὶ ὑπετάγη τῷ βασιλεῖ μετὰ τῶν ἑτέρων δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ τοῦ Ἀπολεσφοῦეტ καὶ τοῦ Ἀποσέλμη διὰ τὸ διαφόρως καταπολεμηθῆναι τὰ τε κάστρα καὶ πραιδευθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι

ეპყრა სამი ზემოხსენებული ციხე: პერკრი, ხალიატი და არზე, და აგრეთვე ტიბე, ხერტი და სალამა.

აპელკარტი ფლობდა მანძიკიერტს და ემორჩილებოდა ერისთავთ-ერისთავის, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამის, ძალაუფლებას. ამ აპელბარტს იმავე აშოტ ერისთავთ-ერისთავმა მისცა ხლიატის ციხე, არზე და პერკრი. ზემოხსენებულ აშოტ ერისთავთ-ერისთავს, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამას, ეპყრა აღმოსავლეთის მთელი მიწაწყალი. ხოლო როდესაც აპელბარტი გარდაიცვალა, ძალაუფლება მიიღო მისმა ძემ აბელქამიტმა, ხოლო როდესაც აბელქამიტი გარდაიცვალა, მისი ძალაუფლება იპყრა მისმა პირმშო ძემ აპოსებატამ. როდესაც სუმბატ ერისთავთ-ერისთავი მოკლულ იქმნა სპარსეთის ამირას აპოსატას მიერ, მან სრულიად კანონიერად იპყრა, როგორც თვითთავადმა მზრძანებელმა, მანძიკიერტის ციხეც და დანარჩენი ციხეებიცა და ქვეყნებიც. ეს იყო რომ დაემორჩილა მეფეს თავისი ორი სხვა ძმით, აპოლესფუეტითა და აპოსელმით, რადგან რამდენჯერმე იქნა იერიშები მიტანილი მათ ციხეებზე და აოხრდა და განადგურდა მათი ქვეყნები სხოლათა დომესტიკის მიერ, რომელმაც რომაელთა მეფეს ხარკი მოუხვეჭა მათი ციხეებისა და სოფლებიდან. დაწყებული ზემოხსენებული აშოტ

καὶ τὰς χώρας αὐτῶν παρὰ τοῦ
 δομαστίκου τῶν σχολῶν, παρέ-
 χοντος τὸν βασιλέα Ῥωμαίων
 καὶ πάντα ὑπὲρ τῶν κάστρων
 καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν. ἀπὸ δὲ
 τοῦ προρρηθέντος Ἀσωτίου τοῦ
 ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων, τοῦ
 πατρὸς μὲν τοῦ Συμβατίου πάπ-
 που δὲ τοῦ δευτέρου Ἀσωτίου
 καὶ τοῦ μεγίστου Ἀπασακίου,
 μέχρι ζῆσης τοῦ δευτέρου Ἀσω-
 τίου ἄρχοντος τῶν ἀρχόντων
 ὑπῆρχον τὰ τοιαῦτα τρία κάσ-
 τρα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄρ-
 χοντος τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐλάμ-
 βανεν ἐξ αὐτῶν πάντα ὁ ἄρχων
 τῶν ἀρχόντων. ἀλλὰ καὶ τὸ
 κάστρον τοῦ Μαντζικιέρτ, μετὰ
 τῆς χώρας τοῦ Ἀπαχουνῆς καὶ
 τοῦ Χαρκὰ καὶ τοῦ Κορή, ὑπὸ
 τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπικράτειαν
 τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος τῶν ἀρ-
 χόντων ὑπῆρχεν, ἕως ὅτου
 Ἀποσεβατὰς ὁ ἀμηρὰς τοῦ Μαν-
 τζικιέρτ μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν
 αὐτοῦ τοῦ τε Ἀπολεσφοῦετ καὶ τοῦ Ἀποσέλιμη ὑπετάγησαν τῷ βα-
 σιλεῖ, διδόντες καὶ πάντα ὑπὲρ τε τῶν κάστρων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν.
 ἐπεὶ ὁ ἄρχων τῶν ἀρχόντων δούλος τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων
 τυγχάνει ὡς παρ' αὐτοῦ προβαλλόμενος καὶ τὸ τοιοῦτον δεχόμενος
 ἀξίωμα, δηλονότι καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεσποζόμενα κάστρα καὶ πολι-
 τεῖαι καὶ χωρία τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων τυγχάνουσιν.

Ἔστι τοῦ Συμβατίου τοῦ ἄρ-
 χοντος τῶν ἀρχόντων τῆς μεγά-
 λης Ἀρμενίας κρατηθέντος παρὰ
 τοῦ Ἀποσάτα τοῦ ἀμηρὰ Περ-
 σίδος καὶ ἀποκεφαλισθέντος παρ'
 αὐτοῦ, ἐκράτησεν ὁ Ἀποσεβατὰς,

ერისთავთ-ერისთავით, სუმბატის
 მამით, ხოლო აშოტ მეორისა და
 აპასაკი მაგისტროსის პაპით, ვიდრე
 აშოტ მეორე ერისთავთ-ერისთავის
 ცხოვრებამდე ეს სამი ციხე ერის-
 თავთ-ერისთავის ძალაუფლება-
 ში იყო, და ერისთავთ-ერისთავი
 მათგან ხარკს იღებდა. მაგრამ მან-
 ძიკიერტის ციხეც, აპახუნის, ხარ-
 კას და კორის ქვეყანასთან ერთად
 ამავე ერისთავთ-ერისთავის ძალა-
 უფლებასა და მბრძანებლობაში
 იყო, ვიდრე იმ ხანამდე, როდესაც
 მანძიკიერტის ამირა აპოსებატა
 და მისი ორი ძმა, აპოლესფუეტი
 და აპოსელმი, მეფეს დაემორჩი-
 ლნენ და ხარკსაც აძლევდნენ მათი
 ციხეებისა და სოფლებისათვის.
 რადგან ერისთავთ-ერისთავი მორ-
 ჩილია რომაელთა მეფისა, რო-
 გორც მის მიერ აღზევებული და ამ
 პატივის მომხვეჭელი, ცხადია, მის
 ბრძანებლობაში მყოფი ციხეები,
 ქალაქები და სოფლებიც რომაელ-
 თა მეფისაა.

როდესაც დიდი არმენიის ერის-
 თავთ-ერისთავი სუმბატი შეპყრო-
 ბილ იქმნა სპარსეთის ამირას აპო-
 სატას მიერ, რომელმაც მას თავი
 მოჰკვეთა, აპოსებატამ, რომელიც
 მანძიკიერტის ციხეში იჯდა, ხელთ

ὁ καθεζόμενος εἰς τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ, τὸ κάστρον τὸ Χალიάτ καὶ τὸ κάστρον τὸ Περκρὶ καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Ἄρζες.

Ὅτι ὁ δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ ὁ Ἀποლესφούეტ καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ ὁ προγονὸς ὁ Ἀχμέτ ἐκράτησαν τὸ κάστρον τὸ Χალიάτ καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἄρζες καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἀლτζίκε, καὶ αὐτοὶ ὑπετάγησαν τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ καὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ παρῆχον καὶ πάντα καθῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀποσεβατᾶς χωρίων αὐτῶν.

Ὅτι ὁ τρίτος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ Ἀποლესφούეტ ὁ Ἀποσέλιμης ἐκράτει τὸ κάστρον τοῦ Ἰζερματζῶς μετὰ καὶ τῶν χωρίων αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὑπετάγη τῷ τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖ, καὶ ἐδίδου πάντα καθῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ Ἀποσεβατᾶς καὶ ὁ δεύτερος ἀδελφὸς

Ὅτι τοῦ Ἀποσεβατᾶ τελευταῖουσαντος ἐκράτησε τὸ Μαντζικιέρτ μετὰ τῶν χωρίων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ πάσης ὁ Ἀβδηραχειμ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ· τελευταῖουσαντος δὲ τοῦ Ἀβδηραχειμ ἐκράτησεν ὁ Ἀποლესφούეტ ὁ δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, φείτος δὲ τοῦ Ἀβδηραχειμ, τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ καὶ πάσας τὰς προρρηθείσας χώρας· καὶ αὐτοῦ τελευταῖουσαντος ἐκράτησεν ὁ τρίτος ἀδελφός, ἦγγου τοῦ Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ

იპყრა ხალიატის ციხე, პერკრის ციხე და ქალაქი არზე.

აპოსებატას მეორე ძმამ აპოლესფუეტმა და მისმა ძმისწულმა და გერმა ახმეტმა იპყრეს ხალიატის ციხე, არხეს ციხე და ალძიკეს ციხე და თვითონ დაემორჩილნენ რომაელთა მეფეს, მისი ძალაუფლების ქვეშ მოექცნენ და ხარკსაც აძლევდნენ, ისევე როგორც მისი ძმა აპოსებატა, მათი ციხეებისა და სოფლებისათვის.

ἵπέρ τε τῶν κάστρων καὶ τῶν

აპოსებატას და აპოლესფუეტის მესამე ძმამ, აპოსელმმა, იპყრა ძერმაძის ციხე მისი სოფლებითურთ, და თვითონ დაემორჩილა რომაელთა მეფეს და აძლევდა მას ხარკს, როგორც მისი ძმა აპოსებატა და მისი მეორე ძმა აპოლესფუეტი.

αὐτοῦ ὁ Ἀποლესφούეტ.

აპოსებატას გარდაცვალების შემდეგ მანძიკიერტი, მისი სოფლებითურთ და მთელი მისი სამფლობელოთურთ, იპყრა აბდირაქიმმა, აპოსებატას ძემ; ხოლო აბდირაქიმის გარდაცვალების შემდეგ მანძიკიერტის ციხე და ყველა ზემოხსენებული ქვეყანა იპყრა აპოსებატამ, აბდირაქიმის ბიძამ. ესეც რომ გარდაიცვალა, აპოსებატასა და აპოლესფუეტის მესამე ძმამ აპოსელმმა იპყრა მანძიკიერტი და ყველა ზემოხსენებული ქვეყანა.

Ἀπολεσφούετ, ὁ Ἀποσέλιμης τὸ τε Μαντζικιέρτ καὶ πάσας τὰς προρρηθείσας χώρας.

“Ὅτι ὁ Ἀποσεβατὰς εἶχεν υἱὸν τὸν Ἀβδηραχειμ καὶ τὸν Ἀπελμουζέ.

“Ὅτι ὁ Ἀπολεσφούετ εἶχε προγονὸν καὶ ἀνεψιὸν τὸν Ἀχάμετ· υἱὸν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ τὸν Ἀχάμετ τὸν προγονὸν καὶ ἀνεψιὸν αὐτοῦ εἶχεν ἀντὶ υἱοῦ.

“Ὅτι ὁ Ἀποσέλιμης εἶχεν υἱὸν τὸν Ἀπεლβάρτ, τὸν ἀρτίως κρατοῦντα τὸ Μαντζικιέρτ.

“Ὅτι ἀποθανόντος τοῦ Ἀποσεβατὰ κατέλιπε τὸν Ἀβδηραχειμ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀμηράν· ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀπεლμουζέ ἦν νήπιος πάνυ, διὸ καὶ κατεφρονήθη ἐλθεῖν πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐξουσίαν.

“Ὅτι ὁ Ἀποσεβατὰς ὁ πρῶτος ἀδελφὸς ἐκαθέζετο εἰς τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ, καὶ ἐκράτει, καθὼς εἶρηται, ταύτας τὰς χώρας, τὸ τε Ἀπαχουνῆς καὶ τὸ Κορῆ καὶ τὸ Χάρκα, καὶ ἐδίδου τὰ ὑπὲρ αὐτῶν πάντα τῇ Ῥωμαίων βασιλεῖ· καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐκράτησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀβδηραχειμ, καὶ ἐδίδου καὶ αὐτὸς τὰ προρρηθέντα πάντα διὰ τὸ εἶναι, καθὼς προείρηται, νήπιον παντελῶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἀπελμουζέ.

“Ὅτι τοῦ Ἀβδηραχειμ τελευτήσαντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀπελμουζέ ὡς νηπίου κα-

აოსებატას ჰყავდა შვილი აბდირაქიმი და აპელმუზე.

აპოლესფუეტს ჰყავდა გერი და ძმისშვილი აქამეტი. ვინაიდან შვილი არ ჰყავდა, გერი და თავისი ძმისშვილი აქამეტი ჰყავდა შვილის მაგიერ.

აპოსელმს ჰყავდა შვილი აპელბარტი, ახლა რომ უპყრია მანძიკიერტი.

როდესაც აპოსებატა გარდაიცვალა, ამირად თავისი შვილი აბდირაქიმი დასტოვა; ხოლო მისი მეორე შვილი აპელმუზე სრულიად ნორჩი იყო, ამიტომაც იგი უგულვებელ ყვეს მამისა და მისი ძმის ძალაუფლების დაჭერისაგან.

აპოსებატა, პირველი ძმა, იჯდა მანძიკიერტის ციხეში და ფლობდა, როგორც ითქვა, შემდეგ ქვეყნებს: აპახუნის, კორეს და ხარკას, – და ამათთვის უხდიდა ხარკს რომაელთა მეფეს; მისი გარდაცვალების შემდეგ ფლობდა მისი შვილი აბდირაქიმი და ისიც იხდიდა ზემოხსენებულ ხარკს, ვინაიდან, როგორც ზემოთ ითქვა, მისი ძმა აპელმუზე სრულიად ნორჩი იყო.

აბდირაქიმის გარდაცვალების შემდეგ, რადგან მისი ძმა აპელმუზე, როგორც ნორჩი, უგულ-

ταφρονηθέντος, ἐκράτησε τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ καὶ τὰς ὑπ' αὐτῷ προρρηθείσας χώρας ὁ δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, ὁ προρρηθεὶς Ἀπολεσφοῦετ, φείσας δὲ τοῦ Ἀρδηραχείμ καὶ τοῦ διὰ τὴν νηπιότητα καταφρονηθέντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ

ლებელ იქმნა, მანძიკიერტის ციხე და ზემოდასახელებული მისი კუთვნილი ქვეყნები იპყრა აპოსებატას მეორე ძმამ, ზემოხსენებულმა აპოლესფუეტმა, აბდირაქიმისა და მისი ძმის, სინორჩის გამო უგულვებლყოფილი აპელმუზეს, ბიძამ.

Ὅτι τοῦ Ἀπολεσφοῦετ τελευτήσαντος ἐκράτησεν ὁ τρίτος ἀδελφὸς τοῦ Ἀποσεβατᾶ, ἡγγουν ὁ Ἀποσέλμης, τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ μετὰ τῶν χωρίων τῶν προρρηθέντων. ὁ δὲ προρρηθεὶς Ἀχάμετ, ὁ καὶ ἀνεψιὸς καὶ προγονὸς τοῦ Ἀπολεσφοῦετ, ἐκράτει εἰδήσει καὶ βουλήσει τοῦ Ἀπολεσφοῦετ τὸ τε Χλιάτ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί· καὶ γὰρ ὁ Ἀπολεσφοῦετ υἱὸν μὴ ἔχων, καθὼς προεῖρηται, τοῦτον τὸν Ἀχάμετ τὸν τε ἀνεψιὸν καὶ προγονὸν αὐτοῦ εἶχε κληρονόμον πάσης αὐτοῦ ῥων καὶ τῶν χωρίων αὐτοῦ.

აპოლესფუეტის გარდაცვალების შემდეგ აპოსებატას მესამე ძმამ, აპოსელმმა იპყრა მანძიკიერტის ციხე ზემოხსენებული ადგილებითურთ. ზემოხსენებული აქამეტი, აპოლესფუეტის ძმისწული და გერი, აპოლესფუეტის თანხმობითა და სურვილით ფლობდა ხლიატს, არზეს და პერკრის: ვინაიდან აპოლესფუეტს ძე არ ჰყავდა, როგორც ზემოთ ითქვა, ეს აქამეტი, თავისი ძმის შვილი და გერი, ჰყავდა მთელი თავისი სამფლობელოს, თავისი ციხეებისა და სოფლების მემკვიდრედ.

τῆς ὑποστάσεως καὶ τῶν κάστρων

Ὅτι τελευτήσαντος τοῦ Ἀποσέλμης ἐκράτησε τὸ κάστρον τὸ Μαντζικιέρτ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Ἀπεלבάρτ μετὰ καὶ τῆς περιχώρου αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἀχάμετ ἐκράτησε τὰ τρία κάστρα, τὸ τε κάστρον τὸ Χλιάτ, τὸ κάστρον τὸ Ἄρζες καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἄλτζικε.

აპოსელმის გარდაცვალების შემდეგ მისმა ძემ აპელბარტმა იპყრა მანძიკიერტის ციხე და მისი მიდამო ადგილები. ხოლო აქამეტმა, იპყრა სამი ციხე: ხლიატის ციხე, არზეს ციხე და ალძიკეს ციხე.

Ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀχάμετ δοῦλος ἦν τοῦ βασιλέως, καθὼς καὶ προεῖρηται, παρέχων καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ φείσου αὐτοῦ τοῦ Ἀπολεσφοῦετ πάντα.

ეს აქამეტიც მორჩილი იყო მეფისა, როგორც ზემოთაც ვთქვი, და იხდიდა, როგორც თავისთვის ისე თავისი ბიძისათვის, აპოლესფუეტისთვის, ხარკს, ხოლო აპელ-

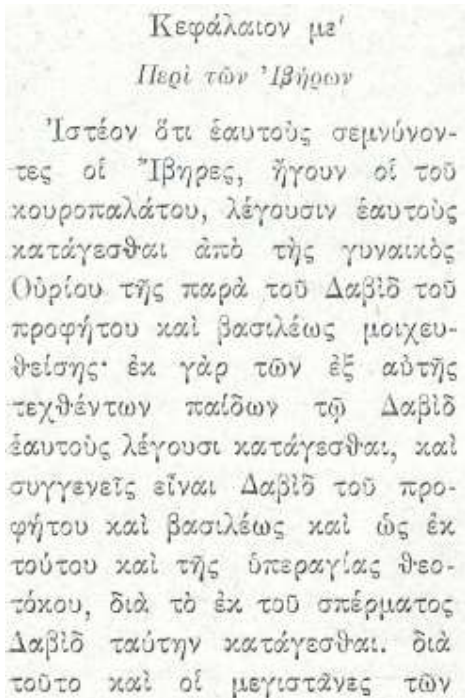
ὁ δὲ Ἀπελβάρτ μετὰ δόλου καὶ χλεύης αὐτὸν ἔσφαξε, καὶ ἀνελάβετο τὰ τρία αὐτοῦ κάστρα, τό τε κάστρον τὸ Χλιὰτ καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἄρζες καὶ τὸ κάστρον τὸ Ἀλτζίνε· καὶ ταῦτα ὀφείλει ὁ βασιλεὺς ἀναλαβέσθαι ὡς ἴδια αὐτοῦ τυγχάνοντα, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ προρρηθέντα κάστρα καὶ αἱ προρρηθεῖσαι χῶραι οὐδέποτε γέγονασιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Περσίδος ἢ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀμερμουνη, ἀλλ' ὑπῆρχον, καθὼς εἴρηται, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κυροῦ Λέοντος βασιλέως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Συμβατίου τοῦ ἀρχόντος τῶν ἀρχόντων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν τῶν προρρηθέντων, ἀμυράδων, τοῦ τε Ἀποσεβατᾶ καὶ τοῦ Ἀπολεσφοῦετ καὶ τοῦ Ἀποσέλιμη, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν καὶ ἐδοσλῶθησαν καὶ ἐπακτῶθησαν καὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων Ῥωμαίων.

Ὅτι τὰ τρία ταῦτα κάστρα, τό τε Χλιὰτ καὶ τὸ Ἄρζες καὶ τὸ Περκρί, εἰ κρατεῖ ὁ βασιλεὺς, Περσικὸν φοσσάτον κατὰ Ῥωμανίας ἐξελεῖν οὐ δύναται, ἐπειδὴ μέσον τυγχάνουσι τῆς τε Ῥωμανίας καὶ Ἀρμενίας, καὶ εἰσὶ φραγμὸς καὶ ἀπληκτα τῶν φοσσάτων.

ბარტმა მოჰკლა იგი ვერაგობითა და მოტყუებით და აიღო მისი სამი ციხე: ხლიატის ციხე, არზეს ციხე და ალძიკეს ციხე. და ესენი მეფემ უნდა დაიბრუნოს როგორც მისი კუთვნილი, რადგან ყველა ზემოხსენებული ციხეები და ზემოხსენებული ქვეყნები არასდროს არ ყოფილა სპარსეთის ძალაუფლებაში, ან ამერმუმნის ძალაუფლებაში, არამედ ისინი, როგორც ითქვა, ბატონ ლეონ მეფის დროს სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის ძალაუფლებაში იყვნენ, და ამის შემდეგ ზემოხსენებული ამირების, სამი ძმის – აპოსებატას, აპოლესფუეტისა და აპოსელმის – ძალაუფლებას ემორჩილებოდნენ, და მათ დროს ისინი რომაელთა მეფეების მორჩილნი, მოხარკენი და მათი ძალაუფლების ქვეშ იყვნენ.

თუ ეს სამი ციხე-ხლიატი, არზე და პერკრი მეფის ფლობაში იქნება, სპარსელთა ჯარი რომანიის წინააღმდეგ წამოსვლას ვერ შესძლებს, რადგან ისინი რომანიისა და არმენიის შუაში არიან და წარმოადგენენ ჯარებისათვის ღობესა და საფარს.

იბერიელთა გენეალოგია. ბაგრატიონთა გამეფება იბერიაში.
ბასიანის საკითხი

თავი 45

იბერთა შესახებ

საცოდნელია, რომ თავისი თავისი განმადიდებელი იბერები, ესე იგი კუროპალატის იბერები, ამბობენ, რომ ისინი ურიას ¹ ცოლის შთამომავალნი არიან, რომელიც დავითმა, წინასწარმეტყველმა და მეფემ, შეაცდინა; ისინი ამბობენ, რომ თვითონ შთამომავლობენ მისი შვილებისაგან დავითთან რომ შეეძინა, და რომ ისინი დავითის, წინასწარმეტყველისა და მეფის, ნათესავნი არიან და აქედან ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისაგ, რადგან ესეც დავითის თესლისაგან არის წარმოშობილი ².

¹ უ რ ი ა – ეს იყო ხეტების გმირი («ურია ქეტელი»), რომელიც დავითის ჯარში მსახურებდა; მის ცოლს ერქვა ბ ე თ ს ა ბ ე ს ი (ქართულად «ბერსავია»). დავითმა ამ ქალთან დაიჭირა კავშირი. ბიბლიაში (II მეფეთა, თავი XI) ვკითხულობთ: «ადდგა დავით საწოლისაგან თვისისა და ვიდოდა ერდოსა ზედა სახლისა სამეფოსსა, და იხილა დედაკაცი ერდოფთ, რომელი იბანებოდა. ხოლო დედაკაცი იგი იყო შესახედავად ფრიად კეთილ. და წარავლინა დავით, და იძია დედაკაცი და თქუა: „არა ესე არსა ბერსავია, ასული ელიაზისი, ცოლი ურია ქეტელისა?“ და წარავლინა დავით მსახურნი, და მოიყვანეს იგი, და შევიდა მისდა და დაიძინა მის თანა». ბერსავია დაორსულდა. დავითმა მოინდომა თავიდან მოეცილებინა ურია და განგებ გაგზავნა ის ფიცხელ ბრძოლაში, სადაც ის მოკლულ იქმნა.

² კონსტანტინე პორფიროგენეტი გადმოგვცემს: თვითონ იბერიელები ამბობენ, რომ ისინი „დავითის, წინასწარმეტყველისა და მეფის, ნათესავნი არიანო“. ეს აზრი უკვე აშოტ კურაპალატის (გარდ. 826 წ.) დროს ყოფილა გავრცელებული. გ ი ო რ გ ი მ ე რ ჩ უ ლ ი ს სიტყვით გრიგოლ ხანძთელი აშოტს ეუბნება: «დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულ კელმწიფეო» (გრ. ხანძთ. იხ). ს უ მ ბ ა ტ ი ც თავის „ქრონიკაში“ იცნობს ამ ტრადიციას: «ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან» (ე. თაყაიშვილის გამოც. თბ. 1949, გვ. 59). ისტორიკოსი ჯ უ ა ნ შ ე რ ი ც წერს: «მაშინ მოვიდა მთავარი ერთი მისა (ე. ი. არჩილთან),

Ἰβήρων ἀκασίτως τὰς συγγενι-
δας αὐτῶν πρὸς γάμον ἄγουσι,
τὴν παλαιὰν οἰόμενοι φυλάττειν
νομοθεσίαν· ἐξ Ἱερουσαλήμ τε
λέγουσιν εἶναι τὴν γένησιν αὐ-
τῶν, καὶ ἐκ τῶν ἔκεισε κατ'
ἄναρ μετελθεῖν καὶ κατοικῆσαι
πρὸς τὰ μέρη Περσίδος ἦγον
εἰς τὴν χώραν εἰς ἣν νῦν οἰ-
κοῦσιν. οἱ δὲ χρηματισθέντες
καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῆς Ἱερου-
σαλήμ ἠπήρχον ἢ τε Δαβὶδ ἔκει-
νος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σπαν-

ამიტომაც იბერთა დიდებულებს დაუბრკოლებლივ მოჰყავთ ცოლებად თავიანთი ნათესავები და ფიქრობენ, რომ ამით ისინი ძველ წესწყობას იცავენ¹. ისინი ამბობენ, რომ მათი გვარი იერუსალემიდან არის და იმ ადგილებიდან სიზმრის ჩვენებით გადასულან და დასახლებულან სპარსეთის მხარეებთან, ესე იგი იმ მიწაწყალზე, სადაც ახლა მოსახლეობენ. სიზმრის ჩვენება რომ მიიღეს და იერუსალემიდან გამოვიდნენ, ეს იყვნენ ის

რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე» (ანასეული ქ. ცხ. 154, 31 – 32). შემდეგ ხანებში ხომ ეს სრულიად გავრცელებული აზრია (მოიპოვება თამარის ისტორიაში „ისტორიანი და აზმანი“ გვ. *594) და მეფეთა ტიტულატურაშიც აისახა: მაგალითად, მეფეთა სიგელების დასაწყისია: «შეწევნითა და ბრძანებითა ღმრთისათა ჩუენ იესიან და ვითიან სოლომონიან პანკრატონიანმან, ჳელმწიფეთ და მეფეთ ძემან...» (აქ იხსენიებიან: ბიბლიური და ვით მეფე და წინასწარმეტყველი, მისი მამა იესე და დავითის შვილი სოლომონი).

მაშასადამე, ცხადია, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტისათვის ცნობილია ქართული წყაროებიდან მომდინარე ცნობა იმის შესახებ, რომ იბერიელები თავიანთ თავს სთვლიდნენ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლებად. პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით თვით ქართველებში ეს თქმულება დავით მეფისაგან შთამომავლობის შესახებ ჩამოყალიბდა IX საუკუნის დასაწყისში და „ისახავდა მიზნად ქართველთა სამეფოს დამოუკიდებლობისა და თვითმყოფობის იდეის განმტკიცებას“ (იხ. „მნათობი“ 1950 წ. № 1, გვ. 114 და 122).

¹ მოჰყავთ ცოლებად თავიანთი ნათესავები“. როგორც ჩანს, სამეფო საგვარეულოში მახლობელ ნათესავთა შორის ქორწინება მიღებული ყოფილა. ჯერ კიდევ ტ ა ც ი ტ ე ს (Annales XII, 46) მოთხრობილი აქვს, რომ ფარსმანს, იბერთა მეფეს, ჰყავდა ძმა მითრიდატი, რომელმაც რომაელთა დახმარებით დაიპყრა სომეხთა სამეფო ტახტი. ამ მითრიდატს ცოლად ჰყავდა თავისი ძმისწული, ფარსმანის ასული. ეს წესი „ენდოგამიისა“ სპარსული მაზდეანობის გავლენის შედეგი უნდა იყოს, მაგრამ, როგორც ჩანს, იგი მხოლოდ წარჩინებულთა საგვარეულოში იყო ხოლმე და საერთო მოვლენა არ ყოფილა (იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია I, 164). საგულისხმოა „მატიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობაც: «ხოლო ამან ჯუანშერ შეირთო ცოლი ნათესავი ბაგრატიონიანთა, ასული ადარნასესი (იგულისხმება ადარნასე I, მეფე და კუროპალატი, 888 – 923 წ.წ.), სახელით ლატავრი. და აბრალა დედამან მისმან მოყვანება მისი ცოლად, არათურე კეთილად მეცნიერ იყო, რამეთუ არიან იგინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი» (ანასეული ქ. ცხ. 161, 15 – 19).

διάτης, ὅστις Σπανδιάτης ἦν ἐκ
 θεοῦ λαβὼν χάρισμα, ὡς αὐτοὶ
 φάσκουσι, τοῦ μὴ ἐν πολέμῳ ἀπ-
 τεσθαι αὐτοῦ ξίφος εἰς οἶον ὀήπο-
 τε μέλος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἀνευ-
 τῆς καρδίας, ἦν καὶ διὰ τινος
 περισκεπάσματος ἐν τοῖς πολέμοις
 περιεφρούρει. διὰ τοῦτο καὶ ἐπτο-
 οῦντο τοῦτον καὶ ἐδεδείσαν ὁ
 Πέρσαι· ὁ δὲ γενίχηκεν αὐτοὺς
 καὶ αὐτῶν κατεκράτησε, καὶ
 τοὺς συγγενεῖς ἐνέκτισεν Ἰβη-
 ρας εἰς τὰς δυσκολίας τὰς νῦν
 παρ' αὐτῶν κρατούμενας, ἐξ ὧν
 κατ' ὀλίγον ἐπλατύνθησαν καὶ
 εἰς μέγα ἔθνος ἐγένοντο. εἰθ' ὅ-
 σῃα τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου
 κατὰ Περσίδος ἐκστρατεύσαντος
 ἠγάθησαν καὶ συνεταξίνδυσαν
 αὐτῷ, καὶ ἔκτοτε ὑπέταξαν τῷ
 φόβῳ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως

დავითი და მისი ძმა სპანდიატი;
 ეს სპანდიატი იყო რომ ღმერთი-
 საგან წყალობა მიიღო, როგორც
 თვითონ იბერები ამბობენ, რომ
 ომში მას ვერ შეეხებოდა მახვილი
 მისი სხეულის ვერც ერთ ნაწილში
 გარდა გულისა, რომელსაც ის
 ომებში რაღაც საფარით იცავდა.
 ამიტომ სპარსელებს მისი ძალიან
 ეშინოდათ: იმან გაიმარჯვა ამათზე
 და სძლია ისინი და თანამონათე-
 სავე იბერები დაასახლა ძნელგა-
 სავალ ადგილებში, რომლებიც მათ
 ახლაც უპყრიათ, საიდანაც ისინი
 თანდათან განივრცნენ და გამ-
 რავლდნენ და დიდ ერად იქცნენ ¹.
 ამნაირად, შემდეგ როდესაც ირა-
 კლი მეფემ გაილაშქრა სპარსეთის
 წინააღმდეგ, ისინი მას შეუერთ-
 დნენ და მასთან ერთად ილაშ-
 ქრეს ². და მას აქეთ მათ დაიმორჩი-

¹ აქ მოხსენებული სპანდიატი შეიძლება იყოს მხოლოდ ირანის გმირი
 ოსპანდიატი (შვილი ვიშტასპისა). მაგრამ ქართველებმა ის საკუთარ გმირად
 აქციეს და მემატიანენი მოგვითხრობენ, რომ ის სპარსელთა წინააღმდეგ იბრ-
 მოდა, ისინი დაამარცხა და შიშის ზარი დასცა მათ. ისპანდიატი უხსოვარი
 დროის სპარსეთის მეფედ ითვლებოდა. მან აღაშენა ალანთა ციხე (დარიალი),
 აქ ჩააყენა კაცები, რომ ალანებისათვის ნება არ მიეცათ ამიერკავკასიაში გად-
 მოსულიყვნენ. ეს ციხე პიტალო კლდეზეა აგებული, ასე რომ მისი აღება შეუძლე-
 ბელი საქმე იყო. ეს ამბები მოთხრობილია „ფაიქარნამეში“ ანუ ომის წიგნში
 (იხ. M a r k w a r t, streifzüge... გვ. 166). აი, ეს მოთხრობა გვაგონდება ჩვენ,
 როდესაც კონსტანტინეს თხზულებაში ვკითხულობთ: „თანამონათესავე იბერები
 დაასახლა ძნელგასავლელ ადგილებში, რომლებიც მათ ახლაც უპყრიათო“. ეს
 ძნელგასავლელი ადგილები უნდა იყოს ის პიტალო კლდე, რომლის შესახებაც
 ლაპარაკია „ფაიქარნამეში“. ეს უნდა იყოს „ალანთა ციხე“. ე. ი. დარიალის ციხე.

² აქ კონსტანტინე პორფიროგენეტი მოგვითხრობს იმის შესახებ, რომ
 ირაკლი კეისრის ლაშქრობაში სპარსეთის წინააღმდეგ იბერიელებმაც მიიღეს
 მონაწილეობა; ეს უნდა ყოფილიყო ირაკლის პირველი ლაშქრობის დროს
 622 – 623 წელს. ამას გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ თ ე ო ფ ა ნ ე ჟ ა მ თ ა -
 ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი, რომელიც დაწვრილებით აგვიწერს ირაკლის ლაშქრობას
 სწორედ 622 – 623 წლის ქვეშ მოგვითხრობს იმაზე, რომ «ირაკლი მეფე გაე-

Ῥωμαίων μᾶλλον ἢ περ τῆ ἐαυ-
τῶν ἰσχύι καὶ δυνάμει πόλεις
καὶ χώρας ἱκανὰς τῶν Περσῶν·
ἅπαξ γὰρ τοῦ βασιλέως Ἡρακ-
λείου τοὺς Πέρσας τροπωσαμένους
καὶ εἰς τὸ μηκέτι εἶναι τῶν τού-
των ἀρχὴν παραστήσαντος, εὐά-
λωτοι καὶ εὐχείρωτοι οὐ μόνον
τοῖς Ἰβηροῖν ἀλλὰ καὶ τοῖς Σα-
ρακηνοῖς οἱ Πέρσαι γεγόνασιν.
διὰ δὲ τὸ κατάγεσθαι αὐτούς,
ὡς αὐτοῖς λέγουσιν, ἐκ τῆς Ἰε-
ρουσαλήμ, διὰ τὸ μεγάλην πίσ-
τιν ἔχειν ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ
τάφῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, καὶ κατὰ τινὰς καιροὺς
ἀφθόγως ἀποστέλλουσι χρήματα
τῷ πατριάρχῃ τῆς ἀγίας πόλεως
καὶ τοῖς ἐκεῖσε Χριστιανοῖς, ὃ
δὲ προρρηθὲν Δαβὶδ, ὃ τοῦ

ლეს სპარსელთა საკმაო ქალაქები
და ქვეყნები უფრო რომაელთა მე-
ფის ირაკლის წინაშე შიშის წყალო-
ბით, ვიდრე საკუთარი ძალღონის
შემწევობით: ერთხელაც ხომ, რო-
დესაც ირაკლი მეფემ სპარსელები
აოტა და მათი სახელმწიფო საბო-
ლოოდ გაანადგურა, სპარსელები
არა მხოლოდ იბერებისაგან, არა-
მედ სარკინოზთაგანაც ადვილად
დასამარცხებელი და დასამორჩი-
ლებელი შეიქნენ. რადგან ისინი,
როგორც თვითონ ამბობენ, იერუ-
სალემიდან შთამომავლობენ და
რადგან დიდი რწმენა აქვთ მათი
და ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს
საფლავისა, ისინი განსაზღვრულ
ხანებში უხვად უგზავნიან ფულს
წმინდა ქალაქის პატრიარქს და
იქაურ ქრისტიანებს¹. ხოლო ზემო-

მართა სატახტო ქალაქიდან და სასწრაფოდ მოვიდა არმენიაში»; შემდეგ, დაი-
ზამთრა ალბანიაში; გზაზე მას შეტაკებები ჰქონდა სპარსელებთან და ყველგან
გაიმარჯვა. ხოლო როდესაც ხოსრომ დიდძალი ჯარი გამოგზავნა ირაკლის
წინააღმდეგ სარაზმანგას მეთაურობით, ირაკლის ჯარი შეშინდა, უარი სთქვა
მტერთან შებმაზე; არ დაეთანხმნენ ირაკლის განსაკუთრებით «მოკავშირეები
ლაზთაგან, აზაზთაგან და ი ბ ე რ ი ე ლ თ ა გ ა ნ» (იხ. გეორგიკა IV, I, გვ. 92 –
95). რომ ქართველები ირაკლი კეისარს შეუერთდნენ და მასთან ერთად ილაშ-
ქრეს, ამას ამოწმებს ერთი ქართული ხელნაწერის ცნობაც: «ამისა შემდგომად
გამოვიდა ჰერაკლე მეფე და შეერთნეს ქართველნიცა და შევიდა სპარსეთს და
შეწევნითა ღვთისათა შემუსრა სპარსეთი» (თ. ქო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები I, 58;
ხელნაწერი A – 170, გვ. 364).

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეს ცნობა, რომ იბერიელები „უხვად
უგზავნიან ფულს იერუსალემის პატრიარქს და იქაურ ქრისტიანებს“, იმასთან კი
არ არის დაკავშირებული, რომ იბერიელები იერუსალემიდან შთამომავლობენ,
არამედ იმასთან, რომ იერუსალემში არსებობდა იბერიელთა მონასტერი, რომელ-
თანაც ქართლის მცხოვრებთ ურთიერთობა ჰქონდათ. იბერიელთა მონასტერი
იერუსალემში ჯერ კიდევ VI საუკუნეში იყო ცნობილი ბიზანტიურ მწერლობაში.
პ რ ო კ ო პ ი კ ე ს ა რ ი ე ლ ი წ ე რ ს (De aedificiis V, 9): «იერუსალემში იუსტი-
ნიანემ შემდეგი მონასტრები განაახლა: წმინდა თალელესი, წმინდა გრიგოლისა...
ი ბ ე რ თ ა მონასტერი იერუსალემში, ლ ა ზ თ ა მონასტერი იერუსალემის უდაბ-

Σπανδιότου ἀδελφός, ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Παγκράτειον, καὶ ὁ Παγκράτειος ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Ἀσώτιον, καὶ ὁ Ἀσώτιος ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Ἀδριανασὴ τὸν καὶ κουροπαλάτην τιμηθέντα παρὰ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως Ῥωμαίων. ὁ δὲ Σπανδιότης ὁ ἀδελφός τοῦ προρρηθέντος Δαβὶδ ἐτελεύτησεν ἄτεκνος. ἀπὸ δὲ τῆς ἐξ Ἱερουσαλήμ μετακινήσεως ἀντῶν εἰς τὴν νῦν οἰκουμένην παρ' ἀντῶν χώρων ἔτη σ' ἢ καὶ φ' μέχρι τῆς σήμερον, ἦτις ἐστὶν ἰνδικτιῶν ἰ' ἔτη ἀπὸ

ხსენებულმა დავითმა, სპანდიატის ძმამ, შვა ძე ბაგრატი, ბაგრატმა შვა ძე აშოტი, აშოტმა შვა ადრანასე, რომელსაც კუროპალატობა ებოძა რომაელთა ქრისტესმოყვარე მეფის ლეონისაგან¹. სპანდიატი კი, ძმა ზემოხსენებული დავითისა, გარდაიცვალა უძეო. ხოლო იმ დროს, როდესაც ისინი იერუსალემიდან იმ მიწაწყალზე გადასახლდნენ, რომელიც ახლა არის მათ მიერ დასახლებული, გარდახდა 400 თუ 500 წელი ვიდრე დღევანდლამდე, რომელიც არის ინდიქტიონი მეათე, დასაბამიდან ქვეყ-

ნოში...» (იხ. გეორგიკა II, 192). კ. კეკელიძის აზრით (ქართული ლიტ. ისტორია I³, 77) შესაძლებელია პროკოპის მიერ მოხსენებული იბერთა მონასტერი ის მონასტერი იყოს, რომელიც პეტრე მაიუმელის (V საუკ.) ცხოვრებაშია მოხსენებული.

¹ აქ მოცემული ცნობის მიხედვით კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქის წინა ხანების ბაგრატიონთა გენეალოგია ასეთია:

დავითი —> ბაგრატი —> აშოტი —> ადარნასე.

ამავე ცნობით ადარნასეს კუროპალატობა ებოძა მეფის ლეონისაგან. ლეონი მეფობდა 886 – 911 წლებში, ხოლო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში მიღებულია (ინგოროყვა, ჯავახიშვილი), რომ ადარნასე, ქართველთა მეფე და კუროპალატი, მოღვაწეობდა 888 – 923 წლებში. ხოლო რადგან ადარნასე აშოტის ძე კი არ იყო, არამედ დავით I კუროპალატისა, და ამავე დროს სხვა დანარჩენში კონსტანტინე პორფიროგენეტი, ჩანს, სარგებლობს სანდო წყაროებით, რომლებიც ქართველ ისტორიკოსთა წყაროების ანალოგიურია, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ კონსტანტინეს აქ აურევია თანამიმდევრობა დასახელებული ბაგრატიონებისა. ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს შემოაქვს შემდეგი შესწორება ამ თანამიმდევრობაში;

აშოტი —> ბაგრატი —> დავითი —> ადარნასე.

ამით, რასაკვირველია, გამორიცხულია, რომ კონსტანტინეს მიერ პირველ ადგილას დასახელებული „დავითი“ იყოს დავით წინასწარმეტყველი (იხ. ჯ ა ნ ა შ ი ა, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ: თბ. უნივ. შრომები XVIII [1941], 70; ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, თბ. 1949, 24; პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გიორგი მერჩულე; მნათობი, 1950, № 1, გვ. 139 – 140; ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია II² (1948), 111). აქ მოხსენებულ ადარნასეზე კონსტანტინე პორფიროგენეტი ლაპარაკობს 43. თავშიც (იხ. ზემოთ გვ. 237 – 238).

κτίσεως κόσμου, εὐξ', ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχρίστων καὶ πορφυρογεννήτων βασιλέων Ῥωμαίων.

Ἰστέον ὅτι φιλόχριστος καὶ πορφυρογέννητος καὶ θεοδίκμος βασιλεὺς Λέων ἀκούσας ὅτι εἰς τὸν τὸν λεγόμενον Φασιανὴν ἐλθόντες οἱ Σαρακηνοὶ τὰς ἐκεῖσε ἐκκλησίας ἐποίησαν ἀστροὶ, ἀπέστειλε

ნისა 6460 წელი, რომელთა ქრისტესმოყვარე და პორფიროგენეტი მეფეების კონსტანტინეს და რომანოზის მეფობის დროს ¹.

საცოდნელია, რომ როდესაც ქრისტეს მოყვარე და პორფიროგენეტმა და სახელოვანმა მეფემ ლეონმა გაიგო, რომ იმ ადგილას, რომელსაც ფასიანი ეწოდება, სარკინოზები მივიდნენ და იქაური

¹ ეს თარიღიანი ტექსტი ჩვენთვის ორი მხრით არის საყურადღებო: ა) ამ თარიღით აღნიშნულია, თუ როდის არის დაწერილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ მისი შრომა, De administrando imperio; ბ) იგივე თარიღი მიუთითებს, თუ რა დროისათვის გულისხმობს კონსტანტინე ბაგრატიონთა დინასტიის გამეფებას ქართლში (იბერიაში).

ა) კონსტანტინე აღნიშნავს: დღეს, როდესაც მე ამ წიგნს ვწერ და როდესაც ვმეფობთ მე და რომანოზო, «არის ინდიქტიონი მეათე, დასაბამიდან ქვეყნისა 6460 წელიო». ეს თარიღი კი გვაძლევს 952 წელსა (6460 – 5508). მაშასადამე, De administrando imperio დაწერილია კონსტანტინეს მიერ 952 წელს. მეორე დამხმარე თარიღიც («ინდიქტიონი მეათე») გვაძლევს იმავე 952 წელს: ბიზანტიურს ქრონოლოგიაში მიღებული 15-წლიანი მოქცევით ახალი კვინკლოსი, დაიწყო 942 წელს, ასე რომ «მეათე ინდიქტიონი» (ანუ წელი) ხვდება სწორედ 951/2 წელს.

ბ) კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, იმ დროიდან, რაც დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი იერუსალემიდან იბერიაში მოვიდნენ და მეფობა დაიწყეს, «გარდახდა 400 თუ 500 წელი, ვიდრე დღევანდლამდე» (ე. ი. 952 წლამდე). ესე იგი, კონსტანტინე გულისხმობს, რომ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალი ბაგრატიონები იბერიაში მოვიდნენ და გამეფდნენ V თუ VI საუკუნეში. ჩვენ აქ იმ საკითხს კი არა ვსვამთ, მართლა ამ საუკუნეებში გამეფდნენ თუ არა ბაგრატიონები, არამედ საჭიროდ მიგვაჩნია გავარკვიოთ, თუ რის მიხედვით ამტკიცებს ამ დებულებას კონსტანტინე პორფიროგენეტი, რა წყაროები უნდა ყოფილიყო მის განკარგულებაში, რომ V თუ VI საუკუნეში ევარაუდა ბაგრატიონთა დინასტიის მეფობის დასაწყისი იბერიაში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი დებულების წამოყენების დროს კონსტანტინეს იმგვარივე წყაროები ჰქონდა, როგორც აქვთ ქართველ ისტორიკოსებს.

ქართველი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ, რომ, როდესაც VI საუკუნეში სპარსელებმა ქართლში მეფობა მოსპეს (და ეს ფაქტი იურიდიულად დაუდასტურეს სპარსელებს ბიზანტიელებმა 532 წლის საზავო ხელშეკრულებით), ქართლის ბედი სპარსელებისა და მათი სატელიტების, ქართლის აზნაურების ხელში იყო. ნახევარი საუკუნეც არ გასულა, რომ სამშობლოს გამყიდველმა აზნაურებმა, მის შემდეგ რაც თავის ზურგზევე იგრძნეს სპარსელთა ბატონობის საშინელება, ისარგებლეს სპარსეთის სამეფო კარზე დაწყებული არეულობით, მოი-

τὸν πατριῶν καὶ στρατηγῶν
τῶν Ἀρμενιῶν τὸν Λαλάκωνα
μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Κωλωνείας
καὶ τοῦ στρατηγοῦ Μεσοποταμίας
καὶ τοῦ στρατηγοῦ Χαλδίας, καὶ
κατέστρεψαν τὰ τοιαῦτα κάστρα,
τὰς ἐκκλησίας ἐλευθερώσαντες,
ληϊσάμενοι καὶ πᾶσαν τὴν Φα-
σιανήν τῇ τότε καιρῷ ὑπὸ τῶν
Σαρακηνῶν κρατούμενην. καὶ

ეკლესიები ციხეებად გარდააქციეს, გაგზავნა ლალაკონი, პატრიკიოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი კოლონიის სტრატეგოსითურთ, მესაპოტამიის სტრატეგოსითურთ და ქალდიის სტრატეგოსითურთ, და მათ მოსპეს ეს ციხეები, განათავისუფლეს ეკლესიები და მოარბიეს მთელი ფასიანიც, რომელიც მაშინ სარკინოზებს ეჭირათ. ამნაირად,

შორეს სპარსელთა უდელი და სთხოვეს ბიზანტიის კეისარს ჩარეულიყო ქართლის საქმეებში და ქართველ „ნათესავთაგან“ რომელიმე დაემტკიცებინა ქართლის მმართველად. კეისარმაც დაუმტკიცა მათ ერისთავად გუარამი. **ჯ უ ა ნ შ ე რ ი** ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს: «მაშინ მეფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თვსასა რანი და მოვაკანი, რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდავს, და უწყო ზრახვად ქართველთა ერისთავთა, აღუთქუა კეთილი დიდი, და დაუწერა ერისთავთა მამული ლიქნითა. და განდგეს ერისთავნი და თვს-თვსად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა... შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა იქმნეს შფოთნი დიდნი სპარსთა შინა... მაშინ ქასრე ამბარვეზმან დაუტევა რანი, ქართლი, და წარვიდა შუელად მამისა თვსისა. ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძებთა მეფისა. და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა, რათა იყვნენ ერისთავად თვს-თვსად საერისთაოსა შეუცვალელებლად. მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათი. და მისცა ძმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული[...]. რომელსა ერქუა **გ უ ა რ ა მ**, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს. ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპარატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას» (ანასეული ქ. ცხ. გვ. 142 – 143).

ს უ მ ბ ა ტ ს ა ც თავის „ქრონიკაში“ ასევე აქვს მოთხრობილი: «ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით ჟამითგან ეპყრა უფლება ქართლისა აზნაურთა... არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან...»; «და ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გუარამ დავითის ნათესავისაგან»; «და გუარამ განაჩინეს ერისთავად, და მისცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპალატობა» (**ს უ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს** ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. ე. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 58 – 59. თბ. 1949).

სუმბატს, განსხვავებით ჯუანშერისაგან და მსგავსად კონსტანტინე პორფიროგენეტისა, მოთხრობილი აქვს, რომ ეს გუარამი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალია. სუმბატის „ქრონიკა“ ხომ იწყება გენეალოგიით ადამიდან და უკანასკნელ მოდგმაში აღნიშნული აქვს «სოლომონ შვა შვიდნი ძმანი» და შემდეგ განაგრძობს: «და ესენი შვიდნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, მოიწივნეს ეკლესს... და ოთხნი ძმანი მათნი მოვიდეს ქართლს, ხოლო ერთი მათგანი

εἶθ' οὕτω πάλιν ἀπέστειλεν τὸν
 μάλιστα Κατακλιὸν καὶ δομέσ-
 τικὸν τῶν σχολῶν, ἃς ἐλθὼν ἐν
 τῇ κάστρῳ Θεοδοσιουπόλεως καὶ
 τὰ περίεξ ἀντὶς ληϊσάμενος καὶ

შემდეგ კვლავ გაგზავნა მან კატა-
 კალონი, მაგისტროსი და სხოლათა
 დომესტიკი ¹, რომელიც მოვიდა
 თეოდოსიუპოლის ² ციხეში, მთარ-
 ბია მისი მიდამოები, ფასიანის მი-

სახელით გუარამ განაჩინეს ერისთავად, და ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილისშვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი» (ს უ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი-
 თ ი ს ძ ე, გვ. 58). მართალია, კონსტანტინე პორფიროგენეტი „გუარამს“ არ
 იცნობს, მაგრამ კონცეფცია VI საუკუნეში იბერიაში ჩამოსულ, დავით წინა-
 სწარმეტყველის შთამომავალთა გამეფებისა მას ისეთივე აქვს, როგორც სუმბატ
 დავითისძეს. ჩვენის აზრით, კონსტანტინე ამ მოთხრობის დროს უნდა სარგებ-
 ლობდეს ქართული წყაროებიდან მომდინარე ცნობებით, იმავე წყაროებიდან,
 რომლებსაც ემყარება სუმბატ დავითისძეც.

ის გადატრიალება, რომლის შედეგადაც ქართლმა პოლიტიკური დამოუ-
 კიდებლობა მოიპოვა, მოხდა 571 – 572 წელს. ამ გადატრიალების შესახებ დანამ-
 დვილებით ვიცით ჩვენ VI საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსის თეოფანე ბიზან-
 ტიონელის თხზულების გადარჩენილი ნაწყვეტებიდან. ერთ ნაწყვეტში სწერია:
 «მოგვითხრობს ის (ე. ი. თეოფანე) იმასაც, თუ როგორ აწვალებდა (მარზპანი).
 სურენა არმენიელებს.. ისინი შეთანხმდნენ ერთმანეთში და მოკლეს სურენა...
 არმენიელები ჩამოშორდნენ სპარსელებს და რომაელებს მიემხრნენ... (სპარსე-
 ლებს) მაშინვე გადაუდგნენ იბერიელებიც და მიემხრნენ რომაელებს: მათ მთავ-
 რობდა გორგენი, ხოლო იბერიელთა დედაქალაქი მაშინ ტიფილისი იყო»
 (იხ. გეორგიკა, ტ. III, გვ. 256 – 258).

როგორც ვხედავთ, ქართლში მომხდარი პოლიტიკური გადატრიალების
 ფაქტს ადასტურებს ამ გადატრიალების თანამედროვე ისტორიკოსი: მით უფრო
 მეტი მნიშვნელობა ენიჭება გვიანდელი ისტორიკოსების (ჯუანშერის, სუმბატის,
 კონსტანტინე პორფიროგენეტის) ნაწილობრივ ლეგენდებით შეფერადებულ ცნო-
 ბებს. მაგრამ თეოფანეს ცნობა იმით განსხვავდება ქართველ ისტორიკოსთა.
 ცნობისაგან, რომ თეოფანეს მიხედვით გადატრიალებას ახდენენ იბერიელები
 გ უ რ გ ე ნ ერისთავის მეთაურობით, ხოლო ქართველ ისტორიკოსთა ცნობით –
 გ უ ა რ ა მ ერისთავის მეთაურობით.

¹ „ს ხ ო ლ ა თ ა დ ო მ ე ს ტ ი კ ი“. Scholae (palatinae) – ამ სახელით
 აღინიშნებოდა IV საუკუნიდან უბრწყინვალესი რაზმები, რომლებიც ემორჩილე-
 ბოდა არა magister militum-ს ან dux-ს, არამედ, magister officiorum-ს და,
 ამრიგად, წარმოადგენდნენ არა სახელმწიფო ჯარის ნაწილებს, არამედ კეისრის
 ამაღას. პირველად ესენი იხსენიებიან კონსტანტინე პირველის მეფობის ბოლო
 წლებში (იხ. RE III A [1921], 621 – 624). სხოლათა დომესტიკი იყო ორი: ერთს
 ემორჩილებოდა აღმოსავლეთის თემების (აზიის) რაზმები, მეორეს – დასავლე-
 თის თემებისა.

² თ ე ო დ ო ს ი უ პ ო ლ ი დააარსა თეოდოსი II-მ (408 – 450 წ.წ.) მთაზე,
 ქალაქ კარინის ზემოთ. მერმე მას უწოდეს ა რ ზ ე ნ - ე რ - რ უ მ („რომაელთა
 არზენი“) განსასხვავებლად ძველი არზენისაგან, რომელიც მის აღმოსავლე-
 თით იყო.

τὴν χώραν τῆς Φασιανῆς καὶ τὰ περὶ αὐτὴν κάστρα τῶν ὁμοίων ὁλέθριον παραδοὺς ὑπέστρεψε, μέγαλην πληγὴν ἐν τούτῳ δοὺς τοῖς Σαρακηνοῖς. ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας κυροῦ Ἰωμανοῦ βασιλέως ὁ μαγιστρος Ἰωάννης ὁ Κουρκούας ἀπερχόμενος κατὰ τοῦ κάστρου Τιβίου¹ εἰς τὴν δίοδον αὐτοῦ ἠφάνισε τὴν πᾶσαν χώραν τῆς Φασιανῆς ὡς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κρατουμένην. ἀλλὰ καὶ ὁ πατρίκιος Θεόφιλος ὁ ἀδελφὸς τοῦ προρρηθέντος μαγιστροῦ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον στρατηγεύοντος ἐν Χαλδίᾳ, ἐπραΐδευσε τὴν τοιαύτην χώραν τῆς Φασιανῆς ὡς καὶ τότε ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν δεσποζομένην. μέχρι γὰρ τοῦ γεγονέναι τὸν λόγον μετὰ τοὺς Θεοδοσιουπολίτας εἰς τὴν χώραν τῆς Φασιανῆς χωρίον οὐ συνέστη, οὐδὲ εἰς τὸ κάστρον τοῦ Ἀβνίκου· καὶ οἱ Ἰβήρες πάντοτε εἶχον ἀγάπην καὶ φιλίαν μετὰ τῶν Θεοδοσιουπολιτῶν καὶ τῶν Ἀβνικιωτῶν καὶ μετὰ τῶν Μαντζικιερωτῶν καὶ μετὰ πᾶσαν τὴν Περσίδα, ἀλλ' ἐν Φασιανῇ οὐδέποτε ἐπεκτίσαντο χωρίαν.

“Ὅτι πολλάκις ὁ κῆρις Λέων ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ κῆρις Ἰωμανὸς καὶ αὐτὴ ἡ βασιλεία ἡμῶν ἐπέζητησε τὸ κάστρον τὸ Κετζέον

წაწყალი და მის გარშემო მდებარე ციხეებიც მოსრა და გამობრუნდა; ისე რომ დიდი ვაი მიყენა ამით სარკინოზებს. მეუფე რომინოზის მეფობის დროს მაგისტროსი იოანე კურკუა რომ გაემგზავრა ტიბის¹ ციხის წინააღმდეგ, გზაში მან მოარბია მთელი ფასიანი, როგორც სარკინოზთა მიერ დაჭერილი. მაგრამ თეოფილე პატრიკიოსმაც, ზემოხსენებული იოანე მაგისტროსის ძმამ, წინათ, როდესაც ის ქალდიის სტრატეგოსი იყო, მოარბია ფასიანის იგივე მიწაწყალი, რადგან ის მაშინაც სარკინოზთაგან იბატონებოდა. ვიდრე მოლაპარაკება დაიწყებოდა თეოდოსიუპოლელებთან, ფასიანის მიწაწყალზე სოფელიც აღარ დარჩა, არც აზნიკის ციხეში; და იბერებს მუდამ სიყვარული და მეგობრობა ჰქონდათ თეოდოსიუპოლელებთან, აზნიკელებთან, მანძიკიერტელებთან და მთელ სპარსეთთან, მაგრამ ფასიანში არასდროს ადგილები არ სჭერიათ.

ლონ მეფე, ბატონი რომანოზი და თვით ჩვენი მეუფებაც ხშირად ცდილან აეღოთ კეჯეს ციხე და ჩაეყენებინათ მცველები, რათა იქი-

¹ κατὰ τοῦ κάστρου Τιβίου „ტი ბ ი ს ციხის წინააღმდეგ“. აქ Τιβίου აღნიშნავს „დ ვ ი ნ ს“; ამ ქალაქს კონსტანტინე იხსენიებს 44. თავშიც (τοῦ Τιβῆ ὀβ. ზემოთ, გვ. 248). იგივე ქალაქი პროკოპი კესარიელთან იწოდება τὸ Δούβιος (BP, 25; II, 30). განსხვავება აიხსნება იმით, რომ კონსტანტინეს და პროკოპის წყაროები, ალბათ, სხვადასხვა იყო: დასავლურ სომხურში „ტი“ გვაქვს ხოლმე იქ, სადაც აღმოსავლური სომხური „დ“-ს გამოსთქვამს.

τοῦ ἀναλαβέσθαι αὐτὸ καὶ εἰσαγαγεῖν ταξάτους, πρὸς τὸ μὴ ἐκείθην σιταρχεῖσθαι τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐξασφαλιζόμενοι πρὸς τε τὸν κουροπαλάτην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοῦ μετὰ τὸ παραιληφθῆναι τὴν Θεοδοσιούπολιν ἀναλαβέσθαι αὐτοὺς τὸ τοιοῦτον κάστρον. ἀλλ' οὐκ ἠνέσχοντο οἱ Ἰβηρες τοῦτο ποιῆσαι διὰ τὴν ἀγάπην τῶν Θεοδοσιουπολιτῶν καὶ διὰ τὸ μὴ πορθηθῆναι τὸ κάστρον Θεοδοσιούπολιν, ἀλλ' ἀντεδῆλωσαν τὸν κῆριν Ῥωμανὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῶν, λέγοντες ὅτι εἰ τοῦτο ποιήσομεν, ἀτιμία ἔχομεν γενέσθαι εἰς τοὺς γείτονας ἡμῶν, οἷον εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἐξουσιαστὴν Ἀβασγίας καὶ εἰς τὸν Βασπαρακανίτην καὶ εἰς τοὺς ὑπερεξάρχοντας τῶν Ἀρμενίων, καὶ εἰπεῖν ἔχουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπίστους ἔχει τοὺς Ἰβηρας, τὸν τε κουροπαλάτην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ οὐ πιστεύει αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀνελάβετο τὸ κάστρον ἐξ αὐτῶν. ἀλλὰ μάλλον ἄς ἀποστείλῃ¹ ὁ βασιλεὺς τουρμάρχην ἢ βασιλικόν τινα, καὶ ἄς καθέλθῃται² εἰς κάστρον τοῦ Κετζέου, καὶ ἄς³ θεω-

დან სურსათი არ მიეღო თეოდოსიუპოლს, და არწმუნებდნენ კუროპალატს და მის ძმებს, რომ თეოდოსიუპოლის ალების შემდეგ ისინი დაუბრუნებდნენ იმ ციხეს. მაგრამ იბერებმა ამას მხარი არ დაუჭირეს თეოდოსიუპოლელთადმი სიყვარულის გამო და იმის გამო, რომ თეოდოსიუპოლის ციხე არ განადგურებულყო, და ბატონ რომანოზს და ჩვენს მეუფებას უპასუხეს შემდეგი: „ეს რომ ვქნათ, უპატიობას ჩავიდენტ ჩვენი მეზობლების მიმართ, როგორც, მაგალითად, აფხაზეთის მაგისტროსისა და მთავრის¹, ვასპარაკანელის და არმენიელთა ზემთავრების მიმართ, და იტყვიან, რომ იბერებს, კუროპალატსა და მის ძმებს არ ენდობა მეფე და ამიტომ აიღო მათგან ციხე. მაგრამ უმჯობესია მეფემ გამოაგზავნოს ტურმარქი ან ვინმე სამეფო მოხელე, და ის იჯდეს კეჯეს ციხეში და იმეთვალყურეოს“⁴. და პასუხად მიიღეს მართვა: „რის მაქნისია ტურმარქის ან სამეფო მოხელის გამოაგზავნა? ყოველ შემთხვევაში, ტურმარქი ან სამეფო მოხელე რომ შევიდეს, მას შეუძლია შევიდეს ათი ან თორმეტი კაცით და შეუძლია და-

¹ „აფხაზეთის მაგისტროსისა და მთავრის“ ეს უნდა იყოს აფხაზეთის მეფე გიორგი II, რომელიც მეფობდა 921 – 955 წლებში (პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს მიხედვით 922 – 957 წლებში: მნათობი 1950 წ. № 4, გვ. 106).

² კონსტანტინე პორფიროგენეტის ენა ხშირად შორდება კლასიკური ბერძნულის ნორმებს, განსაკუთრებით ამ თხზულებაში (De adm. Imp.) და შეიცავს ხალხურ ფორმებს. აქ ნახმარი ἄς ἀποστείλῃ („გამოაგზავნოს“), ἄς καθέλθῃται („იჯდეს“), ἄς θεωρῇ („იმეთვალყურეოს“) ამგვარი ხალხური ენის ფორმებია,

რჱ. και ἐδέξαντο διὰ κελύσεως ὅτι τί ὄφελος ἢ τουρμάρχην ἢ βασιλικὸν ἀποστείλαι; πάντως ἐὰν εἰσέλθῃ εἴτε τουρμάρχης εἴτε βασιλικός, μετὰ δέκα ἢ δώδεκα ἀνθρώπων ἔχει εἰσελθεῖν, καὶ καθέζεσθαι ἔχει εἰς τὸ ἀπληκτον β παρ' ὑμῖν λάβῃ· καὶ ἐπεὶ πολλοὶ εἰσιν ὅσοι αἱ εἰσαγούσαι εἰς τὸ κάστρον Θεοδοσιουπόλεως, οὐ δύναται ἀπὸ τοῦ κάστρου βλέπειν τὰ εἰσερχόμενα καρβάνια¹ εἰς τὸ κάστρον Θεοδοσιουπόλεως· δύνανται δὲ εἰσερχεσθαι καρβάνια ἐν Θεοδοσιουπόλει τῇ νυκτὶ ἐκείνων μηδὲν νοσούντων. ἀλλ' οὖν διὰ τὸ μὴ θέλειν τοὺς Ἰβήρας πορνεύειναι τὴν Θεοδοσιουπόλιν ἀλλὰ μάλλον σιταρχεῖσθαι, τούτου ἕνεκα οὐχ ὑπήκουσαν καὶ δέδωκαν τὸ κάστρον τὸ Κετζέον, αἰῶται καὶ ἕρκον ἔγγραφον δεχόμενοι τοῦ μετὰ τὸ παραληφθῆναι τὴν Θεοδοσιουπόλιν ἀποστραφῆναι αὐτοῖς τὸ τοῖσιν κάστρον.

ჯდეს იმ ბანაკში, რომელსაც თქვენგან მიიღებს; და რადგან მრავალი გზა არსებობს, რომელიც მიდის თეოდოსიუპოლის ციხეში, შეუძლებელია ციხიდან უთვალყურო თეოდოსიუპოლის ციხეში შემოსულ ქარავნებს: ქარავნებს ღამით შეუძლიათ შევიდნენ თეოდოსიუპოლში ისე, რომ ისინი (ე. ი. მეთვალყურენი) აინუნშიც არ იყვნენ“. ამრიგად, რადგან იბერებს არ სურდათ, რომ თეოდოსიუპოლი განადგურებულიყო, არამედ უფრო მოწადინებული იყვნენ, რომ ის სურსათით მომარაგებული ყოფილიყო, ამიტომ ისინი არ დაემორჩილნენ და არ გადასცეს კეჯეს ციხე, თუმცა წერილობითაც კი მიიღეს ფიცი, რომ თეოდოსიუპოლის აღების შემდეგ მათ ეს ციხე უკან დაუბრუნდებოდათ².

რომლებიც შემდეგ ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში ნორმად იქცა. ასეთსავე ხალხურ ფორმას წარმოადგენს ცოტა ზემოთ ნახმარი *εἰπεῖν ἔχουσιν* („სათქმელად აქვთ“, ე. ი. „იტყვიან“).

¹ *Καρβάνια* მრავლობითი რიცხვია, ე. ი. მხოლოდობითად ბერძენს გაუკვებია *καρβάνιον* „ქარავანი“. – ეს არაბული სიტყვა (qirwan) პირველად კონსტანტინე პორფიროგენეტთან გვხვდება.

² „კეჯეის ციხე“ – *τὸ κάστρον τὸ Κετζέον*. ბროსე (Addit. 146) ფიქრობდა, რომ ეს შეიძლება იყოს ქ ა ჯ ე თ ი ს ც ი ხ ე ჩ ა ქ ვ ის წყლის ნაპირას, გურიაში, შავი ზღვის პირას, ან ძველი ა რ ტ ა ა ნ ი, ან, უფრო, წუნდა. „ქაჯეთის ციხე“ ჩაქვის წყლისა ძნელი წარმოსადგენია რომ *Κετζέον*-ას უდრიდეს, ვინაიდან კონსტანტინეს მოთხოვნის მიხედვით ეს ციხე თეოდოსიუპოლის მახლობლად მდებარეობდა და იქიდან შეიძლებოდა თეოდოსიუპოლელთა საქმიანობის ზვერვა. „ქაჯთა ქალაქი“ იხსენიება ქართულ წყაროებში არტანთან დაკავშირებით. *ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ თ ა ნ ე კ ი თ ხ უ ლ ო ბ თ*: «ამან ჯავახოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქ ა ლ ა ქ ი ა რ ტ ა ნ ი ს ა, რომელსა მაშინ ერ-

“Ὅτι οὐδέποτε ἐβουλήθησαν οἱ ἱβηρῆες πραιδεῖσαι ἢ αἰχμαλωτίσαι τὰ πέραξ τοῦ κάστρου Θεοδοσιουπόλεως ἢ τὰ χωρία αὐτοῦ ἢ εἰς τὸ κάστρον τοῦ Ἀβνίκου ἢ τὰ περὶ αὐτὸ χωρία, ἢ εἰς τὸ κάστρον Μαντζικιέρτ καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ἐπικρατείαν.

“Ὅτι καθὼς ἐνίσταται ὁ κοροπαλάτης περὶ τῶν χωρίων τῆς Φασιανῆς ἐπιζήτητον ἄλλην τὴν Φασιανὴν καὶ τὸ κάστρον τοῦ Ἀβνίκου, προσφασίζόμενος χρυ-

იბერებმა არასგზით არ მოი-სურვეს დაერბიათ ან მოეტყვევ-ნათ თეოდოსიუპოლის ციხის გარ-შემო მდებარე ადგილები და მისი სოფლები, ან აბნიკის ციხე და მის გარშემო სოფლები, ან მანძი-კიერტის ციხე და მისი მიწა-წყალი.

რადგან კუროპალატი ჯიუტობს ფასიანის ადგილების შესახებ და მოითხოვს მთელს ფასიანსა და აბნიკის ციხეს და თან დასძენს, რომ მას ნეტარი მეფის ბატონი

ქუა ქაჯთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქვან ჰური» (იხ. ანასეული ქ. ცხ. გვ. 6, 9). ამასვე იმეორებს ის სხვა ადგილას: ფარნავაზმა შეკრიბა დიდძალი ჯარი აზონის წინააღმდეგ: «ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური» (იხ. ანასეული ქ. ცხ. გვ. 16 – 17). მიუხედავად იმისა, რომ ლეონტი მროველის მიერ მოხსენებული «ქაჯთა ქალაქი» სამხრეთ საქართველოს რაიონშია. მაინც ის ძალზე დაშორებულია იმ „კეჯეს ციხეს“, რომელიც, კონსტანტინეს აღწერით, თეოდოსიუპოლის მახლობლად მდებარეობდა, საქართველოს სამხრეთ საზღვართან. ეს „კეჯეს ციხე“ უნდა ვეძებოთ სხვაგან, დაახლოვებით იქ, სადაც, ევფრატის სათავეებთან, ამჟამად „ამ-ყალა“ მდებარეობს.

კონსტანტინეს მიერ აღწერილი ეპიზოდი „კეჯეს ციხის“ დაუფლების შესახებ უაღრესად საყურადღებო ცნობაა ბიზანტიისა და იბერიის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიისათვის. როგორც ჩანს, „კეჯეს ციხე“ იბერიის ფარგლებში შედიოდა და იბერიის მმართველთა თავისი სუვერენიტეტის შელახვად მიაჩნდათ – დროებით, სტრატეგიული საჭიროებისათვის, დაეთმოთ ბიზანტიელებისათვის ეს ციხე, რათა ამით ბიზანტიელებს გაადვილებოდათ წაერთმიათ არაბებისათვის თეოდოსიუპოლი, რომელიც წინათ ბიზანტიას ეკუთვნოდა, რომ აღარ ვილაპარაკოთ იმაზე, რომ იბერიის კუროპალატი არ ენდობოდა ვერაგ ბიზანტიელებს, რომელნიც, რასაკვირველია, ეცდებოდნენ, რომ დროებითი გადაცემა ციხისა მუდმივ მიტაცებად გადაქცეულიყო, და არც თეოდოსიუპოლელებთან ლოიალურ ურთიერთობას დაარღვევდა. იხ. პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა; მნათობი 1949, № 11, გვ. 146 – 147.

ასეთი წინადადებით (κέλευσις), რომ იბერიის კურაპალატს დროებით დაეთმო „კეჯეს ციხე“ ბიზანტიისთვის, კეისარს შეეძლო მიემართა 928 წლის წინა ხანებში, რადგან 928 წელს ბიზანტიელებმა თეოდოსიუპოლი აიღეს. იხ. F. D ö l g e r, Corpus der griech. Urkunden... 1, 75.

σοβούλλια¹ ἔχειν τοῦ μακαρίου βασιλέως τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας βασιλείας, ὧν καὶ τὰ ἴσα πρὸς ἡμᾶς ἀπέστειλε διὰ τοῦ Ζουρβανέλη² πρωτοσπαθαρίου τοῦ ἀζάτου αὐτοῦ, ταῦτα ἐπισκεψάμενοι εἴρομεν αὐτὸν μηδεμίαν βοήθειαν ἔχοντα. τὸ μὲν γὰρ χρυσοβούλλιον τοῦ πενήτεροῦ ἡμῶν περιέχει ὑποσχέσθαι τὸν αὐτὸν κουροπαλάτην, ὡς δι' ἔργου ἐβεβαίωσεν αὐτὸν οἰκεία χειρὶ ἐγγραφάμενος, τοῦ διαμειναι ἐν τῇ πίστει τῆς ἡμετέρας βασιλείας καὶ τοῖς μὲν ἐχθροῖς ἡμῶν ἀντιμάχεσθαι, τοῖς δὲ φίλοις ὑπερασπίζεσθαι, καὶ τὴν ἀνατολήν ὑπόσ-

რომანოზის და ჩვენი მეუფეების ოქრობეჭედნი¹ აქვს, რომელთა პირები ჩვენ გამოგვიგზავნა თავისი აზატის პროტოსპათარ ზურვანელის ხელით², ჩვენ ეს ზედმიწევნით გავზომეთ და დავრწმუნდით, რომ ეს მას ვერაფერს უშველის. ვინაიდან ჩვენი სიმამრის ოქრობეჭედი შეიცავს დაპირებას თვით კუროპალატისას, რომ ის როგორც თვითონ ფიცს სდებს და ამტკიცებს საკუთარი ხელის მოწერით, დარჩება ერთგული ჩვენი მეუფებისა, ჩვენს მტრებს შეებრძოლება, ხოლო მეგობრებს დაიცავს, აღმოსავლეთს ჩვენი მეუფების ქვეშევრდომად გახდის,

¹ ეს დოკუმენტიც (*χρυσοβούλλια*), რომლითაც იბერიის კუროპალატი უმტკიცებს კეისარს თავის უფლებებს ბასიანის მხარეზე, თარიღდება 928 წლის წინა ხანებით.

² როგორც გადმოგვცემს Banduris-ი თავის შენიშვნებში, ხელნაწერის ამ ადგილას არშიაზე სწერია იმავე ხელით: *οὗτος δὲ Ζουρβανέλη ὁ πατήρ τοῦ Τορνίκη τῆς Ἀβᾶ, τοῦ ἀρτίως συγκέλλου* – «ეს ზურვანელი არის მამა ამა თორნიკისა, აწ სვინგელოზისა» (იხ. CB III, 373). ამ მინაწერის მიხედვით, მაშასადამე, ის პროტოსპათარი ზურვანელი, რომლის ხელითაც იბერიის კუროპალატმა ბიზანტიის კეისარს გაუგზავნა 928 წლის წინა ხანებში საბუთები თავისი უფლებების დასამტკიცებლად ბასიანის მხარეზე, ყოფილა იმ თორნიკეს მამა, რომელიც კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულების ხელნაწერის გადაწერის დროს სვინგელოზის (ე. ი. პატრიარქის „თანამოსაკანის“ σύγκελλος) წოდებას ატარებს. ის ხელნაწერი, სადაც ეს მინაწერი მოიპოვება, როგორც ჩანს, XII საუკუნისაა, რადგან Banduris-ს სწორედ ამ ხელნაწერთან (cod. Parisinus regius 2009. იხ. ზემოთ გვ. 221) შეუმოწმებია ტექსტი. მაგრამ ის გარემოება, რომ მინაწერი ხელნაწერის ხელით არის შესრულებული (eadem manu „იმავე ხელით“, როგორც წერს ბანდური), მოწმობს, რომ XII საუკუნის გადამწერს გადმოუწერია თავის დედნიდან ტექსტთან ერთად არშიაზე მინაწერიც, ხოლო თვით დედანში (ე. ი. რომელიმე წინა საუკუნის ხელნაწერში) შესაძლებელია მკითხველის მიერ იყო არშიაზე ის შენიშვნა მიწერილი არა ხელნაწერის ხელით, არამედ სხვა ხელით. და, აი, ამ მკითხველს სცოდნია, რომ 928 წლის მახლობელ ხანებში პროტოსპათარად მყოფი ზურვანელი იმ თორნიკეს მამა იყო, რომელსაც მის (ე. ი. მკითხველის) დროს სვინგელოზის წოდება ჰქონდა. მაშასადამე, XII საუკუნის ძირითადი ხელნაწერის დედანი უთუოდ X საუკუნის მეორე ნახევ-

πονηδον ποιησαι τη βασιλεία ἡμῶν, και κάστρα χειρώσασθαι, και μεγάλα πρὸς φεράπειαν ἡμῶν ἔργα ποιήσασθαι· και ὑπεσχέθη αὐτοῖς παρὰ τοῦ πενθεροῦ ἡμῶν ἵνα ἐὰν φυλάξῃ τὴν τοιαύτην πίστιν θεούλωσιν και εὐγνωμοσύνην, διαμείνῃ ἀμετασάλευτος και ἀντιὸς και οἱ τοῦ γένους αὐτοῦ ἐν τη τούτου ἀρχῇ και ἐξουσίᾳ, και οὐ μεταστήσει τὰ ἔθνη τῶν τόπων αὐτοῦ ἀλλὰ κατὰ τῶν πρώτων βασιλέων τὰ σύμφωνα στέρξει και περαιτέρω μὴ ὑπερβήσεται, και ἔτι οὐδὲ κωλύσει αὐτὸν καταστρέψαι τὴν Θεοδοσιουπόλιν και τὰ λοιπὰ κάστρα τῶν ἐχθ-

ციხეებს დაიპყრობს და ჩვენ დიდს სამსახურს გაგვიწევს; და მათ დაპირება მიეცა ჩვენი სიმამრისაგან, რომ თუ ის დაიცავდა ამ ერთგულებას, სამსახურს და კეთილგანწყობილებას, ისიც და მისი მემკვიდრეებიც უწყევად დარჩებიან ამ ძალაუფლების მქონედ, თუ არ გადალახავენ თავისი ადგილების საზღვრებს, არამედ წინანდელ მეფეებთან დადებულ შეთანხმებებს დასჯერდება და მათ არ დაარღვევს და არ შეუფერხებს მას თეოდოსიუპოლის და მტრის სხვა ციხეების განადგურებას, და ისინი ან თვით მარტო მის მიერ იქნებიან ალყაშემორტყმული, ან

რისაა, როდესაც შეიძლება კაცმა ივარაუდოს 928 წლის წინა ხანებში მოღვაწის შვილი. ასეთ შვილად, ბუნებრივია, პირველ რიგში ვივარაუდებთ ათონელ მოღვაწეს იოანე თორნიკეს. ამ ბერძნული მინაწერის თითქმის ზედმიწევნით ადეკვატურია ის ქართული მინაწერი, რომელიც მოიპოვება 977 წელს გადაწერილსა და ათონის ივერიის მონასტრის წიგნთსაცავში დაცულ ხელნაწერში: «... იოვანე თორნიკ ყოფილისათჳს და აწ წმიდათა მეფეთა მიერ იოანე სჳნგელ ოზისათჳს» (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები I, გვ. 108; R. Blake, ათონის ივერიის მონასტრის ხელნაწერთა აღწერილობა, გვ. 49 – 50 [ცალკე ამონაბეჭდი ჟურნალიდან *Révue de l'Or. Chr.* VIII, 1931 – 32]; შუად. მ. ბერძნიშვილი, იოანე ვარაზგაჩესთვის: ანალები I. 1947, გვ. 241).

ასეთია ის მინაწერი, რომელიც XII საუკუნის ხელნაწერში მოპოვება და რომელიც გვაწვდის ძვირფას ცნობას ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ 976 – 979 წლებში წარმოებული ბრძოლების დროს განთქმული ქართველი სარდლის და ათონის მთაზე ბერად აღკვეცილი თორნიკეს შესახებ. ბერძნული ფორმით *Zoug-* βανέλη გადმოცემულია ქართული „იორდვანელი“ (ე. ი. ჩორჩანელი); ქართული ჩ-ს გადმოცემა ბერძნულად მხოლოდ მიახლოვებით შეიძლებოდა; აქ ის გადმოცემულია მეტის (ζ) მეშვეობით: იგივე სახელი ერთ ბერძნულ ტექსტში სწერია *Τζουσβανέλη* (იხ. *Byzantion* X (1935), გვ. 543). შუაში „დ“ ამოვარდნილია, რადგან ბერძენს *δδβ* კომპლექსის გამოთქმა უჭირდა.

ჩვენ არ ვიცი, რა წარმოშობისაა კონსტანტინეს თხზულების XII საუკუნის ხელნაწერი, მაგრამ მისი დედანი კი რომელშიც მკითხველს „ჩორჩანელის“ შემცველი მინაწერი დაურთავს არშიაზე, უთუოდ უნდა იყოს ნამყოფი ათონის მთის რომელსამე ბიბლიოთეკაში.

ρῶν, καθὼν τε διὰ [τοῦ] αὐτοῦ μόνου πολιορκηθήσονται καθὼν τε δι' αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν. ταῦτα μὲν τὰ κεφάλαια περιέχουσι. τὰ χρυσοβούλλια, ἐξ ὧν οὐδεμίαν βοήθειαν ὁ κουρσπαλάτης ἔχει· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πενθεροῦ ἡμῶν διαγορεύει ὅτι οὐ παρασαλεύομεν αὐτὸν ἐκ τῶν παλαιῶν ὀρίων τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ ὅτι, ἐὰν δυνήθῃ, εἴτε καὶ μόνος εἴτε καὶ μετὰ τοῦ στρατοπέδου ἡμῶν, πολιορκήσει καὶ καταστρέψει τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα τῶν ἐχθρῶν, οὐχὶ δὲ κατασχεῖν αὐτὰ εἰς τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, τὸ δὲ τῆς βασιλείας ἡμῶν περιέχει ἕνα, ὅσους ἂν τόπους δυνήθῃ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ὁ μάγιστρος Ἀδρανᾶσῃ ἐξ οἰκείας δυνάμεως καθυποτάξαι τῶν Ἀγαθηῶν ἢ ἀπὸ τοῦ νῦν καθυποτάξει, κατέχῃ ἐπὶ δεσποτεία καὶ κυριότητι. καὶ ἐπεὶ οὕτε ἐξ οἰκείας δυνάμεως τὴν Θεοδοσιούπολιν καταστρέψατο οὕτε τὸ

თვით ჩვენი ჯარის მიერ. აი, ამ თავებს შეიცავდნენ ის ოქრობეჭედნი, რომლებიც კუროპალატს ვერაფერს შველის: ვინაიდან ჩვენი სიმამრის ოქრობეჭედი აღნიშნავს, რომ ჩვენ არ დავძრათ ის მისი მიწაწყლის ძველი საზღვრებიდან და რომ, თუ შესაძლებელი იქნება, ან მან მარტო თვითონ, ან ჩვენი ჯარითურთ ალყა შემოარტყას და გაანადგუროს თეოდოსიუპოლი და მტრის სხვა ციხეები, ხოლო ისინი არ უნდა ჰქონდეს საბოლოო მბრძანებლობაში და ბატონობაში; ხოლო ჩვენი მეუფების ოქრობეჭედი ¹ შეიცავს იმას, რომ, აგარენტა რომელი ადგილების დამორჩილებაც შესძლო ან თვითონ, ან მისმა ნათესავმა ადრანასე მაგისტროსმა ² საკუთარი ძალით, ან დღეის შემდეგ დაიმორჩილებს, ის ჰქონდეს თავისი მბრძანებლობის და ბატონობის ქვეშ. და რადგან მას თავისი ძალით არ გაუნადგურებია არც თეოდოსიუპოლი, არც აზნიკი, არც მასტატი, მას არ შეუძლია ისინი ეპყრას,

¹ ჩვენი მეუფების ოქრობეჭედი“, ე. ი. კონსტანტინე პორფიროგენეტის *χρυσοβούλλιον*, რომელიც უნდა ყოფილიყო გამოცემული 945 – 952 წლებში, ვინაიდან ეს უნდა მომხდარიყო რომანოზის გადმოგდების შემდეგ (იგი გადმოგდეს, ტახტიდან 944 წლის 16 დეკემბერს) და 952 წლამდე (De adm. imp.-ს დაწერამდე). იხ. Dölger, Corpus... 80 – 81.

² „თვითონ, ან მისმა ძმისწულმა ადრანასე მაგისტროსმა“. იგულისხმებიან სუმბატ I, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (გარდ. 958 წ.) და მისი ძმისწული ადარნერსე II, ქართველთა კუროპალატი (გარდ. 961 წ.) უკანასკნელი, კონსტანტინეს მიხედვით, სუმბატ I-ის ძმისწულია (*ἀνεψιός*); ქართული წყაროებითაც ასე ჩანს; ადარნერსე არის ბაგრატ მაგისტროსის, სუმბატ I-ის ძმის, შვილი. იხ. პ. ი. ნ. გ. ო. რ. ყ. ვ. ა: მნათობი 1950 წ. № 1, გვ: 140 – 141.

Ἰβηκίον οὐτε τὸ Μασσατόν, οὐκ ὀφείλει ταῦτα κατέχειν ὡς ὄντα ἔνθεν τὸν Ἑραξ ποταμὸν ἦτοι τοῦ Φάσιδος, διότι τὸ μὲν κάστρον τοῦ Ἀβνίκου μέχρι τοῦ νῦν ἦν ἀντεξούσιον καὶ ἀντοδῆσποτον ἔχον ἴδιον ἀμνηρᾶν, καὶ πολλὰκις ὁ λαὸς τῆς βασιλείας ἡμῶν ἐπραιδεύσεν αὐτὸ· ἀλλὰ καὶ ὁ πρωτοσπασμάριος Ἰωάννης καὶ στρατηγὸς ὁ Ἀρραβωνίτης, καὶ ὁ πατριάρχης Θεόφιλος καὶ ἀρτίως στρατηγὸς Θεοδοσιουπόλεως, καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ μεγάλην πραιδίαν καὶ αἰχμαλωσίαν εἰς αὐτὸ εἰργάσαντο, κατακαύσαντες τὰ χωρία αὐτοῦ, μηδέποτε τοῦ καιροπαλάτου πραιδεύσαντος αὐτό, καὶ ἦνίκα ἔφρανίσθησαν τὰ τοῦτου χωρία παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν, ὑπεισῆλθον οἱ Ἰβηραὶ καὶ κατακράτησαν αὐτὰ, πειρώμενοι ἐκ τοῦτου τὸ κάστρον κρατῆσαι. ὁ δὲ ἀμνηρᾶς πολλὰκις μνησθεὶς παρὰ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου καὶ στρατηγοῦ, καὶ ἰδὼν ὅτι οὐδαμῶς ἔχει ἐλπίδα ζωῆς, ὑπετάγη καὶ κατένευσε θεοῦτος γενέσθαι τῆς βασιλείας ἡμῶν, θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὀψίδα. τὸ δὲ Μασσατόν ὑπήρχε τῶν Θεοδοσιουπολιτῶν, καὶ ἦνίκα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἐπολιόρησε τὴν Θεοδοσιούπολιν ἐπὶ τὰς μῆνας διὰ τὸ μὴ θύνασθαι παραλαβεῖν αὐτήν, ἀποστείλας λαὸν παρελάβε

როგორც მდინარე ერასის ანუ ფასისის აქეთ მდებარე, რადგან აბნიკის ციხე დღემდე იყო თვითთავადი და თვითუფალი და ჰყავდა საკუთარი ამირა, და ჩვენი სამეფოს ხალხს ხშირად დაურბევია იგი; მაგრამ იოანე პროტოსპათარმა და თეოფილე პატრიკოსმა და თეოდოსიუპოლის ყოფილმა სტრატეგოსმა და სხვა სტრატეგოსებმაც დიდი ნადავლი და ტყვეები მოიხვეჭეს იქ და გადასწვეს მისი სოფლები, კუროპალატს კი არასდროს არ დაურბევია იგი. და როდესაც მისი სოფლები განადგურებულ იქმნა ჩვენ მიერ, მოვიდნენ იბერები, დაიპყრეს იგი და მას აქეთ ცდილობენ ციხე მათ ხელთ იყოს. ამირამ, რომელსაც თეოფილე პატრიკოსი და სტრატეგოსი ხშირად არწმუნებდნენ, დაინახა, რომ დიდი ხნის არსებობის იმედი აღარ იყო, დაგვექვემდებარა, ჩვენი სამეფოს მორჩილად აღიარა თავი და თავისი შვილიც მოგვცა მძევლად. ხოლო მასტატი თეოდოსიუპოლელებისა იყო; და როდესაც იოანე მაგისტროსს გარემოცული ჰქონდა თეოდოსიუპოლი შვიდი თვის განმავლობაში, რადგან ვერ შესძლო მისი აღება, გაგზავნა ხალხი და აიღო მასტატის ის ციხე და ჩააყენა იქ პროტოსპათარი პეტრონა ვოილა, რომელიც მაშინ ნიკოპოლის კატაპანი იყო. მაგრატ მაგისტ-

το αὐτὸ κάστρον τὸ Μαστάτον
καὶ εἰσῆγγαγεν ἐν αὐτῷ τὸν πρωτο-
στρατηγικὸν Πετρωῶν τὸν Βόϊλαν,
τὸν τότε ὄντα κατεπάνω Νικοπό-
λεως. ὁ δὲ μάγιστρος Παγκρά-
τειος συνταξιδεύσας τῷ αὐτῷ
μαγίστρῳ ἐν Θεοδοσιουπόλει, ἤνι-
κα ἔμελλεν ἀναχωρεῖν, παρεκά-
λεσεν ἵνα δώσῃ αὐτῷ τὸ τοιοῦτον
κάστρον, ποιήσας ἕγγραφον ἔρ-
κον πρὸς αὐτὸν τοῦ ἐπικρατεῖν
αὐτὸ καὶ μηδέποτε τοῦτο τοῖς
Σαρακηνοῖς ἐπιδοῦναι. καὶ διὰ
τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ Χριστιανὸν καὶ
θεῖον τῆς βασιλείας ἡμῶν, πισ-
τεύσας τῷ ἔρκῳ αὐτοῦ δέδωκεν
αὐτὸ τῷ εἰρημένῳ Παγκρατεῖ.
ὁ δὲ πάλιν ἀπεχαρίσατο αὐτὸ
τοῖς Θεοδοσιουπολίταις· καὶ ἤνι-
κα παρελήφθη ἡ Θεοδοσιουπό-
λις, ὑπεισεληθόντες οἱ Ἰβηρες
ἐκράτησαν αὐτὸ. διότι οὔτε τοῦ
τοιοῦτου κάστρου τοῦ Μαστάτου
οὔτε τοῦ Ἀβνίκου ἔχουσιν ἐξου-
σίαν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ
κουροπαλάτης πιστὸς καὶ ὀρθὸς
θεῖλος καὶ φίλος ἡμῶν ἐστί, διὰ
τὴν αὐτοῦ παρεκλήσιν, ἵνα γέ-
νηται σύνορον τῆς Φασσαωνῆς ὁ
ποταμὸς ὁ Ἰβραξ ἦτοι ὁ Φᾶσις,
καὶ τὰ μὲν ἀριστερὰ μέρη τὰ
πρὸς τὴν Ἰβηρίαν² κατέχουσιν

როსმა¹ იმ მაგისტროსთან (ე. ი. იოანესთან) ერთად ილაშქრა თეოდოსიუპოლში და, როდესაც მან დააპირა უკან გაბრუნება, სთხოვა იოანეს, რათა მას ის ციხე მასტატი მისთვის მიეცა, და მისცა მას ფიცის წერილი, რომ მას ის ციხე თავის მფლობელობაში ექნებოდა და მას არასდროს სარკინოზებს არ გადასცემდა. და რადგან ის ქრისტიანიც იყო და ჩვენი სამეფოს მორჩილი, იოანემ დაუჯერა მის ფიცს და მისცა ციხე ხსენებულ ბაგრატს; ამან კი ის კვლავ თეოდოსიუპოლელებს უწყალობა; და როდესაც თეოდოსიუპოლი აღებულ იქმნა, მოვიდნენ იბერები და დაიჭირეს ის. ამიტომ არც ამ მასტატის ციხეზე, არც აზნიკზე არ შეუძლიათ მათ უფლება მოითხოვონ, მაგრამ რადგან კუროპალატი ჩვენი მორჩილი და მეგობარია, სანდო და მართალი, იყვეს თანახმად მისი მოთხოვნისა ფასიანის საზღვრად მდინარე ერაქსი ანუ ფასისი, და მარცხენა მხარე, იბერიისაკენ² მიმართული, ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა, რაც თეოდოსიუპოლისკენ არის, როგორც ციხეები ისე სოფლები, იყვეს ჩვენი მეუფების ქვეშ, ისე რომ, მამასადამე, ორივეს საზ-

¹ „ბაგრატ მაგისტროსი“. სუმბატის ქრონიკის მიხედვით ბ ა გ რ ა ტ მ ა გ ი ს ტ რ ო ს ი გარდაიცვალა 945 წელს: «გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, მე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქორანიკონსა რმე (165+780=945), თვესა მარტსა, და დაუტევა მე თვისი ადარნასე, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა მაგისტროსი იქმნა...» (ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 66, § 64).

² ბერძნულ ხელნაწერებში სწერია Ἰβηρίαν, რაც სრულიად გაუგებარია. შესწორება ეკუთვნის ბროსეს (Additions... გვ. 148).

οὐκ ἴβηρες, τὰ δὲ δεξιὰ ἄστυ εἰσὶ
 πρὸς τὴν Θεοδοσιούπολιν, καὶν τε
 κάστρα καὶν τε χωρία εἰσὶν, ὧσιν
 ὑπὸ τὴν βασιλείαν ἡμῶν, τοῦ
 ποταμοῦ θηλονότι σύνορον ἀμφο-
 τέρων ὑπάρχοντος, καμῶς και-
 ζῶν ὁ μακάριος Ἰωάννης Κουρ-
 κούας περὶ τοῦτου ἐρωτηθεὶς
 ἐξείπετο συμφέρον εἶναι τὸν ποτα-
 μὸν σύνορον. τὸ μὲν γὰρ ἀκριβὲς
 δίκαιον ὁδόμεναι ἐξουσίαν παρ-
 χει τῇ κουροπαλάτῃ εἶτε εἰς τὰ
 ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ εἶτε εἰς τὰ
 ἔκενθεν διακράτησιν ἔχειν, διότι
 τὰ τοιαῦτα πάντα χάρις τῶν
 Θεοδοσιουπολιτῶν τὰ στρατεύ-
 ματα τῆς βασιλείας ἡμῶν ἡχμα-

ღვრად მდინარე იქნება, როგორც
 ეს ნეტარხსენებულმა იოანე კურ-
 კუამ ჯერ კიდევ სიცოცხლეში,
 როდესაც მას შეეკითხნენ ამის
 შესახებ, აზრი გამოთქვა, ხელსაყ-
 რელია მდინარე იყვეს საზღვრა-
 დო¹. ზედმიწევნით მართლად რომ
 ვთქვათ, არავითარი უფლება არა
 აქვს კუროპალატს არც მდინარის
 აქეთა მხარეზე, არც მდინარის
 იქითა მხარეზე, რადგან თეოდო-
 სიუპოლელთა ყველა ეს სოფლები
 ჩვენი სამეფოს ჯარებმა ტყვევნეს
 და ცეცხლს მისცეს, და არასდროს
 იბერები ჩვენი ხალხის უიმისოდ
 არ შესულან თეოდოსიუპოლში
 და არ გაუნადგურებიათ იგი, არა-

¹ ძირითადი საკითხი, რომელსაც ეხება კონსტანტინე პორფიროგენეტი თავისი შრომის ამ 45. თავში, არის საკითხი იბერიის იმ მხარისა, რომელსაც ეწოდება Φασიაνή. ეს არის ქართული წყაროებით კარგად ცნობილი ბ ა ს ი ა ნ ი.

ქართული „ბასიანი“ რომ დაეწერა Βασιανή, ეს წაიკითხებოდა „ვასიანი“ და არა ბასიანი. რადგან β ამ დროს „ვ“-ს ნიშნავდა. ამიტომაც არის რომ „ბაგრატი“ არსად β-ით არ არის გადმოცემული, იგი იწერება ყოველთვის Παγκρα-
 τειος. თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევას, გავითვალისწინებთ, მაშინ ავტორს უნდა დაეწერა Πασιανή. ზეპირმეტყველებაში მაშინდელი ბერძენი ამ სიტყვას ალბათ, ამბობდა „ვასიანი“ (შეად. „პანკრატოს“). მაგრამ თუ მაინც Φασიაνή უწოდა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა და არა Πασιανή, უთუოდ შემდეგი მიზეზის გამო: ბასიანი დაკავშირებულია არაქსის სათავეებთან, ხოლო არაქსს ბერძნულ წყაროებში ეწოდება Φάσις და მაშასადამე, იმ კუთხეს, რომელიც არაქსის სათავეებთან მდებარეობს. ბუნებრივია, რომ უწოდა Φασიაνή, მით უმეტეს რომ ადგილობრივ სახელი ამ ადგილისა ჟღერდა ამის მსგავსად („ბასიანი“).

45. თავის მეორე ნაწილში მოთხრობილია იმ დავის შესახებ, რომელიც არსებობდა ბიზანტიასა და იბერიას შორის ბასიანისა და მისი მეზობელი მხარეების შესახებ. ბასიანი, რომელიც არაქსის სათავეებთან მდებარეობდა «ირიჯლუს მთას იქით», არაბთა შემოსევამდე ბისანტიის სამფლობელოში შედიოდა. ხოლო როდესაც იგი არაბთა ხელში გადავიდა, ბიზანტიასა და იბერიას შორის შეთანხმება მომხდარა, რომ «აგარიანთა რომელი ადგილების დამორჩილებაც შესძლო ან თვითონ (კუროპალატმა) ან მისმა ძმისწულმა ადრანასე მაგისტროსმა საკუთარი ძალით, ან დღეის შემდეგ დაიმორჩილებს, ის ჰქონდეს თავისი მზრუნელობის და ბატონობის ქვეშ» (იხ. ზემოთ გვ. 269) ამრიგად, ბიზანტიელები და იბერიელები გაერთიანებული ძალებით ებრძოდნენ არაბებს, მაგრამ, რო-

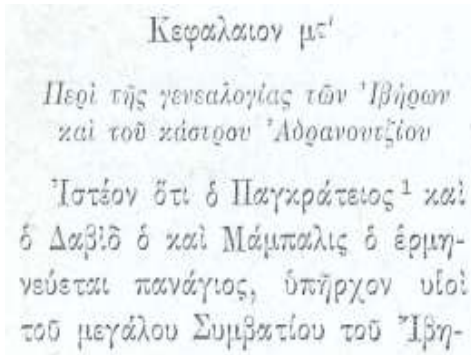
λῶτισαν καὶ ἐπυρπόλησαν, καὶ οὐδέποτε χωρὶς ἡμετέρου λαοῦ Ἰβήρες ἐξήλθον καὶ ἐπραΐδουσιν Θεοδοσιούπολιν, ἀλλ' αἰεὶ φίλους εἶχον αὐτοὺς καὶ ἐπραγματεύοντο μετ' αὐτῶν, καὶ τῷ μὲν στόματι ἤμελλον πορνεύειν τὴν Θεοδοσιούπολιν, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐδ' αὐτῶν ἐβόσλοντο παραληφθεῖν αὐτήν. ἀλλ' ἡ βασιλεία ἡμῶν, ὡς εἴρηται, διὰ τὴν πρὸς τὸν κουροπαλάτην ἀγάπην ἡμέτερος γενέσθαι τὸν ποταμὸν τὸν Ἑραζῆ τοῖς Φῶσιν σύνορον ἀμφοτέρων, καὶ ὀφείλουσιν ἀρκεῖσθαι εἰς τὴν

τοιαύτην διακράτησιν καὶ μηδὲν πλεόν ἐπιζητεῖν (CB, III, 197—205).

მედ მუდამ ჰყავდათ ისინი მეგობრებად და მათთან ერთად მოქმედებდნენ; და მხოლოდ სიტყვით სურდათ, რომ თეოდოსიუპოლი განადგურებული ყოფილიყო, გულით კი არასდროს არ სურდათ, რომ იგი აღებული ყოფილიყო. მაგრამ ჩვენმა მეუფებამ, როგორც ითქვა, კუროპალატის სიყვარულის გულისთვის მოისურვა, რომ მდინარე ერასისი ანუ ფასისი ყოფილიყო ორივეს საზღვრად, და ისინიც უნდა დაკმაყოფილდნენ ამ მფლობელობით და მეტი აღარ მოითხოვონ.

გორც ჩანს, ბიზანტიელთა ექსპანსია ისე შორს წასულა, რომ ისინი თვითონ აპირებდნენ ყველა იმ ქვეყნებს დაპატრონებოდნენ, რომელთაც ქართველთა დახმარებით ართმევდნენ არაბებს. ამიტომ ქართველებს შეუწყვეტიათ თავისი აქტიური მონაწილეობა ამ ბრძოლაში და, მაგალითად, თეოდოსიუპოლის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელსაც კი უშლიდნენ ბიზანტიელებს. მაგრამ როდესაც ბიზანტიელებმა წაართვეს არაბებს თეოდოსიუპოლიც და მისი მეზობელი მხარეებიც (აზნიკი, მასტატი, მანძიკიერტი), «მოვიდნენ იბერები, დაიპყრეს იგი და მას აქეთ ცდილობენ ციხე მათ ხელთ იყოს», კონსტანტინე პორფიროგენეტი თვლის, რომ იბერიის კუროპალატი მართალი არ არის; ეს მხარე (ბასიანი) ბიზანტიელებმა წაართვეს ბრძოლით არაბებს და არა იბერიელებმა და, მაშასადამე, ის მათ არ ეკუთვნისო. კონსტანტინე, რასაკვირველია, ობიექტური არ არის: თუ იბერიელებს არ მიუღიათ მონაწილეობა არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, როგორღა შესძლებდნენ ისინი თეოდოსიუპოლის ციხის ხელში ჩაგდებას? ბოლოს, ის თვითონაც აღიარებს იბერიელთა მონაწილეობის მნიშვნელობას: «არასდროს იბერები ჩვენი ხალხის უიმისოდ არ შესულან თეოდოსიუპოლში და არ გაუნადგურებიათ იგი, არამედ მუდამ ჰყავდათ ისინი მეგობრებად და მათთან ერთად მოქმედებდნენ». კონსტანტინე იძულებულია ანგარიში გაუწიოს იბერიის ძალას და სადავო საკითხს კომპრომისულად სწყვეტს; ბასიანს ორად ჰყოფს: საზღვრად სდებს არაქსს, ანუ ფასისს: «მარცხენა მხარე, იბერიისაკენ მიმართული, ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა, რაც თეოდოსიუპოლისკენ არის, როგორც ციხეები ისე სოფლები, იყვეს ჩვენი (ე. ი. ბიზანტიის) მეუფების ქვეშ» (დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. პ. ი. ნ. გ. ო. ო. ყ. ვ. ა: მნათობი 1949 წ. № 11, გვ. 149 – 152).

როგორც ჩანს, ეს მორიგება დროებითი იყო. იბერია კვლავ აცხადებდა თავის პრეტენზიებს მთელ ამ მხარეზე, მთელ ბასიანზე. და როდესაც მას საშუა-

თავი 46

იბერთა გენეალოგიისა და ადრანუჯის ციხის შესახებ

საცოდნელია, რომ ბაგრატი და დავითი, რომელსაც მამფალიც ეწოდებოდა, რაც გადმოითარგმნება «ყოვლად წმინდა»², იყვნენ

ლება მიეცა ბიზანტიაზე ზეგავლენა მოეხდინა, მან დაიბრუნა ეს მხარე. 976 – 979 წლებში ბიზანტიას გაჭირება დაადგა ბარდა სკლიაროსის განდგომის გამო და იბერიის კუროპალატს მიმართა დახმარებისათვის. იმ მიწერ-მოწერიდან, რომელიც გაიმართა დავით კუროპალატსა და ბიზანტიის მთავრობას შორის სარდალ თორნიკეს მეშვეობით, ჩანს, რომ კუროპალატი აღუთქვამდა ბიზანტიას ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ დაგეხმარებითო, ხოლო მოითხოვდა ბიზანტიისაგან იმ მხარის დაბრუნებას, რომელიც კონსტანტინე პორფიროგენეტმა სადავოდ გახადა. «ხოლო თორნიკ – წერს გ ი ო რ გ ი მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი - კუროპალატისა და თავისა წიგნები მეფეთა წინაშე წარსცა და ყოველი ნებაჲ კუროპალატისაჲ აუწყა. და მაშინ მისცნეს მეფეთა ზ ე მ ო ნ ი ქ უ ე ყ ა ნ ა ნ ი ს ა ბ ე რ ძ ნ ე თ ი ს ა ნ ი კ უ რ ო პ ა ლ ა ტ ს ა, რ ა დ თ ა თ ა ვ ი ს ა ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა ჰ ქ ო ნ დ ი ნ » (გ ი ო რ გ ი მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი, ც 5 იოვანესი და ეფთემესი, თბ. 1946, თავი 20; იხ. აგრეთვე თავი 10).

¹ არ არის საჭირო ეს სახელი წავიკითხოთ „პანკრატი“ (აწ „პანკრატი-ოსი“). რომ „ბაგრატი“ X საუკუნის ბერძენს დაეწერა *Βαγρατ*, ის წავიკითხებოდა „ვადრატ“. ერთადერთი შესაძლებელი ტრანსკრიფცია „ბაგრატისა“ ამ დროისთვის არის *Παγκρατ...*: π-ით გადმოიცემა ბილაბიალური **პ ბ ფ**, ისევე როგორც κ-ით გადმოიცემა **კ გ ქ**.

საშუალო საუკუნეების ბერძნულში β და γ უკვე სპირანტებია (ვ და ღ) და ამიტომ **ზ** და **გ** ბერძენის გადმოსაცემად ხმარობენ π და κ-ს, უფრო მეტის სიზუსტისათვის κ-ს წინ ნახალური ბერძენის გამომხატველ ასოს დაუწერდნენ ხოლმე (ν), რაც ამ κ-ს გააჟღერებდა. *Παγκρατ*-ში („პანკრატი“) ნახმარი γ (გამოთქმაში „ნ“) მომდევნო κ-ს მჟღერად აქცევს და, ამგვარად, მთელი სიტყვა გამოითქმება „ბანგრატი“, ხოლო რადგან ჩვენ ვიცით, რომ γ (= ნ) ნახმარი იყო κ-ს გასაჟღერებლად, ამიტომ **ნ** შეგვიძლია სრულიადაც არ გამოვთქვათ.

² „და ვ ი თ მ ა მ ფ ა ლ ი“ (ὁ Δαβίδ καὶ ὁ Μάμπαις). ბ ე კ ე რ ს ბონის გამოცემაში (გვ. 206), ისევე როგორც კომენტატორს Bandurius-ს (იქვე, გვ. 373), „ბაგრატი“, „დავითი“ და „მამფალი“ სამ პიროვნებად გაუგიათ. საჭიროა ტექსტის შესწორება: *ὁ Παγκράτειος καὶ ὁ Δαβίδ ὁ καὶ Μάμπαις* „ბაგრატი და დავითი, რომელსაც მამფალიც ეწოდებოდა“. შესწორება ეკუთვნის მარკვარტს (I. c. 186).

სუმბატის „ქრონიკაში“ დავით მამფალის, მისი მამისა და მისი ძის შესახებ ვკითხულობთ:

«და მამფალი სუმბატ არტანუჯელი, ძე ადარნასესი, მისა აშოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქორანიკონსა რთ (109, ე. ი. 780 + 109 = 889), და დაუტევნა ძენი ორნი: [და ვ ი თ მ ა მ ფ ა ლ ი და] ბაგრატი მამფალი არტანუჯელი» (ე. თა-

ρος. και ἔλαχε τὸ Ἀδρανοῦτζη εἰς κληρονομίαν τῆ Παγκρατεῖω, τῆ δὲ Δαβὶδ ἔλαχεν ἑτέρα χώρα. ὁ δὲ Παγκράτειος ἐποίησεν υἱοὺς τρεῖς, τὸν Ἀδρανασίω, τὸν Κουρκενίω και τὸν πατρίκιον Ἀσώτιον τὸν και Κισκάσην, και διεμέρισεν αὐτοῖς τὴν χώραν αὐτοῦ και ἔλαχε τὸ Ἀδρανοῦτζη τῆ υἱῷ αὐτοῦ Κουρκενίω, κακείνου τελευτήσαντος ἀτέκνου εἶασεν αὐτὸ τῆ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἀσωτίω τῆ και Κισκάση. ὁ δὲ πατρίκιος Ἀσώτιος ὁ και Κισκάσης ἐπήγε γαμψὸν εἰς θυγατέρα αὐτοῦ τὸν Κουρ-

მენი დიდი სუმბატ იბერისა. და ადრანუჯი წილად ხვდა ბაგრატს, ხოლო დავითს ერგო სხვა ქვეყანა. ბაგრატს ჰყავდა სამი ვაჟი: ადრანასერი, გურგენი და პატრიკოსი აშოტი, რომელსაც კისკასიც ეწოდებოდა¹, და გაუყო მათ თავბსი მიწაწყალი, და ადრანუჯი ერგო გურგენს და, როდესაც ის უძეოდ გარდაიცვალა, დაუტოვა იგი თავის ძმას აშოტს, რომელსაც კისკასიც ეწოდებოდა. ხოლო აშოტ პატრიკოსმა, კისკასმა, აიყვანა სიძედ, თავისი ქალის ქმრად, ის გურგენ მაგის-

ყაიშვილის გამოც., § 48, გვ. 65. შდრ. ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრება“, ზ. ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 287).

«გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუჯელისა, მონაზონობასა შინა, ქორანიკონსა რიგ (163, ე. ი. 780 + 163 = 943), ფებერვალსა ოცსა, და დაუტევა ძე თვისი სუმბატ, რომელიცა იგი დასუეს ერისთავთა ერისთავად» (ე. თაყაიშვილის გამოც., § 63, გვ. 66).

«გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთა ერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით მამფლისა, არტანუჯელი, ქორანიკონსა სჭ (208, ე. ი. 780 + 208 = 988), და დაუტევნა ძენი ორნი, დავით და ბაგრატ» (ე. თაყაიშვილის გამოც., 573, გვ. 67).

ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით „მამფალის“ სახელწოდება „გვარამ აშოტ დიდის ძის გარდა, მხოლოდ არტანუჯელ-კლარჯ „კელმწიფეებს“ უტარებიათ“. „მამფალი“ ყოვლადწმიდას ნიშნავს – ამბობს კონსტანტინე პორფიროგენეტი, მაგრამ აქ რაღაც გაუგებრობას აქვს ადგილი; „მამფალი“ ისევეა ნაწარმოები, როგორც „დედოფალი“, ხოლო თუ რას ნიშნავსო „მამფლობა“ და რით განსხვავდებოდა ის სხვა სახელისუფლო სახელისაგან, არა ჩანსო – დაასკვნის განსვენებული აკადემიკოსი (ქ. ერის ისტ. II² [1948], 110). პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით, თავისი მნიშვნელობით „მამფალი“ იგივეა, რაც ძველს იბერიაში მიღებული სახელისუფლო წოდება „პიტიახში“ (იხ. „მნათობი“, 1950 წ. № 1, გვ. 109).

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიხედვით ბაგრატს ჰყავს სამი ვაჟი: ადრანასერი, გურგენი და პატრიკოსი აშოტ კისკასი. სუმბატის „ქრონიკით“ კი «გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი, ძე სუმბატისა, ქორანიკონსა რკთ (129, ე. ი. 780 – 129 = 919), თუესა აპრილსა კ... დღესა აღვსებისა, და დაუტევნა ძენი ოთხნი: ადარნასე, რომელი იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი სახელ ედვა მას, გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით» (ე. თაყაიშვილის გამოც., § 53, გვ. 65), მამასადამე კონსტანტინე არ იცნობს ბაგრატ I არტანუჯელის მეოთხე ვაჟს, დავითს. თავის მხრით, ქართული წყაროებისათვის უცნობია აშოტის მეტსახელი კისკასი.

κέντην ἔκεινον τὸν μάλιστα, ὅστις θυμαστεύσας ἀφείλετο ἐκ τῶν πενήτερον αὐτῶν Ἀσωτίου τὸ Ἄδρανουτῆ κατὰ τυραννίδα, καὶ δέδωκεν αὐτῷ εἰς ἀντιστήκασιν τὸ τε Τυρόκαστρον¹ καὶ τὴν ποταμὴν τῶν Ἀτῆαρά, τὴν οὖσαν σύνορον τῆς Ῥωμανίας εἰς Κώλωριν². εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ πατρίκιος Ἀσώτιος

ტროსი, რომელმაც, ხელისუფლება რომ მიიღო, ძალით წაართვა თავის სიმამრს აშოტს ადრანუჯი და ამის საბაძლოდ მისცა მას ტიროკასტრონი¹ და აჭარის წყლის გასწვრივი ქვეყანა, რომელიც რომანიის მოსაზღვრე იყო კოლორისთან². პატრიკიოს აშოტს, კისკასს, ცოლად ჰყავდა

¹ ტიროკასტრონი (Τυρόκαστρον) წარმოადგენს ქართული „ყველისციხის“ ბერძნულ თარგმანს: τυρός „ყველი“, κάστρον „ციხე“. ამ ციხეს დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ის მდებარეობდა საზღვარზე შავშეთისა, აჭარისა და ჯავახეთისა, აჭარისწყლის სათავეებთან, არსიანის მთის კალთაზე. იგი ხშირად იხსენიება ქართულ საისტორიო წყაროებში:

აბულ-კასიმი, შემოსევის დროს (914 წელს), შიდა-ქართლის მოოხრების შემდეგ შევიდა სამცხეში, მოაოხრა სამცხე და ჯავახეთი და მოადგა თმოგვის ციხეს. ეს რომ ვერ აიღო, «აიყარა მუხით და მოვიდა ყ ვ ე ლ ს, მოადგა გარე და იწყო ბრძოლა». მას იცავდა ჭაბუკი გობრონი, რომელიც შემდეგ აწამეს (ანას. ქ. ცხ. 166, 25 – 28).

ყ ვ ე ლ ი ს ც ი ხ ე იხსენიება არტანუჯის ციხესთან ერთად. როდესაც ლიპარიტი (და მისი ძე ივანე) შეიპყრეს, ბაგრატმა «აღიხუნა ლიპარიტეთგან ციხენი არტანუჯი და ყ ვ ე ლ ი, უფლისციხე და ბირთვსი» (ანას. ქ. ცხ. 190, 15 – 16).

ყველისციხეში ზის ცალკე ერისთავი, «მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყუეღისა» (ანას. ქ. ცხ. 194, 11).

გიორგი II-ის დროს, თურქთა მიერ საქართველოს აოხრების ხანაში, «გიორგი მეფესა, ყუეღს გარემდგომსა, დაესხნეს უგრძნაულად თურქნი დიდნი» (ანას. ქ. ცხ. 200, 22).

წყაროებში იხსენიება აგრეთვე „ყველის მთა“, „ყველის თავი“: თეგუთარმა (ყანმა) «თვთ ლაშქრითა და მეომრითა გარემოიარა არსიანი, აქეთ სირმონ (ნოინმა) ჩამოვლო მთა ყუეღისა და მოვიდეს ორნივე თავსა ყვეღისასა (მარიამის ქ. ცხ. *857, ჭიჭ. 590).

საგულისხმოა გამოთქმა „ყუელის ყური“: «დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყვეღის ყურსა, გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს, ვიდრე ფანასკერტამდე» (ანას. ქ. ცხ. 191, 10), თავისი წარმოებით „ყველის-ყური“ მოგვაგონებს ჭანურ ფორმას „არტანისიშეუჯი“ (მდრ. ქვემოთ, გვ. 280, შენიშვნა).

დღევანდელ რუკებზე იმ ადგილებში. სადაც „ყუელისციხე“ იყო, აღნიშნულია: 1) გადასავალი ყვეღის წვერი, რაც უნდა უდრიდეს ძველ წყაროებში მოხსენებულ „ყუელის მთას“; 2) დასახლებული პუნქტი „ქვეღი“, რაც უთუოდ რუსული Квели-ს უხეირო ტრანსლიტერაციას წარმოადგენს, უნდა იყოს „ყველი“ (შტაბის რუსულ რუკაზე სწერია Квель В.. Квель Н., Квель Ср.).

თავის მეორე თხზულებაში (De caerimoniis) კონსტანტინე იცნობს ამ ციხის ქართულ სახელწოდებასაც Κούελ „ყველი“ (იხ. ქვემოთ, გვ. 291).

² „კოლორი“ (Κώλωριν) – დაბა კაპადოკიის საზღვარზე.

ἡ καὶ Κισκάσης τὴν ἀδελφὴν τοῦ
 μαγίστρου Γεωργίου καὶ ἐξουσια-
 στοῦ Ἀβασγίας· καὶ ὅτε ἐγέν-
 οντο κατ' ἀλλήλων ἕτε μάλιστα
 Κουρκένιος καὶ ὁ μάλιστα
 Γεώργιος καὶ ἐξουσιαστής Ἀβασ-
 γίας διὰ τὸ συναγωνίζεσθαι τὸν
 πατρικίον Ἀσώτιον τοῦ ἐξουσιασ-
 τοῦ Ἀβασγίας, θυγηθεὶς ὁ Κουρ-
 κένιος ἀφείλετο καὶ τὴν ἀντιση-
 κωσιν ἣν δέδωκεν αὐτῷ ὑπὲρ τοῦ
 Ἀδρανοῦτζιου, καὶ ἐδίωξεν αὐ-
 τόν, καὶ ἀπηλθὲν εἰς Ἀβασγιάν.
 τελευτήσαντος δὲ τοῦ μαγίστρου
 Κουρκένιου κατελείφθη τὸ Ἀδρα-
 νοῦτζη τῇ γυναικὶ αὐτοῦ τῇ τοῦ
 πατρικίου Ἀσωτίου τοῦ Κισκάση
 θυγατρὶ ὡς πατρικὸν αὐτῆς. ὅτε
 δὲ διεμέριζον τὴν χώραν τοῦ μα-
 γίστρου Κουρκένιου μετ' ἄλλων
 ἕτε Ἀσώτιος ὁ κουροπαλάτης καὶ
 ὁ μάλιστα Γεώργιος ὁ ἐξουσιασ-
 τῆς Ἀβασγίας καὶ ὁ μάλιστα
 Παγκράτειος ὁ ἀδελφὸς τοῦ προρ-
 ρηθέντος κουροπαλάτου, ἦλθον
 εἰς συμβίβασιν καὶ ἐπῆρεν ἕκασ-
 τος τὸ πλεονάζον αὐτῷ. τὸ δὲ
 Ἀδρανοῦτζην ἐπλησίαζε τῇ Συμ-
 βατίῳ τῇ τοῦ προρρηθέντος Δαβι-
 θίῳ. τότε ἐκράτησαν πάντες τὴν
 γυναῖκα τοῦ μαγίστρου Κουρκε-
 νίου ἡγοῦν τὴν θυγατέρα τοῦ πα-
 τρικίου Ἀσωτίου τοῦ καὶ Κισκά-
 ση, λέγοντες ὅτι σὺ γυνὴ οὖσα οὐ
 δύνασαι κρατεῖν τὸ κάστρον. τότε
 δέδωκεν ὁ Συμβάτιος εἰς συνάντη-
 σιν τοῦ κάστρου χωρὶς τῇ γυναικί,
 καὶ ἀνελάβετο τὸ τοιοῦτο κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζην.

გიორგი მაგისტროსის, აფხაზე-
 თის მთავრის, და; და როდესაც
 ერთმანეთში აიშალნენ გურგენ
 მაგისტროსი და გიორგი, მაგის-
 ტროსი და აფხაზეთის მთავარი,
 რადგან აფხაზეთის მთავარს გა-
 მოესარჩლა აშოტ პატრიკოსი,
 გურგენმა შესძლო და წაართვა
 აშოტს ის საბადლო ქვეყანაც,
 რომელიც მან მისცა მას ადრან-
 ნუჯის მაგიერ, და გააძევა იგი.
 ისიც გაემგზავრა აფხაზეთში.
 ხოლო როდესაც გურგენ მაგისტ-
 როსი გარდაიცვალა, ადრანუჯი
 დარჩა მის ცოლს, აშოტ პატრი-
 კოსის, კისკასის, ქალიშვილს,
 როგორც მისი მამისეული. ხოლო
 როდესაც გურგენ მაგისტროსის
 მიწა-წყალს ინაწილებდნენ იარა-
 ლის საშუალებით აშოტ კუროპა-
 ლატი, აფხაზეთის მთავარი გიორ-
 გი მაგისტროსი და ბაგრატ მაგის-
 ტროსი, ზემოხსენებული კურო-
 პალატის ძმა, ისინი მორიგდნენ
 და თითოეულმა წაიღო თავისი
 სამკვიდროს მეზობელი ქვეყანა.
 ადრანუჯი ახლოს მდებარეობდა
 ზემოხსენებული დავითის მის სუმ-
 ბატისათვის მაშინ შეიპყრეს
 გურგენ მაგისტროსის მეუღლე,
 ესე იგი აშოტ პატრიკოსის,
 კისკასის, ქალიშვილი და უთხრეს:
 „შენ ქალი ხარ და არ შეგიძლია
 გეპყრას ციხე“. მაშინ სუმბატმა
 ციხის მაგიერ მისცა ქალს სხვა
 მიწები და ხელთ იგდო ეს ციხე
 ადრანუჯი.

Ἰστέον ὅτι ἡ συγγένεια τῶν τοιούτων Ἰβήρων τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. τοῦ Δαβίδ ἡ μητήρ καὶ τοῦ Ἀδρανασῆ τοῦ κουροπαλάτου, τοῦ πατρὸς τοῦ ἀρτίως Ἀσωτίου τοῦ κουροπαλάτου, ἠπῆρχον δύο ἀδελφῶν παιδία ἦγον ἐξ ἀδελφαι. εἶχε δὲ Συμβάτιος ὁ τοῦ Δαβίδ σὺνδὲ γυναικα τὴν θυγατέρα τοῦ μαγίστρου Παγκρατείου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀδρανασῆ τοῦ ἀρτίως μαγίστρου· καὶ τελευταίως ἔλαβεν ὁ Ἀδρανασῆ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Συμβατίου τοῦ σὺν τοῦ Δαβίδ.

Ὅτι τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζιν ὄχυρόν ἐστι πάνυ, ἔχει δὲ καὶ ῥαπάτιν μέγα καὶ χωρόπολιν. καὶ

საცოდნელია, რომ ასეთნაირია ამ იბერთა ნათესაობა. დედა დავითისა და ადრანასე კუროპალატისა, ახლანდელი კუროპალატის აშოტის მამისა, იყვნენ ორი ძმის შვილები, ესე იგი ბიძაშვილები. სუმბატს, დავითის ძეს, ცოლად ჰყავდა ზაგრატ მაგისტროსის, ახლანდელი მაგისტროსის ადრანასეს მამის, ქალიშვილი. როდესაც ეს გარდაიცვალა, ადრანასემ ცოლად მიიყვანა სუმბატ დავითის ძის და.

ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს დიდი «რაბატიც» და დაბა-ქალაქიც¹: და იქ მოდის

¹ „ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს დიდი ῥαპάτιν და დაბა-ქალაქიც“. და დაბა-ქალაქიც“. კონსტანტინეს ამ განმარტებაში ორი

ცნება იპყრობს ჩვენს ყურადღებას: 1) „ῥαπάτιν“ და 2) „დაბა-ქალაქი (χωρό-πολις)“:

პირველი ცნებით „ῥαπάτιν“ აღნიშნულია ქალაქის (არტანუჯის) განსაკუთრებული ნაწილი. სიტყვა „რაბატი“ სპარსულია და ნიშნავს „გამაგრებულ ადგილს“. საქართველოში დღესაც ცოცხალია ეს სიტყვა (მაგალითად, ახალციხის რაბათი, ადიგენის რაბათი) და იმით აღინიშნება ქალაქისა თუ დასახლებული ადგილის ის გამაგრებული ნაწილი, სადაც თავმოყრილია სავაჭრო ბინები, ადმინისტრაციული დაწესებულებები და მისთანანი. მაშასადამე, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, არტანუჯი არის პირველ რიგში ციხესიმაგრე (τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζιν), ხოლო იგი მნიშვნელოვანი სავაჭრო ქალაქიც არის და მას, ამიტომ, აქვს ῥαπάτιν.

კონსტანტინეს თქმით არტანუჯს აქვს აგრეთვე *χωρόπολις*. სიტყვა *χωρόπολις* დადასტურებულია მხოლოდ ამ ადგილას (სხვაგან, მთელ ბიზანტიურ მწერლობაში არსად არ გვხვდება). Sophocles-ის ჩვენებით (Greek Lexicon... გვ. 1177) ის უდრის κἀμη-ს და ნიშნავს დაბაქალაქს („large country town“). ახ. წ. IV საუკუნიდან *χωρίον* (ნაწარმოები სიტყვისაგან *χώρα*, რომელიც, მაგალითად, ეგვიპტისათვის „პროვინციას“ აღნიშნავს და უპირისპირდება დედაქალაქ ალექსანდრიას) იხმარება κἀμη -ს („სოფლის“) მნიშვნელობით, (Preisigke, Fachwörter 185). რაც შეეხება κἀμπολις-ს, ის ძველი ქართული ტექსტების გაგებით „დაბაქალაქს“ ნიშნავს; მაგალითად, ადიშის ოთხთავში სწერია: «და ჰრქუა მათ: მოვედით და მივიდეთ გარემო მახლობელთა მათცა და ბ ა ქ ა ლ ა ქ თ ა (ოპიზა-ტბეთი: მახლობელსა დაბნებსა და ქალა-

αὶ πραγματεῖαι τῆς τε Τραπεζουσ-
τος καὶ τῆς Ἰβηρίας καὶ Ἀβασ-
γίας καὶ ἀπὸ πάσης τῆς χώρας
τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Συρίας
ἔκεισε ἀφικνοῦνται· ἔχει δὲ καὶ
κοιμητήριον ἐκ τῶν τοιοῦτων πραγ-
ματειῶν ἄπειρον· ἣ δὲ χώρα τῶν
κάστρων Ἀδρανοῦτζιου ἦτοι τὸ

საქონელი ტრაპეზუნტისა, იბე-
რიისა, აფხაზეთისა, და არმენიის
და სირიის ყველა ქვეყნიდან;
და ამ საქონლებიდან მას უამ-
რავი ზაჟი შემოდის. ადრანუ-
ჯის ციხის მიწაწყალი, ესე იგი
არზენი, დიდია და ნაყოფიერი
და წარმოადგენს იბერიის, აფხა-

ქებსა), რადთა მუნცა ვკადაგებდე» (მარკ. I, 38: ... ἀγῶμεν ἀλλαχοῦ εἰς τὰς
ἐχομένας κομοπόλεις).

კონსტანტინე პორფიროგენეტს არ შეეძლო არ სცოდნოდა სიტყვა კამო-
პოლის, მაგრამ მას სპეციალურად შეუქმნია არტანუჯის დასახსიათებლად ახალი
სიტყვა *χωρὸπολις*. ამით მას, უთუოდ, სურდა აღენიშნა, რომ არტანუჯი უბ-
რალო სოფელი კი არ იყო, არამედ მნიშვნელოვანი ცენტრი, არტანუჯის პრო-
ვინციის მთავარი ქალაქი იყო.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ტექსტის ამ ადგილის განხილვისას ყურად-
ღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ხელნაწერები იძლევიან სხვადასხვანაირ
წაკითხვას. იმ ხელნაწერებში, რომლებითაც სარგებლობს ბეკერი (ბონის გამო-
ცემაში), სწერია:

τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζιν ὄχυσόν ἐστι πάνυ, ἔχει δὲ καὶ διατάτιν
μέγα ὡς χωρὸπολιν

„ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს რაბატიც ისე დიდი, როგორც
დაბა-ქალაქი“.

ხოლო E. Honigmann-ს ერთ თავის ნარკვევში ეს ტექსტი მოჰყავს სხვა
ვარიანტით:

τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανοῦτζιν ὀχ. ε. π., ἔχει δὲ καὶ διατάτιν μέγα
καὶ χωρὸπολιν

„ადრანუჯის ციხე ძალიან მტკიცეა და აქვს დიდი რაბატიც და დაბა-
ქალაქიც“.

ეს ვარიანტები იმდენად განსხვავებულია ერთიმეორისაგან, რომ შეუძლე-
ბელია ე. ჰონიგმანს რაიმე შემთხვევითი გარემოების გამო შეეცვალა ἄც და
დაეწერა καί, მართალია, ის ციტაციისას მიუთითებს იმავე ბეკერის გამოცემას,
მაგრამ წაკითხვის შეცვლა უნდა ემყარებოდეს რაღაც ახალ ტექსტუალურ მონა-
პოვარს (იხ. E. H o n i g m a n n, Charsianon kastron: Byzantion X, 1 [1935],
გვ. 149).

ამ ახალი წაკითხვით არტანუჯის დახასიათება უფრო ნათელი ჩანს: არ-
ტანუჯი მაგარი ციხეა, და მას აქვს რაბატიც და დაბა-ქალაქიც, ე. ი. არტა-
ნუჯში – ტექსტის ამ უკანასკნელი გაგებით – განსხვავებულია ორი ნაწილი:
ერთი მხრით „რაბატი“, ხოლო მეორე მხრით „ხოროპოლისი“. პირველი, „რა-
ბატი“, უდრის ძველ ბერძნულ *προάστειον*-ს, ხოლო მეორე, „ხოროპოლისი“
წარმოადგენს ქალაქის ტერიტორიას, „ქვეყანას“, „სოფელს“. ჩვენის აზრით, ასეთ-
სავე ვითარებას ჰგულისხმობს სუმბატ დავითის ძე, რომელიც ამბობს, რომ მურ-

Ἄρξιν ἔστι καὶ πολλή καὶ εὐφο-
ρος, καὶ ὑπάρχει κλειδὸν τῆς τε
Ἰβηρίας καὶ Ἀβασγίας καὶ τῶν Μισχίων¹.

Ὅτι ὁ μακάριος βασιλεὺς ὁ
κύρις Ῥωμανὸς ἀπέστειλε τὸν
πατρίκιον Κώνσταντα καὶ ἄρου-
γάριον τοῦ πλωτμοῦ, τῷ τότε
καιρῷ πρωτοσπαθάρου καὶ μαγ-
γλαβίτου τυγχάνοντος, δεδωκῶς
αὐτῷ καὶ ἱμάτιον μαγιστράτου
πρὸς τὸ ποιῆσαι τὸν Κουρκένιον
τὸν Ἰβηρα μαγιστρον. μετὰ δὲ
τὸ ἐξελεῖν τὸν πατρίκιον Κών-

ზეთისა და მესხთა ქვეყნის გასა-
ღებს.

Μισχίων¹.

ნეტარხსენებულმა მეფემ, უფალ-
მა რომანოზმა, გაგზავნა კონს-
ტანტი, პატრიკიოსი და ნაოსნო-
ბის დრუნგარი, რომელიც მაშინ
პროტოსპათარი და მანკლავიტი
იყო, და მისცა მას მაგისტროსის
სამოსი, რათა მას გურგენ იბერი
მაგისტროსად აღუზევებინა. რო-
ცა კონსტანტიმ, პატრიკიოსმა
და ნაოსნობის დრუნგარმა, ნი-

ვან ყრუს მიერ აოხრებული არტანუჯი «განაახლა აშოტ და აღაშენა ეგრეთვე
ციხედ და წინა კერძო მისსა, ქუეშეთ, აღაშენა ქალაქი»
(ე. თაყაიშვილის გამოც. § 31, გვ. 62. ძირითადად მაინც არტანუჯი, როგორც
ქართული ისე ბიზანტიური წყაროებით, არის „ციხე“ (*τὸ κάστρον*), რომელიც
ისეთ გზაჯვარედინზე და მნიშვნელოვან სტრატეგიულ ადგილას მდებარეობდა,
რომ იბერიის მნიშვნელოვან ქალაქად იქცა.

„არტანუჯს“ იცნობს უკვე ანტიკური საბერძნეთი: პტოლემაიოსის
„ბეოგრაფიაში“ მას ეწოდება *Ἀρτάνουσα* (ძვ-ით გადმოცემულია ბერძნისათვის
უცხო ბგერა „ჯ“, რასაც შემდეგ ბიზანტიური პერიოდის ბერძენი τჯ-ით გად-
მოგვეცემს).

„არტანუჯი“-ს ეტიმოლოგია უკანასკნელ ხანებში წარმოადგინა პროფ.
აკ. შანიძემ (იხ. სტალინის სახელობის თბ. სახ. უნივერსიტეტის სამეცნიერო
სესია, 1952 წლის 20 – 22 ივნისს, თეზისები, გვ. 11), რომლის აზრით „არტა-
ნუჯი“ სახემეცვლილი ჭანური გამოთქმაა – „არტაანიშეუჯი“, ე. ი. „არტანის
ყური“ (შდრ. ყუელის ყური, ანუ ყველის ციხე. იხ. ზემოთ გვ. 276). მართლაც,
ის ტერიტორია, სადაც არტანუჯია, ძველად ჭანების მიწაწყალში შედიოდა: აქ
იცნობს ჭანებს, მაგალითად, პროკოპი კესარიელი (იხ. De aed. III;
გეორგიკა II, 182 – 188).

¹ Μισχίων Bekkerus, Μισχίων Meursius, Bandurius; დიტერიხს (Quel-
len... გვ. 50) აქვს Minhier, რაც, ჩანს, კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს
(Mischier). ცხადია, აქ იგულისხმება „მესხთა ქვეყანა“ და, მაშასადამე, კონსტან-
ტინე პორფიროგენეტი ამბობს, რომ არტანუჯის ქვეყანა დიდი ეკონომიური
მნიშვნელობისაა, რადგან მსოფლიოს მრავალი ქვეყნიდან (ტრაპეზუნტიდან, არ-
მენიიდან, სირიიდან, იბერიიდან და აფხაზეთიდან) მოდიან აქ ვაჭრები, და რომ
იგი წარმოადგენს შესასვლელ კარებს მთელი საქართველოსათვის: იბერიისთვის,
აფხაზეთისთვის და მესხეთისთვის, ე. ი. აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ
საქართველოსათვის. ამიტომ გასაგებია, თუ რატომ დაიკავა არტანუჯმა მთელი
იბერიის დედაქალაქის ადგილი დროებით, როდესაც თბილისი არაბების ხელში
იყო.

σταντα και ὄρουγγάριον τοῦ πλωῖμου μέχρι Νικομηθείας εἰσηλθὲν ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος ὁ τοῦ Κυμηῶ, ὅς ἦν τῷ τότε χρόνῳ εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν εὐχῆς ἕνεκα· καὶ διερχομένου αὐτοῦ τὴν Ἰβηρίαν κατήνησεν εἰς τὸ κάστρον τὸ Ἀδρανούτιζιν. καὶ εἶχεν ὁ πατρίκιος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισκάσης καλούμενος ἔχθραν μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Κουρκένη, καὶ ἐλάλησεν εἰς τὸν μοναχὸν Ἀγάπιον ὅτι ἐνορκῶ σε εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ ἵνα ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει καὶ εἰπῆς τὸν βασιλέα, ἵνα ἀποστείλῃ καὶ παραλάβῃ τὸ κάστρον μου καὶ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. ὁ δὲ μοναχὸς Ἀγάπιος εἰσελθὼν ἐν τῇ πόλει διηγήσατο τὸν βασιλέα ὅσα ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν ὁ πατρίκιος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισκάσης. τοῦ δὲ προρρηθέντος πατρικίου Κώνσταντος καὶ ὄρουγγαρίου τοῦ πλωῖμου ἐν Νικομηθεία τυγχάνοντος διὰ τὴν προρρηθεῖσαν τῆς προβολῆς τοῦ μαγίστρου τοῦ Κουρκένη Ἰβηρος ὑπόθεσιν, ἕκ προστάξεως τοῦ βασιλέως ἔλαβε τὸ πιττάκιον τοῦ πατρικίου Συμεῶν τοῦ ἀσηκρητις, ὡς ὅτι κελεύει ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος καταλιπεῖν σε πάσας σου τὰς δουλείας, καὶ ἀπελθεῖν ἐν συντόμίᾳ πρὸς τὸν πατρίκιον Ἀσώτιον τὸν καὶ Κισκάσην λεγόμενον, καὶ παραλαβεῖν τὸ κάστρον αὐτοῦ

კომედიამდე მიაღწია, მოვიდა მონაზონი აგაპი კიმენელი ², რომელიც იმ დროს წმინდა ქალაქში ყოფილა სალოცავად; მას იბერიანზე გამოუვლია და ადრანუჯის ციხეში მისულა. აშოტ პატრიკოსს კი, რომელსაც კისკასიც ეწოდებოდა, მტრული ურთიერთობა ჰქონდა თავის სიმესთან, გურგენტან, და უთქვამს აგაპი მონაზონისათვის: „გაფიცებ ღმერთსა და პატრიოსანი და ცხოველმყოფელი ჯვრის ძალას, რათა მიხვიდე ქალაქში და უთხრა მეფეს, რომ გამოგზავნოს ვინმე და ჩაიბაროს ჩემი ციხე და ჰქონდეს ის თავის ძალაუფლებაში“. აგაპი მონაზონი ქალაქში რომ მოსულა, უამბუნია მეფისათვის ყველაფერი, რაც აშოტ პატრიკოსს, კისკასს, მისთვის უთქვამს, როდესაც ზემოხსენებული კონსტანტი, პატრიკოსი და ნაოსნობის დრუნგარი, ნიკომედიამი იყო გურგენ იბერის მაგისტროსად აღზევების ზემოთქმული მიზეზისათვის, მეფის განკარგულებით მიიღო პიტაკი პატრიკოსს სიმეონ ასეკრეტის, სადაც ნათქვამი იყო: „მეფე ჩვენი წმინდა გიბრძანებს მიატოვო ყველა შენი საქმე და დაუყოვნებლივ გაემგზავრო აშოტ პატრიკოსთან, ეგრეთწოდებულ კისკასთან, და ჩაიბარო მისი ციხე ადრანუჯი, რადგან აგაპი

² კ ი მ ე ნ ე სამონასტრო ცენტრი იყო ბითვინიამი, კიმენის მთაზე.

την, ἐπειδὴ ἀναμεταξὺν οἱ τοῦ Ἀδριανασὲ τοῦ κουροπαλάτου πατρῶες τοῦ πατρὸς αὐτῶν τελευταίως φιλονεικίαις τινὰς ἔσχον μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῶν. διὰ τὸ καὶ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον ἀποστεῖλαι μετὰ μεγάλου κινισκίου τὸν Κουρκένιον πρὸς τὸν βασιλέα, ἐξαίτουμένον τὸ κουροπαλατίκιν ἢ τὸ μαγιστράτον, ὑπέλαβον οἱ τέσσαρες ἀδελφοί, ἦγον τοῦ Ἀδριανασὲ τοῦ κουροπαλάτου οἱ παῖδες, ὅτι διὰ τὸ ποιῆσαι τὸν Κουρκένιον κουροπαλάτην ἀπέρχεται ἐκεῖσε. ὁ δὲ πατρίκιος Κώνστας ἀπελογήσατο ὅτι διὰ τὸ μέλλειν με τιμῆσαι τὸν Κουρκένιον μάγιστρον ἐπιφέρομαι καὶ τὸν τοσούτον λαόν, καὶ ἀποχαιρέτισας αὐτὸν ὅτι ἀπέρχομαι εἰς τὸν Δαβίδ τὸν μάγιστρον. εἶχε δὲ ὁ αὐτὸς πατρίκιος Κώνστας καὶ πρὸς τὸν Δαβίδ κέλευσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ξένια. καὶ ἀπελθόντος τοῦ αὐτοῦ πατρικίου Κώνσταντος εἰς τὴν χώραν τοῦ Κουρκένιου ἐτίμησεν αὐτὸν μάγιστρον, καὶ εἰσῆλθῆεν εἰς τὸ κάστρον τοῦ πατρικίου Ἀσωτίου τοῦ καὶ Κισκάση, εἰς τὸ Ἀδριανουτζίν, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ βασιλέως κέλευσιν, οὐ περὶ τοῦ κάστρου Ἀδριανουτζίου περιέχουσάν τι, ἀλλὰ περὶ ἐτέρων ὑποθέσεων. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ πατρίκιος Κώνστας ὅτι κἀν μὲν ἢ κέλευσις οὐδὲν περιέχει περὶ τοῦ κάστρου Ἀδριανουτζίου, ἀλλ' οὖν τοῦ μονα-

ზოგიერთი დავა ჰქონდათ თავიანთ ბიძაშვილთან. რადგან გურგენმა პირველი (კარის) კაცი გაგზავნა მეფესთან დიდძალი საჩუქრითურთ და სთხოვდა მას კუროპალატობას ან მაგისტროსობას, ოთხივე ძმამ, ესე იგი ადრანასე კუროპალატის შვილებმა ეჭვი აიღეს, რომ კონსტანტი იქ იმისთვის მიდის, რომ გურგენი გააკუროპალატოსო. ხოლო კონსტანტიპატრიკიოსი თავს იმართლებდა: „იმისთვის მოვიყვანე ამდენი ერი, რომ მაგისტროსობა უნდა ვუბოძო გურგენს და, მას რომ მივესალმები, წავალ დავით მაგისტროსთანო“. ამ კონსტანტიპატრიკიოსს დავითთანაც ჰქონდა მეფისაგან მინდობილობა და საჩუქრები. და როდესაც ეს კონსტანტიპატრიკიოსი გურგენის ქვეყანაში ჩავიდა, უბოძა მას მაგისტროსობა და შევიდა აშოტპატრიკიოსის, კისკასის, ციხეში, ადრანუჯში, და გადასცა მას მისდამი მეფის შემონათვალი, არა ადრანუჯის ციხის შესახებ რისამე შემცველი, არამედ სხვა გარემოებების შესახებ. კონსტანტიპატრიკიოსმა უთხრა მას: „თუმცა შემონათვალი არაფერს შეიცავს ადრანუჯის ციხის შესახებ, მაგრამ რადგან აგაპი მონაზონი მეფესთან მივიდა და აუწყა მას, რაც შენ მას ადრანუჯის ციხის შესახებ დაავალე, ამიტომ მან გამომგზავნა მე, რათა ჩავიბარო ციხე და ჩავაყენო შიგ რაც რამ

χροῦ Ἀγαπίου πρὸς τὸν βασιλέα
 εἰσελθόντος καὶ ἀναγγείλαντος αὐ-
 τὸν ὅσα καὶ παρήγγειλας αὐτὸν
 περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρανοῦτζίου,
 διὰ τοῦτο καὶ ἀπέστειλέ με ὅπως
 παραλάβω τὸ κάστρον καὶ εἰσα-
 γάγω ἐν αὐτῷ ὄνπερ περιφέρομαι
 λαόν, καὶ ἐπειδὴ, καθὰ προείρη-
 γται, εἶχεν ἔχθραν ὁ πατριῖος
 Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισιάτης μετὰ
 τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Κουρκένη,
 προεπιμήθη δοῦναι τὸ κάστρον
 αὐτοῦ μᾶλλον τὸν βασιλέα, ὁ δὲ
 πατριῖος Κώνστας εἶχε παρ' ἑαυ-
 τῷ φλάμουλα, καὶ ἐπιθέθηκε τῷ
 πατριῖῳ Ἀσώτῳ τῷ καὶ Κισ-
 κιάτῃ. ὁ δὲ λαβὼν αὐτὸ εἰς κον-
 τᾶριον παρέθηκε, καὶ ἐπιθέθηκε
 τῷ πατριῖῳ Κώνσταντι εἰπὼν
 ὅτι ἐπίστησον αὐτὰ ἀνωθεν εἰς
 τὸ τεῖχος, ἵνα γινῶσι πάντας τοῦ
 βασιλέως εἶναι ἀπὸ τῆς σήμερον
 ἡμέρας τὸ τοιοῦτον κάστρον, καὶ
 τοῦτο ποιήσας ὁ πατριῖος Κώνσ-
 τας καὶ τὸ φλάμουλον ἐπιστήσας
 ἀνωθεν τοῦ τεύχους, καὶ τοὺς
 βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸ
 εἰρηθὸς εἰσηγήσας, πᾶσιν ἐγένετο
 γνωστὸν ὅτι τὸ κάστρον τὸ Ἀδ-
 ρανούτζιον ἀπεχαρίσατο ὁ πατρι-
 ῖος Ἀσώτιος ὁ καὶ Κισιάτης τὸν
 βασιλέα. ὁ οὖν Δαβίδ ὁ μέγας τὴν
 ἑαυτοῦ χώραν οὐκ ἐδόξου τὸν
 βασιλέα, κἄν τάχα συνορη τὴν
 τοῦρμαν τοῦ Ἀκαμψῆ καὶ τῆ
 Μουργουβλή, ὁ οὖν πατριῖος Κών-
 στας ἀνήγαγε πρὸς τὸν βασιλέα
 ἑξαποστείλας δύο ἀναφοράς, τὴν

ერთი მომიყვანია. და რადგან,
 როგორც წინათ ითქვა, აშოტ
 პატრიკოსს, კისკასს, მტრული
 ურთიერთობა ჰქონდა თავის სი-
 ძესთან, გურგენთან, მან უფრო
 ამჯობინა მეფისთვის მიეცა თა-
 ვისი ციხე. ხოლო კონსტანტი
 პატრიკოსს თან ჰქონდა დროშა
 და გადასცა იგი აშოტ პატრი-
 კოსს, კისკასს; ამან კი აიღო ის
 და ჯობს შემოახვია, გადასცა კონ-
 სტანტი პატრიკოსს და უთხრა:
 „დაარქვე ეს კედლის თავზე, რა-
 თა ყველამ უწყოდეს, რომ დღე-
 ინდელ დღიდან ეს ციხე მეფისაა“.
 და ეს შეასრულა კონსტანტი
 პატრიკოსმა, დაარქო დროშა
 კედლის თავზე და ადიდა რომა-
 ელთა მეფეები ჩვეულებრივი წე-
 სით; ყველასათვის საცნობელი
 გახდა, რომ აშოტ პატრიკოსმა,
 კისკასმა, ადრანუჯის ციხე მეფეს
 აჩუქა. ხოლო დიდმა დავითმა თა-
 ვისი მიწაწყალი არ მისცა მეფეს,
 თუმცა უნდა ითქვას, ის აკამფ-
 სისა და მურღულის მიდამოების
 მოსაზღვრე არის. კონსტანტი
 პატრიკოსმა ორი მოხსენება
 გაუგზავნა მეფეს: ერთი შეიცავ-
 და იმას, თუ როგორ უბოძა მან
 გურგენს მაგისტროსობა და რო-
 გორ მიიღო მაგისტროსობა და
 ადიდა მეფე გურგენმა; ხოლო
 მეორე შეიცავდა ცნობებს ადრა-
 ნუჯის ციხის შესახებ, თუ რო-
 გორ ჩაიბარა მან იგი აშოტ
 პატრიკოსისაგან, კისკასისაგან.
 აცნობებდა იმასაც, რომ დიდი

μὲν μίαν περιέχουσαν ὅπως ἐτί-
 μησε τὸν Κουρκένιον μάλιστα
 καὶ ὅπως ὁ Κουρκένιος ἀπεδέξα-
 τα τὸ μαγιστράτον καὶ εὐφήμεσε
 τὸν βασιλέα, τὴν δὲ ἑτέραν περιέ-
 χουσαν περὶ τοῦ κάστρου Ἀδρα-
 νουτζίου, καὶ ὅπως τοῦτο παρέ-
 λαβε παρὰ τοῦ πατρικίου Ἀσσι-
 τίου τοῦ καὶ Κισκάση, καὶ ὅτι
 μεγάλην διαφορὰν καὶ ἔχθραν
 ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὁ τε πατρί-
 κιος Ἀσώτιος μετὰ τοῦ γαμβροῦ
 αὐτοῦ μαγιστροῦ Κουρκένιου, καὶ
 ἵνα ἀποστείλῃ ὁ βασιλεὺς βοή-
 θειαν τοῦ ταξάτεβου τὸ τοιοῦτον
 κάστρον, καὶ ὅτι, εἰ ἐνδέχεται,
 ἔλθῃ καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν.
 ταῦτα ἰδόντες οἱ Ἰβηρες,
 ὁ τε μάλιστα Κουρκένιος καὶ
 ὁ μάλιστα Δαβὶδ καὶ ὁ ἀδελφὸς
 τοῦ κουροπαλάτου Ἀσσιτίου, ἔγ-
 ραψαν πρὸς τὸν βασιλέα ὅτι εἰ
 τοῦτο καταδέξῃται ἡ βασιλεία σου
 καὶ εἰσέλθῃ μέσον τῆς χώρας
 ἡμῶν, ἔξερχόμεθα τῆς δουλώσεως
 τῆς βασιλείας σου καὶ γινόμεθα
 μετὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἐπειδὴ ἔχειν
 ἔχομεν μετὰ τῶν Ῥωμαίων μάχας
 καὶ πολέμια, καὶ βιαζόμενοι κινήσαι
 ἔχομεν φοβασάτον κατὰ τε τοῦ
 κάστρου Ἀδρανουτζίου καὶ τῆς
 χώρας αὐτῶν καὶ αὐτῆς τῆς Ῥω-
 μανίας. ταῦτα καὶ διὰ τῶν γραμ-
 μάτων τῶν προρρηθέντων ἀρχόν-
 των ἀγαμαθῶν καὶ παρὰ τῶν
 ἀποσταλέντων παρ' αὐτῶν ἀνθρώ-
 πων ἀκηκῶς, καὶ πτοηθεὶς μή-
 πως γένωνται μετὰ τῶν Σαρακη-

დავა და მტრობა აქვთ ერთ-
 მანეთში აშოტ პატრიკიოსსა
 და მის სიძეს გურგენ მაგისტ-
 როსს, და სწერდა, რომ მეფეს
 დახმარება გამოეგზავნა იმ ციხის
 დასაცავად და რომ, თუ შესაძ-
 ლებელია, მოსულიყო სხოლათა
 დომესტიკიც. ეს რომ დაინახეს
 იბერებმა, გურგენ მაგისტროსმა
 და დავით მაგისტროსმა, აშოტ
 კუროპალატის ძმამ, მისწერეს
 მეფეს: „თუ შენი მეუფება ამას
 დაუშვებს და ჩვენს მიწაწყალში
 შემოიჭრება, შენი მეუფების მორ-
 ჩილებიდან გამოვალთ და სარკი-
 ნოზებს მივკედლებით, რადგან
 რომაელებთან მოგვიხდება ბრძო-
 ლა და მტრობა და იძულებული
 ვიქნებით წავიყვანოთ ჯარი ად-
 რანუჯის ციხის წინააღმდეგ, მი-
 სი მიწაწყლისა და თვით რომა-
 ნის წინააღმდეგაც“. ეს რომ
 გაიგო მეფემ ზემოხსენებული
 ერისთავების წერილების საშუა-
 ლებით და პირადადაც მოისმინა
 მათ მიერ გამოგზავნილი კაცები-
 საგან; რადგან მას შეეშინდა,
 რომ ისინი არ მიჰკედლებოდნენ
 სარკინოზებს და არ გამოეყვა-
 ნათ სპარსეთის ჯარები რომა-
 ნის წინააღმდეგ. მან იუარა და
 თქვა: „მე არ მიმიწერია პროტო-
 სპათარ კონსტანტი მანკლავიტი-
 სათვის ამ ციხისა და მისი მიწა-
 წყლის შესახებ, რომ იგი აელო;
 მან ეს, როგორც იტყვიან, თა-
 ვისი უჭკუობით ჩაიღინა“. ასე
 თქვა მეფემ, რადგან უნდოდა

νων και εξαγάγωσι τὰ τῆς Περ-
σίας φροσάτα κατὰ Ῥωμανίας,
ἤρνησατο λέγων ὅτι οὐκ ἔγραφα
τὸν πρωτοσπαθᾶριον Κώνσταντα
τὸν μαγγελιβίτην περὶ τοῦ τοιοῦ-
του κάστρου καὶ τῆς χώρας αὐτοῦ
τοῦ παραλαβεῖν αὐτῆν, ἀλλ' ἐξ
οἰκείως ὡς εἰπεῖν ἀφροσύνης τοῦτο
ἐποίησεν. καὶ ταῦτα εἶπεν ὁ βασι-
λεὺς τελείως ἀποθηραπεύσαι τοῦ-
τους βουλομένους· καὶ ἐδέξατο ὁ
αὐτὸς πρωτοσπαθᾶριος Κώνστας
καὶ μαγγελιβίτης κέλυσιν μετὰ
ἕβρων καὶ ἀπειλῶν περιέχουσιν
„τίς ὠκρίσατό σοι τοῦτο ποιῆσαι;
ἀλλὰ μάλλον ἐξελίθη ἐκ τοῦ κά-
στρου, καὶ ἀναλαβὸν Ἄσωτιον τὸν
υἱὸν τετελευτηκότης Ἀδρανᾶσῆ
τοῦ κουροπαλάτου, καὶ εἰσάγαγε
αὐτὸν ἐνταῦθα, ὅπως τιμῆσωμεν
αὐτὸν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀξίαν
τοῦ κουροπαλάτου“. ταῦτα δεξά-
μενος ὁ πατρίκιος Κώνστας κατέ-
λαβε τὸν πατρίκιον Ἄσωτιον τὸν
καὶ Κισκάσην εἰς τὸ ἑαυτοῦ κά-
στρον τὸ Ἀδρανούτζιν, κἀκεῖνος
ἐξελεθὼν ἀπήει πρὸς τὸν Δαβίδ
τὸν μέγαν, καὶ ἐπιβέβωκεν αὐτῷ
ἣν περιείχε πρὸς αὐτὸν κέλυσιν,
καὶ ὑπέστρεψε, καὶ εἰσῆλθεν εἰς
Ἰβηρίαν, καὶ εὗρεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ
συνηθροισμένους τὸν τε μέγιστρον
Κουρκένιον καὶ τὸν μέγιστρον
Δαβίδ τὸν ἀδελφὸν Ἄσωτίου τοῦ
κουροπαλάτου. καὶ ἤρξαντο φιλο-
νεκεῖν καὶ κατονεῖν τὸν πα-
τρίκιον Κώνσταντα, λέγοντες ὅτι
κρυπτῶς ἀνθρώπος καὶ κακῶς τυγ-

ისინი დაემშვიდებინა: და თვით
კონსტანტი პროტოსპათარმა და
მანკლავიტმაც მიიღო ბრძანება,
ლანძღვა-გინებისა და მუქარის
შემცველი: „ვინ გიბრძანა შენ
მაგის ჩადენა? ახლავე გამოდი
ციხიდან; წამოიყვანე აშოტი,
გარდაცვლილი ადრანასე კურო-
პალატის ძე, და მოიყვანე ის აქ,
რათა ჩვენ მას მისი მამის პატივი,
კუროპალატობა, ვუბოძოთ“. ეს
რომ მიიღო კონსტანტი პატრი-
კოსმა, დასტოვა აშოტ პატრი-
კოსი, კისკასი, მის ციხეში ადრა-
ნუჯში, თვითონ კი გაშორდა და
გადასცა მას, რასაც მისდამი
გაცემული ბრძანება შეიცავდა,
და გამობრუნდა და შევიდა იბე-
რიაში და ჰპოვა ამ საქმისათვის
შეკრებილი გურგენ მაგისტროსი
და დავით მაგისტროსი, ძმა აშოტ
კუროპალატისა. და იმათ დაიწ-
ყეს კონსტანტი პატრიკოსთან
დავა და მისი გინება და უთხრეს:
„შენ ჩუმ-ჩუმა და ბოროტი ადა-
მიანი ყოფილხარ, რომ არ გა-
გვიმჟღავნე ჩვენ ადრანუჯის ცი-
ხის შესახებ, რომ მისი დაპყრობა
გინდოდა და რომ მისი დაპყრობა
მეფის ნების წინააღმდეგ ხდე-
ბოდა. ჩვენ ამ გარემოების გამო
მივმართეთ მეფეს და პასუხად
მივიღეთ, რომ მეფემ არაფერი
იციოდა ამ გარემოების შესახებ,
არამედ შენ ჩაგიდენია ეს აშოტ
პატრიკოსის, კისკასის, გულისა-
თვის. ხოლო კონსტანტი პატრი-
კოსმა თავის დასაცავად მიუგო

χάνεις, ὅτι οὐκ ἐφανερώσας ἡμᾶς
 περὶ τοῦ κάστρου Ἰδρανοῦτζίου
 ὅτι μέλλεις τοῦτο κρατῆσαι καὶ
 ὅτι συμφέρει τοῦτο κρατεῖσθαι
 παρὰ τοῦ βασιλέως· ἡμεῖς γὰρ καὶ
 περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἀνηγάγομεν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ
 ἐδεξάμεθα μηδαμῶς γινώσκειν τὸν βασιλέα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύ-
 της, ἀλλὰ σὲ τοῦτο ποιῆσαι διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ πατρικίου Ἀσωτίου
 τοῦ καὶ Κισκόση. ὁ δὲ πατρικίος Κώνστας προσάποιοι γησάμενος τού-
 τοις τὰ εἰκότα ἀνελάβετο Ἀσώτιον τὸν υἱὸν Ἰδρανοῦτῆ τοῦ κουροπα-
 λάτου, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐτιμήθη παρὰ τοῦ
 βασιλέως κουροπαλάτης (CB, III 206—213).

მათ, რაც შეეფერებოდა, წამო-
 იყვანა აშოტი, ძე ადარნასე
 კუროპალატისა, და მოიყვანა ის
 ქალაქში; და მას მეფისაგან
 ებოძა კუროპალატობა¹.

ლაზეთის დაპყრობა სარმატების მიერ III საუკუნეში

თავი 53

Βασιλεύοντος Διοκλητιανοῦ ἐν
 Ῥώμῃ, ἐν δὲ τῇ Χερσωνιτῶν στε-
 φανοφοροῦντος καὶ πρωτεύοντος
 Θεμιστοῦ τοῦ Θεμιστοῦ, Σαυρόμα-

როდესაც რომში მეფობდა
 დიოკლეტიანე, ხოლო ხერსონე-
 ლების ქვეყანაში გვირგვინი ემოსა
 და მთავრობდა თემისტე, თემის-

¹ კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიერ აქ გადმოცემული ცნობა იბერიასა და ბიზანტიას შორის არტანუჯის გამო მომხდარი კონფლიქტის შესახებ ნათელს ჰყენს ქართველ მეფეთა და ბიზანტიის კეისართა შორის არსებულ დამოკიდებულებას: იბერია ამ ეპოქაში იყო სუვერენული სახელმწიფო. ქართველთა მეფე და კუროპალატი სცნობდა ბიზანტიის კეისარს როგორც მთელი საქრისტიანო მსოფლიოს უზენაეს მფარველს, მაგრამ თავისი ქვეყნის საქმეებში იგი აწარმოებდა დამოუკიდებელ პოლიტიკას. ბიზანტიის კეისარს არ შეეძლო საქართველოს მიწა-წყლის დაპყრობა და თუ რომელიმე მთავრის გამცემლობით დალატით კეისარი აგრესიულ ნაბიჯს გადასდგამდა იბერიის წინააღმდეგ, ქართველთა მეფე და კუროპალატი, ისევე როგორც მთავრები ერთობლივ უწევდნენ წინააღმდეგობას ბიზანტიის კეისრის განზრახვას. კონსტანტინეს მოთხოვნით, აშოტ კისკასმა გურგენ მაგისტროსის მტრობით გადასცა არტანუჯის ციხე რომანოზ კეისარს. ამის საპასუხოდ ქართველი მთავრები დაემუქრნენ კეისარს: თუ არტანუჯი არ დაგიტოვებია, «შენი მეუფების მორჩილებიდან გამოვალთ და სარკინოზებს მივეკედლებით... და იძულებული ვიქნებით წავიყვანოთ ჯარი ადრანუჯის ციხის წინააღმდეგ, მისი მიწა-წყლის წინააღმდეგ და თვით რომანიის (ე. ი. ბიზანტიის) წინააღმდეგაცო». კეისარი შეშინდა და უკან დაიხია (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქ. ერის ისტორია II² [1948], 109 – 110; პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გიორგი მერჩულე: მნათობი 1949 წ. № 11, გვ. 149). ქართველებმა ასევე გაუწიეს წინააღმდეგობა კეისარს „კეჯეს ციხის“ საკითხშიც (იხ. ზემოთ, გვ. 263 – 266).

τος ὁ ἐκ τῶν Βοσποριανῶν, Κρισ-
κωνόρου δὲ παῖς γενόμενος, συν-
αθροίσας Σαρμάτας τὴν Μαυρίτιδα
λίμνην οἰκοῦντας ἐστρατοπεδεύσα-
το κατὰ Ῥωμαίων, καὶ καταλα-
βῶν τὴν τῶν Λαζῶν χώραν καὶ
πολεμήσας τοὺς ἐκεῖσε φθάσκει καὶ
ἕως τοῦ Ἄλυσος ποταμοῦ. μαθὼν
δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός,
πορθεῖσθαι τὴν τῶν Λαζῶν χώραν
καὶ τὴν Ποντικὴν, ἀπέστειλεν ἐκεῖ-
σε στρατὸν ἀντιπαρατάξασθαι Σαρ-
μάταις βουλόμενος ἦν δὲ ἕξαρχος
τοῦ στρατοῦ Κώνστας τριβούνος.
καὶ καταλαβῶν τὸν Ἄλυν ὁ Κώνσ-
τας σὺν τῷ στρατῷ κατέστη ἐκεῖ-
σε, κληθὼν Σαρμάτας ἀντιπερᾶσαι
τὸν Ἄλυν (CB III, 244).

ტეს ძე, ერთმა ბოსპორელთა-
განმა, ვინმე სავრომატემ, კრის-
კონორეს შვილმა, შეკრიბა მეო-
ტის ტბასთან მცხოვრები სარმა-
ტები და ილაშქრა რომაელების
წინააღმდეგ: ჯერ მან დაიპყრა
ლაზთა ქვეყანა, ეომა იქაურ
მცხოვრებლებს და ჰალისის მდი-
ნარემდეც კი მივიდა. როდესაც
დიოკლეტიანე მეფემ გაიგო,
ლაზთა ქვეყანა და პონტოს მხარე
მოოხრებულ იქმნაო, გაგზავნა იქ
ჯარი იმ განზრახვით, რომ ის
სარმატების წინააღმდეგ დარაზ-
მულიყო. ჯარის ეგზარხოსად
იყო ტრიბუნი კოსტა. კოსტა
ჰალისს რომ მიადგა თავისი ჯა-
რით, იქ დაბანაკდა და აფერ-

ხებდა სარმატებს, რომ ისინი ჰალისზე არ გადმოსულიყვნენ.

კოსტამ ვერ შეძლო გამკლავებოდა სარმატებს და გადაწყვიტა
სხვა გზით აეძულებინა სავრომატე უკან დაბრუნებულიყო. კოსტამ
და დიოკლეტინემ, მართლაც, მიუსიეს ბოსპორელებს ხერსონელები,
რომლებმაც აიღეს ბოსპორი და ელჩები გაგზავნეს სავრომატესთან
მომხდარი ამბის შესატყობინებლად. შემდეგ ეს ელჩები, სავრომა-
ტესთან მოლაპარაკების შემდეგ, გადავიდნენ ჰალისის ნაპირებთან,
კოსტასთან. ამ გზით აიძულეს სავრომატე ზავი დაედვა რომაელებ-
თან. კოსტამ მოსთხოვა სავრომატეს დაებრუნებინა ტყვეები.
ტყვეები რომ მიიღო კოსტამ, ხერსონელ ელჩთაგან ორი თავისთან
დაიტოვა, ხოლო დანარჩენები სავრომატეს გაუგზავნა]

ὅστις Σαυρόματος παραλαβῶν
αὐτοὺς προαπέστειλεν ἐκ τῆς τῶν
Λαζῶν χώρας μετὰ καὶ τῶν ἰδίων
ἀνθρώπων πρὸς τὸ παραδοῖναι
αὐτοῖς τὴν τε Βόσπορον καὶ τὰς
φамиλιὰς αὐτῶν (CB III, 249).

სავრომატემ ისინი (ე. ი. ხერ-
სონელები) რომ ჩაიბარა, წინდა-
წინ გაგზავნა ლაზთა ქვეყნიდან
ისინი, თან გააყოლა თავისი სა-
კუთარი კაცები, რომლებისთვისაც
იმათ უნდა გადაეცათ ბოს-
პორი და მათი ოჯახები¹.

¹ აქ ბოსპორელთა იმ ოჯახებზეა ლაპარაკი, რომლებიც ხერსონელებმა

Μετὰ δὲ χρόνους τινὰς τοῦ ταῦτα γεγονέναι Σαυρόματος, ὁ ἔγγονος Σαυρομάτου τοῦ Κρισκορόνου τοῦ πολεμήσαντος τὴν Λαζικήν, συναθροίσας πόλεμον ἐκ τῆς Μαϊώτιδος λίμνης ἐπανέστη τοῖς Χερσωνίταις, βουλόμενος, φησί, τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἕβρυν τοῦ οἰκείου πάππου ἐκδικῆσαι τὴν παρ' αὐτῶν ἐπὶ Διοκλετιανοῦ τοῦ βασιλέως γενομένην (CB III, 252).

მათ მიერ, რაც მოხდა დიოკლეტიანე მეფის დროს¹.

რამდენიმე წელი რომ გავიდა მის შემდეგ, რაც ეს მოხდა, სავრომატემ, იმ სავრომატე კრისკორონეს ძის შვილიშვილმა, რომელმაც ლაზეთი დალაშქრა, ჯარი შეკრიბა მეოტის ტბის მხარეში და გაილაშქრა ხერსონელების წინააღმდეგ; როგორც ამბობენ, მას სურდა შური ეძია თავისი პაპის შეურაცხყოფისათვის, მისი დატყვევებისათვის

დაატყვევეს ბოსპორში, რათა ამით აეძულებინათ სავრომატე ხელი აედო ბიზანტიის წინააღმდეგ ლაშქრობაზე.

¹ კონსტანტინეს შრომის ეს 53. თავი, რომელიც Bury-ს დასკვნით რომელიდაც ლიტერატურული წყაროდან უნდა იყოს შემდეგ ჩართული, თითქმის მთლიანად (CB III, 244 – 268) ხერსონის ისტორიას ეხება: აქ განხილულია რომის და ხერსონის ურთიერთობის ეპიზოდები III – IV საუკუნეთა ხანისა, დიოკლეტიანეს და კონსტანტის (კოსტას) დროიდან, ხერსონის ისტორიისათვის მეტად საყურადღებო ცნობებია დაცული: კერძოდ, დიოკლეტიანეს და კონსტანტის დროისათვის დასახელებულია ხერსონის შვიდი მეფე და მათ დროს მომხდარი ამბები. ეს შვიდი მეფეა:

Θεμιστός τοῦ Θεμιστοῦ – თემისტე თემისტესძე

Χρήστος τοῦ Παπίου – ხრესტოსი პაპიასძე

Διογένης τοῦ Διογένους – დიოგენე დიოგენესძე

Βύσκος τοῦ Σουπολίχου – ვისკე სუპოლიხესძე

Φάρνακος τοῦ Φαρνάκου – ფარნაკე ფარნაკესძე

Λάμαχος – ლამახე

Ζήθος τοῦ Ζήθονος – ზეთე ზეთონისძე

Στρατόφιλος τοῦ Φιλομοῦσου – სტრატოფილე ფილომუსესძე

პირველი მათგანის, თემისტეს, დროს, როდესაც რომის იმპერიის ტახტზე დიოკლეტიანე იჯდა, ბოსპორელთა მხედართმთავარს სავრომატეს, კრისკონორეს შვილს, ლაშქრობა მოუწყვია რომაელთა წინააღმდეგ. როგორც ჩანს, სავრომატე გამომგზავრებულა შავის ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროებით და დაბანაკებულა ლ ა ზ ე თ შ ი, საიდანაც მას იერიშები მიუტანია რომაელების წინააღმდეგ. ხერსონელებმა დახმარება გაუწიეს თავის მოკავშირე რომაელებს, შეესივნენ ბოსპორელებს, დაატყვევეს მათი ოჯახები და ამით აიძულეს სავრომატე ზავი ჩამოეგდო რომაელებთან. როგორც ზემოთ მოყვანილი ნაწყვეტებიდან ჩანს, მთელი ამ ლაშქრობის დროს ბოსპორელებს ლ ა ზ ე თ შ ი აქვთ მთავარი ბანაკი. ზავის ჩამოგდების შემდეგაც სავრომატე ლაზეთშია და იქიდან (ἐκ τῆς τῶν Λαζῶν χώρας) გზავნის ხერსონელთა ელჩებს და თავის კაცებს ბოსპორში სამშვიდობო საქმეების მოსაგვარებლად.

DE CAERIMONIIS

Κεφάλαιον μη'

Τὰ ἄκρια τῶν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς
γενομένων ἐπιγραφῶν

Εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης. βούλλα
χρυσῆ μονοσολδία. „ἐν ὀνόματι
τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου
ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν. ὁ θεὸς
καὶ ὁ θεῖνα πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ
θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων πρὸς ὁ θεῖνα
τὸν ἀγιάτατον πάπαν Ῥώμης
καὶ πνευματικὸν ἡμῶν πατέρα“.

Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν πάπαν
Ἀλεξανδρείας, πλὴν πατέρα οὐ
γράφει.

Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν πατριάρ-
χην Ἀντιοχείας καὶ τὸν πατριάρ-
χην Ἱεροσολύμων, πλὴν πνευμα-
τικὸν πατέρα οὐ γράφει. αἱ δὲ
βούλλα: χρυσαὶ τρισολδία.

Εἰς τὸν πρωτοσύμβουλον, ἕγγον
εἰς τὸν Ἀμερμουμένην. βούλλα
χρυσῆ τετρασολδία

Εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχόντων
τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. βούλλα
χρυσῆ τρισολδία. „Κωνσταντῖνος
καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν χριστῷ
τῷ θεῷ ἀντοκράτορες- ἀβγυστοι
μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς
ὁ θεῖνα τὸν περιφανέστατον πρω-
τον τῆς μεγάλης Ἀρμενίας καὶ
πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον“.

თავი 48

უცხოელებისადმი მიმართვის წესთა
სახეები

რომის პაპისადმი. ოქროს ბუ-
ლები ერთი სოლიდისა. „სახე-
ლითა მამისათა და ძისათა და
სულისა წმიდისათა, ერთისა და
მხოლოდსა უფლისა ჩვენისათა.
მავანი და მავანი რომაელთა მე-
ფე, იმავე უფლის მორწმუნე, მა-
ვანსა უწმინდეს პაპს რომისას
და ჩვენს სულიერ მამას“.

ამნაირადვე ალექსანდრიის პაპს
(ე. ი. პატრიარქს), ხოლო „სული-
ერი მამა“ არ იწერება.

ამნაირადვე ანტიოქიის პატ-
რიარქს და იერუსალიმის პატ-
რიარქს, ხოლო „სულიერი მამა“
არ იწერება. ოქროს ბულები სამი
სოლიდისა.

პროტოსიმბულს, ე. ი. ამირა-
მუმნს, ოქროს ბულები ოთხი
სოლიდისა (შემდეგ მოსდევს მი-
მართვის სახე)

დიდი არმენიის ერისთავთ-
ერისთავს. ოქროს ბულები სამი
სოლიდისა. „კონსტანტინე და
რომანოზი, ქრისტე ღმერთის
მიერ მორწმუნე თვითმპყრო-
ბელნი, ავგუსტები, დიდი მეფეები
რომაელებისა, მავანს უბრწყინ-
ვალეს, უპირველეს (კაცს) დიდი
არმენიისას და ჩვენს სულიერ
შვილს“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἀσπουρα-
κῆν, ἔργου τοῦ Βασπαρακῆν, ὁ
τὸν τιμηθεὶς ἄρχων τῶν ἀρχόν-
των. βούλλα χρυσῆ τρισελδία.
„Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πισ-
τοὶ ἐν χριστῇ τῇ θεῷ αὐτοκρα-
τορες ἀγούστοι βασιλεῖς Ῥωμαίων,
πρὸς ὁ θεῖνα τὸν περιφανέστατον
ἄρχοντα τῶν ἀρχόντων“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Κοκοβίτ,
Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
Ταριῶ, Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα
τοῦ Μῦσεξ, Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρ-
χοντα τοῦ Λύζαν, Ἄρμενία· εἰς
τὸν ἄρχοντα τοῦ Σονγῆς, Ἄρμενία·
εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Βαυτζῶρ,
Ἄρμενία· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
Χατζιμένης, Ἄρμενία. εἰς τοὺς γ'
ἄρχοντας τῶν Σαρδοτιῶν τῶν λεγο-
μένων Μαῦρα παιδία· ἐπιγραφὴ
εἰς πάντας τοὺς προειρημένους·
„κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσ-
ποτῶν πρὸς τὸν ὁ θεῖνα ἄρχοντα
ταῦδε“.

Εἰς τὸν κουροπαλάτην Ἰβηρίας.
βούλλα χρυσῆ δισελδία. „κέλευσις
ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν
πρὸς ὁ θεῖνα τὸν ἐνδοξότατον
κουροπαλάτην“. ἔχει δὲ περὶ αὐ-
τὸν ὁ κουροπαλάτης ἑτέρα· ἐξου-
σίας δ' εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ
Βεριασάχ, Ἰβηρία. εἰς τὸν ἄρχοντα
τοῦ Καργατάης, Ἰβηρία. εἰς τὸν
ἄρχοντα τοῦ Κούελ, Ἰβηρία· εἰς
τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἀτζαρά, Ἰβη-
ρία· „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίσ-
των δεσποτῶν πρὸς ὁ θεῖνα“.

ასპურაკანის, ე. ი. ვასპარაკა-
ნის ერისთავს, რომელიც ამჟა-
მად პატივდებულია ერისთავთ-
ერისთავად. ოქროს ბულები სამი
სოლიდისა. „კონსტანტინე და
რომანოზი, ქრისტე ღმერთის
მიერ მორწმუნე ავტოკრატი-
რები, ავგუსტები, მეფეები რომა-
ელებისა, მავანს უბრწყინვალეს
ერისთავთ ერისთავს“.

კოკოვიტის ერისთავს, არმე-
ნიაში; ტარონის ერისთავს, არ-
მენიაში; მოექსის ერისთავს, არ-
მენიაში; ავზანის ერისთავს, არმე-
ნიაში; სივნიეთის ერისთავს, არ-
მენიაში ბაიძორის ერისთავს,
არმენიაში; ხაძიენის ერისთავს,
არმენიაში; სერვოტიელთა, ანუ
ეგრეთწოდებული „შავი ყრმე-
ბის“ სამ ერისთავს: ყველა ამ
ზემოხსენებულ პირს ასე მიემარ-
თოს: მიმართვა ქრისტესმოყვარე
უფალთაგან მავან ერისთავს ამა
და ამ (სამფლობელოსი)“.

იბერიის კუროპალატს. ოქროს
ბულები ორი სოლიდისა. „მიმარ-
თვა ქრისტესმოყვარე უფალთა-
გან მავან უდიდებულეს კურო-
პალატს“. კუროპალატს თავი-
სადმი დაქვემდებარებული ჰყავს
ოთხი სხვა სამთავრო. ვერიასა-
ხის ერისთავს, იბერიაში; კარნა-
ტაის ერისთავს, იბერიაში; ყუე-
ლის ერისთავს, იბერიაში; აჭა-
რის ერისთავს, იბერიაში: „მი-
მართვა ქრისტესმოყვარე უფალ-
თაგან მავანს“.

Εἰς τὸν ἐξουσιοκράτορα Ἀλβανίας, βασιλῆα χρυσοῦ δισολδία. „ἐν ὄνοματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν. Κωνσταντίνος καὶ Ῥωμαῖνός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῇ θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὃ δεῖνα τὸν ἐξουσιαστικὴν Ἀλβανίας καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον“.

Εἰς τὸν ἐξουσιαστικὴν Ἀβασγίας, βασιλῆα χρυσοῦ δισολδία. „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχριστιανῶν δεσποτῶν πρὸς ὃ δεῖνα τὸν περιφανῆ ἐξουσιαστικὴν Ἀβασγίας“.

Εἰς τὸν ἄρχοντα Ἀλβανίας· εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν Κρεβατῶν, ἦγουν τὸν λεγόμενον Κρεβατῶν· εἰς τὸν ἄρχοντα Κηθωνίας· εἰς τοὺς ἄρχοντας Ἰζαναρίας· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Σαρβῶν, οἵτινες κείνται¹ μέσον Ἀλβανίας καὶ Ἰζαναρίας· εἰς τοὺς ἄρχοντας Ἀζίας, ἐν ἧ εἰσὶν αἱ Κασπείαι πόλεις· εἰς τὸν ἄρχοντα Χρύστα· εἰς τὸν ἄρχοντα Βρέζαν· εἰς τὸν ἄρχοντα Μωκῶν (ἰστέον, ὅτι ἀπὸ Μωκῶν ἔστιν ἡ Μαυώτης λίμνη). ἐπιγραφὴ εἰς πάντας προειρημένους· „κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχριστιανῶν δεσποτῶν πρὸς ὃ δεῖνα τὸν ἄρχοντα τῆσδε“.

ალანიის მთავარს. ოქროს ბულები ორი სოლიდისა. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ერთისა და მხოლოდსა ჭეშმარიტისა ღმრთისა ჩვენისათა. კონსტანტინე და რომანოზი თვით ღვთის მიერ მორწმუნე მეფეები რომაელები—სა, ალანიის მავან მთავარს და ჩვენს სულიერ შვილს“...

აბაზგიის მთავარს. ოქროს ბულები ორი სოლიდისა. „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან მავან ბრწყინვალე მთავარს აბაზგიისას“.

ალბანიის ერისთავს; კრევატადთა ერისთავს, ანუ ვერეთოდეზულ კრევატასს; კედონიის ერისთავს; ჭანარიის ერისთავებს, – ერისთავს შარვანისას, რომელიც მდებარეობს ალანიასა და ჭანარიას შუა; ერისთავებს აჟიისას, სადაც არის კასპიის კარები; ხრილას ერისთავს; ვრეჟანის ერისთავს; მოკანის ერისთავს (საცოდნელია, რომ მოკანიდან იწყება მეოტის ტბა); ყველა ზემოთ ჩამოთვლილისადმი გაგზავნილ მიმართვას უნდა წაეწეროს: „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთა ამა და ამ ქვეყნის მავან ერისთავს“.

¹ ტექსტში სწერია: „ერისთავს სარვანისას, რომლებიც მდებარეობენ...“ - τοῦ Σαρβῶν-ში Σ-თი უნდა იყოს გადმოცემული შ-ზეგრა, ე. ი. „შარვან“ , ხოლო ამის მომდევნო ⁵¹¹¹⁷⁰ („რომლებიც“) უნდა აღნიშნავდეს მცხოვრებლებს („შარვანელებს“).

Εἰς τὸν καθολικὸν Ἀρμενίας, εἰς τὸν καθολικὸν Ἰβηρίας, εἰς τὸν καθολικὸν Ἀλβανίας, ἐπιγραφὴ εἰς τοὺς γ' καθολικοὺς. «κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχριστῶν δεσποτῶν πρὸς τὸ θεῖον τὸν ἐμβαβεστάτον καθηγητὴν τῆσδε» (CB I, 686—688).

Εἰς τὸν χαγάνον Χαζარίας. Βούλλα χρυστῆ τρισολῖα. «ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ

არმენიის კათოლიკოსს, იბერიის კათოლიკოსს, ალბანიის კათოლიკოსს; ამ სამი კათოლიკოსისადმი გაგზავნილ მიმართვას უნდა წაეწეროს: „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან ამა და ამ ქვეყნის მავან უნეტარეს მოძვარს“¹.

ხაზარეთის ხაგანს. ოქროს ბულები სამი სოლიდისა. „სახელითა ღმრთისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ერთისა და

¹ „De caerimoniis“-ის II წიგნის ამ 48. თავში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს, პირველ რიგში, ორი მიმართვა: იბერიის კუროპალატისადმი და აბაზგიის მთავრისადმი

იბერიის კუროპალატს	აბაზგიის მთავარს
ოქროს ბულები ორი სოლიდისა უდიდებულეს კუროპალატს	ოქროს ბულები ორი სოლიდისა ბრწყინვალე მთავარს

უცხოელებისადმი გასაგზავნ მიმართვას ჩამოჰკიდებდნენ ხოლმე ოქროს ბეჭედს (ბულას), რომელზედაც კეისრის სახე იყო ამოტვიფრული. იმისდა მიხედვით, თუ ვის ეგზავნებოდა მიმართვა, ბულა შეიძლებოდა ყოფილიყო ერთი სოლიდის ფასისა და წონისა, ორი სოლიდის, სამი სოლიდისა და ა. შ. (*μισσοσολῖα, δισοσολῖα, τρισσοσολῖα...*). იბერიის კუროპალატსა და აბაზგიის მთავარს მიმართვა ეგზავნება ორ-სოლიდიანი ბულით, მაშასადამე, საფიქრებელია, რომ ორივე ქვეყანა, იბერია და აბაზგია, ერთისა და იმავე რანგის სახელმწიფოებს წარმოადგენდა ბიზანტიის „კარის გარიგების“ მიხედვით. მართლაც, აქ „აბაზგია“ ძველი ლაზეთის პროვინცია კი არ არის, არამედ ამ დროს, X საუკუნის შუა წლებში, „აბაზგია“ გაერთიანებულ დასავლეთ საქართველოს ჰქვია. ამ ქვეყნების მმართველთა ეპითეტებად კეისრები ხმარობენ: „უდიდებულესს“ (*ἐνδοξότατος*, როგორც ეს კუროპალატს შეეფერება) და „ბრწყინვალეს“ (*περιφανής*). ეს რომ შევადაროთ ჩვენს მეზობლებისადმი მიმართვის წესებს, დავინახავთ, რომ ზოგი მეზობელი სახელმწიფო უფრო მაღალ რანგში ჰყავს აყვანილი ბიზანტიის მთავრობას, ზოგიც უფლო დაბალ საფეხურზე ჰყავს: მაგალითად:

1) დიდი არმენიის ერისთავთ-ერისთავს მიმართვა ეგზავნება სამ-სოლიდიანი ბულით, ხოლო ეპითეტად მიეკუთვნება „უბრწყინვალესი“ (*περιφανέστατος*).

2) ხაზარეთის ხაგანისადმი გაგზავნილ მიმართვას აგრეთვე სამ-სოლიდიანი ბულა აქვს დაკიდებული, და თვით ხაგანსაც ეწოდება „უკეთილშობილესი“ და „უბრწყინვალესი“.

ένος καὶ μόνου ἀληθινῶν θεῶν
ἡμῶν. Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμα-
νός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ βασι-
λεῖς Ῥωμαίων πρὸς τὸν ὁ θεῖον
εὐγενέστατον, περιφανέστατον χα-
γάνον Ναζαρίαν“.

Εἰς τὸν ἀρχοντα Ῥωσίας. βεσύλ-
λα χρυσῆ διπολθία. „γράφματα
Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τῶν
φιλοχρίστων βασιλέων Ῥωμαίων
πρὸς τὸν ἀρχοντα Ῥωσίας“.

Εἰς τοὺς ἀρχοντας τῶν Τούρ-
κων. βεσύλλα χρυσῆ διπολθία.

მხოლოდსა ჭეშმარიტისა ღმრთი-
სა ჩვენისათა. კონსტანტინე და
რომანოზი, ღმრთის მიერ მორწ-
მუნე მეფეები რომაელებისა, მა-
ვან უკეთილშობილეს, უბრწყინ-
ვალეს ხაგანს ხაზარეთისას“.

რუსეთის მთავარს. ოქროს ბუ-
ლები ორი სოლიდისა. „რომა-
ელთა ქრისტესმოყვარე მეფეების,
კონსტანტინეს და რომანოზის,
წერილი რუსეთის მთავარს“.

თურქთა ერისთავებს. ოქროს
ბულები ორი სოლიდისა. „რომა-

3) ალანიის მთავარს, როსიის მთავარს, თურქთა მთავრებს, პაჭინაკთა მთავრებს, მიმართვა ეგზავნებათ ორ-სოლიდიანი ბულით, ხოლო არავითარი ეპითეტი არ მიეკუთვნება (მარტივად სწერია „მავან მთავარს“).

ამირამუმნს (ე. ი. ხალიფს) წერილი ეგზავნება ოთხ-სოლიდიანი ბულით, ხოლო ფრანკთა მეფეს – ერთსოლიდიანი ბულით. ცხადია, ასეთი სხვადასხვა წესი მიმართვისა იმით აიხსნება, რომ ბიზანტიის მთავრობისათვის ამ ქვეყნებს ერთ-ნაირი მნიშვნელობა არ ჰქონდათ საერთაშორისო პოლიტიკის თვალსაზრისით.

ი ბ ე რ ი ს კ უ რ ო პ ა ლ ა ტ ს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცხო-ბით, ექვემდებარება ოთხი ერისთავი: ვერიასახის, კარნატის, ყუელისა და აჭარის. სამწუხაროდ, პირველი ორი ადგილის მდებარეობის დადგენა არ ხერხდება: იმდენად დამახინჯებული ჩანს მათი სახელები (*Βερίασαχ* და *Καρνατίουχ*), რომ შეუძლებელი ხდება მათი მიახლოებით მაინც მიმსგავსება რომელიმე ცნობილ საბიოგრაფიო სახელებთან: ივ. ჯავახიშვილის აზრით როგორც ყუელის ციხე და აჭარა მესხეთის ქვეყნებია, ისე „ვერიასახი“ და „კარნატისი“ „მესხეთისავე სხვა თემების რომელისამე ციხეების დამახინჯებული სახელები იქნება“ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 111. თბ. 1848).

ამავე თავში იხსენიებს კონსტანტინე პორფიროგენეტი ამიერკავკასიის სამ კათოლიკოსს: არმენიის, იბერიის და ალბანიის კათოლიკოსებს მიმართვა ეგზავნებათ ერთნაირი წარწერით და სამსავე კათოლიკოსს მიეკუთვნება ერთნაირი ეპითეტი „უნეტარესი“.

ბიზანტიის კეისრის მიმართვაში საქართველოს ქვეყნების მფლობელები-სადმი ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე, თუ რა სახელწოდებით იხსენიებს ის ამ მფლობელთ: აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) მფლობელს იხსენიებს (*Ἐξουσιαστής*-ის სახელწოდებით; ყველის ციხის, ან აჭარის მფლობელს უწოდებს *ἀρχαγυ-ს*; „ექსუსიასტი“ ღირსებით „არხონზე“ მალლა იდგა (შდრ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქ. ერის ისტორია II, გვ. 106 – 107). საგულისხმოა, რომ აფხაზეთის მფლობელს ნ ი კ ო ლ ო ზ მ ი ს ტ ი კ ო ს ი ს წერილებშიც „ექსუსიასტი“ ეწოდება (იხ. ზემოთ გვ. 212, 214, 215).

„γράμματα Κωνσταντίνου και Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Τούρκων“.

Εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Πατζინακίτων. βόλλα χρυσῆ δισοδία. „γράμματα Κωνσταντίνου και Ῥωμανοῦ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Πατζინακίτων“ (CB I, 690—691).

ელთა ქრისტესმოყვარე მეფეების კონსტანტინეს და რომანოზის წერილი თურქთა ერისთავებს“.

ჰაჭინაკთა ერისთავებს, ოქროს ბულები ორი სოლიდისა. „რომელთა ქრისტესმოყვარე მეფეებისა, კონსტანტინეს და რომანოზის წერილი ჰაჭინაკთა ერისთავებს“.

DE THEMATIBUS

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ამ ტრაქტატის სრული სათაურია: „უბრძნესი მეფის კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულება რომაელთა სამეფოში შემავალი «თ ე მ ე ბ ი ს შ ე ს ა ხ ე ბ», თუ საიდან ჰქონდათ მათ სახელწოდებანი, და თუ რას ნიშნავენ მათი სახელწოდებანი, და თუ რატომ ზოგიერთ მათგანს ძველი სახელწოდება აქვს, ხოლო სხვებმა ახალი სახელწოდება შეიძინეს“

(Τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου περὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀνηκότων τῆ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, πόθεν ἔσχον τὰς ὀνομασίας, καὶ τί σημαίνουσιν αἱ τούτων προσηγορίαι, καὶ ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἀρχαῖονται, τὰ δὲ νέαν ἐκτήσαντο τῆν προσηγορίαν).

ტრაქტატი შედგება ორი წიგნისაგან: პირველ წიგნში აღწერილია აზიის თემები, მეორეში – ევროპის თემები. აზიის თემებია 17:

1. ანატოლიკის თემი	10. კოლონიის თ.
2. არმენიაკის თ.	11. სევასტიის თ.
3. თრაკესიელთა თ.	12. ლიკანდის თ.
4. ოფსიკიონის თ.	13. სელევკიის თ.
5. ოპტიმატის თ.	14. კვირეოტთა თ.
6. ბუკელართა თ.	15. კვიპროსის თ.
7. პაფლაგონიის თ.	16. კუნძულ სამოსის თ.
8. ხალდიის თ.	17. ეგეოსის ზღვის თ.
9. მესოპოტამიის თ.	

მეორე წიგნში აღწერილია ევროპის თემები, რომელთა რიცხვი 12-ა: თრაკიისა, მაკედონიისა, სტრიმონისა, თესალონიკისა, ელადისა, პელოპონგისა, კივალენიისა, ნიკოპოლისა, დირახიონისა, სიცილიისა, ლანგობარდიისა და ხერსონისა.

თხზულება ცნობილია ჯერჯერობით ორი ხელნაწერით:

A – codex Regius
C – codex Parisinus Regius 851,

პირველი გამოცემა ეკუთვნით: პირველი წიგნისა B. Vulcanius-ს, 1588 წ., (V), როლო მეორე წიგნისა – F. Morellus -ს, 1609 წ., (F). ბონის კორპუსში (CB) გამოცემულია ბეკერის მიერ კონსტანტინეს სხვა თხზულებებთან ერთად III ტომში.

არმენიაკის თემი

Θέμα δεύτερον τὸ καλοῦμενον Ἀρμενιάκον
Τὸ θέμα τὸ καλοῦμενον Ἀρμενιάκον ὁ κύριος ἔχει τὸ ὄνομα, ὁμῶς ἀρχαία τις ἔστιν ἢ τούτου προσηγορία, ἀλλὰ ἄπὸ τῶν ἴμο-

თემი მეორე, ეგრეთწოდებული არმენიაკი

ეგრეთწოდებული არმენიაკის თემი საკუთარ სახელს კი არ ატარებს, არც ძველია ეს მისი სახელწოდება, არამედ ეს სახელი

ρρύντων καὶ συνοικούντων Ἀρμενίων τὴν προσηγορίαν ἐκτίθειτο. δοκῶ δὲ εἶπαι ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως καὶ τῶν κάτω χρόνων τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἐκλήρονόμησεν. οὔτε γὰρ Στράβων ἢ γεωγράφος τῆς τοιαύτης ὀνομασίας ἐμνήσθη, καίτοι Καππαδοκίης ὡν τὸ γένος, ἐξ Ἀρμενίων τῆς πόλεως, οὔτε Μένιππος ἢ τοὺς σταδισμοὺς τῆς ὁδοῦ ἀπογραφόμενος, οὔτε μὴν Σκύλαξ ἢ Καρυανθός, οὔτε Παυσανίας ἢ Δαμασκηνός, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἱστορῶν γεωγράφων. καὶ φαίνεται νεωτέρω ἢ τοιαύτη ὀνομασία· οὔτε γὰρ Προκόπιος, οὔτε μὴν Ἀγαθίας, οὔτε Μένανδρος, οὔτε Ἡσύχιος ἢ ἑλλουστρίος ἐμνημόνευσαν τοῦ τοιαύτου ὀνόματος, οἱ τὰ χρονικά συντάξαντες ἐπὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας.

Τὴν γὰρ Καππαδοκίαν οἱ παλαιοὶ εἰς τρία τέμνουσι μέρη, εἰς τε Καταονίαν τὴν ἀπὸ Μελιτηνῆς ἀρχομένην, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ταύρου Ταυρικὴν ὀνομασμένην, καὶ αὐτὴν τὴν μεσόγειον, ἐν ἣ Καισάρεια ἢ πόλις τῶν Καππαδοκῶν μητρόπολις ἔδρευε. καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ μεγάλην τε καὶ μικρὰν Καππαδοκίαν, μεγάλην μὲν τὴν ἀπὸ Καισαρείας τε καὶ τοῦ Ταύρου καὶ ἕως τῆς Ποντικῆς θαλάσσης, ἣν διορίζει Ἄλιος μὲν ποταμὸς ἐκ θυσιῶν, Μελιτηνὴ δὲ ἐξ

შეიძინა მან მოსაზღვრე და მეზობელ არმენიელთაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სახელწოდება მას წილად ხვდა ირაკლი მეფის დროს ან მომდევნო ხანებში: ვინაიდან არც გეოგრაფოსი სტრაბონი იხსენიებს მის ასეთ სახელწოდებას, თუმცა ის წარმოშობით კაპადოკიელი იყო, ქალაქ ამასიიდან, არც მენიპე, რომელმაც აღწერა „მთელი მსოფლიოს გზათა მანძილები“, არც სკილაქს კარიანდელი, არც პავსანია დამასკელი, არც სხვა ვინმე იმათგან, ვინც „ისტორიები“ დასწერა. როგორც ჩანს, ეს სახელწოდება უფრო ახალია, ვინაიდან არ იხსენიებენ ამ სახელწოდებას არც პროკოპი, არც აგათია, არც მენანდრე და არც ჰესიხი ბრწყინვალე, რომლებიც „ქრონიკებს“ სწერდნენ იუსტინიანეს მეფობაში.

კაპადოკიას ძველი მკვლევარნი სამ ნაწილად ჰყოფენ: კატაონია, რომელიც მელიტენიდან იწყება, ტავრიდის კაპადოკია, რომელსაც ტავრისაგან აქვს ეს სახელწოდება, და შიდა კაპადოკია, რომელშიც არის დაარსებული კესარია, კაპადოკიელთა დედაქალაქი. ხოლო ძველი მკვლევარნი ასახელებენ დიდსა და მცირე კაპადოკიას: დიდი კაპადოკია არის კესარიიდან და ტავრიდან ვიდრე პონტოს ზღვამდე; მას დასავლეთიდან საზღვრავს მდინარე ჰალი-

ἀνατολῶν. καὶ αὕτη μὲν ἡ μεγάλη
Καππαδοκία...

Μικρὰ δὲ Καππαδοκία ἡ νῦν
χρηματίζουσα εἰς θέματα, ἣτις ἄμο-
ρός ἐστι Λυκαονίας καὶ διαβαίνει
μέχρις αὐτῆς Καισαρείας, πλατύ-
νεται δὲ ὡς ἀρχῆς τῶν Βουκελ-
λαρίων, καταλήγει δὲ πρὸς ἀνα-
τολὰς μέχρις αὐτῆς Ῥοδεντοῦ καὶ
τοῦ φρουρίου τοῦ καλουμένου Λού-
λου καὶ αὐτῆς Ποδενδοῦ. τὰ δὲ
ἐπέκεινα τῆς Κιλικίας εἰσὶ μέρη,
ὧν ἀπάρχεται ἡ Ταύρος καὶ ἡ
Μόφουεστία καὶ Ἄδανα, καὶ ἦδε
μὲν ἡ μικρὰ Καππαδοκία, ἡ ἀρ-
τίως εἰς θέματος ὄνομα χρηματί-
ζουσα.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἄνω χρόνων εἶπε
Ἰουστινιανὸς εἶτε ἄλλου πινὸς τῶν
βασιλέων τμηθείσης τῆς Καππα-
δοκίας εἰς τρία μέρη τὸ μὲν μεσό-
γαιον ἐκλήθη Χαρσιανὸν ἀπὸ Χαρ-
σίου πινὸς ἀρχοντος τῷ τότε και-
ρῷ εὐδοκίμησαντος ἐν τῇ πρὸς
Πέρσας πολέμῳ, καὶ διὰ τοῦτο
εἰς θέματος τόξιν καὶ στρατηγίδα
μέχρι τοῦ νῦν ἐχρημάτισε. τὸ δὲ
κάτω καὶ πρὸς θάλασσαν ἐκλήθη
Ἀρμενιακὸν διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ
πλησιόχωρον τῶν Ἀρμενίων, τὸ
δὲ ἄνωθεν καὶ ὀμοροῦν τοῖς Λυ-
κάοσι καὶ τῷ Ταύρῳ Καππαδοκία
μικρὰ, ἡ νῦν, ὡς ἔφαμεν, εἰς θέ-
ματος ὄνομα χρηματίζουσα.

მოსაზღვრე, არის მცირე კავადოკია, რომელიც ამჟამად, როგორც ვთქვით, თემად არის გამოცხადებული.

სი, ხოლო აღმოსავლეთიდან – მელიტენე. აი, ეს არის დიდი კავადოკია...

ხოლო მცირე კავადოკია, რომელიც ახლახან იქმნა გამოცხადებული თემად, მოსაზღვრე არის ლიკაონიისა და ვრცელდება თვით კესარიამდე და გადაჭიმულია ბუკელართა თემის დასაწყისამდე, ხოლო აღმოსავლეთით თავდება იქ, სადაც თვით როდენტი არის, ეგრეთწოდებული ლულის ციხე და თვით პოდენდი. ხოლო ამის იქით არის კილიკიის მხარეები, რომელთაგან უმთავრესებია თარშეთი, მომფსუესტია და ადანა. აი, ეს არის მცირე კავადოკია, რომელმაც ახლახან მიიღო თემის სახელი.

ხოლო წინა ხანებში, იუსტი-
ნიანეს თუ სხვა რომელიმე მეფის
დროს, როდესაც კავადოკია გა-
ყოფილი იყო სამ ნაწილად, შიდა
ნაწილს ეწოდებოდა ხარსიანონი,
ვინმე ხარსისაგან, რომელსაც
იმ დროს თავი უსახელებია რო-
გორც მთავარს სპარსელთა წი-
ნააღმდეგ ომში, და ამის გამო
ის გამოცხადებულ იქმნა თემად
და სტრატეგიად, და დღემდისაც
არის ამ ხარისხში. ხოლო ქვემო
ნაწილი, რომელიც ზღვას აკრავს,
წოდებულ იქმნა არმენიაკად,
რადგან იგი არმენიელთა ქვეყ-
ნის მეზობლად იყო; ზემო ნაწი-
ლი კი, ლიკაონელთა და ტავრის

. Ἐβασιλεύετο δὲ μέχρις Αὐγούστου Καίσαρος, ἦν δὲ ὑπὸ τὴν Περσικὴν βίβουσιαν, πρὶν ἢ τὸ Ῥώμης ἀνέξῃθῃναι βασιλείον. ἐγένετο δὲ καὶ αὐτόνομος, ὅτε Ἀριαράθης ἦρχεν αὐτῆς ὁ βασιλεύς, ἐξ οὗ καὶ ἡ λίμνη ἢ τὸ ἄλλο τίκεται, ἦν ἀρτίως βαρβαρίζοντες Καρατίαν καλοῦσιν, Ἀριαράθῃα ἐπωνόμαστο. μετὰ δὲ Ἀριαράθῃν βασιλεύει αὐτῆς Ἀρχέλαος ὁ κηδεστής Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, μετὰ δὲ τούτου παυσαμένης τῆς βασιλείας εἰς ἐπαρχίαν παρὰ τῶν Ῥωμαίων τὸ σχῆμα μετέβαλεν, καὶ ἀνθύπατος ταύτην ἐδασιμολόγει τε καὶ διατάττετο. εἰσὶ δὲ πόλεις ἐπίσημοι κατὰ τὴν πρώτην ἐπαρχίαν τέσσαρες, Καισάρεια μητρόπολις, ἢ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Καίσαρος Ἰουλίου ὀνομασθεῖσα, ἦτις πρότερον ἐκαλεῖτο Μάζακκα ἀπὸ Μωσῶχ τοῦ τῶν Καππαδοκῶν ἀρχηγόνου, δευτέρα δὲ πόλις Νύσσα, τρίτη Θερμά, τετάρτη Ῥεγεποδανδός¹. τῆς δὲ δευτέρας Καππαδοκίας εἰσὶ πόλεις ὑπὸ ἡγεμόνα ἔκτι. Τύανα, Φαυστινούπολις, Κύβιστρα, Ναζιανζός, Ἐρύσιμα, Παρνασός, Ῥεγέδωρα, Μαικισσός, καὶ φρούριον τὸ καλούμενον Κόρον. τῆς δὲ τρίτης Καππαδοκίας, ἢ νῦν ὀνομάζεται Ἀρμενιάκον, εἰσὶ πόλεις ἑπτὰ Ἀμάσεια, Ἰβῶρα, Ζάλιχος, Ἀνδραπα²,

კეისარ ავგუსტეს ხანამდე მას მეფეები მართავდნენ, ხოლო სპარსელთა ძალაუფლებას ემორჩილებოდნენ, სანამ რომაელთა სამეფო გაძლიერდებოდა. იგი თვითთავადი იყო, როდესაც მის მეფედ იყო არიარათე, რომლის სახელისგანაც იმ ტბას, რომელიც მარილს იძლევა და რომელსაც ამის წინ ბარბაროსები თავიანთ ენაზე კარატიას ეძახდნენ, არიარათია დაერქვა. არიარათეს შემდეგ მეფობდა არხელაე, იუდეის მეფის ჰეროდეს ნათესავი. ხოლო მის შემდეგ მეფობა შეწყდა მცირე კაპადოკიაში და რომაელებმა მას მისცეს ეპარქიის სახე, ანთიპატმა (ე. ი. პროკონსულმა) გადასახადები დაადო და მართავდა. არის ოთხი გამოჩენილი ქალაქი პირველ ეპარქიაში: დედაქალაქია კესარია, რომელსაც ეს სახელი დაერქვა დიდ იულიოს კეისრისაგან და რომელსაც წინათ ერქვა მ ა ზ ა კ ა, კ ა პ ა დ ო კ ი ე ლ თ ა პ ი რ ვ ე ლ წ ი ნ ა პ ო რ ი ს მ ო ს ო ხ ი ს ა გ ა ნ; მეორე ქალაქია ნისა, მესამე – თერმა, მეოთხე – რეგეპოდანდი. მეორე კაპადოკიის განკარგულებაშია რვა ქალაქი; ტვიანა, ფაუსტინუპოლისი, კვიზისტრა, ნაზიანზი, ერისიმა, პარნასი, რეგედორა, მოკისი და ეგრეთწოდებული კორის ციხე. მესამე კაპადოკიაში,

¹ Ῥεγεποδαντός V.

² Ἀνδραπα V.

ἸἸ Ἀρμενίας, Νεοκαισάρεια, Σινώπη
(CB III, 17—21).

რომელსაც ამჟამად არმენიაკი ეწოდება, შვიდი ქალაქია: ამასია, ივორა, ზალიხი, ანდრაპა, ამინსი, ნეოკესარია, სინოპი.

ხალდიის თემი

Ἰ Ὄρθρον θέμα τὸ καλούμενον
Χαλδία

Τὸ δὲ καλούμενον θέμα Χαλδία καὶ ἡ μητρόπολις λεγομένη Τραπεζοῦς Ἑλλήνων εἰσὶν ἀποικίαι, καθὼς καὶ Ξενοφῶν ἐν τῇ ἀναβάσει Κύρου λέγει¹. τὰ δὲ ἄνω καὶ μεσόγαια τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας εἰσὶ προίκια. τοῦτο δὲ πιστεύεται ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων· ἦ τε γὰρ Καλιπύγη² καλούμενη καὶ ὁ Συσπειρίτης³ καὶ τὸ Γοιζάνιον. μαρτυρεῖ δὲ καὶ περὶ τούτων ἡ θεία γράφη ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλείων⁴· τοὺς γὰρ κατοικοῦντας τῆς Σαμάρειας αἰχμαλώτους λαβόντες Ἀσσύριοι κατήρισαν αὐτοὺς ἐν τῇ ποταμῷ Γοι-

მერვე თემი, ეგრეთწოდებული ხალდია

ეგრეთწოდებული ხალდიის თემი და მისი დედაქალაქი, რომელსაც ტრაპეზუნტი ეწოდება, ელინთა ახალშენები არიან, როგორც ამას ქსენოფონტიც ამბობს „კიროსის ანაბაზისში“⁴. მისი ზემო და შიდა მხარეები მცირე არმენიის მისავალ ადგილებს წარმოადგენენ. ეს მტკიცდება თვით სახელწოდებათაგან: ეგრეთწოდებული კელძენე², სისპირიტი³ და გვიზანი. ამათ შესახებ გვემოწმება საღმრთო წერილიც „მეფეთა“ მეოთხე წიგნში⁴: ვინაიდან სამარიის მცხოვრებლები ტყვედ წამოიყვანეს ასირი-

¹ ქსენოფონტი „ანაბაზისში“ წერს:

«აქედან (ე. ი. მაკრონების ქვეყნიდან) ელინებმა გაიარეს ორი სადგური, შვიდი ფარსანგი, და მივიდნენ ზღვის ნაპირას ტრაპეზუნტში ი, მჭიდროდ დასახლებულ ელინურ ქალაქში ევქსინის პონტოზე, სინოპელთა მიერ კოლხთა ქვეყანაში დაარსებულ ახალშენში» (ანაბაზისი IV, 8, 22).

«შინა წიგნში მოთხრობილია, თუ როგორ მივიდნენ ელინები ზღვის ნაპირას ევქსინის პონტოში, ელინურ ქალაქ ტრაპეზუნტში ი» (იქვე V, 1, 1)

«როდესაც ჩვენ მივედით ელინურ ქალაქებში, მაგალითად, ტრაპეზუნტში ი...» (იქვე, V, 5, 14).

² Καλιπύγη A.

³ ხელნაწერებში სწერია Σοισίτης, შესწორებულია ბანდურიუსის მიერ B. Vulcanius-ის გამოცემის მიხედვით.

⁴ მეფეთა IV. 17, 6; «მეცხრესა წელსა ოსიასსა აღიღო მეფემან ასურისმან სამარია, და წარიყვანნა ისრაელნი ასურსა შინა, და დააშენა იგინი ალავს (ჰალის?) მდინარეთა ზედა გოზანისათა (Γοιζαν) და საზღვართა შინა მიდელ-

ζανῶν¹. ἔλαβε δὲ τὴν προσωνυμίαν
τοῦ καλεῖσθαι Χαλδῆα ἐν τῆς
τῶν Περσῶν προσηγορίας καὶ τῆς
αὐτῶν ἀρχαιογόνου πατρίδος Χαλ-
δίας, ὅθεν καὶ Χαλδαῖοι προσωνο-
μάζονται (CB III, 30).

ელეზმა და დაასახლეს ისინი
მდინარე გვიზანზე. ხალდიამ თა-
ვისი სახელი მიიღო სპარსთა
(მიერ) მიცემული სახელწოდები-
საგან და მათი პირვანდელი სამ-
შობლოსაგან, ხალდისაგან, საი-
დანაც ისინი ხალდეველებად იწოდებიან.

¹ Γοζιανῶν V, Γοιζάνων C. თუ რომელი მდინარეა ეს, არ არის გამორ-
კვეული.

ოსებ გენესიოსი

ოსებ გენესიოსი X საუკუნის შუა წლების მოღვაწეა და ეკუთვნის იმ მეცნიერთა ჯგუფს, რომლებიც თავის გარშემო შემოიკრიბა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა და რომელთა დახმარებითაც მან გაშალა თავისი სამეცნიერო-ლიტერატურული მუშაობა (იხ. ზემოთ გე. 220).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის დავალებით გენესიოსმა 945 – 959 წლებში დასწერა საისტორიო შრომა „მეფობანი“ (Γενεσιου «Βασίλειαι»). შრომა ოთხი წიგნისაგან შედგება და შეიცავს 813 – 867 წლების ისტორიას, საკმაოდ ტენდენციურად დაწერილს.

I წიგნი – ლეონ V-ის მეფობა (813 – 820 წ.)

II წიგნი – მიხეილ II ამორეველის მეფობა (820 – 829 წ.წ.)

III წიგნი – თეოფილეს (მიხეილ II-ის შვილის) მეფობა (829 – 842 წ.წ.)

IV წიგნი – მიხეილ III-ის (თეოფილეს შვილის) მეფობა (842 – 867 წ.წ.).

მეოთხე წიგნს დამატების სახით დართული აქვს ბასილ I-ის მეფობის ისტორია.

გენესიოსი სარგებლობს როგორც ზეპირი, ისე წერილობითი წყაროებით: ზეპირ წყაროდ მას ჰქონდა მიხეილ III-ის დროინდელ მოღვაწეთა გადმოცემები, ხოლო წერილობით წყაროებად – ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის ბიოგრაფია, ნიკიტა დავით პაფლაგონელის მიერ დაწერილი ბიოგრაფია იგნატი პატრიარქისა და გიორგი ამართლოს „ქრონოგრაფია“¹.

გენესიოსის „მეფობათა“ დამუშავების დროს გამოვიყენეთ:

Genesius, ex recognitione Caroli Lachmanni. Bonnae

1834 (ბონის კორპუსის 49. ტომში, თეოფილაქტე სიმოკატასთან ერთად).

Сборник документов по социально-экономической истории Византии. Москва 1951, стр. 115 – 120.

Е. Э. Липшиц, Восстание Фомы Славянина и византийское крестьянство на грани VIII – IX в. в.; ВДИ 1939, № 1, стр. 352 – 365.

¹ იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Н. Бенешевича. Вып. III (1913), стр. 32 – 34.

ქართველების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში

Ἀκηκοῶς δὲ, ὡς φασιν, ὁ Θωμᾶς τὸν Μιχαήλ βασιλεύσαντα, ταχέως νεωτερισμὸν πολυάνθρωπον ἐντυρεύεται κατ' αὐτοῦ. ἀνέκαθεν γὰρ ἀλλήλοις ἀντιπεπονθότως δίσταντο· καὶ ὁ μὲν Μιχαήλ παραπαντὸς τοῦ τῶν ἀνατολικῶν στρατεύματος ἐτύχχανε στρατηγός, οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἐπίμωμος ἀπὸ τε τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἀθηγαῶνων πληθύν ἐκτροφούσης, ὡς εἶοικε, καὶ διὰ τὸ τῆς γλώττης ἐλάττωμα καὶ τὸ μὴ ἱκανῶς ἔχειν τισὶ πρὸς ἀνδρείαν νομίζεσθαι, ὁ δὲ Θωμᾶς πάσι φιλοστοργούμενος διὰ τε τὸ ἀνδρείφρον οὐκ ἔλαττον καὶ ἀστειὸν καὶ εὐπροσέγγορον, καὶ τῶν βελτίστων οὐκ ἔλαττούμενος Λέοντος, εἰ καὶ σκυθίζων τῷ γένει, πρὸς δὲ καὶ γηραιὸς ὢν, τὸν πόδα πεπηρωτο. οὗτος οὖν κατὰ τῶν δημοσίων φόρων πάντας ἀπατητῆτάς ἐγγράφως τὰς νενομισμένας ἀπεκλήροῦτο εἰσπράξεις, ἐξ ὧν διανομάς ἐν λαοῖς ποιησάμενος στρατηγεσίας κατὰ τοῦ Μιχαήλ ἐγκρατῶς διακτίθησιν. οὐδεὶς δὲ τῶν ἐξ ἀνατολῆς ὀριμημένων ἀπελιμπάνετο, οὐδὲ τῆς ἐσπέρας αὐτῆς, οὐ τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπηλύθων, οὐκ αὐτοχθόνων, οὐ γειτονούντων, οὐ τῆς δουλικῆς μοίρας ἕσον παρῆν μισοδέσποτον, οὐχ ὀλοκλήρων

ამბობენ, რომ როგორც კი გაიგო თომამ მიხეილის გამეფების შესახებ, სწრაფად მოაწყო მის წინააღმდეგ დიდძალი ხალხისაგან შეთქმულება და გადატრიალება განიზრახა. ისინი იმთავითვე განსხვავდებოდნენ ერთიმეორისაგან; მიხეილი მთელი აღმოსავლეთის ჯარის სტრატეგოსი იყო, მაგრამ ის დიდი წუნი ჰქონდა, რომ ერთი მხრით ისეთი კუთხიდან იყო, რომელსაც მრავალი ათინგანი¹ მოუცია, ხოლო მეორე მხრით, როგორც ჩანს, იმიტომაც იყო დასაძრახისი, რომ ენის მანკი ჰქონდა და არც თუ საკმარისად მამაც ვაჟკაცად ითვლებოდა. თომა კი ყველას უყვარდა როგორც მისი სიმამცისათვის, ისე თავაზიანობისა და სასიამოვნო სიტყვა-პასუხისათვის, არც ლეონს ჩამოუვარდებოდა თავისი კარგი თვისებებით, თუმცა სკვითური წარმოშობისაც იყო, სიბერისკენაც მიხრილი და ფეხმოტეხილი. აი, ამან (ე. ი. თომამ) ხელთ იგდო სახელმწიფო გადასახადების ამკრეფნი, წერილობითი ბრძანება გასცა ჩამოერთმიათ შეკრებილი გადასახადები და ისინი ხალხს დაურიგა. ხალხის ამნაირი მიმხრობით მან ძლიერი ჯარი შეკრიბა მიხეილის წინააღმდეგ. არც აღმოსავლელ-

¹ ათინგანები, ანუ მელქისედეკიტები განსაკუთრებულ სექტას წარმოადგენდნენ.

ἐθῶν, κατὰ διαφόρους καιρούς οἱ οὗτοι αὐτῶν προσεργήσαν καὶ συνείποντο, οἱ μὲν κατὰ γῆν, οἱ δὲ κατὰ θάλασσαν, νέψι Ξέρξῃ καὶ δημοπίστοις ἀναφανέντι, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πάντα τὰ θέματα σὺν τοῖς στρατηγοῖς σπένδεσθαι τούτῳ συνέβαινε, Ὀλβιανοῦ μόνου, τοῦ τῶν Ἀρμενικῶν στρατηγοῦντος, τούτους περινοήσας ἐπιπειθεὶς ἄγοντος, καὶ Κατάκλυα τοῦ Ὀφικίου τῷ βασιλεῖ Μιχαήλ γε προσκειμένων. καὶ τοσοῦτον ἐπολυπλασίαζε τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ἐμοφύλων, ὥστε καὶ τοὺς Σαρακηνούς ἐπ' ἀδείας λαβέσθαι καὶ πάσας νήσους καὶ χώρας καταληΐζεσθαι, καὶ καθέξειν ἕλωσ αὐτάς, εἰ μὴ μετὰ ταῦτα τούτοις διὰ πολλῆς φήμης ἀνανταγώνιστος ὁ Θωμᾶς ἀνεδέδεκτο. οἱ δ' ἔπειρᾶται πρὸς αὐτούς κηρυκεύεσθαι τρόπῳ τοιούτῳ, πανούργως ἐνδεδεάσας¹ ὅπερ αὐτοῖς βουλητὸν ἴσμεν, νίξεται τῇ ἐκείνου παμπληθεῖ δυνάμει καταπλαγεῖσιν. διαπέμπεται οὖν πρὸς αὐτούς εἰρήνην ἀνακαλούμενος, πολλῶν δὲ μᾶλλον συνασπισμὸν, τῆς βασιλικῆς ἀντιέξουσιν ἀποπτώσεως.

არ დაებრუნებინა უბრძოლველად, თავისი დიდი სახელგანთქმულობის წყალობით. ამის გამო მან სცადა მათთან მოლაპარაკება იმნაირად, რომ ეშმაკურად მოატყუა და მათ, მისი უამრავი ჯარით

თავან აკლდა ვინმე, არც თვით დასავლელთაგან, არც უცხო-ტომელთაგან, არც ადგილობრივ მკვიდრთაგან და არც მეზობელთაგან, არც ვინმე იმათგან, ვინც მონურ ბედში იყო და ბატონი სძულდა, არც მთელ ტომთაგან იყო ვინმე, რომ ისინი სხვადასხვა დროს არ მოსულიყვნენ მასთან – ზოგნი ხმელეთით, ზოგნი ზღვით – და არ მიმხრობოდნენ მას. ერთ-მორწმუნეთა შორის მოვლენილ ახალ ქსერქსს, ისე რომ შემდეგ ყველა თემი¹ თავიანთი სტრატეგოსებითურთ მას ეახლა კავშირის შესაკრავად; მხოლოდ არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი ოლვიანე, რომელსაც ეს არმენიაკები თავისი ფრთხილი ხელმძღვანელობის მორჩილებაში ჰყავდა, და ოფსიკიონის თემის სტრატეგოსი კატაკილა მიხილ მეფის ერთგულნი დარჩნენ. და ისე გაიზარდა რიცხვი თვისტომთა წინააღმდეგ მებრძოლებისა², რომ სარკინოზები თავისუფლად და უშიშრად არბევდნენ მთელ კუნძულებსა და ქვეყნებს, და მთლადაც დაიპყრობდნენ მათ, რომ ამის შემდეგ თომას ისინი უკან

¹ იგულისხმება ბიზანტიური სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეულები (θέματα).

ე. ი. გაჩაღდა შინაური ბრძოლა, სამოქალაქო ომი. კლასიკურ ბერძნულში არის მხოლოდ ზმნა δελεάζω.

გაკვირვებულთ, შეპირდა სურვილების ასრულებას. და, აი, გზავნის მათთან მოციქულებს და წინადადებას აძლევს შეკრან მასთან ზავი, ან უფრო მეტი, კავშირი შეკრან და მხარი დაუჭირონ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებას.

Ποιείται τοίνυν σπονδὰς μετ' Ἀγαρηῶν, εἰδὼς τοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς, ἀναδείτῃ στέφος βασιλείον παρὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἀντιοχείας Ἰώβ, εἶτα μετ' Ἀγαρηῶν, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Ἀβασγῶν², Ζηγῶν Ἰβήρων, Καβείρων³, Σκλάβων, Οὐγγων, Βανδύλων, Γετῶν καὶ ὅσοι τῆς Μένεντος βδελυρίας μετείχον, Λαζῶν τε καὶ Ἀλανῶν, Χάλδων τε καὶ Ἀρμενίων καὶ ἑτέρων παντοίων ἔθνων πολυθρήσκητον πανστρατιᾶν στρατοπεδευσάμενος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς ἐκυρίευσεν, τελευταῖον μέρεσι τοῖς κατὰ Θράκην προσεμπελάσας ἐλεπολεῖν τὸ Βυζάντιον ἐκβιάζεται ἰππεῦσιν ἐνόπλοις καὶ πετροβολισταῖς τοῖς ὑπὸ χεῖρα πεζοῖς, ἔτι καὶ σφενδονισταῖς γε καὶ πελτασταῖς ἀμέτροις ἐπιρωννύμενος, προσέτι μὴν καὶ πολιορκητικοῖς οὐκ ὀλίγοις τεχνάσμασι κρατυνόμενος. μεθ' ὧν πολλὰκις τοῖς κατ' ἠπειρον τείχεσι προσβαλὼν ἀπρακτος ἀποκρούεται, τοῦ βασιλικῶν παιδὸς Θεοφίλου⁴

ამგვარად, თომა კავშირს ჰკრავს აგარიანებთან, მათი წინამძღოლის ნებართვით, და სამეფო გვირგვინს იდგამს ანტიოქიის მღვდელმთავრის (პატრიარქის) იოვის¹ ხელით; შემდეგ შექმნა სახელგანთქმული საერთო ჯარი აგარიანთა, ინდთა, ეგვიპტელთა, ასირიელთა, მიდიელთა, აბაზგთა, ჯიქთა, იბერთა, კაბირთა³, სლავთა, ჰუნთა, ვანდალთა და გეტთაგან, და ყველა იმათგან, ვინც მანის მწვალელობას იზიარებდა, აგრეთვე ლაზთა და ალანთაგან, ხალდთა და არმენიელთაგან და ყოველგვარ სხვა ტომთაგან შექმნა ჯარი და მთელ აღმოსავლეთში გაბატონდა; დასასრულ, როდესაც მიუახლოვდა თრაკიის მხარეებს, განიზრახა ალყა შემოეერთყა და აეღო ბიზანტიონი; თომას განკარგულებაში იყვნენ კარგად შეიარაღებული ცხენოსნები ქვისმტყორცნელი ქვეითა ჯარი, აგრეთვე მეშურდულენი და უამრავი პელტასტები; გარდა ამისა, ძლიერი იყო

¹ „თეოფანეს გამგრძელებელი“ იოვის ნაცვლად ანტიოქიის პატრიარქად ასახელებს იაკობს.

² ხელნაწერებშია Ἀβασίων, რაც დამწერლობის ნიადაგზე წარმოშობილი შეცდომა უნდა იყოს.

³ ლაიფციგის ხელნაწერში (L) სწერია *Σαβήριων*.

⁴ თ ე ო ფ ი ლ ე – მიხეილ II-ის შვილი, რომელიც შემდეგ მეფობდა 829 – 842 წლებში.

αὐτοῖς ἐπιόντος καὶ διαγωνιζομένου τὰ μάλιστα, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ πατρὸς Μιχαὴλ ἔσθ' ὅτε ὑπετόντος καὶ τοῖς ὑπεναντίοις ἐπιτιθεμένου αὐτόχειρος.

ქცეულ იქმნა, რადგან უფლისწული თეოფილე თავს დაეცა მათ და სასტიკად შეებრძოლა, გარდა ამისა თვით მამაც, მიხეილი, ფარულად გამოხდა და საკუთარი ძალებით შეუტია მოწინააღმდეგეებს.

Ὅθεν ἀπηχωνὸν ἔθωμάς καὶ ἐπὶ ναυμαχίαν προσέρχεται, πολλὴν ἐκλάσθων σωρείαν ἐπαγόμενος, κακέισε παρὰ πλεῖστος ἐνδυστυχεῖ· αὐταὶ γὰρ τῇ πολεμικῇ ψυρὶ κατανάλωντο, τῆς περὶ τοῦτου παρὰ βραχὺ τὸ πρὶν διοκλυμένης εἰδήσεως¹, τηρικαντα δὲ ὁπῶς ἀνευρεθείσης. Καλλίνικός τις τῶν ἐξ Αἰγύπτου, ἀνὴρ ἐχέφρων καὶ αὐτὸς μόνος εἰδήμων τῶνδε, παρρησιασάμενος ἔφη τῇ βασιλεῖ κατὰ Θωμά συμπονήσειν αὐτῇ παρὰ θάλασσαν, εἴπερ προσέλθοι. δὲ τηρικαντὸς τῶνδε συνθεῖς τοῖς ναυάρχαις ἐπεχορήγησεν.

წინააღმდეგ საბრძოლველადო. და მან ოსტატურად შეამზადა ეს ცეცხლი და ნავარებს მიაწოდა.

Ἐπὶ τρισὶ δὲ ὁ θεῖλαιος ἐνεωτερίσατο ἕτεσιν (CB, 32—34).

არა მცირედი რაოდენობის საალო მანქანებით. ამ ძალებით ბევრჯერ მიიტანა თომამ იერიში ქალაქის კედლებზე ხმელეთით, მაგრამ ვერაფერს გახდა და უკუ-

ამიტომ გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა თომამ მიმართა საზღვაო ბრძოლას და დიდი შენაერთი ხომალდებისა მოიყვანა, მაგრამ აქაც იმგვარადვე დამარცხდა: მისი ხომალდები სამხედრო ცეცხლით იქმნა განადგურებული. ამ ცეცხლის შესახებ არსებული წინანდელი ცოდნა თითქმის დაკარგული იყო და მაშინ კვლავ იქმნა მოპოვებული. ერთმა ეგვიპტელმა კალინიკემ, კაცმა ნიჭიერმა და ამ საქმის ერთადერთმა მცოდნემ თამამად უთხრა მეფეს: თუ ინებებ, გამგზავნე ზღვაში თომას

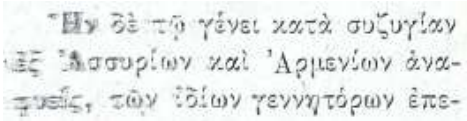
სამი წლის განმავლობაში განაგრძობდა უბედური თომა აჯანყებას².

¹ იგულისხმება ე. წ. „ბერძნული ცეცხლი“, რომელიც პირველად გამოიყენეს ბიზანტიელებმა 673 წელს არაბებთან ბრძოლაში კონსტანტინეპოლის მისადგომებთან. ამ ცეცხლის გამოგონებას გადმოცემა მიაწერს ინჟინერ კალონიკუსს. გენესიოსს კი კალინიკე მიაჩნია ამ ცეცხლის აღმადგენლად მიხეილ II-ის დროს.

² ამ თავში გენესიოსი მოგვითხრობს იმ აჯანყების შესახებ, რომელსაც სათავეში ედგა თომას ლავი და რომელსაც ადგილი ჰქონდა 822 – 824 წლებში.

თომას წარმოშობის შესახებ სხვადასხვა ცნობებია დაცული; გენესიოსის თქმით იგი სკვითი იყო (სხვა ადგილას მას ნათქვამი აქვს, რომ თომა სომეხი

არმენიელთა წარმოშობა

ლეონი ¹ ნარევი წარმოშობისა იყო, ასირიელთაგან და არმენიელთაგან, – რომელნიც საკუ-

იყო), თეოფანეს გამგრძელებლის სიტყვით თომა სლავი იყო, ხოლო სვიმეონ მაგისტროსი მას „რომაელს“ (ე. ი. ბიზანტიელ ბერძენს) ეძახის. პირველად პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდა თომა IX საუკუნის პირველ წლებში: ის თანაგანმზრახველი იყო ვარდანისა, რომელმაც 803 წელს აჯანყება მოაწყო იმპერატორ ნიკიფორეს წინააღმდეგ სამეფო ტახტის ხელში ჩაგდების მიზნით და დამარცხდა. ამ აჯანყების შედეგად თომა გაძევებულ იქმნა ბიზანტიის საზღვრებიდან და ხალიფის სამფლობელოში ცხოვრობდა. გაძევებიდან დაბრუნების შემდეგ (ლეონ V-ის მეფობაში) თომა დანიშნულ იქმნა ტურმარქად. ჯერ კიდევ ლეონის მეფობის ბოლო ხანებში თომა შეუდგა სამზადისს ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად. 820 წელს რომ ლეონი მოკლულ იქმნა და მიხეილ II გამეფდა, გენერალმა თომამ, რომელსაც უკვე დიდი წინასწარი სამზადისი ჰქონდა ჩატარებული, აჯანყება მოაწყო მცირე აზიაში და ამ აჯანყებაში ჩაითრია მცირე აზიისა და კავკასიის მრავალი ტომი, მათ შორის ი ბ ე რ ე ბ ი, ა ბ ა ზ გ ე ბ ი და ლ ა ზ ე ბ ი.

აჯანყებამ მიიღო სოციალური ხასიათი და სწორედ მოსახლეობის დაბალი ფენები, რომლებიც ამ აჯანყებიდან ელოდნენ ბატონთა უღლის გადაგდებას, მრავლით მონაწილეობდნენ აჯანყებაში, მაგრამ აჯანყებას არ ჰქონია ორგანიზებული ხასიათი და არც კლასობრივი მიზანდასახულობა; თომას, როგორც წყაროებიდან ჩანს, სრულიადაც არ ჰქონია მიზნად არსებული წყობილების სისტემის შერყევა. იმ მიზნით რომ გაემარჯვა და სამეფო ტახტი ხელში ჩაეგდო, იგი თავის ბანაკში თავს უყრიდა ყველა უკმაყოფილო ელემენტს: ხატისთაყვანისმცემელ ბერ-მონაზვნებს, რომელთაც არ მოსწონდათ ხატისმებრძოლ კეისართა საკანონმდებლო პოლიტიკა, კეისრის კარზე პატივ-აყრილ დიდებულებს, რომელნიც თავისი დაკარგული თანამდებობების აღდგენაზე ოცნებობდნენ. ერთი სიტყვით, აჯანყების მონაწილეთა შემადგენლობა მეტად ჭრელი იყო: იქ იყვნენ გაერთიანებული ერთიმეორისათვის კლასობრივად უცხო ელემენტები. ამიტომ გასაგებია, რომ აჯანყება, რომელიც სამ წელს (822 – 824) გაგრძელდა, დამარცხდა. მიუხედავად ამისა, მეტად საგულისხმოა აჯანყების მონაწილეთა შემადგენლობის შესწავლა, რადგან ამით ჩვენ შევძლებთ იმ მიზეზების გარკვევას, რომლებიც აიძულებდნენ, მაგალითად, თესალონიკის სლავებს, ან იბერებს, აზაზგებსა და ლაზებს აჯანყებას მომხრობოდნენ.

ოსებ გენესიოსი პირველი ძირითადი წყაროა, რომელიც თომას აჯანყებაზე მოგვითხრობს. გენესიოსის ცნობებზე დაყრდნობით იმავე აჯანყებაზე მოგვითხრობს თ ე ო ფ ა ნ ე ს გ ა მ გ რ ძ ე ლ ე ბ ე ლ ი (Theophanes Continuatus). გენესიოსის ცნობების სინამდვილეს ადასტურებს მიხეილ II-ის წერილი ლუდოვიკისადმი, რომელშიც თომას მომხრეთა შორის დასახელებული არიან იბერები, აზაზგები და სომხები (იხ. К. Э. Л и п ш и ц, Восстание Фомы Славянина: ВДИ 1939, № 1)

¹ ლაპარაკია ლეონ V-ზე, რომლის მეფობის ისტორიას მიუძღვნა გენესიოსმა თავისი შრომის I წიგნი.

Ξαναστάντων αὐτοῦς τε μαιφογη-
σαμένων καὶ πρὸς τοὺς τῶν Ἀρμε-
νίων χωρίοις κατὰ φυγαδεῖαν ἐν-
σκηνοσάντων, ἀκείσε τὸν ἀνήμε-
ρον θῆρα τεκεῖν· ἐξ ᾧν ἕτερογε-
νὲς τι τεράστιον κεχρημάτικεν.

სხვა ჯიშის რაღაც საკვირველება გაჩნდა.

Ἀρμενίους δὲ φασιν ἐξ Ἀρμε-
νου κληθῆναι τοῦ ἀπὸ Ἀρμενίου
πόλεως Θετταλίας, ὅς Ἰάσονι
συνεστράτευσεν.

Εκκρατῆται δὲ Λέων τῆς βασι-
λείας ζ' ἔτεσι καὶ μησὶ ε' κατὰ
θεοῦ ὑψίστου ἐμμανῶς ἀρχησάμε-
νος (CB, 28—29).

თარი მშობლების წინააღმდეგ აჯანყდნენ, ისინი მოკლეს და არმენიელთა ქვეყნების საზღვრებში ლტოლვილებად დაბინავდნენ, რომ იქვე ეს მოუთვნიერებელი მხეცი დაებადებინათ. მათგან

ამბობენ, რომ არმენილებმა ეს სახელი მიიღეს ვინმე არმენი-საგან, რომელიც თესალიის ქალაქ არმენიდან იყო და იაზონთან ერთად ილაშქრა.

ლეონმა იმეფა შვიდ წელსა და ხუთ თვეს, და მაღალი ღმერთის მიმართ სულელურად ამაცობდა.

გიორგი ამარტოლი

გიორგი ამარტოლი (Γεώργιος Ἀμαρταλός) ავტორია „ქრონოგრაფიისა“, რომელიც მან მიხეილ III-ის მეფობაში (842 – 867) დასწერა და რომელიც წარმოადგენს მსოფლიო ისტორიას ადამიდან კეისარ თეოფილეს გარდაცვალების წლამდე (842 წ.). თხზულების სათაურია: „შემოკლებული ქრონიკა, სხვადასხვა ქრონოგრაფთაგან და განმმარტებელთაგან ამოკრეფილი და შედგენილი ცოდვილი მონაზონის გიორგის მიერ“ (Χρονικόν συντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου ἀμαρταλοῦ μοναχῶν).

თავის „ქრონოგრაფიაში“ გიორგი მტრულად ეკიდება ხატისმებრძოლ კეისრებსა და მათ მიმდევრებს. რელიგიურ საკითხებზე კამათთან დაკავშირებით იგი დაწვრილებით მსჯელობს ბერძენთა მითოლოგიაზე, პლატონის მოძღვრებაზე, კერპთთაყვანისმცემლობაზე, სარკინოზთა სარწმუნოებაზე და სხვა ამგვარზე. „ქრონოგრაფიაში“ ისტორიული ამბებიც საკმარისი სისრულით არის მოთხრობილი და ეპოქის საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებაც ასახული. ამით აიხსნება, რომ გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“ ფართოდ გავრცელებული სახელმძღვანელო იყო მსოფლიო და ბიზანტიის ისტორიისა. მას, როგორც ჩანს, სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ მეზობელ ქვეყნებშიც. სლავურ ქვეყნებში ადრევე გადართარგმნა ის და ცნობილია მისი ბულგარულ-სლავური და სერბულ-სლავური რედაქციები¹. ქართულადაც ითარგმნა იგი XII საუკუნის დასაწყისში არსენი იყალთოელის მიერ².

გიორგი ამარტოლს რამდენიმე გამგრძელებელი გამოუჩნდა და მათ მოთხრობა გააგრძელეს: ზოგმა 948 წლამდე, სხვებმა – 1071, 1081 და აგრეთვე 1142 წლამდისაც.

¹ იხ. В. М. И с т р и н, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе, том I, Пгр. 1920; том II, Пгр. 1922.

² იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფი, ნაწილი I (ტექსტი), თბ. 1920; ნაწილი II (გამოკვლევა), თბ. 1926; კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ქართული თარგმანი გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფისა: ეტიუდები I, თბ. 1936; კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, „რუსთაველის კრებული“, თბ. 1938, გვ. 141 – 143.

ხელთ გვეყონდა ტექსტი და თარგმანი:

Georgii Monachi Chronicon, edidit Carolus de Bour.

I – II. Lipsiae 1904 (Teubner).

ხრონოლოგია გიორგი მონაზონისაჲ, გამოცემა სიმ. ყაუხჩიშვილისა. თბილისი 1920 (ეს ძველი ქართული თარგმანი წყდება თეოდოსი I-ის მეფობაზე).

იაფეთი და მისი მოდგმა

Καὶ γίνεται διαμερισμὸς ἦτοι διασπορὰ τῶν υἱῶν Νῶε καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν γεννηθέντων.

Ὁ μὲντοι Σήμ ἐγέννησε τὸν Ἑλᾶμ καὶ τὸν Ἀσσοῦρ καὶ τὸν Ἀρφαξᾶδ καὶ τὸν Λούθ... ὁ δὲ Ἰάφεθ τὸν Γάμερ καὶ τὸν Μαγῶγ καὶ τὸν Θήρα καὶ τὸν Ἰωῦαν καὶ τὸν Ἑλισᾶ καὶ τὸν Θωβέλ καὶ τὸν Μοσόχ καὶ τὸν Μαδαί.

Μετὰ γοῶν τὴν σύγχυσιν... κατακληροῦνται τῇ μὲν πρωτοτάκῳ υἱῷ Νῶε Σήμ ἀπὸ Περσίδος καὶ Βάκτρων ἕως Ἰνδικῆς καὶ Πινοκουρούρων τὰ πρὸς ἀνατολήν, τῇ δὲ Χάμ ἀπὸ Πινοκουρούρων ἕως Γαδεύρων τὰ πρὸς νότον, τῇ δὲ Ἰάφεθ ἀπὸ Μηδείας καὶ ἕως Γαδεύρων τὰ πρὸς βορρᾶν.

Αἱ δὲ λαχοῦσαι χῶραι τῇ μὲν Σήμ εἰσὶν αὐταί· Περσίς, Βακτριανή, Ὑρακλῖα... τῇ δὲ Ἰάφεθ Μήδεια, Ἀλβανία, Ἀρμενία μικρά τε καὶ μεγάλη, Καππαδοκία, Παφλαγονία, Γαλατία, Κολχίς, Βοσπόρη, Μαιῶτις, Δέρβις, Σαρμάτις, Ταυριανίς, Βουταρνίς, Σκυθία,

და მოხდა განყოფა ანუ განთესვა ნოეს ვაჟებისა და მათგან შობილთა.

და სემმა შვა ელამი, ასური, არფაქსადი, ლული... ხოლო იაფეთმა შვა გამერი, მაგოგი, თირა, იოჯანი, ელისა, თოზელი, მოსოხი და მადაი.

შერევის შემდეგ... წილად ხვდა ნოეს პირმშო ვაჟს სემს ქვეყნები სპარსეთიდან და ბაქტრიიდან ვიდრე ინდოეთამდე და რინოკურურამდე აღმოსავლეთის ქვეყნები; ქამს შეხვდა რინოკურურიდან ვიდრე ლადირამდე სამხრეთის ქვეყნები, ხოლო იაფეთს მიდიიდან ვიდრე ლადირამდე ჩრდილოეთის ქვეყნები.

ხოლო სემს შეხვდა წილად ეს ქვეყნები: სპარსეთი, ბაქტრიანე, პირკანია (და სხვა ქვეყნები)... იაფეთს კი შეხვდა: მიდია, ალბანეთი, სომხეთი როგორც მცირე ისე დიდი, კაპადოკია, პაფლაგონია, გალატია, კოლხეთი, ბოსპორი, მეოტისი, დერმისი...

Θράκη, Μακεδονία, Δαλματία, Μολοσσία, Θεσσαλία, Δοκρίς, Βοιωτία, Αίτωλία, Ἀττική, Ἀχαΐα, Πελοπόννησος ἢ καὶ Πελοπόννησος, Ἀρκαδία, Ἡπειρώτις, Ἰλλυρίς, Δυκνίτις, Ἀδριακή, ἐξ ἧς τὸ Ἀδριακὸν πέλαγος. ἔχει δὲ καὶ νήσους Βρετανίαν, Σικελίαν, Εὐβοίαν, Ῥόδον, Χίον, Λέσβην, Κυθῆραν, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Ἰθάκην, Κέρκυραν, καὶ μέρος τι τῆς Ἀσίας τὴν καλουμένην Ἰωνίαν, καὶ ποταμὸν Τίγγριν τὸν διορίζοντα μεταξὺ Μηδείας καὶ Βαβυλῶνος (de Boor, 54—56).

სარმატია, ტავრიანისი, ბუტარნისი, სკვითია, თრავია, მაკედონია, დალმატია, მოლოსი, თესალია, ლოკრიდა, ბეოტია, ეტოლია, ატიკა, აქაია, პელენისი, რომელსაც პელოპონესიც ეწოდება, არკადია, ეპიროტისი, ილირია, ლიხნიტი, ადრიაკის ზღვა. აქვს მას აგრეთვე კუნძულები: ბრეტანია, სიცილია, ევბოა, როდოსი, ქიოსი, ლესბოსი, კითერა, ზაკინთი, კეფალენია, ითაკე, კერკირა და ნაწილი აზიოსა, ეგრეთწოდებული იონია, და მდინარე ტიგროსი, რომელიც მიდიასა და ბაბილონს შუა არის.

ქართველთა და სომეხთა მოქცევა

Ἐπὶ τούτου γὰρ τοῦ μακαρίου² καὶ οἱ ἐνδοτέροι Ἰνδοὶ καὶ Ἰβηρες προσήλθον τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, καὶ οἱ Ἀρμένιοι τελείως ἐπίστευσαν μετὰ καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Τηριδάτου διὰ τοῦ πολυάθλου μάρτυρος καὶ μεγάλου Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν (de Boor 502, 11—15).

ამ ნეტარი კონსტანტინეს დროს წმინდა ნათლისღება მიიღეს აგრეთვე შინაგანმა ინდებმა² და იბერიელებმა. სომეხებმაც სრულად ირწმუნეს ქრისტე თავის მეფესთან ტირიდატესთან ერთად მათი ღვაწლმრავალი მოწამისა და მთავარეპისკოპოსის დიდი გრიგოლის მეშვეობით³.

¹ ეს ამბავი მოთხრობილია კონსტანტინე I-ის მეფობის ისტორიის შემცველ თავში, ასე რომ აქ იგულისხმება კონსტანტინე მეფე, რომლის დროს მომხდარა, გიორგი ამარტოლის ცნობით, იბერიელთა და სომეხთა გაქრისტიანება.

² „შინაგანი ინდების“ სახელით ეთიოპელები იხსენიებიან.

³ ძველქართულ თარგმანში ასე სწერია: «რამეთუ ამის ნეტარისა მეფისა-ზე უშინაგანესნი ჰინდონი და ქართველნი მოუქდეს საღმრთოსა ნათლის ღებასა, და სომეხთა სრულიად ჰრწმენა ტირიდატის თანა მეფისა მათის ღუაწლ მრავლისა მიერ მოწამისა და მთავარეპისკოპოსისა მათისა დიდისა გრიგოლისსა» (გვ. 262 – 263 ქართული გამოცემისა).

იბერიელი ბაკური

Οἱ στρατηγοὶ... εἰς τὸν πόλεμον ἀνεψυχώθησαν, ἐξαιρέτως δὲ Βακσύριος, ἀνὴρ τῇ πίστει καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνδοξός, πάντας τοὺς πλησίον τυγχάνοντας τοῦτο μὲν τῷ κοντῷ, τοῦτο δὲ τοῖς βέλεσιν, ἔσται δ' ὅτε καὶ τῷ ξίφει ἐστρώνησεν, καὶ τὰ τάγματα τῶν πολεμίων συνεζευγμένα καὶ συγκεκροτημένα διέρρηξε καὶ διὰ μέσου τοῦ πλήθους τῶν πεπτωκότων τὰς τάξεις διασχίσας καὶ τοὺς σωρούς τῶν νεκρῶν παρῶν πρὸς αὐτὸν ἐπορεύετο τὸν τύραννον. καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς γεινομένου Εὐγένιος πρὸς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως ὀπίσσω θεδεμένῳ αὐτῷ τῶν χειρῶν ἦχθη, ἀκχείσει τῆς αὐτοῦ ζωῆς καὶ τοῦ πολέμου τὸ τέλος ἐγένετο (de Boor 591—592).

სარდლები... საბრძოლველად გამხმევდნენ, განსაკუთრებით კი ბაკური, კაცი ყოვლად ღირსეული როგორც რწმენითა და სათნოებით, ისე სულიერი და ხორციელი სიკეთით: ვინც კი მის ახლოს მოხვდებოდა, ზოგს შუბით დაანარცხებდა, ზოგს ისრებით, ზოგს კიდევ მახვილითაც. მან გაარღვია მტრის წყებანი, რომლებიც მჭიდროდ იყვნენ შეერთებული და შეკრული, დამარცხებული ჯარის შუაში წყებები გასწი-გამოსწია, გვამების გორაკებს გვერდი აუხვია და თვით ტირანთან მივიდა. როდესაც ძლიერი ქარი ამოვარდა, ევგენიოსი, უკან ხელებ-შეკრული მეფეს ფერხთით მიჰკვარეს, და ამით ბოლო მოეღო მის სიცოცხლესაც და ომსაც ².

¹ აქ მოთხრობილია იბერიელი ბაკურის ბრძოლის შესახებ ევგენიოსის წინააღმდეგ. ევგენიოსი (Flavius Eugenius), ლათინური რიტორიკის ყოფილი პროფესორი და რომის იმპერიის დასავლეთ ნაწილში magister srinii-ს თანამდებობაზე მყოფი, იმპერატორად გამოაცხადებინა ჯარს 392 წელს თეოდოსი I-ის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილმა, ე. წ. „წარმართული პარტიის“ მეთაურმა დასავლეთში, ფრანკმა არბოგასტიემ. ამ უზურპატორ ევგენიოსის წინააღმდეგ თეოდოსიმ დიდძალი ჯარი წაასხა: გარი უმეტესად „ბარბაროსებისაგან“ შედგებოდა; მარტო ჯუთი იყო ოცი ათასი და მათ აღარიხი წინამძღოლობდა. მრავალი სხვა სარდალიც ჰყავდა აქ თეოდოსის: წყაროები განსაკუთრებით იხსენიებენ სტილიხონსა და ბაკურის, უკანასკნელს – როგორც comes domesticorum. 394 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში მოხდა ბრძოლა მდინარე Frigidus-თან (იტალიაში). ამ ბრძოლაში, როგორც გიორგი ამარტოლიც სწერს, თავი ისახელა ბაკურიმ. ისტორიკოსი ზოსიმე, რომელიც არბოგასტეს და ევგენიუსის ამბებს დაწვრილებით აგვიწერს, გადმოგვცემს, რომ ბაკური ამ ბრძოლაში დაიღუპა. ჩანს, გიორგი ამარტოლი ამავე წყაროს იმეორებს, როდესაც წერს, რომ ფრიგიდუსთან ბრძოლაში „ბოლო მოეღო მის (ბაკურის) სიცოცხლეს“. იხ. E. Stein, Geschichte des spatromischen Reiches I (1928), გვ. 325 – 334; ს. ყაუხჩი იშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური: ქუთაისის პედ. ინსტ. შრომები I (1940), გვ. 13 – 22); გ. გოზალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

სვიდას ლექსიკონი

სვიდას (Σσιδα) სახელით მოღწეულია X საუკუნის შუა წლებში შედგენილი უაღრესად მნიშვნელოვანი ლექსიკონი. იგი განმარტებულია ენციკლოპედიური ხასიათისა: ერთი მხრით იქ განმარტებულია მაშინდელი მკითხველისათვის გაუგებარი ძველი ბერძნული სიტყვები ¹, მეორე მხრით მოიპოვება მოკლე თუ ვრცელი სტატიები ამა თუ იმ ძველ მოღვაწეზე ან გეოგრაფიულ პუნქტზე ².

ლექსიკონის ავტორს ენობრივი ხასიათის განმარტებისათვის უსარგებლია ჰარპოკრატიონის, ჰელადიოს ალექსანდრიელის (V საუკ.) და ევდემოსის ლექსიკონებით, აგრეთვე სქოლიოთა კრებულებით (მაგალითად, არისტოფანეს კომედიებისა და სოფოკლეს ტრაგედიათა სქოლიოებით), ხოლო საისტორიო ხასიათის სტატიებისათვის მისი წყაროა კონსტანტინე პორფიროგენეტის კრებულებში მოთავსებული ნაწყვეტები ისტორიკოსთა თხზულებებიდან. მაგრამ კონსტანტინეს „ექსცერპტებთან“ შედარება ლექსიკონში მოყვანილი ციტატებისა გვარწმუნებს იმაში, რომ ლექსიკონის ავტორი უშუალოდაც იცნობს ზოგიერთ ისტორიკოსთა თხზულებებს (მაგალითად, აგათია სქოლასტიკოსსა და პროკოპი კესარიელს). ლექსიკონის ავტორი კარგად იცნობს აგრეთვე გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიას“.

ლიტერატურული ხასიათის სტატიებიდან ჩანს, რომ ლექსიკონის ავტორი კარგად იცნობს ჰომეროსს, ჰესიოდეს, პინდარეს, სოფოკლეს, არისტოფანეს და „ანთოლოგიას“; ევრიპიდეს, კომედიოგრაფებისა და ელინისტური პერიოდის პოეტთა ნაწარმოებებიდან ნიმუშები მას მოჰყავს, როგორც ჩანს, ლექსიკონებიდან და კომპილაციური კრებულებიდან.

ლექსიკონის ავტორად ბოლო ხანებამდე მიჩნეული იყო ვინმე სვიდა (Σσιδα). უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში სამეცნიერო ლიტერატურაში კამათია იმაზე, თუ რას ნიშნავს Σσιდა: არის ეს ავტორის სახელი თუ ნაწარმოების სათაურს წარმოად-

¹ ნიმუშები იხ. ქვემოთ მოყვანილ ნაწყვეტებში.

გენს. ამ კამათის შედეგად ჯერჯერობით შეიძლება დადასტურებულიად ჩაითვალოს, რომ:

1) ამ სიტყვის ორთოგრაფია არის Σιδά;

2) ეს ავტორის სახელი კი არ არის, არამედ ის პირველი სიტყვაა, რომლითაც იწყებოდა ლექსიკონის ხელნაწერი, მაშასადამე, ეს არის თხზულების, ასე ვთქვათ, სათაური;

3) ხელნაწერის ამ პირველი სიტყვის მიხედვით ე ვ ს ტ ა თ ი თ ე ს ა ლ ო ნ ი კ ე ლ მ ა (XII საუკუნის ფილოლოგოსმა) თვითნებურად გააკეთა ავტორის სახელი Σιδά.

რატომ შეიძლებოდა რქმეოდა ლექსიკონს Σιδά? ეს სიტყვა სამხედრო ტერმინია და გვიან ხანებში ნიშნავს „თხრილს“, ხოლო უფრო ძველ საუკუნეებში, ყოველ შემთხვევაში IX საუკუნემდე, იგი ნიშნავდა „(ხის) სიმაგრეს“, „ზღუდეს“, „საფარველს“ (რომელიც შეიძლებოდა ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაეტანათ, ე. ი. მოძრავი ზღუდე იყო). და, აი, სვიდას ლექსიკონის ზოგიერთს ხელნაწერში თავში ასე სწერია: Τό μὲν παρὸν βίβλιον Σιδά, οἱ δὲ Συσταξάμειοι τούτοι ἀνδρες σοφοί „წინამდებარე წიგნი არის «სიმ ა გ რ ე», ხოლო მისი შემდგენელნი არიან ბრძენი კაცები“. ეს მინაწერი საბუთს აძლევს მკვლევართ ამტკიცონ, რომ ლექსიკონს ერქვა Σιδά, რაც სამხედრო ტერმინია, ხოლო ამ ლექსიკონის შემდგენელნი (συσταξάμειοι) ჯარისკაცები კი არ არიან, არამედ ბრძენი კაცებიო. აქედან ცხადია, რომ „ს ვ ი დ ა“ ლექსიკონისათვის შერქმეული მეტაფორული სახელია, ხოლო მის შემდგენელთა ვინაობა ჯერჯერობით უცნობია ჩვენთვის ².

სვიდას ლექსიკონიდან ცნობების ამოკრევის დროს ხელთ გვექონდა:

S u i d a e Lexicon, ex recognitione Immanuelis Bekkeri.

Berolini 1854.

S u i d a e Lexicon. Edidit Ada Adler. Pars I, Lipsiae 1928;

Pars II, L. 1931 ³.

¹ აქ ნახმარია სიტყვა συσταξάμειοι, რაც პირველ რიგში სამხედრო ტერმინია და ითქმის ჯარისკაცთა დაწყობაზე რაზმებად, ხოლო შემდეგ გრამატიკაშიც არის გამოყენებული (შდრ, „სინტაქსი“).

² იხ. F. D ö l g e r, Zur Σιδά-Frage: BZ 38 (1938), 36 – 57 და იქ აღნიშნული ლიტერატურა.

³ ადა ადლერის გამოცეპით სვიდას ლექსიკონი გამოსულია ხუთ წიგნად, ხოლო ჩვენ მხოლოდ პირველი ორი წიგნი გვექონდა ხელთ.

Ἄγαθίας σχολαστικὸς Μυριναῖος, ὁ γράψας τὴν μετὰ Προκόπιον ἱστορίαν τὸν Καισαρέα, τὰ κατὰ Βελισάριον καὶ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Λιβύῃ πράξεις, τουτέστι τὰ κατὰ Ναρσὴν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὰ ἐν Δαξικῇ καὶ Βυζαντίῳ. οὗτος συνέταξε καὶ ἕτερα βιβλία, ἔμμετρά τε καὶ καταλογάδην, τὰ τε καλούμενα Δαφνιακὰ καὶ τὸν Κύκλον τῶν νέων ἐπιγραμμάτων, ὃν αὐτὸς συνήξεν ἐκ τῶν κατὰ καιρὸν ποιητῶν· συνήχημασε δὲ Παύλῳ τῷ Σιλεντιαρίῳ καὶ Μακεδονίῳ τῷ ἑπάτῳ καὶ Τριβουνιανῷ, ἐπὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ χρόνων.

აგათია სქოლასტიკოსი, მირინელი¹; მან დასწერა პროკოპი კესარიელის ისტორიის გაგრძელება, აღწერა ველიზარის მოღვაწეობა და როგორც იტალიაში, ისე აფრიკაში მომხდარი ამბები, ესე იგი ნარსეს მოღვაწეობა იტალიაში და აგრეთვე ამბები, მომხდარი ლაზეთში და ბიზანტიონში. მან სხვა წიგნებიც შეთხზა, ლექსად და პროზად, ეგრეთწოდებული „დაფნიაკა“ და ახალი ეპიგრამების „კრებული“, რომელიც მან შეადგინა თანამედროვე პოეტთა ნაწარმოებებიდან. ის მოღვაწეობ-

და პავლე სილენციარისთან, მაკედონიოს იპატოსსა და ტრიბონიანესთან² ერთად იუსტინიანეს მეფობის ხანაში.

Αἶα· ἡ γῆ.

Αἶαία³ νῆσος.

Αἰήτης· ὄνομα κύριον. καὶ Αἰήτειον ἔπος.

Ἄκαμψις⁴ ὄνομα πόλεως.

Ἀποπορευτέα· Ἄγαθίας «τοιγαροῦν ἀποπορευτέα αὐτῷ ἐδόκει ἐπὶ φᾶσιν ποταμὸν καὶ τὴν

აია – მიწა.

აიაია – კუნძული.

აიეთი – საკუთარი სახელი. არის აგრეთვე „ეპოსი აიეტზე“.

აკამფისი – ქალაქის სახელი⁴.

უკან დასახევი: აგათია ამბობს: «ამიტომ მისი აზრით⁵ საჭირო იყო უკან დახევა მდი-

¹ ეს არის ცნობილი ისტორიკოსი VI საუკუნისა (იხ. ჩვენი გეოგრაფიკა III, 23 – 187).

² პავლე სილენციარი და მაკედონიოსი VI საუკუნის პოეტები არიან, ხოლო ტრიბონიანე – იურისტი.

³ ამ კუნძულს იხსენიებს ჰომეროსი „ოდისეაში“, იქ ცხოვრობს კირკე, აიეტის და (X, 135 – 137; XI, 70; X.II, 3).

⁴ ასეა მხოლოდ ერთ ხელნაწერში (Vaticanus 1296), დანარჩენებში სწერია Ἄκαψις „აკაფსის“-ის სახელით არც ერთი გეოგრაფიული პუნტი არ არის ცნობილი ბერძნულ წყაროებში, ხოლო „აკამფის“ მდინარეა შავი ზღვის სანაპიროზე. სვიდასთვის ცნობილი ყოფილა ქალაქი „აკამფის“-ი.

⁵ აქ იგულისხმება სპარსელთა სარდალი მერმეროე, რომელიც 553 წელს იბრძოდა ლაზეთში ტელეფისის წინააღმდეგ.

ἐκείνη δυσχαρίαν». ἀντί τοῦ ἐπανακτέον, ὑποστρεπτέον.
 ყვას (ἀποπορευτέον) ხმარობს ნაცვლად სიტყვებისა ἐπανακτέον, ὑποστρεπτέον ¹.

ნარე ფაზისისაკენ და იქ არ-
 სებულ ვიწრობისაკენ. ამ სიტყ-

Δεξιὸς, καὶ ὁ εὐχερήξ. „ἐπὶ
 Ἰουστινιανοῦ Πέτρος τις ἦν Βαρ-
 σήμης οὖτω καλοῦμενος... δεξιὸς
 γὰρ ἦν κλέψαι.

მარჯვე, აგრეთვე „ხელ-
 მარჯვე. «იუსტინიანეს დროს
 იყო ვინმე პეტრე, ეგრეთწოდე-
 ბული ბ ა რ ს უ მ ე... მარჯვე
 იყო ქურდობაში» ².

Δέραις· τὸ χρυσόμαλλον δέραις,
 ἔπερ ὁ Ἰάσων διὰ τῆς Ποντικῆς
 θαλάσσης σὺν ταῖς Ἀργοναύταις
 εἰς τὴν Κολχίδα παραγερόμενοι
 ἔλαβον. καὶ τὴν Μήδειαν τὴν Αἰή-
 του τοῦ βασιλέως θυγατέρα. τοῦτο
 δὲ ἦν οὐχ ὡς ποιητικῶς φέρεται,
 ἀλλὰ βιβλίον ἦν ἐν δέρμασι γει-
 ραμμένον. περιέχον ὅπως δεῖ γί-
 νεσθαι διὰ χημείας χρυσόν ³. εἰκό-
 τως οὖν οἱ τότε χρυσοῦν ἀνόμα-

ს ა წ მ ი ს ი: ოქროს ბეწვიანი
 საწმისი, რომელიც იაზონმა და
 არგონავტებმა მოიპოვეს, როდე-
 საც შავი ზღვით კოლხეთში მი-
 ვიდნენ; მოიპოვეს აგრეთვე მე-
 დეა, მეფე აიეტის ქალიშვილი.
 ეს ისე კი არ იყო, როგორც
 პოეტურად არის გადმოცემული,
 არამედ ეს იყო ტყავზე დაწე-
 რილი წიგნი, რომელშიც ის ეწე-
 რა, თუ როგორ უნდა გაკეთდეს

¹ ჩვეულებრივ, ἀποπορευέσθαι ნიშნავს „გამგზავრებას (შინისაკენ)“; აგა-
 თიას კი, სვიდას აზრით, უხმარია „უკან დახვეის“ მნიშვნელობით, რასაც მოწმობს
 სინონიმებად ნახმარი ἐπανάγεσθαι და ὑποστρεφέσθαι. სვიდას მიერ მოყვანილი
 ციტატა აგათიას ტექსტში ნამდვილად ასე სწერია: τοιγάρτοι ἀποπορευτέα,
 μὲν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπὶ Τηλέφω τε καὶ τῆς ἐκείνῃ δυσχαρίαν οὐ μάλ᾽ ἐδόκει
 ξόλας δὲ καὶ ἀκάτοις, ἃ δὲ ἐς τοῦτο ἐπεποιήητο, ζεῖδας τὰς τοῦ Φάσιδος
 ἑχμᾶς καὶ οἷον γέφυραν τεκτηνᾶμενος, διεβίβασεν ἀδέως ἅπαν τὸ στρατεύμα. .
 (CB 112, ნიბულის გამოცემა; HGM II, 216—217; გეორგიკა III, 38—39).
 (CB 112, ნიბურის გამოცემა; HGM II, 216 – 217: გეორგიკა III, 38 – 39).

² პეტრე, წარმოშობით სირიელი, ზარაფად იყო და საშინლად ატყუებდა
 თურმე თავის კლიენტებს ანგარიშში. აი, ეს ქურდი ზარაფი მიიწვია სამსახურში
 თეოდორამ (იუსტინიანეს მეუღლემ) და დანიშნა იგი praefectus praetorio-დ.
 დაწვრილებით მოგვითხრობს ამ ამბებს პ რ ო კ ო პ ი კ ე ს ა რ ი ე ლ ი (Anectoda
 22, 3 – 6). ჩვენს ინტერესს იწვევს ამჟამად მისი, ალბათ, სირიული სახელი Βαρ-
 σήμης (შდო, არმაზის ბერძნული წარწერის. „ბ ე რ ს უ მ ა“).

სვიდას ეს ადგილი თითქმის სიტყვა-სიტყვით ამოულია პროკოპის შრო-
 მიდან. უფრო ვრცელია ეს ციტატა სვიდას მეორე სტატიაში Θεόδοτος (თეო-
 დოტე პრეფექტად იყო პეტრე ბარსუმეს წინ).

³ ეს ცნობა სვიდას ამოღებული აქვს იოანე ან ტ ი ო ქ ე ლ ი ს (VII საუკ.)
 „ისტორიიდან“, სადაც ეკითხულობთ: ἐκεῖθεν οἱ περὶ Ἰάσωνα διὰ τῆς Ποντι-

ζον αὐτὸ δέρας, διὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτοῦ.

ქიმის საშუალებით ოქრო ¹. ცხა-
დია, მაშინდელი ხალხი ამ ტყავს
ოქროსას უწოდებდა მისგან მიღებული შედეგის გამო.

Ἐλένη· βασίλισσα, μήτηρ τοῦ
μεγάλου Κωνσταντίνου... Ἐπὶ γὰρ
τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἔβαπ-
τίσθησαν καὶ οἱ ἐνδότεροι Ἴνδοι
καὶ Ἰβηρες καὶ Ἀρμένιοι.

ელენე, დედოფალი დედა
კონსტანტინე დიდისა... კონსტან-
ტინე დიდის დროს მოინათლნენ
შინაგანი ინდები, იბერები და
არმენიელები ¹.

Ἐπεικῶς· τὸ ἐπίρρημα τοῦ-
το σημαίνει τὸ πᾶν, σημαίνει καὶ
παραδόξως, καὶ παρ' ἐλπίδα καὶ
τὸ μετὰ ἐπεικειᾶς καὶ χρηστότη-
τος, σημαίνει καὶ τὸ μετρίως,
ἦτοι συμμέτρως, καὶ τὸ ἰκανῶς.
Προκόπιος· Λαῖοι δὲ ἐπεικῶς ἤχ-
θοντο ²...

„ეპიეკოს“ ის ზმნისარ-
თი აღნიშნავს „ძალიან“. ნიშნავს
აგრეთვე „უცნაურად“ და „მო-
ლოდინის გარეშე“, „ხათრიანად“
და „გულკეთილობით“. ნიშნავს
აგრეთვე „ზომიერად“ ანუ „თანა-
ზომიერად“, და აგრეთვე „საკმა-
რისად“. პროკოპი ამბობს: «ლა-
ზები ძალიან შეწიხდნენ ²...» (მოჰყავს სხვა ნიმუშებიც).

Ἐῤῥεινός· ὄνομα πελάγους,
ὁ Πόντος. λέγει Ἡρόδοτος· „πελα-
γέων γὰρ ἀπάντων ἐστὶ θασυιασιώ-
τατος“ ³.

ევქსინი – სახელი ზღვისა,
პონტო. ჰეროდოტე ამბობს:
«ზღვათა შორის ყველაზე უფრო
საკვირველია».

Ἡριημένην· καχειροτονημέ-
νην καὶ ἤρημένον ἐπικριμέν,

„მიმხრობილი“. ხმის მიმ-
ცემი (ვისმე სასარგებლოდ), და

αἷς θαλάσσης εἰς Κολχίδα παραγερόμενοι ἔλαβον τὴν Μηδειαν καὶ τὸ χρυ-
σοῦν λεγόμενον δέρας, ὅπερ ἦν οὐχ ὥσπερ ποιητικῶς φέρεται, ἀλλὰ βιβλίον
ἐν δέσμασι γεγραμμένον, περιέχον ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χρημείας χρυσόν (იხ.
მიულერის FHG IV, 545). ტექსტების შედარება ნათელჰყოფს, რომ მომდევნო
სიტყვები სვიდას ლექსიკონში («ცხადია, მაშინდელი ხალხი ამ ტყავს ოქროსას
უწოდებდნენ მისგან მიღებული შედეგის გამო») ეკუთვნის სვიდას და არა იოანე
ანტიოქელს.

¹ შდრ. გიორგი ამარტოლის ცნობას. იხ. ზემოთ, გვ. 309.

² ციტატა ამოღებულია პროკოპი კესარიელის შრომიდან De Bello persico II, 28, სადაც ტექსტი ასე იკითხება ... Λαῖων τὸ πλεῖστον τῆς Περσῶν ἀρχῆς ἐπεικῶς ἤχθητο – «ლაზთა ხალხი სპარსელების ხელისუფლების ქვეშ ძალიან შეწუხდა» (იხ. გეორგიკა II, 67).

³ ჰეროდოტეს (IV, 85, 2) უწერია: πελαγέων γὰρ ἀπάντων πεί-
σθε θασυιασιώτατος.

ἐκλελεγμένον· «ἐπειδὴ ἐτύγχανον ἐκ πλείστου τὰ Περσῶν ἡρημένοι, προπηλακίζεσθαι τε ὑπὸ Κόλχων αὐτῶν καὶ Ῥωμαίων, καὶ ἐν τοῖς ἀτιμωτάτοις τετάχθαι»¹.

Θούραξ· οὗτος ἐβασίλευσε μετὰ Νίνον Ἀσσυρίων, ὄντινα μετακάλωσαν εἰς ὄνομα τοῦ πλανήτου ἀπτέρου Ἄρα· ὃς ἦν δεινὸς σφόδρα, καὶ πολεμήσας Καυκάσῳ τυράννῳ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰάφρεθ καταγομένῳ ἀνείλεν αὐτόν².

Ἰβηρες· ὄνομα ἔθνους, καὶ Ἰβηρία χώρα. ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἰβηρία ἢ ἑσπερία, ἣ καὶ Ἰσπανία λεγομένη. ὅτι ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐβαπτίσθησαν οἱ ἐνδότεροι Ἰνδοὶ καὶ Ἰβηρες καὶ Ἀρμένιοι.

Κάρτα· λίαν ἢ μεγάλως· «ληϊζεται· γὰρ ἢ Κολχίς κάρτα κομῆ, καὶ ἀσχετον ἦν τὸ κακόν· ἐχίρειε γὰρ τοῦ στρατηγίσοντος».

ბეთს) ხომ აღარ ჰყავდა ის, ვინც წინამძღოლობას გაუწევდა».

„მ ო მ ხ რ ე“ – გადამწყვეტი, გამომრჩეველი. «რადგან დიდი ხანია სპარსელების მომხრე ვართ, ამიტომ კოლხები და რომაელები გვჩაგრავენ და უპატიოდ გვეპყრობიანო»¹.

თ უ რ ა ს ი. ეს მეფობდა ასირიელთა მეფის ნინოსის შემდეგ, და მას ახლად შეარქვეს ცთომილი ვარსკვლავის სახელი არესი; ის ძალიან ძლიერი იყო, შეებრძოლა ტირან კავკასოსს, რომელიც შთამომავლობით იაფეთის მოდგმისა იყო, და მოკლა იგი².

ი ბ ე რ ე ბ ი – ტომის სახელია და იბერია – ქვეყანაა. არის აგრეთვე სხვა იბერიაც, დასავლეთისა, რომელსაც ისპანიაც ეწოდება. კონსტანტინე დიდის დროს მოინათლნენ შინაგანი ინდები, იბერები და არმენიელები³.

„კ ა რ ტ ა“ ნიშნავს „ძალიან“. ან „დიდად“. «კოლხეთი მეტისმეტად იძარცვება. და უსაზღვრო იყო ბოროტება: მას (ე. ი. კოლ-

¹ ცოტათა ამოღებულია აგათია სქოლასტიკოსის „ისტორიიდან“ (IV. 12), სადაც იგივე ტექსტია უცვლელად, რომელიც სვიდას მოჰყავს, მხოლოდ ორიოდე სიტყვაა გადასმული (იხ. გეორგიკა III, 154).

² ცნობა ამოღებულია გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიიდან“, სადაც ვკითხულობთ: «ხოლო შემდგომად ნინონისა მეფე იქმნა ასურასტანს თურრას ვინმე სახელით, რომელსა სახელ სდევსცა სახელად ცთომილისა მის ვარსკვლავისა არეა» (მველქართული თარგმანი; იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემა, თბ. 1920, გვ. 5, 1 – 4), ხოლო კავკასოსთან შებრძოლების შესახებ იქ არაფერია ნათქვამი.

³ უკანასკნელია წინადადება მხოლოდ ზოგიერთ ხელნაწერში მოიპოვება და იგი ამოღებულია სტატიიდან „ე ლ ე ნ ე“ (იხ. ზემოთ, გვ. 315).

Κάσπια ὄρη καὶ Κάσπιαὶ
 πύλαι· ὅτι ἔστιν ἐκεῖ θάλασσα ἀπὸ
 τῆς ἐμβολῆς τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ τὸ
 μὲν στενωτάτον αὐτῆς Κάσπια
 πύλαι καλοῦνται, τὸ δὲ λοιπὸν
 Ἰρκανία θάλασσα, περιουκείται
 δὲ βαρβάρους ἔθνεσιν.

Κίρκη· ἡ κίρκωσα τὰ φάρμακα,
 ἢ παρὰ τὴν κερκίδα· κερκίς δὲ
 παρὰ τὸ κρέκω. τὰς δὲ παιπαλώ-
 σας γυναῖκας Κίρκας φამέν.

გაიძვერა ქალებს კირკებს ვეძახით.

Κολχική· ἡ Λαζική.

Κυματώγη· Ἀγαθίας «νῆες
 φορτιδὲς μεγάλαι πρὸς τὴν κυμα-
 τώγη τῆς θαλάττης καὶ ταῖς ἐκ-
 βολαῖς τοῦ Φάσιδος ἐφορμοῦσαι
 μεταώρους εἶχον τὰς ἀκάτους καὶ
 ἀμφ' αὐτὰ ἦδη πού τὰ καρχήσια
 τῶν ἰσθμῶν ἀνιμηθείσας».

Κυταία· πόλις, καὶ Κυταί-
 ἰδος.

Κύταιον· τόπος τις.

Λεόννατος· στρατηγὸς Μακε-
 δονίας, κατὰ γένος προσήμων τῇ
 Φιλίππου μητρὶ, συντραφεὶς δὲ
 Ἀλεξάνδρῳ, κατὰ τὸ τῆς τροφῆς
 ἐπιτήθειον καὶ τοῦ γένους καὶ κατὰ
 μέγεθος μέντοι καὶ ἀλλῶς τοῦ
 σώματος τιμῆς μετεῖχεν. ἔθεν
 αὐτῷ καὶ ζῶντος Ἀλεξάνδρου τὸ τε

კასპიის მთები და კას-
 პიის კარები. იქ არის ზღვა
 ოკეანეს შესართავთან მოშორე-
 ბით, და მის ყველაზე უფრო
 ვიწრო გასავალს ეწოდება კას-
 პიის კარები, ხოლო დანარჩენი –
 ჰირკანიის ზღვაა; გარშემო ცხოვ-
 რობენ ბარბაროსული ტომები.

კირკე – წამლების შემზავე-
 ბელი (კირნოსა), ან სიტყვისაგან
 კერკის – („ქსელი“), ხოლო კერკის
 სიტყვისაგან კრეკა („ვექსოვ“).

კოლხეთი – ლაზეთი.

ნაკირი: აგათია ამბობს:
 «დიდი სატვიროთო ხომალდები
 ზღვის ნაპირას და ფაზისის შესარ-
 თავთან მიაცურეს; ამ ხომალ-
 დებს ზემოთ ნავები ჰქონდათ,
 თვით ანძების თოკებით მაგრად
 ჩაკიდებული¹.

კკტაია – ქალაქია, აგრეთვე
 კკტაიდიისა.

კკტაონი – რომელიღაც
 ადგილია.

ლეონატე – მაკედონიის სარ-
 დალი, წარმოშობით ფილიპეს
 დედის ნათესავი, იზრდებოდა
 ალექსანდრესთან ერთად; აღზრ-
 დის ღირსებით, გვარიშვილობით,
 ტანადობით და სილამაზით დიდ
 პატივს იმსახურებდა. ამიტომაც
 იგი ალექსანდრეს სიცოცხლეში

¹ ციტატა ამოღებულია: აგათიას „ისტორიიდან“ III 21. იხ. გეორგიკა
 III, 102.

φρόνημα ὑπέρογκον ἦν... τελευταί-
σαντος δὲ Ἀλεξάνδρου καὶ ζῆλον
ἐποιεῖτο, εἰκάζων αὐτὸν πρὸς τὰ
βασιλικά τῆρ τε ἀφείτω καὶ ἀναι-
μένω τῆς κόμης καὶ τῆ ἄλλῃ κα-
τασκευῆ, ἣ οὐ πρόσω τοῦ Περ-
σικοῦ τρόπου ἦσκητο αὐτῷ. Ἴπποι
τε Νισαῖοι, οἳ δὲ Φάσιδος ἄπο,
χρυσοχάλινοι σύμπαντες, προετε-
τάχατο τῆς τάξεως, ἐκπρέποντες
τοῖς καλλωπίσμασιν.

ოქროს ლაგამით, გამორჩეულნი თავისი საკაზმავით.

Μήθεια· Κολχίς, ἣ Αἰήτου
Φυγάτηρ, φαρμακιστάτη γυναικῶν·
ἦτις ἀσινῶς ἐποίησε τὸν Ἰάσονα
ζεῦξαντα τοὺς πυριπνόους ταύρους
ἀρόσαι τὴν γῆν. καὶ λαβὼν τὸ
χρυσόμυλλον δέρας ἠγάγετο τὴν
Μήθειαν. ὅτι οἱ Ἕλληγες τὴν
νάφθάν καλοῦσι Μηθείας ἔλαιον.

ელინები ნავთს ეძახიან მედეას ზეთს.

Μισσιανή· „ὅ δὲ δὲ ἄλλῃς
ὅδοσιν παρεγένετο, τῆ Μισσιανῆ χαι-
ρειν εἰπῶν“.

მასზე მეტის-მეტად გაზვიადე-
ბული აზრისა იყვნენ... ალექსან-
დრეს გარდაცვალების შემდეგ
დიდს განდიდებას მიეცა: მეფურ
წესებს ბაძავდა თმის გრძლად
მოშვებით და სხვა კაზმულობით,
რაც მას ძალიან აახლოვებდა
სპარსულ წესებს. რაზმის წინ
ჩამწკრივებული ჰყავდა ხოლმე
ნისური ცხენები, ფ ა ზ ი ს ი ს
მხრიდან ¹ მოყვანილი, ყველანი

მ ე დ ე ა – კოლხელი, აიეტის
ქალიშვილი, ქალთა შორის უჯა-
დოქრესი; მან უვნებელი გახადა
იაზონი, რომელმაც ცეცხლის-
მფრქვეველი ხარები შეაბა გუ-
თანში და მიწას ხნავდა. იაზონმა
ხელში ჩაიგდო ოქროს-საწმისი-
ანი მატყლი და წაიყვანა მედეა.

მ ი ს ს ი ა ნ ე: «ხოლო ის სხვა
გზით მოვიდა, მისიანის გზა მან
უარჰყო“ ².

¹ ნისურ ცხენებზე ჯერ კიდევ ჰეროდოტეს აქვს ნათქვამი. ნისეონი ქა-
ლაქი იყო მიდიაში, ხოლო ნისური ცხენები თუ სადაური იყო, ზედმიწევნით არა
ჩანს. ს ტ რ ა ბ ო ნ ი (XI, 13, p. 525) აღნიშნავს, რომ ზოგიერთების აზრით ეს
ცხენები ნისეონიდან იყო წარმოშობით. ხოლო სხვების აზრით არმენიიდან არისო.
სვიდას ცნობაში ნათქვამია, რომ ეს ცხენები ფაზისის მხრიდან იყო. შდრ. ქვე-
მოთ, გვ. 324.

² ეს არის ციტატა მენანდრე პროტოქტორის „ისტორიიდან“
(იხ. გეორგიკა III, 237). ამ ციტატას იმეორებს სვიდა მეორე ადგილასაც, რო-
დესაც განმარტავს გამოთქმას *χαίρειν εἰπῶν*. მისიანე კუთხე იყო დასავლეთ
საქართველოში, სვანეთის საზღვარზე, და იგი იხსენიება აგათიას სქოლას-
ტიკოსის „ისტორიაშიც“, ხოლო ყველგან, მენანდრესთანაც და აგათიასთანაც
სწერია Μισσιανή, Μισσιανή (თვით ხალხს ეწოდება Μισσιανίον). მისიმიან-
ები წარმოადგენდნენ სვანურ ტომს, ჩამოსახლებულს კოდორის ხეობაში.
იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, მისიმიანთა ტომი: თბ. სახ. უნივ. შრომები, I, 1936 წ.;
პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გეორგი მერჩულე: მნათობი 1950, № 3, გვ. 139.

Μόσσυνης· ἐπάλλξεις, πύργου.

Παιπαλώδεις· ἡτάς δὲ παιπαλώδεις γυναῖκας Κίρκας φამέν“.

Πετραία· ὄνομα πόλεως.

Πιτυοῦς· πολίχμιον ἐν Πάρατι μὲν θαλάττης τῆς Ποντικῆς κατὰ δεξιὰν κείμενον, τέλος δὲ καὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς γινόμενον, βαρβάρους καὶ ὁμοῖς ἔθνεσι συνῶπτον¹.

Πομπήιος· ὅτι Πομπήιος ὁ μέγας ἐπικληθεῖς, ὑπάτος καὶ στρατηγὸς Ῥωμαίων, τὸν πρὸς

მოსსინეზი – ქონგურები, კომპეზი¹.

გაიძვერა: «გაიძვერა ქალებს კირკებს ვემახით»².

პეტრაია (ან „პეტრეა“) – ქალაქის სახელია³.

პიტუსი (ბიჭვინთა) – დაბა-ქალაქი პონტოს ზღვის ბოლოში, მარჯვნივ მდებარე, რომაელთა სახელმწიფოს საზღვარზე, ბარბაროსული და ველური ტომების მეზობლად⁴.

პომპეუსი. პომპეუსმა დადა წოდებულმა, რომაელთა კონსულმა და სარდალმა, მითრი-

¹ აქ სვიდა განმარტავს იმ სიტყვას, რომელიც „მოსსინიკების“ სახელწოდებაში შედის, და იზიარებს აპოლონიოს როდოსელის (თუ მისი სქოლიასტის) მიერ ჩართულ ეტიმოლოგიას – მოსინებისაგან დაერქვათ სახელი მოსინიკებსო („არგონავტიკა“ II, 1017). ეს ეტიმოლოგია, რასაკვირვლია, უსაფუძვლოა. იხ. აკ. ურუშაძე, აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკა, თბ. 1948, გვ. 222 – 223.

² იგივე ციტატა მოყვანილი იყო ზემოთ (იხ. *Κίρκη*) ხოლო იქ ეწერა παιπαλώσας, რაც იმასვე ნიშნავს.

³ აქ უნდა იგულისხმებოდეს VI საუკუნეში ცნობილი ქალაქი პეტრა, ლაზეთში. სწორედ ასეთი ფორმით იხსენიება ეს ქალაქი იუსტინიანეს ნოველაში (*ἡ Πετραίων ἐστὶ πόλις*. იხ. გეორგიკა II, 198), „ეკთეზისებშიც“ მუდამ მრავლობითი რიცხვის ფორმით გვხვდება (იხ. ზემოთ გვ. 188).

⁴ ეს ცნობა ემყარება თეოდორიკე კვირელის „საეკლესიო ისტორიის“ ცნობას, იქ სწერია: იოანე ოქროპირი კუკუსოდან «პიტუენტში გადასახლეს: ის არის ბოლო პონტოსიც და რომაელთა სამფლობელოსი, ველური ტომების მეზობლად არის» (V, 34, 8).

სახელწოდება Πιτυός, ნათ. Πιτυόνιος მომდინარეობს ქართული სიტყვისაგან „ბიჭვინთა“ (=პიტუენტა). ბანის გამოცემა π-ით იმავე მიზეზებით არის გამოწვეული, როგორც „ბაგრატი“ (*Παγκρ...*); ჭ-აფრიკატი გადმოცემულია τ-თი, რომელიც მომდევნო იოტით ერთგვარად პალატალიზებულია. რაც შეეხება ბოლოკიდურის (-ნტა) გადმოცემას/ აქ ბერძენი შემდეგნაირად მოქცეულა: ირიბ ბრუნვებში მან დაიცვა -νε (Πιτυόντος, -ντι, -ντα), ხოლო, მსგავსად საკუთარი ბერძნული სიტყვებისა Σελινός ნათ. Σελινόντος, Φλιός ნათ. Φλιόνιος და სხვ. ირიბი ბრუნვის Πιτυόντος-ისთვის გააკეთა სახელობითი ბრუნვა Πιτυός.

Μιθριδάτην καὶ Τιγράνην πόλεμον ἀνεδέξατο μετὰ ταῦτα Ἄλβανούς ὑπέταξε, καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἰβήρων Ἀρσάκην φεύγειν ἠνάγκασε, καὶ τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν Δηιοτάρῳ τῷ θυνάστῃ τῆς Γαλατίας ἐδώρησατο, Ἄτταλὸν τε καὶ Πυλαιμένεα ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν τῆς Παφλαγονίας κατήγγαγεν ἐξεληλαμένους πρὸς τοῦ Μιθριδάτου, Κόλχοις τε ἐφίστησιν ἡγεμόνα¹.

Σμῆνη· τὰ τῶν μελισσῶν πλήρη. „ἐς Κόλχους ἐμβαλόντες οὐδὲν ἔτι καὶ ἐθάψασαν. τὰ δὲ σμῆνη πολλὰ ἦν αὐτόφθι, καὶ τῶν κηρίων ὅσοι ἔφαγον τῶν στρατιωτῶν, πάντες ἄφρονες τε ἐγένοντο καὶ ἦμουν, καὶ ἔκειντο πολλοί, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἀνίσταντο ἄσπερ ἐκ φαρμακοποσίας“.

დნენ თავს, თითქოს საწამლავი დაელიოთ»².

Σοσβαρμάχισ³· οὐτος τῶν ὄρουφῶρων ἦν ἡγεμόν, πιστότατος

დატეს და ტიგრანის წინააღმდეგ ომი იკისრა ამის შემდეგ დაიმორჩილა ალბანელები, იბერთა მეფე არსაკი გააქცია და მცირე არმენია აჩუქა გალატიის მპყრობელს დეიოტარეს; ატალოსი და პილემენევი რომლებიც გამოძევებული იყვნენ მითრიდატეს მიერ, დააბრუნა მათ საკუთარ სამფლობელოში, პაფლაგონიაში, და კოლხებს მეთაური დაუყენა¹.

ს კ ე ბ ი – ფუტკართა სიმრავლენი. «კოლხების ქვეყანაში რომ შეიჭრნენ, მაინც და მაინც არაფერი გაკვირვებით, ხოლო სკეები იყო იქ ბევრი და ვინც კი ჯარისკაცთაგან ფიჭა ჭამა, ყველამ გონება დაჰკარგა და არწყია და ბევრნი ჩაწვნენ; მეორე დღეს ადგნენ და ისე გრძნობდნენ თავს, თითქოს საწამლავი დაელიოთ»².

ს უ ბ ა რ მ ა ხ ი: ეს იყო მეშუბეთა წინამძღოლი, საჭურის ევ-

¹ ეს ტექსტი მთლიანად ამოღებულია იოანე ანტიოქელის „ისტორიიდან“. კოლხეთის მეთაური, რომლის სახელი არც აქ და არც იოანე ანტიოქელთან მოხსენებული არაა, იყო არისტარქე. იხ. გეორგიკა IV, 3.

² ცნობა ამოღებულია ქსენოფონტის „ანაბაზისიდან“ (IV, 8, 20); οὐδεν ὅτι – καὶ ἦμουν სიტყვა-სიტყვით მისდევს ქსენოფონტის ტექსტს, ხოლო შემდეგ სვიდას შემოკლებით აქვს გადმოცემული. მათრობელა თაფლის არსებობის შესახებ შავი ზღვის პირას, კოლხთა ქვეყანაში, გადმოგვცემენ სხვა ძველი მწერლებიც: სტრაბონი (XI, 2,17) პლინიუსი (XXI, § 77: aliud genus in eodem Ponti situ, gente Sannorum, mellis, quod ab insania, quam gignit, maenomenon vocant. Id existimatur contrahi flore rhododendri, quo searet silvae) და სხვები.

³ ეს ცნობა სვიდას ამოღებული აქვს ევნაზი სარდელის (IV – V საუკ) „ისტორიული მოგონებებიდან“. სამწუხაროდ, ამ ტექსტის შემოწმება სხვაგან შეუძლებელია, ვინაიდან თვით სვიდას ლექსიკონში დაცული, ზემოთ

τῆρ εὐνούχῃ Εὐτροπίῃ¹, εἴπερ τις ἄλλος. ἔπινε δὲ πλείονα οἶνον ἢ ἔσπον ἡδύνατο χαιρεῖν· ἀλλ' ὅμως τὰ περὶ γαστέρα διὰ συνήθειαν οὕτω καὶ γυμνασίαν ἰσχυρὰν καὶ νεανικὴν πάντα φέρειν ἐπὶ τὴν φυσικὴν τῶν ἰγρῶν ἔκκρισιν. αἰ γοῦν ἦν, πεπωκίως τε καὶ οὐ πεπωκίως, μεθύων· τὴν δὲ μέθην παρεκάλυπτε σφαιερὸν διαβαίνων τοῖς ποσὶ καὶ πρὸς τὴν πτώσιν πολεμῶν ὑφ' ἡλικίας διὰ νεότητα καὶ συνιστάμενος. ἦν δὲ βασιλικὸς μὲν γένους, Κόλχος δὲ ἀκριβῆς τῶν ὑπὲρ Φᾶσιν καὶ Θερμῶδοντα, τοξότης ἄριστος, εἴ γε μὴ κατετόξευεν αὐτὸν τὸ περιττὸν τῆς τρυφῆς.

არ მოეკლა მეტის-მეტ განებივრებას.

Τραπεζοῦς Τραπεζοῦντος, ἄνομα πόλεως.

Φασί· λέγουσι, Φᾶσις δὲ ποταμὸς Σκυθίας... καὶ Φασιανοί—οἱ οἰκίητορες τοῦ τόπου, καὶ Φασιανοὶ κατ'ἀλογοῖ—οἱ ἀπὸ τοῦ Φάσιδος παρὰ Μενάνδρῳ.

... ἔστι δὲ καὶ πόλις Σκυθίας Φᾶσις, ὁμώνυμος τῆρ ποταμῷ.

ტროპის ისეთი ერთგული, როგორც არც ერთი სხვა. სვამდა ბევრ ღვინოს, ან იმდენს, რამდენიც ჩაეტეოდა. ასევე საჭმელსაც ყველაფერს იტანდა მიჩვევის და ძლიერი ჭაბუკური ვარჯიშობის წყალობით, კუჭი კარგად მოქმედებდა. ნასვამი იყო, თუ არ იყო ნასვამი, მუდამ მთვრალი იყო; ხოლო სიმთვრალეს მალავდა იმით, რომ რყევით აზიჯებდა ფეხებს, ებრძოდა დავარდნას და ახალგაზრდული ასაკის წყალობით უმაგრდებოდა. იყო სამეფო გვარისა, ნამდვილი კოლხი ფაზისის და თერმოდონტის გადამცხოვრებთაგან, საუკეთესო მშვილდოსანი იყო, რომ იგი

ტ რ ა პ ე ზ უ ნ ტ ი, ტრაპეზუნტისა, ქალაქის სახელი.

„ფ ა ს ი“ ნიშნავს „ამბობენ“, ხოლო ფ ა ს ი ს ი მდინარეა სკვითიაში... ფ ა ს ი ა ნ ე ბ ი – ადგილის მცხოვრებნი, აგრეთვე ფ ა ს ი ა ნ ე ლ ი ჯ ა რ ი ს კ ა ც ე ბ ი – რომლებიც ფასისიდან არიან, მენანდრესთან.

... არის აგრეთვე ქალაქი ფ ა ზ ი ს ი ს კ ვ ი თ ი ა შ ი, იმავე სახელს ატარებს, რასაც მდინარე.

მოყვანილი ტექსტი არის ჯერჯერობით ერთადერთი წყარო ევნაპის თხზულების ამ ნაწილის აღსადგენად.

¹ ეს არის ცნობილი საჭურისი ევტროპი, რომელიც დიდ როლს თამაშობდა სამეფო კარზე IV საუკუნის ბოლო წლებში; ეჭირა რიგრიგობით თანამდებობები: cubicularius, preapositus sacri cubiculi, patricius; 399 წელს კონსულად იყო. მოკლულ იქმნა ქალკედონში.

Φασιανοί· ἀλεκτρούνες, καὶ ὄρνεις τινές.. Φασιανοὶ δὲ οἱ ἔχοντες ἐν τῇ μηρῷ φασιανὸν ἴπποι. Φᾶσις δὲ ἐστὶ ποταμὸς Σκυθίας, ὅπου καλοὶ ἴπποι γίνονται¹.

Χάλυβες· ἔθνος Σκυθίας. ἔνθεν ὁ σίδηρος τίκεται· καὶ Λυκόφρων· „Χαλυβικῶ κνώδοντι συντεθραυσμένῳ“. Καὶ χάλυψ ὁ σίδηρος· ἐν ἐπιγραμμᾷ· „καὶ χάλυβα σκληρὸν καλαμηφάγον“.

ხალიბი (ე. ი. რკინა) მომცელავი».

[Μάχλυες·] „Διονύσιος τοῦ νομα, ἔμπορος τὸ ἐπιτήδευμα, ὄσιν-χεύσας πολλὸν πολλὰκις πλοῦς τοῦ κέρδους ὑποθήγοντος, καὶ πορρωτέρῳ τῆς Μαιώτιδος ἐκκουφίσας ἄνειται κόρην Κόλχιν ἣν ἐληΐσαντο Μάχλυες, ἔθνος τῶν ἐκεῖ βαρβάρων“.

ფასიანები – ქათმები და რალაც ფრინველები... ფაზისური ცხენები – რომელთაც ბარკალში „ფასიანი“ აქვთ. ფაზისი სკვითის მდინარეა, სადაც კარგი ცხენები იცის¹.

ხალიბები – ტომია სკვითიაში, სადაც რკინა იპოვება, ლიკოფრონი² ამბობს: «ხალიბური მახვილით დამარცხებულს». ხოლო ხალიფსი რკინაა; ეპიგრამაში³ სწერია: «და მაგარი

[მახლიები:] «ვინმე დიონისემ, ხელობით ვაჭარმა, რომელიც ხშირად დასცურავდა შორეულ ქვეყნებში მოგების მიზნით და რომელიც მეოტიდის იქითაც ავიდა, იყიდა კოლხი გოგო, რომელიც მახლიებს, იქაურ ბარბაროზ ხალხს, მოეტაცათ»⁴.

¹ აქაც სვიდა ისეთსავე ცნობას იძლევა „ფაზისური ცხენების“ შესახებ, როგორც ზემოთ. იხ. გვ. 318.

² ლიკოფრონი – ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი, ავტორი ტრაგედიისა „ალექსანდრა“ (ანუ „კასანდრა“); მოყვანილი ნიმუშიც ამ ტრაგედიიდან არის (ტ. 1109).

³ ამ ეპიგრამას მიაწერენ ახ. წ. VI საუკ. პოეტს პავლე სილენციარის ეპიგრამა მოთავსებულია „ანთოლოგიაში“ (AP VI, 65).

⁴ ნაწყვეტია კლავდი ელიანეს ერთ-ერთი შრომიდან; სვიდას მოჰყავს სიტყვის ქვეშ კούფი (ბეკერის გამოც. გვ. 622). მახლიებს იმავე ადგილას (ἐς τῆν Μαιώτιν παρά τοὺς Μάχλυας) იცნობს ლუკიანე სამოსატელი (Luciani opera, ed. Jacobitz, II, 292), რომელიც მათ ქვეყანას უწოდებს Μαχλυήν. ჰერმანის აზრით (RE XV, 17) მახლიები კოლხური ტომია და მათი საბინადრო ადგილი ლაზეთშია საძებარი.

თეოფანეს გამგრძელებელი

ჩვენამდის მოღწეულია ერთი საისტორიო თხზულება, რომელიც შეიცავს 813 – 961 წლების ბიზანტიელ კეისართა ისტორიას და იწყება იქ, სადაც შეჩერდა თეოფანე ჟამთააღმწერელი. როგორც შინაარსიდან ჩანს, ეს თხზულება ერთ ავტორს კი არ ეკუთვნის, არამედ რამდენსამე ქრონისტს, რომელთაც კონსტანტინე პორფიროგენეტის დავალებით გაუგრძელებიათ თეოფანეს „ქრონოგრაფია“. თხზულება მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერით (codex Parisinus || Vaticanus 167), რომელიც XII საუკუნეშია გადაწერილი¹. რადგან ავტორები მიზნად ისახავდნენ თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ განეგრძოთ და ამ ავტორთა სახელები ცნობილი არაა, თხზულებასა და მის ავტორს პირობითად ეწოდება „თეოფანეს გაგრძელება“ და „თ ე ო ფ ა ნ ე ს გ ა მ გ რ ძ ე ლ ე ბ ე ლ ი“ (Theophanes Continuatus).

„თ ე ო ფ ა ნ ე ს გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა“ ექვსი წიგნისაგან შედგება:

I წიგნი – ლეონ V-ის მეფობა (813 – 820 წ.წ.)

II წიგნი – მიხეილ II-ის მეფობა (820 – 829 წ.წ.)

III წიგნი – თეოფილეს მეფობა (829 – 842 წ.წ.)

IV წიგნი – მიხეილ III-ის მეფობა (842 – 867 წ.წ.)

V წიგნი – ბასილ I-ის მეფობა (867 – 886 წ.წ.)

VI წიგნი შეიცავს ლეონ VI, ალექსანდრეს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის, რომანოზ I-ისა და რომანოზ II-ის მეფობათა ისტორიას (886 – 963 წ.წ.).

„თეოფანეს გამგრძელებელი“ წყაროებად იყენებს, პირველ ყოვლისა, გ ე ნ ე ს ი ო ს ს , რომლის „მეფობათა ისტორია“ აგვიწერს 813 – 886 წლების ისტორიას (იხ. ზემოთ გვ. 300), და კ ო ნ ს ტ ა ნ - ტ ი ნ ე პ ო რ ფ ი რ ო გ ე ნ ე ტ ი ს შ რ ო მ ე ბ ს: De administrando imperio და De caerimoniis. აი, ეს არის ძირითადი წყაროები „თეოფანეს გაგრძელების“ პირველი ხუთი წიგნისათვის. რაც შეეხება VI წიგნის წყაროებს, მისი პირველი ნაწილისათვის ცნობები აღებულია გ ი ო რ გ ი ა მ ა რ ტ ო ლ ი ს „გამგრძელებლის“ თხზულები-

¹ როგორც ჩანს, ამ თხზულების სხვა ნუსხებიც ან სხვა ახალი ტექსტუალური მასალა უპოვია C. de boor-ს, რომელიც „თეოფანეს გაგრძელების“ ახალ გამოცემას ამზადებდა (იხ. BZ IX [1900], 566), მაგრამ ასეთი გამოცემა არ გამოსულა.

დან, ხოლო მეორე ნაწილი რომელიდაც იმდროინდელი (X საუკუნის მეორე ნახევრის) ისტორიკოსის ორიგინალურ ნაშრომს წარნოადგენს ¹.

ვსარგებლობდით ტექსტის შემდეგი გამოცემით:

Theophanes Continuatus... ex recognitione Immanuelis Bakkeri. Bonnae 1838 (CB).

თომა სლავის აჯანყება და ქართველთა მონაწილეობა ამ აჯანყებაში ²

Ὅθεν τοῦ μὲν βουλεύματος οὐ διήμαρτεν τοῦ οἰκείου, ἀλλὰ καὶ στέφους μεταλαγχάνει καὶ αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται παρὰ τοῦ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ φρόνον τηγικαῦτα μεταποιουμένου Ἰακώβ, καὶ χεῖρα συλλέγει πολλήν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει πρὸς τὴν αὐτοῦ κραταίωσιν· οὐ γὰρ Ἀγαρηῶν μόνον τούτων δὴ τῶν ἡμῖν γειτονούντων καὶ ἑμιροούντων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδοτέρων οἰκούντων, Ἀίγυπτίων, Ἰνδῶν, Περσῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρμενίων, Χάλδων, Ἰβήρων, Ζηχῶν, Καβείρων καὶ πάντων τῶν δὴ Μάνεντος συστειχούντων δόγμασι καὶ θεσπίσμασι (CB, 54—55).

ამიტომ ეს მისი გეგმა კი არ გაუცრუვდა, არამედ სამეფო გვირგვინიც ერგო და თვითმპყრობელადაც იქმნა გამოცხადებული იაკობის ³ მიერ, რომელსაც მაშინ ანტიოქიის კათედრა ჰქონდა მითვისებული, და მან დიდძალი ჯარი შეკრიბა, უფრო მეტი კი უკვე შეკრებილი ჩაიბარა, ძალაუფლების დასაპყრობად. ჯარი შედგებოდა არა მარტო ამ აგარენთაგან, ჩვენი მეზობლები და მოსაზღვრენი რომ არიან, არამედ აგრეთვე იმათგან, რომელნიც უფრო შორს შიგნით ცხოვრობენ: ეგვიპტელნი, ინდონი, სპარსელნი, ასირიელნი, არმენიელნი, ხალდნი, იბერი, ჯიქნი, კაბირნი და ყველა ისინი, რომელნიც მანის აზრებსა და მოძღვრებას იზიარებენ ⁴.

¹ იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Бенешевича, вып. III, стр. 95 – 97. СПб 1913. – ფიქრობენ, რომ „თეოფანეს გამგრძელების“ ბოლო ნაწილის ავტორია თეოდორე დაფნოპატე.

² „თეოფანეს გამგრძელებელი“ დაახლოვებით ისევე გადმოგვცემს თომას აჯანყების მიმდინარეობას, როგორც გენესიოლი (იხ. ზემოთ, გვ. 301 – 304).

³ გენესიოსთან ანტიოქიის პატრიარქია იოვი და არა იაკობი.

⁴ თომას აჯანყების მონაწილე ტომთა ეს სია განსხვავდება გენესიოლის მიერ დასახელებულ ტომთა სიისაგან, ქართველ ტომთაგან „თეოფანეს

ბიზანტიელთა ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე

Καὶ κατὰ τὸν τῆς αὐτοκρατορίας δὲ χρόνον αὐτὸν καὶ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα, εἰς Ἰνδοκτιῶνα ὀγδόην, ὁ τῶν Ῥωμαίων στόλος ἐν τῇ νήσῳ τῇ Θάσῳ καταναυμαχηθεὶς ἄρδην ἅπας ἀπώλετο. καὶ κατὰ τὸ ἐξῆς δὲ τὰς Κυκλάδας νήσους, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας, ὁ τῶν Ἰσμαηλιτῶν κατασύρων στρατὸς οὐκ ἐπαύετο. καὶ ἀνθὶς ἐν Ἀβασγίᾳ ὁ τε Θεόφροβος καὶ ὁ τῆς Θεοδώρας ἀδελφὸς Βάρδας ἀποσταλέντες μετὰ στρατιᾶς ἰσχυρῆς ἐδυστήχησαν, θλίγων ἄγαν ἐκείθεν ὑποστρεψάντων (CB, 137).

და მისი (ე. ი. თეოფილეს) თვითმპყრობელობის დროს ¹, ოქტომბრის თვეში, მერვე ინდიქტიონს ², რომაელთა ფლოტი დამარცხდა საზღვაო ბრძოლაში კუნძულ თასოსზე და მთელი ფლოტი სრულიად მოისპო. ხოლო შემდეგაც ისმელიტთა ჯარს არ შეუწყვეტია რბევა არა მართო კიკლადის კუნძულებისა, არამედ ყველა სხვა კუნძულებისაც. და კიდევ აფხაზეთში იქნენ გაგზავნილი თეოფოზე ³ და თეოდორას ძმა ბარდა დილძალი ჯარით და სასტიკად დამარცხდნენ, ისე რომ ძალიან ცოტანილა დაბრუნდნენ იქიდან უკან ⁴.

გამგრძელებელის“ სიაში აღარ იხსენიებიან აზაზეგი და ლაზეგი. მაგრამ აქაც, ისევე როგორც გენესიოსთან, ხაზგასმულია, რომ ყველა ეს ტომები, რომლებიც თომას მიემხრნენ, მანის მწვალებლობას იზიარებდნენ, ე. ი. მანიქეველები იყვნენ.

¹ ეს ამბავი მოთხრობილია III წიგნში რომელშიც თეოფილეს მეფობის ხანაა (829 – 842 წ.წ.) აღწერილი.

² ეს ინდიქტიონი 829 წელს ხედება.

³ თეოფოზე ხორასნელი მთავარია, რომელიც თავისი რაზმებით მიემხრო ბიზანტიელებს.

⁴ ექსპედიცია აფხაზეთში გაიგზავნა 832 წელს. აქ აფხაზები აუჯანყდნენ სარკინოზებს და დახმარება სთხოვეს ბიზანტიის კეისარს. იმასაც გაუგზავნია ჯარი თეოფოზეს და ბარდას მეთაურობით, მაგრამ ეს დამარცხებულა (Lebeu, Histoire du Bas-empire. Paris 1819, ტ. VII, გვ. 67). „აფხაზეთში“ ამ დროს შემდეგი მდგომარეობაა: დასავლეთი საქართველო გაერთიანებულია „აფხაზეთის სამეფოს“ სახელწოდებით და 825 – 86 წლებში მეფედ არის დემეტრე II, შვილი აფხაზეთის სამეფოს დამაარსებლის ლეონ III-ისა (753 – 798 წ.წ.) მაშასადამე, კეისარ თეოფილეს მიერ ექსპედიცია სარკინოზთა წინააღმდეგ საბრძოლველად გაიგზავნა არა „აზაზგების ქვეყანაში“, არამედ დასავლეთ საქართველოში. ასეთი ცნობა სხვა წყაროებში არსად მოიპოვება. არც სამეცნიერო ლიტერატურაში არის ხსენება ამ ექსპედიციისა დასავლეთ საქართველოში. თ. უსკინსკი, რომელიც დაწვრილებით აგვიწერს თეოფილეს ლაშქრობებს 830-სა და მომდევნო წლებში, არაფერს ამბობს დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობაზე (იხ. Ф. Успенский, История Византийской империи II, стр. 309 – 316).

თეოქტიტეს ლაშქრობა აფხაზების წინააღმდეგ

... και ὁ μὲν Θεόκτιστος νῦν μὲν, ὡς εἴρηται, σφαττόμενος, νῦν δὲ ταῖς αἰς ἐπεχείρει δουλείαις μὴ καταυδοῦμενος· και γὰρ πολλῶν στρατιῶν πολλάκις προκριθεὶς ἡγεμῶν, και κατὰ πολλῶν ὀρμῆσας πολεμίων νῦν τε και πρὸ τούτου οὐδαμοῦ νικήσας ὑπέστρεψεν ἢ τὸ σύνολον τῶν ἐχθρῶν καθυπερτερῶν, ἡττώμενος δὲ και πανωλεθρίῃ τὰ στρατεύματα παραδοῦς, οὐκ οἶδα εἴτε φρονήσεως ἀμοιρῶν και λόγου και τῶν ἐν πολέμοις ἀνδραγαθημάτων ἀπειρώς ἔχων ἄτε δὴ μήτε μελετήσας ταῦτα ποτέ, ἢ τινι ἄλλῃ μείζονι αἰτίᾳ τῇ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἢ και τῇ εἰρημένη νυνί. και γὰρ ἡλιακῶν ποτὲ ἐκλείψεων δύο γεγεννημένων, κατὰ τῶν Ἀβασγῶν οὗτος προκριθεὶς στρατηγὸς ἰσομηγίας ἀπήλαυσε δυστυχῶς· οἱ μὲν γὰρ ναυαγίῃ περιπεσόντες περὶ τὴν ἑαυτῶν ζώην ἐδυστύχησαν, οἱ δὲ και τῆς ξηραῶς ἐπιβάντες ταῖς ἐκείνων δυστυχίαις συγκαοινῶντησαν. και οὗτος μὲν οὕτως ἀπώλετο ὁ στρατός· μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν θρασύτερον ἀψάμενος τοῦ πολέμου ὑπὲρ τὰς τέσσαρας μυριάδας ἀπέβαλε τοῦ στρατοῦ· και ἀνθὶς κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀράβων στρατεύσας ἀπρακτος ὑπέστρεψεν...¹ (CB, 202—203).

და, აი, ასეთია თეოქტიტე ზოგჯერ, როგორც ითქვა, განადგურებული, ზოგჯერ უბედურად დამამთავრებელი იმ საქმეებისა, რომლებიც იკისრა, ვინაიდან ხშირად ყოფილა სარდლად დანიშნული მრავალ ლაშქრობაში და მრავალი მტრის წინააღმდეგ აღუმართავს იარაღი და არასდროს გამარჯვებული არ დაბრუნებულა, არასოდეს მტერი არ დაუძლევია, არამედ მუდამ დამარცხებული ბრუნდებოდა და ჯარს სრულ განადგურებაში აგდებდა, არ ვიცი იმიტომ, რომ ჭკუასა და გონებას მოკლებული იყო, თუ საომარ ვაჟკაცურ საქმეებში გამოუცდელი იყო; იმიტომ რომ ამ საქმეზე არ ზრუნავდა არასოდეს, თუ სხვა რამ უფრო დიდი და ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზის გამო ან ახალი ნათქვამი მიზეზის გამო. მზის ორი დაბნელება რომ მოხდა, აზაზგების წინააღმდეგ სარდლად დანიშნულმა, ღვთის რისხვა იგემა უბედურმა: ჯარის ერთმა ნაწილმა ხომალდის დასხვრევა განიცადა და სიცოცხლე შესწირა, სხვები კიდევ, თუმცა ხმელეთზე გავიდნენ, მაგრამ პირველების უბედურება გაიზიარეს. აი, ასე დაილუპა ეს ჯარი¹. ამის

¹ ეს ცნობა ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს) სამეფოს წინააღმდეგ მხოლოდ „თეოფანეს გაგრძელებაში“ მოიპოვება. თეოქტიტეს, რომელსაც მიხეილ III-ის მცირეწლოვანობის გამო

შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა და მან კვლავ, და უფრო მეტის გაბედულებით, ომს მოჰკიდა ხელი და ორმოც ათასზე მეტი კაცი დაჰკარგა თავისი ჯარიდან. მერე კვლავ ილაშქრა კრეტაზე მყოფ არაბთა წინააღმდეგ და უშედეგოდ გამობრუნდა უკან.

იბერთა კუროპალატი კონსტანტინეპოლში

ΕΙΣΑΧΘΗΣ ΘΕΣ ΦΕΞΚΡΟΥΑΡΙΟΥ ΜΗΝΙ,
 ΨΥΧΑΤΙΝΟΥΣ ΔΕΧΑΤΗΡ, ΘΙΣΘΕΝΡΑ, ΣΑΜ-

თებერვლის თვის ოცში, მე-
 ათე ინდიქტიონში, გარდაიცვალა

გამეფებული თეოდორა ძალიან სწყალობდა და რომელიც იყო ლოგოთეტი და სრულუფლებიანი მინისტრი, დიდძალი ჯარით ულაშქრია დასავლეთ საქართველოში („აბაზგების წინააღმდეგ“) და მარცხი განუცდია. ხომალდი დამსხვრეულა და ერთი ნაწილი იქვე დაღუპულა, ხოლო მეორე ნაწილი, მართალია, ნაპირზე გამოსულა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მტერს გაუსრესია, მომდევნო წინადადებაც («ამის შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა...»), ჩემის აზრით, დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობას უნდა ეხებოდეს, რადგან უშუალოდ მისდევს აფხაზეთში „ხომალდის დამსხვრევის“ ამბავს და სხვა არავითარი ახალი ობიექტი ლაშქრობისა არ არის დასახელებული; შემდეგ კი კუნძულ კრეტის არაბთა წინააღმდეგ ლაშქრობაა გადმოცემული. მამასადამე, ხომალდის დამსხვრევის შემდეგ თეოქტისტეს კვლავ ულაშქრია დასავლეთ საქართველოში, ამ ომშიც დამარცხებულა და 40.000 ჯარისკაცი დაჰკარგვია. როდის უნდა მომხდარიყო თეოქტისტეს ლაშქრობა დასავლეთ საქართველოში? „თეოფანეს გამგრძელებელის“ თხრობის თანამიმდევრობას თუ გავითვალისწინებთ, ეს მომხდარა მიხეილ III-ის გამეფების პირველ წლებში (მიხეილი გამეფდა 842 წელს) და იქნებ გამოთქმა ἡλιακὸν ἐκλείψαεν ὅσο γέγραψμένον – «მზის ორი დაბნელება რომ მოხდა» სიტყვა-სიტყვით კი არ უნდა გავიგოთ, არამედ როგორც „მზის ორჯერ მოტრიალება“, ე. ი. „ორი წელიწადი“. მაშინ თეოქტისტეს ლაშქრობა დათარიღდება 843 – 844 წლით, თეოქტისტეს ლაშქრობას დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსის მოთხრობაში, მოსდევს ლაშქრობა კრეტაზე, რომლის დასათარიღებლად ჩვენ რამდენიმე წყარო მოგვეპოვება, და ამ წყაროებით კრეტის ლაშქრობა 844 წელს მომხდარა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში იშვიათად და ისიც მოკლედ ლაპარაკობენ ბიზანტიელთა ამ ლაშქრობაზე დასავლეთ საქართველოში. თ. უ ს კ ე ნ ს კ ი წერს: „Феокист предпринял поход на Кавказ с целью покорения авазгов в древней Колхиде; затем ок снарядил экспедицию на остров Крит...“ (История византийской империи, том II вып. I, стр. 319). თუ რა იყო მიზეზი ამ ლაშქრობისა, „თეოფანეს გაგრძელების“ ტექსტიდან არა ჩანს. თ. უსპენსკის მოკლე მითითება „с целью покорения авазгов“ საკითხს ვერ არკვევს, რადგან ბიზანტიას ამ დროს თავისი ტერიტორიის ყველა საზღვარზე განუწყვეტელი ომები აქვს არაბებთან და ასეთ ვითარებაში ბიზანტიის მთავრობა მიზნად ვერ დაისახავდა „აბაზგების დამორჩილებას“. უფრო საფიქრებელია, რომ დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელთა ლაშქრობა დაკავშირებული იყო იმავე არაბულ საფრთხესთან.

βίος Ῥωμαῖον τελευτᾷ, καὶ κατε-
τέθη τὸ σῶμα αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ
αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ῥωμαῖον τῇ
ἡπ' αὐτοῦ μοναστήριον ἀμειψθέντι.
τῇ δὲ αὐτῇ μῆνι στέφεται Σοφία

რომანოზის მეუღლე თეოდორა ¹,
და მისი ნეშტი დასვენებულ იქმნა
თვით რომანოზ მეფის სახლში,
რომელიც მისი მიერ მონასტრად
იქმნა გადაკეთებული. იმავე თვე-

¹ რომანოზ ლეკაპენის მეფობაში (920 – 944) მეათე ინდიქტიონი ხვდება 922 და 936 წელს. თეოდორა გარდაცვლილა 922 წელს. იმავე წელს გვირგვინი დაუდგამთ თანამოსაყდრედ გამოცხადებულ ქრისტეფორეს, რომანოზის შვილის, მეუღლისათვის, სოფიოსთვის. ამ ზეიმს დასწრებია იბერიელი კუროპალატი, რომელიც დიდის პატივით მიუღიათ ბიზანტიელებს.

არსებული ცნობებით 922 წლის თებერვალში ჯერ კიდევ ცოცხალია ადარნასე კუროპალატი, რომელიც სუმბატის „ქრონიკით“ გარდაიცვალა «ქორონიკონსა რმგ», ე. ი. 923 წელს. ამიტომაც საფიქრებელი იყო, რომ კონსტანტინეპოლში 922 წელს ჩავიდოდა სწორედ ადარნასე კუროპალატი.

მაგრამ, მეორე მხრით, ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება. ადარნასეს შვილთაგან კუროპალატის პატივი აქვს აშოტს, რომელიც ამ პატივს მიიღებდა კუროპალატი მამის გარდაცვალების შემდეგ. ამავე დროს, კონსტანტინეპორფიროგენეტის ცნობით, რომანოს კეისარმა იმ ხანებში, როდესაც იბერიასა და ბიზანტიას შორის უთანხმოება იყო ჩამოვარდნილი არტანუჯის ციხის გამო, უბრძანა იმ დროს იბერიაში მყოფ თავის მოხელეს. კონსტანტი პროტოსპათარს: „წამოიყვანე აშოტი, გარდაცვლილი ადარნასე კუროპალატის ძე, და მოიყვანე ის აქ, რათა ჩვენ მას მისი მამის პატივი, კუროპალატობა ვუბოძოთ“ (იხ. ზემოთ გვ. 285). და კონსტანტიმაც „წამოიყვანა აშოტი, ძე ადარნასე კუროპალატისა, და მოიყვანა ის ქალაქში (კონსტანტინეპოლში), და მას მეფისაგან ებოძა კუროპალატობა“ (იხ. ზემოთ გვ. 287).

როდის უნდა მომხდარიყო აშოტის გაწვევა კონსტანტინეპოლში? კუროპალატობის პატივის მინიჭების პრაქტიკა გვარწმუნებს იმაში, რომ აშოტს უნდა მიეღო კუროპალატობა წინამორბედი კუროპალატის გარდაცვალების შემდეგ მოკლე ხანში. მისი წინამორბედი კუროპალატი კი იყო მისი მამა ადარნასე. მამასადამე რახან რომანოზ კეისარს გადაუწყვეტია ადარნასეს შვილთაგან (დავითი, ბაგრატი, აშოტი, სუმბატი) კუროპალატობა აშოტისათვის მიენიჭებინა, კონსტანტინეპოლშიც მას იბარებს. იქვე ნათქვანია, რომ იბარებს მას, რათა გარდაცვლილი მამის პატივი მიანიჭოს. ხოლო ვინაიდან ადარნასე 923 წელს გარდაიცვალა, საფიქრებელია, რომ აშოტი გაწვეულ იქმნა კონსტანტინეპოლში იმავე 923 წელს.

რადგან მეორე წყარო – „თეოფანეს გამგრძელებელი“ – გადმოგვცემს, რომ 922 წელს იბერიელი კუროპალატი იყო კონსტანტინეპოლში და რომ იგი დიდის ზეიმით მიიღეს, უნებურად გვებადება აზრი, რომ ეს იბერიელი კუროპალატი ის აშოტია, რომელიც კონსტანტი პატრიკოსმა ჩაიყვანა იქ რომანოზის ბრძალებსა და მიხედვით. როგორც კონსტანტინეპორფიროგენეტის თხრობიდან ჩანს, აშოტის გაწვევა განსაკუთრებულ პირობებში მოხდა: არტანუჯის გამო დიდი უკმაყოფილება გამოთქვს იბერიის ერისთავებმა, ემუქრებოდნენ კიდევ ბიზანტიის კეისარს, თუ არ შეწყვიტე აგრესიული პოლიტიკა, სარკინოზებს მივკეც-

ἡ τοῦ βασιλέως Χριστοφόρου γυνή.
 ἡγικαῖστα δὲ καὶ ὁ κουροπαλάτης
 Ἰβήρη ἐν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ
 διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς διελεῖσθαι,
 κεισομημένῃς λαμπρῶς, μετὰ δό-

ში გვირგვინი დაიდგა სოფიომ, მეფე ქრისტეფორეს მეუღლემ. იმ ხანებში ქალაქში (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) იყო იბერიელი კუროპალატი ¹, და მან რომ გაი-

ლებით და რომაელებთან მოგვიხდება ბრძოლაო (იხ. ზემოთ გვ. 285) ასეთ ვითარებაში კეისრის ბრძანებით კონსტანტინეპოლში იქმნა გაწვეული ის იბერიელი მთავარი, რომლის პიროვნება, ალბათ, ყველაზე უფრო მისაღები იყო ბიზანტიის მთავრობისათვის, და მას, კეისრის ბრძანებით, ბრწყინვალე შეხვედრა მოუწყვეს. ეს უთუოდ გარკვეული დიპლომატიური ნაბიჯი იყო ბიზანტიის მთავრობის მხრით, რათა იბერიის მთავარი, კუროპალატის პატივში აღზევებული და საზეიმო შეხვედრით ნასიამოვნები, კმაყოფილი დაბრუნებულიყო შინ.

ასეთი შეხვედრა ორი სხვადასხვა წყაროს ცნობისა თავისთავად ლაპარაკობს ჩვენი ვარაუდის სასარგებლოდ, მაგრამ ამ ვარაუდს დაბრკოლება ელოდება იმ მხრივ, რომ ამ ორი ცნობის თარიღში ერთი წლის განსხვავებაა: სუმბატის „ქრონიკით“ ადარნასე გარდაიცვალა 923 წელს, ხოლო აშოტის ჩასვლა კონსტანტინეპოლში თარიღდება 922 წლით, როდესაც ადარნასე ჯერ კიდევ ცოცხალია. ამიტომ საფიქრებელია, რომ სუმბატის „ქრონიკის“ «ქორონიკონსა რმზ» გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს და იქ უნდა წერებულიყო «ქორონიკონსა რმზ» (ე. ი. 922 წელს).

რომ 922 წელს კონსტანტინეპოლში ჩასული იბერიელი კუროპალატი აშოტი უნდა იყოს და არა ადარნასე, ამას ამჟღავნებს შემდეგი დეტალიც: ეს იბერიელი კუროპალატი განცვიფრებული ათვალეიერებდა თურმე ქალაქს, გაკვირვებული იყო მისი სილამაზით, სიდიადითა და ძვირფასი მორთულობით; აია სოფიას ნახვამ ხომ მასზე ზღაპრული შთაბეჭდილება დასტოვა. ის, როგორც აქედან ჩანს, პირველად არის ამ ქალაქში. ხოლო ადარნასე, რომელიც 888 წლიდან ქართველთა მეფე იყო და რომელსაც უკვე 30 წლის წინათ ჰქონდა მინიჭებული კუროპალატის პატივი, საფიქრებელია, არა ერთხელ იქნებოდა ნამყოფი კონსტანტინეპოლში. მაშასადამე, ისღა დაგვრჩენია ვიფიქროთ, რომ 922 წელს კონსტანტინეპოლში ჩასული იბერიელი მთავარი არის აშოტ კუროპალატი და არა ადარნასე.

¹ იგივე ფაქტი – რომ ქრისტეფორეს მეუღლე სოფიო დედოფლად აკურთხეს და იმ დროს კონსტანტინეპოლში იყო იბერიელი კუროპალატი – გადმოცემული აქვთ ფსევდო-სვიმეონ მაგისტროსსა და გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიის“ გამგრძელებელს.

ფ ს ე ვ დ ო - ს ვ ი მ ე ო ნ ი ს „ქრონოგრაფიაში“, რომელიც შეიცავდა მსოფლიო ისტორიას „ქვეყნის გაჩენიდან“ რომანოზ ლეკაპენის გარდაცვალებამდე (948 წ.) და რომელიც დაწერილი უნდა იყოს 963 – 969 წლებში, სწერია:

Τῶ δὲ Φεβρουαρίῳ μηνί, τῆς ε' ἑξ-
 δικιῶντος, τῆ κ' τοῦ μηνός, Θεοδώρα
 ἡ σύμβιος Ῥωμανὸν τελευτῆ, καὶ
 κατατίθειαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ βασι-
 λέως Ῥωμανὸν τὸν ὄν' αὐτὸς εἰς

თებერვლის თვეში, მეათე ინდიქტიონში, ამ თვის 20 რიცხვში, გარდაიცვალა რომანოზის მეუღლე თეოდორა და დასვენებულ იქმნა რომანოზ მეფეს სახლში, რომელიც მის მიერ მოწასტრ-

ξῆς πολλῆς καὶ τιμῆς ὑπεδέχθη·
 ἔν καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ σο-
 φία ἀπήγαγον, τὸ κάλλος αὐτῆς
 καὶ τὸ μέγεθος θεασόμενον καὶ
 τὸν πολυτελεῖ κόσμον. καλλοπίσαν-
 τες γὰρ ταύτην καὶ περιστείλαν-
 τες πέπλοις χρυσοῦφέσι καὶ κόσ-
 μῳ παντοίῳ, οὕτως αὐτὸν εἰσήγα-
 γον ἐν αὐτῇ. ὁ δὲ τὸ θαυμαστὸν

არა შუა მოედანზე, ბრწყინვა-
 ლედ მორთულზე, დიდის პატი-
 ვითა და დიდებით შეხვდნენ მას;
 იგი წმ. სოფიოს ტაძარშიც შეი-
 ცვანეს, რომ ეხილა თავისი
 თვალთ მისი სილამაზე, სიდი-
 ადე და ძვირფასი მორთულობა.
 ეს ტაძარი ბრწყინვალედ მორ-
 თეს, ოქროქსოვილი ფარჩებით

μοναστήριον γενόμενον· καὶ στέφεται
 Σοφία ἡ τοῦ βασιλέως Χριστοφόρου
 γυνή. τότε καὶ Ἰβηρ κουροπαλάτης
 ἐν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ πρόεδρος
 αὐτῷ λαμπρὰ γέρονε, καὶ μετὰ τιμῆς
 ὑπεδέχθη, καὶ ἡ ἁγία Σοφία τοῦτῳ
 κεκοσμημένη ὑπέδειχθη· εἰς ὃν ναὸν
 εἰσελθὼν καὶ θαυμάσας πάλιν εἰς τὰ
 ἴδια ὑπέστρεψεν (CB, 733).

რად იქმნა გადაკეთებული, და გვირ-
 გვინი დაიდგა სოფიომ, მეფე ქრისტე-
 ფორეს მეუღლემ. მაშინ ქალაქში იყო
 იბერიელი კუროპალატი, და ბრწყინ-
 ვალე გამოსვლა მოუწყვეს მას; პატი-
 ვით იქმნა მიღებული კუროპალატი და
 წმ. სოფიოს ტაძარი უჩვენეს მას ბრწყინ-
 ვალედ მორთული. ამ ტაძარში რომ
 შევიდა, განცვიფრებას მიეცა; მერე
 კვლავ თავის ქვეყანაში გაბრუნდა.

რაც შეეხება გიორგი ამარტოლის „გაგრძელებას“, იქ ეს ეპიზოდი
 სიტყვა-სიტყვით ისევაა გადმოცემული, როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“ [T],
 მხოლოდ სამ ადგილას არის მცირეოდენი განსხვავება (განსხვავებულ ადგილებს
 დაყოფილად ვებქდავთ):

Εἰκάδι δὲ Φεβρουαρίῳ μηνὶ κ' (T-ში κ' [= 20] ა რ ა რ ი ს), ἰνδικτιῶνος
 ι' Θεοδώρα σὺμβιος Ῥωμανοῦ τελευτᾷ· καὶ κατετέθη τὸ σῶμα αὐτῆς ἐν τῷ
 οἴκῳ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ, ἢ ἔπ' αὐτοῦ εἰς (T-ში εἰς გამოტოვ-
 ბულია) μοναστήριον ἀμειφθέντι. τῷ δ' αὐτῷ μηνὶ στέφεται Σοφία ἡ τοῦ
 βασιλέως Χριστοφόρου γυνή· τηρικαῦτα δὲ καὶ κουροπαλάτης Ἰβηρ ἐν τῇ
 πόλει παρεγένετο, καὶ διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς διελθὼν κεκοσμημένης λαμπρῶς
 μετὰ δόξης πολλῆς καὶ τιμῆς ὑπεδέχθη· ὃν καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ Σοφίᾳ
 εἰσήγαγον (T-ἀπήγαγον), τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος θεασόμενον καὶ
 τὸν πολυτελεῖ κόσμον. καλλοπίσαντες γὰρ αὐτὴν καὶ περιστείλαντες πέπλοις
 χρυσοῦφέσι καὶ κόσμῳ παντοίῳ, οὕτω εἰσήγαγον ἐν αὐτῷ (T: οὕτως
 αὐτὸν εἰσήγαγον ἐν αὐτῇ). ὁ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ ὑπερμέγεθος τοῦ ναοῦ ἔδ-
 ρῳν καταπλαγεῖς καὶ τὸν πολυτελεῖ κόσμον ὑπερθαυμάσας, καὶ ἀληθῶς Θεοῦ
 κατοικίαν εἶναι τὸν (+ ἰε ρ ὄ ν T) χώρον τοῦτον εἰπὼν, αὐμὶς ὑπέστρεψεν εἰς
 τὰ οἰκεία (T: ἴδια).

ამგვარად, ფსევდო-სვიმეონის „ქრონოგრაფიაში“ მოკლე რედაქციით არის
 გადმოცემული ეს ეპიზოდი, ხოლო „გიორგი ამარტოლის გაგრძელებაში“ იმავე
 ვრცელი რედაქციით, როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“. მაგრამ ნამდვილ
 სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიაში“ ტექსტი სწორედ ისეთივეა,
 როგორც „თეოფანეს გაგრძელებაში“ და „გიორგი ამარტოლის გაგრძელებაში“.

καὶ ὑπερμέγεθες τοῦ ναοῦ ἔργον
καταπλαγεῖς καὶ τὸν πολυτελεῖ
κόσμον ὑπερῷασιμάσας, καὶ ἄληθινῶς
ἰθεὸς κατοικίαν εἶναι τὸν ἱερόν
χώρον τοῦτον εἰπών, ἀνθὶς ὑπέσ-
τρεψεν εἰς τὰ ἴδια (CB, 402).

და ყოველგვარი მორთულობით მოფინეს და ისე შეიყვანეს შიგ კუროპალატი. ამან კი, ტაძრის საკვირველი სანახაობით და მისი სიდიდით განცვიფრებულმა და მისის ძვირფასი მორთულობით

ზომაზე მეტად გაკვირვებულმა, თქვა – ჭეშმარიტად ღვთის ბინა ყოფილა ეს წმინდა ადგილიო, და კვლავ თავის ქვეყანაში გაემგზავრა ¹.

როგორც ცნობილია, „გიორგი ამარტოლის გაგრძელების“ პირველი ნაწილის (947 წლამდე) ავტორი სწორედ სვიმეონ მაგისტროსია, ე. ი. გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფიის“ ერთ-ერთ რედაქტორს გაგრძელების სახით დაურთავს ამ „ქრონოგრაფისათვის“ სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიის“ ბოლო ნაწილი, 842 წლიდან (სადაც თავდებოდა გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“) ვიდრე 948 წლამდე (რითაც თავდებოდა სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფია“).

სამწუხაროდ, ჩვენ ხელთ არ გვაქვს სვიმეონ მაგისტროსის „ქრონოგრაფიის“ ტექსტი, რადგან იგი ჯერ გამოცემული არაა (გამოცემულია მხოლოდ ფსევდო-სვიმეონის „ქრონოგრაფია“ იმ. ბეკერის მიერ ბონის კორპუსის იმავე ტომში, სადაც „თეოფანეს გაგრძელება“ დაბეჭდილი), მაგრამ გვაქვს ამ ტექსტის სლავური თარგმანი, სადაც ვკითხულობთ:

„В кѣ же февруфре мѣца Θεодора, съжителница Романова, скончася; и положися в храме того же Романа, претворенемъ от него в монастырь. В тѣжде мѣц степсана быс София, Хрстофорова жена. В тѣжде время и куропалатие Иверь в Цѣриград прииде и, посреде тръговища прошед украсень светло, с славою многою и чѣстно приять бысть; его же и в сѣтуя бѣжю премудрос въведошу доброту ею и величество видети и многоценнуя утварь; украсивше бо ту и увесивше завесы златотканными и красотою въсекою, тако въведошу в ня; он же, чюдному и великому цѣрковному делу удивлься, и многоценной утвари почюдився, и в истину бѣжие жилище сѣщенное село се ес рекь, паки възвратися в своаси“ (Симеона метафраста и логофета Описание мира... Славянский перевод „Хроники“ Симеона Логофета, [издал] В. Срезневский. СПб 1905, стр. 132 – 133).

¹ ამ იბერიელ კუროპალატზე იხ. ზემოთ, გვ. 330, შენიშვნა.

საკუთარ სახელთა საძიებელი *

(ვარსკვლავიანი* ციფრი შენიშვნის გვერდს მიუთითებს)

აბაზგები: მათი ქვეყანა იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაში შედიოდა 2. აბაზგების ტომი 50. აბაზგები ირაკლი კეისრის მოკავშირეები არიან 258*, იბრძვიან ირაკლის ჯარში 94 – 97, გამოეთიშნენ ირაკლის ჯარს 97. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305 – 307*. აუჯანყდნენ არაბებს IX საუკუნეში 327* იხ. აგრეთვე აბაზგია.

აბაზგია (დასავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილი; IX საუკუნიდან – მთელი დასავლეთ საქართველოს სახელწოდება): 42, 43, 46, 52*, 53*, 137, 138, 224, 293*. ცნობები მისი საზღვრების შესახებ 231* – 235*; ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, სამხრეთისა – სოტერიუპოლისი 231*, 233*; აბაზგიის და ჯიქეთის საზღვარზეა ნიკოფსია 231*. იქ მოვიდნენ ქრისტიანობის გასავრცელებლად ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58, 231*. აბაზგიის ეპარქია, რომელიც ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 129, 139, 140, 141; აბაზგიას ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი ჰყავს სებასტოპოლში (ცხუმში) 181, 184 – 185, 187; აბაზგიის ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო უკვე აღარ არის შეტანილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს შედგენილ ეკთესისში 196, არც იოანე ციმისხის დროინდელ ეკთესისშია 197; იგი ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაექვემდებარა მცხეთის კათალიკოზს 187, აბაზგია ლეონ ისავრიელის დროს (VIII საუკ.) 106 – 114. აბაზგიის წინააღმდეგ ალანებს აქეზებენ ბიზანტიელები VIII საუკუნეში 107. ბიზანტიელების ბრძოლა აბაზგიის ტერიტორიაზე IX საუკუნეში 327 – 329; აქ იგზავნებიან საბრძოლველად თეოფობე და ბარდა 832 წელს 327, 327*; აქ ლაშქრობს 843 – 844 წელს ლოგოთეტი და მინისტრი თეოქტისტე 328 – 329. აბაზგიის (დას. საქართველოს) საქონელი მიდის არტანუჯში 279, 280*. აბაზგიის მთავრები: 45, 47; აბაზგიის მფლობელს

* ეს საძიებელი შედგენილია როგორც წინამდებარე ნაკვეთისათვის, ისე 1941 წელს გამოქვეყნებულ IV ტომის პირველი ნაკვეთისათვის.

ეწოდება „ექსუსიასტეს“ 216*, მას ეწოდება „უზეშთაესი“ და „ბრწყინვალე“ 212, აბაზგის მთავრისადმი მიმართვის წესი, მიღებული ბიზანტიურ დიპლომატიკაში 292, 293*, 294*; აბაზგის მფლობელი (მეფე) ლეონ II (786 – 798 წ. წ.) 216*, დემეტრე II (825 – 861 წ.წ) 327*, გიორგი II (922 – 957 წ. წ.) 216*, 264, ამას წერილებსა სწერს ნიკოლოზ მისტიკოსი 210, 211, 212 – 218.

აბაშა: მისი საკითხი, ლაზეთის ეპარქიის საკითხთან დაკავშირებით 189.

აბდირაქიმი, აპოსებატას ძე: მან დაიპყრო მანძიკიერტი 251, 253.

აბელქამიტი, აპელბარტის ძე: 249, მისი ძეა აპოსებატა 249.

აბიდოსი: მისი მიტროპოლიტი 149.

აბიმელექი (ალ-მალიქი), არაბთა ხალიფა: ზავსა ჰკრავს იუსტინიანესთან 686 წელს 103 – 104: გზავნის ჯარს სპარსეთში ტირან მუხტარის წინააღმდეგ 104, ებრძვის ტირან საიდს 105.

აბისენთა: 123. იხ. ცაიში.

აბნიკის ციხე: 263, 266, 269; იგი დაარბიეს იოანე პროტოსპათარმა, თეოფილე პატრიკოსმა და სხვებმა 270, 271; წაართვეს არაბებს ბიზანტიელებმა 273*.

აბულამე ილ.: 242*.

აბულ-კასიმი: შემოესია ქართლს 914 წელს 216*.

აგათია სქოლასტიკოსი, ისტორიკოსი: 4*, 10*, 13*, 82*, 86*, 297, 315, 316*, 318, 319, 319*. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 315. მისი ცნობა „ჩახარის“ ციხის შესახებ 53*. აგათიას და თეოფანეს წყაროები 73, აგათია სვიდას წყაროა 313.

აგაპი კიმენელი, მონახონი – (X საუკ.): მას გამოუვლია იბერიაზე 281. მისი როლი ბიზანტიის მიერ არტანუჯის მიტაცების საქმეში 281 – 283.

აგაპიტე, რომის პაპი: 206*.

აგარიანნი (არაბები): მათთან კავშირს ჰკრავს აჯანყებული თომა სლავი 305, 326.

აგრუს მონასტერი: 70.

ადანა: შედის კილიკიაში 298.

ადარა: იწყება მდ. დნეპრის შესართავთან 229.

ადერკი, ქართველთა მეფე: 231*.

ადიაბენები: ისინი დაიმორჩილა სეპტიმი სევერემ 68.

ადიგენი: მისი „რაბათი“ 278*.

ადლერი, ადა (ფილოლოგოსი): 314, 314*.

ადონცი, ნ.: 190, 191, 192, 247*, 248*.

ადარნასე, მთავარი (VIII საუკ.): მისი ასული ლატავრი ცოლად შეირთო ჯუანშერმა 256*.

ადარნასე, ძე ბაგრატისა: 275.

ადარნასე, ხელმწიფე. (826 – 867/9), ძე აშოტ დიდისა: 274*.

ადარნასე I კუროპალატი, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (888 – 923 წ. წ): აშოტის შვილია და დავითის ბაღიშიშვილი 259; ის აშოტის შვილი კი არ არის, არამედ დავით I კუროპალატისა 259*; იგი აშოტ II კუროპალატის მამაა 286, და ბაგრატ მაგისტროსის მამაა 277. მას კუროპალატობა ებოძა ლეონ VI-ისაგან 259. იგი პირველი „ქართველთა მეფეა“ 237*. მასთან ლეონ VI-მ მიავლინა საჭურისი სინუტე 237, 239. მისი ურთიერთობა სუმბატ სომეხთა მეფესთან 238*. იგი უკმაყოფილოა რომანოზ კეისრით 243. მისი გარდაცვალების შემდეგ კონსტანტინეპოლში იბარებენ აშოტს, რომ მას უბოძონ კუროპალატობა 286, 287, 330*.

ადარნასე II კუროპალატი (945 – 958 წლებში მაგისტროსია, 958 – 961 წლებში ქართველთა კუროპალატი): იგი ბაგრატ მაგისტროსის შვილია 271*, სუმბატ I-ის ძმისწულია 269, 269*: ცოლად მოიყვანა სუმბატ დავითისძის და 278. მის მიერ არაბთათვის წართმეული ტერიტორია 269; 272*.

ადრანუჯი იხ. არტანუჯი.

ადრიანუპოლი, ქალაქი: 128, 148, 167, 173, 177.

ავარები, ანუ დასავლეთის ჰუნნები: მათ ჩაითრევს სარვარაზა (შაჰრვარაზი) კონსტანტინეპოლის წინააღმდეგ ბრძოლაში VII საუკუნეში 98; თავს ესხმიან ბიზანტიის მიწაწყალს 207.

ავგუსტე, ოქტავიანე: 299.

ავზანი (არმენიაში): ავზანის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.

ავრელიანე, რომაელთა კეისარი (270 – 275 წ. წ.) 69.

ავტონომე, მოწამე: 36.

აზია: 65; დიდი აზია 64. აზიის თემები 262*, 296, აზიის ეპარქია (ცენტრი – ეფესო) 126, 147, 151, 169.

აზონი, ქართველთა წინაპარი: 266*.

ათალარიხი, მეფე რომში: 81*.

ათანასი, სენატორი (VI საუკ.): 10*.

ათანასი, პატრიარქი (IV საუკ.): მან ფრუმენტი აკურთხა ეთიოპელების პირველ ეპისკოპოსად 75.

ათანასი, იაკობიტების პატრიარქი: 629 წელს ეახლა ჰიერაპოლისში.

ირაკლის 101. იგი მონოთელიტია 102.

ათენი, ელადის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 148, 161, 173, 177.

ათინგანები, ანუ მელქისედეკიტები, განსაკუთრებული სექტა: 303. 303*.

ათრაელი, სოფელი, სადაც 576 წელს დაიდვა სამწლიანი ზავი 30*.

აიეტი, კოლხეთის ლეგენდარული მეფე: 315, 315*, 320.

აინის მიტროპოლიტი 149.

აკამფსისი, ქალაქი: 315, 315*. აკამფსის მიდამოები 284.

ალაე (ჰალისი?), მდინარე: 300*.

ალანები: 54*, 57. ალანთა ტომი 50. მათი ციხე დარიალი 257*.

მათი ქვეყნის მახლობლად მდებარეობდა სქიომარი 42, აგრეთვე ბუკოლუსი 52*. მათ ქვეყანაზე გამოიარეს თურქთა ელჩებმა VI საუკ. 28. ალანთა თავდასხმები ჯიქებზე 233. მათი ურთიერთობა აბაზგებთან VIII საუკუნეში 107 – 109. მათ მთავარს ჰქვია იტაზი (? პიტიახში) 109. ალანები აჯანყებულ თომა სლავის ჯარში 305. იხ. აგრეთვე ალანია.

ალანია: ალანიის ქვეყანა მდებარეობს კავკასიის მთების ზემოთ 232, 224. ალანიასა და ჭანარიას შუა მდებარეობს შარვანი 292. ალანიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292, 294*. ალანიაში ქრისტიანობას ავრცელებენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58. ალანიის ეპისკოპოსი პეტრე, ნიკოლოზ მისტიკოსის მიწერ-მოწერა მასთან 210, 211. ალანიას ეხმარება აფხაზთა მთავარი გიორგი 213; ქრისტიანობა მიაღებინა მას გიორგიმ 214 – 215, 217*: ალანიის სამიტროპოლიტო 144, 149; ალანიის არქიეპისკოპოსი X საუკუნეში ზის ბიჭვინთა-სოტერუპოლისში 218*. ალანიაში გაიგზავნა ლეონ ისავრიელი 106, 107. იხ. აგრეთვე ალანები.

ალარიხი, ვესტგუთების მეფე; 312*.

ალბანელები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62. ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 9, 10. ისინი დაიმორჩილა პომპეუსმა 322. ალბანელთა მხარეში იყო იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი 55. იხ. აგრეთვე ალბანია.

ალბანია: იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 63, 310. პომპეუსის ლაშქრობა ალბანიაზე 65. ლაზეთის სტრატეგოსად დანიშნული რომანოზი ლაშქრობს ალბანიაში წინააღმდეგ 23, 26, ბანაკდება ალბანიის დაბლობში 34*. აქ შეხვდნენ ერთმანეთს 628 წელს ირაკლი და სარაბლანგა (შაჰრაპლაკანი). 94. აქ დაი-

ზამთრა ირაკლი კეისარმა 93 – 94. 958*. ბიზანტიელმა სტრატეგოსმა ლეონტიმ 686 წელს დაიმორჩილა ალბანია 105. ალბანიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292. ალბანიის კათალიკოსისადმი მიმართვის წესი 293, 294*.

ალექსანდრე, ბიზანტიელი დიდებული: მას მოაკვლევინა ფოკამ მავრიკის ვაჟი თეოდოსი და კონსტანტინე ლარდისი 36 – 37

ალექსანდრე, ბიზანტიის კეისარი (912 – 913 წ.წ.): მის დროს მოღვაწეობდა ნიკოლოზ მისტიკოსი 209, მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325.

ალექსანდრე, იუდეელთა მეფის არისტობულეს ვაჟი 66.

ალექსანდრე მაკედონელი: 319, 320; მისი ლაშქრობა „კავკასიაში“ 64.

ალექსანდრია, ქალაქი: 278*. ალექსანდრიის პატრიარქი 126, 147, 290.

ალექსანდროვსკოე, სოფელი სუხუმის რაიონში: მისი გაიგივება ისტორიულ ფუსტასთან 54*.

ალექსი I კომნენოსი, ბიზ. კეისარი (1081 – 1118 წ. წ) 146, 164, 193.

ალიდი: მან ილაშქრა 697 წელს რომანიაზე 105.

ალკანია (ვარ.: ალბანია): 35*.

ალმატე, მდინარე: 228.

ალმიკე (Ἀλμικε), ციხე-სიმაგრე: 251, 253, 254.

ამაზონელები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62.

ამაზონისი, ქვეყანა: იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 68.

ამასია, ჰელესპონტის ეპარქიის მეტროპოლია: 127, 131, 132, 135, 139, 140; 141, 142, 143; 144, 145, 147, 155, 173, 175, 177, 178, 195. მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300. აქაური იყო სტრაზონი 297.

ამასტრიდი, ქალაქი: ამასტრიდის მიტროპოლიტი 148, 170, 177; იყო ავტოკეფალი, მერე გახდა მიტროპოლიტი 183.

ამიდა, ქალაქი: 31.

ამიერკავკასია: 294*. აქ გადმოდიან ალანები 257*.

ამინსი: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300.

ამირამუმნი, არაბთა ხალიფა: 236*. მისადმი მიმართვის წესი 290, 294*.

ამორიონი, ქალაქი: 128, 148, 169, 173, 177.

ანასტასი I, ბიზ. კეისარი (491 – 518 წ. წ.): მისი სარდლები 76 – 77.

- ანასტასი II**, (არტემი) ბიზ. კეისარი (713 – 716 წ.წ.): მან ლეონი გაგზავნა ანატოლიკის სტრატეგოსად 113. მისი გაძევება 114.
- ანასტასი აპოკრისიარი**: მისი თხოვლობა მაქსიმე აღმსარებლის შესახებ 38, 39, 41, 49, 49*, ანასტასი გადასახლეს ლაზეთში 38, 40, მისი თავგადასავალი ლაზეთში 44 – 48; მოათავსეს ბუკოლუსის ციხეში 42, 44*, 51*, 52*, მუხურისის ციხეში 43, 53*, თავკრისის ციხეში 43, 44*, ფუსტის ციხეში 44, სხემარის ციხეში 45.
- ანასტასი ბიბლიოთეკარი**: მან ლათინურად თარგმნა თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ 73, 86*, 87* 88*, 97 103*, 105*, 109*, 114*, 116*, 117*. მან ლათინურად თარგმნა ანასტასი აპოკრისიარის შრომა 38, 41, 48*, 54*.
- ანასტასი მონაზონი**: მაქსიმე აღმსარებელთან ერთად გადმოასახლეს ლაზეთში 38, 40; მოათავსეს სკოტორის ციხეში 42, 43*, 51*, 52*, მუხურისში 43, 53*, სვანიდის ციხეში 42 – 43, 44*, 56*.
- ანატოლიკის თემი**: 296, მისი სტრატეგოსი ლეონ ისავრიელი 113.
- ანდაკი**, საეპისკოპოსო კათედრა: ექვემდებარება ტრაპეზუნტის სა-მიტროპოლიტოს ლაზეთში 134, 146, 165, 185.
- ანდრაპა**: მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300.
- ანდრია მოციქული**: მისი „ცხოვრება“ 57 – 59. სიმონ კანანელთან ერთად ავრცელებს ქრისტიანობას ალანიაში და ფუსტაში 58; მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 231*; ქადაგებს ჯიქეთში 59. იგი კონსტანტინეპოლის პირველი პატრიარქია 205.
- ანთიმოსი**: ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსია VI საუკუნეში 200*, 205. იგი კონსტანტინეპოლის პატრიარქია 536 წელს 206. მასზე ცნობებს გვაწვდიან ზაქარია რიტორი, თეოფანე ჟამთააღმწერელი და სხვები 206*.
- ანკვირა**, ქალაქი: 126, 147, 152, 172, 177.
- ანნა**, ლეონ ისავრიელის ქალიშვილი: იგი არმენიაკთა სტრატეგოსის არტაბაზდეს ცოლია 114.
- ანნიანე**, ჟამთააღმწერელი: იგი გიორგი სინგელოზის წყაროა 60.
- ანნიზალი**, კართაგენელთა სარდალი: 19.
- ანონიმი** გეოგრაფოსი V საუკუნისა („პერიპლუსი“): 232*, 233*, 235*.
- ანტიგონე**, იუდეელთა მეფის არისტობულეს ვაჟი 66.
- ანტიოქია**, სირიის ქალაქი: 1, 105 (თეუპოლისი), ანტიოქიის პატრიარქი 128, 4296, 138, 147, 206*; ანტიოქიის პატრიარქი

- IX საუკუნისა იოვი 305, იაკობი 326. ანტიოქიის პატრიარქისადმი მიმართვის წესი 290.
- ანტიოქია**, პისიდის ეპარქიის მეტროპოლია: 128, 148, 161, 173, 179.
- ანტიოქია**, ქალაქი მდ. მენდრზე: 159.
- ანტიპატრე**, იუდეელი სარდალი (ანტიპას?) 65.
- ანტონინე**: „ანტონინეს იტინერარიუმი“ 200.
- ადაა**; კუნძული, სადაც ცხოვრობდა კირკე 315.
- აპამეა**: აპამეის მიტროპოლიტი 149.
- აპასაკი**, სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის შვილი 248, 250.
- აპახუნი**, ქვეყანა: 248, 250, 252.
- აპელბარტი//აპელკარტი**: აპოსელმის შვილია 252; მისი შვილია აბელქამიტი 249. მანძიკიერტის მფლობელია 952 წელს 249, 253.
- აპელმუზე**, აპოსებატას შვილი: 252, 253.
- აპიანე**, ისტორიკოსი (ახ. წ. II საუკ.): 66*, 67*, მისი ცნობა იბერთა მეფის არტაგის შესახებ 3*.
- აპოგანემი**, ტარონის ერისთავის კრიკორიკის ძმა: 239, 247. ჩავიდა კონსტანტინეპოლში 240. მისი გარდაცვალება 241. მისი შვილები თორნიკე, ვაჰანი და სუმბატი 242, 242*, 244. მის შვილებს უპყრიათ ტარონის ერთი ნახევარი, 248.
- აპოლესფუეტი**, აპოსებატას ძმა: 249, 250, 251, 254. მისი შვილობილია აქამეტი 252. მან იპყრა მანძიკიერტი 253.
- აპოლონიოს როდოსელი**: მისი ეტიომოლოგია სიტყვისათვის „მოსინიკები“ 321*.
- აპოსატა**, სპარსეთის ამირა: 248, 249, 250.
- აპოსებატა**, აბელქამიტის. ძე: 249, 254. მისი ძმები არიან აპოლესფუეტი და აპოსელმი 249, 250, 251. იგი მანძიკიერტის ამირაა 250; მან დაიპყრო ხალიატი, პერკრი და არზე 251. მისი შვილები არიან აბდირაქიმი 251, 252, აპელმუზე 252.
- აპოსებატა** (მეორე ?), აბდირაქიმის ბიძა: 251.
- აპოსელმი**, აპოსებატას ძმა: 249, 250, 251, 254. მისი შვილია აპელბარტი 252, 253. მან იპყრა მანძიკიერტი 253.
- აპრო**: აპროს მიტროპოლიტი. 149.
- აჟია** (AZ(α): მდებარეობს კასპიის კარებთან 282, აჟიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 192.
- არაბები**: ისინი დაიმორჩილეს რომაელებმა II – III საუკუნეში 68. მათთან ბრძოლა 673 წელს კონსტანტინეპოლთან 306*. მათ მიერ მელიტენის დაპყრობა VIII საუკუნეში 197, 200;

მათი სარდლები VIII საუკუნეში გარახი 114, ისამი 116. კრეტიზე მათ წინააღმდეგ ილაშქრა 844 წელს თეოქტისტემ 329, 329*. ისინი არბევენ ეგეოსის ზღვის კუნძულებს IX საუკუნეში 327. არაბთა შემოსევა ბასიანში 260 – 261, 263, 273*. არაბთა შემოსევები 193. იხ. აგრეთვე აგარიანნი, სარკინოზები.

არაქსი (ერაქსი, ერასი), მდინარე: 34; აქ დაბანაკდა სპარსელთა სარდალი ბარამი 23, 26, 88. მას აგრეთვე ფასისი ეწოდება 271. იგი საზღვარია იბერიასა და ბიზანტიას შორის 270, 271, 272*, 273. იხ. აგრეთვე ფასისი.

არზოგასტე, ფრანკი თეოდოსი I-ის მოწინააღმდეგე 312*.

არგოსი: არგოსის მოსაყდრემ მიიღო მიტროპოლიტობა 146.

არგონავტები: 316.

არდაბური (ასპარისძე), არეობინდე უმცროსის პაპა დედის მხრით 77.

არდასა, გეოგრ. 190.

არეობინდე (უფროსი), არეობინდე დაგალაიფესძის პაპა 76.

არეობინდე (უმცროსი), დაგალაიფესძე; აღმოსავლეთის სარდალი და ექსარხი ანასტასი I-ის დროს 76, 77.

არესი: ასე ერქვა ასირიელთა მეფეს თურასს 318.

არზანენე: მისი მიდამოები 33. იქაური იყო პეტრე სტრატილატი 15*. მის წინააღმდეგ ლაშქრობს ფილიპიკე 585 წელს 18; იქ შეიჭრა სპარსელთა სარდალი ტამხოსრო 31.

არზე, ციხე ვანისტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 249, 251, 253, 254.

არზენ-ერ-რუმ, ე. ი. „რომაული არზენი“ (მერმინდელი „არზრუმი“) 262*.

არზენი (არტანუჯის ციხის მიწაწყალი): 279.

არზენი (ძველი): 262*.

არიანე (II საუკ. ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი): მისი „პერიპლუსი“ 233*, 235*.

არიარათე, მცირე კაპადოკიის მეფე: 299.

არიარათია, ტბა: წინათ კარატია ერქვა 299.

არისტარქე, კოლხეთის მეთაური ძვ. წ. I საუკუნეში: 322*.

არისტობულე, იუდეელთა მეფე: მისი ვაჟები არიან ალექსანდრე და ანტიგონე 66.

არისტოტელე: ალექსანდრე მაკედონელი «ჭემმარტი მოწაფე იყო თვით სახელგანთქმული არისტოტელესი» 64.

არისტოფანე: მისი კომედიები 313.

არმენი, ქალაქი თესალიაში: 308.

არმენი, ეპონიმი: იაზონის თანამოლაშქრე არმენი, რომლისაგანაც სახელი მიიღეს არმენიელებმა 308.

არმენია: 4, 30, 138, 254. არმენია იაფეტის სამფლობელოში შედის 61. იგი დასტოვა სპარსეთის სარდალმა ტამხოსრომ 31. იქ ჩავიდა ირაკლი კეისარი 90, 258*. არმენია ხარკს უხდის არაბებსა და ბიზანტიელებს 104. არმენიაში ლაშქრობს 686 წელს სტრატეგოსი ლეონტი 105; იქ ილაშქრეს 728 წელს ხაზარებმა 114; იქ შეიჭრნენ 763 წელს თურქები 117. არმენიიდან საქონელი მიდის არტანუჯში 279, 280*, არმენიის ქალაქი თეოდოსიუპოლი 129. არმენიის სარდალი (dux Armeniae) 181. არმენიის ზემთავრები (πάρεγγάρχοντες) 264. არმენიის ერისთავები (რვა) და მათდამი მიმართვის წესი 291. არმენიის კათოლიკოსი და მისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. არმენია დიდი და მცირე – იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 63, 310; არმენია დიდი – მისი ერისთავთერისთავისადმი მიმართვის წესი 290, 293*; არმენია მცირე 3, 322 (იგი პომპეუსმა აჩუქა დეიოტარე გალატიელს); არმენია რომაული 247*; შიდა არმენია 190, 191, 192; მეოთხე არმენია 104. არმენიის I ეპარქია (ცენტრი მელიტენე) 127, 132, 138, 140, 141, 143, 145, 147, 155, 175, 195, 197; არმენიის II ეპარქია (ცენტრი სეზასტია) 127, 199, 130, 139, 139, 140; 141, 142, 143, 347, 185, 179; არმენია (ცენტრი კამახი) 169. იხ. არმენიელები.

არმენიაკი: ეს იყო კაპადოკიის ქვედა ნაწილი 298, არმენიაკი ანუ მესამე კაპადოკია, სადაც შვიდი ქალაქია 300. არმენიაკის თემი 296 – 300; მისი სტრატეგოსია ლეონ ისავრიელის დროს არტაბაზდე 114; მისი სტრატეგოსი ოლვიანე არმიემხრო თომას აჯანყებას 304; მისი სტრატეგოსი X საუკუნეში ლალაკონი 261.

არმენიელები: 7, 9, 31, 32, 111. არმენიელთა წარმოშობა 307; წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62; ისინი იაფეტის შვილის, თორგარმას, შთამომავალნი არიან 7*, 62; სახელი მიიღეს არმენისაგან, იაზონის თანამოლაშქრისაგან 308; მათ აქვთ დამწერლობა 63. მათი გაქრისტიანება კონსტანტინე I-ის დროს 311, 317, 318. მათი კლიმატარქი სურენა (VI საუკ.) 29. ისინი შეიჭრნენ ლაზეთში VIII საუკუნეში 110.

ლეონ V-ის ნათესაობა არმენიელებთან 307. არმენიელები
 თომა სლავის ჯარში 305, 307*, 326. არმენიელების მეზობ-
 ლად იყო არმენიაკის თემი 298. იხ. აგრეთვე სომხები.

არსაკე, არსაკი (არტაკე): იბერთა მეფე, რომელიც გააქცია პომ-
 პეუსმა 3, 392, შდრ. არტაგი, არტოკი.

არსაკი, ნექტარიოსის ძმა, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი 404 –
 405 წლებში: 76.

არსაკიდების გვარი: 32*.

არსენი იყალთოელი: მან თარგმნა გიორგი ამარტოლის „ქრონო-
 გრაფია“ 309.

არსიანის მთა: 276*.

არტაანი, ძველი: 265*; არტანის ნაქალაქევი 266*.

არტაანის ყური, ე. ი. არტანუჯი: 280*.

არტაანიწყუჯი: ჭანური ფორმას სიტყვისა „არტანუჯი“: 276*,
 280*.

არტაბაზდე, არმენიაკის თემის სტრატეგოსი: მისი მეუღლეა ლეონ
 ისავრიელის ქალი. ანნა 114.

არტაგი (არტოკი): იბერთა მეფეა 3*.

არტანისა (Ἀρτάνισσα): ასე ეწოდება არტანუჯს პტოლემეაიოსის
 „გეოგრაფიაში“ 280*.

არტანუჯი, ციხე ქალაქი: 274 – 287. წილად ხვდა ბაგრატს, დი-
 დი სუმბატის შვილს 275; წილად ხვდა ბაგრატის შვილს
 გურგენს 275; წილად ხვდა აშოტ კისკასს 275; აშოტს წაარ-
 თვა მისმა სიძემ გურგენმა 276; მას აშოტ კისკასი გადასცემს
 ბიზ. კეისარს 281 – 282; მასზე ბიზანტიის დროშა აღმართა
 კონსტანტი პატრიკიოსმა 283 – 284; იგი დარჩა გურგენის
 ქვრივს, აშოტის ქალს 277; გურგენის ქვრივს წაართვა სუმ-
 ბატ დავითისძემ 277. არტანუჯის აღწერა, მისი ეკონომიური
 მნიშვნელობა 278 – 279, 280*; მას აქვს დიდი რაზათი და
 დაბაქალაქი 278*. მურვან ყრუმ დაანგრია 279*; აშოტ I
 კურაპალატმა განაახლა 280*. მასსა იცნობს პტოლემეაიოსი
 (Ἀρτάνισσα) 280*, „არტანუჯის“ ეტიმოლოგია 280*.

არტემი (ანასტასი II), ბიზ. კეისარი. იხ. ანასტასი II.

არტოკი (არტაგი): იბერთა მეფეა 31, 66*, 67*.

არქაიკა (არკაიკა); მისი შვილები დაამარცხა კრიკორიკი ერისთავმა
 236; მისი ძმაა სუმბატ ერისთავთ-ერისთავი 236 – 237; მისი
 ორი ვაჟი 239.

- არქეოპოლისი**, ლაზეთის ციხე-სიმაგრე: აქ უნდა მდგარიყო 588 – 590 წლებში ბიზანტიის ჯარი რომანოზის სარდლობით 36*. მას ალყა შემოარტყეს VIII საუკუნეში არმენიელებმა და ბიზანტიელებმა 110.
- არშუმა**, ქართლის პიტიახში: 84*.
- არჩილი**, ქართლის მეფე (VIII საუკ.) 255*.
- არხელაე**, მცირე კაპადოკიის მეფე: იგი იუდეის მეფის ჰეროდეს ნათესავია: 299.
- ასირიელები**: 300, 300*. ლეონ V-ის ნათესაობა ასირიელებთან და სომხებთან 307. ასირიელების მონაწილეობა თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.
- ასირია**: 64, 65.
- ასოლიკი** (ასოლიკი), სომეხთა ისტორიკოსი 238*.
- ასპარი** იხ. არდაბური.
- ასპურაკანი** იხ. ვასპურაკანი.
- ასრაქსი** (ვარ.: არაქსი), მდინარე: 35*.
- ატალე**, **ატალოსი**, პაფლაგონიის მფლობელი (I საუკ. ძვ. წ.) 3, 322.
- ატალია**, ქალაქი: ატალიის მიტროპოლიტი 149.
- ატელი**, ატალი (მდ. ვოლგა): 103.
- ატეხი**, კუნძული ბოსპორის სრუტეში: 231.
- აფრაატი**, სპარსელთა სარდალი: 21, 21*; მოკლულ იქმნა სარვანონთან ბრძოლაში 87.
- აფრიკა**: 86, 315.
- აფროდისია**: კარიის სტავროპოლის ძველი სახელია 181; მისი ეპისკოპოსი სევერიანე 182.
- აფსაროსი** (აფსარეა, აფსარის ციხე): ციხე-ბანაკი დასავლეთ საქართველოში. 10, 57, 232*; აქაურ სატუსალოში დაამწყვდიეს გუბაზ მეფის მკვლელები 10*.
- აფსილები**: მათი მოსაზღვრენი არიან აბაზგები 235*. აფსილთა შორის უპირველესი კაცია მარინე (VIII საუკ.) 112, 115*, 116*. იხ. აგრეთვე აფსილია.
- აფსილია**: მხარეა ლაზეთში 44, 46; მის საზღვარზე მდებარეობენ თუშუმე და მოქვი 50; აფსილიისა და მისიმიანის მხარეებში მდებარეობს ფუსტა 54*. აფსილიის ციხე 52*, 53*. აფსილიაში ჩავიდა ლეონ ისავრიელი 107, 113. ბიზანტიელები და არმენიელები არბევენ აფსილიას 110.
- აფსიხი** (ანეფსიხი). ჰუნნი, იპოსტრატეგოსი 18, 19, 19*.
- აფხაზები**, **აფხაზეთი** იხ. აბაზგები, აბაზგია.

აქამეტი, აპოლესფუეტის გერი 252, 253.

აქეა: ძველი აქეა 233*.

აქეუნტი, მდინარე: 233*.

აშოტ I კუროპალატი (809/13 – 826 წ.წ.), ადარნესეს ძე: კონსტანტინე პორფიროგენეტით იგი ბაგრატის შვილია, დავითის შვილიშვილი 259, 259*. მისი შვილია ადარნესე 274*. აშოტის დროს მოხდა „ქართველთა სამეფოს“ აღდგენა 237*. აშოტმა განაახლა არტანუჯი 280*. მის დროს გავრცელდა აზრი, რომ იბერები დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი არიან 255*.

აშოტ II კუროპალატი (923 [937] – 954 წ.წ.): მისი მამაა ადარნესე კუროპალატი 278; მისი ძმაა ბაგრატ მაგისტროსი 277. აშოტი ბიზანტიის კეისრისათვის სანდო კაცია 271; მასთან კეისარს ლოიალური ურთიერთობა აქვს 273; მისი მოლაპარაკება რომანოზ I-თან და კონსტანტინე პორფიროგენეტთან ბასიანის შესახებ 265 – 270. აშოტის მიერ არაბებისათვის წართმეული ტერიტორია 269, 272*. მისმა ძმამ დავით II-მ შეიპყრო არტანუჯის მისატაცებლად ჩასული კონსტანტი პატრიკიოსი 282. აშოტს იბარებს რომანოზ ლეკაპენი კონსტანტინეპოლში, რათა უბოძოს მას გარდაცვლილი მამის, ადარნესეს, პატივი, კუროპალატობა 286; აშოტი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში და დიდის პატივით იქმნა მიღებული 329 – 330; მას ებოძა კეისრისაგან კუროპალატობა 287.

აშოტ კისკასი, პატრიკიოსი: იგი ბაგრატის შვილია 275. მას ცოლად ჰყავს აფხაზეთის მთავრის გიორგის და 277. მისმა სიძემ გურგენ მაგისტროსმა წაართვა მას არტანუჯი 276; მას მტრული ურთიერთობა აქვს გურგენტან 281, 284, 285. იგი არტანუჯს გადასცემს ბიზანტიას 281 – 284; მას წინააღმდეგობას უწევენ იბერიის ერისთავები 285 – 286, 287*.

აშოტი, პროტოსპათარი: მისი მამაა კრიკორიკ პატრიკიოსი 236.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი, პატრიკიოსი: კრიკორიკი მაგისტროსის შვილია 246, უკმაყოფილოა კეისრით 243, მოკავშირეა ადარნესე კუროპალატისა 238*, 243. იგი სომეხთა მეფის სუმბატის ძმისწულია 238*. აშოტი ტარონელი ერისთავის კრიკორიკის შვილია, მას რომანოზმა უბოძა პატრიკიოსობა 244.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი: სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის მამაა 248; მას უპყრია მთელი აღმოსავლეთის მიწაწყალი 249.

აშოტი, ერისთავთ-ერისთავი: სუმბატ ერისთავთ-ერისთავის შვილია 248, 250.

აშ-ყალა, ციხე ევფრატის სათავეებთან 266*.

აჭარა: 276*. აჭარის ერისთავი (იბერიაში), მისადმი მიმართვის წესი 291, 294*.

აჭარიანი ჰ. 239*, 242*.

აჭარისწყალი 276, 276*.

ახალი პატრასი: სამიტროპოლიტო ცენტრია 148, 170, 174, 177.

ახალციხე: მისი რაზათი 278*.

ახმეტი, აპოსებატას ძმისწული: 251.

ბაბილონელები: მათ დაბეგრეს ჰუნნები 22.

ბაბილონია: 65. აქ გზავნის ბარამი სვანეთში აღებულ ნადავლს 23.

ბაგრატი, ქართველ მთავართა და მეფეთა სახელი: რატომ იწერება ბერძნულად „პანკრატ“ 274*.

ბაგრატი: დავითის შვილია (კონსტ. პორფიროგენეტის მიხედვით) 259; მისი შვილია აშოტი 259.

ბაგრატ მამფალი, არტანუჯელი (გარდაიცვალა 909 წ.): სუმბატ დიდის შვილია 274, 274*; მას წილად ხვდა არტანუჯი 275, მისი სამი (თუ ოთხი) ვაჟი 275, 275*.

ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა (937 – 945 წ. წ.); მან იოანე მაგისტროსთან ერთად ილაშქრა თეოდოსიუპოლში 271. მისი შვილია ადარნასე მაგისტროსი (ადარნასე II) 269*, 271*.

ბაგრატ ტარონელი: კრიკორიკ ტარონელის მაგისტროსის ვაჟია 245. იგი ებრძვის თორნიკეს 246.

ბაგრატიონები: მათი გამეფება იბერიაში 255, 260". ისინი გუარამ ერისთავის შთამომავალნი არიან 262*.

ბაიძორი: ბაიძორის ერისთავი (არმენიაში) და მისადმი მიმართვის წესი 291.

ბაიბურთი იხ. პაიპურტი.

ბაკური, დაჩი უჟარმელის ძე, ქართლის მეფე (VI საუკ.) 82*.

ბაკური, ქართლის მეფე (VI საუკ.), მის დროს „დაესრულა მეფობა ქართლისაი“ 82*, მის დროს სპარსეთში მეფობდა ორმიზდა (579 – 590 წ. წ.) 83*.

ბაკური იბერიელი: მან უამბო რუფინეს იბერთა მოქცევაზე 75. გიორგი ამარტოლის ცნობები მის შესახებ 319.

ბალი, მდინარე 230.

ბანა: 247*.

ბანდურიუსი ა. (ფილოლოგოსი): 221, 274*, 280** 300*.

ბარამი, სპარსელთა სარდალი (VI საუკ.): მისი ბიოგრაფია 32, 32*, თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლაში (589 – 590 წ.) სახელგანთქმული 23, 33*, იგზავნება სვანეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად 21 – 26, 34*; მისი ბრძოლა ბიზანტიელებთან ლაზეთში 88 – 89; მოულოდნელად თავს დაეცა სვანეთს 88; სვანეთის ბრძოლაში დამარცხებულს მას პატივი აჰყარა მეფე ორმიზდამ და ქალის კაბა გაუგზავნა 34*, 89. ბარამი შეიჭრა არმენიაში 32. ბარამის განდგომა 26* – 27*; იგი აჯანყებას აწყობს მეფის წინააღმდეგ 27, 89. ხოსრო პარვეზი (ორმიზდას შვილი) ბიზანტიელებს მიმართაეს დახმარებისათვის ბარამის წინააღმდეგ 27*.

ბარდა, დედოფალ თეოდორას ძმა: 832 წელს აფხაზეთში იგზავნება სალაშქროდ 327, 327*.

ბარდა სკლიაროსი: მისი განდგომა 268*, 274*.

ბარდავი, ქალაქი: აქ ზის ქარსე ამბარვეზი (ხოსრო პარვეზი) 261*.

ბარდენჰევერი ო.: 38.

ბარნუკი: ლაზეთის მმართველის სერგის მამა 49*, 105. იხ. სერგი ბარნუკისძე, მდრ. ლეზარნუგი.

ბარსუმე იხ. პეტრე ბარსუმე.

ბასიანი: დავა ბასიანის გამო იბერიასა და ბიზანტიას შორის 255, 272* – 274*. ბასიანი უჭირავს არაბებს და ლეონ VI გზავნის ექსპედიციას და ათავისუფლებს ბასიანს 260 – 261. სხოლათა დომესტიკმა კატაკალონმა მოარბია მისი მიდამოები 262, მოარბია იოანე კურკუამ 263. ბასიანი არასდროს არ სჭერიათ იბერიელებსო 263; ბასიანი ბიზანტიელებმა წაართვეს არაბებს და არა იბერიელებმაო 273*. იბერიელთა უფლებები ბასიანზე 267. ბასიანის ერთი ნაწილი, არაქსის მარცხენა მხარეზე, იბერიისა მარჯვენა მხარე – ბიზანტიისა 271. იხ. აგრეთვე ფასიანი.

ბასილი I, ბიზ. კეისარი (867 – 886 წ. წ.): 302, 325.

ბასილი, ხალდიის მიტროპოლიტი: მიწერ-მოწერა ნიკოლოზ მისტიკოსთან 211.

ბასილი პარაკიმომენი, რომანოზ ლეკაპენის უკანონო შვილი: მისი სახლი (ე. წ. „ბარბაროსის სახლი“) 240.

- ბასილი სოფენელი:** ეკთესისის შემდგენელი IX საუკუნის პირველ მესამედში 198, 130, 186, 193: მისი ავტორობის საკითხი 124, 125.
- ბეთსაბესი** (ბერსავია), ურია ქეტელის ცოლი: 255*.
- ბეკერი იმ.** (ფილოლოგოსი): 18, 204, 221, 223, 225*, 274*, 279*, 280*, 296, 314, 326, 331*.
- Белая Вежа:** 225*.
- ბელეგრადი**, ციხე-ქალაქი: 224.
- ბელიავეი დ.:** მის შრომებში განხილულია კონსტანტინე პორფიროგენეტის „დე ცერიმონიის“ 222*, 223, 237*.
- ბენეშევიჩი, ვლ.:** 125, 198, 204*, 302*, 326*.
- ბენზელერი** (ლექსიკონის ავტორი): 222*.
- ბერაძე ირ.:** 33*.
- ბერსავია იხ.** ბეთსაბესი.
- ბერსუმა**, პიტიახში (არმაზის წარწერებში): 316*.
- ბერძნები:** მათ საზღვარზე მდებარეობდა ნიკოფსია 231*. იხ. ბიზანტიელები.
- ბერძნიშვილი მ.:** 268*.
- ბესსა**, დარიოსის მკვლელი: 64.
- ბესები:** ანასტასი I-ის ჯარში იყვნენ 76.
- ბეტარარუ**, ადგილი ალბანეთში 55.
- ბიზანი** (ვიზანტი): ბიზანის საეპისკოპოსო კათედრა ექვემდებარება ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.
- ბიზანტია:** 73, 80*, 261*. ბიზანტიის ადმინისტრაციული აღწერა 123, 124. ძირითადი ძვრები სახელმწიფო ცხოვრებაში VII – VIII საუკუნეში 72. იქ სიმშლილობა მძვინვარებს და შავი ჭირი VII საუკუნეში 207. ბიზანტიის ჯარის რაოდენობა ლაზეთში 3 – 4. ბიზანტიას გადაუდგა აფხაზთა მფლობელი ლეონ მეორე 216*. ბიზ. კეისრების ურთიერთობა ქართველ მეფეებთან 287*. ბიზანტიის დავა იბერიასთან ბასიანის გამო 272* – 274*. ბიზ. კეისრის მიმართვის წესები უცხოელები-სადმი 290 – 295. ბიზ. ისტორიის სახელმძღვანელო იყო გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფია“ 309. ბიზანტიის მწერლობა 219. იხ. აგრეთვე ბიზანტიელები.
- ბიზანტიელები:** 29, 201, 258, 318. 50-წლიანი ზავი სპარსეთთან 28, მტრობა სპარსელებთან 79. ბარამის ბრძოლა ბიზანტიელებთან 88 – 89. ხოსრო პარვეზის ლაშქრობა მათ წინააღმდეგ

207. ბიზანტიელები იბრძვიან 625 წელს საინის (შაპინის) წინააღმდეგ 99. მათი სარდალი მავრიანე 659 წელს 103. მათ ხარკს უხდის ხალიფა აბიმელიქ (ალ-მალიქი, VII საუკ.) 104. მათ ალყა შემოარტყეს არქეოპოლისს 720 წლის მახლობელ ხანებში 110. მათი ბრძოლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე 832 წელს 327. მათი ფლოტი დამარცხდა არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში თასოსზე 829 წელს 327. მათ მიემხრო. ხორასნელი მთავარი თეოფობე 327*. ურთიერთობა მეზობლებთან 220. მათი ქვეყნებისაკენ მისცურავენ რუსები 228. ქართველებთან ერთად იბრძვიან არაბთა წინააღმდეგ 273*. ბიზანტიელებმა 927 წელს აიღეს მელიტენე 198. მათ ემორჩილებიან ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროს ქვეყნები 250, 251. მათ ჩამოშორდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნები და კვლავ ქვეშევრდომნი გახდნენ 234, 235.

ბიზანტიონი (კონსტანტინეპოლი) იხ. კონსტანტინეპოლი.

ბიზია, თრაკიის ქალაქი: 40*, 48.

ბითვინია: ბითვინიის ეპარქია (ცენტრი ნიკომედიამი) 126, 147, 154, 155, 179.

ბიუტნერ-ვოზსტი თ. (ფილოსოფოსი): 2.

ბიჭვინთა: რაზმი ბიჭვინთისა მედის პონტოს პირველ ლეგიონში 191, 192. ბიჭვინთაში გადმოსახლეს იოანე ოქროპირი 76. ბიჭვინთა გაიგივებულია სოტერიუპოლისთან 233*; უდრის X საუკუნეში სოტერიუპოლისს: იქ ზის ალანთა არქიეპისკოპოსი 218*. ბიჭვინთა (პიტეუსი) მდებარეობს რომაელთა სახელმწიფოს საზღვარზე 321, 321*.

ბლეიკი რ.: 268*.

ბოგი (ბუგი), მდინარე: მდ. კუფისის მეორე სახელია 228.

ბოკელე, ციხე აფხაზეთში: 44*. იხ. ბუკოლუსი.

ბონოსი, პატრიკოსი: მას ჩააბარა სახელმწიფო საქმეები ირაკლი კეისარმა 207.

ბოსპორელები: მათ შეესივნენ ხერსონელები 288.

ბოსპორი, ქალაქი და ქვეყანა: 229, 230, 289". ბოსპორის საარქიეპისკოპოსო ჯიქეთის ეპარქიაში 129, 178, 180, 184 – 185, 187, 197, 224, 232*.

ბოსპორი, სრუტე: მის პირდაპირ არის ტამატარხის ციხე 231.

ბრეტანია, კუნძული 61.

ბრილიანტოვი ა.: 38, 39, 49*, 50, 51*, 53*, 54*, 55*, 56*.

ბროსე მ.; 53*, 247*, 248*, 265*, 271*.

- ბუკანია (?)**: 686 წელს იგი დაიმორჩილა ბიზ. სარდალმა ლეონტიმ 105.
- ბუკელართა თემი**: 296, 298.
- ბუკოლუსი** (ბოკელე), ციხე მისიმიანთა აქ ქვეყანაში: მისი ადგილმდებარეობა 52* – 53*. აქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 42, 44*, 51*.
- ბულგარელები**: 98, 106, 217. მათი წარმოშობის შესახებ 204. უნნოგუნდური ბულგარელები შეიჭრნენ თრაკიაში 679 წელს 103.
- ბულგარია**: 179*. შავი ბულგარია – აქეთკენ დადიან რუსები 229.
- ბურატი** (გეოგრ.): 228.
- ბურგუსნოსი** („ახალი ბანაკი“, „ახალი ციხე“): ციხეა ჭანეთის საზღვარზე 192.
- ბურკჰარდტი ა.** (ფილოლოგოსი) 123.
- ბურლიკი**, მდინარე: ჩადის პონტოს ზღვაში 230.
- Bury**: 225*, 225*, 230*, 289*.
- გაგიკი**, ვასპურაკანის მთავარი: 238*. იგი უკმაყოფილოა რომანოზ კეისრით 243.
- გალატია**: გალათიის მმართველი დეიოტარე 3, 3*, 322. გალათიის ეპარქია (ცენტრი ანკვირა) 126, 127, 128, 147, 152, 158.
- გალები**: 137.
- გამერი**, იაფეტის ვაჟი: მისგან მომდინარეობენ კაპადოკიელები: 61.
- განგი**, მდინარე 65.
- განგრა**, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პაფლაგონიაში 127, 147, 156, 173, 177. აქ დაიბადა მაქსიმეს ბიოგრაფოსი თეოდოსი 38.
- განძაკი** (კანძაკი), ქალაქი ურმიის ტბის სამხრეთ-აღმოსავლეთით: 23, 23*. აქ დაბანაკდა 622 წელს ხოსრო პარვეზი 92, 93.
- გარახი**, არაბთა სარდალი: 114.
- გელცერი პ.**: 1, 5, 60, 130*, 182, 186, 193, 194, 195, 196, 197, 218*, 225*, 247*. მისი გამოცემა გიორგი კვიპროსელის შრომისა 123, 124, 125; ეკთესისების ახალი გამოცემა 125.
- გენესიოსი** იხ. იოსებ გენესიოსი.
- გეპიდები** 98.
- გერმანიკა**, ლეონ ისავრიელის სამშობლო: 106.
- გერმანოზი**, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (716 – 729 წწ): მის დროს რიზეს საეპისკოპოსო იქცა საარქიეპისკოპოსოდ 202.

გეტები, ანუ სკლავენები: 20. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305.

გეტულები იხ. მოსოხი.

გვიზანი, მდინარე (ხალდიის თემში?) 300, 301.

გიზონი გ.: 230*.

გილდერიხი (ჰილდერიხი), აფრიკის. მეფე. (523 – 530 წ. წ.) 81*.

გიორგი ამარტოლი: 309 – 312. მისი „ქრონოგრაფია“ წყაროა სვიდას ლექსიკონისა 317, 318, იოსებ გენესიოსისა 302. გ ი ო რ გ ი ა მ ა რ ტ ო ლ ი ს „გ ა მ გ რ ძ ე ლ ე ბ ე ლ ი“ 325, მისი ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 330*, 331*.

გიორგი კედრენე იხ. კედრენე.

გიორგი კვიპროსელი: 123, 130, 130*, 193, 195; მისი „აღწერა“ VII საუკუნეშია შედგენილი 124.

გიორგი მერჩულე 255*.

გიორგი მთაწმიდელი: მისი ცნობა ბარდა სკლიაროსის განდგომაზე 274*.

გიორგი პისიდიელი: 73.

გიორგი სინგელოზი, VIII – IX საუკ. ქრონოგრაფოსი: 7*, 60 – 69.

მისი მოღვაწეობა 60. მის „ქრონოგრაფიაში“ გამოყენებულია 532-წლიანი მოქცევით წელთახრიცხვა 67, 205*. მისი გამგრძელებელია თეოფანე ჟამთააღმწერელი 71, 72.

გიორგი II, საქართველოს მეფე (1072 – 1089 წ. წ.): 276*.

გიორგი II, აფხაზთა მთავარი (922 – 957 წ.წ.) 264*. მისი და აშოტ კისკასის ცოლია 277. მისი მამის კონსტანტინე III-ის გარდაცვალება 212. მან ალანთა ტომს ქრისტიანობა მიაღებინა 214 – 215, 217*. მას წერილებს სწერს ნიკოლოზ მისრიკოსი 211, 212 – 218.

გიორგი, ფილიპიკეს ჰიპოსტრატეგოსი: მოკლულ იქმნას ფოკას მიერ 36.

გოარი იაკ. (ფილოლოგოსი): 60*, 123, 125, 131.

გობრონი, მოწამე: 276*.

გოდისტეა, არეობინდე უმცროსის დედა: 76.

გოზალიშვილი გ.: 309*.

გორდის გადასავალი (დასავლეთ საქართველოში): 53*, 56*.

გორსინები: ისინი დამომღვრა ანდრია მოციქულმა 57.

გრანიკი, მდინარე 64.

გრენი ა.: 247*.

გრიგოლი (?): 211. იხ. გიორგი II აფხაზთა მთავარი.

გრიგოლი, ქართლის მამასახლისი: 84*.

გრიგოლ განმანათლებელი, სომეხთა ეპისკოპოსი: 75, 311, 311*.

გრიგოლ მაგისტროსი, ლაზეთის მმართველი (VII საუკ.): 48, 50, 54.

გრიგოლ ხანძთელი: 255*.

გრიგორასი: გრიგორასის სანახები კელძენში: 242, 245.

გრუმელი ვ.: მისი შრომა თეოფანესთან გამოყენებული წელთაღრიცხვის შესახებ 73.

გუდავა, გუდაყვა: 193*. იხ. ზიგანევი.

გუარამ ერისთავი: იგი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალია (სუმბატის „ქრონიკით“) 255*, 261*. ქართველებს მთავრად დაუმტკიცა ბიზ. კეისარმა 571/2 წელს 261*. მას არ იცნობს კონსტანტინე პორფიროგენეტი 262*. თეოფანე ბიზანტიონელთან მას ეწოდება გურგენი 262*.

გუასპურაგანი (ვასპურაკანი) 82*. იხ. ვასპურაკანი.

გუთები: გუთები თეოდოსი I-ის ჯარში 312*, ანასტასი I-ის ჯარში 76. გუთების მეფის ელჩი კონსტანტინეპოლში (VI საუკ.) 206*.

გულათის მთები: 190.

გუნდერმანი ვ.: 125.

გურგენ მეფე: ქართლის მეფე 523 წლამდე 83*, ჩავიდა კონსტანტინეპოლში 80*, 81*.

გურგენ ერისთავი: ქართლის მთავარი 571 წელს (ბიზ. წყაროში მას ეწოდება „გორგენი“) 262*, შდრ. გუარამ ერისთავი.

გურგენი, ძე ბაგრატისა, აშოტ კისკასის ძმა: მას ერგო „არტანუჯი 275.

გურგენ იბერი, მაგისტროსი: აშოტ კისკასის სიმეა 275. მან თავის სიმამრს აშოტს წაართვა არტანუჯი და მისცა ყველისციხე 276. აქმალა აფხაზეთის მთავარს გიორგის 276 – 277. წაართვა აშოტს ყველისციხეც 277. მასთან მტრული ურთიერთობა აქვს აშოტ კისკასს 281, 284, 285. მასთან იზავნება კონსტანტი პატრიკოსი, რომ მაგისტროსად აღაზევოს 280; კონსტანტიმ უბოძა მას მაგისტროსობა 283. იგი პროტესტს უცხადებს რომანოზ ლეკაპენს არტანუჯის მიტაცების გამო 285, ლანძღავს კონსტანტის 286. გურგენის გარდაცვალება 277.

დაგალათე იხ. არეობინდე.

დავით I კუროპალატი (876 – 881 წ. წ.): მისი შვილია ადარნესე კუროპალატი 259*.

დავით II, ქართველთა მეფე (923 – 937 წ.წ.): ადარწნსი I-ის ძეა და აშოტ კუროპალატის ძმა 282, 285. მას მაგისტროსის წოდება აქვს 285. მან შეიპყრო არტანუჯის მისატაცებლად ჩამოსული კონსტანტი პატრიკიოსი 282. მასთან კეისრის დავალებით მოდის კონსტანტი 283. მან პროტესტი განუცხადა კეისარს არტანუჯის ციხის მიტაცების გამო 285.

დავით III დიდი, კუროპალატი (961/978 – 1001 წ. წ.): შემოიერთა „ზემონი ქუეყანანი“ 274*.

დავით მამფალი (გარდაიცვალა 943 წ.) იგი არის ძე სუმბატ არტანუჯელისა და ძმა ბაგრატისა 274, 275*, 277, 278. მას დიდი დავითი ეწოდება 284.

დავითი, 909 წელს გარდაცვლილი ბაგრატის ძე 275*.

დავითი, 988 წელს გარდაცვლილი სუმბატის ძე 275*.

დავითი, წინასწარმეტყველი და მეფე: მისგან შთამომავლობენ იბერიელები 255, 255* – 256*, 260*.

დავითი, პირველი ბაგრატიონი, იერუსალიმიდან იბერიაში მოსული (კონსტანტინე პორფიროგენეტის აზრით): 257, მისი ძმა სპანდიატი 257, 259; მისი შვილი ბაგრატი 259.

დამასკო, ქალაქი: 65, 105.

დანაპრისი (დნეპრი) მდინარე: 224, 230. მის ზემო ნაწილებში ცხოვრობენ როსები 228. მანძილი დნესტრამდე 229, ხერსონამდე 229.

დანასტრი (დნესტრი), მდინარე: 228.

დანუბისი (დუნაი), მდინარე: 224, 225, 228.

დარა, ციხე-სიმაგრე: 32. იქიდან წამოყვანილი ტყვეები 87.

დარიალი: ალანთა ციხეა 257*.

დარიოსი: მას შეებრძოლა კილიკიაში ალექსანდრე მაკედონელი 64.

დასავლეთი საქართველო: მისი ჩრდილო საზღვარია ნიკოფსია 233*. დას. საქართველო ბიზანტიელთა მფლობელობაში იმყოფებოდა 231*, 232*. დას. საქართველოს სამეფო IX საუკუნეში 328* – 329*. საარქიეპისკოპოსო კათედრები დას. საქართველოში (ცხუმი და ნიკოფსია) 218*. დას. საქართველოს კათედრები გამოეთიშნენ კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 201. იხ. ლაზეთი, აბაზგია.

დასტაგერდი, ქალაქი: აქეთ გაემართა ირაკლი კეისარი 93.

- დაჩი უჯარმელი**, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*.
- დე-ბოორი კ.** (ფილოლოგოსი): 2, 13*, 161, 18, 19*, 25*, 71, 74, 79*, 97*, 100, 204, 204*, 310, 325*.
- დეერესი რ.** (ფილოლოგოსი): 39, 48*, 51*, 53*.
- დეიოტარე**, დუმნორიგისძე, გალატიის მმართველია ძვ. წ. I საუკუნეში: 3, 322.
- დეირმენდერე**, მდინარე: 191.
- დელგერი ფრ.** (ბიზანტინისტი): 71, 73, 266*, 314*.
- დემეტრე II**, დასავლეთ საქართველოს ს („აფხაზეთის“) მეფე (825 – 861, წ. წ.): 397*.
- დესტუნისი გ.:** 125.
- დექსიპე**, ისტორიკოსი (III საუკ.): 64. იგი გიორგი სინგელოზის წყაროა 60.
- დეხვირი**, სოფელი ლეჩხუმში: 55*.
- დვინი** (ტიბი), ქალაქი სომხეთში: 263*. მის წინააღმდეგ იგზავნება მაგისტროსი იოანე კურკუა 263, იხ. აგრეთვე ტიბი.
- დილი შ.:** 206*.
- დინდორფი ვ.** (ფილოლოგოსი); 6, 60, 60*, 68*, 204.
- დიოგენე**, დიოგენესძე: ხერსონის მეფე 289*.
- დიოკლეტიანე**, რომის იმპერატორი (285 – 305 წ. წ.). 60, 70, 71, 289, 289*. მის დროს ლაზეთი დაიპყრო სარმატების მთავარ-მა სავრომატემ 287; გზავნის ჯარს სავრომატეს წინააღმდეგ 288.
- დიონისე მწირი** (VI საუკ.): პირველმა შემოიღო 532-წლიანი წელთაღრიცხვა 68*.
- დიონ კასიუსი**, ისტორიკოსი (150 – 235 წ. წ.): 66*.
- დიოსკურია** (სუხუმი): 54*, 234*.
- დირახიონი**: დირახიონის თემი 296. დირახიონის სამიტროპოლიტი 148, 168, 173, 177.
- დისტრა** (კედრენესთან; დრისტრა, ანუ დოროსტოლი): 225. **დრისტრის** მიტროპოლიტი 149.
- დიტერიხი კ.** (ბიზანტინისტი): 233*, 280*.
- დიუ-კანჯი**: 15*, 50*.
- ეგოსის ზღვა**: ეგოსის ზღვის თემი 296.
- ეგვიპტე**: 278*.
- ეგვიპტელები**: მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.

- ეგრისი:** აქ მოვიდნენ საქადაგებლად ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 231*.
- ედესი** (ედესიოსი), მეროპის მოწაფე: 75. იხ. მეროპი.
- ევაგრე**, ფარსმან მეფის „მოადგილე“ ქართლში: 84*.
- ევაგრე სიცილიელი:** 57.
- ევგენიოსი**, ტირანი: მის წინააღმდეგ იბრძოდა იბერიელი ბაკური 312, 312*.
- ევდემოსი:** სვიდას ლექსიკონის წყაროა 313.
- ევდოკია**, ლეონ VI-ის მესამე ცოლი: 209.
- ენაპი სარდელი**, ისტორიკოსი (IV – V საუკ.): სვიდას ლექსიკონის წყაროა 322*.
- ევრიპიდე:** მისი გამოყენება სვიდასთან 313.
- ევროპა:** 19, 65. ევროპის თემები 296; ევროპის სტრატეგოსი კომენტიოლე 36. ევროპის ეპარქია (ცენტრი – თრაკიის ჰერაკია) 126, 149, 179.
- ევსევი კესარიელი:** წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, პასქალური ქრონიკისა 6.
- ევსტათი მცხეთელი:** მისი მარტვილობა 83*, 84*.
- ევსტათი**, პატრიკოს მარინეს ძე (VIII საუკ.): 115. იხ. მარინე.
- ევსტათი** (ევსტრატი გარიდასი), კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1081 – 1085 წ. წ.); 146, 164*.
- ევსტათი თესალონიკელი** (XII საუკუნის ფილოლოგოსი): მან შეარქვა ლექსიკონის ავტორს „სვიდა“ 314.
- ევტროპი** (IV საუკუნის ისტორიკოსი): 3*, 67*. წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1.
- ევტროპი** (საჭურისი): გავლენიანი კარისკაცი იყო IV საუკუნეში 323, 323*.
- ევფრატესია** (ანუ კომაგენე): 77.
- ევქსინის პონტო:** 103, 208*, 300*, 317. იხ. აგრეთვე პონტოს ზღვა, შავი ზღვა.
- ევხაიტა:** ევხაიტის სამიტროპოლიტო 148, 149, 170, 177.
- ეთიოპელები:** მათ ეწოდებათ შინაგანი ინდები 311, 311*. იხ. ინდები.
- ეკლეცი** (გეოგრ.): 261*.
- ელადა:** 64. ელადის თემი 296. ელადის ეპარქია 163 (ცენტრი – ათენი). 165 (ცენტრი – ლარისა).
- ელენე**, კონსტანტინე I-ის დედა: 317, 318*.
- ელია**, იერუსალიმის ეპისკოპოსი (VI საუკ.): 72.

- ელიაბი:** მისი ასულია ბერსავია 255*.
- ელიანე კლავდი:** ცნობა მახლიების შესახებ 324*.
- ელინები:** კიროსის ლაშქარში მსახურებენ 300*.
- ეპიფანე კვიპრელი:** 57, 196. მას მიეწერება ეკთესისის შედგენა 181, 189, 186.
- ეპიფანე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (520 – 536 წ. წ.):** 72, 205.
- ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი:** ანდრიას „ცხოვრების“ ავტორი 54*, 57 – 59.
- ეპიფანოვიჩი ს.:** 38, 39.
- ერაქსი (არაქსი) ანუ ფასისი, მდინარე:** საზღვარია იბერიასა და ბიზანტიას შორის 270, 271, 273, 273*.
- ერისიმა, მეორე კაპადოკიის ქალაქი:** 299.
- ერჰარდი ა.:** 39.
- ეტოლია:** 166*.
- ეფესო, ცენტრი აზიის ეპარქიისა:** 126, 147, 172, 177.
- ეფრაიმი (ეფრემი), ანტიოქიის პატრიარქი (VI საუკ.):** 72.
- ექვთიმე, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (907 – 912 წ. წ.):** 209.
- ვალერიანე, პატრიკიოს ნომოსის (ანუ ონიხეს) ქალიშვილი:** წათეს მეუღლეა 12, 13, 78.
- ვანდალები:** მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305.
- ვანის ტბა:** მისი ჩრდილო სანაპიროები 248, მისი დასავლეთი სანაპირო 248*.
- ვარაზბაკური, პროტოპატრიკიოსი:** იუსტინიანე II-ის მომხრეა 208*.
- ვარდანი:** მან 803 წელს აჯანყება მოაწყო. ბიზ. იმპერატორის ნიკიფორეს წინააღმდეგ 307*.
- ვარდან ფილიპიკე იხ. ფილიპიკე ვარდანი.**
- ვარდციხე:** 190. იხ. როდოპოლისი.
- ვარსამუსე, იბერიელთა მთავარი:** 100. იგი ცოცხლად ხელთ იგდეს ბიზანტიელებმა 626 წელს 101.
- ვასილევსკი ვ. გ. ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი (1838 – 1899 წ. წ.)** 225*.
- ვასპურაკანი:** 82*, 264, მას ეჭირა ვანის ტბის აღმოსავლეთი მხარე 248*. მისი მთავარი გაგიკი 243. ვასპურაკანის ერისთავი X საუკუნეში უკვე ერისთავთ-ერისთავად იწოდება 291. მისი ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.
- ვახტანგ გორგასალი (გარდ. 502 წ.):** 261*. მის შემდეგ ქართლის მეფეები 82*.

- ვახუშტი ბაგრატიონი: 53*.
 ვაჰანი, აპოგანემის შვილი: 242*.
 ველიზარი, სარდალი: მისი მოღვაწეობის აღწერა 315. ეხმარება
 წათეს სპარსელების წინააღმდეგ 14, 79.
 ვერიასახი, საერისთავო იბერიაში: ვერიასახის ერისთავისადმი მი-
 მართვის წესი 291, 294*.
 ვერძის პირი, კონცხი: 103.
 ვესელინგი პ. (ფილოლოგოსი): 200, 221.
 ვესტბერგი ფრ. მისი გამოკვლევა კონსტანტინე პორფიროგენეტზე
 928*, 229*, 230*.
 ვილკენი უ.: 15*.
 ვისკე, სუპოლიხესძე: ხერსონის მეფეა 289*.
 ვიშტასპი, სპანდიატის მამა: 257*.
 ვოილა იხ. პეტრონა ვოილა.
 ვრეჟანი: ვრეჟანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
 ვულკანიუსი ბ. (ფილოლოგოსი): 296, 300*.
 ზალიხი, მესამე კაპადოკიის ქალაქი: 300.
 ზამანაზი, ივერიელთა მეფე: 81*. იხ. ძამნარძე.
 ზამნაქსე, ლაზთა მეფე (V – VI ს.): მისი სახელი სხედასხვანაირად
 არის გადმოცემული 11“. მისი შვილია წათე 11.
 ზარიმანი, ზარიკანი, საეპისკოპოსო ცენტრი ტრაპეზუნტის სამი-
 ტროპოლიტოში, ლაზეთში: 134, 146, 165, 185.
 ზაქარია რიტორი: იგი ცნობებს გვაწვდის ანთიმოს ტრაპეზუნტელ-
 ზე 206*.
 ზეეკი ო. (ფილოლოგოსი): 190, 192.
 ზეთე, ზეთონისძე: ხერსონის მეფეა 289*.
 ზემარქე, ბიზანტიელი სარდალი ანასტასი I-ის დროს 77.
 ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი: 274*.
 ზენონი, ბიზ. კეისარი (474 – 491 წ. წ.): მის დროს არის შემოღებუ-
 ლი პატრიკიოსობა 238*.
 ზიადე, მავიას ძმა: იგზავნება ტირან მუხტართან საბრძოლველად
 104.
 ზიგანა: ზიგანის მთა, ზიგანის ზეკარი 190, 191.
 ზიგანევი, საეპისკოპოსო ცენტრი ლაზეთში: აქ დგას ბიზანტიის
 ჯარის მეორე კოჰორტი 191. ზიგანევის ეპისკოპოსი (ფაზისის
 სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში) ექვემდებარება კონსტანტინე-
 პოლის პატრიარქს 123, 130, 140, 142, 144, 181, 184, 187,

188. ზიგანევის ადგილმდებარეობის საკითხი 189 – 193; იგი ძველ-ქართულ გუდაყვას, თანამედროვე გუდაყვას უნდა უდრიდეს 193, 193*. ზიგანევის კათედრა აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

ზიებელი (ჯიბღუ), ხაზართა სარდალი: 99, 100.

ზოია კარბუნოფსინა, ლეონ VI-ის მეოთხე ცოლი: 209.

ზოსიმე, ისტორიკოსი (V საუკ.): მისი ცნობა ბაკურის შესახებ 312*.

ზუნა, ბიზანტიელი სარდალი: იგი ფარსმან კოლხის შვილია 77.

ზურვანელი: იბერიის კუროპალატის პროტოსპათარია 267; იგი იოანე – თორნიკეს მამაა 267* – 268*. ზურვანელი არის ძველ-ქართული „ჩორდვანელი“ 268*.

თადეოზი, ქრისტიანობის მქადაგებელი: 58.

თაკვერი, ციხე ლეჩხუმში: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 53* – 54*. იხ. თაკვირია.

თაკვირია, ციხე აბაზგიაში: იქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრიფიარი 43, 44*, 51*, 55*; მისი ადგილმდებარეობის საკითხა 52*; 58* – 54*.

თარსოსი, იაფეტის შვილიშვილი: მისგან არიან იბერიელები 62.

თარშეთი: შედის კილიკიაში 298.

თასოსი, კუნძული: აქ მოხდა ბრძოლა 829 წელს ბიზანტიელებსა და არაბებს შორის 327.

თაყაიშვილი ე.: 237*, 255*, 259*, 261*, 271*, 274*, 275*, 276*.

თბილისი: დედაქალაქი იბერიისა 262*, აქ სხედან სპარსელები 625 წელს 100.

თებარმასი, აღმოსავლეთის ქალაქი: იგი 622 წელს აიღო ირაკლი კეისარმა 93.

თებე: თებეს მიტროპოლიტი 148.

თეგუთარი, ყაენი: თავს დაეცა ყველისციხეს 276*.

თემისტე, თემისტესძე: ხერსონელების მეფეა III საუკუნეში 287, 289*.

თეოდორა, იუსტინიანე I-ის მეუღლე: ემხრობოდა მონოფიზიტებს 206*, სწყალობდა პეტრე ზარაფს 316*.

თეოდორა, თეოფილე კეისრის მეუღლე: მისი ძმაა სპათარო – კანდიდატი პეტრონა 226*, მისი ძმაა სარდალი ბარდა 327.

თეოდორა, რომანოზ ლეკაპენის მეუღლე: გარდაიცვალა 922/3 წელს 330, 330*, 331*.

თეოდორე დაფნოპატი: „თეოფანეს გაგრძელების“ ერთი ავტორ-

თაგანია 326*.

თეოდორე სპუდესი: მას თვლიან ავტორად თეოდოსი განგრელის თხზულებად მიჩნეულ წიგნისა 39. მას გადაეცა ანასტასი აპოკრისიარის წერილი 54.

თეოდორე სტუდიელი: სათავეში ედგა მონაზონთა ოპოზიციურ პარტიას 203.

თეოდორე ფაზისელი: ფაზისის ეპისკოპოსი (მიტროპოლიტი), და-
ესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*.

თეოდორე, ირაკლი კეისრის ძმა: 625 წელს გაიგზავნა საინის (შა-
პინის) წინააღმდეგ საბრძოლველად 98, 99.

თეოდორე, სომეხთა თარჯიმანი (X საუკ.): 238.

თეოდორე, კარიის სტავროპოლის ეპისკოპოსი VII საუკუნეში:
182.

თეოდორიტე კვირელი, საეკლესიო ისტორიკოსი (V საუკ.): მისი ცნობა ბიჭვინთის შესახებ 321. იგი თეოფანეს „ქრონოგრაფიის“ წყაროა 73.

თეოდოსი განგრელი: მისი საისტორიო თხზულება (მოგონებები მაქსიმე აღმსარებელზე) 38 – 56.

თეოდოსი I, ბიზ. კეისარი (379 – 395 წ. წ.): მას აუჯანყდა 392 წელს ევგენიოს ტირანი 312*.

თეოდოსი II, ბიზ. კეისარი (408 – 450 წ. წ.): 76.

თეოდოსი III, ბიზ. კეისარი (716 – 717 წ. წ.): 114.

თეოდოსი, მავრიკი კეისრის ვაჟი: იგი მოკლა ფოკამ 36, 37.

თეოდოსიუპოლი: არმენიის ქალაქია 129. თეოდოსიუპოლში შემავალი გზები 265. მისი სახელის წარმოშობა 262*. აქ მომხდარი ბრძოლა 578 წელს 30. მასთან მეგობრობა აქვთ იბერებს 263, 264, 266, 273. მაგისტროსმა კატაკალონმა, მოარბია მისი მიდამოები 262. თეოდოსიუპოლის სტრატეგოსმა მოარბია აზნიკის სოფლები 270. ბიზანტიის ცდები გაანადგუროს იგი 268, 269. თეოდოსიუპოლში ილაშქრეს ბაგრატ მაგისტროსმა და იოანე მაგისტროსმა 271. ბიზანტიელებმა წაართვეს იგი 928 წელს არაბებს 266*, 273*; იგი ბიზანტიელებმა აიღეს და იბერები იქ მარტონი არ შესულანო 272.

თეოდოტე, პრეტორ. პრეფექტი VI საუკუნეში: 316*.

თეოფანე ბიზანტიონელი, VI საუკ. ისტორიკოსი: მისი ცნობა 571 წლის ქართლის აჯანყების შესახებ 262*.

თეოფანე ჟამთააღმწერელი, IX საუკ. ქრონოგრაფოსი: 70 – 117, 12*, 13*, 15*, 16*, 19*, 33*, 34*, 35*. მისი ბიოგრაფია 70;

მისი „ქრონოგრაფია“ დაწერილია 810 – 814 წლებში 71; ქრონოლოგიის საკითხი მის „ქრონოგრაფიაში“ 72; „ქრონოგრაფიის“ წყაროები 17, 73; მას ემთხვევა ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი 204; თეოფანე გამგრძელებელია გიორგი სინგლოზისა 60; „თეოფანეს გაგრძელება“ 325. თეოფანე ცნობებს გვაწვდის ანთიმოს ტრაპეზუნტელზე 206*. მისი ცნობა, რომ ირაკლის ლაშქარში იყვნენ იბერიელები, ლაზები და აზაზგები 257*, 258*. მისი ცნობა ლაზეთის პატრიკოსზე სერგი ბარნუკისძეზე 49*. მასთან ყუბანს ჰქვია კუფისი 228*.

„თეოფანეს გამგრძელებელი“, თეოფანე ჟამთააღმწერლის „ქრონოგრაფიის“ გამგრძელებლები: 74, 325 – 332. თეოფანეს გაგრძელების“ შედგენილობა 325. თ. გ. იყენებს კონსტანტინე პორფიროგენეტს 225*, 325. გენესიოსს 325. ცნობ თომა სლავის წარმოშობის შესახებ 307*, თომას აჯანყების შესახებ 326, იბერიელი კურაპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 329.

თეოფილაქტე მაგისტროსი, ბიზანტიელი დიდებული (X საუკ.): მისი და ცოლად ითხოვა ბაგრატ ტარონელმა 245.

თეოფილაქტე, მიხეილ I რანგაბუს ძე: 70, 71. იგი მეფედ (თანამეფედ) აკურთხა 811 წელს ნიკიფორე პატრიარქმა 71*.

თეოფილაქტე სიმოკატა, ბიზ. ისტორიკოსი (VII საუკ.): 17 – 37, 73, 302.

თეოფილე, ბიზ. კეისარი (829 – 842 წ. წ.): 74, 302, 305*, 309, 325.

მისი ცოლია თეოდორა, ცოლის ძმა პეტრონა 226*. უფლისწულობისას (823 წელს) შეებრძოლა თომა სლავის ჯარებს კონსტანტინეპოლთან 306. მან აუგო ხაზარებს სარკელის ციხე 226; ხერსონის ციხეში ჩააყენა თავისი სტრატეგოსი 227. მის დროს, 829 წელს, ლაშქრობა თასოსზე არაბთა წინააღმდეგ და აფხაზეთში 327, 327*.

თეოფილე პატრიკოსი, იოანე კურკუას ძმა, ხალდიის სტრატეგოსი (X. საუკ.): მან მოარბია ბასიანი 263; მან მოარბია აზნიკის მიდამოები 270.

თეოფობე, ხორასნელი მთავარი: ბიზ. კეისარი გზავნის მას სალამქროდ აფხაზეთში 327, 327*.

თეოქტისტე, ლოგოთეტი და სრულუფლებიანი მინისტრი: მისი ლაშქრობა აფხაზეთის წინააღმდეგ 328 – 329.

თერმა, პირველი კაპადოკიის ქალაქი 299.

თერმოლონტი, მდინარე კოლხეთში 323.

- თესალია:** თესალიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი – თესალონიკე) 147, 157, 173, 177.
- თესალიელები:** წარმოშობილი არიან თობელისაგან 61.
- თესალონიკე:** 224. თესალონიკის თემი 296. თესალონიკის მიტროპოლიტი 147, 157, 173, 177.
- თეუპოლისი** (= ანტიოქია): იგი 686 წელს დაიმორჩილა ხალიფამ 105.
- თმოგვი:** თმოგვის ციხეს მოადგა აბულკასიმი 276*.
- თობელი:** იგი შვა იაფეტმა 7, 310. მისგან არიან თობელები ანუ იბერები 7*, მისგან არიან მაკუაკები 7, 7*, თესალიელებე 61.
- თომა სლავი:** მისი დახასიათება 303; მისი წარმოშობა 306*, მისი სამსახურებრივი კარიერა 307*. თომა სლავის აჯანყება აგვიწერა იოსებ გენესიოსმა 303 – 306. თეოფანეს გამგრძელებელმა 326. თომას აჯანყებაში მიხეილ კეისრის წინააღმდეგ მონაწილეობენ მონურ ბედში მყოფნი 304, 307*. თომა კავშირს ჰკრავს არაბებთან 305; მის ჯარში მონაწილე ტომები (აბაზგები, ლაზები, იბერები..) 305; მან ალყა შემოარტყა კონსტანტინეპოლს 305 – 306. თომას აჯანყების სოციალური ხასიათი 307*.
- თორგარმა:** იაფეტის შვილია 7, იაფეტის შვილიშვილია 62; მისგან წარმოშობილი არიან არმენიელები 7*, 62.
- თორნიკე ათონელი:** შვილია პროტოსპათარ ზურვანელისა (ჩორდვანელისა) 267*, ცნობილი ათონელი მოღვაწე იოანე თორნიკე, „აწ იოანე სვინგელოზი“ 268*, სახელმძღვანელო სარდალი დავით კუროპალატისა 274*.
- თორნიკე,** აპოგანემის შვილი: 242. მისი ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 244. მას ებრძვის ბაგრატ ტარონელი 246.
- თრაკესია:** თრაკესიელთა თემი 296.
- თრაკია:** 20, 40*, 48, 64, 103, 106. თრაკიის მხარეებს მიუახლოვდა აჯანყებული თომას ჯარი 305. თრაკიის თემი 296. თრაკიის ეპარქის (სამიტროპოლიტო ცენტრი – ფილიპუპოლი), 128, 166, (სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰერაკლია) 126, 152.
- თურასი.** ასირიელთა მეფე: მას უწოდეს ახალი სახელი „არესი“ 318.
- თურქები:** მათი ელჩები მოდიან ბიზანტიაში ალანთა ქვეყანაზე გამოვლით 28. ისინი დაამარცხა ბარამმა 589 – 590 წელს 32, 33*; ისინი დაამარცხეს სპარსელებმა და ხარკს იხდიან 88. შეიჭრნენ კასპიის კარებით არმენიაში 116, შეიჭრნენ იბერია-

ში 117. თურქთა მთავრები, მათდამი მიმართვის წესი 294, 294*.

თურქები (სელჯუკები): თავს დაესხნენ გიორგი II-ს 278*.

თურქები (უნგრელები): ცხოვრობენ დუნაის გადაღმა 224.

თურქები (ხაზარები): 115. მათ ირაკლი კეისარი საჩუქრებს უგზავნის 207, 208*.

თურქები (ჰუნნები): 22, 23.

თუსავი (იგივე რაც „თუსუმე“): თუსავის ციხეში გარდაიცვალა ანასტასი აპოკრისიარი 50. იხ. თუსუმე.

თუსუმე, ციხე ლაზეთში: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52*, 54*. აქ იყო მოთავსებული ექსორიაქმნილი ანასტასი აპოკრისიარი 50, 51*.

იაზონი: მან მოიპოვა ოქროს საწმისი 316. მისი თანამოლაშქრეა არმენი, სომეხთა ლეგენდარული მამამთავარი 308.

იაკობი, ანტიოქიის პატრიარქი: 305*, 326.

იაკობიტები: მათი პატრიარქი ათანასი 101.

იალიმზანონი, სოფელი სოფენის მხარეში: 124.

იაფეტი: იაფეტის მოდგმა, მისი წილხვდომილი ქვეყნები 2, 6 – 7, 61 – 63, 310 – 311; მისგან წარმოშობილი ტომები (ალბანელები, არმენიელები, კოლები, ხალიბები, მოსსინიკები...) 7 – 8, 62; მისი ვაჟები არიან გამერი, თობელი, მოსოხი 61, მისი შვილიშვილია თორგამა 62; იაფეტის სამფლობელოში შედიან იბერია, კოლხეთი, არმენია... 61. იაფეტის მოდგმისაა ტირანი კავკასოსი 318.

იბერია (ქართლი, აღმოსავლეთი საქართველო, სამხრეთი საქართველო) და იბერიელები: 51*, 52*, 220, 271, 281. იბერია შედის იაფეტის მოდგომის სამფლობელოში 8, 61. პომპეუსის ლაშქრობა იბერიაზე 65. იბერიელთა ბრძოლა სპარსელებთან (VI საუკუნეში) სახელმწიფო აპარატის მენარჩუნებისათვის 84*. ორმიზდა მოითხოვს ტიბერი კეისრისაგან იბერიელთა ყოლას ქვეშევრდომებად 31; სპარსელების ქვეშევრდომები არიან 626 წელს 101. ისინი იბრძვიან ირაკლის ჯარში 94 – 97, 257, 257*, 258*. იბერია დაიმორჩილა 686 წელს ბიზ. სტრატეგოსმა ლეონტიმ 105; იგი სარკინოზებს უპყრიათ VIII საუკუნეში 107; იქ შეიჭრნენ 763 წელს თურქები 117; ხარკს უხდის არაბებსა და ბიზანტიელებს 104. იბერიელები მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 307*, 326. ბიზან-

ტიასთან დავა X საუკუნეში ბასიანის გამო 272* – 274*; იბერია უცხადებს რომანოზ ლეკაპენსა და კონსტანტინე პორფიროგენეტს თავის პრეტენზიებს ბასიანზე 265 – 270, კიდევაც გაუგზავნა კეისრებს 928 წლის წინა ხანებში წერილობითი საბუთები, ამ პრეტენზიების გამამართლებელი 267; იბერიელებს არასდროს არ სჭერიათ ბასიანიო 263, მეგობრობა აქვთ თეოდოსიუპოლელებთანო 263, 265, 266, 266*, 273; აბნიკის ციხე მოტყუებით დაიპყრესო 270; არასდროს არ შესულან დამოუკიდებლად თეოდოსიუპოლშიო 272. იბერია იბრძვის თავისი სუვერენობისათვის 266*; იბერია სუვერენული სახელმწიფოა ბიზანტიასთან ურთიერთობაში 287". იბერიის დედაქალაქია თბილისი 100, 262"; მნიშვნელოვანი ქალაქია არტანუჯი 279*, 280*. ი ბ ე რ ი ე ლ თ ა მ თ ა ვ რ ე ბ ი და მ ე ფ ე ე ბ ი: მათი მეფე არსაკი (არტოკი) გააქცია პომპეუსმა 3, 322 და მათი ოცი მთავარი ტყვეებად წაასხა რომში 66, 66*; იბერთა მეფე ფარსმანი (I საუკ.) 256*; მათი მეფეა დამანარსე (535 წლის მახლობელ ხანებში) 80, 81*. ბაგრატიონთა გამეფება იბერიაში 255, 260; ერისთავი გუარამი 261*. გურგენი 262*; იბერიის პატრიკიოსი და პრეტორი 48; კუროპალატი ადარნესე 237, 243, ამოტ II კუროპალატი 329 – 332, დავით კუროპალატი და ბარდა სკლიაროსის აჯანყება 274*. იბერიის კუროპალატს ექვემდებარება ოთხი ერისთავი (ვერიასახისა, კარნატისა ყველისა და აქარისა) 291, 294*. იბერიის კუროპალატისადმი მიმართვის წესი 291, 293*. იბერიელთა გაქრისტიანება 75; ქრისტიანობა იბერიაში ანდრია მოციქულმა იქადაგა 58; იბერიელთა მოქცევა კონსტანტინეს დროს 311, 317, 318; იბერია მდე აღწევდა ანტიოქიის პატრიარქის სამწყსო 138. იბერიელები ფულს უგზავნიან იერუსალიმის ქრისტიანებს 258, 258* – 259*; მათი მონასტერი იერუსალიმში 258*, 959*. იბერიის კათოლიკოსისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. იხ. აგრეთვე იბერიელები.

იბერია დასავლეთისა (ისპანია): 318.

იბერიელები, იბერები: 9, 264, 318. მათი ძველი სახელია თობელე-ბი 7*. წარმოშობილი არიან იაფეტის შვილიშვილის თარსოსისაგან 62. იბერთა გენეალოგია (კონსტანტინე პორფიროგენეტით) 255, 274; ისინი დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალნი არიან 255, 260*; ეს თქმულება IX საუკუნეში ჩამოყალიბდა 256*. სად მოსახლეობენ იბერიელები?

57. ისინი კაპადოკიელთა გადაღმა ცხოვრობენ 10, მათ საკუთარი დამწერლობა აქვთ 8, 63.
- იბერიის კარები:** მდებარეობს კავკასიის მთებში 103.
- იბილი,** მდინარე 228.
- იგნატი,** კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (IX საუკ.): 302.
- იერაპოლისი,** ქალაქი: აქ ირაკლი კეისარი შეხვდა პატრიარქ ათანასის 101.
- იერუსალიმი:** 101. იქ ჩავიდა ანდრია მოციქული 58, აქედან არის იბერიელთა გვარი 256, 258, 259. აქ არის ქართველთა მონასტრები 258*. იერუსალიმის პატრიარქი 123, 126, 147, 180, მისდამი მიმართვის წესი 290.
- ივანე ლიპარიტის ძე:** იგი შეიპყრეს 276*.
- ივორა,** მესამე კაპადოკიის ქალაქი: 300.
- იკონიონი,** სამიტროპოლიტო ცენტრი ლიკონიაში: 127, 148, 161, 173, 177.
- ილირიელები:** წარმოშობილი არიან მოსოხისაგან 61.
- ილირია** (? იბერია): 271*.
- ილიფერდა,** ემესის არქონტი: 19*.
- ილორი:** ილორის ზონაშია გუდავა (გუდაყვა), სადაც სავარაუდებელია ძველი „ზიგანევი“ 193*.
- ინგოროყვა პ.:** 193*, 196, 216*, 232*, 234*, 237*, 256*, 259, 264*, 266*, 269*, 273*, 275*, 287*.
- ინდები, ინდური ტომი:** დაიმორჩილა ალექსანდრე მაკედონელმა მთელი ტომი ვიდრე განგამდე 65.
- ინდები შინაგანი** (ე. ი. ეთიოპელები): 75, მათი მოქცევა კონსტანტინე I-ის დროს 311, 317, 318. **ინდონი** თომა სლავის ჯარში 305, 826.
- იოანე ანტიოქელი** (VII საუკ.): მისი „ქრონიკა“ 1 – 4, იგი სვიდას წყაროა 316*, 317*, 322*. იოანეს და თეოფანეს წყაროები 73.
- იოანე ბიკლარელი,** „ქრონიკის“ ავტორი: 33*.
- იოანე,** გუბაზ მეფის მკვლელი: 10*.
- იოანე ეპიფანიელი,** VI საუკ. ისტორიკოსი: 27. იგი თეოფილაქტე სიმოკატას წყაროა 17.
- იოანე ზედაზადენელი:** 82*, 83*.
- იოანე თორნიკე** იხ. თორნიკე ათონელი.
- იოანე კათალიკოსი,** სომეხთა ისტორიკოსი: 238*.

- იოანე კურკუა**, მაგისტროსი; მისი ძმთა თეოფილე პატრიკიოსი 263. იოანეს გზავნის რომანოზ კეისარი დვინის წინააღმდეგ 263. მოაოხრა აზნიკის მიდამოები (იოანე პროტოსპათარმა) 270. გარემოცული ჰქონდა შვიდი თვის განმავლობაში თეოდოსი-უპოლი 270. ბაგრატ მაგისტროსთან ერთად ილაშქრა თეოდოსიუპოლში 271. მისი წინადადებით მდინარე არაქსი უნდა იყოს საზღვარი იბერიისა და ბიზანტიის სამფლობელოებს შორის 272.
- იოანე მალალა** (VI საუკ. ქრონოგრაფოსი): 13*, 15*, 16*, 79*, 81*, მისი ცნობები წათე I-ის შესახებ 77*; მისი ცნობა ძამანარძეს შესახებ 81*, 82*. იოანეს და თეოფანეს წყაროები 73. მისი ქრონიკის ავტორად იოანე ანტიოქელს თვლიდნენ 1. იგი წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, პასქალური ქრონიკისა 6.
- იოანე მისტაკონი**, აღმოსავლეთის სტრატეგოსი: 18*.
- იოანე ოქროპირი**, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (398 – 404 წ. წ.): ბიჭვინთაში გადმოსახლეს 76, 321*.
- იოანე პეტრელი**: პეტრას (ლაზეთის) ეპისკოპოსი, დაესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*.
- იოანე პეტრიწი**: ბერძნულ ლიტურჯების გადმოცემა ქართულად 53.
- იოანე საბანისძე**: მისი ცნობა ნიკოფსისის, ტრაპეზუნტისა და აფსარიის შესახებ 232*.
- იოანე სვინგლოზი**: ეს არის იოანე თორნიკე 268*. იხ. თორნიკე ათონელი.
- იოანე ციხოსი** (ჯიბუ), ლაზეთის არქონტი VI საუკუნეში: 85.
- იოანე ციმისხი**, ბიზ. კეისარი (969 – 976 წ. წ.): მის დროს შედგენილი ეკთესისი 179*, 197; ამ ეკთესისში იხსენიება სოტერიუპოლის საარქიეპისკოპოსო 218*.
- იოანე ხუცესი**: 46. იხ. სტეფანე.
- იოვი**, ანტიოქიის პატრიარქი (IX საუკ.): 305, 305*, 326*.
- იონები** (ბერძნები): იონთა მეფის საბრძანებელში შედიოდა დასავლეთ საქართველოს ქალაქები 232*.
- იოვამი**, იაფეტის ვაჟი: მისგან არიან იონიელები, მისი შვილისაგან, თარსოსისაგან, არიან იბერიელები 62.
- იოსებ გენესიოსი**, X საუკ. ისტორიკოსი: 302 – 308. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 302. იგი „თეოფანეს გაგრძელების“ წყაროა 325, 326*, 327*.
- იპატოსი**, სეკუნდინესძე: ბიზ. სარდალი ანასტასი I-ის დროს, ანასტასის დისწული 77.

იპოლიტე პორტელი (III საუკ.): მის „ქრონიკაში“ არის ცნობები სანებზე, სანიკებზე 10*.

ირაკლი, ბიზ. კეისარი (610 – 641 წ. წ.): 1, 48, 48*, 73, 297. ირაკლის ლაშქრობანი 90 – 100. არმენიაში ჩავიდა 622 წელს 90, შეიჭრა სპარსეთში 90, სიტყვით მიმართა ბიზანტიის ჯარს 91, გაემართა განძაკისაკენ, სადაც ხოსრო იყო დაბანაკებული 92, აიღო განძაკი, თებარმაისი 93, დაიზამთრა ალბანიაში 93. მის ჯარში იბრძვიან (622 – 623 წელს) ლაზები, აბაზგები და იბერიელები 94 – 97, 257, 257*, 258. მან 623 წელს. დასტოვა ალბანია 94, მოაქვს იერიშები სარაბლანგას (მაჰრაკ-ლაკანის) წინააღმდეგ 96, ხოსროს წინააღმდეგ 96, გადადის ჰუნების ქვეყანაში 97. შემდეგ, 625 წელს ლაშქრობს საქართველოში 98 – 100, მიემგზავრება ლაზეთისკენ 98, 207; დასტოვა ლაზეთი და ხაზარებთან შესახვედრად გაემართა 100. მასთან იერაპოლისში 629 წელს მოვიდა პატრიარქი ათანასი 101. ირაკლის ლაშქრობებზე მოგვითხრობენ თეოფანე 90, ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი 207 – 208.

ირაკლი კეისრის მამაა ირაკლი 87, მის ვაჟსაც ირაკლი ჰქვია 5, 207, 208*, ანუ, კონსტანტინე ახალი 5. მის დროს ცხოვრობს თეოფილაქტე სიმოკატა 17.

ირაკლი, ირაკლი კეისრის მამა: მან სახელი გაითქვა სარვანონთან ბრძოლაში 87.

ირაკლი, ირაკლი კეისრის ვაჟი: 5, 207, 208*.

ირინე, ბიზ. დედოფალი: მის დროს (787 წელს) მოწვეულ იქმნა მეშვიდე მსოფლიო კრება 203.

ირინეოსი (ირინე), ბიზ. სარდალი VI საუკ.: ეხმარება წათეს სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში 14, 79.

ირიჯლუს მთა: 272*.

ისააკ III ანგელოსი, ბიზ. კეისარი (1185 – 1195. წ. წ.): 146, 151*, 193.

ისამი, არაბთა სარდალი: 16.

ისმაელიტები (არაბები): არბევენ კიკლადისა და სხვა კუნძულებს IX საუკუნეში 327.

ისპანდიატი იხ. სპანდიატი.

ისპანია, ანუ იბერია დასავლეთისა: 318.

ისსო, კილიკიის ქალაქი: 64.

ისსო (შავი ზღვის სანაპიროზე). ისსოს ნავსადგური (სუსარმია, სვირმენე) 10, 191, 192.

ისტრინი ვ. მ.: 309*.

იტალია: 220, 315.

იული აფრიკანე იხ. სექსტე იული აფრიკანე.

იუსტინე I, ბიზ. კეისარი (518 – 527 წ. წ.): ანასტასის დროს სარდალი იყო 15, 77. მასთან 523 წელს ჩავიდა წათე 11, 12, 13, 77 – 79.

იუსტინე II, ბიზ. კეისარი (565 – 578 წ. წ.): იგი იუსტინიანეს დისწულია 27, 205. მისი მეფობის მეშვიდე წელს ბიზანტიელებმა დაარღვიეს ხელშეკრულება მიდიელებთან 27.

იუსტინიანე I, ბიზ. კეისარი (527 – 565 წ. წ.): 3, 4, 85*, 193, 226*, 297, 298, 316, 321*. იგი მეფობდა 38 თუ 39 წელს 27, 72. იუსტინე II მისი დისწულია 205. უხდიდა სპარსელებს ხუთას ლიტრა ოქროს ყოველწლიურად სიმაგრეთა დარაჯების შესანახად 29. მეშველი ჯარი გაუგზავნა წათეს 14, 79. მან დიდი პატივით მიიღო 535 წელს იბერიის მეფე ძამანარძე 80, 81*, მას დახმარება აღმოუჩინა ფარსმან მეფემ აბაზგების წინააღმდეგ ბრძოლაში 83*, 84*. იუსტინიანემ განაახლა ქართველთა მონასტრები იერუსალიმში 258*. იგი სწყალობდა მონოფიზიტებს 206*. მის დროს პატრიკიოსობა რა არას? 238*.

იუსტინიანე II, ბიზ. კეისარი (685 – 685 და 705 – 711 წ. წ.): ხელშეკრულებას სდებს აბიმელექთან 686 წელს 103. მოუფიქრებლად მართავს სახელმწიფოს 105. მისი ურთიერთობა ლეონ ისავრიელთან 106 – 109. მისის გადაყენება 695 წელს 208*. მისი სიკვდილი 113, 114.

იუსტინიანუპოლი, ანუ პისინუნტი: სამიტროპოლიტო ცენტრი გალატიის ეპარქიისა 127. იხ. პისინუნტი.

კაბირები (ვარ.: საბირები): მონაწილეობას იღებენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 326.

კავადი (კოადი), სპარსთა მეფე კავად I, მე პეროზისა (488 – 531 წ. წ.): 12, 13, 77, 78, 81*.

კავკასია: კავკასიის მხარეები 110. კავკასიის მთები 51 (კავკასიონის მწვერვალები), 103, 110, (კავკასიონი), 230*, 232, მათ ძირში მდებარეობს თუსუმე 50, კავკასიის მთები ანუ ატრაპაკული მთები 35 – 36, კავკასი (ვახუშტით) 53*. კონსტანტინე პორფიროგენეტი კავკასიის შესახებ 220.

- კავკასია** (ინდოეთისა), ანუ პარაპამისი: აქ ილაშქრა ალექსანდრე მაკედონელმა 64, 65*.
- კავკასოსი**, ტირანი: იაფეტის მოდგმისაა 318, 318*.
- კაზანია**, **კასახია**: მდებარეობს პაპაგის ზემოთ 224, 232.
- კალაბრია**: კალაბრიის ეპარქია 164, 170, 173, 177.
- კალინიკე**, ეგვიპტელი: „ბერძნული ცეცხლის“ გამომგონებელია 306, 306*.
- კამახი**: კამახის სამიტროპოლიტო (არმენიაში): 148, 169, 173, 176, 177. კამახის მახლობლად არის (?) ულნუტი 247*.
- კანმაკი** იხ. განმაკი.
- „კანე პარემბოლე“** (ახალი ბანაკი): მდებარეობს ჭანეთის საზღვარზე 191, 192.
- კაპადოკია**: 102, 138. კაპადოკია იაფეტის სამფლობელოშია 9, 310. მისი ქალაქებია მაზაკა, ტრაპეზუნტი 11. **კაპადოკია მცირე** 297, 298: იგი თვითთავადი იყო და მეფედ ჰყავდა არიართე 299, შემდეგ რომაელებმა ეპარქიად აქციეს 299. **კაპადოკია დიდი** 297, 298. კაპადოკია სამ ნაწილად იყოფოდა წინათ 297, 298. **პირველი** (იქ ოთხი ქალაქია) 299; **მეორე** (იქ რვა ქალაქია) 299; **კმესამე**, ანუ არმენიაკი (იქ შვიდი ქალაქია) 300. შიდა კაპადოკია 297. კაპადოკია ტავრიდისა 297. კაპადოკიის პირველი ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი – კესარია) 126, 129, 132, 135, 147, 150, 179, მეორე ეპარქია (ცენტრი – ტიანა) 127, 156, მეორე ეპარქია (ცენტრი – მოკესი) 128, 130, 163.
- კაპადოკიელები**: 61. კაპადოკიელთა დედაქალაქია კესარია 297, 298.
- კარატია**, ტბა: შემდეგ დაერქვა არიართია 299.
- კართაგენელები** (კარქედონელები): 12.
- კართაგენი**: აქ მოღვაწეობდა მაქსიმე აღმსარებელი 40*.
- კარია**: კარიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი – სტავროპოლი) 127, 147, 159, 173, 181.
- კარინი**, ქალაქი: მის ზემოთ დაარსდა თეოდოსიუპოლი 262*.
- კარკინიის ყურე**: 229*. იხ. ნეკროპილა.
- კარნატაი** (იბერიაში): კარნატაის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291, 294*.
- კარქედონელები** (კართაგენელები): 19.
- კასახია**, **კაზახია**: მდებარეობს პაპაგის ზემოთ 224, 232.
- კასპიელები**: 9.

- კასპიის კარები:** 115, 319. მათ გადაღმა ცხოვრობენ ალბანელები
10. კასპიის კარების მიდამოებშია აჟია 292. კასპიის კარები
გადმოლახეს ხაზარებმა 625 წელს 99; ამ კარებით თურქები
შემოვიდნენ არმენიაში და იბერიაში 116, 117; აქ მიწისძვრა
იგრძნობოდა 743 წელს 116.
- კასპიის მთები:** 319.
- კატაკალონი,** სხოლათა დომესტიკი: 262
- კატაკილა,** ოფსიკიონის თემის სტრატეგოსი: იგი არ მიემხრო თომა
სლავს 304.
- კატანე,** სამიტროპოლიტო ცენტრი სიცილიაში: 148, 169, 173, 177.
- კატაონია,** კაპადოკიის ერთი ნაწილი: 297.
- კედრენე გიორგი,** ბიზ. ისტორიკოსი XI საუკ.: 16*, 70*, მისი
ცნობა ძამანარძეს მესახებ 82*.
- კეისარი იულიოსი:** მისგან დაერქვა სახელი ქალაქ კესარიას 299.
- კეკელიძე კ.:** 39, 40%* 41*, 44*, 83*, 259*, 309*. მისი ნამრომი
მაქსიმე აღმსარებელზე 39, 51*, 52*, 53*, 54*, 55*.
- კელერი,** „სამსახურთა მაგისტროსი“: 15*.
- კელძენე:** ქალაქია ხალდიის თემში, მცირე არმენიის მისავალ ადგი-
ლებთან 300, მის სანახებში სურს დაბინავდეს კრიკორიკი
ტარონელს 241, 242, 244. კელძენის ეპისკოპოსი ემორჩილე-
ბა კამახის მიტროპოლიტს არმენიაში 134, 176, სამიტროპო-
ლიტო ქალაქია 131, 144, 148; კელძენის სამიტროპოლიტო
წარმოიშვა კამახის საარქიეპისკოპოსოსგან 137; კელძენის სა-
მიტროპოლიტო კერძენიანად და ტარ(ონ)იანად 134, 170.
კელძენის ანუ კორძენის მეტროპოლია 179*.
- კერამევი:** საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლი-
ტომი, ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.
- კერასუნტი:** საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში
133, 142, 143, 157, 178, 184 – 185, 199; კერასუნტის მიტ-
როპოლიტი 149.
- კერიკე,** კერჯკე, სტრატილატი: 14. იხ. კვირიკე.
- კერკისია:** დაიპყრო ხალიფამ 686 წელს 105.
- კესარია:** კაპადოკიის ქალაქია (VII საუკ.) 102, შიდა კაპადოკიის
ქალაქია (X საუკ.) 297; კაპადოკიის დედაქალაქია, წინათ მას
ერქვა მაზაკა (დაერქვა მოსოხისაგან) 259. კაპადოკიის ეპარ-
ქიის სამიტროპოლიტო ცენტრის 126, 129, 131, 132, 135,
147, 150, 172, 177, 179.
- კეფალენიის თემი:** 296.

- კეკელ ციხე:** ბიზანტიელები აპირებდნენ იქ ჩადგომას და იბერიის ერისთავებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს კეისარს 263 – 266, 287*. მისი ადგილმდებარეობის საკითხი 265* – 266*.
- კვიბისტრა,** მეორე კაპადოკიის ქალაქი: 299.
- კვიზიკი:** ქალაქი მარმარილოს ზღვის ნაპირას 70. სამიტროპოლიტო ცენტრია ჰელესპონტის ეპარქიისა 126, 147, 153, 172, 177.
- კვიპროსი,** კუნძული: 57, 104. კვიპროსის თემი 296. კვიპროსის არქიეპისკოპოსი 179*. კვიპროსის ეპარქია 124.
- კვირიკე,** ბიზ. სარდალი: ეხმარება წათეს სპარსელთა წინააღმდეგ 14, 79.
- კვიროსი,** ფაზისის ეპისკოპოსი: 626 წელს მას ეთათბირება ირაკლი კეისარი 101; იგი მონოთელიტია 102.
- კვიტაია,** კვიტაიონი იხ. კვტ...
კიევი: კიევის ეპარქია 135; კიევის არქიეპისკოპოსი 137.
- კვირიუტთა თემი:** 296.
- კითარიზონი:** ბიზანტიელთა ციხეა 31.
- კიკლადის კუნძულები:** მათ არბევენ არაბები IX საუკუნეში 327.
 კ. კუნძულების ეპარქია 128, 167.
- კილიკია:** კილიკიის ქალაქია ისსო 64. კილიკიაზე გაიარა პომპეუსმა 66. კილიკიის მხარეებშია თარშეთი, მომფსუესტია, ადანა 298. კილიკიის ეპარქია 124.
- კიმენე,** სამონასტრო ცენტრი ბითვინიაში 281*.
- კირკე,** აიეტის და: 315, 319, 321 (კირკეები), 321*.
- კისკასი** იხ. აშოტ კისკასი.
- კისლინგი** (ფილოლოგოსი): 123*, 124*.
- კლავდიუპოლისი,** სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰონორიადის ეპარქიისა: 127, 147, 157, 173, 177.
- კლარჯეთი:** 276*. აქ მთავრობდა გუარამი 261*.
- კლასენი ი.** (ფილოლოგოსი): 74.
- კლემენტი რომაელი:** 57.
- კლიმატები** (გეოგრ.): 224, 230.
- კოადი,** სპარსეთის მეფე კავად I დარასთენი, ძე პეროზისა. იხ. კავადი.
- კოდორი:** ამას უდრის ბიზანტიური წყაროების კოტორი//სკოტორი. იხ: კოტორი.
- კოკოვიტი** (სომხური წყაროების „გოგოვიტ“, „კოგოვიტ“): კოკოვიტის ერისთავი არმენიაში და მისადმი მიმართვის წესი: 291.

კოლები (კოლხები): წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62.

კოლიკები, ტომი: 233*.

კოლონია, ქალაქი: კოლონიის თემი 296, მისი სტრატეგოსი 261.

სამიტროპოლიტო ქალაქი 131, 148, 171.

კოლორი, დაბა ბიზანტიისა და იბერიის საზღვარზე 276, 276*.

კოლხები: 9, 318. ისინი ცხოვრობენ კაპადოკიელთა გადაღმა 10; წინათ ცხოვრობდნენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*. მათ ქვეყანაში სინოპელებმა დააარსეს ქალაქი ტრაპეზუნტი 300*. კოლხების ქვეყანაში შეიჭრნენ ბერძნები ძვ. წ. IV საუკუნეში 322. მათი მეფე (ოლთაკე) პომპეუსმა ტყვედ წაიყვანა რომში 66, 66*; მათ მეთაური (არისტარქე) დაუყენა პომპეუსმა 3, 322, 322*. ისინი დაიმორჩილა რომაელთა მეფემ სევერემ (193 – 211 წ. წ.) 68. კოლხების ქვეყანაში მათრობელა ფათლია 322*. კოლხი სუბარმახი 323: იხ. აგრეთვე კოლხეთი, ლაზები, ლაზეთი.

კოლხეთი: 201, 316, 317*. კოლხეთი იაფეტის მოდგმის ტერიტორიაზეა 9, 61, 310. კოლხეთი, რომელსაც მდაბიურად ლაზიკე ეწოდება 23, კოლხეთი ლაზეთია (სვიდა) 319. კოლხეთში მოჭრილი ფული 3*. პომპეუსის ლაშქრობა კოლხეთში 65. აქ გამოიქცა თითქოს მავრიკის ვაჟი თეოდოსი 37. აქ სიწყნარე სუფევს (588 წელს) 19 – 20, 20*; უსარდლოდ იყო დარჩენილი 589 – 590 წლებში 21. კოლხეთში ლაშქრობს ბარამი, სპარსეთის სარდალი 22, 25. იხ. აგრეთვე კოლხები, ლაზები, ლაზეთი.

კოლხისი: „დიდი არმენიის (?) ქალაქია 11.

კომანა: ქალაქი არმენიის გზაზე, სადაც გარდაიცვალა იოანე ოქროპირი 76, საეპისკოპოსო კათედრაა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 133, 142, 157, 178, 184 – 185, 199.

კომენტიოლე, ბიზ. სარდალი (VI საუკ.); ევროპის სტრატეგოსია 36; იგზავნება სტრატეგოსად აღმოსავლეთში 21*, 87.

კონსტანტი (კოსტა), ტრიბუნი: ჯარის ექსარხოსია დიოკლეტიანეს დროს 288.

კონსტანტი (კოსტა), ანუ კონსტანტი ხლორი: 289*.

კონსტანტი, პატრიკიოსი, პროტოსპათარი: გაიგზავნა გურგენ იბერთან 280; ბრძანება მიიღო ჩაიბაროს არტანუჯი აშოტ კისკასისაგან 281, შევიდა არტანუჯის ციხეში და ბიზანტიის დროშა აღმართა მასზე 283 – 284; ბრძანება მიიღო რომანოზ

კეისრისაგან დაეტოვებინა არტანუჯი 285 – 286. კონსტანტინეპოლში წაიყვანა იბერიელი აშოტი, ადარნასე კუროპალატის ძე 287, 330*.

კონსტანტინე III, აფხაზთა მეფე (893 – 922 წ. წ.): მის წინააღმდეგ იბრძვიან სომეხთა მეფე სუმბატი და ადარნასე კუროპალატი 238*. მისი გარდაცვალების გამო სამძიმრის წერილს უგზავნის ნიკოლოზ მისტიკოსი მის შვილს გიორგის 212, 217*.

კონსტანტინე I, ბიზ. კეისარი (324 – 337 წ. წ.): მის დროს არის შემოღებული პატრიკიოსობა 238*: მის დროს პირველად იხსენიება სხოლათა დომესტიკი 262*. მის დროს სხვადასხვა ტომთა გაქრისტიანება 75; მის დროს მიიღეს ქრისტიანობა ქართველებმა და სომეხებმა 75, 311, 317, 318.

კონსტანტინე IV პოგონატი, ბიზ. კეისარი (668 – 685 წ. წ.): 48, 48*, 49. 51*.

კონსტანტინე V კოპრონიმი, ბიზ. კეისარი (741 – 775 წ. წ.): 70. მისი მეფობა აღწერა ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელმა 203.

კონსტანტინე VI, ბიზ. კეისარი (780 – 797 წ. წ.): მისი მცირეწლოვანობის გამო რეგენტად იყო დედოფალი ირინე 203.

კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი, ბიზ. კეისარი (913 – 959 წ. წ.) და მეცნიერი: 183, 195, 209, 290, 291, 292, 294, 295. მისი ურთიერთობა იბერიასთან 263 – 273. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325. მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა 219 – 233. მის გარშემო შემოკრებილი მეცნიერნი 220, 302. მისი დავალებით გააგრძელეს თეოფანეს „ქრონოგრაფია“ 325. მისი „ექსპერტები“ 1, 3, 219. როდის არის დაწერილი მისი შრომა „ხალხთა შესახებ“ 259 – 260. მისი შრომების „თარგმანი რუსულად 221 – 222, მისთვის ცნობილია ქართული წყაროები 256*, 260*, 262*; მისი ერთ-ერთი წყაროა თეოფილაქტე სიმოკატა 17. იგი სვიდას წყაროა 313; მას იყენებს „თეოფანეს გამგრძელებელი“ 225*, 325.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა აფხაზეთის საზღვრებზე 233*, მისი ცნობა სოტერიუპოლისზე 233* – 234*, 218*. მისი ცნობები ადარნასე კუროპალატზე 237 – 238, 259, 259*, კეჯეს ციხეზე 263 – 265, არტანუჯის ციხეზე 278 – 280.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელი ეკთესისი 196, 218*, ამ ეკთესისის თარიღი 197; ამ ეკთესისში იხსენიე-

ბა სოტერიუპოლის საარქიეპისკოპოსო 218*. როგორ ახასიათებს კონსტანტინე უძველეს ეკთესისს? 181.

კონსტანტინე, მეტსახელად ლარდისი: პატრიკიოსი და პრეტორიანთა პრეფექტი (VIII საუკ.): 36 – 37.

კონსტანტინე ახალი, ანუ ირაკლი, შვილი ირაკლი კეისრისა: 5.

კონსტანტინე ლიბისძე, პროტოსპათარი და სამსახურის დომესტიკი; საჩუქრები მიაქვს ტარონის ერისთავისათვის 238. მან დიდი ხანი დაჰყო ხალდიაში 240: მისი ქალი შეირთო აპოგანემა 240.

კონსტანტინე, ქალაქი მესოპოტამიაში (ოსროენეში): აქ მოხდა ბრძოლა 578 წელს 30.

კონსტანტინეპოლი (ბიზანტიონი): 17, 41, 43, 87, 88, 201, 208*, 232*, 315. იქ ჩავიდა ლაზთა მეფე წათე 523 წელს 11, 77; ჩავიდა იბერიელთა მეფე მამანარძე 80. იქ ჩავიდა 536 წელს რომის პაპი აგაპიტე 206*. მიწისძვრა მოხდა 554 წელს 84. აქ დაიდვა დროებითი ზავი ბიზანტიასა და სპარსეთს შუა 557 – 558 წელს 86*. მის წინააღმდეგ 625 წელს ხოსრო II გზავნის სარდალ სარვარას (შაჰრვარაზს) 98. კონსტანტინეპოლში გაასამართლეს 655 წელს მაქსიმე აღმსარებელი 40*. არაბები მოადგნენ მას 673 წელს 306*. თომა სლავმა ალყა შემოარტყა 823 – 824 წელს 305, 306. კონსტანტინეპოლში ჩავიდა 923 წელს იბერიის კუროპალატი 329. „კალისტრატთა“ მონასტერი. 57.

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო და იქ შემავალი კათედრები 48, 123, 126, 131, 147, 147, 179*, 180, 181, 183, 193, 198, 209, ლაზეთის ეპარქია ექვემდებარებოდა მას 184 – 185. მას ჩამოშორდა ლაზეთი IX საუკუნეში 186, 216*. მას ჩამოშორდნენ აზაზგიისა და ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსოები 181, 187. კონსტანტინეპოლის პირველი პატრიარქი ანდრია მოციქული 205; კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ანთიმოს ტრაპეზუნტელი (VI საუკ.) 206.

კორაქსები: 233*.

კორე, ქვეყანა (არმენიაში): 250, 252.

კორის ციხე: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

კორზენები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62.

კორინთო: სამიტროპოლიტო ცენტრი პელოპონესში 148, 162, 173, 177.

- კორძენე**, საკათედრო ცენტრი არმენიაში: 134; კორძენის ანუ კელძენის მეტროპოლია 179*.
- კოტიეონი** (კოტიევი), სამიტროპოლიტო ცენტრი ფრიგიაში: 148, 169, 174, 177.
- კოტორი** (სკოტორი), ციხე აფხაზეთში: აქ მოათავსეს ანასტასი მონაზონი 43. იხ. სკოტორი.
- კოტრაგები**, ტომი: 103.
- კრევატადები**: კრევატადთა მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
- კრეზე**, ლიდის მეფე: 93.
- კრეტა**, კუნძული: აქ მყოფ არაბთა წინააღმდეგ ბიზანტიელთა ლაშქრობა 844 წელს: 329, 329*, კრეტის მიტროპოლიტი 148, 163.
- კრიკორიკი**, ტარონის ერისთავი, მაგისტროსი: დაემორჩილა ბიზანტიას 236. სარკინოზებს ეტრფის, მაგრამ ლეონ კეისარს მანც საჩუქრებს უგზავნის 236. მასთან მიავლინა ლეონ კეისარმა საჭურისი სინუტე 237, შემდეგ კონსტანტინე ლიბისძე 239. იგი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში 240, მეორე ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 241. მისი გარდაცვალება 244. მისი ძმა აპოგანემი 239; მისი ვაჟი ბაგრატე 245, 246; მისი ეაჟი აშოტ პატრიკიოსი 246; მის შვილებს უპყრიათ ტარონის ერთი ნახევარი 248.
- კრიკორიკი**, პატრიკიოსი (ტარონელი), პროტოსპათარ ამოტის. მამა: 236.
- კრინიტე**, პროტოსპათარი და თარჯიმანი: 244, 246.
- კრისკონორე**, კრისკორონე: სავრომატეს მამა 288.
- კრუმზახერი ვ.:** 6, 57, 70, 74, 204*.
- კუბიჩევი ვ.:** 68*.
- კუკუსო**, ქალაქი არმენიაში: იქ გადასახლებულ იქმნა იოანე ოქროპირი 76, 321*.
- კულაკოვსკი იულ.** (ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი): 114*, 188*, 212, 217*; მისი აზრით „სოტერიუპოლისი“ არის ბიჭვინთა 234*.
- კუნიკი**, აკადემიკოსი: 230*.
- კურკუა**: 263. იხ. იოანე კურკუა.
- კუფისი**, მდინარე: ჩადის შავი ზღვის ბოლოში ნეკროპელთა მახლობლად 103; კუფისი, ე. ი. ბოგი (ბუგი) 228; კუფისი ყუბანია 228*.

კვტაა, კვტაიდი (ქუთაისი): 319.

კვტაიონი: „რომელიდაც ადგილია“ (სვიდა) 319.

ლაზები, ლაზეთი: 53, 68, 201, 317, 317% 327%. ლაზები წინათ ცხოვრობდნენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*. ლაზთა ქვეყანაში რაზმები იქმნა ჩაყენებული ტრაიანეს დროს 201. ლაზეთის დაპყრობა სარმატების მიერ II საუკუნეში 287, 288; ლაზეთი დალაშქრა სავრომატემ 289. ბიზანტიის ჯარის რაოდენობა იუსტინიანეს წინადროინდელ ლაზეთში 3 – 4. მეფე წათე გადაუდგა სპარსეთს 77; სპარსელების ლაშქრობა ლაზების წინააღმდეგ 527 წ. 14 – 16. აქ იმსახურა პეტრე სტრატელატმა თუ სტრატეგოსმა (VI საუკ.) 15 – 16. აგათიამ აღწერა ლაზეთში მომხდარი ამბები 315. ლაზეთის შესახებ ხელშეკრულება დაიდვა 562 წელს ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის 86. აქ უკვე აღარ იყო საკმარისი რაოდენობით ბიზანტიის ჯარი 589 – 590 წლებში 33*; ლაზეთში ჩამოვიდა სტრატეგოსი რომანოსი 34*, 88. ლაზეთის გზით ირაკლი კეისარი ლაშქრობს სპარსეთში 98, 207; ლაზები ირაკლის ჯარში იბრძვიან სპარსეთის წინააღმდეგ 94 – 97, 258*; ისინი გამოეთიშნენ ირაკლის 97. ლაზეთში გადმოსახლეს მაქსიმე აღმსარებელი 40 – 43, ანასტასი აპოკროსიარი 44 – 48 და ანასტასი მონაზონი 38, 40. ლაზეთი სარკინოზებს უპყრიათ VIII საუკუნეში 107. ლაზები მონაწილეობას იღებენ თომა სლავის აჯანყებაში 305, 307*.

ლაზეთის ციხეები და ქალაქები: პეტრა 84, 85, 321*, არქეოპოლისი 110, ტელეფისი 315*, მუკორისი (მუხურისი) 53*; ლაზეთის ქალაქია ტრაპეზუნტი 57, 58; „ძველ ლაზიკაში“ მდებარეობდა ნიკოფსია 232*; ლაზეთის ტერიტორიაზეა (?) ულნუტი 247*.

ლაზეთის მთავრები და მეფეები: კოლხთა ანუ, ლაზთა მეფე ოლთაკე (ძე. წ. I საუკ.) 66, 66*, სტრატეგოსი ფარასმანე, წარმოშობით ლაზი (VI საუკ.) 77, ლაზთა მეფე წათე I (VI საუკ.) 11 – 14, 72, 77, ლაზეთის მმართველი VII საუკუნეში გრიგოლ მაგისტროსი 48, მმართველი 668 წლის მახლობელ ხანებში პატრიკიოსი ლებარნიკიოსი 49; ლაზეთს მართავდა 697 წელს სერგი ბარნუკისძე 49*, 105.

ლაზეთის ეპარქიები: ლაზეთის ეპარქია – სამიტროპოლიტო ცენტრი ფაზისი (ფოთი) 123, 128, 130, 139,

140, 141, 142, 144, 181, 184, 186, 187, 188, 190; მეცხრე საუკუნეში ეს ეპარქია ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საკატრიარქოს 186, 198, 201, 216*; ეს ეპარქია აღარ არის X საუკუნის ეკთესისებში 197*, 198, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მღვდელმსახურთ იმ ხალხს, რომელიც ლაზებსა და ბიზანტიელებს შორის მოსახლეობს 201. ლაზთა მონასტერი იერუსალიმში 258*.

ლაზეთის ეპარქია – სამიტროპოლიტო ცენტრი ტრაპეზუნტი: 133, 136, 146, 165, 173, 176, 179, 181, 185. ამ ეპარქიის დაარსება 199; იქ შედის შვიდი კათედრა X საუკუნის პირველ ნახევარში 198, 199, შემდეგ უკვე თხუთმეტი კათედრა შედის 189, 199. მას, თავისი რანგით, დაახლოებით იგივე ადგილი უჭირავს, რაც წინათ ლაზეთის ძველ ეპარქიას ჰქონდა 199.

ლაზიკა, ლაზიკე იხ. ლაზეთი.

ლაკედემონია: 64. ლაკედემონიის მიტროპოლიტი 149, 164.

ლალაკონი, პატრიკოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგოსი: 261.

ლამახე, ხერსონის მეფე: 289.

ლანგობარდები (ლოგობარდები): 20, 86. **ლანგობარდის თემი** 296.

ლაოდისია, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრია კაპატიანის ფრიგიისა 127, 148, 160, 173, 177.

ლარდისი, კონსტანტინე პატრიკოსის მეტსახელი: 37. იხ. კონსტანტინე.

ლარისა, სამიტროპოლიტო ცენტრი: 148, 165, 173, 177.

ლასკინი გ. 221, 222, 223, 295, 229*, 230*.

ლატავრი, ადარნასე მთავრის ასული, ჯუანშერის ცოლი 256*.

ლატერანი: ლატერანის სინოდი 649 წელს 40*.

ლატიშევი ვ.: 233*, 235*, 247*. მისი თარგმანი კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომებისა 222, 223.

ლახმანი კ. (ფილოლოგოსი): 302.

ლემო შ. (ფრანგი ბიზანტინისტი): 327*.

ლებარნიკოსი (ლებარნუგი), პატრიკოსი: ლაზეთის მმართველია 668 წლის მახლობელ ხანებში 49, 49*. შდრ. ბარნუკი.

ლეთე, ციხე სპარსეთში: 86.

ლეონ I, აფხაზთა მთავარი (VIII საუკ. პირველი ნახევარი): 216*.

- ლეონ II**, დასავლეთ საქართველოს „აფხაზეთის“ სამეფოს დამაარსებელი (753 – 798 წ. წ.): გადაუდგა ბიზანტიას 216*. მისი შვილია დემეტრე მეორე 327*.
- ლეონ III ისავრიელი**, ბიზ. კეისარი (717 – 741 წ. წ.): მისი ბიოგრაფია 106; მიდის აბაზგიაში, ფაზისში, აფსილიაში, ალანიაში 107, მისიმიელთა ქვეყანაში „რკინის ციხესთან“ 111 – 113, ჩავიდა აფსილიაში 113, დაბრუნდა ბიზანტიაში 113. ანასტასი კეისარი გზავნის მას ანატოლიკის სტრატეგოსად 113 – 114.
- ლეონ IV**, ბიზ. კეისარი (775 – 780 წ. წ.): 70. მან იქორწინა 769 წელს 204.
- ლეონ V**, ბიზ. კეისარი (813 – 820 წ. წ.): 70, 302, 303, 307*, 308, 325. მის დროს განახლდა ხატისმებრძოლური პოლიტიკა 71, 203.
- ლეონ VI**, ბიზ. კეისარი (886 – 912 წ. წ.): 222, 242. მისი მეფობა აღწერილი აქვს „თეოფანეს გამგრძელებელს“ 325, მისი მახლობელი მეგობარი იყო ნიკოლოზ მისტიკოსი 209. მისი მეოთხედ დაქორწინების საკითხი 209. მას საჩუქრებს უგზავნის კრიკორიკი ტარონელი 236; მან სარგო დაუნიშნა ტარონის ერისთავს 243, 244. საჭურისი სინუტე მიავლინა იბერიის კუროპალატთან, ადარნასესთან 237; მან კუროპალატობა უბოძა ადარნასეს 259, 259*. იგი გზავნის ექსპედიციას ბასიანში 260 – 261; ცდილობს აიღოს კეჯეს ციხე 263.
- ლეონის დროს შედგენილი ეკთესისი 130*, 131, 180, 181, 193, 195, 216*. ამ ეკთესისის ახალი რედაქცია 194, 196.
- ლეონატე** მაკედონიის სარდალი: 319.
- ლეონტი მროველი**: მისი ცნობა ქაჯთა ქალაქის შესახებ 265, 266*.
- ლეონტი**, ბიზ. სტრატეგოსი: იგზავნება არმენიის, იბერიის, ალბანიის წინააღმდეგ 105. მისი შეთქმულება იუსტინიანე II-ის წინააღმდეგ 695 წელს. 208*.
- ლერიონი**: საკათედრო ცენტრი ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.
- ლექხუმი**: ლექხუმის ხეობა 53*; სამეგრელოსა და ლექხუმის საზღვარი 56*. ლექხუმის ციხე თავკვერი 53*, მისი სოფელი დეხვირი 55*.
- ლიბანი**; ლიბანიდან შემოჭრილი რაზმი მარდაიტებისა 104.
- ლიბი** 238. იხ. კონსტანტინე ლიბისძე.
- ლიბია**: 20.
- ლიდიელები**: მათი მეფე კრეზე 93.

ლიდია: ლიდის ეპარქია – ცენტრი სარდე: 126, 147, 153.

ლიკანდის თემი 296.

ლიკონელი: მათ საზღვარზე არის მცირე კაპადოკია 298.

ლიკონია: მისი მოსაზღვრეა მცირე კაპადოკია 298. ლიკონიის ეპარქია – ცენტრი იკონია 127, 161.

ლიკია: ლიკიის ეპარქია – ცენტრი მირი 127, 158.

ლიკოფრონი, ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი: 324, 324*.

ლიპარიტი, ერისთავი: იგი და მისი ძე ივანე მეიპყრეს 276*.

ლიპშიცი ე. (საბჭოთა ბიზანტინისტი): 302.

ლიუბკერი ფრ. (ფილოლოგოსი): 222*.

ლიუტპრანდი (X საუკ.) : მისი ნაშრომი გამოიყენა კონსტანტინე პორფიროგენეტმა 220.

ლონგიბარდები: 86. იხ. ლანგობარდები.

ლორანი ვ. (ფილოლოგოსი): 226*.

ლუდოვიკი: მიხეილ II-ის წერილი მისადმი თომას აჯანყების შესახებ 307*.

ლუკიანე სამოსატელი: მასთან მოხსენიებული მახლიები 324*.

ლულის ციხე: 298.

მაგია, ბაღდათის ხალიფა: 104, მასთან შეკრა ზავი სომხეთმა 651 წელს 102, მან ილაშქრა სომხეთის წინააღმდეგ 653 წელს 102.

მავრიანე, ბიზანტიელი სარდალი (VII საუკ.): 103.

მავრიკი, ბიზ. კეისარი (582 – 602 წ. წ.): 203. მის დროინდელ ამბებს მოგვითხრობს თეოფილაქტე სიმოკატა 17, 18, მისი ლაშქრობა სომხეთში 578 წელს 29; იგი მცველი რაზმის უფროსია („სომატოფილაქსი“) 30, ტიბერი კეისარმა სტრატეგოსად დააყენა 30. მისი მეფობის მეექვსე წელს (588 წ.) სპარსელები ლაშქრობენ სვანეთის წინააღმდეგ 34*. ჯარს ურიგებს ფულს 588 წელს 20. ებრძვის სპარსელთა სარდალს ბარამს 589 – 590 წლებში 21, 22, 23; ფილიპიკეს ჩამოართვა სტრატეგოსობა 87, რომანოსი გაგზავნა სტრატეგოსად სვანეთში 88. მავრიკის ძმა პეტრე სტრატეგოსია 36, მისი ვაჟია თეოდოსი 36.

მავრუსიები, ტომი: 20; მათი აჯანყება ბიზანტიის წინააღმდეგ 86.

მაზაკა, ქალაქი კაპადოკიაში: ეს სახელი მიიღო ქალაქმა კაპადოკიელთა პირველწინაპრის მოსოხისაგან 299. შემდეგ ამ ქალაქს დაერქვა კესარია 299.

- მათე (მათიას), მოციქული: 58.
- მაი ა. (ფილოლოგოსი): 209*.
- მაკარი, მარინეს ძე: აწამეს არაბებმა 116.
- მაკედონია: 319. მაკედონიის თემი 296. მაკედონიის ეპარქია – ცენტრი ფილიპო 167.
- მაკედონიოსი, VI საუკუნის პოეტი: 315, 315*.
- მაკუაკები იხ. თობელი.
- მანი, მანის მწვალელობა (მანიქეველობა): 305, 326, 327*.
- მანძიკიერტი: მანძიკიერტის ციხე 248, 249, 250, 251, 252, 253; იგი წაართვეს არაბებს ბიზანტიელებმა 273*. მანძიკიერტელებთან მეგობრობა აქვთ იბერიელებს 263, 266.
- მარდაიტები: მათი რაზმი შემოიჭრა ლიბანიდან 104.
- მარინე, წარჩინებული აფსილი, პატრიკოსი: 112, 113, 115*, 116*.
მისი შვილი ევსტათი 115; მისი შვილი მაკარი 116.
- მარკვარტი ი.: 81*, 84%* 225*, 228*, 257*, 274*.
- მარკიანუპოლი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰემიმონტის ეპარქიისა 128.
- მარტინე, რომის პაპი (649 – 653 წ. წ.): 39, 40*, 47, 48*, 53*.
- მარტინე: ირაკლი კეისრის ცოლი 207.
- მარტიროპოლისი: 19, 21*. იქ ომი სპარსელებსა და ბიზანტიელებს შორის 87.
- მარუსანი: იგი მოკლეს ლეთეს ციხის პატიმრებმა 87.
- მასალმა, არაბთა სარდალი: მან ილაშქრა თურქთა (ხაზართა) წინააღმდეგ 729 წელს 115.
- მასტატი (გეოგრ.): 269. იგი თეოდოსიუპოლელებს ეკუთვნოდათ 270: არაბებს წაართვეს ბიზანტიელებმა 273*; იბერიელებმა მოტყუებით ჩაიგდეს ხელში 271.
- მაქელონები, ტომი: 233*.
- მაქსიმე ალმსარებელი: მისი ცხოვრების უკანასკნელი წლები 38.
მისი მოღვაწეობა კართაგენსა და რომში 40*; მისი გასამართლება კონსტანტინეპოლში 655 წელს 40*. მისი გადასახლება ლაზეთში 40 – 43; იგი მოათავსეს სქიმარის ციხეში 42; გარდაიცვალა სქიმარის ციხეში 51*.
- მახლიები, კოლხური ტომი: 324, 324*.
- მედეა, აიეტის ქალიშვილი, კოლხელი: 316, 317*, 320.
- მეთიმნა, ქალაქი: მეთიმნის მიტროპოლიტი 149.
- მელანქლენები, ტომი 233*.
- მელიორანსკი ბ.: 209*.

მელიტენე, ქალაქი: მელიტენე აღმოსავლეთიდან საზღვრავს დიდ კაპადოკიას 297 298. იგი არაბების ხელშია 197, 200*; ბიზანტიელებმა 927 წელს აიღეს მელიტენე 198. მელიტენე სამიტროპოლიტო ცენტრია მეორე არმენიის ეპარქიაში 127, 131, 132, 135, 137, 140; 141, 142, 143, 147, 156, 177, 179. მისი ადგილი ეკთესისებში 197 – 198.

მელიქსეთბეგი ლ.: 234*.

მენანდრე, ისტორიკოსი (VI საუკ.): 82*, 85*, 86*, 297. მისი გამგრძელებელია თეოფილაქტე სიმოკატა 17; C00 თეოფილაქტეს წყაროა 31*, 32*.

მენიპე, გეოგრაფოსი (I საუკ.): 233*, 297.

მეოტის ტბა: 65, 65*, 103, 224, 229, 230, 289, 292. **მეოტიდის ყურე** 299.

მერმეროე, სპარსელთა სარდალი (VI საუკ.): 315*.

მეროპი, ტვიროსელი ფილოსოფოსი: მან გააქრისტიანა ინდები 75; მისი მოწაფეები არიან ედესი და ფრუმენტი 75.

მესემბრია, თრაკიის ქალაქი: 106. მესემბრიის მიტროპოლიტი 149.

მესოპოტამია: 82*, 105, 116. მესოპოტამიის თემი 296; მესოპოტამიის სტრატეგოსი 261.

მესხეთი, მესხთა ქვეყანა: არტანუჯის მნიშვნელობა მისთვის 280, 280*.

მეურსიუსი ი. (ფილოლოგოსი) კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომის „ხალხთა შესახებ“ პირველი გამომცემელი (1611 წ.) 221, 227, 280*.

მიდია: 105, 114.

მიდიელები: 22, 26, 28, 29, 30, 300*. მიდიელები თომა სლავის ჯარში 305.

მითრიდატე, იბერთა მეფის ფარსმანის ძმა: მას ცოლად ჰყავს თავისი ძმისწული 256*.

მითრიდატე (პონტოელი): მან გააძევა პაფლაგონიის მმართველები ატალე და პილემენე 3. პომპეუსის ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 3*, 65, 322; მითრიდატეს ხუთი შვილი 66*; მისი ძე ფარნაკე 66.

მინასი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (536 – 552 წ. წ.): 206.

მინი (მისი „პატროლოგია“): 38, 39, 48, 48*, 57, 203, 209*, 212, 228.

მირანი (მიჰრანი), არსაკიდების გვარიდან: 32*.

მირდატი, ვახტანგ გორგასალის ძე: 261*.

- მირი**, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ლიკიის ეპარქიისა 127, 147, 158, 173, 177.
- მირია** (ფინური „მერია“): 230.
- მისიმიანი**: მხარეა ლაზეთში 44; მისიმიანთა ქვეყანა 52*, 53*, 54*.
მისიანი 320, 320*.
- მიტილენე**: სამიტროპოლიტო ცენტრი კუნძულ ლესბოსის ეპარქიისა 148, 174, 177.
- მიულერი კ.** (ფილოლოგოსი): 1, 3*, 317*.
- მიქაელი**, პროტოსპათარი, ხალდიისა და ფსომათის კომერკიარი 246.
- მიქაელი**, მიქელი იხ. მიხელი.
- მიხელ I რანგაბე**, ბიზ. კეისარი (811 – 813 წ. წ.): 70, 71, 71*.
- მიხელ II ამორეველი**, ბიზ. კეისარი (820 – 829 წ. წ.): მისი მეფობა აღწერეს იოსებ გენესიოსმა 302, თეოფანეს გამგრძელბელმა 74, 325. მისი გამეფება 303, 307*, მისი დახასიათება 303. თომას აჯანყება მის წინააღმდეგ 303 – 306. მისი შვილია თეოფილე 305*. მიხეილის მეფობაში დაწინაურდა ქალაქი ამორიონი 124.
- მიხელ III**, ბიზ. კეისარი (842 – 867 წ. წ.): 74, 302, 309, 325, 328*, 329*.
- მოდესტე**, იერუსალიმის პატრიარქი (631 – 634 წ. წ.): 207.
- მოექსი**, მხარე არმენიაში: მოექსის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291.
- მოკაკანი**: 261*.
- მოკანი**: აქედან იწყება მეოტის ტბა 292. მოკანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.
- მოკესი**: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. იგი სამიტროპოლიტო ცენტრია მეორე კაპადოკიის ეპარქიისა 128, 130, 163, 173, 177.
- მომფსუესტია**, ქალაქი კილიკიაში 104, 298.
- მორავია**, ქვეყანა უნგრეთში: 224 – 225.
- მორავჩიკი გ.** (უნგრელი მეცნიერი): კონსტანტინე პორფიროგენეტის უკანასკნელი გამოცემა 221, 223*.
- მორდვა**: 230.
- მორელიუსი** (ფილოლოგოსი): 296.
- მორინი** (ფილოლოგოსი): 39*.
- მოსე ხორენელი**: მისი აზრით „ჭანიუკი, ესე იგი ხალტიქი“ 30*.
- მოსინიკები**, **მოსსუნეები**, **მოსსუნები**: სიტყვა რას ნიშნავს? 321*.
მოსინიკები იაფეტის მოდგმისანი არიან 8, 62.

- მოსოხი:** იაფეტის ვაჟია 61, 310. მისგან მომდინარეობენ გეტულე-ბი 7, ილირიელები 61. მისგან მიიღო სახელი კაპადოკიელთა დედაქალაქმა მაზაკამ, რომელსაც შემდეგ კესარია ეწოდა 299.
- მოქვი,** სოფელი აფსილიის მხარის საზღვარზე: 50, 52*, 54*.
- მოხორა:** აქ დგას ბიზანტიის ჯარის ნაწილი 191; იგი მუხირისი უნდა იყოს 192.
- მუკორისი** იხ. მუხირისი.
- მურეტოვი მ.:** 38, 39, 48*.
- მურვან ყრუ:** ააოხრა არტანუჯი 280*.
- მურვან ჯაყელი:** „ერისთავი ყუელისა“ („მატიანე ქართლისაჲ“) 276*.
- მური, მურის ციხე:** „სუანთა სოფლის ციხე, რომელ არს მური“ 56*. მისი. გაიგივება სქიმარისთან 54* – 55*. ეს ციხე არის „მუკორისი“ 53*.
- მურლული:** ადგილია, დავით დიდის ქვეყანა მას ესაზღვრება 284.
- მუხტარი,** ტირანი: 686, წელს მის წინააღმდეგ იბრძვის არაბთა ჯარი 104.
- მუხურისი,** მუხირისი, მუკორისი: მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52*, 53*. აქ მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი და ანასტასი მონაზონი 43, 51*.
- მცხეთა:** აქ ჩამოვიდა გუარამი, ბიზანტიის კეისრის მიერ წარმოგზავნილი 261*. მცხეთის საკათალიკოსო: მას დაუკავშირდნენ X საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოს კათედრები 196, 198, 232*, 233*.
- ნავპაქტი:** ნავპაქტის მიტროპოლიტი 148, 173, 177; ნავპაქტი, ეტოლიის ნავპაქტი 166”.
- ნაზიანზი:** მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. მისი საეპისკოპოსო კათედრა 130, 149.
- ნაკოლია,** ქალაქი ფრიგიაში: ნაკოლიის მიტროპოლიტი 149.
- ნარსე,** ბიზ. სარდალი (VI საუკ.): 315. მასს ეჭირა პროტოსპათარის თანამდებობა 226*.
- ნეკროპილი,** ნეკროპილები: 130, 224. ეს არის დიდი ყურე (კარკინის ყურე) 229, 229*, მიმდინარე დანაპრისის ახლოს 230.
- ნეოკესარია:** მესამე კაპადოკიის ქალაქია 300. სამიტროპოლიტო ცენტრია პოლემონის პონტოს ეპარქიისა 127, 142, 145, 147, 157, 173, 177, 178, 179, 184 – 185.
- ნექტარიოსი,** იერუსალიმის პატრიარქი (1661 – 1669. წ. წ.): 180.

ნიზური გ. (ისტორიკოსი): 223.

ნიგერი (პესცენიუს ნიგერი, იმპერატორად გამოცხადებული 193 – 194 წ. წ.): მასთან ერთად იბრძოდნენ სეპტიმი სევერეს წინააღმდეგ არაბები და ადიაბენები 68.

ნიკეა, ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრია ბითვინიის ერთ-ერთი ეპარქიისა 126, 147, 154, 173, 177. ნიკეის მეორე მსოფლიო კრება (787 წ.) 200, 203.

ნიკიტა დავით პაფლაგონელი: წყაროა იოსებ გენესიოსისა 302.

ნიკიფორე I, ბიზ. კეისარი (802 – 811) წ. წ.): ვარდანის აჯანყება მის წინააღმდეგ 803 წელს 307, მისი მარჯვენა ხელი იყო პატრიარქი ნიკიფორე 203.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი, პატრიარქი (806 – 815 წ. წ.) და ისტორიკოსი 72, 182, 200*, 203 – 208. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 203 – 204. მისი თხზულების კვალი ძველ ქართულ მწერლობაში 208*. იგი წყაროა იოსებ გენესიოსისა 302. მის დროს შედგენილი ეკთესისი 186. მან მეფედ აკურთხა 811 წელს მიხეილ 1-ის ვაჟი თეოფილაქტე 71*.

ნიკოლოზ მისტიკოსი, კონსტანტინეპოლელის პატრიარქი (901 – 907 და 912 – 925 წ. წ.): მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 209. მისი წინადადებით შედგენილ იქნა ახალი ეკთესისი 194, 195, 196. მისი წერილები 210 – 218; მისი წერილების ადრესატები 210 – 211; მისი წერილები, აფხაზეთის მფლობელთან მიწერილი: 212; 214, 215, 294*.

ნიკომედია, ქალაქი ბითვინიაში: მისი დიდი ნაწილი დაინგრა 554 წლის მიწისძვრის დროს 85. იქ ჩავიდა გურგენ იბერთან მომავალი კონსტანტი პატრიკიოსი 281. სამიტროპოლიტო ცენტრია 126, 147, 154, 173, 177.

ნიკოპოლი, ქალაქი არმენიაში: ნიკოპოლის კატაპანი პეტრონა 270.

ნიკოპოლი, ქალაქი ეპირისა (აკარნანიისა): ნიკოპოლის თემი 296. ნიკოპოლის მიტროპოლიტი 166.

ნიკოფსია, მდინარე: წარმოადგენს ჯიქეთის სამხრეთ საზღვარს 231; ცნობილია როგორც დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო საზღვარი 231*, 233*. აქედან იწყება აზაზგის ქვეყანა 233.

ნიკოფსია, ქალაქი: იგი საზღვარია ჯიქეთისა და აფხაზეთისა 231*. დასავლეთ საქართველოში შედის 232*; მდებარეობდა „საზღვარსა ბერძენთასა 231*. ბერძენი გეოგრაფოსების აზრი ნიკოფსიის ადგილმდებარეობის შესახებ 232*; იგი მდებარეობდა „ძველ ლაზიკაში“ 233*. აქ აღესრულა სიმონ კანანელი

232*. ნიკოფსისის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი ჯიქეთის ეპარქიაში ირიცხება 129, 139, 140, 141, 181, 184, 187, 218*, 232*, 233*; იგი ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 187, 217*, 232*, 233*; აღარ იხსენიება X საუკუნის ეკთესისებში 187, 197.

[ნინო წმ.] ტყვე-ქალი, მისი წყალობით გაქრისტიანდნენ იბერიელები 75.

ნინოსი, ასირიელთა მეფე: 318.

ნისა, პირველი კაპადოკიის ქალაქი: 299.

ნისეონი, ქალაქი მიდიაში: 320*. ნისური ცხენები (ფაზისური ცხენები) 320*.

ნისიზინი, ქალაქი: 68. იქ ჩავიდა კომენტიოლე 87.

ნომოსი, პატრიკოსი: მისი ქალი ვალერიანე ცოლად შეირთო წათემ 78.

ნოქალაქევი: 36*. იხ არქეოპოლისი.

ობოლენსკი ვ. ი.: 74.

ოვსეთი: ოვსეთის ქვეყანა, სადაც იყო ციხე ჰიმარი 43*; ოვსეთის საზღვარზე იყო ციხე ბოკელესი 44*.

ოღვია: შესაძლებელია მდებარეობდა ოქროს სანაპიროზე 229*.

ოღვიანე, არმენიაკთა სტრატეგოსი: იგი არ მიემხრო თომას აჯანყებას 304.

ოლთაკე, კოლხთა სკიპტროსანი: 66*.

ოლთისი (ულნუტი?): 247*.

ოლნუტი, ადგილი რომაულ არმენიაში: 247*.

ოლნუტი (ვარ.: სვილნუტი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 185, 247, 247*.

ომერიტები (ჰომერიტები), ინდური ტომი, ბიზანტიის ქვეშევრდომი: 28.

ონოგურისი: მისი ადგილმდებარეობის საკითხისათვის 56*.

ოპტიმატის თემი: 296.

(ო)რიზე (? რიზე): საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 157. იხ. რიზე.

ორმიზდა (ჰორმიზდა, ურმიზდი), სპარსეთის მეფე (579 – 590 წ. წ.): 31 – 32, 31*, 34, 34*, 261*. იგი სპარსეთში მეფობდა ქართლის მეფის ბაკურის დროს 83*. მის დროს სვანეთის წინააღმდეგ იგზავნება ჯარი 21, 22, 26, 27*, 88; სვანეთში და-

მარცხებულ ბარამს პატივი აპყარა და ქალის კაბა გაუგზავნა 34*, 89.

ოსტროგორსკი გ.: 73.

ოფსიკიონის თემი: 296; მისი სტრატეგოსი კატაკალა არ მიემხრო თომას აჯანყებას 304.

„ოქროს სანაპირო“; შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირას 229; შესაძლებელია აქ მდებარეობდა ოლგია 229*.

ოშქი: 247*.

პავლე მაგისტრიანე: ბიზანტიის ელჩი ხალიფასთან 686 წელს: 104.

პავლე სილენციარი, ბიზანტიელი პოეტი (VI საუკ.): 315, 315*, 324.

პავსანია დამასკელი, ისტორიკოსი: 297.

პაიპერტი (ზადბერდი, ზაიბურთი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 176, 185, 199.

პამფილია: პამფილიის ეპარქია (ცენტრი სელევკია): 127, 128, 147, 155, 162, 171.

პანოდორე, ჟამთააღმწერელი: გიორგი სინგელოზის წყაროა 60.

პანოდორეს წელთაღრიცხვა 81*.

პაპადიმიტრიუ ს. (ფილოლოგოსი): 221.

პაპაგია: მდებარეობს ჯიქეთის ზემოთ 224, 232.

პაპე გ. (ლექსიკოგრაფი): 222*, 233*.

პარაპამისი: ინდოეთის კავკასიაა 65*.

პართეი გ. (ფილოლოგოსი): 123, 125, 130, 131, 198.

პართელები: 22, 28 (სპარსელები).

პარნასი, მეორე. კაპადოკიის ქალაქი: 299.

პაროსი, კუნძული: პაროსის მიტროპოლიტი 149.

პასაგნათე, არმენიელთა პატრიკიოსი: 651 წელს აუჯანყდა ბიზანტიას 102.

„პასქალური ქრონიკა“: 5 – 16. როდის ცხოვრობდა მისი ავტორი 5. ცნობები წათე I-ის შესახებ 77*. „პასქალური ქრონიკისა“ და თეოფანეს წყაროები 73.

პატრასი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პელოპონესში 148, 164, 173, 177.

პატრასი ახალი: სამიტროპოლიტო ცენტრი 148, 170, 174, 177.

პატრიკიოსი: ბიზანტიელი სარდალი ანასტასი I-ის დროს 77.

პაფლაგონია: პაფლაგონიის მმართველები ატალოსი და პილემენესი (ძვ. წ. I საუკ.) 322. პაფლაგონიის კატაპანი პეტრონა

(IX საუკ.) 226. პაფლაგონიის თემი 296. პაფლაგონიის ეპარქია (ცენტრი განგრა) 127, 147, 156.

პაძატი (გეოგრ.): 241.

პაჭინაკები; მათი სამფლობელოს ფარგლები 225. რა გზით დადიან ისინი ხერსონში და ბოსპორში 230. მათ მთავართადმი მიმართვის წესი 294*, 295.

პაჭინაკია: მისი ადგილმდებარეობა 224, 228.

პედახთოე, ანუ ჰერაკლიუპოლი, ქალაქი პირველ არმენიაში: ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი 141, 145. შდრ. ფილახთოე, ანუ ჰერაკლუპოლი, ქალაქი მეორე არმენიაში 129 (ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი).

პელოპონესი: პელოპონესის თემი 296. პელოპონესის ეპარქია 162, 164.

პერბერისი, ქალაქი: აქ ცხოვრობენ გამეფებაში მყოფი მაქსიმე აღმსარებელი, ანასტასი აპოკრისიარი და ანასტასი მონაზონი 40*, 48.

პერგი, ანუ სვილე. ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ჰამფილიის ეპარქიაში 128, 148, 162, 173, 177.

პერეკობი: 229*.

პერკრი. ქალაქი ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე (სომხური წყაროების „ბერკრი“): 248, 249, 250, 253, 254.

პეროზი, სპარსეთის მეფე (458 – 484 წ. წ.): კავადის მამა 81.

პეროზიტები: მათგან შედგენილ სპარსელთა ჯარი 94.

პერსარმენია: 21*, 30*.

პერსიდი იხ. სპარსეთი.

პეტრა, ლაზეთის ქალაქი: მას სვიდა ეძახის პეტრადა, პეტრეა 321, 321*. ბიზანტიელებმა პეტრას ციხიდან გააგდეს სპარსელები 554 წელს 85. პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა ფაზისის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 123, 139, 140, 142, 144, 181, 184, 187, 188, 190, პეტრას ეპისკოპოსი იოანე დაესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*. პეტრას კათედრა აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

პეტერსი პ. 39; 53*.

პეტრე ბარსუმე, პრეტორიანთა პრეფექტი (VI საუკ.): 316, 316*.

პეტრე მაიუმელი: მის „ცხოვრებაში“ მოხსენებული იბერთა მონასტერი 259*.

პეტრე მკაწრვალი: მისი ექსორია 76*.

- პეტრე პატრიკოსი**, ბიზ. სახელმწიფო მოღვაწე (მაგისტროსი) და ისტორიკოსი: სპარსეთთან დადვა ხელშეკრულება 562 წელს: 85, 85*, 86*. პეტრე წყაროა, იოანე ანტიოქელისა 1.
- პეტრე**, სტრატეგოსი (სტრატეგოსი): იგზავნება ლაზეთში წათეს დასახმარებლად 15 – 16, 15*, 79*, 80.
- პეტრე**, ალანთა ეპისკოპოსი (X საუკ. პირველი მეოთხედი): 210, 211. 217*.
- პეტრე**, მავრიკი კეისრის ძმა: ფოკამ თავი მოჰკვეთა 36.
- პეტრონა ვოილა**, პროტოსპათარი: ნიკოპოლის კატაპანია 270.
- პეტრონა კამატერი**, სპათაროკანდიდატი: მან ააგო სარკელის ციხე 225 – 227. მას ებოძა პროტოსპათარობა 226*, 228. იგი გაიგზავნა სტრატეგოსად ხერსონის ციხეში 227 – 228.
- პილემენესი**, პაფლაგონიის მმართველი ძვ. წ. I საუკუნეში: 3, 322.
- პინდარე**, ძველი ბერძენი ლირიკოსი (VI – V საუკ.): 313.
- პისიდა**: პისიდის ეპარქია (სამიტროპოლიტო ცენტრი ანტიოქია) 128, 161.
- პისინუნტი**, ანუ იუსტინიანუპოლი: სამიტროპოლიტო ცენტრი გალატიის ეპარქიისა 127, 147, 158, 173, 177.
- პიტეუსი**, **პიტეუნტი** იხ. ბიჭვინთა.
- პლატონი**, ფილოსოფოსი: 309.
- პლინიუსი**, უფროსი (ავტორი შრომისა „ბუნების ისტორია“): მისი ცნობები კოლხური მათრობელა თავლის შესახებ 322*.
- პოდენდი** (გეოგრ.): 298.
- პოლემონიონი**: საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში: 184 – 185, 199.
- პოლემონის პონტო** (პონტოპოლემონიაკი): იქ იყო გამოყოფილი VIII საუკუნიდან ხალდიის თემი 30*. აქ ჩაყენებული სამხედრო დანაყოფები 191; აქ დგას პირველი ლეგიონი 191, 192. პოლემონის პონტოს ეპარქია X საუკუნემდე. მასში შედის ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო, ან საარქიეპისკოპოსო კათედრა) 127, 133 (შედის რიზეს ეპისკოპოსი), 139 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 141 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 142, 143, 145 (მედის რიზეს კათედრა), 157 (შედის ორიზის, თუ რიზეს კათედრა), 178, 179, 183 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.), 184 – 185, 186 (ტრაპეზუნტის არქიეპ.). მეათე საუკუნიდან მასში აღარ შედის ტრაპეზუნტი 199.
- პომპეიუპოლი**, ქალაქი პაფლაგონიაში პომპეიუპოლის არქიეპისკოპოსი 177.

პომპეუსი; რომაელთა სარდალი და კონსული 321. მისი გამარჯვება მითრიდატეზე და ტიგრანზე 65. მისი ლაშქრობანი ამიერკავკასიაში 3, საქართველოში 65 – 66; მან დაიმორჩილა ალბანელები და იბერები 322: კოლხებს მეთაურად ჩაუყენა არისტარქე 3, 323.

პონტანუსი (ფილოლოგოსი): 39*.

პონტო, მხარე: იგი იაფეტის სამფლობელოში შედის 61. პონტოს სასაზღვრო ხაზი 191. აქ მოკლეს კეისარი ტაკიტე (276 წელს) 69. პონტოს მხარე მოაოხრეს სარმატებმა 288.

პონტო, ზღვა: 50, 224, 230, 297. პონტოს სანაპიროები ბიზანტიონიდან კოლხეთამდე 201. პონტოს ზღვა საზღვარია დასავლეთ საქართველოსი 232*. «იხ. აგრეთვე შავი ზღვა, ევქსინის პონტო.

პონტოპოლემონიაკი იხ. პოლემონის პონტო.

პრაიზიგკე ფრ. (პაპიროლოგი-ლექსიკოგრაფი): 278*.

პრეზენტინე, მავრიკი კეისრის ძმის, პეტრეს, დომესტიკი: 36.

პრეობრაჟენსკი პ. გ.: 74, 77*.

პროკოპი კესარიელი: 15*, 77*, 80*, 82*, 297. მისი ცნობები: გურგენ მეფის შესახებ 83*, ქართლში მეფობის მოსპობის შესახებ 84*, უქიმერიონის შესახებ 56*, „ბურგუსნოისის“ შესახებ 192, ტრაპეზუნტის შესახებ 201, ჭანების შესახებ 280*. დვინის შესახებ 263, ქართველთა მონასტრების შესახებ იერუსალიმში 258*, 259*. პროკოპი წყაროა სვიდასი 313, 315, 316*, 317, 317*. პროკოპი კესარიელისა და თეოფანე ჟამთააღმწერელის წყაროები 73.

პტელეა, ადგილი ჯიქეთში: 233.

პტოლემეაოსი: იგი იცნობს არტანუჯს (Ἀρτάνισσα) 280*.

ჟორდანია თ.: მისი „ქრონიკები“ 258*, 268*.

რაისკე ი. (ფილოლოგოსი): 223.

რანი: 261*.

რაბატი: არტანუჯის ერთი ნაწილი 278, 278* – 279*.

რეგედორა: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

რეგეპოდანდი: პირველი კაპადოკიის ქალაქია 299.

რეგიონი: სამიტროპოლიტო ცენტრი კალაბრიის ეპარქიაში 148, 164.

- რიზე:** დაშორებულია ტრაპეზუნტს ორი დღის სავალი გზით 201.
რიზეს რაზმი (შედის პონტოს პირველ ლეგიონში) 191. რიზეს საეპისკოპოსო კათედრა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 133, 145, 157 (ორიზი ?), 185. რიზეს საარქიეპისკოპოსო კათედრა 175, 178; რიზეს საეპისკოპოსო იქცა საარქიეპისკოპოსოდ 716 – 729 წლებში 201 – 202. რიზეს სამიტროპოლიტო 136, 145.
- რინდაკი,** მდინარე მცირე აზიაში; 70.
- „რკინის ციხე“,** ციხე მისიმიელთა ქვეყანაში: მისი მცველით იყო ფარასმანი 111. გაანადგურა სულეიმანმა 738 წელს 115, 115*.
- როდენტი** (გეოგრ.): 298.
- როდიაპოლისი** (ვარ.: როდოპოლისი), ქალაქი ლიკიის ეპარქიაში 139.
- როდოპე:** როდოპის ეპარქია (ცენტრი ტრაიანუპოლი) 128, 166.
- როდოპოლისი,** ლაზეთის ქალაქი: როდოპოლისის საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში 123, 130, 140, 142, 144, 181, 184, 187, 188. როდოპოლისის ეპისკოპოსი „პირველმოსაყდრედ“ ითვლებოდა 187. ეს კათედრა X საუკუნიდან აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.
- როდოსელები** (როდიელები): იაფეტის მოდგმისანი არიან 7, 62.
- როდოსი,** კუნძული: 653 წელს იგი აიღო მავიამ 102. როდოსის სამიტროპოლიტო 148, 167, 173, 177.
- რომაელები** (ძველი რომაელები): 7 (ლატინები). რომაელთა რაზმები ტრაიანეს დროს ჩაყენებული არიან ლაზეთისა და საგინების ქვეყანაში 201. დიოკლეთიანეს დროს მათ წინააღმდეგ ლაშქრობენ სარმატები 288.
- რომაელები** (ბიზანტიელები) იხ. ბიზანტიელები.
- რომანია** (ბიზანტია): 105, 108, 111, 115, 254, 285, 287*. რომანიისა და იბერიის საზღვარზეა დაბა კოლორი 276.
- რომანოზ I ლეკაპენი,** ბიზ. კეისარი (919 – 944 წ. წ.): კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანაკეისარია 241. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325. მისი ურთიერთობა ადარნასესთან 243. მისი ქრიზობულები აქვს იბერიის კუროპალატს 267. ცდილობდა აეღო კეჯეს ციხე 263, 264. გურგენ იბერი მაგისტროსად აღაზევა 280. დავით II მაგისტროსთან (გარდაცვლილ ადარნასეს ძესთან) საგანგებო დავალებით გზავნის კონსტანტი პატრიკიოსს 283. მან იბერიის ერისთავ-

ბის მუქართ დამინებულმა არტანუჯი დაცალა 285. კონსტანტინეპოლში იბარებს ამოტ მეორეს, გარდაცვლილ ადარნასე კუროპალატის შვილს, რათა მას უბოდოს მამის პატივი, კუროპალატობა 286. გზავნის იოანე კურკუას დვინის წანა-აღმდეგ 263. მან მოუსპო ტარონელს სარგოს მიცემა 244. რომანოზის მეუღლე თეოდორა გარდაიცვალა 330, 330*, 331*, 332*. რომანოზის გადმოგდება ტახტიდან 269*.

რომანოზ II, ბიზ. კეისარი (959 – 963 წ. წ.): 260, 290, 291, 292, 294, 295. კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიმართვა მისდამი 220. მისი მეფობა აღწერა „თეოფანეს გამგრძელებელმა“ 325.

რომანოზი, ბიზანტიის სარდალი ანასტასი I-ის დროს: 77.

რომანოზი, ბიზანტიელი სარდალი მავრიკი კეისრის დროს: იგი ინიშნება ლაზეთის სტრატეგოსად 34*, 88. იბრძვის ბარამის წინააღმდეგ სვანეთში 23, 24, 25, 26, 35*. იდგა ლაზეთის სტრატეგიულ პუნქტებში 36*.

რომი, ქალაქი: 47, 66. „მოხუცი რომი“ იგერიებს ლანგობარდების იერიშებს 20. რომში მოღვაწეობდა მაქსიმე აღმსარებელი 40*. რომის პატრიარქი 126, 187, 147, 194, 195. მისადმი მიმართვის წესი 290.

რომი (რომის იმპერია): 190. მისი მეფე ათალარიხი 81*. მისი ურთიერთობა ხერსონთან 289*.

რომი (= ბიზანტია): 207. იხ. ბიზანტია.

როსები (რუსები): ცხოვრობენ დანაპრის ზემო ნაწილებში 228. ისინი დადიან შავი ზულგარიისაკენ, ხაზარისაკენ და სირიისაკენ 229.

როსია (რუსეთი): 224. მცირე როსიის ეპარქია 135. როსიის არქი-ეპისკოპოსი 137. როსიის სამიტროპოლიტო 144, 149. როსიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 294, 294*.

რუსიონი, ქალაქი თრაკიაში: რუსიონის მიტროპოლიტი 149.

რუსტიკე, ლაზთა მეფის გუბაზის მკვლელი 10*.

რუფინუსი, რუფინე: იგი გადმოგვცემს იბერიელთა მოქცევის ამბავს, რომელიც ბაკურისაგან გაუგონია 75.

საბერძნეთი (= ბიზანტიას): 208*. იხ. ბიზანტია.

საბარათაშვილო (შეცდომით ამოკითხული გ. ლასკინის მიერ): 225*.

საგინები, ტომი დასავლეთ საქართველოში: მათ ქვეყანაში ჩაყენებული რომაული რაზმები (I საუკ.): 201.

სავა, მდინარე მორავიის ქვეყანაში: 225.

- სავარტიასფალი:** უნგრელების ძველი სახელწოდებაა 224* – 225*.
- სავრომატე,** კრისკონორეს ძე, ბოსპორელი: მან შეკრიბა სარმატები და დალაშქრა ლაზეთი 288, 289, 289*.
- სავრომატე** (უმცროსი), კრისკონორეს ძის შვილიშვილი: 289.
- საიდი:** აჯანყებას აწყობს ხალიფის წინააღმდეგ 686 წელს: 105.
- საინი** (შაჰინი), სპარსელი სარდალი: ლაშქრობს 622 წელს ირაკლი კეისრის წინააღმდეგ სპარსეთში 90, 96, 97; კვლავ იგზავნება 625 წელს ირაკლის წინააღმდეგ 98; ებრძვის თეოდორეს ჯარებს 99. მისი გარდაცვალება 99.
- საისენი:** საისენთა (საიაენთა, საისტა) ეპისკოპოსი იხ. ცაიში.
- საკაბი** (საკავი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 185.
- სალამა,** ციხე ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 249.
- სალლები,** ანუ სანიტები: 10.
- სამარია** (ბიბლიაში): 300, 300*.
- სამეგრელო;** მის სანახებშია ტრაპეზუნტი 208*. სამეგრელოში გადმოასახლეს მაქსიმე აღმსარებელი 40*, 41*. სამეგრელოს და ლეჩხუმის საზღვარზე უხდა ვეძიოთ უქიმერიონ-სქიმარი 56*.
- სამოელი,** ქართლის კათალიკოსი (VI საუკ.): 84*.
- სამოთრაკი,** კუნძული: აქ გადასახლებულ იქმნა თეოფანე ჟამთააღმწერელი 818 წელს 70.
- სამოსი,** კუნძული: სამოსის თემი 296.
- სამცხე:** მოაოხრა აბულ-კასიმმა 914 წლის მახლობელ ხანებში 276*.
- სანები,** რომელთაც სანიკები ეწოდებოდათ (იპოლიტეს „ქრონიკაში“) 10*.
- სანიგები,** ტომი დასავლეთ საქართველოში: მათ ქვეყანაშია სებასტოპოლი (სუხუმი) 235*.
- სანიტები** (? სანიგები), ანუ სალლები: 10. იხ. სანიგები.
- სანნიები,** ტომი: 9
- სარაბლანგა** (შაჰრაპლაკანი), სპარსელი სარდალი: გაიგზავნა ირაკლის წინააღმდეგ 623 წელს 94, 95, 258*; ირაკლის იერიშები მის წინააღმდეგ 96. დაეცა ბრძოლაში 97.
- სარატი** (გეოგრ.): 228.
- სარდე,** ქალაქი: სამიტროპოლიტო ცენტრი ლიდის ეპარქიისა 126, 147, 153, 172, 177.
- სარვანი:** უდრის შარვანს. 292*. იხ. შარვანი.

- სარვანონი:** აქ შეეზნენ ერთმანეთს ბიზანტიელები და სპარსელები (VI საუკ.) 87.
- სარვარაზა** (შაჰ-ვარაზი), სარვაროსი, სპარსეთის სარდალი: 622 წელს გაიგზავნა ირაკლი კეისრის წინააღმდეგ არმენიაში 90, 95, 96, 97; იგზავნება 625 წელს. კონსტანტინეპოლის წინააღმდეგ 98. მან მოარბია აღმოსავლეთის მხარე 631 – 634 წლებში 207, 208*.
- სარკელი;** ხაზართა ციხეა 224, 225. მისი ადგილმდებარეობა 225*. სარკელი ნიშნავს „თეთრ სახლს“ 225. იგი ააგო პეტრონამ 883 წელს 226 – 228, 226*. სარკელის ციხიდან მოდის მდ. ტანაისი 230.
- სარკინოზები** (არაბები): 235, 236. არბევენ ბასიანს 260 – 261. მათ მხარეზე გადასვლით ემუქრება დავით II, ქართველთა მეფე, რომანოზ ლეკაპენს 285, 287*.
- სარმატები:** წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 62. მათ ქვეყანაზე მომდინარეობს ატელი 103. ისინი შეკრიბა და რომაელების წინააღმდეგ წაიყვანა სავრომატემ 288.
- სარნახორგანი,** სპარსელთა სარდალი: 30, 30*.
- საქართველო:** საქართველოს ჩრდილო საზღვარია ნიკოფსია 231*. საქართველოს მღვდელმთავრები 180, 181, 187. იხ. აბაზგია, იბერია, კოლხეთი, ლაზეთი.
- საქსები:** მათ ქვეყანამდე ვრცელდება რომის პატრიარქის სამწყსო 137.
- სეზასტია,** სამიტროპოლიტო ცენტრია პირველი არმენიის ეპარქიისა: 127, 130, 131, 132. 155. 138. 140: 141, 143. 144» 145, 127, 155, 178, 175) 177, 195. სეზასტილთს (სევასტინს) თემი 296.
- სეზასტია,** ქალაქი პაკატიანის ფრიგიაში 160.
- სეზასტოპოლი** (სეზასტუპოლი, სევასტოპოლი), ქალაქი აბაზგიაში (სუხუმი): მას დიდი სეზასტოპოლი ეწოდება 57, 58. იგი აბაზგიაშია 58. „სევასტე ქალაქი, რომელსა აწ ეწოდების ცხუმი“ 192*. სეზასტოპოლი დ ი დ ი, სადაც არის აფსარის ციხე... 57. სეზასტოპოლის ცხენოსანთა კოჰორტი შედის პონტოს პირველ ლეგიონში 191, 192. სეზასტოპოლი სანიტების (? სანიგების) ქვეყანაშია 10, 235*. გაიგივებულია სოტერიუპოლისთან 234*. სეზასტოპოლში არის აბაზგიის ა ვ ტ ო კ ე ფ ა - ლ ი ა რ ქ ი ე პ ი ს კ ო ჰ ო ს ი ს კ ა თ ე დ რ ა 129, 139, 140, 141, 175, 181, 184 – 185, 187, 218*; სეზასტოპოლის არქიეპისკო-

პოსი ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს 187, 216*. ფორმალურად ჯერ კიდევ არის დაჩრენილი 901 – 907 წლებში შედგენილ ეკთესისში 196, 201, იგი აღარ არის 927 – 940 წლებში შედგენილ ეკთესისში 196, არც 969 – 976 წლების ეკთესისში იხსენიება 197.

სებასტოპოლი (სებასტუპოლი): საეპისკოპოსო კათედრა პირველი არმენიის ეპარქიაში 130, 132, 142, 143, 145, 155, 175.

სევერე სეპტიმი, რომაელთა კეისარი (193 – 211 წ. წ.) 68*.

სევერიანე, აფროდიისის ეპისკოპოსი: 182.

სევერინა: სამიტროპოლიტო კათედრა 148, 173, 177.

სევეროსი, მონოფიზიტი (VI საუკ): .206.

სეკუნდინე: 77. იხ. იპატიოსი.

სელინუნტი, ქალაქი: 321*.

სელევკია: სამიტროპოლიტო კათედრა 173, 177. სელევკიის თემი 296.

სელიბრია, ქალაქი თრაკიაში: სელიბრიის მიტროპოლიტი 149.

სერგი ზარნუკისძე, პატრიკოსი: ლაზეთის მმართველია 697 წელს 49*; აჯანყდა ბიზანტიის წინააღმდეგ 105.

სერგი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (610 – 638 წ. წ.): 48, 48*, 101. იგი იაკობიტა და მონოთელიტი 102.

სერე, ქალაქი მაკედონიაში: სერის მიტროპოლიტი 148.

სერვოტიელთა ერისთავი, არმენიაში: 291.

სერმაძი (სერმანძი, ტოსერმანძი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 146*, 185.

სექსტე იული აფრიკანე: მისი „ქრონიკა“ 5, წყაროა იოანე ანტიოქელისა 1, წყაროა გიორგი სინგელოზისა 60.

სვანეთი, „სუანთა სოფელი“: იქ მომხდარ ამბებს აღწერს თეოფილაქტე სიმოკატა 17*, 21 – 26. დავა სვანეთის გამო 20*.

„სპარსელების ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 21 – 26, 86; მის გარშემო ბრძოლა 588 – 590 წლებში 35*. სვანეთში დამარცხდნენ სპარსეთის ჯარები 33. სვანეთის ციხეში მოათავსეს ანასტასი ხუცესი 52*, 56*. **სვანიდის** ციხეში მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 42 – 43, სვანეთში ქრისტიანობა გავრცელდა ანდრია მოციქულის დროს 58, 57 (სუსები).

სვიატოსლავი: მან 965 წელს დაიპყრო. „ბელაია ვეჟა“ 225*.

სვიდა, ლექსიკოგრაფი: 50*, 313 – 324. მისი ლექსიკონის სათაურის („სუდა“) საკითხი 313 – 314. მოგვითხრობს პომპეუსის ლაშქრობაზე ამიერკავკასიაში 3.

- სვილეონი** (სვილე), ანუ პერგი: სამიტროპოლიტო ცენტრი პამფილიის ეპარქიისა 16908.“ 1 732 7 XI
- სვიმეონ მაგისტროსი**, ლოგოთეტი, ისტორიკოსი: მისი ცნობა თომა სლავის შესახებ 307*; ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 332*, 333*. იგი ავტორია გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფიის „გაგრძელების“ პირველი ნაწილისა 333*.
- ფსევდო – სვიმეონ მაგისტროსი**: მისი ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში 331*, 332*, 333*.
- სვინადი**: სამიტროპოლიტო ცენტრი სალუტარიის ფრიგიის ეპარქიისა 187, 148, 160, 173, 177.
- სიდი**: სამიტროპოლიტო ცენტრი პამფილიის ეპარქიისა 127, 147, 155, 173, 177.
- სივნიეთი** (არმენიაში): 82*. სივნიეთის ერისთავი 291.
- სიმონ კანანელი**: ანდრია მოციქულთან ერთად ავრცელებს ქრისტიანობას ალანიაში და ფუსტაში 58; მოვიდა აფხაზეთში და ეგრისში 231*, იქადაგა სებასტოპოლში (სუხუშში) 59.
- სინგული**, მდინარე: 228.
- სინოპელები**: მათ დააარსეს კოლხთა ქვეყანაში ქალაქი ტრაპეზუნტი, 300*.
- სინოპი**: მესამე კავადოკიის ქალაქია 300. საეპისკოპოსო კათედრა ჰელენოპონტის ეპარქიაში 132, 155, 175, 178.
- სინუტე**, საჭურისი: იგი ლეონ VI-მ მიავლინა ადარნასე კუროპალატთან 237, 238, 239.
- სირაკუზი**: სამიტროპოლიტო ცენტრი სიცილიის ეპარქიისა 156. სირაკუზის მეტროპოლიამ დაიკავა მელიტენის ადგილი 197.
- სირია**: 229, 235. სირიის საქონელი მოდის არტანუჯში 279, 280*.
- სისარვანონი**: ბრძოლა სისარვანონის ციხესთან ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის (VI საუკ.) 21*.
- სისპირიტი**, ხალდიის თემში (?): 300.
- სიცილია**: სიცილიის ეპარქია 156, 169, 173, 197. სიცილიის თემი 296.
- სკაბალანოვიჩი ნ.:** 237*.
- სკავრე**, რომაელი სარდალი: 66.
- სკალიგერი ი.** (ფილოლოგოსი): 68*.
- სკვითები**: მათი ქვეყნის აღწერა 224*. ჩრდილოეთის სკვითები 234. სკვითები დამოდღვრა ანდრია მოციქულმა 57. თომა სკვითი იყო 306*.

- სკვითია:** სკვითიაში ხალიბების ტომი 324. სკვითიის მდინარე ფაზისი და ქალაქი ფაზისი 323, 324.
- სკილაქს კარიანდელი,** ლოგოგრაფოსი: 297.
- სკიპიონი,** რომაელი სარდალი (სციპიონი): 18, 19.
- სკლავეები,** ტომი: 98. იხ. აგრეთვე სლავეები.
- სკლავენები,** ანუ გეტები: 20.
- სკოტორი,** კოტორი (ციხე დასავლეთ საქართველოში): მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52* – 53*, იქ მოათავსეს ანასტასი მონაზონი 42, 43*, 51*.
- სლავეები:** 98. მათი მონაწილეობა თომას აჯანყებაში 305, 307*.
- სმირნა:** სამიტროპოლიტო ცენტრი აზიის ეპარქიისა 148, 169, 173, 177.
- სოგდიანები:** ისინი დამოდღვრა ანდრია მოციქულმა 57.
- სოზომენე,** საეკლ. ისტორიკოსი (V საუკ.): თეოფანე ჟამთააღმწერლის წყაროა 73.
- სოკოლოვი ი.:** 221.
- სოკრატე,** საეკლ. ისტორიკოსი (V საუკ.): თეოფანე ჟამთააღმწერლის წყაროა 73.
- სომხები, სომხეთი:** სომხეთა მოქცევა კონსტანტინეს დროს 75. აჯანყება სპარსელთა წინააღმდეგ 571 წელს 262*. მავრიკის ლაშქრობა სომხეთში 578 წელს 29 – 31. აჯანყება ბიზანტიის წინააღმდეგ 651 წელს 102. არაბთა ლაშქრობა სომხეთში 653 წელს 102. სომხებია თუ არა თომა? 306*. იხ. აგრეთვე არმენია, არმენიელები.
- სომხითი:** 82*.
- სოტერიუპოლისი:** ქალაქი აბაზგიაში 224; აბაზგიის სამხრეთ საზღვარზეა 233, 233*. ბიჭვინთასთან არის გაიგივებული 233*, 234*, სუხუმთან არის გაიგივებული 234*. სოტერიუპოლისის სარქიეპისკოპოსო კათედრა იხსენიება X საუკუნის მეორე ნახევრის ეკთესისებში 218*.
- სოფენე:** მხარე დიდ არმენიაში, IV არმენიის ეპარქიაში: 124.
- სოფიო,** ქრისტეფორე კეისრის მეუღლე: გვირგვინი დაიდგა 922 წელს 330, 330*, 331*, 332*.
- სოფოკლე:** მისი ტრაგედიები 313.
- სოფოკლესი,** ლექსიკონის ავტორი (XIX საუკ.): 236*, 278*.
- სპანდიატი,** ისპანდიატი: ირანის ლეგენდარული გმირია 257, 257*: დავითის ძმაა 257, 259.

- სპარსელები;** მათი აღმნიშვნელი სახელწოდებანი (ბაბილონელები, მიდიელები, პართელები, სპარსელები) 30*. მათი პოლიტიკა ქართლში VI საუკუნეში 83* – 84*; მათ მოსპეს ქართლში მეფობა 260*, მათი ლაშქრობა სვანეთის წინააღმდეგ 21 – 26. სპარსელები თომა სლავის ჯარში 326. იხ. სპარსეთი.
- სპარსეთი** (ირანი): 20*, 256, 310. მასთან ბიზანტიამ დადვა ხელშეკრულება 562 წელს 85*. ირაკლი კეისრის ლაშქრობა მის წინააღმდეგ 90 – 94, 207, 257. სპარსეთში (პერსიდში) არის ციხე ლეთე 86.
- სრეზნევესკი ვ.:** 333*.
- სტავროპოლი,** კარიის ეპარქიის მეტროპოლი: 127, 147, 159, 173, 177. VII საუკუნემდე მას ერქვა აფროდისია 181. მისი ეპისკოპოსია VII საუკუნეში თეოდორე 182.
- სტახის არგიროპოლელი,** კონსტანტინეპოლის პატრიარქი: 205.
- სტეფანე ბიზანტიონელი,** გეოგრაფიული ლექსიკონის ავტორი: 30*.
- სტეფანე,** იოანე ხუცესის შვილი: ეხმარება ანასტასი აპოკრისიარის 46.
- სტეფანე,** ტაგმატარხი: ტიბერი კეისრის მეფარე იყო 19.
- სტილიხონი,** გერმანელი, რომაული ჯარის სარდალი (IV საუკ.): 312*.
- სტრაბონი,** ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: წარმოშობით კაპადოკიელი იყო, ქალაქ ამასიიდან 297. მისი ცნობა კოლხური მათრობელა თაფლის შესახებ 322*. მისი აზრი ნისური (ფაზისური) ცხენების შესახებ. 320.
- სტრატოფილე,** ფილომუსეს ძე: ხერსონის მეთე 289*.
- სტრიმონის** თემი (ევროპაში): 296.
- სუანია** იხ. სვანეთი. სუანია (სვრია?) 230*.
- სუბარმახი;** კოლხი ფაზისის „გადაღმა“ მცხოვრებთაგან, სამეფო გვარისა 323 – 324.
- სუგდები:** მათ ქვეყანაში ჩავიდა ანდრია მოციქული 59.
- სულეიმანი,** ისამის ძე, არაბთა სარდალი: 738 წელს ილაშქრა რომანის წინააღმდეგ 115.
- სუმანია,** ან სოვანია: 34*.
- სუმბატ დავითისძე:** მისი „ქრონიკა“ 237*, 255*, 261*, 262*, 279*, 331*.
- სუმბატი,** დიდი არტანუჯელი: მას ორი შვილი ჰყავდა, ბაგრატი და დავით მამფალი 275, 275*.
- სუმბატი,** ერისთავთ-ერისთავი (გარდაიცვალა 988 წ.), ძე დავით

მამფლისა 275*, ჰყავდა ორი ძე, დავითი და ბაგრატ 27**.

მას ერგო არტანუჯი 277, ცოლად ჰყავდა ბაგრატ მაგისტროსის (937 – 945 წ. წ.) ქალიშვილი 278.

სუმბატ I, ქართველთა მეფე და კუროპალატი (954 – 958 წ. წ.): 269*, 330*.

სუმბატი, ერისთავთ-ერისთავი (სომეხთა მეფე), არქაიკას ძმა: 236, 237. მისი ურთიერთობა ადარნასესთან 238*.

სუმბატი, ერისთავთ-ერისთავი (სომეხთა): ამოტ ერისთავთ-ერისთავის შვილია 248, 249, 250, 254. იგი მოკლულ იქმნა სპარსეთის ამირას მიერ 248, 249, 250.

სუმბატი, აპოგანემის შვილი: 242.

სურენა, სპარსელთა მარზპანი სომხეთში: 29, 262*.

სუსები (Σουσῖαι, უნდა იყოს დამახინჯებული Σουσ[ά]σι): 57.

სუსურმენე (= ისსოს ნავსადგური): 192, 201.

სუხუმი: 54%* აფხაზეთის სამხრეთი საზღვარია 234*. იხ. სებასტოპოლი.

სქიმარი, სქიმარი, სხიმარი, ჰიმარი (ციხე ლაზეთში): 45, 46. მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 52*, 54* – 56*. ამ ციხის უფროსია მისტრიანე 51. ამ ციხეში მოათავსეს მაქსიმე აღმსარებელი 42, აქ გარდაიცვალა მაქსიმე 51*. ამ ციხეში მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 45.

ტაბარინები (? ტიბარენები), ტომი: მათ საკუთარი დამწერლობა აქვთ 8.

ტაბახოვიცი დ. (ფილოლოგოსი): 75.

ტაგანროგი, ქალაქი: 225*.

ტავრი: 297, 298.

ტავრიდის კაპადოკია: 297.

ტაკიტე, რომაელთა კეისარი (275 – 276 წ. წ.): 69. იგი მოკლეს ჭანეთში 69*.

ტამატარხი („ტმუტორაკანი“): 224. ბოსპორის პირდაპირ მდებარეობს 231.

ტამხოსრო, სპარსელი სარდალი არმენიაში: 30*, 31.

ტანაისი, მდინარე: 226. გამოდის იბერიის კარებიდან 103. მოდის სარკელის ციხიდან და ერთვის მეოტის ტბას აღმოსავლეთიდან 230.

ტაო: 276*.

ტარასი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (784 – 806 წ. წ.): 60.

- ტარონი**, ქვეყანა სომხეთში: 234 – 248. მისი ერისთავი კრიკორიკი 235. ტარონის როლი სომხეთის ისტორიაში 248*. ტარონის ერისთავისადმი მიმართვის წესი 291. ტარონის (τὸν Ταρῶν → Τουτάρων (ეპისკოპოსი ექვემდებარება კელძენის მიტროპოლიტს 134, 170. ტარონის მეტროპოლია 179*.
- ტასკუნები**: ტასკუნთა ტომის წინააღმდეგ ბრძოლაში ფარსმანი ეხმარება იუსტინიანეს 84*.
- ტაფელი ლ.** (ფილოლოგოსი): 100.
- ტაციტე**, ისტორიკოსი: 256*.
- ტელეფისი** (ტოლები), ციხე ლაზეთში 315*, 316*.
- ტერნოვსკი თ. ა.:** 74.
- ტვიანა**, კაპადოკიის ქალაქი. იხ. ტიანა.
- ტიანა** (ტვიანა), ანუ ქრისტუპოლი: მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299. მეორე კაპადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია 127, 147, 156, 173, 177.
- ტიბე** (დვინი): 248, 249, 263, 263*.
- ტიბერი II**, ბიზ. კეისარი (578 – 582 წ. წ.): მან სტრატეგოსად დააყენა მავრიკი 29 – 30. ომი გამოუცხადა ორმიზდას 579 წელს 31.
- ტიბერიუპოლი**: საეპისკოპოსო კათედრა კაპატიანის ფრიგიის ეპარქიაში 149.
- ტიგრანი**, სომხეთის მეფე: მის წინააღმდეგ ლაშქრობს პომპეუსი 65, 322. ტიგრანის შვილი ტიგრანი ტყვედ წაიყვანა პომპეუსმა, 66*.
- ტიგროსი**, მდინარე: 35.
- ტიმოთე**, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი: 72.
- ტირანნიელები**: „იბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტირანნიელები ეწოდებათ“ 8.
- ტირიდატე**, სომეხთა მეფე: მის დროს გაქრისტიანდნენ სომეხები 75, 311, 311*.
- ტიროკასტრონი**, ანუ ყველისციხე: 276, 276*. იხ. ყველისციხე.
- ტფილისი** იხ. თბილისი.
- ტომაშეკი** (ისტორიკოსი და ფილოლოგოსი): 230*, 234*.
- ტრაიანე**, რომის იმპერატორი (98 – 117 წ. წ.): 201.
- ტრაიანუპოლი**: როდოპის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 128, 148, 166, 173, 177.
- ტრაპეზუნტი**, ქალაქი: 111, 190, 323. ტრაპეზუნტი დასავლეთ საქართველოში შედიოდა 232*; იგი სამეგრელოს (ლაზეთის)

ქალაქია 58, 208*. ტრაპეზუნტი პოლემონის პონტოს ადმინისტრაციული ცენტრია V საუკუნის ნოტიციით და იქ დგას პონტოს პირველი ლეგიონი 191; კაპადოკიის ქალაქია (VII საუკუნის ცნობით) 11, ხალდიის თემის დედაქალაქია (X საუკ.) 300. მის აღმოსავლეთით მდებარეობს ისოს ნავსადგური (სუსურმენე) 192. ტრაპეზუნტამდე აღწევენ ქართველი ტომები 10. პომპეუსმა უბოძა გალატიის მმართველს დეიოტარეს 3*. იქ ჩავიდა ირაკლი კეისარი 208*. ტრაპეზუნტს გაცხოველებული სავაჭრო ურთიერთობა აქვს არტანუჯთან 279, 280*. ტრაპეზუნტში ქრისტიანობა გაავრცელა ანდრია მოციქულმა 58. ტრაპეზუნტის კავშირი (ისტორიული და ეთნოგრაფიული) ძველ ლაზეთთან 200, 201. ტრაპეზუნტი და ფაზისი ძველად ერთ საეკლესიო მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ 200. ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი VI საუკუნეში ანთიმოსი 200*, 205 – 206. ფაზისის ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი ქრისტეფორე ესწრება 787 წლის მსოფლიო კრებას 200. ტრაპეზუნტი VII – IX საუკუნეებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში შემავალი საეპისკოპოსო კათედრაა 139, 141, 142, 143, 148, 184; ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი „პირველმოსაყდრეა“ 183; ტრაპეზუნტის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი (პოლემონის პონტოს ეპარქიაში) 183, 184. ტრაპეზუნტი X საუკუნიდან აღარ ჩანს ეკთესისებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 199; ტრაპეზუნტის საარქიეპისკოპოსო იქცა ლაზეთის ახალი ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრად 131, 133, 136, 144, 146, 165, 176, 177, 179, 181, 185, 186, 194, 247*; ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს კესარიის მიტროპოლიტის ადგილი უჭირავს 136. რა კათედრები შედის ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში 198, 199.

ტრიბონიანე, VI საუკუნის იურისტი: 315.

ტურგანერხი, კუნძული: 233.

უკრუხი (ყუბანი), მდინარე: ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას 231.

ულიგისე; სპარსელთა მეფე ვოლოგესი IV (190 – 209 წ. წ.), რომელიც პესცენი ნიგერს მხარს უჭერდა, რისთვისაც სეპტიმი სევერემ იგი დალაშქრა 68.

ულნუტი: მისი ადგილმდებარეობა 247, 247*. მისი მოხსენიება ეკთესისებში 247*. შდრ. ოლნუტი.

უნაგირას მთა: 56*.

უნგრელები: 224. მათი უძველესი სახელწოდება „სავარტიასფალი“ 224*.

უნნოგუნდური ბულგარები: 103.

ურია: ურია ქეტელი 255, 255*.

ურმიზდი: 83*. იხ. ორმიზდა.

ურუშაძე აკ.: 321*.

უსპენსკი თ. ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი (1845 – 1928): 219, 327*, 329*.

უქიმერიონი: მისი ადგილმდებარეობის საკითხისათვის 56*.

ფაზისი, მდინარე და ქალაქი დასავლეთ საქართველოში. იხ. ფასისი.
ფანასკერტი: 276*.

ფარნავაზი, ქართველთა მეფე: შეკრიბა ჯარი აზონის წინააღმდეგ 266*.

ფარნაკე, მითრიდიტეს ძე: 66. იგი აუაგანყდა თავის მამას 3.

ფარნაკე, ფარნაკეს ძე: ხერსონის მეფეა 289*.

ფარნაკია, ქალაქი (მას წინათ „კერასუნტი“ ერქვა): იგი პომპეუსმა უბოძა, ტრაპეზუნტთან ერთად, გალატიის მმართველს „დეიოტარეს 3“.

ფარასმანი, ბიზ. სარდალი ანასტასი I-ის დროს: წარმოშობით ლაზი, ზუნას მამა 76 – 77.

ფარასმანი: „რკინის ციხის“ მცველი VIII საუკუნეში 111; იგი შეებრძოლა ლეონ ისავრიელს „რკინის ციხესთან“ 112.

ფარსმანი, იბერთა მეფე (I საუკ.): მისი ასული ცოლად ჰყავს ფარსმანის ძმას მითრიდატეს 256*.

ფარსმანი, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*, დახმარება აღმოუჩინა იუსტინიანეს აზაზგების წინააღმდეგ ბრძოლაში 83*, 84*.

ფარსმან სხუად, ქართლის მეფე (VI საუკ.): 82*.

ფასიანი იხ. ბასიანი. **ფასიანის ეპისკოპოსი** (ექვემდებარებდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს ლაზეთში) 133, 146, 165, 185.

ფასიანი (ფაზისი), მდინარე ლაზეთში: 10, 10*, 20, 33, 57, 88, 110, 316, 319, 323. **ფაზისი სკვითიის მდინარეა** 323, 324. **ფაზისის მხრიდან ცხენები (ფაზისური ცხენები, ნისური ცხენები)** 320, 320*, 324.

ფასისი, მდინარე არაქსის ზემო წელის სახელწოდება: 270, 271, 272*, 273, 273*. იხ. არაქსი.

ფასისი (ფაზისი), ქალაქი ლაზეთში: აქ ჩამოვიდა ლეონ ისავრიელი 107; ქალაქი ფაზისი სკვითიაში, იმავე სახელს ატარებს, რასაც მდინარე 323. ფაზისში ქრისტიანობა გავრცელდა ანდრია მოციქულის დროს 58. ფაზისი ლაზეთის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია (მთელი ეპარქია ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს) 123, 128, 130, 139, 140, 141, 142, 144, 181, 184, 186, 187. ფაზისი და ტრაპეზუნტი ერთ მეტროპოლიას ეკუთვნოდნენ 200. ფაზისის ეპისკოპოსია 629 წელს კვიროსი 101. ფაზისელი ეპისკოპოსი თეოდორე დაესწრო 692 წლის საეკლესიო კრებას 188*. ფაზისის, ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი ქრისტეფორე დაესწრო 787 წელს მეშვიდე მსოფლიო კრებას 200. ფაზისის მეტროპოლია თავისი ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით (როდოპოლისი, ცაიში, პეტრა, ზიგანევი) ჩამოშორდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოსოს 197*, 198, 216* – 217*.

ფაუსტინუპოლი. მეორე კაპადოკიის ქალაქია 299.

ფილახთოე, ანუ ჰერაკლუპოლი: ქალაქი მეორე არმენიაში 129.

შდრ. პედახთოე.

ფილიპე მაკედონელი: 319.

ფილიპიკე, მავრიკი კეისრის სიძე: იგი ბრწყინვალე სარდალია 18, 19, 19*. მისი ლამქრობა 589 წელს მარტიროპოლის ასაღებად 19, 21%* აქ ფილიპიკემ ომი წააგო და მავრიკიმ მას ჩამოართვა სტრატეგოსობა 87. ფილიპიკე მოკლულ იქმნა ფოკას მიერ 36.

ფილიპიკე ვარდან, ბიზ. კეისარი (711 – 713 წ. წ.): მან 711 წელს იუსტინიანე II ჩამოაგდო ტახტიდან 208*. იგი დააბრმავეს 113, 114.

ფილიპო: სამიტროპოლიტო ცენტრი მაკედონიაში 148, 167, 173, 177.

ფილიპუპოლი: თრაკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 128, 148, 166, 173, 177.

ფილიქსი (ფელიქს IV), რომის პაპი (526 – 530 წ. წ.) 72.

ფლიუნტი, ქალაქი: 321*.

ფოთი: 190. იხ. ფასისი.

ფოკა, ბიზ. კეისარი (602 – 610 წ. წ.): 1. ფოკას მიერ ჩადენილი „უწმინდური საქმეები“ (მავრიკისა და მისი მახლობლების

მოკვლა) 36. ფოკას მეფობაში შედგენილია გიორგი კვიპროსელის „აღწერა“ 124.

ფოტიოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (858 – 867 და 878 – 886 წ. წ.): ურთიერთობა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიათა შორის ფოტიოსის დროს 194. ბასილი სოფენელის ეკთესისი შედგენილია ფოტიოსის დროს 130. ფოტიოსის „ბიბლიოთეკა“ 17.

ფოხტი ა. (ფილოლოგოსი): 222*, 223.

ფრანკები: ფრანკთა მეფისადმი მიმართვის წესი 294*.

ფრიგია კაპატანისა (პაკატანისა): სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი ლაოდიკია): 127, 160; სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი ჰიერაპოლი): 128, 168.

ფრიგია სალუტარიისა: სამიტროპოლიტო ეპარქია (ცენტრი სვინადი) 127, 160.

ფრიგია: ფრიგიის ეპარქია ცენტრით ამორიონში 169; ფრიგიის ეპარქია ცენტრით კოტიეონში 169.

ფრიგიდუსი, მდინარე იტალიაში: აქ ბრძოლა გადაიხდა ბაკური იბერიელმა 312*.

ფრუმენტი, მეროპის მოწაფე: ინდთა პირველი ეპისკოპოსი 75. იხ. მეროპი.

ფსახაფსისი, მდინარე ნიკოფსიის მახლობლად: 233*.

ფსევდო-სვიმეონ მაგისტროსი: მის „ქრონოგრაფიაში“ დაცული ცნობა იბერიელი კუროპალატის ჩასვლის შესახებ კონსტანტინეპოლში: 331*, 332*, 338*.

ფსომათი: ფსომათის კომერკიარი მიქაელ პროტოსპათარი 246.

ფუსტა, ციხე ლაზეთში; 51*, 52*. მისი გეოგრაფიული მდებარეობა 54*. აქ ქრისტიანობას ავრცელებენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 58. ფუსტას (ფუსტელთა) ციხეში მოათავსეს ანასტასი აპოკრისიარი 44.

ფუსტელები: 44, 45, 57. იხ. ფუსტა.

ქალდეველნი (= სპარსელებს): მათი სტრატეგოსი 30.

ქალდია იხ. ხალდია.

ქალკედონი, ქალაქი ბითვინიაში: მის წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებიან სპარსელები VII საუკუნეში 207, 208* ქალკედონში მოკლულ იქმნა სუბარმახი (399 წელს): 323*. ქალკედონი ბითვინიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია 126, 147, 155, 173, 177. ქალკედონის კრების დადგენილება 101.

ქარანი, ქალაქი მესოპოტამიაში: 116.

ქართველები: ქართველებმა საკუთარ გმირად აქციეს სპანდიატი 257*. ქართველთა მეფეების ურთიერთობა ბიზანტიის კეისრებთან 287*. ბიზანტიელებთან ერთად იბრძვიან არაბების წინააღმდეგ 273*. მონაწილეობენ თომა სლავის აჯანყებაში 303 – 306, 326. იხ. აბაზგები, იბერიელები, კოლხები, ლაზები, სვანები.

ქართლი: ქართლში მეფობა გააუქმეს სპარსელებმა 523 წელს 81*, 260*. სამმართველო აპარატი ქართლში VI საუკუნეში 83* – 84*. ქართლის ერისთავების შეთქმულება სპარსეთის წინააღმდეგ 571 წელს 261*, 262*. ქართლიდან წავიდა ქასრე ამბარვეზი (ხოსრო პარვეზი) 261*. ქართლში მოვიდნენ ოთხნი ძმანი, ძენი სოლომონისნი 261*. ერისთავი გუარამი 255*. ქართლის მცხოვრებთ ურთიერთობა აქვთ იბერთა მონასტერთან იერუსალიმში 258*. შიდა ქართლი მოაოხრა აბულ-კასიმმა 914 წელს 276*. იხ. იბერია.

ქასრე ამბარვეზი იხ. ხოსრო II პარვეზი.

ქაჯეთის ციხე: 265*, 266*.

ქერსონი იხ. ხერსონი.

ყველი (ყველი) 276*. იხ. ყველისციხე.

ქრისტუპოლი, ანუ ტიანა: 127, 149. იხ. ტიანა.

ქრისტეფორე, რომანოზ ლეკაპენის შვილი, თანაკეისარი (921 წლიდან): 330*, 331, 331*, 332*, 333*.

ქრისტეფორე, ფაზისის ანუ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი: 200.

ქსენოფონტი, ისტორიკოსი (V – IV საუკ.) მისი ცნობა ტრაპეზუნტის შესახებ 300, 300*. მისი ცნობა კოლხური მათრობელა თავლის შესახებ 322*.

ქსერქსი: ახალი ქსერქსი (ასე უწოდებს ისტორიკოსი თომა სლავს) 304.

ქტეზიფონტი, ქალაქი: 35.

ლადირნი, ქვეყანა: 61, 310.

ყარსი: ყარსის ციხეში ზის დიდი არმენიის ერისთავთ-ერისთავი 248.

ყაუხჩიშვილი ს.: 4*, 33*, 53*, 54*, 56*, 309*, 310*, 312*, 318*.

ყველისციხე (ყუელისციხე, ყველი): 276, 276*. ერისთავი ყუელი-სა მურვან ჯაყელი 276*. ყუელის ერისთავისადმი მიმართვის

წესი 291, 294*. ტიროკასტრონი წარმოადგენს ქართული „ყველისციხის“ ბერძნულ თარგმანს 276*.

ყუბანეიშვილი ს.: 192*.

ყუბანი, მდინარე: მას ეწოდება კუფისი 228*. მას ეწოდება უკრუ-ხი 231*.

შავი ზღვა: 191, 315*, 316, 321 (პონტოს ზღვა) 322 (პონტო). მისი ჩრდილო სანაპიროების აღწერა 224 – 233. იხ. აგრეთვე პონტო, ევქსინის პონტო.

შავშეთი: 276*.

შანიძე ავ.: მისი ეტიმოლოგია სიტყვისა „არტანუჯი“ 280*.

შარვანი (სარვანი): 292*. მდებარეობს ალანისა და ჭანარისა შუა 292. შარვანის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

შაჰინი იხ. საინი.

შაჰრვარაზი იხ. სარვარაზა.

შესტაკოვი ს. პ. ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი: 53*, 74.

შიო მღვიმელი: მისი „ცხოვრება“: 83*, 84*.

შტადტმიულერი გ. (ფილოლოგოსი): 226*.

შტაინი ე. (ისტორიკოსი): 312*.

შუამდინარე (მესოპოტამია): 82*. იხ. მესოპოტამია.

შუბარტი ვ. (ფილოლოგოსი, პაპიროლოგი): 15*.

ჩარვაგანი, კუნძული: 233.

ჩაქვის წყალი: 265*.

ჩახარი, ციხე მისიმიელთა ქვეყანაში: 53*.

ჩორდვანელი: 268*. იხ. ზურვანელი.

ჩუბინოვი დ.: 68*.

ცაგერი: 55*. მისი გაიგივება „თაკვრიასთან“ 53*.

ცაიში, საეპისკოპოსო კათედრა დასავლეთ საქართველოში: მისი სახელწოდების ნაირსხვაობა ბიზანტიურ ეკთესისებში (საისენთა, საისტა, აბისენთა) 188 – 189. ცაიშის საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში 130, 140, 142, 144, 181, 184, 187, 190. ცაიმის ეპისკოპოსი X საუკუნიდან აღარ ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს 198.

ცეცე, ბიხ. პოეტი-კომპილატორი (XII საუკ.): 1.

ცხუმი, ანუ სევასტე ქალაქი. იხ. სეზასტოპოლი.

მამანარბე (ზამანაზი), იბერიის მეფე: 535 წელს ჩადის კონსტანტინეპოლში 80, 81*, 82*, 84*.

მერმაძე, ადგილი ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე: 248, 251. შდრ. ეკთესისების **სერმანძი** 185.

მიღანევი (= ზიგანევი): 193*. იხ. ზიგანევი.

წათე I, ლაზთა მეფე: იგი ზამნაქსეს შვილია 11. ჩავიდა კონსტანტინეპოლში იუსტინესთან 11 – 14, 77 – 79. ცოლად შეირთო პატრიკიოს ონინეს (ნომოსის) ქალიშვილი ვალერიანე 12, 78. სპარსელების ლაშქრობა წათეს წინააღმდეგ 528 წელს 14, 79 – 80; იუსტინიანე უგზავნის დამხმარე ჯარს 79. ცნობები მის შესახებ იოანე მალალასთან და „პასქალურ ქრონიკაში“ 77*.

წერეთელი გ.: 236*.

წუნდა: მისი გაიგივება კეჯეს ციხესთან 265*.

ჭანარია: ალანისა და ჭანარიას შუა მდებარეობს შარვანი 292. ჭანარიის მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

ჭანეთი: 190, 191, 192. აქ მოკლეს კეისარი ტაკიტე 276 წელს 69*.

ჭანიუკი (ხალტიქი): პონტოს პროვინცია 30*.

ჭიჭინაძე ზ.: 275*, 276*.

ხადერი, მდინარე: 230.

ხაზარები ისინი არიან თურქები აღმოსავლეთისა 99. ისინი მოკავშირეებად მიიღო ირაკლი კეისარმა 625 წელს 99, 100. მათი სარდალი (VII საუკუნეში) ზიებელი 99. მათ გადმოლახეს კასპიის კარები 99. მათი ციხე სარკელი 224, 225. მათ წინააღმდეგ 729 წელს ილაშქრეს არაბებმა 115. იხ. ხაზარეთი.

ხაზარეთი (ხაზარია): აქ გადმოსახლეს იუსტინიანე II 208*. ხაზარეთის ხაგანის შვილმა 728 წელს ილაშქრა მიდიაზე და არმენიაზე 114. ხაზარებისაკენ დადიან რუსები 229. ხაზარეთის ხაგანი და ბეგი 226. ხაგანისადმი მიმართვის წესი 293, 294*. კონსტანტინეპოლის პატრიარქის სამწყსო ვრცელდება ხაზარეთამდე 137. იხ. ხაზარები.

ხალდეველები: 301. **ხალდები** თომა სლავის ჯგარში 305, 326.

ხალდია (ქალდია): 137, 232*, 246. **ხალდიის თემი** 296, 300 – 301, მისი დედაქალაქი ტრაპეზუნტი 300. ხალდია შედიოდა პოლემონის პონტოში 30*. ხალდიის სტრატეგოსი იგზავნება ბა-

სიანიდან არაბების განსადევნად 261. ხალდიაში ჩავიდა კონსტანტი პატრიკიოსი, შეკრიბა ჯარი და წავიდა არტანუჯის ასაღებად 282. ხალდიაში დიდი ხანი დაჰყო კონსტანტინე ლიბისძემ 240. ხალდიის სტრატეგოსი თეოფილე 263. ხალდიის მიტროპოლიტი, მისი მიწერ-მოწერა ნიკოლოზ მისტიკოსთან 210, 211.

ხალი (ხალევი, ხალხევი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხალიატი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249, 251.

ხლიატი: 248, 249, 253, 254.

ხალიბები: წარმოშობილი არიან იაფეტისაგან 7 – 8, 62. ხალიბები – ტომი სკვითიაში 324.

ხალტიქი (ჭანიუკი), პონტოს პროვინცია: 30*.

ხამაზური (ხამატოზური, ხამუჭური): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში 133, 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხანტიერძი (ხანძიორზი): საეპისკოპოსო კათედრა ლაზეთის ეპარქიაში, ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში 133, 146, 165, 185.

ხარკა: ხარკას ქვეყანა 250, 252.

ხარსიანონი: ეს წარმოადგენდა კაპადოკიის შიდა ნაწილს 298.

ხარსი, ეპონიმი: მისგან წარმოსდგა ხარსიანონი 298.

ხარძიძი (ხაბიძიტი): საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ლაზეთში: 133, 146, 165, 185.

ხამანა (გეოგრ.): 191. **ხაჯანენიკა** (გიზენენიკა): აქ დგას ტრაპეზუნტის ლეგიონის დანაყოფი 191.

ხამინე: ხამინის ერისთავი, მისადმი მიმართვის წესი 291.

ხანული: 247*.

ხერიანი: საეპისკოპოსო კათედრა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში, ლაზეთში 483 146, 165, 176, 179, 185, 199.

ხერსონელები: მათ წინააღმდეგ ლაშქრობს სავრომატე უმცროსი 289; შეესივნენ ზოსპორელებს 289*. მათი მთავარი თემისტე 287; მათ აიღეს ზოსპორი 288.

ხერსონი: 53*, 230. უერთიერთობა რომთან III – IV, საუკუნეში 289*. ხერსონში გადასახლეს იუსტინიანე II 208*. აქ ჩავიდა პეტრონა კამატერი 883 წელს 226; პეტრონა იგზავნება აქ სტრატეგოსად 228. ხერსონი ჯიქეთში შედის 129, 224. მანძილი ხერსონიდან დნეპრამდე 229. ხერსონის ავტოკეფალი არ-

ქიეპისკოპოსი ჯიქეთის ეპარქიისა 129, 174, 178, 180, 184 – 185, 187, 197, 232*. **ხერსონის თემი** 296.

ხერტი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249.

ხლიატი (ვანის ტბის ჩრდილო სანაპიროზე): 248, 249, 253, 254.

შდრ. ხალიატი.

ხონე: ხონის მიტროპოლიტი 148, 170, 177.

ხორაკული, მდინარე: ერთვის მეოტის ტბას 230.

ხოსრო II ანუშირვანი; სპარსეთის მეფე, (531 – 579 წ. წ.): მეფობდა 48 წელს 72.

ხოსრო II პარვეზი (ქასრე ამბარვეზი), სპარსეთის მეფე (590 – 628 წ. წ.): სეფეწულობაში განაგებს რანსა და მოვაკანს 261*. სარდალ ბარამთან დაახლოვებულია და მასთან ერთად ლაშქრობს 32, 32*. გამეფების შემდეგ ვერ მოურიგდა ბარამს და მას წაერთვა სამეფო ძალაუფლება 335. იგი სთხოვს კეისარს დახმარებას ბარამის წინააღმდეგ 27, 27*. 622 – 625 წლებში ხოსრო გზავნის ბიზანტიელების წინააღმდეგ სარდლებს სარვარაზას, სარაბლანგას, საინს 90 – 98, 207, 208*, 258*.

ხოსროეგეტები: მათგან შედგენილი სპარსელთა ჯარი 94.

ხრისა: ხრისას მთავრისადმი მიმართვის წესი 292.

ხრესტონი, პაპიას ძე: ხერსონის მეფე 289*.

ჯავახეთი: აქ მთავრობდა გუარამი 261*. აბულკასიმმა მოაოხრა იგი 914 წლის მახლობელ ხანებში 276*.

ჯავახიშვილი ივ.: 81*, 83*, 238*, 256*, 259*, 275*, 294*.

ჯანაშია ს.: 259*.

ჯაყელი: მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყველისა 276*.

ჯიქები: მათი დახასიათება 58. ისინი ცხოვრობენ „ძველ ლაზიკაში“ 233*; მათ ალანები თავს ესხმიან 233. ჯიქები თომა სლავის ჯარში 305, 326.

ჯიქეთი: 197, 224, 230*. მისი სამხრეთი საზღვარია მდ. ნიკოფსი 231. მის სანაპიროზე არის კუნძულები 232. ჯიქეთში საქადაგებლად წავიდა ანდრია მოციქული 59. ჯიქეთის ეპარქია და იქ შემავალი ავტოკეფალი საარქიეპისკოპოსოები (ხერსონი, ბოსპორი, ნიკოფსია) 129, 139, 140, 141, 145, 180, 181, 184 – 185, 187. ჯიქეთის მიტროპოლიტი 136. იხ. აგრეთვე ნიკოფსია.

ჯიხახორი, სოფელი ლახეთში: 50, 52*.

- ჟუანშერი**, ქართველი ისტორიკოსი: 82*, 261*. მისი ცნობა იბერიელთა შთამომავლობის შესახებ 255* – 256*, 262*.
- ჯუანშერი**, ქართლის მთავარი: მან შეირთო ცკლად ადარნასე კურაპალატის ასული ლატავრა 256*.
- ჰალისი**, მდინარე: 288, 300*. (ალაე ?). დასავლეთიდან საზღვრავს დიდ კაპადოკიას 297.
- ჰარპოკრატონი**, II საუკუნის გრამატიკოსი: მისი ლექსიკონი სვიდას წყაროა 313.
- ჰელადოს ალექსანდრიელი**: სვიდას წყაროა 313.
- ჰელენოპონტი**: ჰელენოპონტის ეპარქია (ცენტრი ამასია) 127, 132, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 155 (ჰელენუპოლი?) ეპარქია), 175, 178, 195.
- ჰელესპონტი**: ჰელესპონტის ეპარქია (ცენტრი კვიზიკი) 126, 147, 153.
- ჰემიმონტი**: ჰემიმონტის ეპარქია (ცენტრი ადრიანუპოლი) 128, 167.
- ჰენიოხები**, ტომი დასავლეთ საქართველოში: 233*.
- ჰერაკლი** იხ. ირაკლი.
- ჰერაკლია თრაკიისა**: ევროპის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 126, 147, 152, 172, 177.
- ჰერაკლუპოლი**, ანუ ფილახთოე (პედახთოე), ქალაქი მეორე არმენიაში: 129, 141.
- ჰეროდე**, იუდეის მეფე: 299.
- ჰეროდოტე**: 317, 317*, 320* (ნისური, ანუ ფაზისური ცხენების შესახებ).
- ჰესიოდე**: 313.
- ჰესიხი მილეტელი** („ილუსტრიოს“), VI საუკუნის ქრონისტი: 297.
- ჰიდრუნტი**: ჰიდრუნტის მიტროპოლიტი 148, 170.
- ჰიერაპოლი**: კაპატიანის ფრიგიის ეპარქიის ცენტრი: 128, 148, 168, 173, 177. იხ. აგრეთვე იერაპოლი.
- ჰიეროკლე** (VI საუკ.): მისი ისტორიულ-გეოგრაფიული ნაშრომი „სინეკდემოსი“ 123, 123*, 130, 200, 221.
- ჰილდერიხი**: მეფობს აფრიკაში (523 – 530 წ. წ.) 81*.
- ჰიმარი** (ვარიანტები: პიმარი, ლიმარი), ციხე დასავლეთ საქართველოში: 43*. იხ. სქიომარი.
- ჰიპატოსი**: 77. იხ. სქიომარი.
- ჰირკანე**, იუდეველთა მეფე: 65, 66.
- ჰირკანიის ზღვა**: 319.

ჰისსო: ჰისსოს ნავსადგური 57. იხ. ისსო.

ჰომეროსი: 313.

ჰონიგმანი ე.: 279*.

ჰონორიადა: ჰონორიადის ეპარქია (ცენტრი კლავდიუპოლი) 127, 157.

ჰორმიზდა იხ. ორმიზდა.

ჰუნნები (თურქები): 21, 22. მათი ქვეყნებისაკენ გაემართა ირაკლი კეისარი 632 წელს 97.

ჰუნნები დასავლეთისა (ავარები): 98. ჰუნნები თომა სლავის ჯარში 305.

ჰური: „ქაჯთა ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან ჰური“ (ლეონტი მროველი) 266*.

საგანთა საძიებელი

არხონი (ἀρχων „მთავარი“): 294*.

„ბერძნული ცეცხლი“: 306.

დარიგბედუმი: უდრის „კუროპალატს“ 32.

დომესტიკი: 36. სხოლათა დომესტიკი 262*.

დრომოსის ქართულარი: 237*.

ერისთავი, ანუ მთავარი იბერიისა 67*.

ექსუსუსტი: 294*.

თაფლი: მათრობელა თაფლი კოლხეთში 322, 322*.

ინდიქტიონი: ბიზანტიური თხუთმეტწლიანი კვინკლოსი 72.

იპოსტრატეგოსი, თანამდებობა: 36.

იტაზი (? პიტიახში), ალანთა მთავარი: 109.

კლიმატარქი: არმენიელთა კლიმატარქი (ნახარარი?) სურენა 29.

კომოპოლისი (καμπόσις): 278* – 279*.

ლოგოთეტი დრომოსისა: 237*.

მამასახლისი („ქართლისა მამასახლისი“) 81*, 84*.

მამფალი, მამფლობა: 275*.

მთავარი, ზნუ ერისთავი იბერიისა: 67*.

მონოთელიტები: 48, 51* ბრძოლა მათ წინააღმდეგ 38; მათი შეჩვენება ლატერანის სინოდზე 40*.

მსოფლიო კრებები: მეხუთე მსოფლიო კრება (553 წ.) 182, მეექვსე (680 – 681 წ.) 182, მეშვიდე (787 წ., ნიკეის მეორე კრება) 200, 203.

Notitia dignitatum: 190 – 193.

ოქროს საწმისი: 316.

პატრიკოსი, თანამდებობა და წოდება 238*.

პროტოსპათარი: 226*.

საეკლესიო კრება 692 წლისა: მის დადგენილებას ხელს აწეენ თეოდორე ფაზისელი და იოანე პეტრელი 188*.
სპათარი: 226*.

ქართულარი დრომოსისა: 237*.

წელთაღრიცხვა: ალექსანდრიული ანუ პანოდორესი 71, 72 – 532-წლიანი მოქცევა 67 – 68, 205.

Χαρίπιδ: 278* – 279*.

ჰეტერიარქი: თანამდებობა 238* – 239*. დიდი ჰეტერიარქის თანამდებობა პირველად გვხვდება კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს 238*.

დამატებანი

- I. ცნობა «ზიგანევის» შესახებ ძველქართულ მწერლობაში
- II. ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის კვალი ძველქართულ მწერლობაში

I

**ცნობა «ზიგანევის» შესახებ ძველქართულ
მწერლობაში**

(იხ. ზემოთ გვ. 193).

ლაზეთის ეპარქიაში შემავალ საეპისკოპოსო ცენტრის ზიგანევის ლოკალიზაციისათვის მნიშვნელობას არაა მოკლებული ზოგიერთი ცნობა, რომელიც შემონახულია ძველქართულ ხელნაწერებში.

სახელდობრ, ზიგანევი მოხსენებულია იმ მოთხრობაში, რომელიც ეხება შვიდი „ძმის“ (ორენტიოს, ეროტოს, ფარნაკიოს, ფირმოს, ფირმინოს, კვრიაკოს, ლონგინოს) წამებას. რადგან ამ „შვიდ ძმას“ მეფემ უარი ვერ ათქმევინა ქრისტიანობაზე, გაგზავნა ისინი ქალაქ სატალაში (პირველი არმენიის ადმინისტრაციულ ცენტრში) და იქ მყოფ დუქსს (dux) დაავალა განეგრძო ამ შვიდი ძმის დაკითხვა და, თუ ისინი კერპებს აღიარებდნენ, დაებრუნებინა ისინი მასთან, მეფესთან; თუ კი კვლავ განაგრძობდნენ თავიანთ რწმენაში დარჩენას, გადაესახლებინა ისინი აფხაზეთისა და ჯიქეთის დაბა-ქალაქებში, რადგან ისინი მტკიცენი აღმოჩნდნენ თავიანთ რწმენაზე, დუქსმა ჩაიყვანა ისინი ტრაპეზუნტში, ჩასხა ხომალდში და გამყოლს გაატანა შავი ზღვის სანაპიროთი. დასავლეთ საქართველოს მიმართულებით, გზაზე, ჯერ კიდევ მგზავრობა რომ არ დაემთავრებინათ, შვიდივე ძმა დაიღუპა. მათი წამების მოთხრობაში მოხსენებულია ყველა ის დაბა-ქალაქი, სადაც დაიღუპნენ წამებულნი.

ჩვენ მოგვეპოვება ამ მოთხრობის როგორც სვინაქსარული, ისე მეტაფრასული რედაქცია. სვინაქსარული რედაქცია წარმოდგენილია გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნ დიდ სვინაქსარში ¹, ხოლო მეტაფრასული რედაქცია დაცულია გელათის ერთ ხელწადერში (№ 3. ფ. 227 – 241) ².

¹ იხ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერებში (A – ფონდისა): №№ 97, 193, 222, 508, 569, 572, 626, 635, 839, 840.

² გამოსცა კ. კეკელიძე. ორენტიოსისა და ძმათა მისთა მარტვილობა: ლიტერატურული ძიებანი, IV, 93 – 128. აქვეა გამოცემული სვინაქსარული ტექსტი №№ 193 და 626 ხელნაწერთა მიხედვით.

აქვე მოგვყავს სვინაქსარული რედაქციის ტექსტის ბოლო ნაწილი, სადაც იხსენიება შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე დაბა-ქალაქები დასავლეთ საქართველოსი.

«...ხოლო წმიდამან ორენტი კადნიერად აღიარა, ვითარმედ „არა ცუდთა ღმერთთა შეწევნითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა დავამჭუ ზუავი იგი და უკეთური ბარბაროზი“. ესმა რად ესე მეფესა, ფრიად შეწუხნა, გარნა მას ჟამსა შეიკდიმა დიდისა მისგან ახოვნებისა, და სარტყელი მოქადულისა მის მძლავრისაჲ დიდფასისაჲ ფრიად სხუათა საბოძვართა თანა სამეუფოთა მიანიჭა წმიდასა ორენტის. ხოლო უკუანადსკნელ ვინადთგან ქრისტეს სარწმუნოებისაგან ვერ ეძლო განყენებად მისა, წარსცა იგი ს ა ტ ა ლ ე ვ ე ლ თ ა ქალაქსა, რომელ არს სომხითისაჲ, ექუსთა ძმათა მისთა თანა, და მიუწერა დუქსსა მას, რომელი იყო მუნ, ვითარმედ „განიკითხნე რად უკუეთუ დაიჯერონ გეზაჲ კერპთაჲ, ჩემდავე წარმოავლინენ; უკუეთუ კულა არა დაირწმუნონ, წარავლინენ იგინი ექსორიად ქუეყანასა აფხაზეთისასა და ჯიქეთისასა“¹.

«და ესრეთ ბრძანებისაებრ მეფისა მი-რად-ჰყვანდეს იგინი მგზავრ, ვითარცა მიიწინეს იგი ადგილსა მას, რომელსა **ბანაკებ**² ეწოდებოდა, წმიდაჲ ე რ ო ს, უხუცესი ძმაჲ, უფლისა მიმართ მიიცვალა თუესა ივნისსა კ[~]ბ.

«ხოლო წმიდაჲ ო რ ე ნ ტ ი **რიზეონს** რად მიიწია, მოება ლოდი ქედსა მისსა და შთაიგდო ზღუასა, რამეთუ ესრეთ განეჩინა მისთვის. არამედ გარდამოსლვითა წმიდისა რაფაელ (!გაბრიელ) მთავარანგელოზისაჲთა ჴმელად განვიდა უვნებელი, და აღვიდა კლდესა ზედა, და ილოცა უფლისა მიმართ, და აღმოუტევა წმიდაჲ სული თვისი, და მუნვე დაეფლა, თუესა ივნისსა კ[~]დ.

«ეგრეთვე წმიდაჲ ფ ა რ ნ ა კ ი **კორდილოს** რად მიიწია, უფლისა მიმართ მიიცვალა თუესა ივლისსა გ[~].

«ხოლო ფ ი რ მ ო ს და ფ ი რ მ ი ნ ო ს **აფსარონს** რად მივიდეს საწუთოდსა ცხორებისაგან განვიდეს შვდსა ივლისისა თვისასა.

¹ გელათის მეტაფრასული რედაქციით მეფემ მისწერა დუქსს «გარნა ზღვს კიდისა ქალაქად ტ რ ა პ ე უ ნ ტ ა დ მიმყვანებელმან და კუამალდად შთამსხმელმან. ექსორია ყვენ სოფელსა ა ფ ხ ა ზ თ ა ს ა მუნ მპყრობელისა რ ი ლ ა ვ დ ი ნ ი ს მიმართ» (გ. 233 v).

² მეტაფრასულ რედაქციაში სწერია «კენი პარაოლიდ» (ბერძნულ ტექსტშია *Κενί παραολίδη*).

«ხოლო წმიდად კვრიაკოს, მივიდა რად **საეგრომსა** ¹ ქუეყანასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების **ზიღანეოს** ², ძილი იგი მართალთადა დაიძინა ი~დ ივლისსა.

«ეგრეთვე ამათი ძმად ნეტარი **ლონგინოს**, განვიდა რად ზღუასა **აფხაზეთად** ³, საშინელითა დუღილითა და დელვითა ოთხ-ნაკეცითა აღიძრა ზღუაჲ. ხოლო მან ილოცა და სული თვისი ღმერთსა შეჰვედრა ⁴ და დაეფლა **პიტოტას**, რამეთუ შემდგომად ოთხისა დღისა მიერ განვიდა ნავი».

ამგვარად, სურათი ნათელია: შვიდნი წამებულნი ჩასხეს ხომალდში ტრაპეზუნტის ნავსადგურში და გზას გაუყენეს იმ მიზნით, რომ გზადაგზა ბოლო მოეღოთ მათთვის. მარშრუტი ხომალდისა და თარიღები ძმათა დაღუპვისა ასეთია:

ბ ა ნ ა კ ე ბ ი	– 22 ივნისი
რ ი ზ ე ო ნ ი	– 24 ივნისი
კ ო რ დ ი ლ ო ს ი ⁵	– 3 ივლისი
ა ფ ს ა რ ო ნ ი	– 7 ივლისი
ზ ი ღ ა ნ ე ვ ი	– 14 ივლისი
პ ი ტ ი ო ტ ა	– 22 ივლისი

ეს გეოგრაფიული ადგილები ყველა ცნობილია საისტორიო წყაროებით გარდა პირველისა („ბანაკები“). „ბანაკი“ კი უდრის ბერძნულს Παρεμβίλη (მდრ. Καυρή παρεμβίλη „ახალი ბანაკი“; იხ. ზემოთ გვ. 192).

ამგვარად, მოთხრობაში აღნიშნული მარშრუტი თანამიმდევრობით ჩამოთვლის შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე დაბა-ქალაქებს ტრაპეზუნტიდან ბიჭვინთამდე; ჩვენი **ზ ი ღ ა ნ ე ვ ი ც**, ამ მარშრუტის მიხედვით, მდებარეობს აფსარონსა და ბიჭვინთას შუა. სოფელი გუდავაც (ძველქართული „გუდაყვა“, იხ. აქვე შენიშვნა 2) სწორედ შავი ზღვის სანაპიროს ამ მონაკვეთზე მდებარეობს.

¹ „საეგრომსა“ ხელნაწ. 97. 569, 572 („საერგომსა“). სხვა ხელნაწერებში – „ოვსეთისა“, გელათის მეტაფრასულ რედაქციაში: «წარვიდეს სოფლად აწ ლ ა ზ - თ ა დ წოდებულად ადგილ ზიღანეოს».

² ამ სტრიქონის გასწვრივ ხელნაწერში № 97 (გვ. 436) არშიაზე სწერია: **«გუდაყუასა იტყვს ზიღანეოსად»**. იხ. ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი: ენიშვის მოამბე, ტ. X, გვ. 299.

³ „აფხაზეთად“ ხელნაწ. 97. 569, 572, სხვა ხელნაწერებში – „ოვსეთად“.

⁴ გელათის მეტაფრასული რედაქციით ეს მოხდა 24 ივლისს.

⁵ მეხუთე საუკუნის ანონიმური „პერიპლუსის“ მიხედვითაც **Κόδοβλα** მდებარეობს რიზესა და ათინას შუა (იხ. SC I, 272. § 39).

II.

ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის «ისტორიის» კვალი
ძველქართულ მწერლობაში

(იხ. ზემოთ გვ. 208, შენ. 1)

რამდენსამე ძველქართულ ხელნაწერში მოიპოვება ნაწარმოები, რომელშიც მოთხრობილია: 1) სკვითთა მიერ 626 წელს კონსტანტინეპოლის გარემოცვაზე, 2) ირაკლი კეისრის ლაშქრობაზე სპარსთა წინააღმდეგ და 3) არაბთა შემოსევებზე ბიზანტიაში. როგორც ჩანს ამ მოთხრობის შემდგენელის ძირითადი მიზანი ყოფილა ეჩვენებინა, თუ რა სასწაულებრივად გადაურჩა 626 წელს ბიზანტიის დედაქალაქი „სკვითთა“ შემოსევას «მეოხებითა ღმრთისმშობლისადათა», რის გამოც ქალაქის გადარჩენის ამ დღეს მცხოვრებლები გალობენ «სამადლობელსა დაუჯდომელს».

ამ ნაწარმოების ერთ-ერთ რედაქციაში სათაურად სწერია:

«თხრობად მარგებელი ძუელთა თხრობათაგან შეკრებული მაუწყებელად საჰსენებელსა საკვრველებით ქმნილისა სასწაულისსა. რაჟამს სპარსნი და ბარბროზნი დედოფალსა ამას ქალაქთასა ბრძოლად მოადგეს და წარწყმდესცა საღმრთოდათა ბჭობითა განშჯილნი, ხოლო ქალაქი ესე უვნებლად დაცული მეოხებითა ღმრთისმშობლისადათა მიერითგან წლითიწლადსა გალობს სამადლობელსა დაუჯდომელ სახელმდებელი დღისა ამის. გვხ~ნ მ~მაო» (ხელნაწერი A-162. გ. 144).

ამ სათაურს მოსდევს თხრობა იმაზე, რომ ირაკლიმ გაილაშქრა სპარსეთის წინააღმდეგ. ამით ისარგებლეს „სკვითებმა“ და და ზღვით და ხმელეთით ალყა შემოარტყეს კონსტანტინეპოლს.

«წელთა ირაკლის ბერძენთა მეფობისათა ხუასრო, სპარსთა სამთავროდსა მქონებელმან, წარმოავლინა სარვარონ მკედართა მძლუნველი თვისი ძალითა მძიმითა ტყუწნვად ყოველსა ბერძენთა ქუეშესა აღმოსავალისსა მსგავსად მეხის ტეხისა რამსმე წუვად და სრვად და უჩინო ყოფად.

«ამან ფრიადითა ფლობითა წარმომტყუენველმან მისდა დამთხუეულთა ბერძენთამან არა ვისითა მაყენებელ ყოფითა ანუ ფრიადსა მას სიმძაფრესა მისსა განჭრელობითა რამეთუ ძალითა ბერძენთა ფრიად დამდაბლებულ იყო. მძიმითა მით და მკეცებრითა უგბილობითა მაშინ ბერძენთა სამთავროდსა მპყრობისა მძლავრისა ფოკა მკედრისა მიერ მიწევნა ყო ქალკიდონდ და მიერ განდგომითა საბრძოლთადათა. მიერითგან ყოვლით-კერძო განჰმზადებდა ღონეთა მოსადგომელთა დიდისა ამის ქალაქისათა. რამეთუ ესე იყო მისსა განზრახვა და ყოვლით-კერძო სასწრაფო.

«ამას რა ხედვიდა ერაკლე, აწღა შემდგომად ფოკა მძლავრისა მიმღებელი მთავრობისად, ფრიად ტკივნეულ და სალმობიერ ქმნითა დაუტევა სამეუფოდ და ევქსინო პონტოდთ შეკრებითა წუთდა დაშთომილისა მწედრობათა ძალისადათა მყის წინავე რაჲს მცნობელსა სოფელსა სპარსთასა ზედა დაესხა.

«ეუწყა რაჲ გამწედრებაჲ მეფისად ხალანს სკვთსა მყის საქმედ დაიდვა და ზღუად ვიდრემე აღავსო მათ-მიერთა ნავებითა, რომელსა ერთისა ძელისა მიერ სივრცედ შემზადებულეხისათჳს ბარბაროზთა ჳმითა ძელმარტო უწოდიან. ხოლო ჳმელი მკვრცხლთა და ცხენოსანთა მიერ. ხოლო ერსა სამეუფოსსა მაშინდელი იგი პატრიაქობის მქონებელი სერგი ფრიად ნუგეშინის ცემდა და ასწავებდა არა დავრდომად...

ამას მოჰყვება დაწვრილებითი აღწერა იმ ღონისძიებათა, რომელთაც მიმართავენ კონსტანტინეპოლის მცხოვრებნი პატრიარქ სერგის და მთავარ ბონოს („ვონოს“) ხელმძღვანელობით დასასრულ, ძეგლის ავტორი დაწვრილებით ჩერდება «ღვთისმშობლის» სასწაულებრივ ჩარევაზე და ქალაქის ხსნაზე „სკვითთა“ შემოსევისაგან.

ძეგლში ამის შემდეგ გაგრძელებულია თხრობა ბიზანტია-სპარსეთის ომზე 626 – 628 წლებში და თუ როგორ ირაკლის მიერ სპარსეთის დამარცხების «შემდგომად მცირედთა დღეთა მოვიდა მეფე ერაკლეცა ბიზინტიად, და ყოვლით-კერძოვე იყო მშჯდობად დიდი სამეუფოსა ბერძენთასა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 429). მაგრამ მოთხრობა აქ არ თავდება და ნაწარმოების შემდგენელი მოკლედ მოგვი-თხრობს ამის შემდეგ არაბთა შემოსევაზე (ქვემოთ, გვ. 429 – 30).

ნაწარმოებს ეტყობა, რომ იგი კომპილაციური ხასიათისაა. ეს ჩანს თვით ზემოთ მოყვანილი სათაურიდანაც («თხრობად მარგებელი ძუელთა თხრობათაგან შეკრებული»), ხოლო თვით ძეგლში ორგან ვკითხულობთ, რომ მოთხრობა „ქრონოგრაფიების“ მიხედვით არის შედგენილი: «ვითარ იგი აღწერილ არს წერილთა მათ **მოსაჯსენებელთა ხრონოღრაფისათა**». იხ. ქვემოთ გვ. 430 და 432). მართლაც, ის ამბები, რომლებიც გადმოცემული აქვს ჩვენი ძეგლის შემდგენელს, მოთხრობილი აქვთ ქრონოგრაფოსებს: თეოფანე ჟამთააღმწერელს, გიორგი ამარტოლს, გიორგი კედრენს და სხვებს. ლ. ლ ო პ ა ტ ი ნ ს კ ი, რომელსაც ეკუთვნის СМОМІІК-ის იმ ტომის წინასიტყვაობა, სადაც დაბეჭდილია მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ს მიერ გამოცემული ერთ-ერთი რედაქცია ჩვენი ძეგლისა, წერდა: „...в нашем повествовании осада Константинополя описана подробнее, чем в византийских: Анастасия Аскита, Зонары, Георгия Писиды, Феофана II св. Никифора“¹. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ჩვენი ძეგლის თხრობა არც ერთი ქრონოგრაფიის თხრობას არ იმეორებს,

¹ СМОМІІК, выпуск XXVII (1900), стр. II.

ბერძნული „ქრონოგრაფიების“ შესწავლამ დაგვარწმუნა ჩვენ იმაში, რომ:

1. ჩვენი ძველი წარმოადგენს კრებულს, რომელშიც შეტანილია სხვადასხვა ქრონოგრაფოსთა თხზულებებიდან ამოკრეფილი მოთხრობები. ხოლო ძნელია იმის თქმა, თუ ვინ შეადგინა ეს კრებული: ბიზანტიელმა ავტორმა, რომლის ნაშრომი მერე თარგმნა ქართველმა მწიგნობარმა, თუ იგი თვით ქართველის მიერ არის შედგენილი სხვადასხვა ბიზანტიური ქრონოგრაფიების მიხედვით. ყოველ შემთხვევაში, დღეს-დღეობით ცნობილი არ არის ბიზანტიურ მწერლობაში ამ ხასიათის რაიმე კრებული.

2. ერთ-ერთ ძველად, საიდანაც კრებულის შემდგენელს ამოუღია ცნობები ბიზანტია-სპარსეთის ომზე ირაკლი კეისრის დროს, ჩვენ გვევლინება ნიკიფორე კონსტანტინეპოლის „მოკლე ისტორია“ (Ἱστορία συντομική). ჩვენ ხელთ არსებულ დაბეჭდილ ქრონოგრაფიათა და ისტორიათა ტექსტებიდან ნიკიფორეს „მოკლე ისტორია“ ერთადერთია, რომლის ტექსტს ბევრგან ემთხვევა ძველქართული ტექსტი. ამაში დასარწმუნებლად სრულიად საკმარისია ის ნაწყვეტები, რომლებიც ჩვენ ქვემოთ მოგვყავს.

3. რაც შეეხება სხვა ადგილებს, რომლებიც ნიკიფორეს „მოკლე ისტორიის“ ფარგლებს სცილდება, ისინიც უთუოდ სხვა ბიზანტიური საისტორიო ტექსტებიდან მომდინარეობენ: ქართულ ტექსტს ამ ნაწილშიც ეტყობა ბერძნულიდან მომდინარეობა. ჩვენი ტექსტის სხვადასხვა რედაქციებსა და ვარიანტებში გვხვდება ისეთი სიტყვები და ფორმები, რომლებიც გასაგები ხდება მხოლოდ ბერძნული სიტყვებისა და ფორმების საფუძველზე:

1) «რომელნიცა იპოვნეს კი და სს (ἐν Πηγᾷ) საყოფელსა მისსა...» (მართლაც, კონსტანტინეპოლის გარეუბნის იმ ნაწილში, რომელსაც ეწოდებოდა Πηγᾷ, იყო ღვთისმშობლის მონასტერი).

2) «დატევებულ იყო მცველად ქალაქისა და ეპარხოსად¹ ვონოს ვინმე სახელითა, კაცი მოწრაფე და მკნე».

3) «და ყოველივე იგი ზღუაჲ გარემოჲს ქალაქისა ადავსო ნავებითა... რომელსა... ბარბაროზთა ჳმითა ძელმართო (μισορξισον) უწოდიან».

4) «ხოლო იყო იგი სენითა შავნაღლიანობისა და ვნებული». აქ უნდა გვკონდეს სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი ბერძნული სიტყვისა μελαγχολία.

¹ ქართულ ხელნაწერში სწერია: „ეპარტოსად“ (აღრეულია **ე** და **ღ**).

5) ბერძნული ორიგინალის გავლენა უნდა იყოს, როდესაც სპარსულ საკუთარ სახელებს ქართული ტექსტი გადმოგვცემს ბერძნული ტრანსლიტერაციის მიხედვით: მაგალითად, ს ა რ ვ ა რ ო ნ (აკუზატივის ფორმით ბერძნული სიტყვისა Σάρβαρος; უდრის „შაჰრვარაზ“).

რამდენადაც ბერძნული და ქართული ტექსტების შედარებამ დაგვარწმუნა იმაში, რომ ქართულ ტექსტს მხედველობაში აქვს ნიკიფორეს „ისტორია“, საფიქრებელია, რომ ძველქართული ტექსტი შეიძლება შეიცავდეს ისეთ ვარიანტულ სხვაობებს, რომლებიც ნიკიფორეს „ისტორიის“ ბერძნული ტექსტის დასადგენად გამოდგება. მართლაც, ზოგიერთი ასეთი ვარიანტული წაკითხვა ქართული ტექსტისა უკვე წინასწარი შედარების შედეგად მუდავნდება. ასე, მაგალითად:

ნიკიფორე 21, 18: აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ, როდესაც შაჰრვარაზმა (სარვაროსმა) გამარჯვებული ირაკლი კეისრისაგან გამოითხოვა სპარსეთის სამეფო ტახტი, იგი შეჰპირდა კეისარს, რომ ბიზანტიელებს დაუბრუნებდა ყველაფერს, რაც კი ომის დროს სპარსეთმა წაართვა მათ. და შაჰრვარაზმაო – ნათქვამია ნიკიფორესთან – მაშინვე დასცალა ეგვიპტე და მთელი აღმოსავლეთის ქვეყნები და გადასცა ბიზანტიელებსო, გამოიყვანა ამ ქვეყნებიდან იქაური სპარსელებიო (τοῦτ ἐκέισε Πέρσας ἔξελαν). ცხადია, აქ არ შეიძლება ლაპარაკი იყოს სპარსელებზე, რომლებიც ამ ქვეყნებში ცხოვრობდნენ (ასეთი ხომ იქ ბევრნი იყვნენ). აშკარაა, რომ ქართულ ტექსტს შემოუნახეს მართებული ვარიანტი: იქ სწერია: შაჰრვარაზმა «ბრძანებად განსცა და ყოველნი ერი სთავნი სპარსთანი ადგილთაგან ბერძენთა სამეუფოსათა განიყვანა», ე. ი. შაჰრვარაზს, თანახმად დაპირებისა, უკან გაუწვევია სპარსელი სარდლები (თუ პიტიახშები) რომლებიც ჩაყენებული იყვნენ სპარსეთის მიერ მიტაცებულ მხარეებში ბიზანტიის იმპერიისა.

ზემოხსენებული კრებული ქართულად მოღწეულია სამი რედაქციით: მცირე, მოკლე და ვრცელი რედაქციით¹. მცირე რედაქციის მხოლოდ ერთი ხელნაწერი გვაქვს, დანარჩენებისა – რამდენიმე²:

¹ კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია I³ (1951). გვ. 468.

² ერთის გარდა ყველა ხელნაწერი საეკლესიო მუზეუმის (A) ფონდისაა. მათი აღწერილობა იხ. თ. ჟორდანიას, Описание... (სათანადო ნომრების ქვეშ).

- მ ც ი რ ე: A – 347, XVIII საუკუნისა.
 მ ო კ ლ ე: A – 5, 1756 წლისა.
 A – 40, XV საუკუნისა.
 A – 162, XI საუკუნისა.
 A – 272, 1817 წლისა.
 ვ რ ც ე ლ ი: A – 500, ხელნაწერი 1042 წლისა (A).
 A-518, 1708 წლისა (B).
 A – 674, XV საუკუნისა. (C).
 რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის
 ინსტიტუტისა (D).

თუ რა მიმართებაში არიან ერთიმეორესთან მოკლე და ვრცელი რედაქციები, ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება შემდეგი ადგილის შედარება:

ვ რ ც ე ლ ი რ ე დ ა ქ ც ი ი თ	მ ო კ ლ ე რ ე დ ა ქ ც ი ი თ
<p>ხოლო მეფისა მიერ ჰერაკლესა დატე- ვებულ იყო მცველად ქალაქისა და ეპარ- ხოსად ვონოს ვინმე სახელითა, კაცი მო- წრაფე და მწნე და რაოდენცა შესაძლე- ბელ იყო მის მიერ, ისწრაფდა იგი წინა- დადგომად თითოსახეთა მათ მანქანე- ბათა და ღონეთა წინააღმდეგომთადასა და ყოველივე სიმარჯუესა იქმოდა იგი, და ყოვლითა ძალითა თვისითა იღუწიდა შეწევნად ქალაქისა და ვსნად ერისა. და არა დასცხრებოდა იგი ყოვლადვე ძიებად ღონესა, რომლითამცა სახითა შეუძლო განრომად მოპოვნებულთა მათ მათთა ბრძოლისა სიბოროტეთა.</p> <p>რამეთუ ესრეთ ჰნებავს ღმერთსა ყოვ- ლადვე, რათა არა უქმრად და უქმად უზრუნველვიყვნეთ, არამედ ჩუენგანცა ჩუე- ნებად მოსწრაფებისა, და მღვმარებისა და ყოველსავე სახელსა ძიებად, პოვნად ვსნისა და დაჯსნად საცთურისა, ხოლო რათა გუაქუნდეს ყოველივე სასოებად ცხოვრე- ბისაჲ მისა მიმართ მხოლოდასა.</p> <p>ესრეთ უკუე ისოს ამცნო ძესა ნავესსა წყობის ყოფად და მზირთა მიერ გამს- ტოვრობად გაინსა ზედა, და გედეონ ბრძოლად მადაიმისა წყლითა და ცეცხ- ლითა აღჭურა ოდესმე. (ხელნაწერი A – 500).</p>	<p>ხოლო მეფისა მიერ ქალაქის მცვე- ლად დატევებული ვონოს სახელით რაოდენ უძლებდა ნაცვლის ვერაგო- ბად ყოვლისავე ყოფად და ქმნად მის- წრაფე იყო.</p> <p>რამეთუ ჰნებავს ღმერთსა ჩუენიცა არა უქმად და უდბად მჯდომარებად, არამედ მოქმედებად რასმე და ჩუენგ- ნითცა მოგებად, ხოლო ყოვლისავე ცხოვრებისაგა მისსა მიმართ ქონებად.</p> <p>ესრეთ ისოს ძესა ნავესსა მზირთ დასხმაჲ უბრძანა გეთისთვს, და გედე- ონ მადაიანელთა მიმართ ჩაფებითა და ლამპრებითა აღჭურა (ხელნაწერი A – 162).</p>

ჩვენი წინამდებარე წიგნის დანიშნულების ფარგლებს სცილდება ამ ქართული ძეგლის დაწვრილებითი გამოკვლევა წარმოვადგინოთ აქ. ჩვენი მიზანი იყო ამ წიგნში მოთავსებული ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელის „ისტორიიდან“ მოტანილ ცნობებთან (იხ. ზემოთ, გვ. 203 – 208) დაკავშირებით გაგვეზიარებინა მკითხველი საზოგადოებისათვის ჩვენი აზრი იმის შესახებ, რომ ძველქართულ მწერლობაში მოიპოვება კვალი ნიკიფორეს „ისტორიისა“, და ამ აზრის ნათელსაყოფად გამოგვექვეყნებინა ბერძნულ-ქართული პარალელური ტექსტები. ამ შესავალ ნარკვევში წარმოდგენილი ცნობები და ბერძნულ-ქართული პარალელური ტექსტები, ვფიქრობთ, დახმარებას გაუწევენ იმას, ვინც მოისურვებს სპეციალური მონოგრაფია უძღვნას ძველქართულ ნაწარმოებს „კონსტანტინეპოლის გარემოცვის შესახებ“.

როგორც მკითხველი დარწმუნდება, ბერძნულ ტექსტთან შეხვედრები აქვს ქართული ტექსტის ვრცელ რედაქციას. ქართული ტექსტი დავამუშავეთ № 500 ხელნაწერის მიხედვით (A) და მისი ნაკლულევანი ადგილები შევავსეთ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ხელნაწერის (D) მეშვეობით და შევუდარეთ სხვა ხელნაწერებსაც.

ქართული ტექსტი, ხარვეზებიანი, და მისი რუსული თარგმანი გამოქვეყნებული აქვს მ. ჯანაშვილს¹, რომელიც წერს, რომ მან ეს ძეგლი იპოვა თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერში № 471. როგორც ჩანს, ეს არის ხელნაწერი № 500, რომელიც, ალბათ, მაშინ (1900 წელს) № 471-ით იყო დანომრილი, ხოლო შემდეგ, როდესაც თ. ჟორდანიას ამზადებდა თავის „აღწერას“ (1902 წ.), მისთვის ნომერი შეუცვლიათ.

¹ СМОИИК, выпуск XXVII (1900), стр. 1 – 64.

ბრძოლა ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის VII საუკუნეში

მერმე კულად ხუასრო სხუად მთავარი წარმოავლინა საბერძნეთსა ზედა, რომელი მოქცეულდა იყო პალესტინით, სახელით სარვარონ, სიმრავლითა ერისადა ფრიად, რომელმანცა განწყუნა და მოაოჭრა ყოველი საბერძნეთი უძვრეს პირველისა მის.

და შთავიდა კოსტანტინეპოლედ და ქალკიდონს, და ეშენა ყოვლითა ლაშქრითა თვისითა და ყოვლითა ღონითა ისწრაფდა * განწყუნად და ძვრის ყოფად ქალაქისა და ერისა. ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და მოინადა მან ¹ ურიცხვ ერი მბრძოლთადა ყოვლით-კერძო ნათესავთაგან მრავალთა, და ევქსინი პონტოდთ, რომელ არს ზღუად ვრცელი ჩრდილოდთ-კერძო,

წარემართა სიმრავლითა ურიცხვთა ნავებისადათა. და ჰყვა ² მის თანა ცოლი თვისი, და მიიწია რაჲ ტრაპეზუნტედ სანახებთა მათ სამეგრელომსათა, უშვა ძე, რომელსა უწოდა ერაკლე. და მიერ წარავლინნა მოციქულნი ძღუნითა მრავლითა მეფისა მიმართ თურქთადას. ³ ხოლო მეფემან თურქთამან დიდად შეიწყნარნა მოციქულნი ერაკლესნი და მოსცა მას აღთქუმად ერთობისადა, ვინაჲცა ერაკლე წარვიდა თურქეთს, ხოლო მეფე თურქთადა ყოვლითა ერთითა თვისითა მიეგება ერაკლეს

Αὐτίς οὖν ἐπιστρατεύει Χοσρόης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς κατὰ Ῥωμαίων, Σάρβαρον ἡγούμενον τῆς στρατιᾶς ἐκπέμψας, ὃς κατεδήσθη πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν χώραν... παρεσκευάζοντο δὲ οἱ Πέρσαι καὶ ἠπειρόντο ἐλθεῖν εἰς Χαλκηδόνα.

Ὁ οὖν Ἡράκλειος... ἀπάραις διὰ τοῦ Ἐυξείνου ἐπειράτο διὰ Λαζიკῆς εἰς τὴν Περσικὴν εἰσβαλεῖν· καὶ ἦν τίκτεται αὐτῷ υἱὸς ἐκ Μαρτίνης τῆς γυναικὸς (μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ταύτην ἦγετο), ὃν καὶ ἐπωνόμασεν Ἡράκλειον. ἐντεῦθεν ἀποστέλλει δῶρα πρὸς τὸν Τούρκων κύριον, ἐπὶ συμμαχίᾳ τῇ κατὰ Περσῶν συγκαλούμενος· ὁ δὲ δεξάμενος ὑπέσχετο συμμαχεῖσθαι. ἐν τούτῳ ἦσθεις Ἡράκλειος ἄρμησε καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτόν, κἀκείνος τὴν τοῦ βασιλέως παρουσίαν ἀκηκοὼς σὺν πλήθει Τούρκων πολλῶν

* შვერილი ხაზით / აღნიშნულია D ხელნაწერის ახალი გვერდის დასაწყისი.

¹ ხოლო ერაკლე მეფემან ისწრაფა და ყოვლით-კერძო შეიკრიბა ლაშქარი და მოინადა (მოიყვანა C) მან AC. ² და ჰყვა] და ჰოვად C.

³ D ხელნაწერში „თურქ“ თითქმის მთლად ამოფხეკილია და არშიაზე ხელნაწერის ეპოქის ხელით სწერია: „ქართ“ და მიწერილია: „შეისწალე, რამეთუ ქართველნი არიან: დედასა ცთომით ეწერა“.

პატივითა დიდითა და გარდაუ-
 ჯდა ¹ მას ჰონისაგან თვისისა და
 ყოველი ერი მის თანა და თაყუა-
 ნისსცა ², ხოლო ერაკლე მიითულა
 ფრიად და უბრძანა, რადთა აღჯ-
 დეს და ვითარცა ძე მისი ვილო-
 დის მის თანა. და ესრეთ ამბორს
 უყვეს ურთიერთას. და აღიჭადა
 გვრგვნი თვისი ერაკლე და დაარ-
 ქუა მას და უქმნა მას სერი. და
 რავდენნიცა სერსა მას აქუნდეს
 ჭურჭელნი ოქროჲსა და ვეცხლი-
 სანი, მიანიჭნა მას და ყოველთა
 მთავართა მისთა.

და (ს)ავართაგან ³ რადთა ვერ
 წარიპარონ ლიქნით მეფე იგი
 თურქთად, უჩუენა ხატი ასული-
 სა თვისისად და აღუთქუა მიცე-
 მად მისა ცოლად. რომელიცა,
 იხილა რად, განჰკრთა და თავისა
 თვისისა დადებად შეწევნად მისა
 აღუთქუა, და სიმრავლე დიდძალი
 ლაშქართად ერაკლეს მოჰგუარა
 შეწევნად მისა, რომელთა თანა
 მივიდა სპარსეთს ერაკლე მეფე.

την βασιλει υπηγνίαζε, και αποβα-
 του εππου την βασιλει κατα γης
 προσκυει. εποει δε τουτο και ο
 συν αυτη πας δχλος. ο δε βασι-
 λευς το υπερβαλλον της τιμης
 θεασαμενος εδηλου αυτη ως ει
 τα της φιλιას αυτη βεβαια ειη,
 και εποχουμενον πλησιάζειν, και
 εμα τεκνον ιδιον αποκαλων. ον-
 τως ουν ουτος ασπάζεται την βασι-
 λει. ο δε ον περιεκειτο στεφανον
 της κεφαλης λαβων τη του Τουρ-
 κου κεφαλη περιεθετο. συμποσι-
 στας τε αυτη πάντα τα εις υπη-
 ρεσιαν του συμποσιου σκευη εμα
 και στολη βασιλικη και ενωτιοις
 εκ μαργαρων κεκοσμημενοις δω-
 ρειται αυτη. ωσαυτως δε και τους
 περι αυτον αρχοντας τοις ομοιοις
 ενωτιοις αυτοχειρια εκοσμηι.

Είτα δεδιώς μη τα αυτά τη
 Ἀβάρω και παρ' εκείνου πείσεται...
 παραδείκνυσιν αυτη της θυγατρος
 Εὐδοκίαις εικόνα εφη τε προς αυτον
 ως „... εις γυναίκα δίδωμι σοι
 αυτην“. ο δε την άλλει της εικόνας
 και την περι αυτην κόσμηα τρω-
 θεις ερωτι του αρχετύπου ετι
 μάλλον επί τη συμμαχία επέκειτο.
 εὐθύς ουν αρχοντα και πληθος
 Τούρκων την βασιλει παραδίδωσι-
 συν αυτοις τε εις την Περσικην
 εισβαλων τάς τε πόλεις κατήρει
 και τα πυρεια διέστρεψεν (de Boor
 15,5 — 16,20).

¹ გარდუჯდა A.

² თაყუანის სცეს C.

³ და სავართაგან (პავართაგან C) განსამტკიცებლად AC. – ჩვენის აზრით ტექსტი შერყვნილია (სავართაგან, პავართაგან) და უნდა იყოს „ავართაგან“.

ხოლო ხუასრო, ცნა რად მოსლვად ერაკლესი. განეწყო მას ყოვლითა ძალითა მისითა და მრავალ-გზის ბრძოლა უყო. არამედ საღმრთოთა შეწევნითა სძლო მას ერაკლე და ურიცხვ სი/მრავლწ მოსრა ერისაგან სპარსთადას, და ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი მისნი დაჰქსნნა და მოაოკრნა, და ტაძარნი და ზაგინნი მათნი დაარღვნა ¹.

ერთსა შინა ტაძარსა პოვა, რამეთუ ხუასროს კერპი თვისი გამოესახა ღმერთ ყოვად თავი თვისი, ვითარმცა ცათა შინა ² მჯდომარე იყო, და მზწ და მთოვარწ და ვარსკულავენი გარემომს მისსა და ანგელოზნი დგეს წინაშე მისა, და ელვათა და ქუხილთა და წვმათა გამოავლინებდა ქუეყნად რეცა, რომელიცა აღფხურა ერაკლე მისაფუძველამდე, და ვერ ვინაჲ იყო ხუასრო წინადამდგომელ ³ ერაკლესსა.

რომლისათვისცა მიუწერა მან სარგარონს ერის-მთავარსა თვისსა, რომელი იყო ქალკედონს, ვითარმედ: „მეფემან ბერძენთამან შეიერთა მეფწ თურქთაჲ და ვერ უძლებ წინადადგომად, ისწრაფე, მოვედ შეწევნად ჩემდა“. ხოლო ერაკლე წიგნი იგი შეიპყრა მეწიგნიითურთ და ესრეთ შეცვალა დაწერილი მის შორის ვითარმედ: „მძლე ვექმენ ბრძოლასა ერაკლესსა და თურქთასა და მოვსრენ იგინი და ადარვადგანით მეოტ ვყვენ. ხოლო შენ განემტკიცე მანდა და უზრუნვე-

Ἐφ' ἑνὸς δὲ τούτων εὑρηται, ὡς Χοσρόης ἑαυτὸν θεοποιήσας ἐν τῇ τούτου στέγῃ ἑαυτὸν καθιήμενον ὡς ἐν οὐρανῷ ἀνεστήλωσεν, ἄστραπὰς καὶ ἥλιον καὶ σελήνην συγκατασκευάσας, ἀγγέλους περιεστῶτας αὐτῷ, καὶ βροντὴν διὰ μηχανῆς ποιεῖν καὶ βεῖν ὁπότ' ἂν θελήσειεν. τοῦτο τὸ βδέλυγμα θεασάμενος Ἡράκλειος εἰς γῆν κατέρριψε καὶ ὡς κονιορτὸν διέλυσε.

Χοσρόης τοίνυν ἀκούσας τὰ τε ἄλλα πάντα καὶ ὡς Τοῦρκοι συμμαχοῦσιν Ἡρακλείῳ, δῆλα ἐποίει πάντα διὰ γραφῆς τῷ Σαρβάρῳ, καὶ ὡς ταχέως πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀναξευγύναι καὶ Ἡράκλειον ἀμύνασθαι. μήδε γὰρ δύνασθαι τῷ πλήθει τῷ ἐκείνου ἀντικαθίστασθαι. τὸ δὲ γράμμα περιτραπέν Ἡρακλείῳ ἐγχειρίζεται. ὁ δὲ τοῦτο ἀναγνοὺς ταῦτα μὲν ἐξηφάνισεν, ἑτέραν δὲ γραφὴν ὡς ἀπὸ Χοσρόου σκηψάμενος τῷ Σαρβάρῳ ἐκτίθεται, τῇ ἐκείνου σφραγίδι σημηγνάμενος, ἔχουσιν

¹ დაარღვნა D.

² ცათა შინა] ცათა B.

³ წინააღმდგომ A.

ლად ჰბრძოდე ქალაქსა ბერძენ-
თასა სამეუფოსა“. და ბეჭედი
იგი ხუასროდსი დასდვა მას ზე-
და. ხოლო სარვარონ მიიღო რაჲ
წიგნი იგი, ადგილსავე ზედა
განემტკიცა.

οὕτως· „ὁ Καίσαρ Ῥωμαίων φι-
λίαν μετὰ Τούρκων ἐσπέισατο καὶ
εἰσῆλθε μέχρι τοῦ Ἀδαρβαδιγά-
νου καλουμένου τόπου, καὶ ὅτι
πέμψας στρατιάν κατ' αὐτοῦ ἀν-
τόν τε καὶ τοὺς Τούρκους διώ-
λεσα, οἱ δὲ περιλειφθέντες ἔφυ-
γον. μὴ σὺν ἀπάρῃς ἐκ τῆς Ῥω-
μαίων γῆς, ἀλλὰ τῇ Χαλκηδόνι
προσέδρευε, Ῥωμαίους αἰχμαλω-
τεύων καὶ ληΐζόμενος“. καὶ Σάρ-
βαρος μὲν τὸ γράμμα θεξάμενος
τῆς προσεδρίας εἶχετο (de Boor
16, 20—17, 15).

ვიდრემდის ღმერთმან საკვრველებათამან ყოვლად წმიდისა ღმრთის-
მშობელისა მეოხებითა ხადანის თანა სკვთისა დაჰქსნა საშინელე-
ბით და წაროტა. ხოლო ერაკლე მეფე, ვითარ მიეახლა ქალაქსა
მას სამეუფოსა სპარსთასა, ვინაჲ იგი იყო ხუასრო, მუნთქუესვე
განჰკრთა ხუასრო და ერის-მთავარი თვისი ოცდაათითა ათასითა
ლაშქრითა წინა მიაგება ბრძოლად ერაკლესა. ხოლო ეწყვნეს რაჲ
ურთიერთას, იძლინეს სპარსნი და მოისრნეს ბოროტად. და რაო-
დენნი იგი მეოტად ¹ განერნეს, შეკრბეს იგი ² მთავართა მათ თანა,
და იმეფეს/ მათ ძე ხუასროდსი
სიროი. ხოლო ხუასრო შეიპყრეს
და შეაყენეს იგი სახლსა შინა
ერთსა სამეუფოსა, და წინა და-
უსხეს მას ოქროდ და მარგალიტი
და ვეცხლი და ქვათაგან პატიო-
სანთა, და ჰრქუეს მას ესრეთ:
„ჭამდი ამისგან, რამეთუ ამის-
თვის ალადგინენ ბერძენნი ბრძო-
ლად ჩუენზედა“, და მოკლეს ხუას-
რო სიკუდილითა მწართა. ამან
სიროდ, ძემან ხუასროდსმან, შემ-
დგომად სიკუდილისა მამისა თვ-

Τούτου σὺν ἔφ' ἐνὶ τῶν βασιλι-
κῶν οἴκων κατέκλεισαν, καὶ τρο-
φήν σὺν ἐδίδοσαν, προσθήκαν δὲ
χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ λίθον
πλείστον λέγοντες. „τούτων ἀπό-
λαυε οἷς κατεμάνης καὶ ἅπερ
ἠγάπησας καὶ συγγίγαγες“. καὶ
οὕτω λιμώττοντα ἐπελιθόντες ἀνεί-
λον, Σειρόην δὲ τὸν τούτου υἱὸν
βασιλέα Περσῶν ἀνηγόρευσαν· ὃς
εὐθὺς πρὸς Ἡράκλειον διαπρεσ-
βεύεται δῶρά τε ἐξέπεμψεν ἕως
σπείσεσθαι αὐτῷ. γράφει δὲ πρὸς

¹ მეოტად] მეოტნი BC.

² შეკრბეს იგინი B.

სისა განიზრახა მთავართა თვსთა თანა, და მოციქულნი წარავლინნა ერაკლესსა ძღუნითა დიდძალითა თხოვად მშვდობისა, რადთა ერთ იყვნენ ორნივე იგი სამეფონი, ბერძენთა და სპარსთანი, და ღმერთი იყოს მათ შორის, ხოლო მეფემან ერაკლე შეიწყნარნა იგინი და მიუწერა სიროის, ვითარმედ: „არა შეჰკავს შეურაცხებად მეფეთად და უფროდსა ძიებისათვს მშვდობისა, და უკუეთუმცა ხუასრო მეპოვნა ძიებად მშვდობისა, არავემცა მოვიკსენენ ძვრნი მისნი“.

და უწოდა/ ძედ მისსა სიროის. და შემდგომად მცირედთა დღეთა მოკუდა სიროი. და მეფე იქმნა კავოს¹. და კულად იგიცა მოკუდა მცირედთა დღეთა შემდგომად. და მეფე ყვეს ურმიზდ. ამან ძჳ თვსი ძღუნითა მოციქულად ერაკლეს მიუგზავნა და მიუწერა: „რად იგი ყო ძესა ჩემსა ზედა, ღმერთსა, რომელსა შენ ჰმსახურებ, გიყოს შენ ეგრეთვე“. და ერაკლე შეიწყნარა იგი ფრიად და მოკუდა მამად მისი და მეფე ყო ერაკლე ნაცვლად ურმიზდისა მამისა მისისა სპარსეთს.

ხოლო სარვარონ შეიქცა რად ქალკედონით სპარსეთად მცი-

αὐτὸν ἐνοθεῖσθαι· τε ἀλλήλοις τὰς ὑπ' αὐτοὺς πολιτείας καὶ εἰρήνην παρὰ θεῶν ἀσπάξασθαι, ὡς ἑκάστην καθ' ἑαυτὴν ἡσυχάζειν, ἢ ἀντέγραφε καὶ Ἡράκλειος, τέκνον τὸν Σειρόην καλῶν, καὶ ὡς οὐκ ἦν αὐτῆρ ποτε κατὰ γνώμην βασιλέα τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐκπεπτωκῆναι· διὸ οὐδὲ Χοσρόην (de Boor 19, 24—20, 81).

Ἐνθὺς οὖν Σειρόης ἐτελεύτα, κρατεῖ δὲ τῆς βασιλείας Περσῶν Καβόης, ὅστις μετ' οὐ πολὺ τέθνηκε, μηδ' ἔν βασιλεύει Περσῶν Ὀρμισθῶς, ὃς καὶ αὐτὸς διαπρεβεύεται πρὸς Ἡράκλειον, τὸν τε ἴδιον υἱὸν τῶν χρημάτων καὶ δώροις πολυτιμήτοις πρὸς αὐτὸν ἀπέστειλεν. ἐσήμαινε δὲ διὰ γραμμάτων τάδε· „ὅν τρόπον λέγετε τὸν θεὸν ὑμῶν θεοῦμαι· γηραιότηνί ἀνθρώπων Συμεῶν εἰς τὰς ἀγκάλας, οὕτως καὶ τὸν θεοῦν σου τὸν υἱὸν μου θείσωμι εἰς τὰς χεῖράς σου, γυναῖχ δὲ θεός ἐν σέβῃ, ὡς ποιήσεις αὐτῆρ“. ὁ δὲ θαξάμενος μεγάλως ἐτίμησε, καὶ εἶτα τελευτήσαντος Ὀρμισθοῦ βασιλέα Περσῶν ἐτίμησε.

Σάρβαρος δὲ ἀκούσας ὅτι Χοσρόης καὶ Σειρόης, Καβόης καὶ

¹ კავოს B (აქაც და ქვემოთაც).

რედთა თანა განრომილთა ¹ და ქცევისა მისგან რომელი ეწია ზეგარდამო რისხვისაგან საღმრთოდსაა და ცნა, ვითარმედ მოსწყედეს ხუასრო, და სიროი, და კავოს, და ურმიზდ ². და მიუწერა მეფესა ერაკლეს, ვითარმედ: „უწყი სამე, რამეთუ არა თუ ნებითა ჩემითა მოვედ მე სამეუფოდ ბერძენთად ყოფად მისა რაოდენი ³ იგი ვყავ, არამედ მომავლინებელისა ჩემისა ხუას/რომს იძულებითა“. და ითხოვა ერაკლესგან, რადთა მივიდეს მისა და დაუდგეს მის წინაშე ვითარცა მონაჲ. და მეფემან ერაკლე მისცა სიტყუაჲ აღთქუმისაჲ ყოფად მის თანა მშჯდობისა, და ყო მან ეგრეთ. და აღუთქუა ერაკლეს მიცემად საფასოჲ ⁴, რადთა მოოჯრებულნი მის მიერ საბერძენეთს აღეშენნენ ⁵.

მათ დღეთა შინა ერისა მისგან სპარსთადსა მოიკლა მეფე მათი, ძე ურმიზდისი. და ითხოვა სარვარონ ერაკლე მეფისაგან, რადთა ყოს იგი მეფე სპარსთა ზედა. და ყო იგი ერაკლე მეფედ სპარსეთისა. ხოლო სარვარონ აღუთქუა ერაკლეს, რადთა რაოდენნიცა საზღვარნი წარეხუნეს საბერძენეთისანი სპარსთა, მიაქცინეს მისა ყოველნივე საბერძენეთადვე. და

Ὁρμισθας ἐτελεύτησαν, ἐκ τῆς Ῥωμαίων ὑπενόσται χώρας γράφει τε ἀπολογίαν πρὸς Ἡράκλειον, ὡς οὐχ ἔκων ἀλλὰ γνώμῃ τοῦ ἀποστείλαντος ἐπραττεν ἀπερ εἰς Ῥωμαίους πεποιήκαε, παραγενέσθαι δὲ αὐτὸν ἐζήτησε καὶ ὡς θεοῦλον παρίστασθαι. λόγοις τε πίστει· παρὰ βασιλείῃς βεβαιωθείς ἦκειν πρὸς αὐτὸν καὶ χρήματα ἐκ Περσίδας διδόναι ὑπισχεύετο, δι' ὧν πάλιν καινίζονται ἔσσι ἂν αὐτὸς ἐν χώρᾳ τῇ Ῥωμαίων κατεστρέψατο.

Ἐν τούτοις ἐπιβουλεύεται καὶ ἀναιρεῖται ὁ υἱὸς Ὁρμισθοῦ, καὶ Σάρβαρος παρὰ βασιλεῖ τὴν Περσῶν ἀρχὴν ἐξαιτεῖ ὁ δὲ ἐβίδου, καὶ ἀλλήλοις συνετίθεντο πάντα τὰ ἐκ Ῥωμαίων ὑπὸ Πέρσαις γενόμενα Ῥωμαίοις ἀνασώζεσθαι· εἰρήνης τε βραβευθείσης εὐθύς τὴν τε Αἴγυπτον καὶ πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν γῆν Ῥωμαίοις ἀποδίδωσι Σάρβαρος, τοὺς ἄκείσε Πέρ-

¹ განრომილთა] განდგომილთა BC.

² სირომს კაროს, და ორმიზდ D.

³ რაოდენი] რაჲ ABC.

⁴ საფასოჲ AD, საფასესა BC.

⁵ აღეშენნენ A, აღაშენნენ cet.

ბრძანებად განსცა და ყოველნი ერისთავნი სპარსთანი ადგილთაგან ბერძენთა სამეფოსათა განიყვანნა და დიდძალი ძღუენი მიანიჭა მეფესა ერაკლეს. და წარსცა მისა ¹ დაკრძალული იგი სკივრი ², რომელსა შინა იხხნეს ძელნი საუფლონი,

რომელნიცა სპასალობასა ³ მას მისსა სარვარონს იერუსალიმით გამოეხუნეს ⁴. და მიიღო იგი მეფემან ერაკლე, და ჰოვა აღბეჭდულად და დაკლიტულად და შეუძრველად განგებითა ღმრთმსადთა, ვითარცა იყო პირველითგან.

და ესრეთ განმარჯუებითა ზეგარდამოდთა ძლევა-შემოსილმან შემუსრა ყოველი ძალი სპარსეთისა და ყოველნი საზღვარნი და სიმტკიცენი მათნი მოაოკრნა, და ტამარნი და ბაგინნი მათნი დააქცინა და დაამჭუნა. და მეფენი მათნი დაიმორჩილნა. ექუს წელ ილაშქრა სპარსეთს შინა, და მეშვდესა წელსა

აღიღო საუფლოდ ძელი ჯუარისა და სიმდიდრე სპარსეთისა და დიდძალი და იერუსალიმს მოვიდა. უზუნა პატრიარქსა მოდისტოსს ჭურჭელი იგი ცხოველს-მყოფელისა ჯუარისა და იხილა ⁵ ყოველმან სავსებამან ეკლესიისამან და იცნნეს ბეჭედნი და კლიტენი შეუცვალებელად და ზოგად ჰმადლობდეს ღმერთსა, რომელმან დაიცვა ცხოვრებისა იგი საჭურველი უხილავად თუალთაგან შეგინებულთა. განადეს იგი და ყოველმან ერმან თაყუანის სცეს, და დაადგრა მეფე, ვიდრემდის მუნ აღიპყრეს იგი, და მეყსეულად ბიზინტიად წარმოს-

σας ἐξέλων, τὰ τε ζῳοποιὰ ἔδωκε πρὸς βασιλέα στέλλει (de Boor 20, 21—21, 19).

αὐτὸς δὲ λαβὼν τὰ ζῳοποιὰ ἔδωκε ἐσφραγισμένα, καθ' ἅπερ ἐλήφθησαν, διαμείναντα πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀφίκετο, καὶ Μωδῆστω τῷ ἀρχιερεῖ καὶ τῷ αὐτοῦ κλήρῳ τὰυτὰ ὑπέδειξεν. οἱ δὲ τὴν σφραγίδά σῶσαν ἐπεγίνωσκον· καὶ ὡς ἀνέπαφα καὶ ἀμέατα βεβήλοις καὶ μαιφόνοις χερσὶ τῶν βαρβάρων διετηρήθησαν, εὐχαριστήριον ᾠδὴν τῷ θεῷ ἀνέμεσαν. τὴν τε κλειδὸν τὴν ἐπ' αὐτοῖς ὁ ἱεράρχης μείναςαν παρ' αὐτῷ ἦγαγε, καὶ ἀνοίγόντα προσκυνοῦσιν ἅπαντες. ὑψωθέντων δὲ αὐτῶν ἐκείσε εὐφῦς ἐς τὸ Βυζάντιον ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψεν. ἃ δὲ Σέργιος ὁ τοῦ Βυζαν-

¹ მისა] მის თანა A. ² სკვერი A.

³ სპასალობასა AD, სპასალარობასა C.

⁴ გამოეხუნეს] წარმოედო AC.

⁵ იხილეს C.

ცა. რომელიცა სერგის პატრი-
აქმან ვლაჰერნით ¹ ლიტანიითა
დიდითა მიეგება და მოიყვანა
დიდსა ეკლესიასა და აღიპყრა.

ხოლო შემდგომად მცირედთა
დღეთა მოვიდა მეფე¹ ერაკლეცა
ბიზინტიად, და ყოვლით-კერძოვე
იყო მშველობად დიდი სამეუფოსა
ბერძენთასა,

ვიდრემდის განძლიერდა მუჰმედ უღმრთოდ, ტომით ისმაიტელი.
ნაზარისგან მისწულისა ისმაელისა, რომლისა ნათესავი დაემ-
კვდრა უდაბნოსა მადაამისასა და ცხო[ვ]ნდებოდეს აქლემებითა
ვაჭრობით. ხოლო ესე მუჰმედ გამოჩნდა მათგან დღეთა მათ ერაკ-
ლესთა. პირველ ობოლ იქმნა იგი ვიდრე ყრმაღა იყო, და ყოვლად
იყო იგი უღონო და უპოვარ. ხოლო იყო ღონიერ და მანქანა,
და შეუდგა მსახურებად აქლემთა ნათესავსა თვისსა დედაკაცსა
მდიდარსა. და შემდგომად მცირედისა ცოლ ეყო მას დედაკაცი
იგი. და ვალნ რაჲ იგი ვაჭრობად აქლემითა იერუსალიმს, / და
სადავე ისწავებნ იგი და ეძიებნ ყოველთაგან სჯულთა და ნათე-
სავთა სიტყუასა სჯულისასა უფროდსად. მონაზონი ვინმე ნესტო-
რიანი პოვა მან ექსორია-ქმნილი წვალებისათვის ქუეყანასა მას
მადაამისასა, ამას ეზრახებინ მარადის. ხოლო იყო იგი სენითა შავ-
ნავლიანობისაჲთა ვნებული, რამეთუ დასცემნ მას პაემანსა თვისსა.
ცნა ესე ცოლმან მისმან და შეწუხნა ფრიად და იურვოდა. ხოლო
მუჰმედ მანქანებისა ზაკულებითა დააჯერა ცოლი იგი თვისი, ვითარ-
მედ: „ჩუენებით ვიხილავ მთავარ-ანგელოზსა გაბრიელს და ვერ
უძლებ თავს დებად ხილვასა მას ანგელოზისასა და დავეცემი“.
ხოლო ცოლმან მისმან ესე ყოველი მიუთხრა მონაზონსა მას ნეს-
ტორიანსა და სახელი ანგელოზისაჲ მისსა აუწყა. ხოლო მონაზონ-
მან მან დააჯერა იგი და გულსავსე ყო, ვითარმედ ჭეშმარიტად
ეგრეთ არს და ანგელოზი ყოველთა წინადასწარმეტყუელთა მიველი-
ნების. ხოლო დედაკაცმან მან დაიჯერა სიტყუად მაცდურისა მის
ბერისაჲ და მიუთხრა და არწმუნა ყოველთა დედათა, ვითარმედ:
„ქმარი ჩემი წინადასწარმეტყუელი არს“. და იწყო მუჰმედ ქადაგე-
ბად და სჯულის დებად და მცირედ-მცირედ შეუდგა მათ სიმ-

τίου ἱεράρχης ἐκ Βλαχερνῶν λιταν-
νεύων ὑπεδέξατο καὶ πρὸς τὴν
μεγίστην ἐκκλησίαν ἀγαγὼν ταῦτα
ἀνύψωσε. δευτέρα δὲ τὴν Ἰνδικτῶν
ἡγίαια ταῦτα ἐπράττοντο.

Μετ' οὗ πολὺ δὲ καὶ Ἡράκ-
λειος πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐχώρει,
ὑπὸ πολλῆς εὐφημίας καὶ θόξης
ὑπερβαλλούσης παρὰ τῶν ἐκεῖσε
θεχθείς (de Boor 22, 3—20).

¹ ვლაჰერნით AD, ვლანქერნით B.

რავლზე, რომელთა ასწავებდა, ვითარმედ: „რომელმან მოკლას მტერი ¹ გინა მოიკლას მის მიერ, ზოგად ცხოვნდებიან ორნივე. ხოლო სამოთხედ საშუებლისად არწმუნებდა ჭამასა და სიძვასა უძღებებით. და ესე ვითარსა მრავალსა უქადაგებდა შემსგავსებულსა ცნობისა და გონებისა მისისასა.

ესე მუჰმედ, მო-რად-ქცეულ იყო მეფეჲ ერაკლე სპარსეთით და მოვიდოდა იერუსალიმად, მიეგება მეფესა ერაკლეს სიმრავლითა ერისათა. და ითხოვა მისგან ადგილი სამკვდრებელად მისა და ერისა მის, რომელნი შეუდგეს მას. და მიანიჭა მას მეფემან ერაკლე. და დღითი დღე განივრცნა იგი და განმრავლდა. ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მისისა დაუტევა ნაცვალად თვსად აზუვარხონ, რომელმანცა ფიცხელი ბრძოლაჲ აღადგინა ბერძენთა მიმართ. და მძლე ექმნა და მიერთგან მრავალი ძური შეემთხვა საბერძნეთსა მათგან და გარდაემატა მძლავრებაჲ და სიმრავლჲ მათი შენდობითა ღმრთისათა გამრავლებისათჳს უსჯულოებათა და ცოდვათა ჩუენთასა. აღუპყრის კელი ერსა თვსსა ღმერთმან და მისცის ძლევაჲ მათ ზედა და დაამჯუნის იგინი ოდესმე. არამედ დატევებულ იქმნეს იგინი საგუემელად და საწურთელად ჩუენდა უკეთურებათა ჩუენთა გარდამატებისათჳს. ხოლო ღმერთსა მადლი და დიდებაჲ, რომელი ორკერძოვე ცხოვრებისა ჩუენისათჳს განაგებს და ილუწის. რამეთუ შეუყენებიეს ღმერთსა საწუთოსა ამას შრომაჲ და ჭირი, და მერმესა მას ცხორებაჲ საუკუნოდ, შუებაჲ და განსუენებაჲ, და არა ჰრიდებს თვსთა მოყვარეთა აქა ჭირისათჳს, ვინადგან სხუად ცხორება განუმზადებიეს განსასუენებელად მათდა. რომელსა ჰმუენის პატივი და თაყუანისცემაჲ აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.

და ესე უკუე ესრეთ იყო და ესრეთ აღესრულების. ხოლო აწ ვიტყოდით შემდგომსა

არამედ კუალად შემდგომად საკვრველებისა მის დიდებულისა, რომლითა იქსნა ქალაქი თვსი ყოვლად წმიდამან ღმრთის-მშობელმან და უვნებელად განარინა სკვითთა და სპარსთა ბრძოლისაგან, და განმარჯულებისა ერაკლესსა და მოქცევისა სპარსეთით ძლევა-შემოსილისა, ვითარ იგი საუწყებელთა მათ შინა აღწერილ არს ყოველივე მოსაქსენებელად. ვინადცა საკვრველებათა მათ დედისა ღმრთისათა შემდგომად სამეუფოსა/ ამას ქალაქსა ზედა წარ-რად-ჯდეს ჟამნი ოცდაათექუსმეტთა წელიწადთან, და მიიღო თვთმპყრობე-

¹ ქრისტიანე D.

ლოზად მეფობისად კონსტანტინე ნიკაფ დიდმან, კუალადცა აღიდრა სიმრავლჳ აგარიანთა ერისად და მოიწია განწყობილებითა მკედრობისადთა ურიცხვთა კოსტანტინეპოლედ.

და მუნთქუესვე მოჰმართეს მათ ზღვს პირით ევდომით კერძო, ვინაიცა იგი ჰყოფდეს ნავით ბრძოლასა დლითი-დღე. იწყეს გაზაფხულითგან და დაადგრეს ბრძოლასა ამას შინა ვიდრე დღე-თამდე სთულისათა.

ხოლო ვითარ მოიწია ზამთარი, წიად ვლო უკუე ბანაკმან ბარბაროზთამან და დაიზამთრეს მათ კვზიკს. ხოლო კუალად იწყორაა შემოსლვად არემან ზაფხულისამან, აღიდრნეს მიერ და მოიქცეს კუალადვე, სადა იგი პირველ იყოფვოდეს. და ეგრეთვე არა დასცხრებოდეს ბრძოლად ზღუა, ვიდრემდე განაგრძვეს მათ ბრძოლად მიშუებითა ღმრთისადთა/ მრავალთა მათ ცოდვათა ჩუენთათვს ვიდრე შვდ წლამდე.

არამედ ყოვლად ძლიერმან და კაცთმოყვარემან ღმერთმან ყოველივე სიმარჯულჳ მათი განუმარცხა და შეადრწუნნა იგინი ძლიერებითა თვსითა. ვინაიცა ბანაკი იგი სარკინოზთაა აღიდრა სივლტოლად და სიმრავლჳ დიდძალი ნავებისად გარე მოეყარა ქალაქსა ამას და ურიცხვ მკედროზად მბრძოლთად და კუალად მრავალი ჭურჭელი ბრძოლისათვს შემზადებული, რომელი მოეღო მათ თანა, ყოველი უკუნ აქციეს და წარვიდეს უქმად ცულ-მაშურალნი იგი მადლითა ღმრთისადთა.

და ვითარ მიიწინეს იგინი კერძოთა სვილეოდასათა, მოუჭდა მათ მძაფრი და ფიცხელი ქარი,

ὅς ἀναχθείς προσωρμίσσεται ἐν προαστείῳ τοῦ Βυζαντίου, κατὰ τὸν παραθαλάσσιον τόπον τὸν καλούμενον Ἐβδομῶν. τοῦτον αἰσθόμενος Κωνσταντῖνος ἀντιπαρατάσσεται καὶ αὐτὸς στόλῳ μεγάλῳ. ὑφ' ὧν πλείστα ναυμαχίαι ἐκάστας ἡμέρας ἐγίνοντο, τοῦ πολέμου συγκροτούμενου ἀπὸ τοῦ ἔαριουῦ μέχρι φθινοπωρινοῦ καιροῦ.

Χειμῶνος δὲ ἐπιγινομένου ὁ τῶν Σαρακηνῶν στόλος διαπεραιωθείς ἐν Κυζίκῳ διεχειμάζει, καὶ πάλιν ἔαρος ἀρχομένου ἐκείθεν ἀνταναχθείς ὠσαύτως τοῦ διὰ θαλάσσης πολέμου εἶχετο. ἐπὶ οὖν ἔτεσι τοῦ πολέμου διαρκέσαντος τέλος οὐδὲν πλεόν ὁ τῶν Σαρακηνῶν ἦγυσε στόλος, ἀλλὰ πολλοὺς τε ἀνδρας μαχίμους ἀποβαλόντες καὶ θεινῶς τραυματισθέντες καὶ χαλεπῶς ἡττημένοι ὑπενόστουεν πρὸς τὰ οἰκεῖα καταίροντες.

Πρὸς δὲ τοῖς πελάγῳσι τοῦ Σουλλαίου γενόμενοι ὑπὸ σκληρῶν πνευματῶν καὶ θαλασσίῳ κλύδω-

და ვითარ ჰბერვიდა მათ ძლიერად
სამართალითა სასჯელითა ღმრთი-
სადათა, ერთბამად დააქცინა და
წარწყმიდნა იგინი სრულიად.

νος καταληφθέντες πανστρατιῆς
δὴλόγῳ (ed. de Boor, 32, 8—23).

ესრეთ უკუე თითოეულსა შინა ჟამსა ღმრთივ დაცვულსა ამას
ქალაქსა მოუცდებიან ბრძოლად უცხო ქმნულნი იგი ღმრთისაგან
აღძრვითა სიბორგილისადათა განცოფებულნი/ და გულის წყრომითა
აღვსებულნი. არამედ ძალითა ღმრთისადათა უქმად უკუნ იქციენ
იგინი აღვსებულნი სირცხვლითა.

კუალად უკუე ყოველგნით და ყოვლით-კერძო აღემატა მძლავ-
რებად იგი ბოროტთა მათ ისმაიტელთაჲ და აღმოსავალით და
დასავალით აღორძნდა და გარდაემატა სიმრავლჳ და ძლიერებად
მათი. პირველად უკუე დაიპყრეს მეფობაჲ სპარსთაჲ და მერმე
ეგჳპტჳ და ლუბიაჲ, სიტყუად მისცენ ქრისტიანეთა, რადათა არა
აიძულებდენ მათ გარდასლვად უბიწოსა მას სარწმუნოებასა ქრის-
ტესსა დაცვად მართლმადიდებლობით. რომელიცა არა დაიმარხეს
ცოფთა მათ, არამედ მრავალნი გამოჩნდეს მოწამედ მათ მიერ არა
დათრგუნვისათჳს სასწაულსა პატიოსნისა ჯუარისასა. რამეთუ ამას
აიძულებდეს ყოფად ქრისტიანეთა. და ვითარცა ვთქუთ, ყოველსა
ქუეყანასა მოჰვლიდეს და მოაოჯრებდეს, მიმოვიდოდეს და მოარ-
ბევდეს ჰინდოეთსა და ეთიოპსა და ნათესავსა მას შავთასა ლუვიას
და სპა/ნიას, ხოლო უკუანადსკნელ აღილაშქრეს სამეუფოსა ამას
ქალაქსა ზედა და ეგულეობდა, რადათამცა დაიპყრეს იგი.

ხოლო მეფემან ლეონ ისავრი, რომელსა ეპყრა მეფობაჲ ბერ-
ძენთაჲ მას ჟამსა შინა, პაემანი მოჰკადა მათ განჩინებულთა წელი-
წადთა შინა მიცემად მათდა ხარკისა. ხოლო იგინი კუალად ეძიებ-
დეს მცველთა ქალაქისათა შეყვანებად და განწესებად მათგანისა
ერისა სიმაგრეთა შინა ქალაქისათა, და ყოვლითურთ დაპყრობად
და დამორჩილებად აიძულებდეს, რამეთუ მინდობილ იყვნეს იგინი
სიმრავლესა მკედრობისასა, რომელნი ჰყვეს მათ თანა მოლაშქრედ
თჳსნიცა და მიზდურნი ერნი და შემზადებულნი იგი საბრძოლნი
ნავნი, ვითარ ათას რვაასი ნავი რჩეული, განწესებული ყოვლითა
საწმრითა საბრძოლელითა აღრიცხული და განჩინებული, ვითარ
იგი აღწერილ არს წერილთა მათ მოსაკსენებელთა ხრონოლრა-
ფისათა.

შესწორებანი და დამატებანი

გვ. 136, სტრ. 3 ზევიდან, უნდა წავიკითხოთ: ახლა კესარიის მიტროპოლიტის ადგილი უჭირავს.

გვ. 181, სტრ. 1 ქვევიდან, უნდა წავიკითხოთ: VII საუკუნეში.

გვ. 188, შენიშვნა: საეკლესიო კრებას 692 წელს დაესწრნენ და დადგენილებებს ხელს აწერენ: Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Φασίτου¹ Λαζών χάραις ὀρίαις ὑπέγραψα (Mansi XI, 991 – 992), და Ἰωάννης ἀνάξιος ἐπίσκοπος πόλεως Περών τῆς Λαζών χάραις ὀρίαις ὑπέγραψα (Mansi XI, 1005 – 1006).

გვ. 206, შენიშვნა: დაემატოს თეოფანე ჟამთააღმწერლის შემდეგი ცნობა ანთიმოს ტრაპეზუნტელის შესახებ «დასაბამიდან 6029 წელი (= 536/7 წ.). ამ წელს გარდაიცვალა კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი (ე. ი. პატრიარქი) ეპიფანე... და მის ადგილას გადმოყვანილ იქმნა კონსტანტინეპოლში ანთიმოსი, მწვალებელი (ἀρετικὸς), ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი. ამავე წელს კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა რომის ეპისკოპოსი აგაპიტე; მან კრება მოიწვია უღვთო სევეროსის, იულიანე ჰალიკარნასელისა და დანარჩენ თეოპასხიტთა წინააღმდეგ. მათ შორის ანთიმოსიც, კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი, როგორც მათი თანამზრახვალი, გადააყენეს და გააძევეს...» (თეოფანე „ქრონოგრაფია“, დეპორის გამოცემა, გვ. 217).

გვ. 282, სტრ. 16 ზევიდან, უნდა წავიკითხოთ: კუროპალატის აშოტის ძმამ.

გვ. 318, სტრ. 5 ქვევიდან: Κάρια... აქ მოყვანილი ციტატა («კოლხეთი მეტისმეტად იძარცვებოდა და უსაზღვრო იყო ბოროტება: მას [ე. ი. კოლხეთს] ხომ აღარ ჰყავდა ის, ვინც წინამძღოლობას გაუწევდა») ამოღებულია თეოფილაქტე სიმოკატას „ისტორიიდან“ III, 6, ხოლო თეოფილაქტესთან ნაცვლად სიტყვისა ἢ Κολχίς სწერია ἢ Σουανία. იხ. გეორგია IV, 1, გვ. 21.

¹ ჰარდუინის შენიშვნა: pro Φάσιδος.